

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**Тернопільський національний економічний
університет**

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією С. І. Шкарабана
Збірник засновано в 2007 році
Виходить два рази на рік

Випуск 11

Частина 4

**Тернопіль
2012**

Економічний аналіз
Випуск 11. Частина 4.

2012 рік
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Тернопільського національного економічного
університету,
протокол № 2 від 28 листопада 2012 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Тернопільський національний економічний
університет

Виходить два рази на рік

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського
національного економічного університету
до поширення через мережу Інтернет,
протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до переліку наукових фахових видань Вищої атестаційної комісії України
у галузі економічних наук
(Постанова ВАК України № 1-05/4 від 14.10.2009 р.)

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет;
редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр
Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2012. – Вип. 11. –
Частина 4. – 305 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного
характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Шкарабан С. І., д. е. н., проф.

Відповідальний секретар

Ярошук О. В., к. е. н., доц.

Редакційна колегія:

Гуцал І. С., д. е. н., проф.

Крупка Я. Д., д. е. н., проф.

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф.

Мних Є. В., д. е. н., проф.

Рудницький В. С., д. е. н., проф.

Фаріон І. Д., д. е. н., проф.

Юрій С. І., д. е. н., проф.

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних
імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього
випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються
лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.at.ua/>

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/index.html

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2012

© «Економічний аналіз», 2012

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2012

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЦІЛЮВИХ РИНКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Архієреєв Сергій, Замула Олена Порівняльний аналіз рівня витрат на діяльність у сфері інформатизації у машинобудуванні України та Німеччини	8
Беззубченко Ольга, Захарова Ольга Методичний підхід до оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіонів України	13
Bernat Vladimir, Reda Reda, Shavruk Yulia Information technology, global economy and paradigm transformation	17
Бондаренко Оксана Інвестиційна стратегія в курортній галузі: сутність та особливості	24
Боярченко Анастасія Особливості формування капіталу державними підприємствами вугільної промисловості	28
Бутова Ольга, Щеглова Алла Роль цінового механізму АПК у процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств	32
Гнатишин Марія Світова торговельна система та охорона довкілля	36
Гниря Аліна Емпіричне дослідження макро- та мезоекономічних чинників продуктивності праці в промисловості України	42
Градінарова Орена Аналіз впливу туристичної галузі України на зайнятість населення	46
Гринчак Олександр, Давлетханова Олена, Михайлишина Любов Механізм управління складом та структурою агропромислового кластера	51
Давлетханова Олена, Бобов Геннадій Особливості функціонування цукробурякових інтегрованих формувань	56
Доброзорова Олена Зарубіжний досвід інвестування в інноваційний розвиток глобальної системи продовольчої безпеки	62

Дрогомирецька Мар'яна Оцінка рівня насиченості агропродовольчого ринку основними продуктами харчування	65
Єрмоленко Тетяна Прямі закордонні інвестиції як фактор економічної безпеки держави	70
Збаразская Лариса, Щербакова Светлана О ценовых тенденциях в промышленности Украины в контексте макроэкономической политики	75
Ільєнко Оксана Розвиток понятійно-категоріального апарату теорії «міжнародна економічна безпека»	83
Ільницький Денис Інтернаціоналізація ринку освітніх послуг України: сучасна оцінка	88
Качур Анна Регулювання валютного курсу як інструмент підтримки конкурентоспроможності національних економік у посткризовий період	92
Кашперська Ольга, Ніколишин Юрій Використання автоматизованих інформаційних систем у процесі фінансового аналізу підприємств	98
Кисіль Тетяна Основні напрямки діяльності машинобудівної галузі з огляду на нестійкий стан економіки України	103
Корчинська Людмила Оцінка ефективності функціонування харчової промисловості Хмельницької області	107
Кравець Анна, Біляк Андрій Тенденції та перспективи розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області	117
Мудра Ольга Форсайт як механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці	121
Новикова Марина Формалізація процесів взаємодії територіальних авіавиробничих комплексів і регіонального середовища	127
Прозоров Юрій Структурні трансформації фінансових інститутів розвитку в умовах неузгодженості внутрішніх та зовнішніх цілей їх функціонування в Україні	131

Рекуненко Ігор Роль та місце інфраструктурних суб'єктів на фінансовому ринку	136
Рибчинська Людмила Аналіз впливу регіональних особливостей на формування конкурентних переваг кластерів	141
Семенютіна Тетяна Газотранспортна система України: політичні ризики та енергобезпека держави	146
Скрипник Наталія Детермінанти забезпечення конкурентоспроможності економіки України в умовах активізації глобальних інтеграційних процесів	151
Сорокіна Лариса Оцінка індикаторів фінансової безпеки як складової економічної безпеки України	155
Терехов Євген Економічна безпека держави та можливості її вимірювання	160
Тимошенко Лідія, Більська Ольга Оцінка розподілу суспільного продукту в контексті формування відтворювальних спроможностей населення	166
Ткаченко Костянтин, Ткаченко Ольга Ситуаційно-продукційне моделювання системи підготовки фахівців водного транспорту	170
Федун Ігор Передумови активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві України	175
Феєр Оксана Аналіз цільового використання джерел інвестиційних ресурсів	180
Цапук Олена Сутність та місце інноваційної розробки у сфері енергозбереження	184
Чебанов Олександр Оцінка впливу кінцевого попиту на R&D витрати у промисловості України	189
Черничко Станіслав Девальвація чи ревальвація гривні: перспективи для України	193
Чорна Марина Оцінка рівня впливу зовнішніх чинників на розвиток роздрібної торгівлі	197

Шемяков Олександр Проблема духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами і її вплив на розвиток виробничої демократії	201
Шершун Микола Фінансово-господарські механізми реалізації основних засад збалансованого ведення лісового господарства в Україні	205
Широкова Олена, Челядінова Наталія Принципи побудови ринків послуг залізничного транспорту	210
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	
Акімова Тетяна, Варванська Ірина Інформаційно-нормативне забезпечення управління діяльністю підприємства в умовах недосконалого конкурентного середовища	214
Алексєєнко Тетяна Удосконалення обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК	219
Гринчак Олександр, Миколайчук Ярослав Теоретико-методологічні аспекти інформаційного забезпечення оперативного управління сільськогосподарським виробництвом	223
Дрогобицький Іван, Скоп Христина Природа і походження нематеріальних активів	228
Єсієва Наталія Транспортно-експедиційна діяльність як один із основних видів діяльності підприємств-перевізників: обліково-правовий аспект	232
Замогильний Павло Формування центрів фінансової відповідальності у фінансовій структурі авіаремонтних підприємств	237
Зима Юлія Адаптація звітності бюджетних установ до міжнародних стандартів	241
Королович Оксана Управлінський облік в Україні та питання становлення його на промислових підприємствах	245
Ліба Наталія Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності	248

Маначинська Юлія Системний підхід до актуарного обліку та звітності	252
Меліхова Тетяна, Буркова Олена Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві	257
Назарова Ірина Фактори впливу на облікову політику при реорганізації підприємств	265
Пігош Василь Система облікового відображення власних надходжень державних вищих навчальних закладів і напрями її оптимізації	270
Попович Віта Стратегічний облік як частина облікової системи підприємства	275
Реслер Марина Облікова політика – основа методичного забезпечення обліково-аналітичного механізму	278
Семанюк Віта Теорія обліку: інституційний підхід	281
Скрипник Наталія Теоретичні та методологічні аспекти формування стратегічної звітності	285
Сокольська Рената Особливості системного підходу до визначення поняття фінансовий облік	289
Ткаченко Єлизавета Порівняльна характеристика німецької та американської концепцій контролінгу	293
Чакалова Наталія Формування моделі функціонування інформаційного обміну між секторами з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю	297
Юркова Інна Економічна сутність виробничих запасів та напрями їх дослідження	301

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЦІЛЬОВИХ РИНКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 338.45.621

Сергій АРХІЄРЕЄВ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної економічної теорії,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Олена ЗАМУЛА

аспірантка кафедри загальної економічної теорії,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ВИТРАТ НА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ У МАШИНОБУДУВАННІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

У статті визначено рівень витрат на діяльність у сфері інформатизації у машинобудуванні України та Німеччини, досліджено варіативність значень цього показника та запропоновано модель, за якою можна визначати місце чи галузі, чи окремого підприємства за рівнем витрат на інформатизацію та темпами його зростання. Доведено необхідність орієнтації промисловості України на збільшення інформаційних витрат до значень провідних країн світу.

Ключові слова: витрати на інформатизацію, проміжне споживання, машинобудування, рентабельність.

Машинобудівна галузь є однією з пріоритетних у багатьох економіках світу, адже є основою для економічного зростання країни, технічним фундаментом розвитку будь-якої сфери професійної чи особистої діяльності людини. Продукція машинобудування є вкрай різноманітною, та попри це потреба у нових, часто унікальних, виробках лише зростає. Тому поруч із споживанням необхідних у виробничо-господарській діяльності промислових підприємств матеріальних, трудових та фінансових ресурсів усе більшого значення набуває вивчення процесу одержання та ефективного використання інформації і знань в умовах їх постійного оновлення та змін ринкового середовища.

Вивчаючи рівень витрат на інформатизацію машинобудівної галузі, хочемо зазначити, що подібним

проблемам присвятили свої праці багато науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед них слід відзначити дослідження Антононова І., Огурцова В., Полухіна О., Страссмана П., Тельнова А. та звіти міжнародних організацій, зокрема ООН [5]. У цих роботах розглядаються різні аспекти витрат на інформатизацію та визнається, що споживання інформаційних ресурсів має позитивний вплив на діяльність як економіки загалом, так і окремих підприємств.

За останні роки промисловість України, зокрема машинобудівна галузь, зазнали руйнівного впливу глобальної економічної кризи. За даними офіційної статистики, обсяги виробництва продукції значно скоротилися, а фінансові показники погіршилися (табл. 1).

Таблиця 1. Індекси промислової продукції машинобудування*

		До попереднього року				2010 р. до 2007 р.
		2007	2008	2009	2010	
1	Машинобудування	119,0	100,3	55,1	136,1	75,3
2	Виробництво машин та устаткування	103,0	98,2	62,4	121,1	74,2
3	Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	68,2	116,2	53,7	96,4	60,2
4	Виробництво електричних машин та устаткування	155,9	91,9	75,7	126,3	87,9
5	Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку	105,9	77,4	76,2	117,9	69,6
6	Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників	103,1	100,6	62,9	125,8	79,6
7	Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	142,5	107,4	19,2	123,8	25,5
8	Виробництво інших транспортних засобів	121,2	104,3	61,3	172,0	109,9

* Складено автором за збірником «Промисловість України у 2007–2010 роках» [6]

Як видно з табл. 1, у 2010 р. відносно до 2007 р. індекс промислової продукції машинобудування склав 75,3 відсотки, а індекс продукції транспортного машинобудування, зокрема виробництва автомобілів, причепів та напівпричепів, скоротився аж до 25,5 %. Це, звичайно, негативно позначилося і на фінансових результатах діяльності галузі (рис. 1), зростає кількість збиткових підприємств. При цьому у транспортному машинобудуванні ситуація знов виявилася найгіршою: майже половина підприємств цієї підгалузі (45,6%) у 2010 р. зазнала збитків [6, с. 88].

Зазначимо, що в умовах стрімкого розвитку науково-технічної сфери на глобальному рівні машинобудівна галузь України залишається технологічно відсталою від рівня промислово розвинених країн. Про це свідчить відсутність конкурентоспроможності продукції на

власному та світовому ринках, і, як наслідок, наявність сталої тенденції до збільшення імпорту продукції машинобудування (26,5%), та зменшення експорту, який, до речі, здійснюється переважно до Росії і становить лише 14,4 % всього експорту країни [7].

Недостатньою є і частка машинобудівної галузі в обробній промисловості, що в 2010 р. склала 15,9 %, а також спостерігається її зниження на користь виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, а також металургії і виробництва готових металевих виробів. Це, звичайно, не є найкращим варіантом для держави, тому що ці галузі не можуть бути пріоритетними в подоланні кризових ситуацій, вони є по суті сировинними і не можуть забезпечити стабільне зростання економіки в майбутньому.

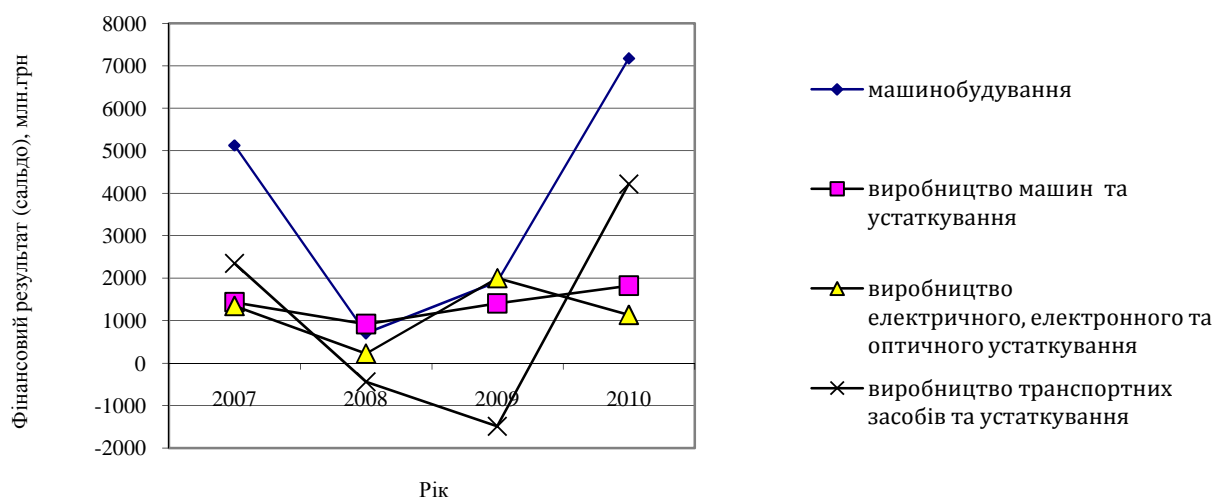

Рис. 1. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування машинобудування [6]

У цей час лідери світового машинобудування: США, Німеччина та Японія, – для збереження конкурентоздатності в таких умовах і нарощування потенціалу активно впроваджують у виробничо-господарські процеси сучасні досягнення науки і техніки, освоюють нові технології виробництва і управління [8].

Головними особливостями країн з розвиненим машинобудівним комплексом також є:

- високий рівень зайнятості населення у відповідних галузях;
- значна кількість інженерів і вчених, зайнятих на підприємствах машинобудування;

- висока питома вага коштів, які використовуються на дослідження і розробки у загальній структурі фінансування виробничої діяльності;
- зацікавленість промислових підприємств у співпраці з вищими навчальними закладами та дослідницькими лабораторіями;
- високий ступінь упровадження у виробничий процес результатів фундаментальних та прикладних досліджень;
- наявність дієвої системи захисту прав інтелектуальної власності;
- експортна орієнтація галузі та високий ступінь конкурентоспроможності продукції (рис. 2).

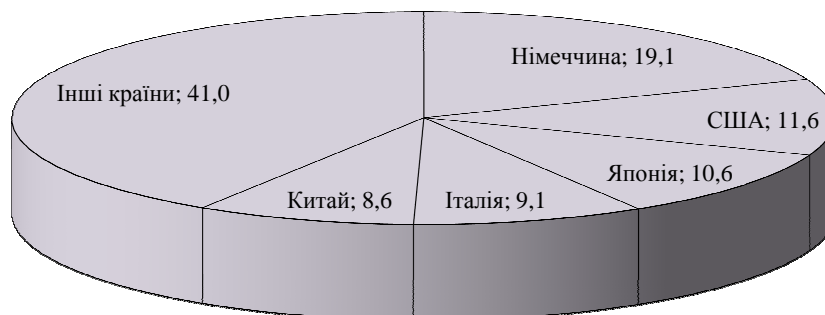

Рис. 2. Частка експорту провідних машинобудівних країн світу у загальному обсязі світового експорту [9].

Як видно з рис. 2, Німеччина є найбільшим експортером продукції машинобудування серед наведених країн, що, напевне, пояснюється високим ступенем технологічності і надійності німецьких машин та обладнання. Це можливо лише за умови оптимального співвідношення витрат та, відповідно, якості, кількості та структури спожитих у виробничій

діяльності ресурсів. При цьому головну роль у реаліях сьогодення відіграють витрати на інформацію і знання. Так витрати на інформатизацію у проміжному споживанні машинобудування Німеччини, починаючи з 1995 р., зросли загалом по галузі і за всіма напрямками, за винятком виробництва офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин (табл. 2).

Таблиця 2. Частка витрат на інформатизацію в проміжному споживанні та рентабельність підгалузей німецького машинобудування*

Рік	Виробництво машин та устаткування	Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	Виробництво електричних машин та устаткування	Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку	Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників	Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	Виробництво інших транспортних засобів	Машинобудування, всього
Рентабельність								
1995	5,54%	-2,57%	7,93%	-7,00%	5,75%	8,23%	-4,87%	0,08%
2000	6,94%	6,69%	9,28%	6,40%	12,05%	0,28%	2,39%	0,78%
2001	7,15%	0,83%	3,43%	-0,83%	14,51%	3,31%	5,55%	0,97%
2002	8,00%	4,45%	0,67%	-0,03%	15,81%	3,70%	5,19%	0,98%
2003	3,57%	-2,25%	-0,67%	-2,38%	11,44%	1,55%	0,69%	2,08%
2004	5,18%	1,36%	0,18%	6,74%	12,75%	0,29%	-2,99%	2,62%
2005	7,17%	-0,39%	2,37%	0,61%	16,54%	-0,05%	3,52%	3,43%
2006	7,69%	-2,95%	4,13%	0,96%	16,45%	1,26%	0,69%	4,21%
2007	8,77%	2,18%	7,61%	2,41%	18,03%	1,83%	0,05%	5,41%
Частка витрат на інформатизацію в проміжному споживанні								
1995	0,57%	8,14%	0,31%	0,24%	0,24%	0,23%	0,52%	0,60%
2000	0,62%	4,75%	0,45%	0,46%	0,52%	0,39%	0,59%	0,64%
2001	0,73%	6,22%	0,51%	0,53%	0,62%	0,41%	0,66%	0,73%
2002	0,71%	5,33%	0,62%	0,63%	0,67%	0,40%	0,70%	0,69%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	0,68%	4,82%	0,65%	0,57%	0,59%	0,39%	0,65%	0,65%
2004	0,67%	5,06%	0,65%	0,55%	0,58%	0,40%	0,66%	0,63%
2005	0,68%	4,67%	0,71%	0,63%	0,64%	0,41%	0,71%	0,66%
2006	0,59%	4,39%	0,63%	0,57%	0,60%	0,37%	0,62%	0,59%
2007	0,66%	5,03%	0,70%	0,56%	0,61%	0,42%	0,66%	0,65%
Середнє значення	0,68%	4,67%	0,71%	0,63%	0,64%	0,41%	0,71%	0,66%
Середньорічний темп зростання	100,90%	100,82%	106,52%	102,85%	102,31%	101,06%	101,61%	100,22%

* Складено автором за [10]

При цьому за період з 2000 р. по 2007 р. ці показники були достатньо стабільними, про що свідчать значення коефіцієнтів варіації, розрахованих по кожній підгалузі. Останній не перевищує значення 14,7 %, у той час, як в Україні цей показник сягає 79 %, що говорить про відсутність виваженого підходу до визначення місця і значення витрат на інформатизацію в структурі витрат відповідних галузей національної економіки. Рівень цих витрат в Україні є не лише не стабільним, а й дуже незначним порівняно з аналогічним значенням німецького машинобудування (рис. 3).

Цікавим є також той факт, що за досліджуваний період у Німеччині достатньою мірою зростає рентабельність машинобудування загалом та за окремими підгалузями, зокрема у виробництві машин та устаткування і виробництві медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та

устаткування, годинників (табл. 2).

Усі підгалузі машинобудування відповідно до рівня витрат на інформатизацію та середньорічних темпів зростання цього показника можна віднести до різних категорій за такими ознаками:

1. За темпами зростання частки проміжного споживання діяльності у сфері інформатизації можна спостерігати:

- значне зростання – від 105 і вище;
- зростання – від 100 до 104 %;
- падіння – від 96 до 100 %;
- значне падіння – від 0 до 95 %.

2. За рівнем проміжного споживання діяльності у сфері інформатизації варто виділити:

- високий – від 0,75 % і вище;
- середній високий – від 0,5 до 0,74 %;
- середній низький – від 0,25 до 0,49 %;

– низький – від 0 до 0,24 %.

Відтак побудуємо матрицю, у якій на вісі Х відкладемо рівень проміжного споживання діяльності у сфері інформатизації у %, а на вісі Y – темп зростання частки проміжного споживання діяльності у сфері інформатизації.

У результаті нанесення наявних даних на координатну площину (рис. 4) отримуємо цікавий результат: більша частина підгалузей машинобудування Німеччини потрапляє у квадрант, що

характеризується зростанням і середнім високим рівнем споживання послуг у сфері інформатизації, у той час, як вітчизняне машинобудування – до квадранту зі спадом та низьким рівнем споживання (точка зі значенням 0,07). Тому в найближчі декілька років машинобудівна галузь України, напевне, не досягне значних успіхів у подоланні кризових явищ, а продукція ще довго залишатиметься неконкурентоспроможною на світовому ринку.

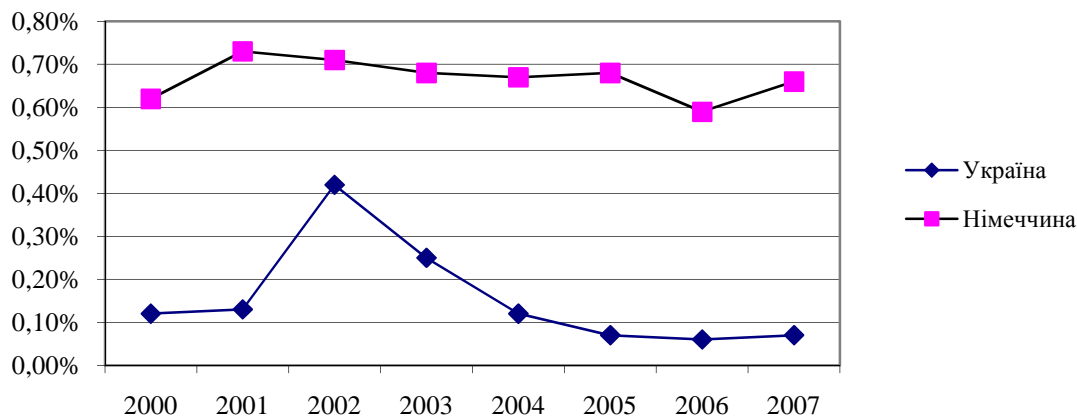

Рис. 3. Рівень витрат на інформатизацію у проміжному споживанні машинобудування України та Німеччини.

Середньорічний темп зростання рівня витрат на інформатизацію у проміжному споживанні

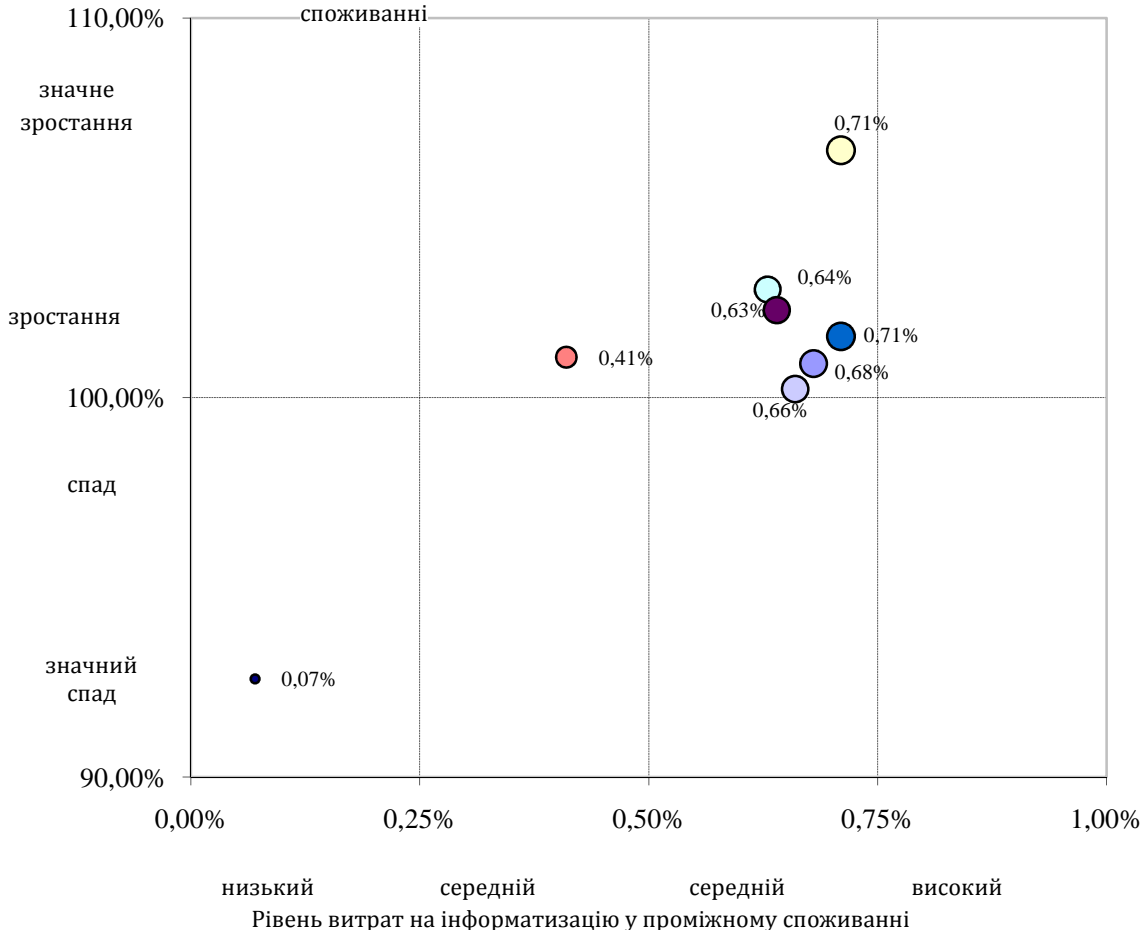

Рис. 4. Матриця «Рівень витрат на інформатизацію у проміжному споживанні – середньорічний темп зростання рівня витрат на інформатизацію у проміжному споживанні».

Отже, для підвищення ефективності українського машинобудування потрібно вивчати приклади успішного функціонування цієї галузі в інших країнах. Але варто враховувати ту обставину, що галузь не може існувати відокремлено від напрямку розвитку нашої держави. На жаль, проголошений її посадовцями перехід до інформаційного суспільства разом з його перевагами поки що здебільшого залишається лише задекларованим. Тому для формування і реалізації стратегії будь-якого машинобудівного українського підприємства необхідно припинити приймати часто діаметрально протилежні та нескінчені законодавчі

ініціативи, більше уваги звертати на питання законності рішень та належного правосуддя європейського рівня; забезпечити фінансування державних програми «Електронна Україна» та державного машинобудівного сектору в реалізації стратегій з упровадження інформаційних систем, які б відповідали міжнародному рівню і підвищували конкурентоспроможність галузі; протидіяти корупції та сприяти розвинутої інформаційного ринку через забезпечення прав і обов'язків юридичних і фізичних осіб та інших його учасників.

Список літератури

1. Огурцов, В. В. Управління формуванням інформаційних ресурсів підприємства [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / В. В. Огурцов; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2005. – 20 с.
2. Тельнов, А. С. Якість праці в системі показників діяльності промислових підприємств / А. С. Тельнов // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 3. – с. 128-131.
3. Антохонова, І. Про використання інформаційних технологій і їх вплив на розвиток економіки [Текст] / І. Антохонова, О. Полухіна // Питання статистики. – 2010. – №5. – С. 61-67.
4. Strassmann, P. The Value Of Computers, Information and Knowledge [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.strassmann.com/pubs/cik/cik-value.shtml>.
5. Information economy report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://unctad.org/en/docs/ier2011_en.pdf.
6. Промисловість України у 2007-2010 роках [Електронний ресурс] : статистичний збірник / За ред. Л. М. Овденко. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ5_u.htm.
7. Структурні диспропорції в економіці України [Електронний ресурс] : аналітична записка. – Київ, 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.me.gov.ua/file/link/161267/file/SD_2010.pdf.
8. Иванченко, О. Г. Инновационное развитие машиностроения [Текст]: современные оценки и методы достижения [Текст] / О. Г. Иванченко, М. С. Паплина // Власть и управление на востоке России. – 2011. – № 3. – С. 13-21.
9. Машиностроение Германии 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/1-maschinenbau_de_2010.pdf.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/Gesamtwirtschaft/Umwelt/VGR/VolkswirtschaftlicheGesamtrechnungen.html>.

РЕЗЮМЕ

Архиереев Сергей, Замула Елена

Сравнительный анализ уровня затрат на деятельность в сфере информатизации в машиностроении Украины и Германии

В статье определен уровень затрат на деятельность в сфере информатизации в машиностроении Украины и Германии, исследована вариативность значений этого показателя и предложена модель, по которой можно определить место или отряси, или отдельного предприятия по уровню затрат на информатизацию и темпами его роста. Доказана необходимость ориентации промышленности Украины на увеличение информационных издержек до уровня передовых стран мира.

RESUME

Arkhiereiev Sergiy, Zamula Olena

Comparative analysis of computer and related services cost level in mechanical engineering of Ukraine and Germany

In the article the computer and related services cost level in mechanical engineering of Ukraine and Germany are defined and its measures of variation are explored. The model for determination of location of a branch or of an enterprise depending on the computer and related services cost level and growth rate is offered. The necessity of Ukrainian industry orientation for growth of information cost up to progressive countries degree.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

Ольга БЕЗЗУБЧЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Маріупольський державний університет

Ольга ЗАХАРОВА

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародної економіки,
Маріупольський державний університет

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розробці підходу до оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіонів України на основі використання методики інтегральних оцінок, яка передбачає групування системи одиничних параметрів (критеріїв), що найбільш повно та різнобічно характеризують конкурентоспроможність множини об'єктів – регіонів. Авторами проведено аналіз інтегрального рівня конкурентоспроможності регіонів та на їх основі здійснено оцінку нерівномірності регіонального розвитку України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, регіон, інтегральна оцінка, потенціал.

На сьогодні регіони грають вкрай важливу роль у формуванні міжнародної конкурентоспроможності національних економік. Світові трансформації, що відбуваються під впливом глобалізаційних процесів, вимагають постійного вдосконалення та перегляду індикаторів, які впливають на формування та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності регіонів. Ці процеси актуалізують проблему пошуку оптимальних методик оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності останніх.

Попри наявність досить великої кількості методологічних підходів до визначення сутності конкурентоспроможності регіону, їх неоднозначність обумовлює численність методів її оцінки.

На сьогодні дослідженням з проблем оцінки конкурентних переваг регіонів присвячено роботи багатьох українських та зарубіжних вчених [1-8], проте вони мають розрізнений характер і при цьому недостатньо висвітлюють сутність та механізми їх формування, а відповідно і методи оцінки [9].

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування та апробація методу інтегральних оцінок для визначення рівня конкурентоспроможності регіонів України з урахуванням ключових факторів формування їх конкурентних переваг.

Проведення оцінки конкурентоспроможності регіону залежить від того, хто і з якою метою цю оцінку проводить. Потенційних інвесторів буде цікавити конкурентоспроможність регіону насамперед відносно факторів виробництва, інвестиційного та підприємницького клімату, екологічних показників і т. ін.

Для регіональних органів виконавчої влади для оцінки може бути важливе визначення внеску кожного регіону в підвищення конкурентоспроможності країни загалом. Регіональні органи влади зацікавлені в комплексній оцінці потенціалу регіону, виявленні конкурентних переваг і факторів, що стримують розвиток, для розробки стратегії розвитку регіону. Іншими цілями можуть бути: позиціонування

конкретного регіону серед інших з точки зору впливу конкурентоспроможності регіону на конкурентоспроможність країни, сусідніх регіонів, підвищення іміджу регіону і т. ін. [9].

Сучасний стан розвитку світового господарства та взаємозв'язків між національними економічними системами певною мірою визначає структуру та систему одиничних параметрів, що формують інтегральний показник регіональної конкурентоспроможності, де основну першість посідають індикатори оцінки внутрішнього бізнес-середовища і стимулювання підприємницької активності, реалізації людського потенціалу, розвитку інфраструктури, ступеня інтеграції до системи зовнішньоекономічних зв'язків. Зазначені групи показників відображають реальні конкурентні позиції регіонів як на національному, так і на міжнародному рівнях. [10].

Конкурентоспроможність є комплексним узагальнюючим поняттям, отже, на наш погляд, для оцінки рівня конкурентоспроможності регіонів доцільно застосовувати методику розрахунку інтегральних оцінок, що базується на основі використанні багатовимірних середніх. Ключовим питанням методологічного характеру щодо формування таких інтегральних оцінок є вибір та групування системи одиничних параметрів (критеріїв), що найбільш повно та різнобічно характеризуватимуть конкурентоспроможність множини об'єктів – регіонів, що аналізуються.

Аналіз методик щодо визначення рівня конкурентоспроможності показав, що спільними щодо них є врахування рівня загального економічного та соціального розвитку регіону як ключових факторів формування його конкурентних переваг.

У зв'язку з цим інтегральний рівень соціально-економічного розвитку певного регіону можна вважати критерієм оцінки рівня його конкурентоспроможності (рис 1).

Отже, інтегральний рівень соціально-економічного розвитку регіонів визначається за формулою:

$$IR = \frac{I_{ED} + I_{CD} + I_{IED}}{3}, \quad (1)$$

Де I_{ED} - інтегральний субпоказник економічного розвитку;

I_{CD} - інтегральний субпоказник соціального розвитку;

I_{IED} - інтегральний субпоказник зовнішньоекономічного розвитку.

Поєднання зазначених одиничних критеріїв, наведених на рисунку, у відповідні інтегральні субпоказники може здійснюватися на основі їх стандартизації, тобто приведення до порівнювального вигляду, що реалізується різними способами,

найпоширенішим з яких є такий:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad (2)$$

у тому випадку, якщо збільшення величини параметра, що розглядається, повинно призводити до збільшення самого інтегрального показника;

$$P_{ij} = \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad (3)$$

якщо навпаки при збільшенні величини одиничного параметру підсумкова інтегральна оцінка повинна зменшуватися [10].

Рис. 1. Підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону

Серед систематизованих на рисунку одиничних параметрів такі, як темпи інфляції, коефіцієнт смертності, рівень безробіття були віднесені до показників-дестимуляторів, решта є показниками-стимуляторами.

Іншим важливим методичним аспектом формування інтегральних показників є вибір та обґрунтування найкращої форми інтегрального показника, а саме форми багатовимірної середньої, на основі якої можна отримати найточнішу усереднену оцінку з-поміж стандартизованих оцінок. Такими середніми можуть виступати арифметична, геометрична, квадратична тощо.

Аналіз практичного застосування різних видів середніх при побудові інтегральних показників свідчить, що у випадку, коли монотонне збільшення окремого параметра (одиничного показника) об'єкта, що розглядається, призводить до покращення його стану та узагальнюючий інтегральний показник цього стану треба максимізувати, в якості форми показника доцільно розглядати середній зважений геометричний показник, який може бути записаний у вигляді [10-12]:

$$W_i = \prod_{j=1}^n (P_{ij})^{\alpha_j} \quad (4)$$

При цьому $\alpha_j \geq 0$ і $\sum_{j=1}^n \alpha_j = 1$.

З іншого боку, якщо покращення стану об'єкту, що аналізується, є результатом монотонного зменшення його окремих одиничних показників і слід мінімізувати деякий узагальнюючий критерій, то для їх інтегральної оцінки необхідно використовувати середній зважений квадратичний показник:

$$W_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n \alpha_j P_{ij}^2} \quad (5)$$

У найпростішому випадку при виборі форми інтегрального показника може бути використана середня арифметична зважена, яка може бути записана у вигляді:

$$W_i = \sum_{j=1}^n P_{ij} * \alpha_j \quad (6)$$

Останній тип середньої був використаний при

побудові показників I_{ED}, I_{CD}, I_{IED} та загального інтегрального показника.

Наведений методичний підхід був апробований на прикладі оцінки конкурентоспроможності регіонів

України. У результаті проведених розрахунків був отриманий такий рейтинг регіонів за інтегральним рівнем соціально-економічного розвитку (таблиця 1).

Таблиця 1. Рейтинг регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку IR (за даними 2011 р.)

Ранг	Регіон	Оцінка	Ранг	Регіон	Оцінка	Ранг	Регіон	Оцінка
1	Дніпропетровська	0,667	10	Луганська	0,285	19	Хмельницька	0,183
2	Донецька	0,634	11	Вінницька	0,259	20	Кіровоградська	0,175
3	Харківська	0,472	12	Івано-Франківська	0,256	21	Черкаська	0,174
4	Київська	0,419	13	Рівненська	0,254	22	Сумська	0,172
5	Одеська	0,414	14	Волинська	0,246	23	Тернопільська	0,150
6	Запорізька	0,319	15	Закарпатська	0,229	24	Херсонська	0,144
7	Львівська	0,313	16	Миколаївська	0,214	25	Чернігівська	0,105
8	Полтавська	0,300	17	Житомирська	0,197			
9	АР Крим	0,296	18	Чернівецька	0,191			

Щодо субпоказників, що найбільш високу оцінку економічного розвитку мають Дніпропетровська (0,772), Донецька (0,763), Київська (0,489), соціального розвитку - Дніпропетровська (0,589), Одеська (0,586) та Донецька (0,569), зовнішньоекономічного розвитку - Дніпропетровська (0,641), Донецька (0,571) та Харківська (0,466).

На основі методики статистичних групувань був

проведений розподіл регіонів України за рівнем їх конкурентоспроможності, що визначався інтегральним показником рівня їх соціально-економічного розвитку. Результати групування дозволили класифікувати регіони України на чотири групи: з відносно низьким рівнем конкурентоспроможності, з рівнем нижче середнього, вище середнього та з відносно високим рівнем (табл. 2).

Таблиця 2. Групування регіонів України за рівнем конкурентоспроможності

Група за рівнем конкурентоспроможності	Значення IR	Кількість регіонів
Відносно низький	0,1050-0,2926	12
Нижче середнього	0,2926-0,3864	8
Вище середнього	0,3864-0,4802	3
Відносно високий	0,4801-0,6677	2

На основі отриманих даних у результаті групування було здійснено оцінку нерівномірності розподілу регіонів України за рівнем конкурентоспроможності на основі таких показників, як коефіцієнт концентрації, Джині та децильної диференціації, розрахунок яких відповідно проводився за формулами:

$$K = \frac{1}{2} \sum |D_j - d_j| \quad (7)$$

де D_j - частки розподілу регіонів за обсягом значень IR,

d_j - частки розподілу регіонів за кількістю.

$$K^{Дж} = 1 - 2 \sum f_{відн} \cdot x_{кум} + \sum f_{відн} \cdot x_{відн} \quad (8)$$

де $f_{відн}$ - частка частот i-ої групи регіонів;

$x_{кум}$ - кумулятивна частка значень IR за групами регіонів,

$x_{відн}$ - частка значень IR i-ої групи регіонів.

$$K_d = \frac{d_9}{d_1} \quad (9)$$

де d_9 та d_1 - дев'ятий та перший децилі розподілу регіонів за значенням IR відповідно.

За результатами аналізу встановлено, що 36% від загальної кількості регіонів України формують 21,1% загальнонаціонального рівня конкурентоспроможності

України, разом з тим на 2 регіони (8% від загальної кількості) припадає 18,4% рівня конкурентоспроможності.

Коефіцієнт концентрації дорівнює 17,1 в.п., а коефіцієнт Джині 24,2 в.п. та свідчать про відносно рівномірний розподіл регіонів України за рівнем конкурентоспроможності та невисокий ступінь її концентрації щодо окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Коефіцієнт децильної диференціації складає 3,54 та свідчить, що рівень конкурентоспроможності 10% найрозвиненіших регіонів України в 3,5 рази вищий за рівень конкурентоспроможності 10% найменш розвинених регіонів, що також є відносно невисоким значенням ступеня варіації ознаки, що досліджується.

Для формування інтегрального показника конкурентоспроможності регіонів України слід у першу чергу орієнтуватися на оптимальний вибір та систематизацію системи одиничних параметрів (критеріїв), що найбільш повно та різнобічно характеризуватимуть конкурентоспроможність множини об'єктів - регіонів, що аналізуються, з урахуванням загальносвітових тенденцій у забезпеченні конкурентних переваг, а також на можливість отримання достовірної первинної інформації для здійснення розрахунків.

Перспективою подальших досліджень, на наш погляд, виступає вдосконалення запропонованої методики розрахунку інтегрального індексу регіональної конкурентоспроможності, на основі пошуку та залучення нових індикаторів, що надасть можливість здійснення більш об'єктивного та повного аналізу для розробки дієвого механізму управління регіональною конкурентоспроможністю. Доцільним також вважається розрахунок запропонованих

інтегральних показників у динаміці, що дозволить встановити тенденції та закономірності формування показників, виявити напрямки їх подальших змін та побудувати прогнози розвитку. Логічним продовженням досліджень є встановлення та аналіз взаємозв'язків між окремими субпоказниками та оцінка ступеня їх впливу на рівень регіональних конкурентних переваг.

Список літератури

1. Коломак, Е. А. Анализ факторов конкурентоспособности региона [Текст] / Е. А. Коломак // Регион: экономика и социология. – 2009. – №3. – С. 87-115.
2. Лук'яненко, Д. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку [Текст] : монографія : У 2 т. / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – Т. 2. – 592 с.
3. Куковський, О. Г. Оцінка рівня конкурентоспроможності регіону [Текст] / О. Г. Куковський, В. А. Познаховський // Національний університет водного господарства та природокористування. – 2011. – Вип. 1(53). Серія «Економіка». – С. 108-113.
4. Булатова, О. В. Визначення регіонів у міжнародній економіці: теоретико методологічний підхід [Текст] / О. В. Булатова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, Т.2. – С. 94-97.
5. Портер, М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; [пер. с англ.; под ред. В. Щетинина] – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
6. Шеховцева, Л. С. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов [Текст] / Л. С. Шеховцева // Евразийский международный научно-аналитический журнал. Проблемы современной экономики. – № 3(23). – 2007.
7. Панкрухин, А. П. Территориальный маркетинг [Текст] / А. П. Панкрухин // Маркетинг в России и за рубежом. – 1999. – № 5. – С. 99 – 122.
8. Фатхудинов, Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление [Текст] / Р. А. Фатхудинов. – М.: ИНФРА, 2000. – 312 с.
9. Беззубченко, О. А. Методы оценки конкурентоспособности региона [Текст] / О. А. Беззубченко // Наука, культура, образование: материалы научно-практической конференции, посвященной 21-ой годовщине Комратского государственного университета. - Комрат: КГУ, 2012. – С. 8 -13.
10. Єріна, А. М. Статистичне моделювання та прогнозування [Текст] : [навчальний посібник] / А. М. Єріна. – К.:КНЕУ, 2001. – 170 с.
11. Плюта, В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании [Текст] / В. Плюта. –М.: Финансы и статистика, 1989. – 175 с.
12. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика [Текст] : [монография] / А. Н Тищенко [и др.]. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 176 с.

РЕЗЮМЕ

Беззубченко Ольга, Захарова Ольга

Методический подход к оценке международной конкурентоспособности регионов Украины

Статья посвящена разработке подхода к оценке международной конкурентоспособности регионов Украины на основе использования методики интегральных оценок, предусматривающей группирование системы единичных параметров (критериев), которые наиболее полным образом и разносторонне характеризуют конкурентоспособность множества объектов - регионов. Авторами проведен анализ интегрального уровня конкурентоспособности регионов и на его основе оценена степень неравномерности регионального развития Украины.

RESUME

Bezzubchenko Ol'ga, Zakharova Ol'ga

Methodical approach to the evaluation of the Ukrainian regions international competitiveness

Article is devoted to working-out an approach to the assessment of the Ukrainian regions international competitiveness, using techniques of integrated assessments, which provide grouping of single parameters (criteria) that can in the most complete and diversify way characterize the competitiveness of many objects - regions. The authors have analyzed the integral level of regions competitiveness and on this basis have estimated the level of uneven regional development of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

INFORMATION TECHNOLOGY, GLOBAL ECONOMY AND PARADIGM TRANSFORMATION

The transformation paradigm for international cooperation in the post-crisis period has been analyzed in the article. The global market of computer and telecommunications technologies was taken as an example. The influence of technological penetration on the economy as a whole was discovered, the comparative analysis of the technological penetration in different countries was carried out. All that has allowed to come to the conclusion that the global economic crisis has created a new paradigm for international cooperation and international strategic alliances, not only in the industry of computer technology, but also in other industries.

Key words: paradigm transformation of international cooperation, technological penetration, gross domestic product, the forms of international cooperation, international strategic alliances.

Throughout the world, the Global Economical Disaster forced a paradigm change in the industry sector. The goal of individual industrial entities and international enterprises was to achieve a sustainable competitive advantage, affected by the factors:

1. Growing power of the international marketing channels
2. The need to reduce distribution costs
3. The Increased role and Power of Technology
4. The New stress on growth after the crises

This created a new collaboration processes, governed by achieving the maximum own advantage, independent of whether the collaboration is legal or illegal. It predicted also a paradigm transformation in the international cooperation. In order to analyze this development process and to predict a future optimized collaboration model, the Global ICT Market is analyzed. The analysis process focused on the mutual intertwining between Economy, Technology and International Collaboration.

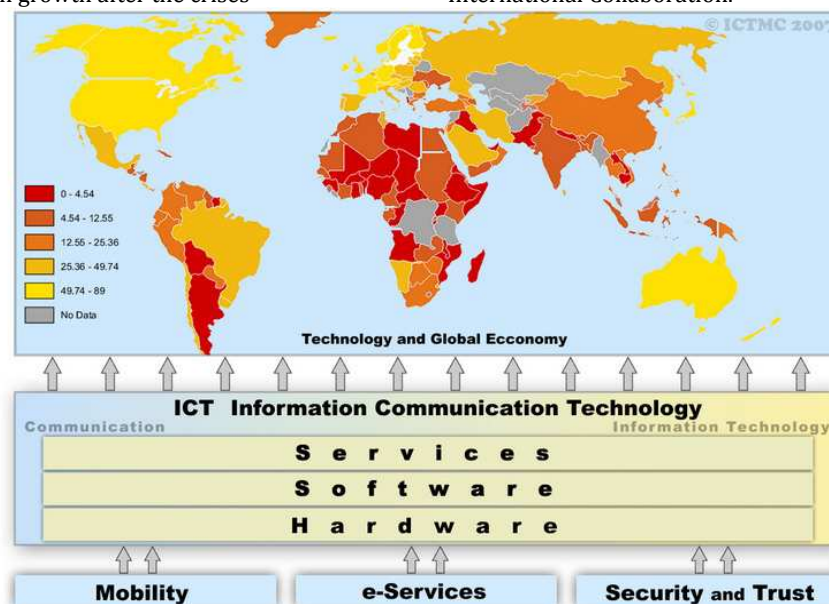

Fig.1. Information Communication Technology and the Global Economy

The development and growth of the sector Information Communication Technology (ICT) market over the recent few years has been exceptional, perhaps even unique in the history of economics. As the ICT market continues to rapidly

grow and expand the direct impact on e-Business and different Web-applications is taking more and more powerful significance. According to the previous section, the parameter Technological Penetration (TP) is used to

measure the technological status and progress for a certain country. It is defined as the number of Personal Computers per 100 inhabitants.

In Fig.1, the upper frame, illustrates the Technology Penetration all over the world. Maximum Technology Penetration (50%-89%) is achieved at North America and some countries in Western Europe. Followed by Asia and some country in South America and East West Africa (25%-50%). Rest of the world shows a penetration less than 25%. This distribution of Technology Penetration indicates also, which countries are potential market for Strategic Alliance and International industrial cooperation, e-Commerce and online services.

The second frame illustrates the Information Communication Technology (ICT) market, where the two components Communication and Information Technology are currently converged, so that it is really difficult to predict only one of the two industries.

The sector ICT, with its three supporting pillars: software, hardware and services, is playing the enabler for all types of online services. Mobility as well as Security and Trust are expected to be the success factors for every future business.

Furthermore, this Figure represents the "Big Picture" for on-line services, its dependency, activating potentials and

geographic distribution worldwide. Subsequently, it presents the role of on-line services as driving factors on the Global Economy.

The comparison of the Gross Domestic Product (GDP) per Capita, within the Commonwealth of Independent Countries (CIS), reveals the fact that Belarus, with a PPP (Purchasing Power Parity) value of almost 15.000 \$ in 2011, is in a good position with respect to the world mean value of 11.000 \$. Moreover, from this diagram we can see that Belarus has a rather high rate of GDP per capita, but still it's smaller than the average value on the World. That's why we may say that Belarus now is in the process of developing its economy and we can expect GDP gross in the nearest future. GDP per capita is higher in Russia than in Belarus, but we should take into account the great difference in area and energy resources that each country possesses.

While comparing Belarus to other countries in the Russian room we see that even the Ukraine, Mongolia that are larger in area have less rate of GDP per capita. It means that territory is not very important and we can expect the growth of GDP per capita in Belarus due to developing technologies and services. The main sources of developing the Belarusian economy are tourism and high technologies.

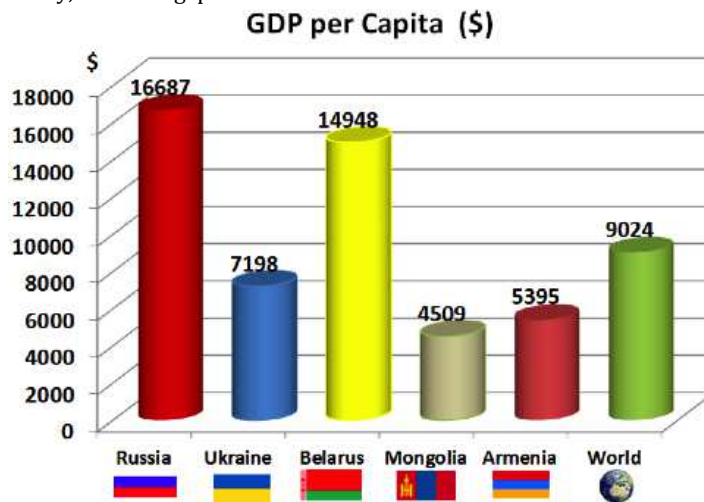

Fig. 2. GDP per Capita in the Russian Region

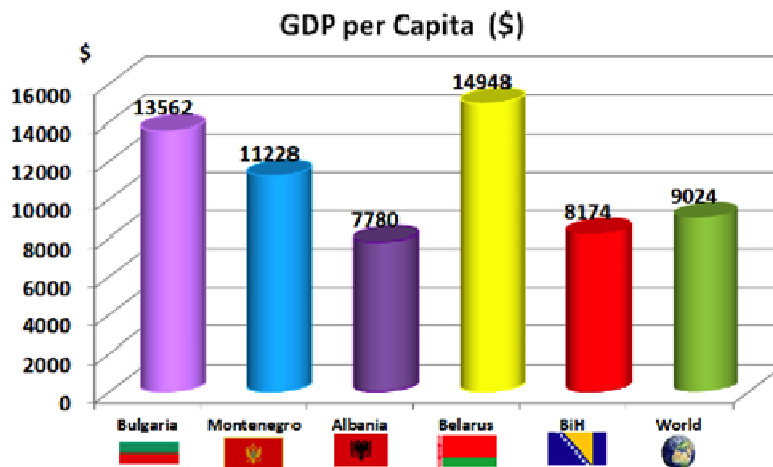

Fig. 3. GDP per Capita, comparison with some European Countries

In comparison with developing countries in Europe, GDP per Capita of Belarus is much higher than that of many European countries, and even higher than that of some

countries within the EU as Bulgaria, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, and Albania. Many of those countries have a developed infrastructure of tourism, nevertheless the level

of their GDP per Capita is lower than in Belarus. This gives right way. even more motivation to believe that Belarus is going the

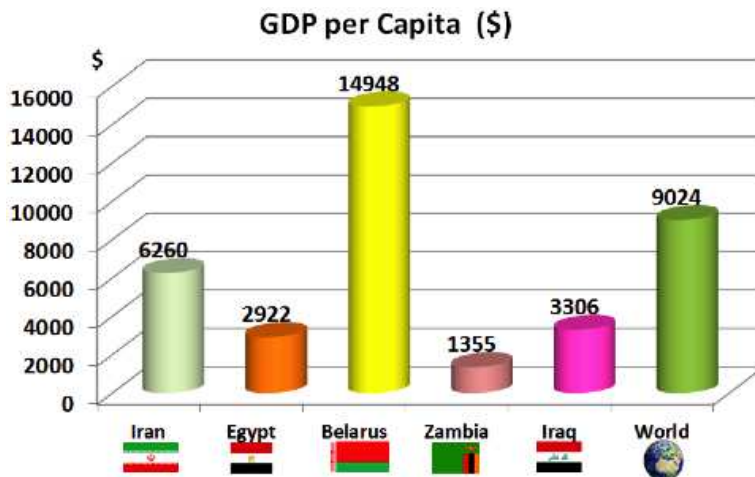

Fig. 4. GDP per Capita in Selected Developing Countries, together with Belarus

We can see the great difference in GDP per capita rates of Belarus and some developing countries. In some countries this rate is smaller, for example in Egypt some political crises has happened that caused economic difficulties. Leaders in this chart are Belarus and Iran. We see a slight difference in the values of GDP per capita of these countries in favor of Iran. But Iran has better rate because of having a large amount of energy resources, especially oil and gas. On the other hand,

Belarus doesn't possess a large amount of resources, so we can say that our economy in the sphere of different services is at the good level, and to improve the rate of GDP per capita we should develop our economy in this direction.

Technology Penetration "TP" in a certain country is defined as the number of persons per 100 inhabitants having online PC's in a certain year. This parameter is considered as the technology progress measure. The following section

presents the TP of Belarus in 2011, in comparison with selected countries, in order to highlight the importance of the Belarus progress.

Undoubtedly, the technology penetration influences the economy of each country. This factor is intertwined with the progress of the Information Communication Industry ICT, which in turns is intertwined with the economical progress. We can see that usually the country with better rate of technology penetration has better economy results. But still we should remember about energy resources and minerals that each country possesses. At the same time Belarus has the better rate of IT penetration even than Russia, so we should keep our leading positions in this sphere. Also Belarus has the perceptibly higher rate of IT penetration than the average value in the World that sounds very optimistic.

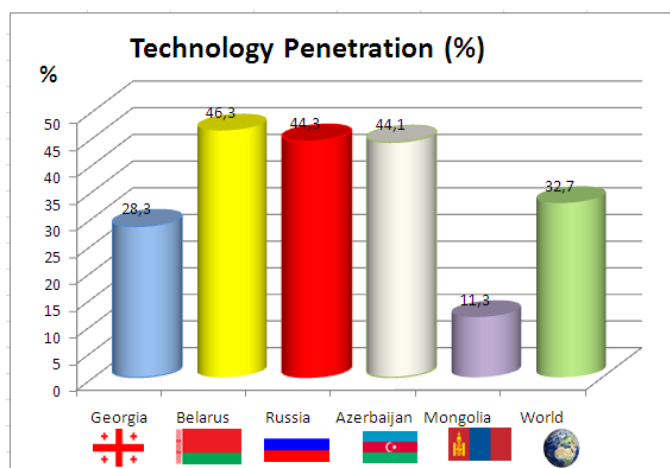

Fig. 5. Technology Penetration in the Russian Region

In October 2003, the two largest Belarusian enterprises, IBA Group and EPAM Systems, were the first in Europe to achieve the SEI CMMI (Software Engineering Institute's Capability Maturity Model Integration) Level 4 Rating. CMMI is a business model that is used to monitor the organization's ability to manage project activities towards success. A CMMI rating provides for organization's

worldwide recognition as a quality provider of systems engineering, software engineering, and IT services. So we can say that Belarus successfully develops its technology.

In comparison with developing countries of Europe, Belarus has an attractive rate of technology penetration. The comparison was held with such countries as Romania, Bosnia and Herzegovina and Albania.

These countries have many similarities in social systems and educational systems as well as a comparative technology penetration.

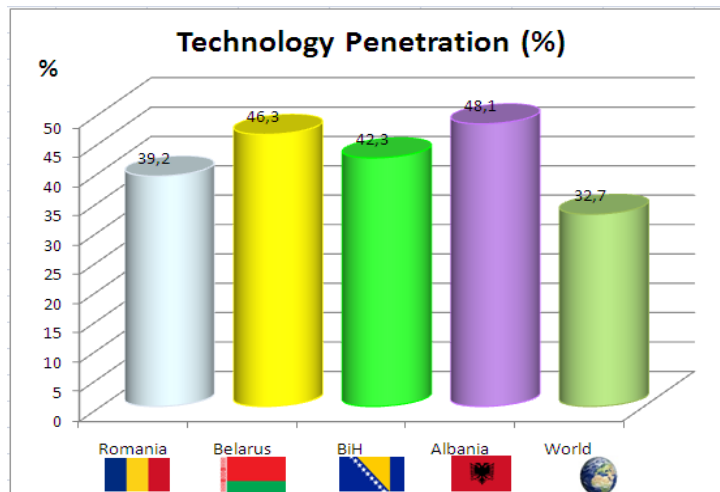

Fig. 6. Technology Penetration, comparison with some European countries
However

Belarus is expected to surpass many countries, according to the announced and on-going Belarusian program to promote innovation and support technology evolution. With a technology penetration of over 46,3 % in 2011, Belarus showed an advance with respect to the corresponding value of the World, which is usually taken as the mean value.

Observing GDP per Capita and technology penetration of those countries, it is easy to come to the conclusion that economic parameters such as GDP per Capita and parameters of development of technology (technology penetration) are strongly correlated. This is supported by the fact that, developed technologies helps to produce and generate more GDP, which in turns, acts as the driving potential to develop more advanced technologies.

Comparing the technology penetration of 2011 in Belarus and these developing countries, see Figure 6, it is

clear to see that the difference in the technology penetration with countries as Iran and Turkey is not very large, in spite of the technological progress achieved in Iran with respect to Atomic Energy. It is a good result for our country because we do not have much energy resources as Iran and the tourism industry is not so popular as in Turkey. We can see also the rather perceptible difference in the technology penetration rate. Technology penetration is one of the important parameters that make the economy successful and prosperous. So each country should use all the possibilities to improve its technology and to develop its economy. With such level of technology penetration we may expect the enhancement of GDP per capita as well as continuous technological progress in Belarus during the next years.

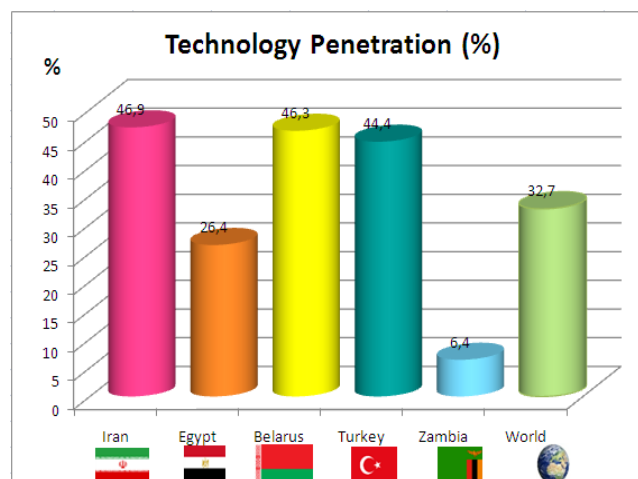

Fig. 7. Technology Penetration, in selected Developing Countries, together with Belarus

The world entered the 21st century on a wave of technological optimism, far from bringing the world to a halt. During the economic difficulties. Information and Communication Technologies (ICT) and especially the Communication part, showed to be capable of even generating a new level of global prosperity. The progress of the world ICT Market during the last 6 years (status July

2012) is illustrated in Figure 8, all values are measured. 4

With the US as its epicenter, in late 2006 the subprime crisis triggered a global liquidity crunch putting downward pressure on economic growth. As the International Monetary Fund stated, the worldwide losses stemming from the US subprime mortgage crisis could hit 945 billion dollars as the impact spreads in the global economy.

Today, the large-scale impact of this crisis spread out to cover every national economy, and subsequently the global economy.

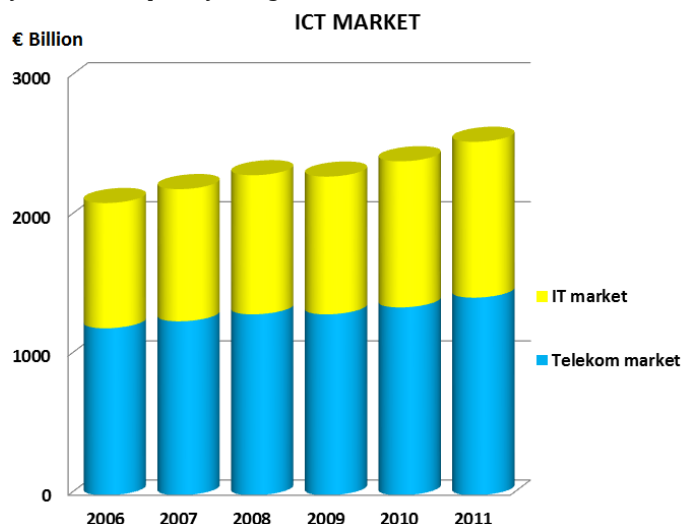

Fig. 8. Development of the Worldwide ICT Market During the Last 6 Years (All are Measured Data)

In 2006, the global Information Communication Technology market started to exceed the magic mark of 2.000 Billion €, with a steady increase rate. In 2009, the global market in every sector, showed the effect of the recession after the Global disaster. The ICT sector showed a confined effect of the recession, however, this effect was confined only to the fiscal year 2009, after which, the ICT market started immediately to recover, and showed even a resuming to the used progress rate. Thus presenting the proof that ICT market is the main enabler of the Global Economy and subsequently to the Global sustaining development.

Figure 8 reveals also the fact that Communication Market (the blue region) resembles more than 60% of the ICT market

The ratio R :

$$R = \text{CommunicationMarket} / \text{ICTMarket}$$

is continuously increasing, which indicates that in the near future, the R will converge towards the value 1. This means that there will be no pure Information Technology as an island, un-connected to the whole network.

The global communication market reached a record of over 1500 Billion € (see Fig.8). It showed the following break down according to the main global economic domains 5.

Table 1. The main global economic domains

Economic Domain	Billion €	%
Europe	346	30,7
US	243	21,6
Japan	164	14,7
BRIC	97	9
4 Tigers	11	1
RoW	264	23

With:

BRIC: Brazil, Russia, India and China

4 Tigers: Hong Kong, Singapore, S. Korea and Taiwan

RoW: Rest of the World

From the growth rate point of view, BRIC are sustaining an amazing growth rate of 7,4 % p.a., whereas the 4 Tigers are moving into the future with speed and skill, showing a remarkable growth rate of more than 6%.2

International Collaboration was traditionally confined in six types:

Subcontract/Supplier Relationship: It is usually valid for a short term, with the advantages of reducing risks and reducing costs, however, with the disadvantage of transaction costs.

Licensing: Confined to a fixed term, aiming to the advantage of technology acquisition, taking into account the contract costs and the constraints.

Consortia: Confined within a medium term. It makes an

advantage of expertise, standards and share funding. However, this is subject to knowledge leakage and subsequent differentiation.

Strategic Alliance: which is the most flexible form of collaboration, with market wide access and low commitment and with the main disadvantages: potential lock-in and knowledge leakage.

Joint Venture: With long term characteristics. Providing complimentary know-how for both sides, with a dedicated management, but with possible disadvantages as strategic drift and cultural mismatching.

Collaboration Network: which is long-term based, providing a dynamic collaboration and big learning potential, however, with a static inefficiencies resulting from

the inertia for the other partners and difficulties to take decisions.

The Global Economic Disaster and the subsequent short recession and recovery phases, created a new paradigm for the International cooperation and alliances. Enterprises are looking for competitive advantages, irrespective of the international regulations or the laws. Just for example, it appears the rational cooperation strategy, Inspired by

military experience in different mighty regimes, which begins with analysing and understanding the environment and circumstances of all partners, then to determine the course of action, then to act immediately. This strategy faces usually two main problems: underestimates the complexity of the internal-external environment and focuses on "hidden monopoly".

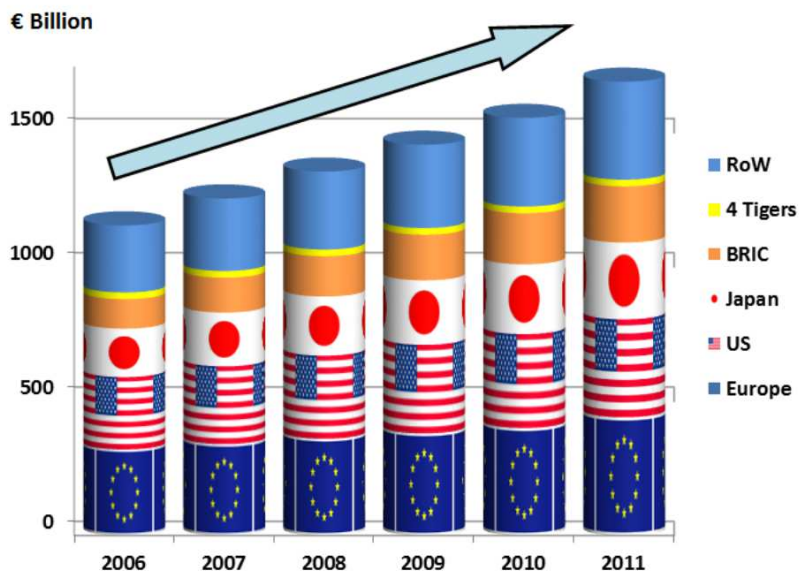

Fig. 9. Global Communication Market by Region

References

1. A. Ryabova & R. Reda, "Technology-Enabled Framework For e-Government in developed Countries. Feasibility Outlook of the Technology Evolution in Belarus", *Proceedings of the 8th International Research Practical Conference on State Regulation in Economy and Efficiency Enhancement of Economic Entities Belarus*, 2012.
2. A. Bohan, D. Merenkova, A. Ryzhkova, R. Pavlov, V. Pervuhina, E. Ivankova, T. Yudina, V. Bernat, A. Ryabova and R. Reda, "Analytical Study of the Technological Evolution and Sustainable Development After the Global Economy Crises. Future Outlook in Belarus, the CIS and the EU" *Proceedings of the 8th International Research Practical Conference on State Regulation in Economy and Efficiency Enhancement of Economic Entities Belarus*, 2012.
3. R. Reda, White Paper "New Challenges, Emerging Technologies and Paradigm Transformations of the Near-Future Telecom Market", Published by Siemens AG 2007.
4. R. Reda and H. Volopich Siemens AG Austria, (2003), "e-Business Evolution, Market Trends, and Business Opportunities: Keynotes presented at the International Conference on e-Commerce", Hong Kong 2002.
5. N. Jordan and R. Reda, "Signposts for the Future of Mobile Communication", *e&I, elektronik und informationstechnik*, edition 9.2006, published by Springer Wien New York, ISSN: 0932-383X EIEIEEE 123(9) 361-408, a1-a44(2006).
6. S. Sutor, and R. Reda, "Multi Sensor Technologies Augmenting Video Surveillance: Security and Data Fusion Aspects", *Proceedings of the 23rd International Symposium on Computer and Information*, October 2008.
7. S. Sutor, G. Pujolle and R. Reda, "A Sensor Processing Management Architecture for Multi-Modal Intelligent Video Surveillance". To be published at the *Fourth International Conference on Intelligent Computing and Information Systems*, Cairo-Egypt, March 2009.
8. K. Kraus S. O. Martikainen and R. Reda, "A Data Fusion Architecture for High Performance MultiCamera CCTV Systems". To be published at the *Fourth International Conference on Intelligent Computing and Information Systems*, Cairo-Egypt, March 2009.

РЕЗЮМЕ

Шаврук Юлия, Реда Реда, Бернат Владимир

Информационные технологии, глобальная экономика и парадигма трансформации

В статье исследована парадигма трансформации международного сотрудничества в посткризисный период на примере глобального рынка компьютерных и телекоммуникационных технологий. Выявлено влияние технологического проникновения на экономику страны в целом, проведен сравнительный анализ технологического проникновения в разных странах. Это позволило прийти к выводу о том, что глобальный экономический кризис создал новую парадигму для международного сотрудничества и создания международных стратегических альянсов не только в отрасли компьютерных технологий, но и в других отраслях.

РЕЗЮМЕ

Шаврук Юлія, Реда Реда, Бернат Володимир

Інформаційні технології, глобальна економіка і парадигма трансформації

У статті досліджено парадигма трансформації міжнародного співробітництва в посткризовий період на прикладі глобального ринку комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Виявлено вплив технологічного проникнення на економіку країни в цілому, проведений порівняльний аналіз технологічного проникнення в різних країнах. Це дозволило прийти до висновку про те, що глобальна економічна криза створила нову парадигму для міжнародного співробітництва та створення міжнародних стратегічних альянсів не тільки в галузі комп'ютерних технологій, але і в інших галузях.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2012 р.

ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В КУРОРТНІЙ ГАЛУЗІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто сутність та особливості інвестиційної стратегії в курортній галузі ПБК, вказані причини незначної корисності використовуваних показників для оцінки інвестиційної діяльності, особливо стратегічного типу. Визначено основні стратегічні завдання інвестування регіону: адаптуватися до реалій сучасного стану СКК Криму та регіональної стратегії ПБК в області інвестування, відповідно до яких необхідно буде формувати систему показників, організувати заходи, підходи взаємодії різних рівнів управління і окремих підприємств між собою.

Ключові слова: інвестиційна стратегія, санаторно-курортний комплекс, інвестиційна діяльність, стратегічні завдання інвестування.

У сучасних ринкових умовах санаторно-курортна справа в Україні зазнає структурних змін. Це втілюється в проблемі створення сприятливого інвестиційного клімату. Проблеми інвестиційної стратегії рекреаційного комплексу завжди цікавили і розроблялися державою, оскільки при неефективному функціонуванні курортної сфери, з одного боку, відсутні належні надходження, як до місцевого, так і до державного бюджетів, а з іншого боку, неефективне використання курортного потенціалу країни є негативним чинником складової національної безпеки. Тому проблема реформування такого важливого для економіки комплексу, як санаторно-курортний, розширення в цій галузі сучасних ринкових відносин з залученням інвестицій має велике значення з точки зору перспективного розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що курортно-рекреаційній сфері притаманні загалом такі проблеми: низька якість послуг, фізичне зношення і моральне старіння основних фондів, практична відсутність інвестицій у матеріально-технічну базу. Кардинальне підвищення середньорічної завантаженості санаторно-курортних установ вимагає, крім покращення якості послуг, забезпечення максимального потужного цілорічного функціонування пристосованих до цього установ. Усі ці проблеми можливо подолати насамперед за рахунок проведення аргументованої, ефективної інвестиційної стратегії та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Метою дослідження є розгляд сутності і особливостей інвестиційної стратегії в курортній галузі, формування системи показників, адаптованих для сучасного санаторно-курортного комплексу (далі СКК), і економічної стратегії АР Крим та регіональної стратегії ПБК у галузі інвестування.

Система показників управління регіональними інвестиціями стосується питань специфіки курортної галузі більшою мірою на мікрорівні, тобто при практичній реалізації тієї чи іншої інвестиційної стратегії вже на певних підприємствах. Правила створення сприятливого інвестиційного клімату практично уніфіковані для будь-якого регіону, особливості починають виявлятися при галузевій розробці на конкретних підприємствах галузі.

Дієвість усіх методів і поточний моніторинг їх

реалізації оцінюються на основі спеціальних показників-індикаторів. Здебільшого їх характер відповідає завданням державного управління різних рівнів співпідпорядкованості і швидше пов'язаний із загальноекономічною оцінкою підприємств і деякою мірою фінансово-економічною (різні фінансові коефіцієнти). Також є показники, які є специфічними і практично не застосовуються в такому вигляді в інших галузях економіки (крім медицини та готельного бізнесу, послуги яких у комплексі можуть надавати підприємства СКК) [5].

Показниками, які використовуються для визначення економічної ефективності діяльності санаторно-курортного закладу, є кількість місць, заповнюваність, виконання плану реалізації путівок, кількість пацієнтів, доходи, витрати, прибуток, питома вага витрат, вартість основних фондів, фонд оплати праці, фондомісткість, фондівіддача, зарплатомісткість, зарплатовіддача, середня вартість утримання одного пацієнта, середня тривалість перебування, фіксовані платежі, середня ціна путівки, загальна рентабельність.

Уся система наведених показників, безумовно, є важливою для економічної оцінки діяльності підприємства і специфічних його особливостей, але фактично мало корисна для використання з метою оцінки інвестиційної діяльності, особливо стратегічного типу.

Інвестиції як об'єкт управління мають встановлений фінансовий характер, пов'язаний з формуванням та використанням фондів грошових коштів. Тому і система показників повинна бути взята і адаптована під реалії сучасного стану СКК Криму та обраної економічної стратегії АРК загалом, так і регіональної стратегії ПБК в області інвестування й стратегічних цілей інвестування кожного конкретного підприємства. Вказана мета визначить основні стратегічні завдання інвестування регіону, відповідно до яких необхідно буде формувати систему показників, організаційних заходів, підходи взаємодії різних рівнів управління і окремих підприємств між собою. Причому така система повинна бути достатньо гнучкою для її удосконалення при виникненні нових або значній зміні старих стратегічних завдань у досить стислий термін для яскраво вираженої сезонності діяльності підприємств СКК Ялти і ПБК [3; 4].

Одним із стратегічних завдань розвитку Криму є

подолання сезонності функціонування туристсько-рекреаційного комплексу. Стратегічною метою при цьому є згладжування амплітуди активності функціонування основних секторів туристсько-рекреаційного комплексу протягом року і розширення меж курортних сезонів.

Шляхи досягнення цієї мети:

- переведення частини оздоровчих підприємств і готелів на цілорічну роботу або розширення строків прийому відпочиваючих шляхом створення спеціальних інфраструктурних об'єктів (соляріїв, критих басейнів; критих аквапарків і спортивних комплексів; сра-центрів та центрів нетрадиційної медицини).
- упровадження економічних методів розширення курортного сезону (зниження собівартості туристсько-рекреаційних послуг і цін до рівня беззбитковості в міжсезонний період; використання системи знижок і бонусів на послуги).
- запровадження пільгового оподаткування установ, створення і використання інфраструктури цілорічного функціонування;
- розвиток міжсезонних і позасезонних видів туризму (конгресовий і діловий туризм, фестивальний туризм, екскурсійний, кулінарний - тури для гурманів морської кулінарії та ін.)
- розробка ініціатив щодо зміни та координації строків шкільних і студентських канікул у регіонах України та країнах СНД.

Також, як важливе завдання в цій Стратегії, розглядається створення умов для зростання інвестиційної активності у туристично-рекреаційному секторі господарства АР Крим. Стратегічною метою є реалізація інвестиційної моделі зростання кількісних і якісних параметрів кримського турпродукту і підвищення його конкурентоспроможності.

Завдання:

- розробка Стратегії залучення інвестицій у туристично-рекреаційний комплекс Криму;
- поліпшення загальної інформованості потенційних інвесторів про можливості інвестиційних вкладень в об'єкти туристично-рекреаційного комплексу Криму (розробка інвестиційних паспортів міст і районів Криму, створення детальних електронних карт міст і районів з виділенням об'єктів - вільних земельних ділянок, будівель і споруд, пропонує для інвестування та їх описом; розробка каталогу інвестиційних проектів з розміщенням його на Інвестиційному порталі Криму);
- підготовка пакета інвестиційних пропозицій у туристсько-рекреаційній сфері та його просування на інвестиційних форумах;
- створення інвестиційних фондів з пайовою участю приватного капіталу вітчизняних і зарубіжних інвесторів для реалізації великих рекреаційних проектів регіонального рівня;
- здійснення за державний рахунок підготовки (інженерної, рекультивувальних, інфраструктурної) ділянок для перспективних, суспільно важливих інвестиційних проектів з наступною передачею приватним інвесторам;
- вирішення проблеми розпилення земельних ділянок між багатьма власниками і їх концентрації для ініціювання великих інвестиційних проектів;
- актуалізація фінансово-економічного механізму залучення інвестицій (розробка системи преференцій для різних секторів ТРК, уведення

довгострокових кредитів за пільговими ставками для інвестиційних проектів; розробка системи регіональних і продуктових грантів);

- оцінка доцільності встановлення спеціального режиму господарювання з відповідними податковими та інвестиційними пільгами (організація вільних туристських зон і курортполісів і територій пріоритетного розвитку Ялта, Алушта, Судак, Феодосія, Євпаторія, Керч, Чорноморське, Щолкіно);
- підготовка кадрів для професійного залучення інвестицій (участь у тренінгах, стажуваннях, зарубіжних навчальних програмах);
- реалізація системи централізованого супроводу інвесторів та усунення бюрократичних бар'єрів [1-2].

Для оцінки ефективності діяльності санаторно-курортного комплексу також може бути використаний коефіцієнт економічної ефективності (Кек), що відображає вплив на його зміну двох факторів: ефективності використання матеріально-технічної бази, тобто виробничого потенціалу (Кепп), і ефективності поточних витрат на здійснення санаторно-курортної діяльності (Кетз). З метою такої оцінки пропонується наступна факторна мультиплікативна модель, яка має вигляд формули (1):

$$\text{Кек} = \text{Кетз} * \text{Кепп} \quad (1)$$

Е. Н. Федосєєва у власній системі показників для оцінки ефективності діяльності санаторно-курортної організації (далі СКО) виробляє угруповання коефіцієнтів згідно з критеріями ефективності. Вчена виділяє два блоки показників: цільові (результативність підприємницької діяльності СКО; ефективність використання ресурсів СКО; конкурентне становище СКО на ринку санаторно-курортних послуг) та діагностичні (якість санаторно-курортної діяльності; якість санаторно-курортних послуг; рівень санаторно-курортного обслуговування), у свою чергу, до складу кожного блоку входять по три показники. Далі здійснюється розрахунок комплексних коефіцієнтів економічної ефективності діяльності за допомогою поетапного обчислення показників по кожному блоку, використовуючи метод аналізу ієрархій Т. Сааті. Підсумком розрахунків є два комплексні показники економічної ефективності по 1 і 2 блоках. Інтерпретація отриманих числових значень коефіцієнтів виробляється з використанням розробленої дослідницею інтервально-якісної шкали ефективності, яка складається з п'яти рівнів ефективності підприємницької діяльності СКО [6].

Методика [6] володіє аналітичними можливостями, може бути використана в якості інструменту для прийняття управлінських рішень, діагностики стану санаторно-курортної організації, ступеня досягнення ключових показників ефективності. Однак, на нашу думку, показники, відібрані автором, дублюють один одного, крім того, недостатньо обґрунтовані інтервали значень рівнів ефективності.

Таким чином, відсутність серед фахівців єдиного підходу до розробки систем оцінки ефективності діяльності окремих санаторно-курортних організацій та галузі загалом дає можливість внести власні пропозиції в досліджуваній області. У цьому зв'язку доцільна розробка комплексної методики, що враховує переваги вищенаведених систем оцінки з науковим

обґрунтуванням вибору тих чи інших показників з урахуванням галузевих особливостей підприємств.

Можна припустити, що особливості інвестиційної стратегії в СКК жодним чином не торкнулися системи показників оцінки інвестиційного процесу, отже, варто використовувати відомі методи і відображати їх показники. З цим можна було б погодитися: підприємства СКК належать до сфери послуг та інвестування здійснюється за загальноприйнятими критеріями, якщо не переходить у сферу стратегічного управління інвестиційним процесом. Системність і закономірності розвитку санаторно-курортного комплексу в реальній дійсності втілюються в тенденціях, які характеризують напрямки його розвитку під впливом тих чи інших соціально-економічних трансформацій. На сучасному етапі відбуваються значні структурні трансформації, які вплинули на зміни в технологічній структурі процесу відтворення санаторно-курортних послуг, актуалізували впровадження «високих технологій здоров'я», сприяли розширенню форм і типів функціонуючих санаторно-курортних об'єктів у регіоні.

Проведений у ході дослідження аналіз функціонування санаторно-курортного комплексу в регіоні виявив блок проблем в області управління санаторно-курортним комплексом, серед яких назвемо: ієрархічну роз'єднаність санаторно-курортних об'єктів і відсутність єдиних координаційних центрів у регіонах; обмеженість використовуваних регіональних ресурсів; зниження рівня екологічної безпеки курортних територій та відсутність дієвої політики резервування лікувально-оздоровчих місцевостей для сталого розвитку СКК в регіоні; слабкі ринкові позиції вітчизняного санаторно-курортного комплексу, особливо в області формування матеріально-технічної бази, упровадження нових технологій, якості сервісу санаторно-оздоровчої інфраструктури порівняно із зарубіжними об'єктами та інше.

Відсутня система моніторингу за діяльністю СКК і пов'язаних з ним підсистем відбивається у слабкій функціональній керованості виявами позитивної і негативної синергії. На рівні регіону часто застосовуються усереднені дискретні показники, які не дозволяють оцінити напрями розвитку санаторно-

курортного комплексу, доступність санаторно-курортного обслуговування для всіх соціальних верств населення, що характеризує несистемність та неспільдовність регіональної соціально-економічної політики в галузі санаторно-курортного комплексу.

Нікітіна О. А. вважає, що важливий напрямок в управлінні формуванням інтегрованих санаторно-курортних комплексів у регіоні - це виявлення реальних факторів, що сприяють або перешкоджають їх розвитку. У ході дослідження нею систематизовані і диференційовані чинники, що впливають на формування ІСКК у регіоні:

- організаційно-управлінські;
- економічні, науково-технологічні;
- фізичні та природні фактори відтворення;
- соціально-психологічні, культурні.

Перераховані фактори мають безпосереднє відношення до необхідності розробки регіональної соціально-економічної політики формування інтегрованих санаторно-курортних комплексів у загальному контексті соціально-економічного розвитку регіону.

Розробка соціально-економічної політики - це обґрунтування таких змістовних і формальних підстав, за яких СКК буде набувати рис цілісної гомогенної освітньо - соціально-економічної системи. Відсутність формалізованої соціально-економічної політики СКК призводить до того, що прийняття рішень відбувається стихійно, «експромтом», знижується соціальна доступність санаторно-курортного обслуговування, переважає «реактивне» вирішення проблем, яке може супроводжуватися великими альтернативними витратами або певною «упущеною вигодою».

Природно, розробка загальної соціально-економічної політики СКК передбачає наявність у ній основного блоку стратегічного управління інвестиційним процесом.

Отже, регіональна соціально-економічна політика формування інтегрованих санаторно-курортних комплексів повинна бути спрямована на забезпечення узгодженості інтересів усіх учасників інтегрованого утворення в регіоні і будується на певних принципах, здебільшого - фінансового управління.

Список літератури

1. Лебедева, И. В. Комплексная оценка эффективности деятельности санаторно-курортного учреждения как самостоятельного хозяйствующего субъекта: методические подходы и организационные технологии [Электронный ресурс] : методические рекомендации / И. В. Лебедева, В. С. Кудрин, В. Г. Лейзерман - Консультант Плюс.
2. Колесников, А. В. Оценка эффективности деятельности санаторно-курортных организаций в условиях современного рынка [Текст] : дис. ... кандидата экон. наук : А. В. Колесников. - Хабаровск, 2007. - 276 с.
3. Луценко, А. В. Закономерности формирования и факторы развития санаторно-курортного комплекса [Текст] : дис. ... кандидата экон. наук : А. В. Луценко. - Кисловодск, 2002. - 252 с.
4. Задорожня, А. Н. Формирование сбалансированной системы оценки конкурентоспособности санаторно-курортных организаций [Текст] : дис. ... кандидата экон. наук : А. Н. Задорожня. - Санкт-Петербург, 2007. - 274 с.
5. Тхор, Д. А. Формирование механизма управления функционированием и развитием санаторно-курортного комплекса [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Д. А. Тхор. - Санкт-Петербург, 2010. - 20, [5] с.
6. Федосеева, Е. Н. Оценка эффективности предпринимательской деятельности организаций санаторно-курортной сферы [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Е. Н. Федосеева. - Санкт-Петербург, 2010. - 22, [7] с.

РЕЗЮМЕ

Бондаренко Оксана

Инвестиционная стратегия в курортной отрасли: сущность и особенности

В статье рассмотрена сущность и особенности инвестиционной стратегии в курортной отрасли ЮБК, указаны причины малополезности используемых показателей в целях оценки инвестиционной деятельности, особенно стратегического типа. Определены основные стратегические задачи инвестированная региона адаптированных под реалии современного состояния СКК Крыма и региональной стратегии ЮБК в области инвестирования, в

соответствии с которыми необходимо будет формировать систему показателей, организовывать мероприятия, подходы взаимодействия различных уровней управления и отдельных предприятий между собой.

RESUME

Bondarenko Oksana

Investment strategy in the spa industry: the nature and characteristics

The article describes the nature and characteristics of the investment strategy in the South Coast resort industry. There have been indicated the reasons of low usefulness of the used indicators in order to assess investment, especially of strategic type. The main strategic objectives of investment in the region are determined. According to them it will appear a necessity to form a system of indicators, organize events and approaches of the interaction of different levels of government and individual enterprises together.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті висвітлюються основні проблеми, що склалися на сьогодні у вугільній галузі України в плані формування капіталу державними підприємствами. Розкрито особливості приватизації, залучення додаткового капіталу. Запропоновано рекомендації для застосування механізму співпраці державного та приватного секторів із використанням інституту концесії у сфері корпоративної розробки шахтного поля.

Ключові слова: шахта, приватизація, вугілля, державна підтримка, партнерство.

Увага світової енергетики сконцентрувалась на вугільній галузі ще з початку 2000 року, і якщо видобуток вугілля у світі досяг 4,6 млрд. т., то в Україні він знизився. Тому виникла необхідність проведення багатоаспектних реформ в усіх сферах функціонування вугільної промисловості та пошук більш ефективної організації роботи використання матеріальних ресурсів.

Проблемами вугільної галузі займаються багато як закордонних, так і українських вчених. Особливої уваги заслуговують дослідження Д. Ю. Череватського, котрий у своїх роботах вивчав механізм взаємодії державних шахт з приватними підприємствами у сфері сумісних розробок шахтного поля [1, с. 25-28], А. І. Кабанов також цікавився залученням недержавних інвестицій,

створенням інституту концесії.

Вугільна промисловість України сьогодні вимагає пильної роботи науковців та практиків.

Метою статті є аналіз діяльності вугільних підприємств, обґрунтування необхідності залучення додаткового капіталу із зовнішніх джерел для подальшого функціонування підприємств вугільної галузі.

Обсяг видобутку вугілля порівняно з максимальним показником у минулому (1976 рік – 218,2 млн. т) знизився майже вчетверо і у 2011 році становив лише 38 млн.т. (динаміку обсягів видобутку вугілля можна побачити в таблиці 1) [2-3].

Таблиця 1. Динаміка видобутку вугілля за період з 01.01.2005 – 31.12.2011 рр.

Динаміка видобутку вугілля			
Рік	Україна тис. тон	Підприємства МВП, тис. тон	Приватні підприємства, тис. тон
2005	78037,7	46143,9	31893,8
2006	80254,1	46385,4	33868,7
2007	75538,7	42193,3	33345,4
2008	77802	43011,6	34790,4
2009	72303,1	38440,3	33862,8
2010	70304,4	35295,44	35009,4
2011	81859,2	38431,5	43427,7

З вищенаведеного можна сказати, що видобуток вугілля скорочується досить швидкими темпами, і потрібно впроваджувати ефективні перетворення, щоб зберегти та відновити стратегічне паливо українців. І хоча у 2011 році видобуток вугілля ненабагато зріс, це не означає нарощення у наступні роки.

Інколи від представників металургійних підприємств, основних споживачів цього палива, можна почути, що зменшення пропозиції вітчизняного вугілля можна легко компенсувати за рахунок імпортування цього ресурсу. Разом з тим, через зміни кон'юнктури на світовому ринку вугілля, імпортування вже перестає бути привабливою альтернативою [4, с. 87-93]. Крім того, його збільшення обмежується транспортним чинником – вітчизняні порти не спроможні приймати судна місткістю 100 і більше тис. т, які використовуються для транспортування вугілля, існують певні обмеження і постійно зростають тарифи на використання залізничного транспорту. Отже, видобуток вітчизняного вугілля є стратегічним питанням, по суті - складовою національної безпеки.

Разом з тим, на сьогодні існує протиріччя між станом державних вугледобувних підприємств та їхнім значенням у паливно – енергетичному балансі та життєдіяльності шахтарських регіонів. З одного боку, переважна більшість державних вугільних шахт потребує суттєвої державної підтримки. Без неї вони не можуть повноцінно працювати. Наразі майже 50 відсотків фонду оплати праці фінансується з державного бюджету. Обсяг державної підтримки можна побачити в таблиці 2 [5].

Як видно з таблиці, державна підтримка зростає з кожним роком і за п'ять років збільшилась на 107547 тис. грн. Причому до 2008 року виділялась підтримка на технічне переозброєння, останні 3 роки підтримка йде тільки на собівартість.

З іншого боку до 70 відсотків потреби теплових електростанцій України у вугіллі забезпечує державний сектор вугільної промисловості. Саме останній є одним із найважливіших чинників у підтримці енергетичної безпеки держави. Тому виникла необхідність проведення інституціональних перетворень у галузі та

пошук нових шляхів більш ефективної організації роботи вугільної галузі. На сьогодні у державній власності усього 17% шахт (менше 30), які працюють беззбитково. Спостерігається така тенденція: приватизовані шахти мають найменші витрати

виробництва, а державні – найбільші, тому єдиним виходом з ситуації, що склалася, мала б стати зміна форми виробничих відносин, удосконалення майнових відносин, зміна форм власності, підвищення ефективності управління витратами та капіталом.

Таблиця 2. Динаміка обсягів державної підтримки вугільної галузі за період з 01.01.2006-01.01.2012 рр.

Показник	Рік						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (проект)
Обсяг державної підтримки, усього тис. грн.	43073	75777	142276	94975	150620	120007	70000
з них:							
- на собівартість	7405	11965	109928	94975	150620	120007	
- на придбання гірничошахтного обладнання	25627	36756	10816	-	-	-	

Питання щодо наявних можливостей використання джерел формування додаткового капіталу досліджувалися нами на прикладі «Шахтоуправління «Південнодонбаське № 1», але ситуація, що склалася на цьому підприємстві, є досить типовою для інших таких підприємств. За оцінками експертів це підприємство може видобувати вугілля щонайменше наступні 50 років. Однак через нестачу інвестиційних ресурсів

протягом останніх років воно змушене скорочувати видобуток і навіть закрити лаву. Скорочення обсягів виробництва для вугільних підприємств призводить до значного зростання собівартості вугілля – ефект масштабу діє, так би мовити, у протилежному напрямку.

На основі трендового аналізу доцільно визначити кількісні прогнози щодо тенденцій зміни собівартості і фінансових результатів підприємства.

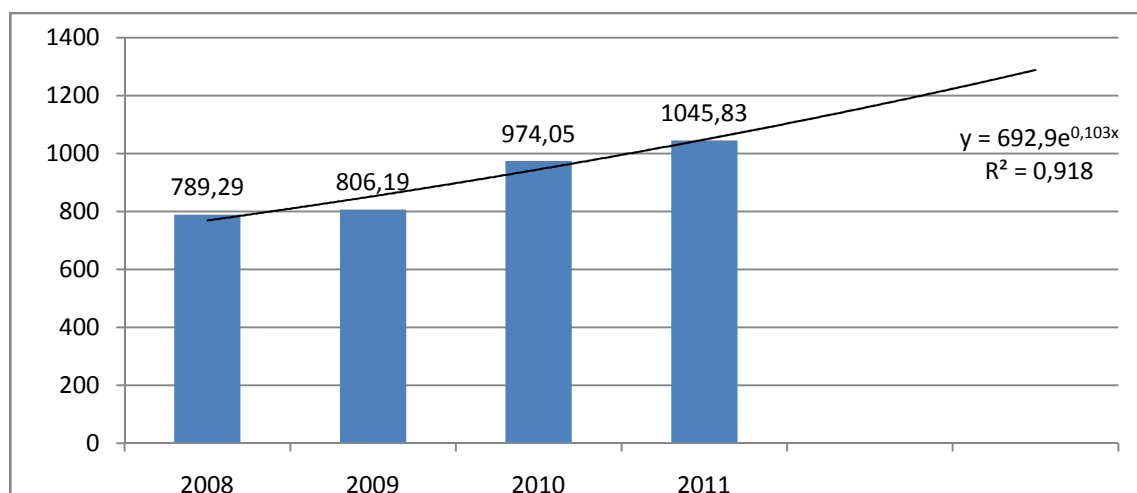

Рис. 1. Динаміка собівартості 1 тонни товарної продукції за період з 01.01.2008 – 31.12.2011 рр., тис. грн.

За рахунок зниження видобутку вугілля, собівартість 1 тонни продукції починає дуже швидко зростати, за два роки остання збільшилась на 239,64 грн., тому що постійні витрати не змінюються, гальмуючи тим самим розвиток підприємства, і їх неможливо скоротити через недостатність фінансування, застарілий фізичний і моральний фонд основних засобів, давню технологію видобування вугілля.

При аналізі різних форм функціональної динаміки собівартості 1 тонни товарної продукції ДП «Шахтоуправління «Південнодонбаське №1» виявилось, що найбільш добре динаміку цього показника можна змоделювати на основі експоненціального тренду. Оцінка параметрів трендової моделі на основі методу найменших квадратів дозволяє записати її у наступному вигляді:

$$C = 692,99e^{0,1033t}, \quad (1)$$

де C – собівартості 1 тонни товарної продукції, грн.;
 t – порядковий номер періоду ($t=1$ для 2008 року; $t=2$ для 2009 року; $t=3$ для 2010 року, $t=4$ для 2011 року).

Прогнозне значення чистого прибутку на 2012 рік ($t=5$) становить:

$$C_{2012} = 692,89e^{0,1052 \cdot 5} = 1169,08 \text{ тис. грн.}$$

Оскільки побудована трендова модель (1) характеризується достатньо високим коефіцієнтом детермінації – $R^2=0,9189$, то існує велика ймовірність реалізації визначених прогнозів.

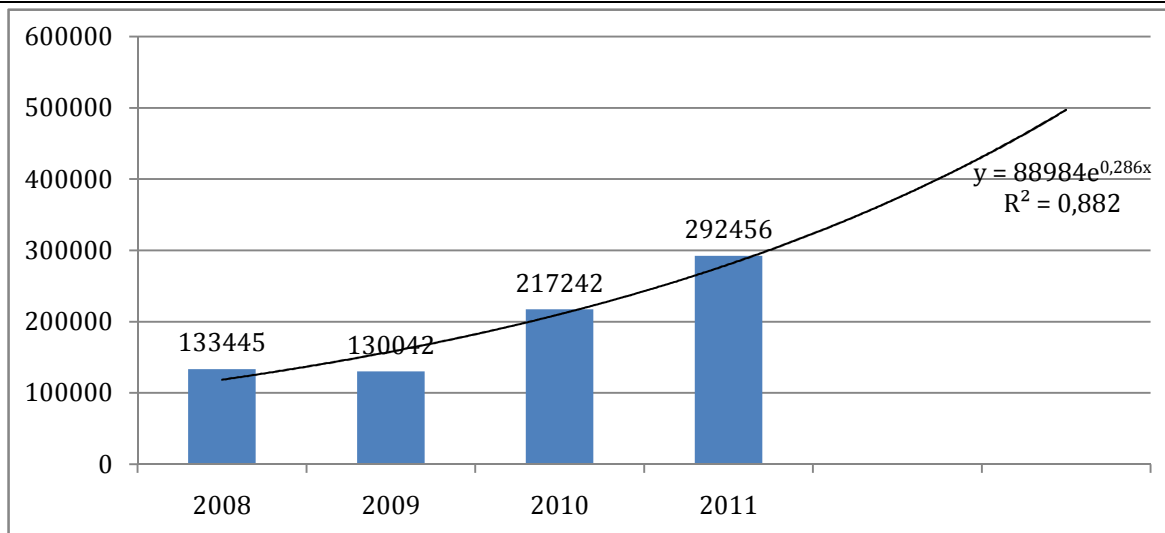

Рис. 2. Динаміка фінансового результату (збитків) від виробничої діяльності за період з 01.01.2008 – 31.12.2011 рр., тис. грн.

Збитки починають зростати прискореними темпами. Динаміка невтішна. Зростання на 2011 рік склало 292456 тис грн. Підприємство знаходиться у державній власності. Держава витрачає мільярди гривень на дотації вугільним підприємствам, але ці кошти розпоршуються між багатьма підприємствами, їх є замало для того, щоб вирішити наявні технічні проблеми.

При аналізі різних форм функціональної змін фінансових результатів від виробничої діяльності (збитків) ДП «Шахтоуправління «Південнодонбаське №1» виявилось, що найбільш добре динаміку цього показника також можна відобразити на основі експоненціального тренду. Оцінка параметрів трендової моделі на основі методу найменших квадратів дозволяє записати її у наступному вигляді:

$$ЗБ = 88984e^{0,2867t}, \quad (2)$$

де ЗБ – збитки від операційної діяльності, тис. грн.;
t - порядковий номер періоду (t = 1 для 2008 року; t = 2 для 2009 року; t = 3 для 2010 року, t = 4 для 2011 року).

Прогнозне значення чистого збитку на 2012 рік (t = 5) становить:

$$ЗБ_{2012} = 88984e^{0,2867 \cdot 5} = 323336,5 \text{ тис. грн.}$$

Коефіцієнт детермінації для моделі (2) дорівнює $R^2 = 0,88$, що також дає підстави розглядати визначені прогнози як доволі реалістичні.

Одержані прогнози дають всі підстави стверджувати, що поточний момент є критичним, необхідно якомога швидше вжити заходів, спрямованих на збільшення обсягів видобутку вугілля. Разом з тим вирішення цієї проблеми найтісніше пов'язано із залученням додаткового капіталу [6, с. 11-16].

Сподівання на приватизацію теж є марними,

оскільки фінансовий стан шахти настільки незадовільний, що вона не є привабливим об'єктом для приватного інвестора. Більшість вітчизняних підприємств не лише не отримує прибутку, а має значні збитки. Отже, використати таке внутрішнє джерело формування капіталу, як прибуток, є неможливим [7, 8, с. 131-134].

Як аналізоване підприємство, так і схожі до нього мають значну заборгованість перед банками. За таких обставин у підприємств також немає шансів одержувати нові кредити від банків, оскільки вони будуть класифікуватися банками як некредитоспроможні. Таким чином, ті джерела формування капіталу, які використовуються вітчизняними підприємствами, є недоступними для «Шахтоуправління «Південнодонбаське № 1» і схожих підприємств вугільної промисловості.

Заслугує на увагу досвід шахти «Красноармійська-Західна №1», коли в середині дев'яностих років через фінансові ускладнення частина шахтного поля була надана у розробку приватному підприємству, а шахта забезпечувала надання йому технологічних послуг [9, с. 11-12]. Видобуток вугілля було відновлено, фінансові показники шахти покращилися. Навряд чи варто іншим шахтам чекати на такого «рятівника». На нашу думку, безпосередньо трудовий колектив шахти має виявити підприємницьку ініціативу та, приймаючи певний ризик, створити нове підприємство, яке не буде мати стільки боргів і обмежень, як державна шахта, і зможе залучити необхідний позиковий чи власний капітал для придбання нової вугледобувної техніки. Саме це нове, створене трудовим колективом шахти, приватне підприємство і буде зацікавлене у розробці шахтного поля державної шахти [10]. Видобуток вугілля відновиться, люди матимуть роботу, а шахта перестане висіти тягарем на плечах держави і досягне позитивних фінансових результатів.

Список літератури

1. Опыт корпоративной разработки шахтного поля [Текст] / Ю. В. Филатов, Ю. В. Наумов, А. А., Лещинский, Д. Ю. Череватский // Уголь Украины. – 2000. – №11. – С. 25-28.
2. Підсумки роботи підприємств Мінуглепрому у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvp.gov.ua>.

-
3. Підсумки роботи підприємств Мінвуглепрому у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvpr.gov.ua>.
 4. Череватський, Д. Ю. Конъюнктура мировых угольных рынков и ее влияние на угольную промышленность Украины [Текст] / Д. Ю. Череватський // Вісник ДонНТУ, Серія: Економіка і право. – 2008. – Вып 2. – С. 87-93.
 5. Українське вугілля [Текст] : програма, затверджена постановою Кабінету міністрів від 19 вересня 2001 р. № 1205. – Київ, 2001. – 66 с.
 6. Boyarchenko, A. S. The need for capital of the state coal companies (for example mine Yuzhnodonbasskaya№1). [Текст] / A. S. Boyarchenko // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції для молодих вчених. М. Донецьк, 14 квітня 2011 року. – ДонНТУ, 2011. – 152 с.
 7. Дослідження приватизаційних процесів у вітчизняній вугільній промисловості [Текст] : наук. доповідь / А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко, Д. Ю. Череватський і др. – ІЕП НАН України, 2007. – 36 с.
 8. Череватський, Д. Ю. Приватизация шахт Донбасса в свете конкуренции институтов [Текст] / Д. Ю. Череватський // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая. – 2006. – Вып. 103-4. – С. 131-134.
 9. Череватський, Д. Ю. Экономический механизм взаимодействия шахты и частной фирмы при совместной разработке месторождений [Текст] / Д. Ю. Череватський // Економічний Вісник Донбасу. – 2009. – №1. – С.11-12.
 10. Інформаційне агентство „Уголь-Информ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uus.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=574%3A-l-r-----l-r-010909&ca.

РЕЗЮМЕ

Боярченко Анастасія

Особенности формирования капитала государственными предприятиями угольной промышленности

В статье рассматриваются основные проблемы, которые сложились на сегодняшний день в угольной отрасли Украины в плане формирования капитала государственными угольными предприятиями. Раскрываются моменты по поводу приватизации, привлечении дополнительного капитала. Рассматривается попытка применения механизма сотрудничества государственного и частного секторов, используя институт концессий в сфере корпоративной разработки шахтного поля.

RESUME

Boyarchenko Anastasia

Characteristics of capital formation in the coal industry enterprises

The article highlights the main problems existing today in the coal industry of Ukraine in terms of capital formation by state coal mines. There have been disclosed some aspects of privatization and attraction of extra capital. The attempt to use the mechanism of cooperation of the public and private sectors, using the Institute of concessions in corporate development mine field is shown.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

Ольга БУТОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і маркетингу,
Луганський національний аграрний університет

Алла ЩЕГЛОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і маркетингу,
Луганський національний аграрний університет

РОЛЬ ЦІНОВОГО МЕХАНІЗМУ АПК У ПРОЦЕСІ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

На підставі аналізу проведення економічних реформ в аграрному секторі та аналізу цінових умов функціонування аграрних підприємств обґрунтовано провідну роль цінового механізму АПК у процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств і розроблено низку заходів щодо вдосконалення останнього як фактора формування системи інвестування цих підприємств.

Ключові слова: аграрне підприємство, інвестування, інноваційний розвиток, ціновий механізм.

В умовах наростання процесів глобалізації становище країни у світовому господарстві визначається конкурентоспроможністю підприємств і виробленої продукції, тому проблеми активізації інноваційної модернізації економіки і стимулювання розвитку ефективної системи інвестування інновацій є на сьогодні одними з основних в економічній теорії. Відповідно, ефективне функціонування аграрних підприємств України прямо залежить від рівня інвестування їх інноваційного розвитку. Здійснювати ж інвестиційну діяльність взагалі та інноваційного спрямування зокрема можливо в аграрній сфері на сучасному етапі здебільшого за рахунок власних коштів і, насамперед, прибутку, який залежить насамперед від ціни реалізації продукції. Таким чином, проблеми вдосконалення цінового механізму в АПК набувають виняткового значення в процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Проведені дослідження передбачають розвиток наявних наукових положень у сфері формування ефективного цінового механізму АПК як умови формування дієвої системи інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Ці засади викладені в доробку багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Вагомий внесок у дослідження зазначених проблем належить таким відомим науковцям, як М. В. Зубець, Ю. Ф. Мельник, В. Я. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. М. Шпичак та ін.

Мета статті – обґрунтувати провідну роль цінового механізму АПК у процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств і розробити низку заходів щодо вдосконалення цінового механізму АПК як фактора формування системи інвестування цих підприємств.

Проведений нами аналіз стану аграрних підприємств загалом по Україні та в Луганській області зокрема підтвердив, що більшість підприємств або малорентабельні, або цілком збиткові. Аграрні підприємства функціонують у несприятливих цінових умовах, що виявляється через міжгалузеві диспропорції та ціновий диспаритет. Цінова кон'юнктура на ринках

сільськогосподарської продукції характеризується коливаннями їх рівня, що спричиняє нестабільність доходів сільськогосподарських товаровиробників, яка, у свою чергу, негативно впливає на забезпечення стійкої економіки сільськогосподарських підприємств.

Фінансовий ринок щодо аграріїв характеризується загрозами високого рівня тінізації, постійним дефіцитом обігових коштів, нерозвиненістю системи гарантій при отриманні кредитів та інвестицій, відсутністю умов для страхування сільськогосподарських ризиків, недосконалістю бюджетної, податкової, інвестиційної та інноваційної політики, відсутністю необхідної інфраструктури для повноцінного фінансового забезпечення аграрного сектора.

Для стабільного розвитку аграрних підприємств велике значення має ціновий паритет і еквівалентність. Як зазначає П. Т. Саблук, лише за умови законодавчого забезпечення еквівалентності обміну між I, II і III сферами АПК сільське господарство має можливість якщо не зрівнятися, то хоча б наблизитися до інших сфер економіки за нормою прибутковості виробництва, продуктивності, оплати праці та інших складових [9, с. 59].

Еквівалентність обміну в АПК може досягатися, перш за все, шляхом формування загальної методики ціноутворення, а також спрямування бюджетних коштів на підтримку діяльності аграрних підприємств з охорони земель, меліорації, селекційно-насіenneвої та селекційно-плеємної справи, будівництва об'єктів соціального та культурного призначення, придбання матеріально-технічних засобів тощо.

Саблук П. Т. зазначає, що в умовах адміністративно-командної системи управління народним господарством ціноутворення базувалося на концепції усередненої вартості, згідно з якою відповідні органи державної влади розробляли оптимальні рівні рентабельності за основними видами продукції. Ці рівні залежали від запланованих темпів зростання виробництва продукції та враховувалися при встановленні цін практично за всіма видами продукції на відповідну п'ятирічку. Таким

чином, через рівні рентабельності в той час забезпечувалась еквівалентність обміну між сільським господарством та сферами, які його обслуговують. Саблук П. Т. також зазначає, що такий підхід майже постійно доповнювався списанням задованих державних кредитів і різних видів заборгованості, а також прямими дотаціями. Слід вказати, що ця система ціноутворення мала затратний характер і не забезпечувала необхідного зростання продуктивності праці і тому була відмінена [8, с. 119-120].

Однак аналіз проведення економічних реформ в аграрному секторі України і Луганської області показав, що у країні не було створене відповідне економічне середовище, властиве перехідному періоду до ринку. Не була забезпечена вкрай необхідна система еквівалентного обміну між сільським господарством і галузями, що його обслуговують. Не зробивши всього цього, в Україні ввели вільні ціни. За цих умов сільське господарство як найбільш демонополізована галузь опинилося затиснутим між монополізованими I і III сферами АПК.

У зв'язку із цим ціни на основні види матеріальних ресурсів, які споживалися аграрними підприємствами, досягли небувало високого рівня порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. І, відповідно, сільське господарство різко скоротило споживання матеріально-технічних ресурсів. Дефіцит останніх призвів до надмірної експлуатації факторів виробництва, а саме - землі і праці, що в ринкових умовах зробило аграрну галузь інвестиційно непривабливою. Вважаємо, що такої ситуації можна було б уникнути, якби держава гарантувала компенсацію подорожчання матеріально-технічних засобів.

Що стосується сьогодення, зазначимо, здавалося б на перший погляд, сучасні позитивні тенденції в розвитку цінової ситуації, наприклад, на ринку тваринницької продукції сільськогосподарських підприємств Луганської області. Так у 2011 р. на цьому ринку за місяць у середньому реалізовувалося продукції на 11,1 млн. грн., тоді як у 2010 р. - на 7 млн. грн., у 2009 р. - на 6,4 млн. грн., у 2008 р. - на 5,1 млн. грн. У 2011 р. також діяли сприятливі ціни на ринку молочного скотарства. Зокрема ціни, які в середньому склалися на молоко, продане сільськогосподарськими підприємствами Луганської області переробним підприємствам, становлять 316,71 грн. за 1 ц, тобто 3,2 грн. за 1 л, що на 18,5% вище, ніж у Польщі, де закупівельна ціна 1 л молока складає у перерахунку 2,7 грн., і на 10,3% вище, ніж у Німеччині та Франції, де закупівельна ціна 1 л молока становить у перерахунку 2,9 грн. Зазначимо, що витрати на виробництво молока в господарствах Луганської області у 3-4 рази нижче середньоєвропейських, що повинно сприяти підвищенню рентабельності галузі молочного скотарства у регіоні. Слід зауважити, що на стабілізацію регіонального ринку молока спрямована політика підтримки сільськогосподарського товаровиробника за рахунок коштів обласного бюджету в межах регіональних програм. Однак рентабельність продажів молока і молочних продуктів сільськогосподарських підприємств Луганської області у 2011 р. порівняно з 2010 р. значно скоротилась: із 14,5% до 9,1%. Ця негативна тенденція пов'язана із зростанням собівартості молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах області у 2011 р. до рівня 290,2 грн. за 1 ц продукції. У 2010 р. цей показник складав 235,2 грн. за 1 ц продукції. Зазначена

тенденція має суто регіональний характер. Загалом по Україні рентабельність продажів молока сільськогосподарських підприємств у 2011 р. і у 2010 р. мали відповідні значення: 18,5% і 17,9%; собівартість 1 ц продукції у 2011 р. склала 264,3 грн. (на 25,9 грн. менше, ніж у Луганській області) при майже таких, як і в Луганській області, цінах реалізації (313,12 грн. за 1 ц продукції).

Вкажемо також на невтішні результати тваринницького виробництва у 2011 р. в сільськогосподарських підприємствах Луганської області, де спостерігається найбільш швидкий обіг капіталу: у свинарстві та птахівництві. Поголов'я свиней за рік у господарствах області скоротилося на 12,9%; так само як і птиці (на 5,5%). Слід зазначити лише зростання у 2011 р. обсягів виробництва яєць на 8,2% порівняно з 2010 р. (із 716,5 до 775,3 млн. шт.).

В умовах посилення диспаритету цін, коли відсутня комплексна державна програма розвитку аграрного ринку і уряд у ручному режимі регулює ціни на продовольчу продукцію, не забезпечується належна ефективність ведення виробництва в галузі сільського господарства. Для здійснення розширеного відтворення рівень рентабельності повинен складати 40-60%. Дані ж таблиці 1 засвідчують неналежний його рівень у сільськогосподарських підприємств Луганської області за період 1998-2010 рр.

У 2011 р. показники результатів від господарської діяльності в сільськогосподарських підприємствах області були значно кращі, ніж у попередні роки. Так чистий прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг склав 379,2 млн. грн., рівень рентабельності - 25%. Але і такі значно вищі показники все ж таки констатують достатньо низьку віддачу від вкладених у сільське господарство коштів.

Для з'ясування причин такого стану господарських справ в аграрній сфері, як у Луганській області, та і в Україні загалом нами було проаналізовано динаміку структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції сільгоспідприємствами України в 1990-2011 рр., а також було проведено порівняння структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами Луганської області й по Україні у 2011 р. У ході дослідження було зроблено висновок, що істотні зміни у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції сільгоспідприємствами України у 1990-2011 р. відбулися насамперед за статтями «Витрати на оплату праці» й «Матеріальні витрати». Частка витрат на оплату праці істотно скоротилась (на 24,5%), а частка матеріальних витрат, навпаки, зросла на 21,8%. Зростання матеріальних витрат, на нашу думку, обумовлене диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію, споживану сільським господарством, і, як свідчать дані проведеного нами аналізу, практично ніяк не поліпшився стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств у досліджуваному періоді.

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції сільгоспідприємствами Луганської області у 2011 р. відповідає їх структурі загалом по Україні. Навіть по Луганській області питома вага заробітної плати менша, ніж по Україні на 0,7%, а питома вага матеріальних витрат - більша на 0,1%.

Таблиця 1. Оцінка динаміки результатів від господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Луганської області, 1998-2010 рр.*

Роки	Кількість підприємств	Питома вага збиткових підприємств,%	Прибуткові		Збиткові		Загальний результат, тис. грн.	Рентабельність, %
			кількість	прибуток, тис. грн.	кількість	збиток, тис. грн.		
1998	364	92	28	3101,0	336	174827,0	-171726,0	-36,5
1999	373	87	48	4217,0	325	112327,0	-108110,0	-25,5
2000	404	44	228	77729,0	176	68780,0	8949,0	2,5
2001	396	36	254	61200,0	142	32096,0	29104,0	6,8
2002	401	30	281	47200,0	120	20000,0	27200,0	6,1
2003	407	32	277	120600,0	130	52200,0	68400,0	7,5
2004	375	27	274	147400,0	101	44600,0	102800,0	14,0
2005	340	30	240	116600,0	100	44800,0	71800,0	9,6
2006	311	19	253	77328,0	58	60418,0	16910,0	6,3
2007	294	26	215	300166,1	77	26700,0	273466,1	32,4
2008	334	34	219	186528,0	113	84452,5	102075,5	7,3
2009	340	35	220	206890,4	120	197106,0	9784,4	0,6
2010	344	23	284	362308,7	59	150890,0	211418,7	10,7

* Укладено автором за даними [4], [6].

На основі проведеного аналізу цінових умов функціонування аграрних підприємств ми дійшли висновку, що з метою формування дієвої системи інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств України необхідно вдосконалювати процес формування цін на сільськогосподарську продукцію. Методологічною основою процесу вдосконалення ціноутворення в АПК повинна бути модель еквівалентної ціни, розроблена академіком НААН України П. Т. Саблуком та сформульована з урахуванням вартості землі в складі виробничих фондів. Цей процес повинен відбуватися у напрямках: забезпечення еквівалентності обміну на ринку (паритету цін) та вирішення проблеми зростання цін на сільськогосподарську продукцію.

Для усунення диспаритету цін в АПК необхідно в практиці господарювання аграрних підприємств в якості показника оцінки ефективності виробничої діяльності використовувати економічний закон середнього прибутку на вкладений капітал. Саме за таким принципом повинні формуватися еквівалентні ціни на сільськогосподарську продукцію. Вони повинні містити нормативну собівартість і прибуток на вкладений капітал. А також потрібно розробити низку заходів, спрямованих на демонополізацію I і III сфер АПК та на розвиток інфраструктури сільського господарства, наприклад, системи обслуговуючих кооперативів. Якщо впродовж року спостерігається значна інфляція, то необхідно проводити індексацію цін підтримки й еквівалентних цін до рівня інфляційного збільшення сукупних витрат виробництва. Необхідно більш повно задіяти регулюючу функцію ціни із забезпечення ринкової рівноваги попиту і пропозиції. Для стабілізації продовольчих фондів і цін реалізації потрібно використовувати товарно-кредитні корпорації, в яких будуть необхідні запаси сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів і засобів, продовольчих товарів і т. ін. Для підтримки еквівалентних відносин в АПК між аграрними і переробними підприємствами повинні створюватися погоджувальні комісії за цінами і доходами.

В умовах диспаритету цін сільське господарство не може конкурувати із промисловістю, тому має бути державна підтримка цієї галузі, що підтверджує практика господарювання в розвинених країнах світу. Ми вважаємо, що потрібна зміна підходів до використання бюджетних коштів. Вони повинні освоюватись у межах державних цільових програм, які враховують інноваційний розвиток сільського господарства. Не можна не зауважити, що держава надає пільги у вигляді нульової ставки податку на додану вартість. Але цей блок ціноутворюючих факторів використовується вкрай неефективно, відсутня цілісна концепція його використання державою як потужного інструменту цінового регулювання. Є лише фрагментарні приклади їх вдалого застосування.

Вважаємо, що всі суми митних платежів, пов'язані з імпортом, повинні переводитись у спеціальний фонд підтримки аграріїв. Необхідно використовувати і пільгові кредити комерційних банків. Однак кредитування села має здійснюватися на основі спеціальної кредитної лінії під 1/3 облікової ставки НБУ. Кредитна політика може застосовуватися і для стимулювання зростання обсягів товарної продукції. Мова йде про кредитування під майбутній урожай на умовах ф'ючерсних контрактів, укладених на договірній основі за договірною ціною. Необхідно особливу увагу звернути на таку форму кредитування, як товарний кредит, який надає істотну підтримку селу у проведенні сезонних робіт.

В аграрних підприємствах виникають проблеми не тільки з нестачею коштів у процесі виробництва. У процесі реалізації продукції постає проблема збуту: важко реалізувати продукцію, зважаючи на її неконкурентоспроможність, високу собівартість, низьку якість, відсутність професійного маркетингового супроводу на ринку, низький платоспроможний попит населення. На нашу думку, для подолання цих труднощів на рівні регіонів необхідно: визначити обсяг регіональних закупівель по кожному району і господарству; укласти договори закупівель на строк 3-5 років із зазначенням гарантованої ціни, із

застосування системи авансування до 50% під посівні і до 50% - із надходженням продукції; для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції ввести дотації на експортну продукцію; створити регіональний інтервенційний фонд; створити регіональну мережу споживчої кооперації; створити інвестиційне середовище регулювання за рахунок засобів місцевого і регіонального бюджету, а також за рахунок залучення коштів лізингових компаній та інших комерційних структур до фінансування села.

Вважаємо, що перераховані заходи виступають і основними напрямками забезпечення паритету цін.

Таким чином, удосконалення цінового механізму, на нашу думку, лежить, насамперед, у площині забезпечення еквівалентності обміну на ринку. Для цього потрібно розробляти прогресивні вартісні нормативи: собівартості, рентабельності та ін., що дозволить побудувати противитратні ціни. Безумовно, для цього необхідно використовувати інноваційні технології, упроваджувати новітню техніку, що обернеться підвищенням продуктивності праці й, відповідно, – збільшенням обсягів виробництва, поліпшенням якості виробленої продукції.

Список літератури

1. *Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) [Текст] / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.*
2. *Саблук, П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання [Текст] / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3–10.*
3. *Состояние, проблемы и перспективы развития АПК Украины на период до 2020 года [Текст] : учебно-методическое пособие: вопросы теории и практики / [Ткаченко В. Г., Богачев В. И., Катеринец С. Л. и др.]. – Луганск : ЛНАУ, 2012. – 37 с.*
4. *Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік [Текст] : статистичний бюлетень / Держ. ком. статистики України; [відповідальний за випуск Прокопенко О. М.]. – Київ, 2011. – 88 с.*
5. *Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік [Текст] : статистичний бюлетень / Держ. ком. статистики України; [відповідальний за випуск Прокопенко О. М.]. – Київ, 2012. – 88 с.*
6. *Статистичний щорічник Луганської області за 2009 рік [Електронний ресурс] : за даними Головного управління статистики у Луганській області 2009 р. / Держ. ком. статистики України; ред. С. Г. Пілієв. – Луганськ, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор. ; 12 см. – (Стат. щоріч., 2009). – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM ; Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.*
7. *Ткаченко, В. Г. Тенденции и перспективы развития аграрного бизнеса в Луганской области [Текст] / В. Г. Ткаченко, А. П. Ольшанский, С. А. Передериева // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 18–25.*
8. *Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин [Текст] / П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. М. Шпичак та ін.; за ред. П. Т. Саблука, В. П. Ситника, О. М. Шпичака. – К.: [Б. в.], 1997. – 503 с.*
9. *Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) [Текст] : у 2 т. / за ред.: П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка ; М-во аграрн. політики України, Укр. акад аграр. наук, Нац. наук. центр „Ін-т аграр. економіки” УААН. – К. : Ін-т аграр. економіки УААН, 2008–. –*
10. *Т. 1 : Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур. – 2008. – 698 с.*
11. *Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) [Текст] : у 2 т. / за ред.: П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка; М-во аграрн. політики України, Укр. акад аграр. наук, Нац. наук. центр „Ін-т аграр. економіки” УААН. – К. : Ін-т аграр. економіки УААН, 2008. – Т. 2 : Нормативна собівартість та ціни на сільськогосподарську продукцію. – 2008. – 650 с.*

РЕЗЮМЕ

Бутова Ольга, Щеглова Алла

Роль цінового механізму АПК в процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств

На основі аналізу проведення економічних реформ в аграрному секторі та аналізу ценових умов функціонування аграрних підприємств обґрунтована ведуча роль цінового механізму АПК в процесі інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств та розроблено ряд заходів по удосконаленню цінового механізму АПК як фактора формування системи інвестування цих підприємств.

RESUME

Butova O'lgа, Shcheglova Alla

Role of agroindustrial complex price mechanism in the investment process of innovative development of agrarian enterprises

On the basis of economic reforms in the agroindustrial complex in the investment process of innovative development of agrarian enterprises the leading role of price mechanism is grounded. Series of measures for the development of agroindustrial complex price mechanism as a factor forming investment system of these enterprises are worked out.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

СВІТОВА ТОРГОВЕЛЬНА СИСТЕМА ТА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ

У статті розглянуто результат запровадження міжнародного екологічного регулювання на процеси у світовій торгівлі та, з іншого боку, вплив міжнародних торговельних угод на стан довкілля. Проаналізовано сучасні тенденції у цих двох взаємопов'язаних сферах міжнародного торговельного та екологічного регулювання, подано рекомендації щодо їхньої гармонізації.

Ключові слова: міжнародна торгівля, еколого-економічна система, екологічні стандарти, міжнародні угоди.

Світова економічна система, охопивши своєю діяльністю всю екосистему планети, стала еколого-економічною системою. Це поняття набуло значного поширення і не потребує детального пояснення. З огляду на це, зрозуміло, що майже будь-яка більш-менш значна дія в економічній сфері відобразиться на довкіллі і, навпаки, екологічний стан рано чи пізно вплине на економіку. Зрештою, економічна діяльність людини об'єктивно базується на природних ресурсах планети. Міжнародна торгівля є невід'ємним складником економічної системи, і саме вона дозволила останній вийти на сучасний глобальний рівень, поєднавши національні економічні системи.

Зміни у міжнародних торговельних потоках різними шляхами впливають на екологічний стан, що уже розглядалося у наших публікаціях [2, 3]. Екологічна деградація своєю чергою може завдавати шкоди економічній системі та міжнародній торгівлі зокрема. Взаємозалежність простежується також на рівні правового регулювання у сферах торгівлі та екології. Міжнародні екологічні угоди та договори часто прямо чи опосередковано стосуються торгівлі, оскільки можуть накладати обмеження на економічну діяльність чи транскордонне переміщення певних видів товарів, а торговельні договори впливають на стан довкілля, оскільки можуть обмежувати дію природоохоронних заходів та змінювати антропогенне навантаження на екосистему.

Взаємовпливу торгівлі та довкілля присвячено роботи українських вчених О. Балацького, В. Будкіна, Б. Буркинського, О. Веклич, І. Грабинського, В. Грищенко, Л. Мельника, В. Сабадаша, Ю. Туниці та інших. Серед іноземних вчених це питання розглядали Дж. Бегін, Г. Дейлі, Б. Коупленд, К. МакОсленд, С. Тейлор, Дж. Франкель та інші.

Метою статті є проаналізувати сучасний стан та ефективність забезпечення охорони довкілля з використанням торговельних заходів або заходів, що здійснюють непрямий вплив на міжнародні торгові потоки, та розглянути наслідки для довкілля від правового регулювання міжнародної торгівлі, накреслити перспективи і визначити необхідні заходи для забезпечення гармонізації сфер міжнародного регулювання торгівлі та захисту довкілля.

Багато підходів було запропоновано для ефективного узгодження цілей забезпечення прибутковості торгівлі та охорони природи. Підхід з

позиції вільної торгівлі вже багато років поспіль підтримується СОТ, з іншого боку, Герман Дейлі [7] вважає вільну торгівлю у своїй суті несумісною з ефективним захистом довкілля. За словами Стіва Черновіца та ін. [10], багато закликів щодо правового обмеження викидів парникових газів входить у конфлікт з сучасною світовою торговельною системою. Наприклад, пропозиція встановити верхню межу викидів і видавати дозволи, що підлягають перепродажу, спричиняє загрозу зниження конкурентоспроможності, унаслідок чого виникає необхідність захисту від імпорту з країн з нижчими стандартами. Отож між політико-правовими інструментами захисту довкілля та світовою торговельною системою на якомусь етапі неминуче виникне конструктивна чи деструктивна взаємодія.

Основними договорами у сфері довкілля, що мають вплив на міжнародну торгівлю, є «Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням»; «Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» (СІТЕС); «Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар»; «Карфагенський протокол про біобезпеку»; «Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин і пестицидів у міжнародній торгівлі»; «Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі»; «Київський протокол».

Тільки незначна частина екологічних договорів прямо регулюють питання торгівлі, однак деякі з екологічних норм суттєво впливають на структуру міжнародної торгівлі. Міжнародна екологічна угода може мати на меті власне регулювання торгівлі або ж торговельні заходи можуть прийматися в межах угоди для досягнення екологічних цілей, прописаних у ній.

Серед угод, які прямо регулюють торгівлю, – «Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням» (Basel Convention), згідно з якою сторони можуть експортувати небезпечні відходи за кордон тільки за умови відсутності заборони на такий імпорт в іншій країні та за умови письмової згоди. Поправка до Базельської конвенції (Basel Ban Amendment) взагалі забороняє будь-який експорт небезпечних відходів з країн ОЕСР до інших країн. Також у межах цієї конвенції був прийнятий протокол про відповідальність і

компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення. На сьогодні поправка і протокол прийняті не всіма країнами-учасниками конвенції, хоча більшість країн їх дотримується.

Пряме регулювання торгівлі передбачає також CITES (CITES, The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora). Конвенція повністю забороняє комерційну міжнародну торгівлю певними видами тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення, а також регулює за допомогою квот тощо торгівлю тими видами, які можуть опинитися під такою загрозою. Особливе економічне значення має регулювання цією конвенцією торгівлі певними видами деревини та риб.

«Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар» (The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer), який дав змогу реально зменшити обсяги озоноруйнівальних газів у атмосфері та зупинити руйнування озонового шару Землі [11], регулює торгівлю речовинами, що містяться в списку озоноруйнівальних, чи товарами, що містять такі речовини. Протокол переважно забороняє будь-яку торгівлю цими речовинами між сторонами-учасниками і третіми сторонами, а також може застосовувати таку заборону щодо країн-порушниць. Протокол передбачає також можливість упровадження регулювання торгівлі товарами, що були виготовлені з використанням озоноруйнівальних речовин.

«Карфагенський протокол про біобезпеку» до «Конвенції про охорону біологічного різноманіття» (The Cartagena Protocol on Biosafety) особливу увагу звертає на транскордонне переміщення генетично модифікованих організмів (ГМО). Країна може обмежувати імпорту живих модифікованих організмів на основі запобіжного принципу, якщо вона вважає, що немає достатньо наукових доказів про їхню безпечність. Протокол містить також вимоги щодо маркування ГМО-товарів.

«Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин і пестицидів у міжнародній торгівлі» (The Rotterdam Convention) дозволяє країнам вирішувати, які речовини з узгодженого в конвенції списку не можуть безпечно використовуватися та утилізуватися в країні, та забороняти їх імпорту. Однак для уникнення використання цієї норми як протекціоністського засобу для заборони імпорту країна зобов'язана також припинити внутрішнє виробництво цієї хімічної речовини для внутрішнього використання та відмовитися від її імпорту з країн, які не є членами конвенції. Якщо торгівля цими речовинами здійснюється, то слід дотримуватися відповідного маркування та інформування сторін.

«Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі» (The Stockholm Convention) спрямована на скорочення використання і подальшу повну ліквідацію особливо токсичних стійких органічних забруднювачів. Вона регулює також питання їхнього транскордонного переміщення, зокрема дозволяє таке переміщення з метою їхньої ліквідації.

До міжнародних угод, що суттєво впливають на міжнародну торгівлю, належить також «Кіотський протокол» (Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change), що є додатковим документом до «Рамкової конвенції ООН зі змін клімату», прийнятий з метою обмеження викидів

парникових газів в атмосферу. Він не містить норм, що прямо стосуються регулювання міжнародної торгівлі, однак має значний вплив на економіку країн, оскільки його виконання потребує не тільки використання чистіших технологій, але й переорієнтації на менш шкідливе виробництво та споживання. Зміна структури виробництва і споживання впливатиме на товаропотоки.

Багато з міжнародних екологічних угод керуються принципами, які взагалі не враховані в системі ГАТТ/СОТ або дозволені як винятки. Це, наприклад, такі принципи, як: 1) принцип запобігання забрудненню; 2) запобіжний принцип; 3) принцип «забруднювач платить». Принцип запобігання забрудненню покликаний стимулювати ліквідацію або зниження забруднення у місці його виникнення. Цей принцип дозволений у межах загальних винятків із СОТ. Запобіжний принцип, чинний у «Декларації Ріо-де-Жанейро про довкілля та розвиток» (1992) (Rio, Article 15), у випадку непевності щодо шкідливості чи нешкідливості певного виду діяльності для людей чи природи покладає відповідальність за підтвердження безпечності дії на тих, хто цю дію здійснює. Відповідні органи можуть на власний розсуд встановлювати обмеження, щоб не піддавати громадян ризику. Запобіжний принцип також закріплено в законодавстві ЄС. Цей принцип розглядається в «Угоді про застосування санітарних та фітосанітарних заходів» (Угода СФС – The Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures) та «Угоді про технічні бар'єри в торгівлі» (Угода ТБТ – Agreement on Technical Barriers to Trade). В угоді СФС його застосування дозволяється тільки протягом періоду збору достатніх доказів про шкідливість, щоб обґрунтувати застосовуваний захід [1]. Третій принцип – «забруднювач платить» – піднімає питання екологічних екстерналій та відповідальності за забруднення довкілля тих, хто його забруднює. Цей принцип підтримують країни ОЕСР та ЄС, у міжнародному екологічному праві він згадується в Принципі 16 декларації в Ріо-де-Жанейро. Однак постає питання, хто і яким чином повинен платити за забруднення спільних ресурсів планети.

Узгодження між СОТ і міжнародними екологічними угодами належить до компетенції Комітету СОТ з торгівлі та довкілля. Більшість глобальних екологічних договорів перебувають під опікою ЮНЕП, однак не існує єдиного спільного механізму координації ні між міжнародними екологічними угодами, ні між цими угодами та міжнародними економічними угодами.

Тепер перейдемо до питання вирішення еколого-економічних проблем з погляду міжнародних торговельних договорів та міжнародних організацій, чия діяльність стосується сфери торгівлі.

Найбільшою організацією з регулювання світової торгівлі, покликаною сприяти її лібералізації, є СОТ, отож спершу розглянемо її підходи до вирішення екологічних проблем. Ці підходи ми згрупували за п'ятьма напрямками.

1) Сталый розвиток і захист довкілля є цілями СОТ. У «Марракешській угоді про заснування Світової організації торгівлі» говориться зокрема про те, що відносини сторін повинні бути спрямовані на «...розширення виробництва товарів та послуг і торгівлі ними з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку, прагнення захистити й зберегти довкілля

та поліпшити засоби для досягнення цього в такий спосіб, який є сумісним з їхніми відповідними потребами та інтересами на різних рівнях економічного розвитку» (Угода про заснування Світової організації торгівлі). Такий підхід закладає основу для прийняття низки винятків із загальних правил СОТ в екологічних цілях та для малорозвинених країн. Зокрема, це такі: виняток зі статті І ГАТТ про режим найбільшого сприяння, який дозволяє країнам-членам встановлювати преференційні або нульові тарифи на товари з країн, що розвиваються, а особливо з найменш розвинених країн; винятки зі статті XX, деякі з яких стосуються питання довілля. У винятку зі статті XX(b) сказано, що угода не повинна перешкоджати прийняттю і впровадженню заходів, необхідних для захисту життя та здоров'я людей, тварин і рослин, а також (про що йдеться у винятку зі статті XX(g)) заходів щодо збереження природних ресурсів, що перебувають під загрозою виснаження, якщо такі заходи застосовуються в поєднанні із внутрішнім обмеженням виробництва чи споживання. Однак, якщо країна зможе довести доцільність упровадження торговельних обмежень згідно з цими пунктами, їй також необхідно підтвердити, що обмеження не є засобом самовільної чи невинуватої дискримінації між країнами з однаковими умовами і що воно не є засобом прихованого протекціонізму (про це йдеться також у статті XX).

2) Діяльність у межах СОТ Комітету з торгівлі та довілля. Цей комітет створений спеціально для регулювання питань, пов'язаних з охороною природи. Окрім узгодження між СОТ і міжнародними екологічними угодами, комітет займається також зменшенням або й усуненням бар'єрів у торгівлі екологічними товарами та послугами і виступає при цьому як форум для переговорів. Також займається питаннями впливу екологічних заходів на доступ до ринку, вивченням екологічних переваг від зняття торговельних бар'єрів, вимогами щодо маркування в екологічних цілях, тими аспектами угоди ТРІПС (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності – Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), які стосуються довілля.

3) Підписання в межах СОТ Угоди ТБТ. Угода стосується технічного регулювання, стандартів, процедур з тестування та сертифікації. Вона покликана забезпечувати тільки легітимне застосування цих заходів (зокрема, для захисту довілля), а не з протекціоністською метою. Угода спирається на розуміння того, що використання міжнародних стандартів надає більше переваг, ніж підготовка автономних національних стандартів, оскільки зменшує тягар примусового регулювання та робить доступними можливості відкритого ринку. На сьогодні головним викликом ефективності Угоди ТБТ є зростаюче використання інструкцій і стандартів (не тільки в галузі навколишнього середовища), заснованих на процесі, на протигагу заснованим на основі виробу. Це може вимагати додаткового відображення у правилах Угоди ТБТ, що стосуються принципів еквівалентності й взаємного визнання як засобів вирішення проблем, пов'язаних з розбіжностями в екологічних стандартах країн. Що стосується принципу еквівалентності, то Угода ТБТ переконує країни визнавати еквівалентність норм, встановлених їхніми партнерами по торгівлі, навіть коли вони відрізняються від їхніх власних, якщо вони досягають тієї ж кінцевої мети. Для країн, що

розвиваються, визнання еквівалентності їхніх власних систем сертифікації є дуже важливим. Щодо взаємного визнання, то Угода ТБТ заохочує країни визнавати процедури, які використовуються партнерами по торгівлі, оцінивши згідно з нормами надійність і компетентність їхніх установ оцінки відповідності. Принципи еквівалентності й взаємного визнання Угоди ТБТ могли би з користю застосовуватися в області маркування. Так члени могли би визнавати схеми маркування їхніх партнерів по торгівлі навіть там, де вони базуються на критеріях, які відрізняються від їхніх власних, якщо вони досягають поставленої мети.

4) Підписання в межах СОТ Угоди СФС. У ній викладені обмежувальні принципи, згідно з якими країни-члени СОТ можуть захищати здоров'я своїх громадян, рослин і тварин. Угода СФС не ставить за мету забезпечити цей захист, радше її мета полягає в забезпеченні захисту вільної торгівлі від тих, хто намагатиметься порушити законодавчі норми СФС з метою отримання торговельних переваг. За угодою, можна окрема суверенна держава, яка є членом СОТ, має право захищати здоров'я своїх громадян, рослин і тварин, як вона вважає за потрібне. Заходи СФС можуть, наприклад, набувати форми вимоги, відповідно до якої продукти повинні походити з місцевостей, де не виявлено хвороб, пройти контроль, спеціальну обробку чи переробку, відповідати встановленим рівням вмісту шкідливих речовин або добавок. Отже, Угода СФС визначає параметри, за якими встановлюється відповідність заходів СФС принципам СОТ і, таким чином, їх прийнятність у межах торгового блоку СОТ [5, с. 6].

5) Дія в межах СОТ «Угод з сільського господарства». СФС і ці угоди є комплементарними. Вони належать до одного відділу секретаріату СОТ, а саме – Відділу сільського господарства і товарів.

Екологічно безпечна лібералізація світової торгівлі неможлива без вирішення питання лібералізації сільськогосподарського ринку. Це питання залишається одним з основних каменів спотикання на поточному Доському раунді переговорів СОТ. Проблема полягає у високому рівні захисту сільськогосподарського ринку розвиненими країнами, де сільське господарство становить незначну частку доходу (для прикладу, 1,7% доходів ЄС і 1% доходів США), та потребі пошуку ринків збуту та підтримки сільського господарства у країнах, що розвиваються, економіка яких більш залежна від цієї галузі виробництва. Загалом СОТ зацікавлена в тому, щоб заходи із захисту сільського господарства чи заходи з його екологізації не викривляли ціни на ці товари. У межах СОТ розроблено три види «скриньок», куди належать заходи з внутрішньої підтримки сільського господарства залежно від їхнього впливу на виробництво і торгівлю. Заходи державної підтримки з «зеленої скриньки» зовсім не впливають або впливають мінімально на виробництво і торгівлю. Правила СОТ не обмежують підтримку в цьому напрямі. До заходів, що вживаються в межах «зеленої скриньки», зокрема належать науково-дослідні роботи та послуги зі створення інфраструктури у поєднанні з програмами охорони довілля, боротьби зі шкідниками і захворюваннями рослин і тварин, послуги з інспектування на відповідність нормам безпеки й охорони здоров'я тощо. Програми «жовтої скриньки» спрямовані на стимулювання виробництва і підвищення прибутковості та підлягають обмеженням з боку СОТ (Agriculture Agreement, Article 6). До «синьої скриньки»

потрапляють види підтримки з «жовтої скриньки», поєднані із заходами, спрямованими на зменшення викривлень у міжнародній торгівлі. На сьогодні у СОТ немає обмежень на витрати на підтримку в межах «синьої скриньки» (Agriculture Agreement, Article 6, Paragraph 5) [13].

У Європейському Союзі загалом добре розвинене законодавство з охорони природи і довкілля. Згідно з Лісабонським договором (2007 р.), ціллю ЄС є сталий розвиток, про це також говориться у Стратегії розвитку Європи до 2020 р. На сьогодні в ЄС діє шоста програма дій у сфері довкілля на 2002–2012 роки. У ній містяться основні цілі екологічної політики та засоби їхнього досягнення. Основні сфери, які згідно з програмою потребують уваги, це – боротьба зі зміною клімату, охорона біорізноманіття, зв'язок між станом довкілля і здоров'ям громадян, збереження природних ресурсів та управління відходами [9]. Ця програма спрямована на забезпечення сталого розвитку та поєднання екологічних цілей з економічними і соціальними цілями ЄС.

Звичайно, збереження екологічного благополуччя передбачає накладення певних обмежень на торгівлю. Національні заходи з захисту довкілля, якщо вони обмежують вільний рух товарів, можуть бути визнаними законними в межах ЄС, якщо вони відповідають таким критеріям [4, с. 16]:

- відповідають необхідним умовам, визначеним Судом ЄС (критерій необхідності);
- зіставні з метою, яку вони переслідують (критерій пропорційності);
- для досягнення поставленої мети використовується найменш обмежувальний засіб.

У ЄС відбулося формування такої складової європейського права, як європейське право довкілля, яке містить сукупність норм і принципів європейського права, що регулюють відносини між його суб'єктами з питань, що стосуються охорони природи. Європейське право стосовно довкілля має верховенство над нормами національного права держав-членів.

Однією з галузей, що підлягає регулюванню, є торгівля видами дикої флори і фауни. Регулювання здійснюється здебільшого регламентами Ради ЄС. Законодавство ЄС узгоджується з відповідними міжнародними угодами у цій сфері, учасником яких є Співтовариство. Основним документом є Регламент Ради (ЄС) № 338/97 від 9 грудня 1996 р. про охорону видів дикої флори і фауни шляхом регулювання торгівлі ними, який є імплементацією завдань, принципів та положень Конвенції СІТЕС. Особлива увага звертається на імпорту окремих видів диких тварин, що мають особливе значення чи перебувають під загрозою зникнення.

Регулювання торгівлі видами дикої флори і фауни здійснюється в ЄС такими засобами:

- встановлення заборони й обмеження торгівлі певними видами та вимог щодо продажу чи інших комерційних операцій зі зразками певних видів;
- встановлення вимог і обмежень щодо імпорту в ЄС, експорту та реекспорту із ЄС певних видів;
- встановлення вимог щодо переміщення певних видів або зразків видів у межах Співтовариства [5, с. 77].

На сучасному етапі все більшої популярності в ЄС набувають заходи з контролю (у тім числі екологічного) за якістю товарів, базовані не на кінцевому продукті, а на процесі виробництва. У ЄС для досягнення якості

широко використовується система НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point – Аналіз небезпечних чинників і критичні контрольні точки). Основою системи є оцінка потенційних загроз, які можуть впливати на харчовий продукт на всіх ланках виробництва, зберігання, реалізації та використання. Загрозу можуть становити як мікроорганізми, так і хімічні сполуки. Система НАССР пропонує поділити увесь процес виробництва на блоки, у кожному з яких впровадити системи контролю за потенційними ризиками. Виробництво безпечних харчових продуктів передбачає створення трьох контрольованих етапів: попередження небезпеки, запобігання розповсюдженню небезпеки, усунення небезпеки. Вказані контрольні заходи є центральними в концепції НАССР [6, с. 10–11].

Лібералізація торгівлі між ЄС і третіми країнами відбувається під екологічним контролем – у ЄС будь-який проект торгового договору з іншими країнами та регіонами спершу піддається «оцінці впливу на сталість» (Sustainability Impact Assessment – SIA) [12]. Таким чином учасники переговорного процесу отримують інформацію про можливі наслідки для довкілля і можуть урахувати цей аспект в укладенні договору. Для проведення оцінки впливу на сталість торговельних договорів зовнішніми консультантами проводяться незалежні дослідження, на основі яких комісія робить свої висновки. Вона аналізує питання, щодо яких ведуться переговори, з перспективи сталого розвитку, інформує переговорні сторони про можливі соціальні, екологічні та економічні наслідки угоди і пропонує за потреби певні додаткові сумісні з договором заходи (які можуть виходити поза межі сфери торгівлі) для усунення потенційної шкоди.

Перспективи забезпечення екологічно безпечної лібералізації світової торгівлі лежать у двох площинах: 1) ефективного використання торговельних заходів або заходів, що здійснюють непрямої вплив на торгові потоки, для забезпечення охорони довкілля та 2) екологічно свідомого підходу до лібералізації торгівлі (рис. 2).

Перша – це прийняття пов'язаного з торгівлею екологічного законодавства. З погляду міжнародного чи національного екологічного законодавства торгівля є можливим шляхом проникнення на ринок заборонених товарів, способом уникнення дотримання екологічного законодавства шляхом перенесення виробництва в країну з менш жорстким екологічним регулюванням, потенційним чинником збільшення тиску на довкілля або ж, навпаки, можливістю зменшити тиск на рідкісні ресурси країни шляхом імпорту. Залучення торговельних заходів у міжнародні екологічні угоди може бути способом контролю за забрудненням, засобом зменшення попиту на рідкісні екологічні ресурси, можливістю запобігти уникненню виконання вимог, викладених в угоді, стимулом дотримання вимог для третіх країн, покаранням для країн-порушниць тощо.

Друга – це проведення екологічно відповідальної лібералізації міжнародної торгівлі. З погляду торгівлі, екологічні вимоги можуть створювати бар'єри в обміні продукцією, але є важливими для забезпечення еколого-економічного благополуччя.

Оскільки маємо справу з еколого-економічною системою, міжнародні екологічні угоди та договори апіорі мають дотичність до сфери торгівлі, а в деяких специфічних випадках прямо регулюють її. З іншого боку, торговельні договори часто інкорпорують

питання довкілля. На перший погляд, вони переслідують різні цілі: екологічні – збереження довкілля, торгіві – стимулювання торгівлі й економічного розвитку. Однак у контексті сталого розвитку такий поділ недоцільний, оскільки цілком є інтегроване поняття забезпечення еколого-економічного добробуту людства. Необхідне узгодження інтересів світової торговельної системи та екологічної політики задля забезпечення сталого розвитку. В ідеалі ми вважаємо необхідною повну інтеграцію екологічного та економічного регулювання, оскільки вони стосуються одного і того ж об'єкта регулювання – еколого-економічної системи, і мають спільну мету.

На противагу думці, що поєднання торговельної та екологічної політики нашкодить обом, Д. Есті стверджує: «Багато разів було продемонстровано потенційну вигоду від єдиної політики у сфері спільних інтересів і компромісів» [8]. Усвідомлення єдності еколого-економічної системи спонукає вивчати вплив торговельних угод у тій чи іншій сфері, між тими чи іншими країнами на стан довкілля, а відтак вживати запобіжних заходів, якщо цей вплив потенційно негативний. Тільки гармонійне поєднання торговельних та екологічних заходів може забезпечити ефективне функціонування світової еколого-економічної системи.

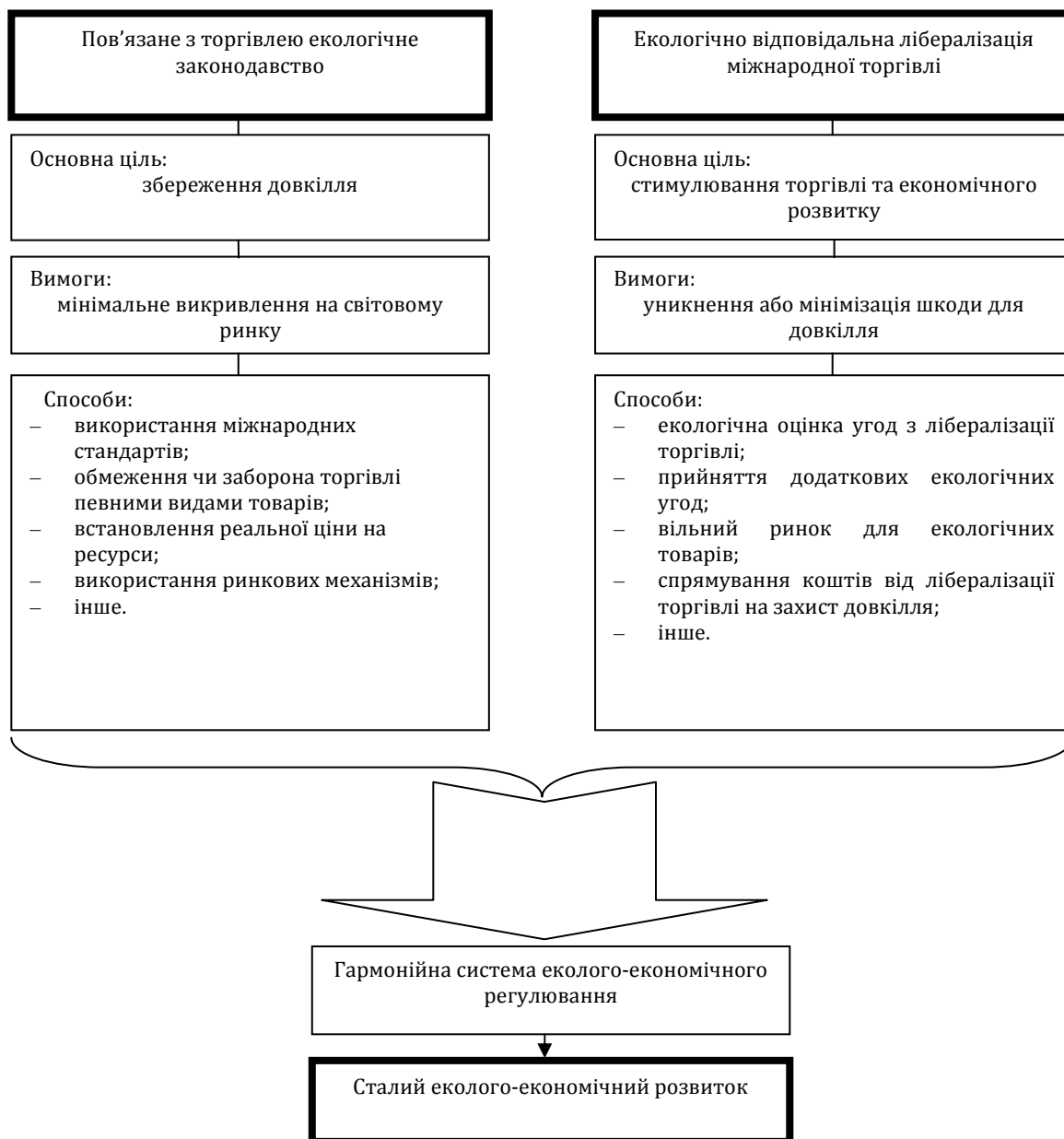

Рис. 2. Перспективи забезпечення еколого-економічно збалансованої лібералізації міжнародної торгівлі

Список літератури

1. *Визначальні принципи Угоди СФС [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sps-info.org.ua/ua/home/principles>.*
2. *Гнатишин, М. А. Вплив лібералізації торгівлі на шкідливі викиди в країнах, що розвиваються [Текст] / М. А. Гнатишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.13. – С. 101-106.*
3. *Гнатишин, М. А. Особливості еколого-економічних наслідків лібералізації зовнішньої торгівлі [Текст] / Гнатишин М. А. //*

Економічний простір: зб. наук. праць. – 2010. – № 43. – С. 13–22.

4. Маніє, Ф. Технічні правила і стандарти в ЄС [Текст] : навч. посіб. / Маніє Ф., Чувпило О. – К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – 135 с.
5. Микієвич, М. М. Європейське право навколишнього середовища [Текст] / Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. – Львів, 2004. – 256 с.
6. Світова якість: як її досягають, або що таке „НАССР”? [Текст] / [Якубчак О., Мельничук С., Звон А., Дейнеко О.] // *Агросектор*. – 2005. – № 6(9). – С. 10–11.
7. Daly, H. A Steady State Economy [Текст] / Herman E. Daly / Paper presented to the UK Sustainable Development Commission. – April 24, 2008.
8. Esty, D. C. Bridging the Trade-Environment Divide [Текст] / Daniel C. Esty // *The Journal of Economic Perspectives*. – Vol. 15, No. 3. – 2001. – P. 113–130.
9. *EU Environmental Policy Handbook. A Critical Analysis of EU Environmental Legislation* [Текст] / Editor: Stefan Scheuer. – Brussels : European Environmental Bureau, 2005. – 344 pp.
10. Hufbauer, G. C. *Global Warming and the World Trading System* [Текст] / Gary Clyde Hufbauer, Steve Charnovitz, and Jisun Kim. – Washington, DC : Peterson institute for international economics, 2009. – 166 pp.
11. Key Achievements of the Montreal Protocol to Date [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ozone.unep.org/Publications/MP_Key_Achievements-E.pdf.
12. Trade sustainability impact assessments. European Commission [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/trade/analysis/sustainability-impact-assessments/>
13. WTO. Trade and Environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_e.htm [200].

РЕЗЮМЕ

Марія Гнатышин

Мировая торговая система и охрана окружающей среды

В статье рассмотрено влияние введения международного экологического регулирования на процессы в мировой торговле и, с другой стороны, влияние международных торговых договоров на состояние окружающей среды. Проанализированы современные тенденции в этих двух взаимосвязанных сферах международного торгового и экологического регулирования, даны рекомендации по их гармонизации.

RESUME

Maria Hnatyshyn

World trading system and environment protection

The impact of the introduction of international environmental regulations on the processes in the world trade and, on the other hand, the impact of international trade agreements on the environment are considered in the paper. The analysis of current trends in these two interrelated fields of international trade and environmental regulations is made. The recommendations for their harmonization are given.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКРО- ТА МЕЗОЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

У статті описані результати емпіричного дослідження щодо визначення та обґрунтування основних макроекономічних чинників суспільної продуктивності праці в країнах з високою та низькою продуктивністю, встановлено ступінь їх впливу на останню. Виявлено та обґрунтовано фактори підвищення продуктивності праці в промисловості регіонів України.

Ключові слова: продуктивність праці, фактори продуктивності праці.

Забезпечення зростання національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності, покращення соціальних стандартів та рівня життя людей багато в чому залежать від підвищення продуктивності праці. В Україні найбільший внесок у структуру валової доданої вартості, як і раніше, створюється промисловістю. Підвищення продуктивності праці в промисловості є важливим та невідкладним завданням, оскільки веде до збільшення обсягів виробництва, економії витрат ресурсів, підвищення якості та цінності продукції, а, отже, і до підвищення її конкурентоспроможності. Також підвищення продуктивності праці є джерелом реалізації заходів соціального розвитку, підвищення соціальної ефективності. З огляду на це, пошук чинників зростання продуктивності праці в промисловості в сучасних економічних умовах є важливим та актуальним завданням.

Проблему підвищення рівня продуктивності праці вивчали багато дослідників, серед них вітчизняні – О. А. Грішнова, А. М. Колот, А. О. Ласкавий, А. П. Ревенко, Я. В. Ромусік, М. В. Семикіна, М. П. Соколик; зарубіжні – М. Армстронг, Б. М. Генкін, Г. Емерсон, Д. Сінк, Ф. Тейлор. Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що не існує єдиного підходу до визначення чинників продуктивності. У фаховій літературі зустрічаються їх класифікації за різними ознаками, однак не з'ясовано ступінь впливу цих чинників на продуктивність, не визначені першочергові фактори впливу, що не дозволяє ефективно управляти продуктивністю праці. У сучасних умовах глобалізації, поширення кризових явищ, посилення конкуренції, динамічного НТП важливим завданням є перегляд і уточнення факторів продуктивності, пошук інноваційних чинників її зростання, встановлення ступеня їх впливу на продуктивність праці.

Метою нашої статті є висвітлення результатів дослідження щодо визначення макроекономічних факторів продуктивності праці та мезоекономічних факторів у промисловості регіонів України.

Найбільш розповсюдженою є класифікація факторів за рівнем управління на зовнішні (макроекономічні), та внутрішні (мікроекономічні) [1, с. 109; 2, с. 151; 3, с. 236], та класифікація факторів за змістом на соціально-економічні, матеріально технічні та організаційно-економічні [4, с. 386].

Загальновідомим показником вимірювання продуктивності праці є показник ВВП на одного

зайнятого [5-6]. Але міжнародними організаціями також використовуються показники виробництва ВВП на душу населення за паритетами купівельної спроможності [5]. Світовий Банк вимірює продуктивність праці доданою вартістю на одного зайнятого [7].

На сьогодні в національній системі статистичних показників відсутній показник продуктивності праці. Український вчений А. Ревенко бачить можливість обчислення продуктивності праці за двома показниками системи національних рахунків – це показники ВВП та випуску продукції [5]. Згідно з іншим поглядом, за наявними даними можна розрахувати лише темпи зростання продуктивності шляхом ділення індексу обсягу продукції на індекс численності персоналу [8, с. 60].

Для вивчення впливу факторів на продуктивність праці на міжнародному рівні, як залежну змінну, було обрано показник ВВП (ПКС) на одного зайнятого, він точніше відображає рівень продуктивності праці, ніж показники, які обчислюються на душу населення, оскільки враховує саме витрати трудових ресурсів на створення ВВП та має тісний зв'язок з показником ВНД на душу населення.

В умовах процесів глобалізації та інтеграції України у світову економіку спочатку було визначено фактори зростання продуктивності праці на макроекономічному рівні. Для цього було проведено множинний регресійний аналіз, моделі згенеровані на статистичній інформаційній базі 53 країн світу, серед яких країни-члени Євросоюзу, країни БРІКС, країни СНД, США, Канада, Японія та інші з високим рівнем продуктивності праці за 2006-2010 рр.

Вибірку з показників, які описують макросередовище, сформовано за групами: економічної політики, соціальної політики, інфраструктурні, ринку праці, урядової політики, науки та технологій. У дослідженні використовувались статистичні бази Світового банку [9] та звіти з людського розвитку ООН [10].

Вплив макроекономічних факторів на продуктивність праці в країнах з рівнем продуктивності вище середнього відбиває модель:

$$Y = 0,13 + 0,35 * X_1 - 0,62 * X_2 + 0,27 * X_3 + 0,29 * X_4; \quad (1)$$

де: X_1 - витрати на охорону здоров'я, X_2 - час для підготовки і сплати податків; X_3 - витрати на наукову

дослідження та розробки; X4 - авторські та ліцензійні сплати. Чотири фактори, залучені в модель, пояснюють 74% варіації продуктивності праці з інтервалом довіри 99%, модель є адекватною за критерієм Фішера, усі параметри моделі значущі за критерієм Стьюдента. Позитивно на продуктивність праці впливають витрати на охорону здоров'я, витрати на наукові дослідження та розробки, авторські та ліцензійні сплати. Негативно - кількість часу, необхідна для підготовки і сплати податків, зміна цього показника чинить найбільший вплив на зміну продуктивності. Цей показник з групи показників урядової політики непрямо відображає складність умов ведення бізнесу в країні. Збільшення витрат на охорону здоров'я підвищує рівень продуктивності праці, тому можна припустити, що ці витрати в країнах з високим рівнем продуктивності діють як інвестиції в охорону здоров'я, а отже і інвестиції в людський капітал країни. Також, майже в рівних пропорціях, на підвищення продуктивності праці впливають показники витрат на наукові дослідження та розробки, та авторські та ліцензійні сплати із групи показників науки та технологій. Зростання продуктивності праці за рахунок цих показників у країнах з високим рівнем продуктивності означає підвищення суспільної продуктивності праці за рахунок інвестування в інтелектуальний капітал та використання здобутків інтелектуальної власності. Таким чином головними факторами продуктивності праці в країнах з високим рівнем продуктивності є створення сприятливих умов для бізнесу, інвестування в людський та інтелектуальний капітал країни.

Наступна модель відтворює вплив макроекономічних факторів на продуктивність праці в країнах з рівнем продуктивності нижче середнього та має наступний вигляд:

$$Y = -0,22 + 0,73 \cdot X_1 - 0,26 \cdot X_2 - 0,20 \cdot X_3;$$

(2)

де X1 - користувачі Інтернету (на 100 осіб), X2 - процентна ставка кредитування, X3 - кількість податкових платежів. Модель є адекватною, чотири фактори пояснюють 78% варіації продуктивності праці з інтервалом довіри 99%, параметри моделі значущі. Найбільший позитивний вплив на продуктивність праці чинить параметр кількості користувачів Інтернету на 100 осіб. Цей показник, по-перше, характеризує рівень інформатизації суспільства, а саме - рівень використання інформаційно-телекомунікаційних технологій [11], по-друге, він непрямо характеризує рівень інфраструктури країн, по-третє він демонструє рівень інформаційної культури суспільства, оскільки вільний доступ до інформації дає можливість розвитку творчого потенціалу особистості [12-13]. Негативно впливають на продуктивність праці процентна ставка кредитування та число податкових платежів, що знову ж таки характеризує умови ведення бізнесу в країні. Високі процентні ставки кредитування призводять до гальмування економічного зростання через недоступність інвестиційних коштів для бізнесу. Отже, у країнах з низьким рівнем продуктивності праці основними макроекономічними факторами продуктивності є підвищення рівня використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у суспільстві та поліпшення умов ведення бізнесу насамперед через зниження відсоткових ставок кредитування та перегляд податкової політики, все це позитивно впливає на рівень продуктивності праці.

Тепер визначимо фактори зростання продуктивності праці в промисловості регіонів України. Спочатку було проведено класифікацію регіонів України за рівнем ефективності праці в промисловості методом кластерного аналізу. Класифікація проводилася за показниками продуктивності праці та середньої заробітної плати в промисловості, які характеризують економічну та соціальну складові ефективності трудової діяльності відповідно.

У результаті класифікації виокремились три групи регіонів: перша група - з високим рівнем продуктивності праці та заробітної плати в промисловості; друга група - з середнім; третя група - з низьким. Наведемо склад груп регіонів у 2011 р. Першу групу регіонів склали: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська області та м. Київ. У другу групу увійшли Івано-Франківська, Київська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Харківська, Черкаська області. У третій групі регіонів опинились: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області, Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. Кластеризацію було проведено за кожен рік періоду з 2006 по 2011 рр., тож можна стверджувати, що виділені групи є достатньо стійкими, оскільки спостерігаються лише незначні міграції окремих елементів.

За кожною із виділених груп регіонів, з високим, середнім та низьким рівнями продуктивності праці та зарплати в промисловості, продуктивність праці зростає в динаміці, за винятком 2009 року, коли її рівень знизився за кожною з виділених груп. У 2009 р. приріст продуктивності праці за всіма групами був негативним - 52% падіння за першою групою, 35% падіння за другою групою та 16% - за третьою. Проте у 2010 р. та 2011 р. спостерігаються позитивні прирости продуктивності праці за кожною групою, особливо у 2011 р. відбувся достатньо високий приріст середньої продуктивності праці в 2-й та 3-й групах регіонів - 55% та 56% відповідно, та 13% приріст продуктивності в 1-й групі. Якщо порівняти рівні продуктивності праці у зазначених групах регіонів з середнім рівнем продуктивності, то виявляється, що тільки в першій групі регіонів, з високою продуктивністю і зарплатою, продуктивність праці вище середньої продуктивності в промисловості. Продуктивність праці інших двох груп регіонів, з середньою та низькою продуктивністю та зарплатою в промисловості, нижча за середню продуктивність в промисловості. Продуктивність праці регіонів 1-ї групи перевищує продуктивність праці регіонів 3-ї групи у 2007 р. у 2,8 рази, в 2010 р. - майже в 3 рази, в 2011 р. - в 2,2 рази. Різниця в продуктивності праці між 1-ю та 2-ю групами скорочується з часом, і у 2011 р. перевищення складало 43%, хоча у 2007 р., 2009 р., 2010 р. перевищення доходило до 2-х разів. Так само, як і у випадку з продуктивністю праці, лише рівень заробітної плати першої групи регіонів перевищує середній рівень заробітної плати в промисловості, інші дві групи регіонів мають рівень заробітної плати в промисловості нижче середнього. Хоча у 2011 р. розрив між середньою заробітною платою в промисловості та заробітною платою другої та третьої груп скоротився до 7% по другій групі та 23% по третій групі. Заробітна плата першої групи перевищила середню на 12%.

Таким чином ситуація, яка склалася з рівнем ефективності трудової діяльності в промисловості регіонів України, є загрозовою, оскільки в

промисловості 22 регіонів України із 27 продуктивність праці та заробітна плата знаходяться на рівні нижче середнього.

На наступному етапі дослідження для визначення факторів впливу на продуктивність праці в промисловості за виділеними групами регіонів: з високим, середнім та низьким рівнями ефективності трудової діяльності, було проведено множинний регресійний аналіз. Вибірка показників складена за групами факторів: матеріально-технічними, соціально-економічними, інноваційно-технологічними, структурних змін в економіці.

Модель, яка описує залежність продуктивності праці в промисловості всіх регіонів України від п'яти факторів, має вигляд:

$$Y = 0,33 \cdot X_1 + 0,20 \cdot X_2 + 0,15 \cdot X_3 + 0,21 \cdot X_4 + 0,25 \cdot X_5; \quad (3)$$

де: X_1 - заробітна плата в промисловості регіону, X_2 - фондоозброєність праці в промисловості регіону, X_3 - обсяг інноваційної продукції, що є новою для ринку, X_4 - обсяги експорту товарів регіону, X_5 - регіональний індекс людського розвитку. Усі фактори, залучені в модель, пояснюють 79 % варіації продуктивності праці з інтервалом довіри 99%, модель перевірено на адекватність та значущість параметрів, усі фактори мають позитивний вплив на продуктивність. Так на мезоекономічному рівні, який представлено продуктивністю праці в промисловості регіонів України, визначальними факторами продуктивності праці є соціально-економічні - рівень заробітної плати працівників та рівень регіонального людського розвитку. Наступними за значущістю факторами підвищення продуктивності праці в промисловості регіонів є збільшення обсягів експорту товарів, рівня фондоозброєності праці та обсягів інноваційної продукції.

Залежність продуктивності праці від мезоекономічних факторів у групі регіонів з високою продуктивністю та зарплатою може бути зображена у вигляді моделі:

$$Y = 0,47 \cdot X_1 + 0,28 \cdot X_2 + 0,72 \cdot X_3; \quad (4)$$

де: X_1 - заробітна плата в промисловості регіону, X_2 - обсяги експорту товарів регіону, X_3 - регіональний індекс людського розвитку. Вищенаведені три фактори моделі: регіональний індекс людського розвитку, заробітна плата в промисловості регіону, обсяги експорту товарів регіону - пояснюють 86 % варіації продуктивності праці в промисловості регіонів першої групи. Усі фактори моделі мають позитивний вплив на продуктивність праці.

Модель регресії, яка описує залежність продуктивності праці в групі регіонів з середньою продуктивністю праці та зарплатою, має вигляд:

$$Y = 0,49 \cdot X_1 + 0,42 \cdot X_2; \quad (5)$$

де: X_1 - заробітна плата в промисловості регіону, X_2 - обсяги експорту товарів регіону. Для регіонів другої групи відсоток поясненої варіації продуктивності праці дорівнює 52%. Модель склали лише два фактори: заробітна плата в промисловості регіону, обсяги

експорту товарів регіону. Інші параметри моделі виявились незначними.

Лінійна багатофакторна модель регресії, яка описує залежність продуктивності праці в промисловості групи регіонів з низькою продуктивністю праці та зарплатою від трьох факторів, має вигляд:

$$Y = 0,59 \cdot X_1 + 0,31 \cdot X_2 + 0,30 \cdot X_3; \quad (6)$$

де: X_1 - заробітна плата в промисловості регіону, X_2 - фондоозброєність праці в промисловості регіону, X_3 - обсяг інноваційної продукції, що є новою для ринку. Три фактори, внесені в модель, пояснюють 68 % варіації продуктивності праці в промисловості регіонів. У промисловості регіонів третьої групи продуктивність праці підвищується у міру зростання рівня заробітної плати, фондоозброєності праці та обсягів інноваційної продукції.

Усі моделі є адекватними за критерієм Фішера, усі параметри, залучені в моделі, є значущими за критерієм Стьюдента.

Найбільший внесок у підвищення продуктивності праці за групами регіонів з низьким та середнім рівнями продуктивності та заробітної плати здійснює підвищення рівня останньої. За першою групою регіонів, з високим рівнем продуктивності та зарплати, найбільший внесок у зміну продуктивності роблять показники: рівень заробітної плати та індекс людського розвитку, який визначається рівнем життя, рівнем освіти та рівнем довголіття. Таким чином, основними факторами підвищення продуктивності праці в промисловості всіх регіонів є зростання за групою соціально-економічних факторів. Продуктивність праці першої та другої груп регіонів також є чутливою до змін в обсягах експорту. Тож наступним за ступенем впливу фактором продуктивності праці для першої та другої груп регіонів є обсяги експорту товарів регіону. Для третьої групи регіонів, разом з рівнем заробітної плати, значущими факторами продуктивності також виявились фондоозброєність праці та обсяг інноваційної продукції.

У результаті дослідження емпіричним шляхом було виявлено та обґрунтовано основні макроекономічні чинники суспільної продуктивності праці в країнах з високою та низькою продуктивністю та встановлено ступінь їх впливу на продуктивність. Хоча Україна належить до другої групи країн, для підвищення суспільної продуктивності праці важливо використовувати резерви підвищення продуктивності праці не тільки своєї групи, але і резерви за факторами групи країн з високою продуктивністю. Виявлено та обґрунтовано загальні фактори підвищення регіональної продуктивності праці в промисловості, а також основні фактори підвищення продуктивності праці в регіонах з високими, середніми, низькими рівнями продуктивності праці та заробітної плати, встановлено ступінь їх впливу на продуктивність праці. Виявлені фактори є важливими для використання резервів зростання продуктивності праці в промисловості регіонів України. Подальші дослідження будуть спрямовані на побудову системи управління ефективністю трудової діяльності персоналу промислових підприємств, яка враховуватиме визначені чинники продуктивності праці.

Список літератури

1. Завіновська, Г. Т. Економіка праці [Текст] / Г. Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
2. Економіка праці та соціально-трудова відносина [Текст] : навч.-метод. посібник / За заг. ред. проф. Качана Є. П. – Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – 373 с.;
3. Ласкавий, А. О. Менеджмент продуктивності [Текст] : навч. посіб. / Ласкавий, А. О. – К.: КНЕУ, 2004. - 288 с.;
4. Грішнова, О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина [Текст] : підручник / О. А. Грішнова. – К.: Знання, 2006. - 559 с.
5. Ревенко, А. Забута продуктивність праці [Електронний ресурс] / А. Ревенко // Дзеркало тижня – 2008. - № 10 (689) - Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/62334/>
6. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Електронний ресурс] / Klaus Schwab // World Economic Forum Geneva - 2010. - 502 р. – Режим доступу до даних: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
7. KILM 5th Edition Manuscript / Chapters 2-9: KILM indicators 1-20: Labour productivity and unit labour costs // International Labor Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу до даних: <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/download/kilm18.pdf>.
8. Антонюк, В. П. Розробка економетричної моделі механізму формування заробітної плати в промисловості України [Текст] / В. П. Антонюк, О. В. Боднарук // Вісник Хмельницького національного університету – 2009. - Т. 2, № 5. - С. 60-64.
9. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу до даних: <http://data.worldbank.org/indicator>
10. Human Development Report 2011 The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development // United Nations Development Programme – 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до даних: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>
11. Measuring the Information Society 2012 // International Telecommunication Union - 2012 - 214 р. - Режим доступу: http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2012/MIS2012_without_Annex_4.pdf.
12. Михайловська, О. В. Місце України у світовому процесі розбудови інформаційного суспільства [Текст] / О. В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки – 2009. - №12((102)). – С. 36-44;
13. Про національну систему індикаторів інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / О. Б. Баховець, С. К. Полумієнко, Л. О. Рибаків, В. В. Тюрін // Математичні машини і системи - 2009. - № 4 - Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/mms/2009_4/04_2009_Bahovez.pdf.

РЕЗЮМЕ

Гньря Алина

Емпирическое исследование макро- и мезоэкономических факторов производительности труда в промышленности Украины

В статье изложены результаты эмпирического исследования по определению и обоснованию основных макроэкономических факторов общественной производительности труда в странах с высокой и низкой производительностью, установлена степень их влияния на производительность. Определены и обоснованы факторы повышения производительности труда в промышленности регионов Украины, установлена степень их влияния на производительность труда.

RESUME

Gnyrya Alina

Empirical research of labor productivity factors in industry of Ukraine on macro and meso level

This article describes the results of empirical research that identifies and grounds main macroeconomic factors of labor productivity in countries with high and low productivity. The extent of their impact on productivity is determined. It has been found out and proved factors of labor productivity increasing in industry of Ukrainian regions, established the extent of their impact on labor productivity.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2012 р.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто актуальні тенденції розвитку туристичної галузі в Україні та наведено характеристики їхнього впливу на загальну зайнятість населення країни. Визначено потенційні можливості для зростання останнього. Розроблено рекомендації щодо зменшення безробіття в країні.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, зайнятість населення, прямий ефект від туризму, сумарний вплив туризму.

Останніми роками завдяки розвитку міжнародного та регіонального співробітництва туризм відіграє важливу роль в економіці багатьох країн, сприяючи зростанню добробуту населення, створенню робочих місць усередині країни і можливостей для працевлаштування на ринку праці інших країн. Сьогодні ключовою опорою економічного зростання є туристична галузь, яка знаходить широке визнання урядами усіх регіонів світу. Ця стаття наочно демонструє потенціал туристичної галузі у відновленні світової економіки і створенні робочих місць, забезпеченні сталого розвитку та скорочення масштабів бідності.

Питання, пов'язані з оцінкою впливу туристичної галузі на зайнятість населення, висвітлюються в роботах відомих вітчизняних і зарубіжних вчених. Так Борушак М. О. [1] виділив проблеми формування стратегій розвитку туристичних регіонів України, Кифяк В. Ф. [2] позначив перспективи розвитку туризму у світі і в Україні, Колосінська М. І. [3] провела систематизацію функцій туризму та основних аспектів їх впливу на національну економіку, Цьохла С. Ю. [4] розглянула напрямки його соціального впливу і визначила можливості підвищення рівня соціальної ефективності галузі, також роботи Елмазі Л. [5], Корольчук О. П. [6], Мальської М. П. [7], Неделея А. [5], Ткаченко Т. І. [8], Тоцької О. [5], Туріянської М. М. [9], Школи І. М. [6] та багатьох інших учених були присвячені питанням економічного впливу туризму, вивченню методичних і практичних підходів до управління туристичною діяльністю. Тим не менш, аналіз робіт зазначених вчених дає можливість зробити висновок, що більшість запропонованих підходів не враховують можливості туристичної галузі впливати на загальну зайнятість населення. Тому актуальним завданням і водночас необхідною умовою визначення тенденцій розвитку туризму в Україні є оцінка його впливу на зайнятість населення, що обумовлює доцільність проведення досліджень у цьому напрямку і визначає мету нашої статті.

Мета статті полягає у визначенні потенційних можливостей для зростання зайнятості населення в туристичному секторі на основі даних аналізу його впливу на зайнятість населення в Україні і розробці рекомендацій щодо скорочення темпів зростання безробіття в країні.

Характер впливу туризму робить його таким, який

важко вимірюється відносно до показників зайнятості населення. Очевидно, що кількісній оцінці піддаються показники зайнятості лише у межах готельної та туристичної галузей, але туристи часто витрачають гроші на товари і послуги багатьох інших секторів. Друга особливість проведення оцінки полягає в тому, що частина робочих місць відрізняється сезонністю, в туристичних регіонах її вплив можна простежити навіть у будівельній галузі. Тому треба розрізнити прямий та сумарний економічні ефекти від туризму.

Прямий внесок туристичної галузі у ВВП відображає «внутрішні» витрати на подорожі та туризм (загальна сума витрат на туризм у межах конкретної країни резидентами і нерезидентами), а також витрати уряду на туристичну галузь, безпосередньо пов'язані з відвідувачами, що приїжджають з культурними або рекреаційними цілями. Прямий внесок туристичної галузі у ВВП розраховується відповідно до фінансового результату від діяльності підприємств таких секторів, як готелі, авіакомпанії, аеропорти, туристичні агентства тощо, які мають справу безпосередньо з туристами. Прямий внесок туристичної галузі у ВВП розраховується на основі повних внутрішніх витрат, тобто сукупності придбань, зроблених у різних секторах туризму. Цей метод узгоджується з визначенням частки туризму в ВВП, зазначених у Методичних вказівках про розрахунки (Рекомендована методологічна основа TSA: RMF 2008) [10].

Сумарний ефект від туристичної галузі уміщує більш широкі наслідки, тобто непрямі і індуковані впливи на економіку. Непрямий ефект полягає у внеску у ВВП та загальну зайнятість населення країни за рахунок:

- інвестиційних витрат у туристичну галузь - важливий аспект як поточної, так і майбутньої діяльності, яка містить такі види інвестиційної діяльності, як придбання нових літаків та будівництво нових готелів;
- урядових витрат. Це допоміжна туристична діяльність у різних формах вияву, наприклад, курортні послуги, витрати в області санітарного забезпечення територій тощо;
- внутрішньої закупівлі товарів і послуг у секторах, безпосередньо пов'язаних з туристами - у тому числі, наприклад, закупівля продовольства та послуг за прибирання в готелях, палива та послуг громадського харчування авіакомпаніями, ІТ-послуги туристичних агентств.

За рахунок індукованого впливу від туризму підтримуються витрати тих, хто прямо або побічно зайняті у туристичній галузі.

Проведений аналіз свідчить, що прямий внесок туристичної галузі у ВВП України у 2011 році склав 24,6 млрд. грн. (2% від загального ВВП), у 2022 році очікується зростання на 4,0% до 37,2 млрд. грн. (1,7% у цінах 2012 року), що характеризує насамперед ефективність діяльності таких підприємств, як готелі, туристичні агентства, авіакомпанії, транспортні

підприємства тощо.

Сумарний внесок туристичної галузі у ВВП України, з урахуванням можливих економічних наслідків у 2011 році був на рівні 92,1 млрд. грн. (7,4% ВВП), і, як очікується, зростає на 2,6% до 94,5 млрд. грн. у 2012, у 2022 році ця сума становитиме 138,8 млрд. грн. (6,4% ВВП) [10].

За рахунок туристичної галузі у 2011 році було створено 351,5 тис. нових робочих місць, це 1,7% від загальної зайнятості (рис. 1).

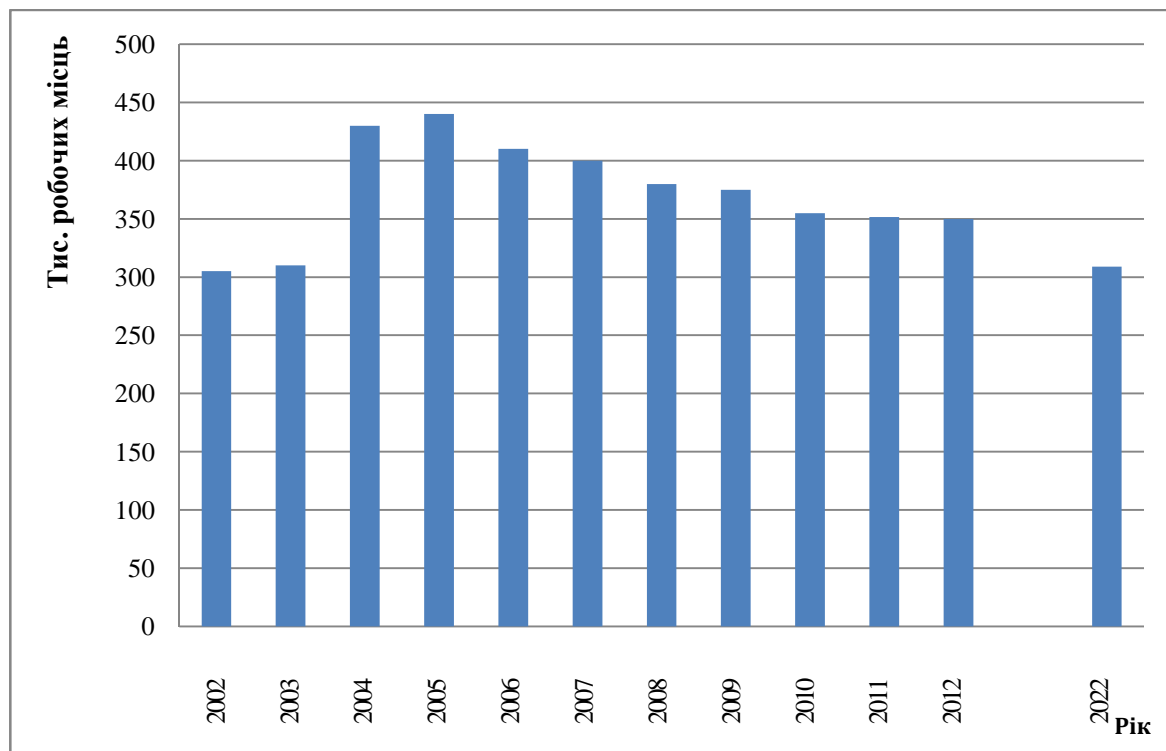

Рис. 1. Прямий вплив туристичної галузі на зайнятість населення України за показником створених робочих місць, тис. місць

Як видно з рис. 1, у 2012 очікується зниження на 0,4% кількості робочих місць, тобто до 350 тис. місць, що пояснюється закриттям багатьох проектів з підготовки та проведення Чемпіонату з футболу «ЄВРО-2012». За час підготовки «Євро-2012» в Україні було побудовано майже 2 тис. кілометрів сучасних автодоріг, вокзали, відкрито 70 готелів, п'ять аеропортів і чотири злітно-посадкові смуги, що забезпечувало зайнятість населення. На жаль, надалі тенденція зниження зайнятості в туристичній сфері, за прогнозами WTTC [10], утримається: упродовж десяти років кількість робочих місць, створених завдяки туристичній галузі, буде знижуватися на 1,3% за рік і у 2022 році цей показник становитиме лише 350 тис. робочих місць або 1,7% від загальної зайнятості (рис. 2).

Загалом туристи витрачають свої гроші на купівлю певних туристичних послуг, які, як правило, спрямовані на дуже конкретні сектори економіки (проживання, харчування, розваги, роздрібна торгівля, транспорт), що створює додатковий дохід для цих видів діяльності. Це так званий прямий ефект.

Частина цих доходів використовується для купівлі проміжних товарів і послуг, які будуть використовуватися у подальших виробничих циклах (промійний попит). Інша частина призначена для виплати заробітної платні, податків у центральні і місцеві бюджети.

Ті кошти, які залишаються у межах туристичного району, сприятимуть найму нових працівників з місцевого населення, збільшенню обсягів виробництва товарів національних підприємств, і в результаті - збільшення зайнятості та підвищення доходів місцевого населення. Це так звані непрямі ефекти.

Збільшення зайнятості призводить до збільшення загального доходу місцевих жителів. Частина цього доходу зберігається, а інша витрачається на споживчі товари, що породжує додатковий попит, який, як і колись, виливається в додаткове виробництво і зайнятість. Це так звані індуковані ефекти.

Разом вони створюють загальний (сумарний) ефект від туризму. На рис. 3 наведено аналіз загального (сумарного) внеску туристичної галузі у зайнятість населення України.

Як видно з рис. 3, сумарний внесок туристичної галузі з урахуванням створених робочих місць скоротився на 0,4% зі 1338 тис. робочих місць (6,6% від загальної зайнятості) у 2011 році до 1332 тис. робочих місць (6,5% від загальної зайнятості) у 2012 році [10]. Також спостерігається стійка тенденція до спаду у середньому на 1,4% за рік, що може знизити цей показник до рівня 1156 тис. робочих місць у 2022 році (5,8% від загальної зайнятості).

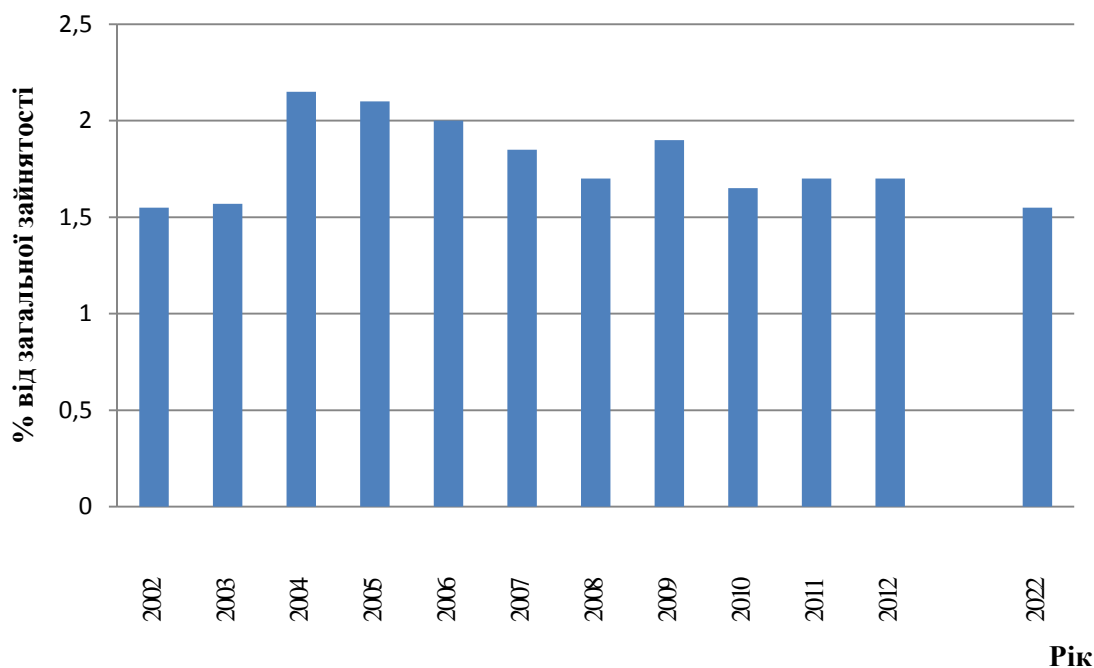

Рис. 2. Прямий вплив туристичної галузі на зайнятість населення України за показником відсотку до загальної зайнятості населення, %

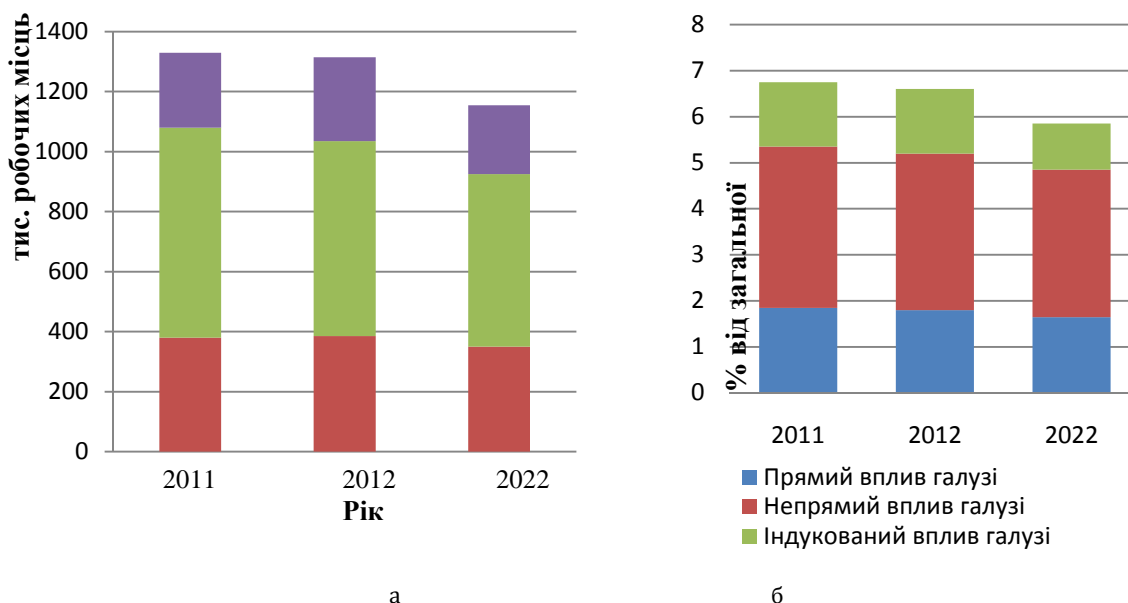

Рис. 3. Загальний внесок туристичної галузі у зайнятість населення України (а - створено робочих місць, тис. місць; б - відсоток до загальної зайнятості населення України)

Туризм сприяє і непрямій зайнятості населення, тобто працевлаштовує тих, хто працює у сфері пасажирських перевезень, здає в оренду житлові приміщення, торгує сувенірами, надає послуги гіда, перекладача тощо, що також призводить до збільшення доходів населення і підвищення його платоспроможності. Непряма зайнятість згладжує соціально-економічну напругу, що є наслідком безробіття і відсутності джерел офіційного доходу місцевих жителів, але разом з цим це означає недоотримання великих коштів регіональними бюджетами. Очевидно, що такі дані неможливо проаналізувати, а отже, доцільним є розроблення

механізму легалізації таких підприємств та офіційної реєстрації зайнятих таким чином робітників у державних органах.

Туризм створює певні переваги не тільки для приватного, але й для державного сектору економіки, оскільки є одним з недорогих варіантів за відношенням до вартості державних інвестицій у напрямку створення робочих місць, одним з найшвидших за термінами.

Однією з специфічних особливостей зайнятості на ринку туристичної галузі є сезонність надаваних послуг. Найбільш поширеними засобами вирішення проблеми сезонної зайнятості є: гнучка цінова політика туристичних підприємств, організація у період низького

попиту культурних, спортивних, наукових заходів; розробка спеціальних заходів для дітей та молоді у період сесій чи канікул тощо.

Український сектор туризму не є повністю розвиненим. Досвід та практика, що використовуються багатьма державами, ще не набули розповсюдження в Україні. Наприклад, у країнах з розвиненим сектором туризму близько 60-80% ринку належить кільком великим компаніям, які надають високоякісні послуги й пропонують свої продукти під єдиним брендом через велику кількість невеликих дистриб'юторів. Особливістю туристичної діяльності є те, що туристична послуга для кінцевого споживача подається як ланцюг послуг (розміщення, харчування, транспорт, медичне обслуговування, розважальний сектор та ін.), що передбачає велику кількість учасників ринку, і споживач розглядає цінність турпослуги з точки зору її комплексності, проектує свої враження від спожитих послуг загалом на регіон як єдине ціле. У зв'язку з наявністю великої кількості суб'єктів туристичного ринку і їх різнорівневістю діяльність учасників ринку часто буває не узгоджена, що призводить до зниження цінності туристичного продукту для споживача і, таким чином, знижує привабливість регіону, ступінь його конкурентоспроможності, відмови споживача здійснювати поїздки в певний туристичний регіон.

Таким чином, задля покращення становища в національному туристичному секторі, а також для зниження темпів безробіття в країні необхідно дотримуватись наступних рекомендацій:

Фінансові ресурси, отримані завдяки туристичній діяльності, повинні залишатися в регіоні та заохочувати населення працювати в туристичній сфері, тому уряду туристичних регіонів не можна допускати різких коливань чисельності платоспроможного населення.

Розвиток туризму має призвести не тільки до перерозподілу капіталу і робочої сили з однієї галузі в іншу, а ще й до отримання додаткових коштів з інших країн, туристи з яких охоче б відвідали Україну. Таким чином, створення нових робочих місць у туристичній галузі є сигналом для підвищення ділової активності в

країні, зростання доходів населення, збільшення сукупного попиту, що і є сумарним ефектом від туристичної діяльності.

Оскільки туристичні підприємства почнуть працювати з іноземними туристами, кількість бажаючих працевлаштуватися в цій сфері стрімко зростатиме, від претендентів стануть очікувати більш високої кваліфікації і професійної підготовки (знання кількох іноземних мов, володіння діловими навичками та ін.), головною конкурентною перевагою стане продуктивність праці потенційних робітників.

Слабкий розвиток туризму пояснюється тим, що до сьогодні ця галузь не була пріоритетною для держави. Задля зниження рівня безробіття населення в Україні державними органами управління АР Крим, Волинської, Донецької, Рівненської та інших областей слід зосередити увагу на розвитку туризму. Галузь може стати важливим чинником економічного зростання як окремих регіонів, так і всієї України, оскільки зумовлює підвищення попиту на продукцію національної промисловості, розширення співпраці у будівельній сфері, розвиток торгівлі, транспортної інфраструктури, сільського господарства, що загалом забезпечує зайнятість і підвищує доходи населення. Згідно з рейтингом ВЕФ пріоритетність сфери туризму для уряду знизилася з 125-го до 130-го місця. Україна завжди сприймалася як індустріальна країна, а туризм відходив на другий план. Зараз приходить розуміння того, що туризм - це перспективний сегмент економіки. Певною мірою це заслуга чемпіонату «Євро-2012», а також економічної кризи, через яку держава почала шукати нові шляхи та сегменти. Розвиток туризму в Україні передбачає створення сприятливого організаційного, правового та економічного середовища та розробку і маркетинг вітчизняних туристичних послуг, які мають бути конкурентоспроможними на регіональному та міжнародному рівні. Все це можна здійснити, використовуючи природний, історичний та культурний потенціал України, навіть охороняючи соціально-економічні інтереси, історичні об'єкти та екологічну безпеку України.

Список літератури

1. Боруцак, М. Проблеми формування стратегій розвитку туристичних регіонів [Текст] : монографія / Мирослав Боруцак. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
2. Кифяк, В. Ф. Організація туризму: навч. посібник. / В. Ф. Кифяк. - Чернівці : Книги - XXI, 2008. - 344 с. - ISBN 978-966-2147-08-7.
3. Колосінська, М. І. Систематизація функцій туризму в аспекті їхнього впливу на національну економіку [Текст] / М. І. Колосінська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. - № 3. – С. 222-228.
4. Цёхла, С. Ю. Особенности оценки социальной эффективности туристической деятельности [Текст] / С. Ю. Цёхла // Экономика Крыма. – 2010. - № 2 (31). – С. 78-82.
5. Nedelea A. Understanding the economic impact of tourism – a comparative analyses / A. Nedelea, L. Elmazi, O. Totska // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2008. -№ 7. – С. 238-247.
6. Школа І. М. Менеджмент туризму [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.М. Школа, О.П. Корольчук. – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 464 с.
7. Мальська, М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – к.: Знання, 2008. – 661 с.
8. Ткаченко, Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу [Текст] : монографія / Тетяна Іванівна Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: КНЕУ, 2009. – 463 с.
9. Туріянська, М. М. Комунікації в системі управління знаннями [Текст] / М. Туріянська // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 194–196.
10. Travel and Tourism Economic in Ukraine [Електронний ресурс] / WTTC Travel and Tourism Economic Impact 2012. Ukraine. – London: World Travel and Tourism Council, 2012. – 24 pp. Режим доступу: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/ukraine2012.pdf. - Назва с титул. екрану.

РЕЗЮМЕ

Градинарова Арина

Анализ влияния туристической отрасли Украины на занятость населения

Проанализировано влияние туристической отрасли на занятость населения в Украине. Охарактеризованы актуальные тенденции развития национального туризма. Выделены потенциальные возможности для роста занятости населения и на их основе разработаны рекомендации по сокращению темпов роста безработицы.

RESUME

Gradinarova Oryna

Analysis of the tourism impact on employment in Ukraine

The influence of tourism on employment in Ukraine is analyzed. Current trends of development of national tourism are characterized. Opportunities for employment growth are highlighted and, on their basis the recommendations to reduce the rate of unemployment are developed.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.

Олександр ГРИНЧАК

кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

Олена ДАВЛЕТХАНОВА

кандидат економічних наук
доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

Любов МИХАЙЛИШИНА

викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем
Уманський національний університет садівництва

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ СКЛАДОМ ТА СТРУКТУРОЮ АГРОПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРА

Запропоновано розв'язання задачі управління складом та структурою агропромислового кластера за допомогою методів економіко-математичного та теоретико-ігрового моделювання.

Ключові слова: кластер, управління, склад, структура, модель.

Кластеризація є прогресивним напрямом організаційно-економічних перетворень в аграрному секторі України, головним і визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності галузі, що сприяє: 1) формуванню ефективної моделі розвитку виробництва продукції; 2) зростанню економічної активності учасників кластера – суб'єктів господарювання усіх форм власності; 3) прискоренню інноваційно-інвестиційних процесів; 4) підвищенню науково-технічних і виробничих можливостей підприємств-учасників кластера, їх конкурентоспроможності на ринку.

У межах агропромислового кластера об'єднуються не лише виробничий, а й інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування тощо. Визначальними при цьому є прямі зв'язки між самостійними економічними об'єктами (учасниками кластера), що формуються для спільної діяльності з виробництва конкурентоспроможної продукції [1-5]. Таким чином, ефективність функціонування кластера залежить від учасників, які входять до нього, їх кількості, а головне - від структури взаємозв'язків між ними. У нашій статті зроблено спробу розв'язати задачу управління складом та структурою агропромислового кластера.

Серед публікацій, присвячених питанням кластерної моделі економіки, слід відзначити роботи А. Маршала [4], М. Портера та Л. Янга [5], у яких розкрито роль кластерів в інноваційному розвитку промисловості, концептуальні принципи їх створення та функціонування. Проблема впровадження та реалізації кластерної політики при виробництві продукції агропромислового комплексу сьогодні також є популярною, про що свідчить досить велика кількість наукових публікацій вітчизняних економістів [1-3], у яких частково розглядається питання складу та структури кластерних утворень. Проте це питання вимагає уважного ставлення дослідників, спеціального вивчення.

Мета статті полягає у розробці механізму управління

агропромисловим кластером при прийнятті рішення щодо його складу (залучення/вилучення учасників) та структури (встановлення зв'язків між ними).

Під механізмом функціонування економічної системи розуміють сукупність правил, законів та процедур, що регламентують взаємодію її учасників, а під механізмом управління – сукупність процедур прийняття управлінських рішень. Тобто механізми функціонування та управління економічними системами визначають поведінку об'єктів системи та процедуру прийняття ними управлінських рішень.

Отже, механізм управління агропромисловим кластером – це взаємопов'язана сукупність організаційно-технічних, організаційно-економічних, фінансово-економічних форм, методів і способів прийняття управлінських рішень щодо використання потенціалу кластера, що сприяє максимальному досягненню стабілізації, нарощуванню темпів розвитку, ефективності діяльності загалом та зростанню конкурентоспроможності.

Відповідно до теорії системного аналізу економічних систем кластер (як економічна система) визначається його складом (учасники, що входять до кластера – елементи кластера), структурою (сукупність інформаційних, управлінських, технологічних тощо зв'язків між учасниками кластера – причинно-наслідкові зв'язки і порядок взаємодії) і функціями.

Агропромисловий кластер будь-якого типу (зерновий, цукробуряковий, плодоягідний, м'ясо-молочний тощо) відноситься до багатоеlementної моделі організаційних систем (до яких входить кілька учасників, що приймають рішення одночасно і незалежно) з невизначеністю (учасники не повністю інформовані про істотні параметри) і повідомленням інформації (однією із дій учасників є повідомлення інформації один одному і/або координуючому центру).

Першочерговими задачами формування агропромислового кластера є управління складом (модель оптимізації складу учасників) і управління структурою (теоретико-ігрова модель зв'язків між

учасниками).

Механізм управління складом кластера як організаційної системи полягає у визначенні оптимального складу його учасників, тобто у визначенні оптимального набору учасників, яких необхідно залучити до кластера як до системи.

В економіці організацій загальноприйнятий підхід до визначення оптимального розміру організаційної системи сформульований у наступних тезах

1) існує ринок як система обміну прав власності;

2) економічні агенти об'єднуються в організаційні системи, що взаємодіють на ринку;

3) економічні організаційні системи – компроміс між трансакційними і організаційними витратами, які визначаються «витратами на координацію» всередині організації і зростають із збільшенням її розміру.

Трансакційні витрати перешкоджають ринку замінити собою організаційну систему, а організаційні витрати – організаційній системі замінити собою ринок. Отже, основна ідея задачі управління складом агропромислового кластера полягає в тому, що оскільки і трансакційні, і організаційні витрати залежать від його розміру та структури, то теоретично мають існувати оптимальні параметри останнього, при яких досягається рівновага тенденцій заміщення його ринком і навпаки.

Задача формування складу агропромислового кластера формулюється як задача пошуку допустимого складу учасників кластера, ефективність управління яким була б максимальною, і характеризується відсутністю початкового складу ($N_0 = \emptyset$):

$$\Phi(N, \emptyset) \rightarrow \max_{N \in 2^{N'}} \quad (1)$$

де N_0 – початковий склад кластера; N – кінцевий склад кластера (результат розв'язання задачі управління складом); N' – множина потенційних учасників кластера ($N \subseteq N'$); $\Phi(N, \emptyset)$ – функціонал відповідності початкового і кінцевого складу (ефективність управління складом кластера).

Формулювання задачі оптимізації складу кластера має вигляд:

$$\Phi(N, N_0) \rightarrow \max_{N \in 2^{N'}} \quad (2)$$

де N_0 – початковий склад кластера, що містить n учасників ($N_0 = \{1, 2, \dots, n\}$); N – кінцевий склад кластера (результат розв'язання задачі управління складом); N' – множина потенційних учасників кластера ($N \subseteq N'$, $N_0 \subseteq N'$); $\Phi(N, N_0)$ – функціонал відповідності початкового і кінцевого складу (ефективність управління складом кластера).

Водночас, серед них слід окремо виділити класи задач:

- розширення складу кластера ($N > N_0$);
- скорочення складу кластера ($N < N_0$);
- заміни учасників кластера ($N \neq N_0$).

У випадку розподілу прибутку (R) між учасниками кластера пропорційно до їх витрат (c) залежність ефективності стимулювання учасників від їх кількості має вигляд:

$$\Phi(n) = \sqrt{2\beta n} - R$$

$$c(y) = \frac{y^2}{2\beta} \quad (3)$$

де y – дія (стратегія) учасника кластера ($y \in A$, A – множина допустимих дій учасників); $c(y)$ – граничні витрати учасника кластера; β – відрахування з доходів і/або відрахування з прибутків.

У такому випадку оптимальним є залучення якомога більше учасників, стимулюючи їх за виконання як завгодно малих дій, оскільки в межах дії, що мінімізує витрати, граничні витрати кожного учасника мінімальні. Отже, при фіксованому прибутку (максимум $\Phi(n)$ по R досягається при прибутку, пропорційному числу учасників у кластері – $R = \frac{\beta n}{2}$) кластер

«зацікавлений» у необмеженому збільшенні кількості його учасників, тобто оптимальним є максимальний склад.

Ситуація змінюється, коли управлінські можливості кластеру обмежені. Оцінкою числа зв'язків між n учасниками, що контролюються одним координуючим центром, дорівнює $\approx 2n$. Змістовно ця оцінка відповідає кількості можливих «коаліцій» і, отже, кількості зв'язків між n учасниками.

У такому разі:

$$\Phi(n) = \left(\sqrt{2\beta n} - R \right) 2^{-\xi n} \quad , \text{ де } \xi \geq 0. \quad (4)$$

Максимум $\Phi(n)$ по n досягається при $n = n_{\max}$, де

$$n_{\max} = \frac{R}{8\beta} \left(1 + \sqrt{1 + \frac{4\beta}{\xi R \ln 2}} \right)^2.$$

Якщо припустити, що кластер має гарантувати кожному учаснику, залученому до нього, деякий

мінімальний рівень корисності $\bar{U} \leq \frac{\beta}{2}$ (обмеження «резервного» прибутку), то залежність ефективності стимулювання учасників від їх кількості має вигляд:

$$\Phi(n) = \sqrt{2\beta(R - n\bar{U})} - R. \quad (5)$$

У такому разі максимум виразу досягається при

$$n = \frac{R}{2\bar{U}}, \text{ тобто обмеження «резервного» прибутку}$$

визначає оптимальний склад кластера.

У випадку, коли витрати учасників сепарабельні (витрати учасника залежать лише від його власних дій, тобто $c_i = c(y_i)$ – багатовимірний елементарна модель із слабо пов'язаними учасниками), то ефективність оптимального управління складом (N) кластера дорівнює:

$$\Phi(N) = \max_{y_N \in A_N} \sum_{i \in N} \{y_i - c(y_i)\}. \quad (6)$$

Задача пошуку оптимального складу при цьому полягає в пошуку складу N , що максимізує (6) на множині невід'ємних значень. У межах уведених припущень розв'язанням цієї задачі є максимальний

склад. Це обумовлено такими факторами:

у межах нульової дії дохід кластера зростає швидше, ніж витрати учасників;

кластер має постійний дохід на масштаб виробництва (його функція лінійна, тобто не існує ніяких технологічних обмежень на число учасників, що здійснюють сумісну діяльність у межах кластера);

учасники отримують у рівновазі нульову корисність.

Водночас кластерна модель агропромислового виробництва є моделлю колективного стимулювання, тобто багатоеlementною моделлю із сильно пов'язаними учасниками (витрати і/або стимулювання учасників залежать поряд із власними діями від дій інших учасників – випадок сильно пов'язаних учасників із несепарабельними витратами). До того ж участь у кластері має гарантувати кожному учаснику у рівновазі мінімальний рівень корисності:

$$\bar{U}_{i_{\max}} \geq \bar{U}_{i_{\min}}, \quad (7)$$

де $\bar{U}_{i_{\max}}$ – мінімальний рівень корисності і-ого

учасника, якщо він належить до кластера; $\bar{U}_{i_{\min}}$ – мінімальний рівень корисності і-ого учасника, якщо він не належить до кластера.

Ефективність управління складом кластера в такому разі отримує вигляд:

$$\Phi(N) = \sum_{i \in N} \Phi_i^* - \sum_{i \in N} \bar{U}_{i_{\min}}$$
$$\Phi_i^* = \max_{y_i \in A_i} \{y_i - c(y_i) - \bar{U}_{i_{\max}}\}. \quad (8)$$

У такому разі до складу агропромислового кластера слід залучати лише тих учасників, дохід від діяльності яких з урахуванням витрат на їх стимулювання перевищує витрати в разі не інтегрування їх до кластера. Якщо значення цільової функції Φ^* у складі строго від'ємне, то це свідчить про те, що значення «резервних» прибутків учасників із набору N досить великі порівняно з тим ефектом, що приносить кластеру їх участь у ньому.

Поряд із задачею управління складом агропромислового кластера важливого значення набуває задача управління його структурою, оскільки основною ціллю механізму управління ним є створення системи взаємовідносин між учасниками, що сприяє протистоянню впливу негативних факторів, оперативному внесенню коректив і реагуванню на зміни зовнішнього середовища, а головною задачею – забезпечення організаційної єдності учасників у підвищенні ефективності діяльності, створенні необхідних умов для перетворення економічних відносин, успішному розв'язанні проблем стійкого економічного і соціального розвитку.

Під структурою кластера в задачі розуміється сукупність стійких зв'язків між учасниками. Це є інформаційні, управлінські та інші зв'язки, разом із відносинами підпорядкованості та розподілу прав прийняття рішень.

Агропромисловий кластер - це сукупність апріорі рівноправних учасників, у якій можуть виникати часові ієрархічні та інші структури, що визначаються системою задач, які необхідно розв'язати, тобто він має мережеву

структуру.

Упорядкованість взаємодії та механізм управління у мережеві структурі виникають у результаті необхідності спеціалізації, що дозволяє ефективно розв'язувати конкретні задачі.

Ефективність і трансформація структур обумовлена існуючими і, відповідно, змінними, зовнішніми і внутрішніми умовами функціонування. Зовнішніми умовами є вимоги, що висувуються до агропромислового кластера зовнішнім середовищем. Це, насамперед, норми, нормативи, обмеження, очікування, характеристики ринку, державне замовлення тощо. Внутрішні умови характеризуються організаційними витратами, що залежать від умов взаємодії учасників кластера (витрати на їх взаємодію, а також на організацію та координацію цієї взаємодії – число зв'язків, інформаційне навантаження тощо).

Задача управління структурою агропромислового кластера є задачею оптимізації структури управління технологічними зв'язками і формулюється як задача пошуку структури або набору структур, яка б при обмеженні задоволення кластером зовнішнім вимогам: 1) мінімізувала організаційні витрати; 2) максимізувала потенціал, який відображає в агрегованому вигляді переваги учасників кластера і/або інших суб'єктів.

Для спрощення припустимо, що у кластері для ефективного управління встановлена певна ієрархія та дисципліна відносин між елементами, що дещо обмежує їх самостійність у тих чи інших питаннях.

Зв'язки між учасниками зобразимо у вигляді технологічного графа – граф, вершинами якого є або елементарні операції технологічного процесу, або кінцеві виконавці (рис. 1).

Зв'язок (u, v) у технологічному графі означає, що до учасника v від учасника u надходить g -компонентний потік продукції, сировини, матеріалів, енергії, інформації тощо. Інтенсивність кожної компоненти потоку характеризується компонентами вектора $IT(u, v)$. У кожному «дереві» є кореневий вузол, у підпорядкованості якого (можливо, за допомогою проміжних вузлів) знаходяться усі вершини технологічного графа. Отже, кожне з «дерев» повністю контролює усі вершини і зв'язки технологічного графа. При цьому різні учасники відрізняються лише організаційними витратами. Таким чином, задача пошуку оптимальної структури полягає у пошуку «дерева» мінімальної вартості.

Для ефективного розв'язання задачі формування «дерева» необхідно враховувати систему задач управління (планування, стимулювання, організації тощо). А для оцінки ефективності цієї чи іншої структури необхідно розв'язати задачу синтезу оптимальних механізмів управління з урахуванням заданого складу. Тобто, для порівняння різних структур необхідно розрахувати ефективність кожної, що на практиці фактично неможливо реалізувати. До того ж навіть для її спрощеної форми: пошук раціональної структури для «типового» складу учасників і «стандартних» механізмів управління – методи розв'язання задачі на сьогодні відсутні. Пропонуємо для розв'язання задачі оптимізації формування структури агропромислового кластера застосувати теоретико-ігрову модель.

Припустимо, що в ієрархії є хоча б один керівник, що керує всіма виконавцями (безпосередньо або через підпорядкованих керівників). Отже, можна знайти оптимальну ієрархію, яка задовольняє такі умови: 1) усі

керівники керують різними групами виконавців – відсутність дублювання, при якому два керівники мають у підпорядкуванні одну і ту саму групу; 2) лише один керівник (центр) не має вищого керівника. Цьому

керівнику підпорядковуються усі решта керівників і усі виконавці; 3) серед виконавців, безпосередньо підпорядкованих одному керівнику, жоден не управляє іншим.

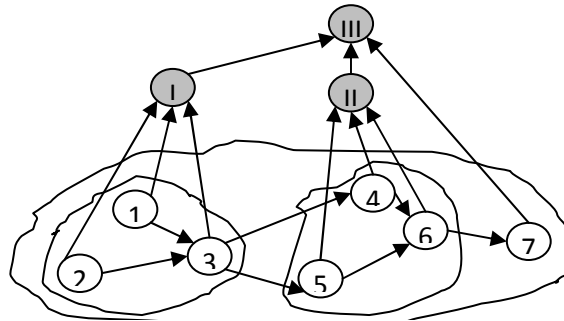

Рис. 1. Приклад технологічного графа – структури системи управління технологічними зв'язками*

* За даними дослідження автора.

Нехай кластер налічує n учасників і $m \leq n$ керівників груп, кожний з яких відповідає за конкретний тип робіт. Тоді вектор v характеризує обсяг робіт, де $v_j \geq 0$ ($j \in M$, M – множина керівників (робіт)); матриця $\|y_{ij}\|_{i \in N, j \in M}$ – матриця обсягів робіт j -ого типу, виконаних i -им учасником; $y = (y_1, y_2, \dots, y_m)$ – вектор розподілу робіт між учасниками; $c_i(y)$ – функція витрат i -го учасника.

У такому разі задача визначення структури взаємозв'язків між учасниками відповідає задачі розподілу робіт, яка полягає у мінімізації сумарних витрат при умові виконання повного обсягу кожної роботи. Таким зв'язком відповідає матрична структура управління, ефективність якої залежить від обсягу робіт v і дорівнює мінімальному значенню сумарних витрат $C_0(v)$.

Водночас, в агропромисловому кластері учасники виконують різні завдання, що потребує упорядкування учасників за послідовністю вибору дій (стратегій). Тобто, в межах теоретико-ігрової моделі ієрархічна структура кластера породжується фіксацією послідовності вибору стратегій, властивостей множин допустимих дій та інформованості учасників. Таким чином, у процесі мережевої взаємодії кожний учасник у загальному випадку може виступати або в ролі центру того чи іншого рівня ієрархії, або в ролі виконавця, що знаходиться на нижчому рівні. Фактична роль учасника визначається двома факторами: 1) інституціональними можливостями учасника виступати в тій чи іншій ролі; 2) доцільності цієї ролі як з боку самого учасника, так і з боку інших учасників.

Припустимо, що є кілька учасників, кожний з яких може обирати свої дії (стратегії) в певні періоди часу залежно від прийнятої послідовності вибору стратегій робити свої дії залежними від стратегій інших учасників, що здійснюють свій вибір пізніше нього. Отримуємо метагру – гру, у якій визначаються ролі учасників (вважається, що «виграш» при кожному фіксованому розподілі ролей можна порахувати).

Нехай цільова функція учасників описується такими характеристиками:

$$f_i(\lambda, y_i, r_i) = \lambda y_i - c_i(y_i, r_i), \quad i \in N, \quad (9)$$

де λ – внутрішньогосподарська ціна одиниці продукції, що випускається учасником; y_i – обсяг виробництва i -ого учасника; r_i – ефективність

діяльності i -ого учасника (параметр його функції витрат $c_i(y_i, r_i)$).

Об'єднання учасників має забезпечити сумарний обсяг випуску агропромислової продукції R .

Нехай витрати учасників є витратами типу Кобба-Дугласа:

$$c_i(y_i, r_i) = r_i \varphi(y_i / r_i), \quad (10)$$

де φ – монотонно опукла функція.

У випадку, коли призначається зовнішній центр, то мінімізація сумарних витрат учасників відповідає

призначенню ціни (інтенсивність потоку) $\frac{R}{H}$, де

$$H = \sum_i r_i.$$

Нехай $\varphi(z) = \frac{z^2}{2}$. Розглянемо задачу

оптимальної структури для дворівневої ієрархічної структури з одним центром на верхньому рівні, у якій учасник, призначений центром, зобов'язаний забезпечити реалізацію відповідного процесу і обирає оптимальну (з його боку) «внутрішньогосподарську» ціну, яка є єдиною для нього і для підпорядкованих йому учасників. Центр у такому разі виступає в ролі посередника, а виграш кожного учасника групи визначається різницею між внутрішньогосподарською вартістю виробленої ним продукції та його витратами.

Цільові функції центра f_k та учасників при призначенні центром k -ого учасника f_{ik} у такому разі мають вигляд:

$$\begin{aligned} f_k(y_k, r_k) &= \lambda_k y_k - c_k(y_k, r_k) \\ f_{ik}(y_i) &= \lambda_k y_i - c_i(y_i, r_i). \end{aligned} \quad (11)$$

При фіксованій ціні λ_k дія, що вибирається i -м учасником ($i \neq k$), дорівнює: $y_{ik} = \lambda_k r_i$. Відповідно, центр має обрати дію $y_k = R - \lambda_k H - k$, де $Y_{-k} = \sum_{i \neq k} y_i$,

$H_{-k} = \sum_{i \neq k} r_i$ (ситуація, коли центр непрямо оплачує

роботу і стимулювання виконавців).

Оптимальна з боку центру (тобто та, що максимізує його цільову функцію) ціна дорівнює

$$\lambda_k = \frac{RH}{H^2 - (r_k)^2}.$$

Якщо розглядати в якості критерію ефективності сумарне значення цільових функцій усіх учасників кластера, то рішенням задачі оптимізації структури буде призначення центром учасника, що має максимальну ефективність.

У випадку, коли зовнішнім замовником є не учасник кластеру, а ринок, тобто відома ринкова ціна λ_0 , дохід дорівнює $\lambda_0 R$. Припустимо, що центр, отримуючи дохід, несе витрати $c_k(y_k, r_k)$ і оплачує іншим учасникам роботу за єдиною ставкою λ_k , тобто несе витрати на стимулювання $\lambda_k Y_{-k}$ (ситуація, коли центр сам оплачує витрати на стимулювання виконавців).

Цільові функція центра f_k та учасників при призначенні центром k -ого учасника f_{ik} в такому разі мають вигляд:

$$\begin{aligned} f_k(y_k, r_k) &= \lambda_0 R - \lambda_k Y_{-k} - c_k(y_k, r_k) \\ f_{ik}(y_i) &= \lambda_k y_i - c_i(y_i, r_i). \end{aligned} \quad (12)$$

При цьому дія, що вибирається i -м учасником ($i \neq k$), аналогічно дорівнює: $y_{ik} = \lambda_k r_i$, а центру – $y_k = R - \lambda_k H - k$.

Список літератури

1. Бакум, В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону [Текст] / В. В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – №4. – С. 38-44.
2. Косач, І. А. Мале підприємство в контексті кластерної моделі регіональної економіки [Текст] / І. А. Косач // Науковий вісник ЧДІЕУ. – Чернівці: ЧДІЕУ. – №1. – 2008. – С. 116-126.
3. Саблук, П. Т. Кластерізація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки [Текст] / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1.
4. Marshall, A. Principles of Economics: An introductory volume [Текст] / A. Marshall. – London, UK: Macmillan, 1890. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPtoc.html>.
5. Porter, M. E. Council of Competitiveness and Monitor Group, Clusters of Innovation Initiative: Regional Foundations of U.S. Competitiveness [Текст] / M. E. Porter. – Washington DC, USA: Council of Competitiveness, 2000. – 149–164 pp.

РЕЗЮМЕ

Гринчак Александр, Давлетханова Елена, Михайлишина Любовь
Механизм управления составом и структурой агропромышленного кластера

Предложено решение задачи управления составом и структурой агропромышленного кластера с помощью методов экономико-математического и теоретико-игрового моделирования.

RESUME

Grynchak Oleksandr, Davletkhanova Olena, Mykhaylyshyna Lyubov
Mechanism of management of membership and structure of the agriculture cluster

The solving of problem of membership and structure management of the agriculture cluster using economic and mathematical methods and game-theoretic modeling has been proposed.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.

Олена ДАВЛЕТХАНОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

Геннадій БОБОВ

Генеральний директор ТОВ «Панда», с. Селище,
Корсунь-Шевченківський р-н, Черкаська обл.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦУКРОБУРЯКОВИХ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ

Обґрунтовано специфічність цукробурякового підкомплексу, що відрізняє його від інших галузей АПК. Виявлено особливості функціонування цукробурякових інтегрованих формувань, що впливають на конкурентоспроможність галузі в сучасних умовах.

Ключові слова: цукробуряковий підкомплекс, інтегровані формування, виробництво, цукор, сільськогосподарські підприємства, цукровий завод.

Проведення аграрної реформи в Україні вже суттєво вплинуло на створення основ багатокладної економіки та появу нових організаційно-правових форм агроформувань ринкового типу, які отримали широкі права і повноваження у самостійному виборі господарської діяльності. Проте в процесі трансформації господарств не була одночасно повністю реформована система економічних відносин. Збереглися традиційна різноспрямованість фінансових інтересів сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих і збутових організацій; диспаритет стосовно обміну між галузями АПК; потреба у державному регулюванні та управлінні процесами, що становлять економічне, правове, екологічне, соціальне та політичне середовище функціонування АПК тощо. Разом з цим постає проблема виявлення особливостей функціонування інтегрованих формувань в АПК з метою підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

До останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми функціонування цукробурякових інтегрованих формувань з урахуванням особливостей галузі, насамперед належать чинні законодавчі акти, нормативно-правові документи [1-6]. На сьогодні маємо також низку наукових праць, присвячених проблемам формування та функціонування інтегрованого цукробурякового виробництва в Україні [6-7].

Метою статті є оприлюднення результатів виявлення особливостей функціонування інтегрованих формувань у цукробуряковому підкомплексі, які необхідно враховувати при пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності галузі в сучасних умовах.

Під цукробуряковим підкомплексом розуміють сукупність господарюючих суб'єктів усіх форм власності, які вирощують цукрові буряки, займаються їх переробкою на цукор і здійснюють його реалізацію [1]. До нього входять бурякосійні господарства, цукрові заводи, а також підприємства з виготовлення та виробничо-технічного обслуговування спеціалізованих засобів виробництва, ведення наукових досліджень, підготовки та перепідготовки кадрів тощо. Основними функціями підкомплексу є: задоволення потреб

населення в цукрі та забезпечення підприємств харчової промисловості необхідними компонентами.

Кінцевим продуктом у цукробуряковому виробництві, який об'єднує економічні інтереси сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств цукрової сировини, загальним предметом їхньої спільної діяльності, яка ґрунтується на нерозривній організаційно-технологічній спорідненості та належності до однієї виробничої системи, є цукор [6]. Тобто, цукробуряковий підкомплекс за кінцевою продукцією є монопродуктовим.

До галузей основного виробництва цукробурякового підкомплексу відносяться бурякосіяння і цукрова промисловість. Виробничо-технічними ресурсами є спеціалізована сільськогосподарська техніка, добрива і засоби захисту рослин, обладнання для цукрової промисловості, пальне тощо. Прямі зв'язки з такими галузями харчової промисловості як кондитерська, молочно-, плодово- і овочеконсервна, безалкогольних напоїв, хлібопекарська, виноробна тощо відбуваються через постачання цукру; із спиртовою, дріжджовою, виробництвом лимонної кислоти – патоки; комбікормовою – патоки та жому. До сільського господарства передається дефекаат, що використовується для вапнування кислих ґрунтів, а також патока, свіжий і сухий жом на корм худобі [9].

Відносини між цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами цукробурякового підкомплексу здійснюються на основі господарських договорів, які укладаються між ними.

Економічна ефективність вироблення цукру залежить від раціональної організації виробництва та переробки цукрових буряків, механізму взаємовідносин між учасниками підкомплексу, рівня інтеграції (щільності взаємодії на усіх стадіях єдиного технологічного ланцюга виробництва цукру: від насінництва до реалізації цукру і побічної продукції споживачу), системи заходів економічної державної підтримки вітчизняних виробників цукрової сировини та цукру.

Відмінною рисою цукробурякового виробництва є поняття «сировинної зони цукрового заводу» – сукупність бурякосійних господарств, що розташовані

на певній території та віддалені від заводу на оптимальній відстані (до 50 км), характеризуються високим рівнем концентрації посівів цукрових буряків (8-10%) і виробляють їх у кількості, яка необхідна для повного завантаження його виробничих потужностей [9]. Це пояснюється особливостями зберігання та перевезення цукрових буряків: 1) при довгому зберіганні цукрових буряків знижується їхня якість і цукристість; 2) при транспортуванні цукрових буряків залізницею втрати більші, ніж вантажними автомобілями.

Специфічними особливостями цукробурякового підкомплексу, що впливають на економічну ефективність виробництва цукру, є: висока праце-, матеріало- та фондоемність виробництва цукру і цукрових буряків, низька транспортельність і збереженість цукрової сировини, високі вимоги до її якості, сезонність тощо. При цьому слід також зауважити таку важливу рису цукрової промисловості, як те, що поряд із цукровим буряком (власна сировина) для виробництва цукру використовується імпортований цукор-сирець, оскільки обсяги виробництва цукру із власної сировини, обсяги закупівлі цукру-сирцю та реалізації виготовленого із нього продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках є основними факторами, що визначають ситуацію на ринку цукру.

Від інших продуктових підкомплексів АПК цукробуряковий відрізняється за своєю специфікою ще тим, що для аграрних підприємств цукробуряківництва не є основною галуззю, що визначає їхню спеціалізацію, оскільки цукровий буряк не може зберігатися тривалий час, а повністю перероблюється за один виробничий сезон на цукровому заводі, який у більшості випадків є монополістом переробки на конкретній території. Це також визначає специфічність взаємовідносин між бурякосійними господарствами і цукровими заводами.

Ще однією специфікою цукробурякової галузі відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [1] є особливий режим регулювання ринку цукру шляхом квотування реалізації цукру, виробленого в Україні. При цьому до вступу в СОТ Закон передбачав три види квот на поставку цукру за відповідним призначенням [8]: квота «А» – максимальна кількість цукру для надходження на внутрішній ринок з 1 вересня поточного року до 1 вересня наступного року для задоволення внутрішніх потреб; квота «В» – кількість цукру для поставки на зовнішні ринки за міжнародними договорами та поповнення в разі потреби квоти «А»; квота «С» – цукор, вироблений понад квоти «А» і «В» та призначений для реалізації його власниками винятково за межами країни. Після вступу України в СОТ квоти «В» і «С», відповідно до прийнятого Закону України від 30 листопада 2006 р. [3], вилучено із практики регулювання цукрового ринку. Також КМУ за пропозиціями Міністерства аграрної політики та продовольства України щорічно визначаються мінімальні ціни на цукрові буряки, які ідуть для виробництва цукру квоти «А», і на цукор квоти «А». Мінімальні ціни встановлюються з урахуванням базисної цукристості та із застосуванням щомісячних індексів інфляції на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва відповідних видів продукції [1].

У відносинах між цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами цукробурякового підкомплексу всіх форм власності при виробництві цукру квоти «А» обов'язково

застосовуються типові умови господарських договорів, що затверджуються КМУ або уповноваженим ним органом [1]. Також цим Законом [1] регламентовано:

регулювання реалізації цукру («для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та недопущення значних сезонних коливань ціни на нього КМУ визначаються кварталні та місячні обсяги реалізації цукру. Роздрібна торгівля цукром може здійснюватися винятково особами, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством України»);

- декларування наявності цукру («обов'язкове для всіх суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності, які виробляють цукор і зберігають його для подальшої реалізації, здійснюють оптову чи роздрібну торгівлю цукром»);
- умови і порядок закупівлі цукру для забезпечення державних потреб;
- умови та порядок кредитування виробників цукру та цукрових буряків.

Вивчення організаційно-економічних особливостей функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу в ринкових умовах господарювання свідчить, що його високоефективне функціонування неможливе без:

- формування ефективної системи державного регулювання цукровиробництва;
- ліквідації монополізму на всіх ланках виробництва цукру (від виробника сировини до споживача цукру);
- формування ефективної системи ціноутворення на цукрові буряки та цукор на основі попиту та пропозиції;
- функціонування розвиненої ринкової інфраструктури.

Ринок цукру, як і будь-який інший продовольчий ринок, ефективно функціонує лише у випадку, коли економічні інтереси сільськогосподарських, агросервісних, переробних тощо структур перетинаються [9]. Тобто, важливою методологічною основою організації виробництва цукру є забезпечення пропорційного, збалансованого розвитку всіх ланок загальної організаційно-виробничого і техніко-технологічного ланцюга – від селекції високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків, вирощування і збирання їх без втрат до переробки при високих нормах виходу кінцевої продукції та ощадливих витратах ресурсного потенціалу [6].

Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом функціонування інтегрованих формувань у цукробуряковому підкомплексі, в яких усі учасники зацікавлені у підвищенні конкурентоспроможності цукру. При цьому інтегратором формування має бути цукровий завод. На це також вказувалося і у постановях КМУ: «Міністерству сільського господарства і продовольства ..., обласним державним адміністраціям здійснити організаційні заходи для створення на базі цукрових заводів агропромислових формувань із вирощування та переробки цукрових буряків» [4]; «...Міністерству АПК, обласним державним адміністраціям сприяти створенню на базі цукрових заводів інтегрованих агропромислових формувань з вирощування та переробки цукрових буряків та машинно-технологічних станцій (МТС) для проведення польових робіт, зокрема забезпеченню МТС сучасною високопродуктивною технікою, високоефективними

засобами захисту рослин та іншими матеріально-технічними ресурсами»[5].

Таким чином, під цукробуряковим інтегрованим формуванням пропонуємо розуміти складну інтегровану економічну систему, створену на базі

цукрового заводу шляхом вертикальної та/або горизонтальної інтеграції структур, що забезпечують виробництво цукрових буряків, їх транспортування, переробку, а також зберігання, транспортування та реалізацію цукру (рис. 1).

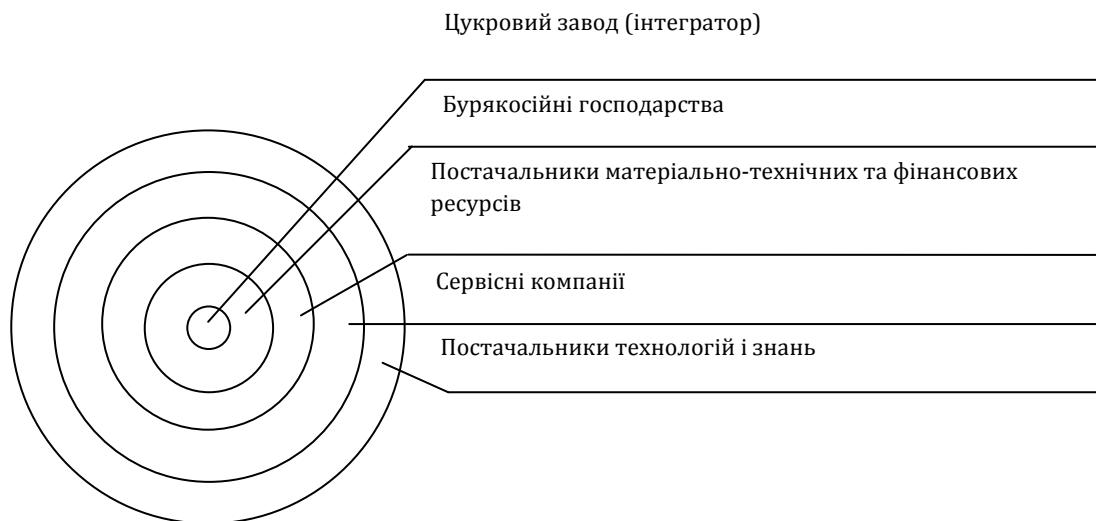

Рис. 1. Архітектура цукробурякового інтегрованого формування

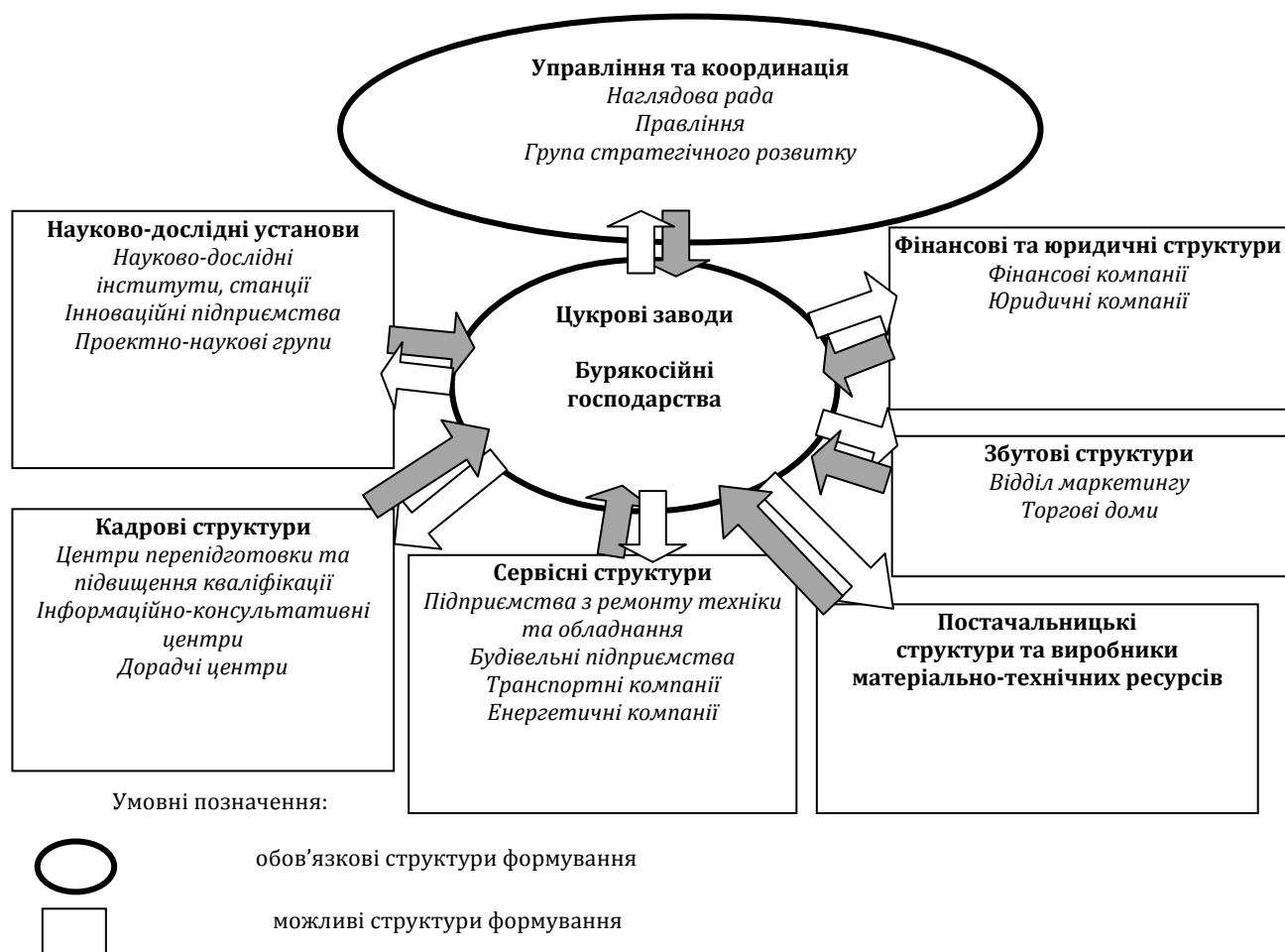

Рис. 2. Структура цукробурякового інтегрованого формування

Як зазначалося, інтегратором цукробурякового інтегрованого формування є цукрові заводи. Обов'язковими учасниками формування є бурякосійні

господарства, які формують їхню сировинну зону. При цьому цукрові заводи виконують функції не тільки переробних підприємств, а й часто здійснюють

забезпечення бурякосійних господарств насінням, мінеральними добривами, хімічними препаратами, технічними засобами, інформаційними ресурсами тощо, що потребує їх інтеграції з іншими учасниками цукробурякового підкомплексу (рис. 2).

Оскільки основними ресурсами для виробництва цукру є цукрові буряки, енергоносії, камінь, вугілля, фінанси (рис. 3), центральними учасниками цукробурякового інтегрованого формування поряд із цукровими заводами (інтегратор) та бурякосійними господарствами, що разом становлять його ядро, можуть бути фінансові, агросервісні, обслуговуючі, торговельні підприємства (постачальницькі та збутові складові виробництва), які входять до складу

Банки і фінансові організації

Страхові організації

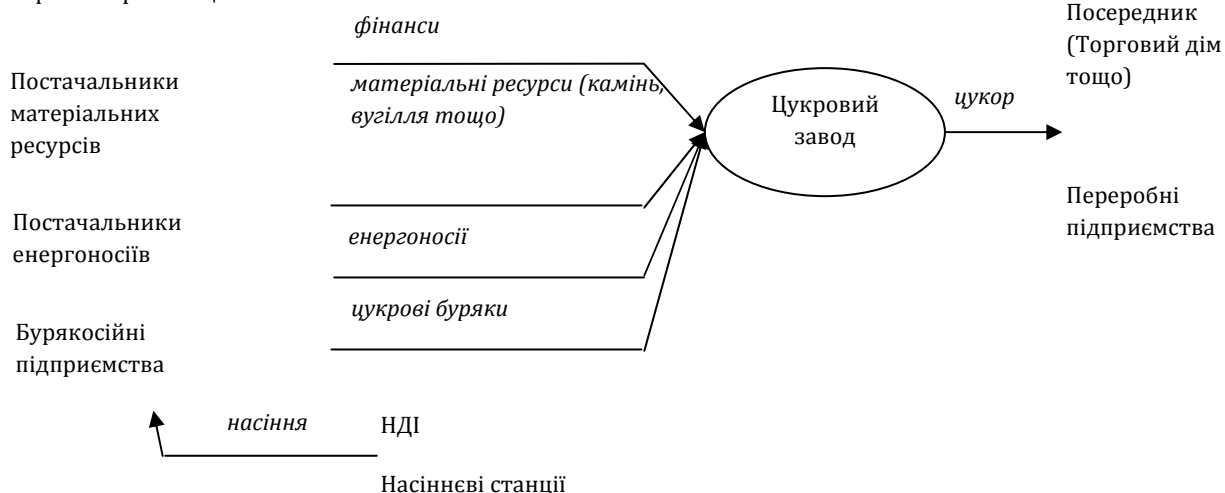

Рис. 3. Основні потоки ресурсів цукробурякового виробництва

Особлива роль у діяльності цукробурякового інтегрованого формування відводиться управлінню та координації. Ця структура повинна бути заснована учасниками формування для організації та координації сумісної діяльності, реалізації сумісних проектів, розвитку цукробурякового інтегрованого формування загалом.

Відповідно до Господарського кодексу України [2] основними організаційно-правовими формами об'єднань підприємств, які можуть створюватися в країні, в тому числі й у випадку агропромислової інтеграції, є: асоціація; корпорація; концерн; консорціум; холдингова компанія; фінансово-промислова група. Крім зазначених, до інтегрованих структур також відносяться організаційні форми, розповсюджені у світовій практиці: стратегічний альянс; пул; конгломерат; картель; синдикат; трест.

За результатами аналізу напрямів виробничо-господарської діяльності інтегрованих структур (табл. 1) найбільша їх (напрямів) кількість охоплюється при створенні учасниками відповідних формувань тресту, та серед форм, які можуть створюватися в Україні, – концерн, холдингова компанія, корпорація.

При створенні цукробурякового інтеграційного формування об'єднуються підприємства, діяльність пов'язана, оскільки продукція одних є сировиною/ресурсами інших, а кінцевим продуктом є цукор. Тобто виробництво та реалізація цукру потребує усіх напрямів виробничо-господарської діяльності. При

формування із застосуванням механізму забезпечення економічних інтересів всіх учасників (встановлення сумісної діяльності з отриманням доходів від кінцевого результату).

Сервісні структури безпосередньо не пов'язані із виробництвом та збутом готової продукції, проте забезпечують господарську діяльність формування. Науково-дослідні установи займаються розробкою, модернізацією продукції та технологій. Кадрові структури визначають системну підготовку та перепідготовку необхідних для формування кадрів, підвищення кваліфікації працівників. Ці структури функціонують за потреби учасників формування.

цьому ефективність учасників об'єднання буде найбільшою, якщо усі працюватимуть на кінцевий прибуток.

Найкращими інтегрованими структурами при створенні цукробурякового інтегрованого формування, на нашу думку, є холдингові компанії, відмінними особливостями яких є: широта охоплення – велика; правова самостійність – обмежена (пов'язані юридичні особи); господарська самостійність – обмежена через виконавчі органи управління; фінансова самостійність – обмежена через виконавчі органи управління; форма управління – централізоване регулювання та координація «управлінською» компанією дочірніх підприємств; форма контролю – акціонерна (повний фінансовий і адміністративний контроль «управлінською» компанією); рівень інтегрованості – високий.

Також можливою організаційно-правовою формою інтеграції в цукробуряковому підкомплексі є концерн, головною відмінністю від холдингу якого є входження підприємств на основі угод або контрактів.

При функціонуванні цукробурякового інтегрованого формування цукровий завод (інтегратор), у якому здійснюється заключна стадія організаційно-технологічного циклу виробництва цукру, здебільшого знаходиться у привілейованому становищі. Це виявляється насамперед при розподілі та реалізації готової продукції, формуванні матеріально-технічної бази, в управлінській діяльності тощо. Така інтеграція

галузей сільського господарства, промислових підприємств та інших структур (фінансових, збутових, інформаційних тощо) – багатовекторний процес, який охоплює економічні, організаційні, техніко-технологічні,

соціальні, правові напрями і види діяльності, що потребує відповідного управління та координації для забезпечення економічного інтересу всіх учасників, об'єднаних у цукробурякове інтегроване формування.

Таблиця 1. Охоплення напрямів виробничо-господарської діяльності інтегрованими формуваннями

Інтегроване формування	Напрями виробничо-господарської діяльності*						Всього
	НІР	виробництво	маркетинг і збут	фінанси	звітність	бізнес-планування	
Концерн	2	2	2	2	1	2	11
Холдингова компанія	1	2	2	2	2	2	11
Корпорація	1	2	2	2	1	2	10
Фінансово-промислова група	1	1	1	2	1	2	8
Консорціум	1	0	0	1	0	0	2
Асоціація	0	0	1	0	0	0	1
Трест	2	2	2	2	2	2	12
Конгломерат	0	1	1	2	1	1	6
Стратегічний альянс	1	1	1	1	0	1	5
Пул	0	0	1	0	0	1	2
Картель	0	0	1	0	0	1	2
Синдикат	0	0	1	0	0	1	2

*Умовні позначення: 0 – напрям виробничо-господарської діяльності не охоплено; 1 – можливе охоплення виробничо-господарського напрямку; 2 – обов'язкове охоплення виробничо-господарського напрямку.

Таким чином, створення агропромислових холдингів на базі цукрових заводів та їхніх сировинних зон як цукробурякове інтегроване формування є на сьогодні оптимальним шляхом удосконалення організаційної структури та системи управління з метою підвищення економічної ефективності виробництва та конкурентоспроможності цукру.

Особливість функціонування цукробурякових інтегрованих формувань пояснюється в першу чергу специфічністю галузі, а саме - вираженою сезонністю виробництва; монопродуктивністю за кінцевою продукцією; особливим режимом державного регулювання ринку цукру (квотування, встановлення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор, обов'язкове декларування цукру тощо); наявністю сировинної зони, яка розташована на оптимальній відстані від цукрового

заводу і забезпечує оптимальну тривалість його роботи; використання в якості сировини поряд із цукровими буряками імпортованого цукру-сирцю; наявними економічними відносинами між бурякозійними господарствами і цукровим заводом; наявністю давальницької схеми переробки цукрових буряків; монополістичністю цукрового заводу на конкретній території. Обов'язковими учасниками цукробурякового інтегрованого формування є цукрові заводи та бурякозійні господарства. При цьому інтегратором формування має бути цукровий завод. З метою управління та координації сумісної діяльності формування учасниками обирається відповідний орган. Найкращою інтегрованою структурою при цукробуряковому виробництві є холдингові компанії.

Список літератури

1. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру [Текст] : закон України від 17 червня 1999 р. – ВВР, 1999. – №758-XIV.
2. Господарський кодекс України. – ВВР, 2003. – №18, №19-20, №21-22.
3. Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру [Текст] : закон України від 30 листопада 2006 р. – ВВР, 2006. – №403-V.
4. Про збільшення обсягів виробництва цукру та впорядкування його реалізації [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 1996 р. – №1062.
5. Про нарощування обсягів виробництва цукрових буряків та цукру в 1998 і 1999 роках [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 1998 р. – №222.
6. Багрій, Т. В. Розвиток інтегрованого цукробурякового виробництва в Україні [Текст] : дис. канд. наук / Тетяна Володимирівна Багрій. – Київ, 2005. – 180 с.
7. Гончарова, М. Л. Розвиток та ефективність функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу [Текст] : дис. канд. наук / Маргарита Леонідівна Гончарова. – Київ, 2006. – 210 с.
8. Погрібний, О. О. Аграрне право України [Текст] / О. О. Погрібний. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
9. Економіка підприємств та отраслей [Текст] / П. В. Лециловский, В. Г. Усаков, Е. И. Кивейша и др. ; под ред. П. В. Лециловского, В. С. Тонковича, А. В. Мозоля. – Минск : БГЭУ, 2007. – 574 с.

РЕЗЮМЕ

Давлетханова Елена, Бобов Геннадий

Особенности функционирования свеклосахарных интегрированных формирований

Обоснована специфичность свеклосахарного подкомплекса, которая отличает его от других отраслей АПК. Выявлены особенности функционирования свеклосахарных интегрированных формирований, которые влияют на конкурентоспособность отрасли в современных условиях

RESUME

Davletkhanova Olena, Bobov Gennadiy

The peculiarities of functioning of sugar-beet integrated formations

The peculiarities of the sugar beet subcomplex, which distinguishes it from other branches of agriculture have been grounded. The features of sugar-beet integrated formations which influence the competitiveness of the industry at present have been substantiated

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНВЕСТИВАННЯ В ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто проблему формування глобальної системи продовольчої безпеки, обґрунтовано важливість інвестування в інноваційні технології виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено роль транснаціональних корпорацій в інноваційному розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: продовольча безпека, інноваційний розвиток, джерела інвестиції, транснаціональні корпорації.

Забезпечення людства повноцінними та безпечними з екологічної точки зору продуктами харчування - одна з актуальних проблем сучасності, а добробут населення планети - найбільш важливий показник якості життя людини, цивілізації загалом[3].

Загострення світової продовольчої проблеми в XXI ст. викликано диспропорцією між зростаючим населенням планети і можливостями біосфери, а також умовами проживання людей у різних країнах. За прогнозами ООН до 2020 р. населення Землі зросте до 7,5 млрд. чоловік, а до 2050 року - перевищить 9,3 млрд. [4].

Диспропорція виявляється в тому, що щорічні темпи зростання населення планети випереджають темпи збільшення виробництва продуктів харчування на 0,5%, підвищена потреба окремих регіонів світу в продовольстві, відволікання частини біоресурсів на біопаливо призвело до того, що, за оцінками Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), 40 країн відчувають кризу і брак продовольства [12]. Для вирішення цієї проблеми необхідно збільшити його виробництво у світі у два рази. Це можливо лише за умови впровадження інноваційних технологій у виробництво й переробку сільськогосподарської продукції. Тому вивчення інноваційного розвитку глобальної системи продовольчої безпеки є актуальним.

По проблемі продовольчої безпеки є значні наукові надбання теоретичних і прикладних досліджень вчених-економістів В. Г. Андрійчука, В. К. Берегового, О. Г. Білоруса, В. І. Бойка, В. І. Власова, О. І. Гойчук, О. Д. Гудзинського, Л. В. Дейнека, А. О. Заїнчковського, Б. Пасхавера, П. Т. Саблука, М. П. Сичевського, В. І. Суперсона, Н. А. Тропанця, О. А. Шутаєвої, В. В. Юрчишина та ін. Однак, незважаючи на таке зацікавлення з боку наукової спільноти до проблеми глобальної продовольчої безпеки, незначна кількість досліджень присвячена аналізу інвестицій в інноваційний розвиток галузей, що забезпечують зростання виробництва в аграрному секторі за рахунок зміни технологій.

Мета статті - дослідити і виявити тенденції формування інвестиційних потоків в інновації для забезпечення ефективного функціонування світової системи продовольчої безпеки.

Вперше поняття «продовольча безпека» було введено ООН у міжнародну практику після зернової кризи 1972-1973рр., коли більше двох третин населення

всього світу виробляло приблизно третю частину світового продовольства. Ця невідповідність загрожувала подальшим погіршенням стану забезпечення продовольством протягом наступних десяти років[2]. Ця проблема спонукала ФАО розробити міжнародну стратегію продовольчої безпеки.

В останні десятиліття продовольча безпека набула світового визнання як окрема економічна проблема та економічне явище.

У 1996р. на Всесвітньому Продовольчому Саміті було визначено, що «Продовольча безпека забезпечена в тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного і повноцінного продовольства в обсягах, якості та асортименті, необхідних і достатніх, щоб задовольнити свої фізіологічні та дієтичні потреби, які необхідні для активного та здорового життя, фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я і розширеного відтворення народонаселення» [10].

Таким чином, протягом формування системи продовольчої безпеки від локального до глобального рівнів змінювалися способи вирішення проблеми забезпечення продовольством на різних рівнях світової економіки, а також посилювався контроль за доступністю продуктів харчування в достатній кількості та якості.

Розвиток глобальної системи продовольчої безпеки значною мірою визначається обсягами та структурою інвестицій в інноваційні дослідження і розробки (research and development- R&D) в галузях, які забезпечують виробництво продуктів харчування.

В останні двадцять років значно зросла роль приватних інвесторів в інноваційний розвиток виробництва продовольства і ведення сільського господарства. У розвинених країнах обсяг приватних інвестицій у 2007р. дорівнював 19,7 млрд. дол. США і був еквівалентний державним. Цьому сприяли такі фактори: зміцнення прав інтелектуальної власності (ПІВ), нові нормативні вимоги до виробництва продуктів харчування в розвинених країнах, розширення ринків збуту харчових продуктів, а також зростання вимог споживачів до асортименту.

За даними Департаменту сільського господарства США (USDA) у структурі світових витрат на інновації у виробництво продовольства частка харчової промисловості у 2007р. дорівнювала 56,2% (або 11480 млн. дол. США), а сільського господарства - 43,8% (або

8649 млн. дол. США). Ця структура зберігається останні п'ять років [1, с.].

Серед країн світу найбільший внесок у R&D сільського господарства і харчової промисловості здійснює приватний сектор економіки США – більше 30%. Якщо розглянути компанії за регіонами світу, то Європа разом із Середнім Сходом займають 40,4%, Північна Америка 34,0%, Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 24,9% (у т.ч. Японія – 18,6%), Латинська Америка – 0,7% [1].

Розглянемо більш детально структуру витрат у світі на інновації в сільському господарстві. Згідно із статистичними даними економічної дослідницької служби USDA у 2010р. в дослідження та розробки в сільському господарстві приватні компанії інвестували 11026 млн. дол. США, у тому числі в рослинництво 9335 млн. дол. США, у тваринництво – 1690 млн. дол. США.

Найбільшу частку інвестицій було вкладено в розвиток насінництва і біотехнології – 3726 млн. дол. США, на другому місці – хімічні засоби захисту рослин – 3116 млн. дол. США, на третьому – сільськогосподарські машини – 2394 млн. дол. США. Структура витрат у розвиток інновацій у сільському господарстві з 2000р. по 2010р. наведена в таблиці 1.

В інноваційні дослідження в галузі розробки хімічних засобів захисту рослин найбільший внесок здійснюють разом приватні компанії Європи та Середнього Сходу – 60,6%. Інвестиції в селекцію, біотехнології в рослинництві здебільшого здійснюють

компанії США – 53,4%. У сільськогосподарське машинобудування інвестують приблизно однаково країни Північної Америки (39,0%) і Європи та Середнього Сходу (39,4%). Треба зазначити, що значна частку інновацій у цьому секторі належить Японії (12,9%). Позицію лідера в R&D у галузі тваринництва посідають приватні компанії Європи та Середнього Сходу – 58,2%. Такий розподіл інвестицій між регіонами світу пояснюється кращою економіко-правовою базою для розвитку окремих галузей сільського господарства в окремих країнах, а також розташуванням і місткістю ринків збуту нових продуктів і технологій.

Створення найновіших передових технологій потребує концентрації значних фінансових ресурсів, тому відбувається переважно в найбільших корпораціях світу. Міжнародні компанії є однією з важливих складових світової ієрархії R&D[7].

Транснаціональні корпорації (ТНК), що працюють на ринках ресурсів для аграрного сектору мають значний економічний та політичний вплив, іноді вищий, ніж деякі держави. Інноваційна стратегія є основою їх конкурентоспроможності й визначає напрями розвитку не тільки компанії, а й окремої галузі та міжнародної економіки загалом. Останньою тенденцією на ринку R&D є свідомий розподіл сфер впливу між ТНК, відмова від конкурентної боротьби між собою. Галузева спеціалізація зазвичай корелюється зі спеціалізацією країни.

Таблиця 1. Обсяг приватних інвестицій в інноваційні дослідження і розробки (R&D) в сільське господарство світу у 2000-2010рр., млн. дол. США*

Напрями інвестування в R&D	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Засоби захисту рослин	2352	2678	2633	2754	3012	2987	3116
Насінництво і біотехнології	2055	2254	2374	2615	3093	3342	3726
Сільськогосподарські машини	1197	1369	170	1665	2003	2310	2394
Виробництво добрив	56	119	99	105	96	100	100
Ветеринарні препарати	655	757	794	816	960	930	941
Генетика та розведення сільськогосподарських тварин	240	285	295	306	316	327	339
Харчування сільськогосподарських тварин	329	375	375	389	400	405	410
Загальні витрати на R&D у рослинництві	5659	6420	6575	7138	8205	8739	9335
Загальні витрати на R&D у тваринництві	1224	1417	1465	1511	1677	1663	1690
Загальні витрати на R&D у сільському господарстві	6883	7837	8040	8649	9882	10402	11026

*Розраховано за даними [1, с.]

Доступність фінансових ресурсів дозволяє корпораціям значно знизити ризики від втрат при проведенні інноваційної діяльності. Оскільки остання не є основною сферою господарювання міжнародних компаній, то у випадку успішного процесу комерціалізації вони отримують надприбутки.

Про значення ТНК у світовому створенні нововведень свідчить той факт, що їм належить більш ніж 2/3 приватних коштів та половина світових витрат на проведення науково-технологічних розробок [2, с. 2].

Основними виробниками хімічних засобів захисту рослин, добрив і насінневого матеріалу є міжнародні корпорації Bayer, Syngenta, Monsanto, BASF, Dupont, Dow, Limagrain, KWS. Частка сукупних витрат на наукові дослідження R&D в обсягах продажу хімічних засобів

захисту рослин підприємств дорівнює 6-7%, а насіння – 10-15% [8].

Високим ступенем концентрації характеризується й ринок сільськогосподарської техніки. Тут діють такі потужні компанії, як John Deere, CNH, CLAAS [9,10]. Щорічні витрати цих компаній на дослідження та розробки дорівнюють приблизно 24 млрд. дол. США. Частка витрат на наукові дослідження й розробки в обсягах продажу фірм складають від 1,9 до 2,7%.

Аналіз діяльності транснаціональних корпорацій дозволяє виокремити кілька основних факторів, які формують передумови їх лідерства серед інших суб'єктів світової економіки у виробництві інновацій:

– державні замовлення на виробництво інноваційної продукції, повне або часткове фінансування

- державною науково-дослідних робіт;
 - поглинання дрібних та середніх підприємств, які готуються до виходу на ринок з інноваційним продуктом або технологією та використання ТНК своїх ресурсів лише для кінцевої стадії комерціалізації нововведення – організації масового виробництва;
 - створення стратегічних альянсів на стадії, що передують комерціалізації нововведень, з метою більш ефективного використання знань, наявних у всіх учасників союзу;
 - організація формально незалежних від материнської корпорації дослідних центрів і венчурних (ризикових) підприємств.
- Таким чином, проведений аналіз показав, що фінансування інноваційної діяльності може бути результативним як за рахунок приватних інвестицій, так і державних, а також за рахунок змішаного

фінансування (на засадах принципу приватно-державного партнерства).

Як свідчить світова практика, потрібні поділ і чітке визначення тих сфер і напрямків, які можуть бути профінансовані найбільш ефективним способом за рахунок кожного джерела.

Необхідне формування нових підходів до проблеми консолідації фінансових ресурсів різноманітних економічних суб'єктів з їх подальшим спрямуванням в інновації, подолання роз'єднаності учасників інноваційного процесу.

Досить агресивна інноваційна політика, про що свідчать значні щорічні витрати на проведення НДДКР, впливає на формування ринкових позицій компаній. Останнім часом посилюється роль процесів злиття і поглинання у забезпеченні ринкових та інноваційних переваг міжнародних корпорацій.

Список літератури

1. Ногоев, И. А. Принимаемые меры по обеспечению продовольственной безопасности в Кыргызской Республике [Текст] / И. А. Ногоев // Экономика АПК. – 2008. – № 8. – С. 26–35.
2. Чириченко, Ю. В. Генезис парадигм світової продовольчої політики: [розглянуто світове продовольче забезпечення] [Текст] / Ю. В. Чириченко. // Вісн. Акад. митної служби України. Серія: Економіка. – 2010. – № 2. – С. 85–94.
3. Шутаева, Е. А. Продовольственная безопасность как социально-экономическая категория, её содержание и основные направления обеспечения в условиях глобализации [Текст] / Е. А. Шутаева, Н. А. Тропанец // Ученые записки ТНУ. – С. 174–185.
4. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 года [Электронный ресурс] : продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. — Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm.
5. Research investments and market structure in the food processing, agricultural input, and biofuel industries worldwide [Electronic resource] – Access mode : <http://www.ers.usda.gov/publications/err-economic-research-report/err130.aspx>.
6. World Population Prospects: The 2008 Revision, Highlights, Working Paper No. ESA/P/WP.210 [Electronic resource] / United Nations Department of Economic and Social Affairs. – Access mode : http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_highlights.pdf.
7. Бак, Г. О. Лидерство транснациональных корпораций в мировом создании инноваций [Электронный ресурс] / Г. О. Бак. – Режим доступа : soskin.info/userfiles/file/2012.
8. UNCTAD Training Manual on Statistics for FDI and the Operations of TNCs. V.II. Statistics on the Operations of Transnational Corporations, 2009 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.unctad.org>.
9. 8. Top 50 venture – funded companies. Dr. Diane Hamilton. Improving your lifetime potential [Electronic resource]. – Access mode : <http://drdianehamilton.wordpress.com/2011/03/10/top-50-venture-funded-companies-for-2011/>.
10. The World Top 50 Pharmaceutical Companies [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pharmexec.com/pharmexec/data/articlestandard//pharmexec/182006/323799/article.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Доброзорова Елена

Зарубежный опыт инвестирования в инновационное развитие глобальной системы продовольственной безопасности

Рассмотрена проблема формирования глобальной системы продовольственной безопасности, важность инвестирования в инновационные технологии производства сельскохозяйственной продукции. Определена роль транснациональных корпораций в инновационном развитии аграрного сектора.

RESUME

Dobrozorova Olena

Foreign experience of investing in innovative development of the Global Food Security

The problem of creating a global food safety system is considered. The importance of investing in innovative technologies in agricultural production is shown. The role of transnational corporations in the innovative development of the agricultural sector is defined.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2012 р.

ОЦІНКА РІВНЯ НАСИЧЕНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ОСНОВНИМИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ

Розкрито економічну сутність агропродовольчого ринку, визначено його роль у вирішенні проблеми зміцнення національної продовольчої безпеки. Проведено оцінку насиченості цього ринку основними продуктами харчування. Виявлено, що у більшості регіонів України не вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку сільського господарства, а сучасний агропродовольчий ринок характеризується відсутністю організованих каналів збуту сільгоспсировини і продовольства.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, інфраструктурне забезпечення ринку, раціональні норми харчування населення.

В умовах динамічних інтеграційних процесів сучасності можливість досягнення продовольчої безпеки України вирішальним чином залежить від рівня розвитку її агропродовольчого ринку, який відіграє важливу роль у національній економіці, всебічно сприяючи при цьому задоволенню платоспроможних потреб населення у основних продуктах харчування.

На жаль, подальший розвиток такого ринку у нашій державі ускладнюється через наявність широкого спектру економічних проблем. У результаті багаторічного неефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарські підприємства виявилися неспроможними повністю задовольнити зростаючі потреби споживачів у найважливіших продуктах харчування. Відтак, агропродовольчий ринок швидко наповнюється продовольчими товарами імпортного походження, що не завжди мають належну якість, а зарубіжні імпортери поступово витісняють з ринку менш конкурентоспроможних вітчизняних товаровиробників. Отже, все більшої актуальності в Україні набуває проблема створення стійкої системи продовольчого забезпечення, що базується на потужному агропромисловому комплексі, спроможному стабільно забезпечувати населення основними продуктами харчування на необхідному рівні.

Значний внесок у вирішення багатоаспектної проблеми становлення, ефективного функціонування та розвитку агропродовольчих ринків, зміцнення інтеграційних зв'язків між ключовими його учасниками зробили такі відомі зарубіжні та українські вчені-економісти, як Басюркіна Н. Й. [1], Бодак І. В. [2], Гіззатова А. І. [3], Дудар Т. Г., Дудар В. Т. [5], Єніліна С. О. [6], Ільяшенко В. А. [7], Титаренко Д. О. [9] та багато інших.

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень, вважаємо, що проблеми удосконалення товарного забезпечення агропродовольчого ринку все ще залишаються дискусійними і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – здійснити об'єктивну оцінку рівня насиченості агропродовольчого ринку України продуктами харчування та обґрунтувати необхідність нарощування потенціалу сільськогосподарського виробництва у нашій державі.

Загалом, маючи відповідні природно-кліматичні умови (помірний клімат, родючі ґрунти, відсутність зон сейсмічної активності), Україна не повинна мати проблем з продовольчою безпекою. Однак нами виявлено, що за роки незалежності окремі галузі сільського господарства опинилися у кризовому стані, зумовленому чинниками переважно загальноекономічного характеру. Обсяги валової продукції аграрного сектору у порівнянних цінах 2005 р. скоротилися у сільськогосподарських підприємствах України за період із 1990 р. по 2010 р. на 55,43 %. Водночас на 24,25 % зросло виробництво продукції у господарствах населення, але цей приріст, на жаль, не перекрив загальний спад виробництва у сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

За даними табл. 1, сільськогосподарські підприємства України за період з 1990 р. до 2010 р. зменшили виробництво продуктів тваринництва на 63,6 % (тобто майже у три рази), а господарства населення – на 17,1 %.

Сьогодні більшість господарств населення працюють лише для самозабезпечення продуктами харчування. Продукція, що реалізується цими господарствами, як слушно зауважує Ткачук Г.Ю. [10, с. 142], у більшості випадків є надлишком у приватному секторі, і лише нестача грошових коштів змушує селян шукати додаткові джерела доходів саме за рахунок реалізації виробленої на їх власних земельних ділянках товарної сільськогосподарської продукції.

У ході проведення цього дослідження нами було виявлено, що у функціонально-компонентній структурі сільського господарства України чітко простежуються деструктивні зміни. Відбувається зміна спеціалізації з орієнтацією на виробництво продукції рослинництва [4, с. 83]. На наш погляд, така тенденція у розвитку сільського господарства є негативним явищем, оскільки позбавляє можливості забезпечувати населення України поживними продуктами харчування відповідно до фізіологічних потреб.

Зниження обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, зрештою, призвело до скорочення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну особу (табл. 2).

Таблиця 1. Показники виробництва валової продукції аграрного сектору в Україні за категоріями господарств, 1990 – 2010 рр. [8, с. 139]

(у порівнянних цінах 2005 р.; млн. грн.)

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 1990 р.
Сільськогосподарські підприємства									
Продукція сільського господарства, тому числі: у	101299	26478	33803	37008	35440	47865	45781	45149	44,57
- рослинництва	49914	17820	21732	23200	20658	32136	28499	26444	52,98
- тваринництва	51385	8658	12071	13808	14782	15729	17282	18705	36,40
Господарства населення									
Продукція сільського господарства, тому числі: у	44576	51411	58783	57887	53329	56113	56312	55387	124,25
- рослинництва	16646	25753	32244	31709	29060	32763	33046	32234	193,64
- тваринництва	27930	25658	26539	26178	24269	23350	23266	23153	82,90

Таблиця 2. Показники виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну особу в Україні, 1990 – 2010 рр. [8, с. 141] (кг)

Види продукції	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 1990 р.
Зернові культури	983	659	497	807	732	630	1152	999	856	87,08
Цукрові буряки	853	576	268	328	479	365	290	219	300	35,17
Картопля	322	286	403	413	416	411	423	427	408	126,71
Овочі	128	114	118	155	172	147	172	181	177	138,28
М'ясо (у забійній вазі)	84,0	44,5	33,8	33,9	36,8	41,1	41,2	41,6	44,9	53,45
Молоко	472,3	335,3	257,4	291,1	284,0	263,6	254,3	252,1	245,2	51,92
Яйця, шт.	314	183	179	277	304	304	323	345	372	118,47

Як свідчать дані табл. 2, у 2010 р. обсяги виробництва цукрових буряків у розрахунку на одну особу в Україні становили лише 35,17 % відповідно до рівня аналогічного показника у 1990 р. Обсяги виробництва зернових культур у розрахунку на одну особу зменшилися у 2010 р. порівняно з 1990 р. на 12,92 %, тобто на 127 кг. Натомість, обсяги вирощеної у 2010 р. картоплі перевищили відповідні показники 1990 р. на 26,71 % (або 86 кг), овочів – на 38,28 % (або 49,0 кг).

Разом з тим, щорічне зниження темпів зростання обсягів виробництва продукції тваринництва у нашій державі призводить до появи дефіциту продуктів харчування тваринного походження.

Слід зазначити, що саме від рівня розвитку тваринництва залежить наповнення агропродовольчого ринку висококалорійними продуктами харчування – м'ясом, молочними продуктами, яйцями тощо. За вказаний проміжок часу обсяги виробництва продукції тваринництва становили: м'яса (у забійній вазі) – 53,45 % від рівня 1990 р., молока – 51,92 %.

Обсяги виробництва основних видів продуктів харчування (за винятком нерафінованої соняшникової олії) у розрахунку на одну особу в Україні протягом 2005 – 2010 рр. суттєво зменшилися (табл. 3).

Як видно із даних, наведених у табл. 3, у розрахунку на одну особу в Україні у 2010 р. було виготовлено 6,1 кг ковбасних виробів (на 7,58 % менше, ніж у 2005 р.), нерафінованої соняшникової олії – 66,1 кг (у 2,3 рази більше, ніж у 1990 р.), молока – 17,5 кг. Протягом 2005 – 2010 рр. виробництво вершкового масла у розрахунку на одну особу зменшилося на 32,0 %, хлібобулочних виробів – на 18,09 %, а цукру – майже на 15 %.

Фактично досягнутий рівень споживання, картоплі та хлібних продуктів у розрахунку на одну особу в Україні протягом багатьох років поспіль є вищим за рекомендовані норми, а споживання м'яса і м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) та риби у 2010 р. суттєво відстає від рекомендованих норм, як і споживання молока, плодів, ягід і винограду, а також овочів і баштанних продовольчих культур, що дає нам підстави стверджувати про низьку доступність цих базових продуктів харчування для населення (табл. 4).

За даними табл. 4 можемо зробити висновок, що у 2010 р. відносно 1990 р. у розрахунку на одну особу в Україні зросло споживання яєць – на 6,62 %, олії – на 27,59 %, плодів, ягід та винограду – на 2,13 %, овочів і баштанних продовольчих культур – на 41,18 %.

Поряд із цим, вважаємо доцільним зазначити, що

особливий дефіцит склався у споживанні молока і м'яса, а норми їх споживання у 2010 р. по Україні загалом забезпечуються відповідно на 54,21 % та 62,65 % [8,

с. 416]. Рекомендований рівень у 2010 р. перевищували лише показники споживання олії, картоплі і хліба (рис. 1).

Таблиця 3. Показники виробництва основних видів харчових продуктів в Україні у розрахунку на одну особу, 2005 – 2010 рр. [8, с. 123] (кг)

Харчові продукти	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2005 р.
Ковбасні вироби	6,6	6,4	7,1	7,3	5,9	6,1	92,42
Олія соняшникова нерафінована	29,3	44,5	47,9	40,4	60,7	66,1	225,60
Молоко оброблене, рідке	18,3	17,5	18,6	17,5	16,7	17,5	95,63
Масло вершкове	2,5	2,2	2,2	1,8	1,6	1,7	68,00
Сири жирні	5,8	4,6	5,3	5,1	4,9	4,5	77,59
Вироби хлібобулочні	48,1	46,2	43,7	42,8	39,7	39,4	81,91
Цукор білий кристалічний	45,4	55,4	40,1	34,0	27,7	39,3	86,56

Таблиця 4. Рівень споживання основних продуктів харчування населенням України у 1990 – 2010 рр. [8, с. 416] (у розрахунку на одну особу, кг / рік)

Продукти харчування	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	Рекомендовані норми споживання	Фактично досягнутий рівень споживання у % до рекомендованих норм:			
						1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	68	33	39	52	83	81,93	39,76	46,99	62,65
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	373	199	226	206	380	98,16	52,37	59,47	54,21
Яйця, шт.	272	166	238	290	290	93,79	57,24	82,07	100,00
Риба і рибопродукти	17,5	8,4	14,4	14,5	20	87,50	42,00	72,00	72,50
Цукор	50	37	38	37	38	131,58	97,37	100	97,37
Олія	11,6	9,4	13,5	14,8	13	89,23	72,31	103,85	113,85
Картопля	131	135	136	129	124	105,65	108,87	109,68	104,03
Плоди, ягоди, виноград	47	29	37	48	90	52,22	32,22	41,11	53,33
Овочі та баштанні продовольчі культури	102	102	120	144	161	63,35	63,35	74,53	89,44
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно)	141	125	124	111	101	139,60	123,76	122,77	109,90

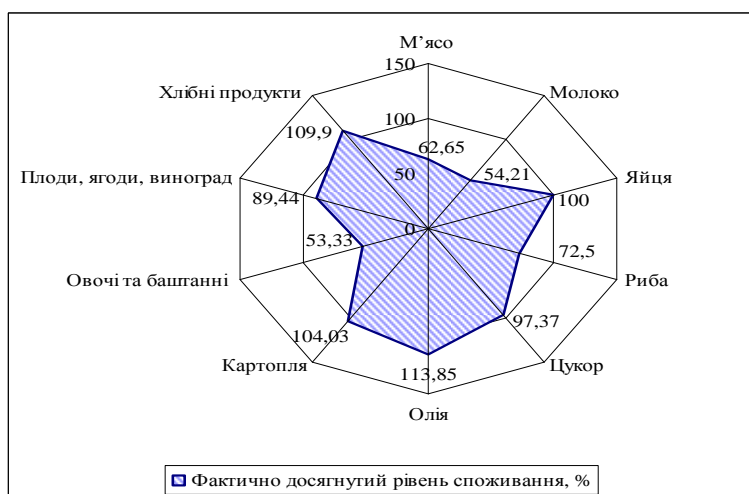

Рис. 1. Відповідність фактичного споживання продовольства раціональним нормам харчування населення в Україні, 2010 р.*

* Складено за розрахунками автора

Як бачимо з рис. 1, дефіцит продовольчого споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2010 р. склав 37,35 %, риби і рибопродуктів – 27,55 %, цукру – 2,63 %, плодів, ягід і винограду – 46,67 %, овочів та баштанних продовольчих культур – 10,56 %.

Слід також визнати існування негативної тенденції у споживанні молока, дефіцит продовольчого споживання якого у 2010 р. склав 45,79 %. При достатньому обсязі цього продукту на ринку і доступності його за ціною для всіх соціальних верств населення, молока споживається недостатньо, і причиною цього, найімовірніше, є не дефіцит і не ціна, а зміна уподобань покупців у бік збільшення споживання фруктових і овочевих соків, мінеральної води, а також напоїв, що активно рекламуються на ринку.

Енергетична цінність добового раціону харчування пересічного українця у 2010 р. становила 2933 ккал на добу, що на 0,44 % менше, ніж у 2009 р., і на 18,46 % менше, ніж у 1990 р. [8, с. 417]. Загалом співвідношення компонентів харчування, яке нині склалося в Україні, призводить до зниження працездатності населення, зростання захворюваності, скорочення тривалості життя.

Вирішення цієї складної ситуації потребує, на наш погляд, створення необхідних умов для нарощування обсягів внутрішнього виробництва продуктів харчування до рівня, що забезпечить науково обґрунтовану потребу в них, і підтримки платоспроможного попиту населення, достатнього для раціонального харчування населення. При цьому гарантований доступ населення до продовольства у необхідній кількості й асортименті має забезпечувати саме агропродовольчий ринок, який, за переконанням Гіззатової А.І. [3], слід розглядати не інакше, як нерозривну єдність трьох складових: по-перше, як

специфічний механізм зв'язку між споживачами і виробниками сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, що характеризується свободою прийняття економічних рішень, де орієнтирами економічної діяльності виступають ціни на продукцію; по-друге, як соціально-економічну систему, що передбачає наявність ринкового механізму і ринкової інфраструктури; по-третє, як безпосереднє місце здійснення акту купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

На основі попередніх міркувань можемо зробити висновок про те, що кон'юнктура агропродовольчого ринку України складається під впливом поточних змін і коливань у сфері виробництва і споживання сільськогосподарської сировини та продовольства. У більшості регіонів нашої держави, на жаль, не вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості. Відтак, недостатнє насичення сучасного стану агропродовольчого ринку продуктами харчування місцевих товаровиробників свідчить про значні можливості нарощування потенціалу сільськогосподарського виробництва.

З огляду на те, що ефективному розвитку аграрного виробництва в Україні перешкоджає повільне наповнення інфраструктури агропродовольчого ринку потоками якісної і конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, вважаємо, що подальші наукові пошуки мають бути зосереджені, насамперед, на вивченні зарубіжного досвіду створення оптимальної системи інфраструктурного забезпечення таких ринків та можливостей використання такого досвіду у сучасних умовах функціонування національної економіки.

Список літератури

1. Басюркіна, Н. Й. Дослідження загроз продовольчої безпеки в кризових умовах [Текст] / Н. Й. Басюркіна // Економічний простір. – 2009. - Вип. 23. - С. 135 – 144.
2. Бодак, І. В. Регіональний вимір виробництва базових продуктів харчування у системі формування продовольчої безпеки країни [Текст] / І. В. Бодак // Економічний форум. – 2011. - № 4.
3. Гіззатова, А. И. Развитие агропродовольственного рынка Казахстана (теория, методология, практика) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05, 08.00.14 / Всероссийский научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства РАСХН. – М., 2009. – 45 с.
4. Дрогомирецька, М. І. Формування стратегії розвитку підприємств агропродовольчого ринку [Текст] : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 / М. І. Дрогомирецька. – Полтава, 2011. – 254 с.
5. Дудар, Т. Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи [Текст] : монографія / Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
6. Енилина, С. А. Теоретические и методологические аспекты формирования и совершенствования агропродовольственного рынка в современных условиях [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. / Чувашский государственный университет им. И. Н. Ульянова. – Чебоксары, 2008. – 23 с.
7. Льяшенко, В. А. Система критеріів та показників продовольчого забезпечення [Текст] / В. А. Льяшенко // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 79-82.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2011. – 560 с.
9. Титаренко, Д. О. Повноцінне забезпечення населення продуктами харчування як складова продовольчої безпеки України [Текст] / Д. О. Титаренко // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2007. - № 3. – С. 30 – 31.
10. Ткачук, Г. Ю. Особливості формування конкурентного середовища підприємств агробізнесу Житомирщини [Текст] / Г. Ю. Ткачук, Є. І. Ходаківський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. - № 7. – С. 140-145.

РЕЗЮМЕ

Дрогомирецькая Марьяна

Оценка уровня насыщенности агропродовольственного рынка основными продуктами питания

Раскрыто экономическую сущность агропродовольственного рынка, определено его значение в решении актуальной проблемы обеспечения национальной продовольственной безопасности. Проведено оценку насыщенности данного рынка основными продуктами питания. Определено, что в большинстве регионов Украины не удалось сберечь позитивную динамику развития сельского хозяйства, а современный агропродовольственный рынок характеризуется отсутствием организованных каналов сбыта сельскохозяйственного сырья и продовольствия.

RESUME

Drogomyrets'ka Mar'iana

The estimation of agro-food market saturation in the basic food products

The economic essence of agro-food market is defined in the given essay. The role of this market in the solving of the significant national food security problem is determined. The research of agro-food market saturation in Ukraine is done by the author. It is proved that the most Ukrainian regions failed to save the positive dynamics of the agriculture development. The modern agro-food market is characterized.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.

ПРЯМІ ЗАКОРДОННІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до визначень понять «економічна безпека» та «інвестиційна безпека». Викладено особистий погляд автора на місце прямих закордонних інвестицій у системі економічної безпеки держави. У роботі наголошується, що інвестиційна безпека, а разом з нею – і економічна, можливі лише за умови ефективного поєднання внутрішніх та прямих закордонних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, прями закордонні інвестиції, економічна безпека, інвестиційна безпека, ресурсна безпека.

Необхідність здійснення глибоких структурних економічних перетворень в Україні потребує консолідації джерел фінансування, активізації інвестиційної діяльності та збільшення обсягу інвестицій. Але обмеженість власних інвестиційних ресурсів може негативно позначитися на економічному розвитку держави, а відповідно – і на економічній безпеці.

Питання інвестицій, дотримання інвестиційної та економічної безпеки висвітлено в працях таких відомих науковців, як: О. Барановський, І.Бінько, З. Варналій, В. Гриньова, Б. Губський, Я. Жаліло, В. Кириленко, В. Коюда, О.Коюда, Т. Лепейко, Х. Маховскі, Г. Пастернак – Таранушенко, С. Пирожков, В. Сенчагов, В. Шлемко.

Відаючи належне дослідженням вищезгаданих науковців, маємо на меті проаналізувати взаємозв'язок прямих закордонних інвестицій та економічної безпеки держави. Оскільки, на нашу думку, місце інвестиційного чинника в економічній безпеці держави визначено недостатньо.

Для досягнення мети маємо виконати такі завдання: проаналізувати теоретико-методологічні підходи до визначень понять «економічна безпека» та «інвестиційна безпека»; викласти власну позицію стосовно місця прямих закордонних інвестицій та інвестиційної безпеки в системі економічної безпеки держави.

В українській науковій літературі поняття «економічна безпека» вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернаком-Таранушенком [1, с. 23]. На його думку, економічна безпека – складова частина національної безпеки. Це – наймолодша з наук про безпеку держави, яка зародилася на підґрунті необхідності забезпечення державності за рахунок використання відповідних заходів та засобів, що покликані надати стабільність стану держави попри економічний тиск, який здійснюється ззовні або зсередини [2, с. 29].

Міністерство економіки України в наказі «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» визначило економічну безпеку як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [3].

На думку С. Пирожкова, «економічна безпека – це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому

періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці» [4, с. 14].

Дослідники І. Бінько та В. Шлемко доводять, що «економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [5, с. 8].

Я.Жаліло визначає економічну безпеку країни «як складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [6].

Х. Маховскі стверджує, що економічна безпека повинна гарантувати досить високий ступінь незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційної точки зору [7, с. 42].

Однією зі складових економічної безпеки країни є інвестиційна.

Міністерство економіки в «Методичі розрахунку рівня економічної безпеки України» зазначає, що інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [3].

Однозначної дефініції інвестиційної безпеки на сьогодні не існує. С. Пирожков вважає, що «інвестиційна безпека являє собою такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та її технологічне переозброєння» [4, с. 14].

Під інвестиційною безпекою держави, на думку О.Барановського, слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні інвестиційні потреби національної економіки за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються,

оптимального співвідношення між розмірами позитивного національного платіжного балансу [8, внутрішніх і зовнішніх інвестицій, іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання с. 24].

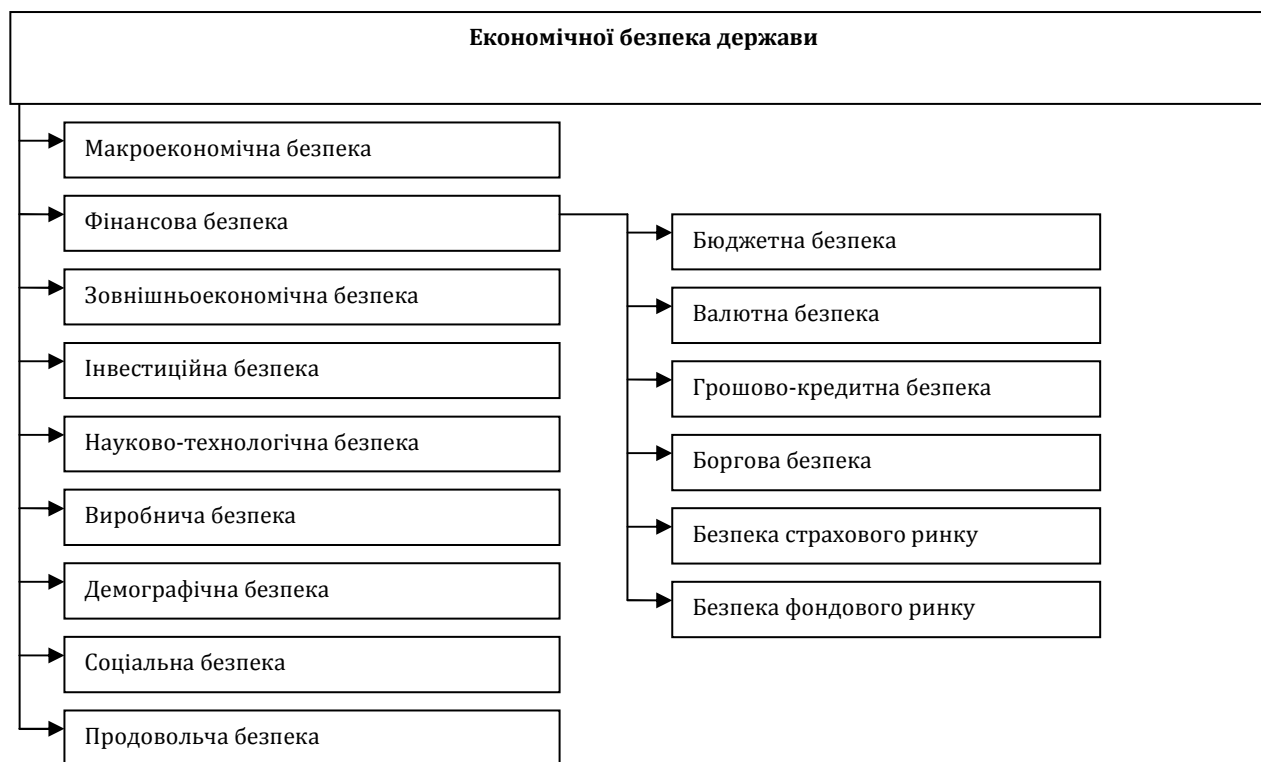

Рис. 1. Складові економічної безпеки за Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України*

* Рисунок складено за даними [3]

В. Кириленко визначає інвестиційну складову економічної безпеки як сукупність нормативно-правових, соціальних і екологічних умов, що визначають тип і динаміку відтворювального процесу, які забезпечують надійність відшкодування та ефективність вкладеного капіталу. Під інвестиційною безпекою держави автор розуміє спроможність підтримувати виробничі нагромадження і вкладення капіталу на рівні, що забезпечує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію і технологічне переозброєння економіки [9, с. 56].

Б. Губський зазначає, що інвестиційна безпека визначається можливістю накопичення ресурсів або капітальних вкладень. За належного його рівня підвищується капіталовіддача функціонування секторів економіки, зростають темпи розширеного відтворення і технологічного її переозброєння [10, с. 24].

Як стверджує В. Сенчагов, інвестиційна складова: «забезпечує економічно безпечне відтворення основного капіталу та інтелектуального людського капіталу з орієнтацією на зростання економічних результатів, на підвищення ефективності виробництва, якості товарів та послуг, що випускаються, рівня життя населення» [11, с. 167]. На його думку, інвестиційна безпека формує здатність економічної системи акумулювати, залучати та ефективно використовувати інвестиційні ресурси з метою забезпечення конкурентоспроможності економіки країни (регіону). Інвестиційна безпека країни (регіону) гарантується за умов дотримання граничної норми інвестування, що дає змогу: відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал; здійснювати розширене

відтворення основного капіталу; підтримувати конкурентоспроможність економіки; гарантувати зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку та міжнародного співробітництва; створювати стратегічні резерви; долати депресивні явища в регіонах країни; зберігати та відновлювати природні ресурси; утримувати на безпечному рівні екологічні параметри [11].

Розрізняють такі групи показників-індикаторів економічної безпеки:

- фактори економічного зростання (динаміка і структура національного виробництва й доходу, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства та динаміка окремих галузей, капіталовкладення та ін.);
- ті, що характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;
- ті, які визначають динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);
- чинники якості життя (ВВП на одну особу, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан довкілля та ін.) [12, с. 72].

Для характеристики інвестиційної безпеки використовують понад 40 показників оцінки

макроекономічних індикаторів відповідно до Системи національних рахунків. А саме: дефіцит державного бюджету, обслуговування та погашення державного боргу, ВВП, обсяг експорту та імпорту товарів та послуг та інше. Основним показником економічного розвитку є внутрішній валовий продукт (ВВП). Між зростанням ВВП та обсягом інвестицій існує кореляційна залежність. Не менш важливим показником інвестиційної безпеки є обсяг та співвідношення імпорту та експорту [13, с. 208].

Заслужують на увагу методичні рекомендації, підготовлені відділом економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України (НІПМБ РНБОУ) [4]. Відповідно до цих рекомендацій, інвестиційну безпеку визначають наступним чином:

Інвестиції поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх інвестицій слід відносити реальні інвестиції, які в Українській статистиці відображаються як капітальні вкладення (в подальшому – CI). До зовнішніх – прями іноземні інвестиції (FDI). Таким чином реальні інвестиції можна відобразити формулою:

$$I = CI + FDI,$$

де I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни.

Визначення індикатора інвестиційної безпеки здійснюється завдяки досвіду інвестиційного забезпечення економіки.

Для стабільного економічного зростання країни, як доводить світовий досвід, річні інвестиції за певний період часу мають бути на рівні 19-25% до ВВП (GDP) тобто для підтримання інвестиційної безпеки загальний обсяг інвестицій в економіку країни відносно ВВП має бути на рівні:

$$Lis = \frac{I \times 100\%}{GDP} \geq 19 - 25\%,$$

де, Lis – рівень інвестиційної безпеки у відсотках,

I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається в грошовому вимірі.

Величина Lis повинна утримуватися на рівні 19-25%, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки.

Максимальне порогове значення інвестиційної безпеки відповідає етапу, коли економіка перебуває на стадії реформування і потребує значних інвестицій. Коли економіка перебуває на етапі стабільного розвитку, порогове значення інвестиційної безпеки може бути меншим.

Для України питання інвестицій стоїть вкрай гостро, тому порогове значення інвестиційної безпеки в найближчі роки має бути максимальним – на рівні 25% [4, с. 15].

Обмеженість внутрішніх інвестиційних ресурсів та недофінансування капітальних вкладень негативно позначилися на економічному стані держави. Дефіцит інвестицій став однією з причин кризового стану промисловості та сільського господарства в Україні, оскільки призвів до падіння обсягів виробництва, технологічності, екологічності, спричинив виникнення неекономічності виробництва, зменшення зайнятості та катастрофічний рівень зношення основних фондів.

На думку Г. Пастернака-Таранушенка, найбільш вразливим напрямком економічної безпеки є ресурсна. У світі існує небагато держав, які здатні повністю

забезпечити своє існування за рахунок власних ресурсів. Тому ресурси та право ними володіти стають найголовнішою причиною виникнення конфліктів і протистоянь. Саме відсутність ресурсів, часткова або повна, спричиняє великі збитки економіці держави [14]. Але він не розглядає інвестиційну безпеку як складову ресурсної безпеки (рис. 2).

У наказі «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» Міністерство економіки України дає визначення інвестиційної безпеки як складової економічної безпеки держави, як видно з рис.1.

На нашу думку інвестиційну безпеку можна розглядати як складову ресурсної, як показано на рис.3.

Ресурси – це все, що потрібно для задоволення потреб людини. Це кількісна мірка можливості виконання якої-небудь діяльності; умови, що дозволяють за допомогою певних перетворень отримати певний результат [15]. Запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби. Засіб, джерело, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності [16].

За етимологією слова «ресурси» з упевненістю можемо назвати ними прями закордонні інвестиції, оскільки шляхом прямого іноземного інвестування на територію приймаючої країни переміщуються: виробничі потужності; науково-виробнича та фінансова стратегії (через дочірні підприємства і філії); науково-виробничий та ринковий потенціал; передові технології; випуск нових видів продукції; високий стиль менеджменту та маркетингу. Також прями закордонні інвестиції мобілізують до ефективного використання наявних і нових ресурсів; стимулюють конкуренцію і пов'язані з нею позитивні процеси; підвищують попит і ціни на вітчизняні фактори виробництва; збільшують податкові надходження і зменшують внутрішній інвестиційний ризик та інше, що позитивно впливає на розвиток економіки приймаючої країни.

Тому прями закордонні інвестиції є фактором забезпечення інвестиційної, ресурсної, а відповідно – і економічної безпеки держави (рис.3.).

Здійснення глибокої структурної перебудови української економіки вимагає істотного збільшення обсягу інвестицій, консолідації всіх джерел фінансування, активізації інвестиційної діяльності. Але наявна в державі та серед підприємств тенденція щодо залучення великих обсягів прямих іноземних інвестицій не є однозначно позитивною. Іноземні інвестиції, навіть за умов їх ефективного використання, не повинні становити значної частки загального їх обсягу. Світовий досвід показує, що обсяг прямих закордонних інвестицій не має перевищувати 6% від ВВП. У будь-якій державі обсяги іноземних інвестицій ніколи не перевищують обсягів вітчизняних. Досвід постсоціалістичних європейських країн свідчить, що іноземні інвестиції найактивніше надходять не туди, де бракує капіталу, а в місця, де вже інтенсивно здійснюється капіталовкладення, тобто відбувається їх «протягування» до внутрішніх. Зовнішні кошти спрямовуються туди, де вже практично здійснені економічні реформи, насамперед за рахунок власних джерел. Іноземні інвестиції в економіку тієї чи іншої країни залежать від економічних та соціальних умов, що вже склалися [13, с. 207].

Отже, необхідною умовою розвитку економіки та досягнення економічної безпеки держави є ефективне та правильне поєднання внутрішніх та прямих

закордонних інвестицій (рис. 3). Державне регулювання економіки задля досягнення економічної безпеки держави повинно мати суб'єктивний характер і спрямовуватися в бік розвитку національного виробництва, тобто необхідно відійти від переважно експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу економічного розвитку. Для цього необхідною мірою є аналіз реального становища інфраструктури

виробництва та надання державної підтримки для розбудови і розвитку виробництв, з якими Україна може отримати конкурентоспроможні позиції в Європі та світі. При цьому держава має сприяти розвитку освіти і науки, реструктуризації базових галузей економіки шляхом створення спільних фінансово-промислових та виробничих структур, активному впливанню внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

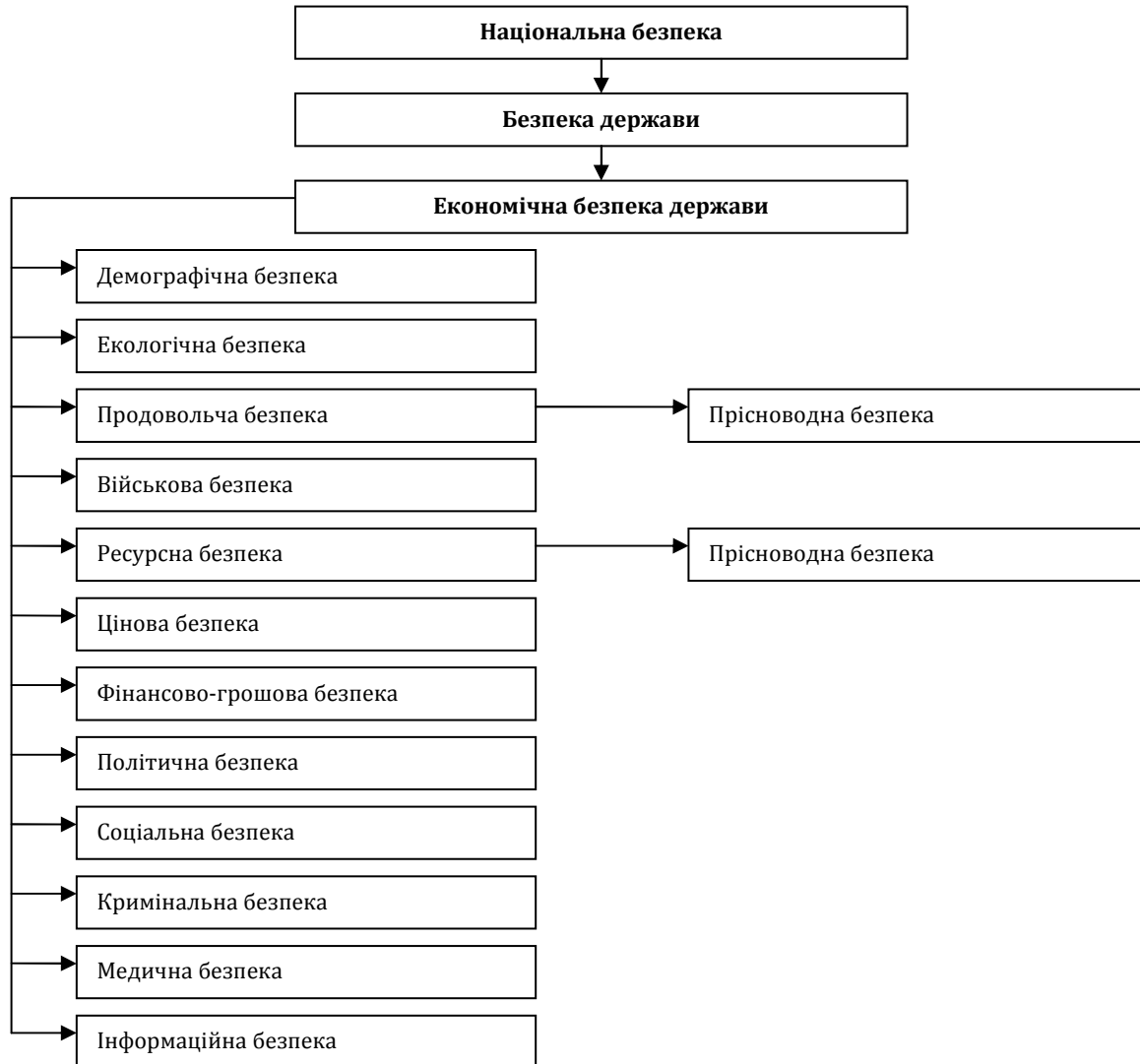

Рис. 2. Складові національної безпеки*

* Рисунок складено за даними [14]

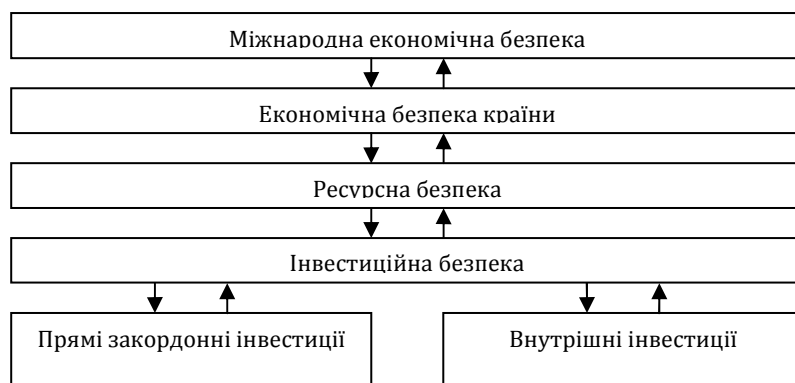

Рис. 3. Місце ПЗІ в економічній безпеці

Список літератури

1. Белов, О. Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення [Текст] / О. Ф. Белов. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/belov/6.html.
2. Пастернак-Таранушенко, Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення [Текст] / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
3. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Текст] : наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. / Правові системи НАУ. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>
4. Пирожков, С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [Текст] / під ред. С. І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.
5. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [Текст] : [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД. – 1997. – 144 с.
6. Жаліло, Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації [Текст] / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: Самсанга, 2001.-224с.
7. Machovski, H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten [Текст] / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. – Bonn. – 1985. – № 5. – Р. 39-44
8. Барановський, О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) [Текст] : монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
9. Кириленко, В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки [Текст] : монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005 – 232 с.
10. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] / Б. В. Губський. – К., 2001.
11. Экономическая безопасность России: Общий курс [Текст] / [под. ред. В. К. Сенчагова]. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
12. Економічна безпека [Текст] : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647с.
13. Інвестування [Текст] : підручник / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. – К.: Знання, 2008.-452с.,208с.
14. Пастернак-Таранушенко, Г. А. Економічна безпека держави [Текст] : підручник для осіб, що навчаються за фахом "Службовець державного управління" / Г. А. Пастернак-Таранушенко ; Під ред. професора Богдана Кравченка. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 140 с.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wikipedia.org.
16. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rozum.org.ua.

РЕЗЮМЕ

Ермоленко Татяна

Прямые зарубежные инвестиции как фактор экономической безопасности государства

В статье проанализированы теоретико-методологические подходы значений экономической безопасности и инвестиционная безопасность. Изложен личный взгляд автора на место прямых зарубежных инвестиций в системе экономической безопасности государства. В работе акцентируется внимание на том, что инвестиционная безопасность, а вместе с ней и экономическая безопасность, возможны лишь в условиях эффективного объединения внутренних инвестиций и прямых зарубежных инвестиций.

RESUME

Yermolenko Tetyana

Foreign direct investment as a factor of economic security

The paper analyzes the theoretical and methodological approaches values of economic security and investment safety. Author's personal perspective on the place of direct foreign investment in the system of economic security is shown. The paper focuses on the fact that the investment security, and with it the economic security are possible only in conditions of effective combination of domestic investment and foreign direct investment.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2012 р.

Лариса ЗБАРАЗСКАЯ

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
заведующая отделом,
Институт экономики промышленности НАН Украины, г. Донецк

Светлана ЩЕРБАКОВА

ведущий экономист
Институт экономики промышленности НАН Украины, г. Донецк

О ЦЕНОВЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Проанализирована динамика цен производителей в промышленности Украины в 2008-2010 гг. Выявлены взаимосвязи ценовых изменений с динамикой основных макроэкономических факторов (инфляции, денежной массы, обменного курса и процентной ставки) в периоды с различными условиями функционирования национальной экономики. Сформулированы выводы и предложения об учете выявленных зависимостей при реализации экономической политики в промышленности Украины на современном этапе.

Ключевые слова: промышленность, цена, инфляция, денежная масса, обменный курс, экономическая политика, анализ.

В рыночной экономике цена выступает важным регулятором экономической динамики и фактором обеспечения конкурентных преимуществ национального товаропроизводителя на внутреннем и внешнем рынках. Поэтому при разработке государственных стратегий развития промышленного сектора на современном этапе необходимо учитывать специфику его ценовых тенденций, складывающихся под влиянием рыночной конъюнктуры и регулирующих мер.

Наиболее актуальным и интересным в научно-практическом плане представляется анализ изменчивости цен производителей под влиянием меняющихся макроэкономических индикаторов, которые одновременно выполняют и роль инструментов государственного регулирования. Для выработки адекватной стратегии и тактики развития промышленности, направленных на обеспечение ее стратегической конкурентоспособности, важно установить, какие условия и макроэкономические инструменты способствуют «разогреву» ценовой динамики, а какие играют сдерживающую роль (с учетом временных и отраслевых особенностей).

Динамика цен в украинской экономике привлекает определенное внимание исследователей и аналитиков. Главным образом в их поле зрения оказывается индекс инфляции (индекс цен на потребительском рынке) и факторы, влияющие на инфляционные процессы. Проблема инфляции, как остро стоящая на стыке «экономика/политика», наиболее активно анализируется ведущими экспертами, специалистами правительства, НБУ и других экономических государственных органов [1-6] с акцентом на практических аспектах антиинфляционной политики.

Среди наиболее важных выводов о природе, характере и факторах инфляционных процессов в украинской экономике, содержащихся в [1-3], следует отметить следующие: ведущая роль инфляции издержек; усиление инерционности, динамизма и волатильности инфляции в предкризисном периоде (до

2008 г.); выраженное влияние инфляции на «волны» девальвации гривны; определяющая роль внутренних процессов (объемы производства, перегрев спроса, инфляционные ожидания и др.) на динамику потребительских цен на фоне усиления воздействия внешних факторов; усиление вторичных эффектов тарифной и энергетической инфляции, в том числе импортируемой; устойчивость тенденции опережающего роста цен производителей промышленной продукции по сравнению с потребительскими.

В предметном ракурсе представленного ниже анализа важными являются также выводы работы [4] о существенных взаимосвязях инфляции потребительских цен и цен производителей, которые наблюдаются с 2000г., об опережающем росте последних, что формирует «инфляцию издержек».

На опасных последствиях инфляционных процессов для мирового экономического развития акцентирует внимание автор исследования [7], подчеркивая необходимость изучения тенденций и факторов инфляции как условия проведения эффективной национальной экономической политики. Взаимосвязи процессов экономического роста и инфляции в национальной экономике с тенденциями конъюнктуры мировых ресурсов и финансовых рынков рассмотрены в [8]. Актуальные аспекты обменного курса как одного из каналов трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики в условиях кризиса изучались в [9]. Отечественные практики и теоретики посвящают также свои разработки тенденциям ценовой динамики на отдельных отраслевых и продуктовых рынках – металлургическом, продовольственном, нефтяном, газовом и др.

Детальные и регулярные исследования ценовой динамики в экономике проводят российские ученые, проверяя различные гипотезы о взаимосвязи цен на различных рынках, в отраслях, секторах, а также ценовых изменений с экономическими, структурными, фискально-монетарными факторами [10-12]. В

частности, для решения аналитических задач по выявлению взаимовлияния цен производителей и потребительских цен, цен на продукцию естественных монополий, транспортных тарифов, ими применяется метод расчета взаимокорреляционной функции.

Проведенный обзор доступных публикаций по затронутой проблеме позволил убедиться в том, что комплексному анализу ценовых процессов в украинской экономике уделяется недостаточно внимания, и прежде всего – в промышленности. Новые макроэкономические и конъюнктурные обстоятельства вносят существенные коррективы в механизмы и тенденции ценовой динамики, представленные о которых имеет важное значение при выработке управленческих решений, причем как тактического, так и стратегического характера.

Цель данной статьи – выявить особенности динамики промышленных цен в Украине в докризисный, кризисный и восстановительно-посткризисный период, а также важнейшие закономерности их изменений под влиянием различных макроэкономических и конъюнктурных условий (факторов).

Для проведения анализа был выбран период с января 2008 г. по декабрь 2010 г. с выделением трех качественно различных этапов: январь – август 2008 г. (докризисный); сентябрь 2008 г. – март 2009 г. (кризисный); апрель 2009 г. – декабрь 2010 г. (восстановительно-посткризисный). Каждый из них отмечен различиями в экономической ситуации (состояние деловой активности, конъюнктура рынков, масштабы кризисных явлений и т. п.) и, как следствие, в интенсивности и направленности как общих изменений в промышленности, так и прежде всего – цен производителей промышленной продукции. Это дало основание высказать определенные гипотезы о секторальной (в промышленности) и временной специфике взаимовлияния цен и основных макроэкономических индикаторов и проверить их с помощью различных методов анализа, в частности

графического и корреляционного [13].

В качестве макроэкономических факторов, связь которых с динамикой промышленных цен анализируется в данной работе, были выбраны следующие: инфляция, денежная масса (агрегат M2), курс гривны к доллару США, процентная ставка по кредитам (для нефинансовых корпораций). База аналитических данных сформирована на основе официальных данных Государственной службы статистики Украины за соответствующие годы (режим доступа: www.ukr.stat.gov.ua).

Обратимся к рис. 1, где на графике представлена текущая динамика цен производителей промышленной продукции, индекса инфляции, курса гривны, денежной массы и кредитной ставки.

Среди основных тенденций в динамике цен производителей отметим следующие: доминирование положительных темпов роста (в пределах 1-4%) с тенденцией к замедлению; резкий ценовой «провал» на пике кризиса (IV кв. 2008г. – I кв. 2009 г.) под влиянием спросовых ограничений на мировых рынках; опережающие или аналогичные темпы роста цен производителей относительно потребительских цен (индекса инфляции) и более резко выраженная их колебательность; цикличность в снижении и росте цен в середине каждого года наблюдения.

Растущий тренд индекса цен производителей в 2008-2010 гг. (увеличение почти в 1,7 раза) был нарушен лишь в период острой фазы кризиса (рис. 2).

В условиях реальной структуры промышленности Украины, ориентированной на промежуточное потребление, наблюдаемая динамика цен производителей являлась «драйвером» инфляции издержек во всей экономике.

В свою очередь, выбранные для анализа макроэкономические индикаторы также имели особенности динамики в указанный период.

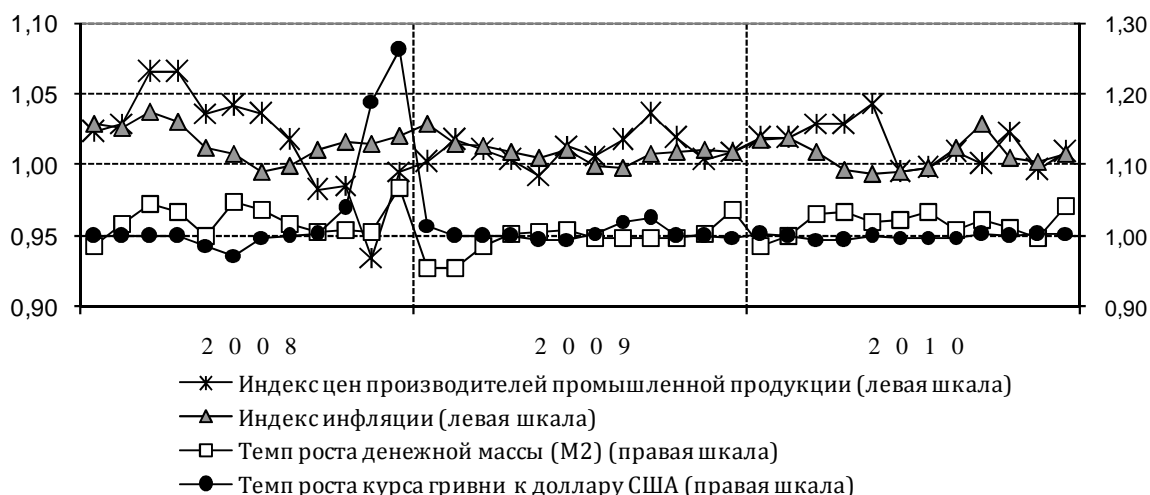

Рис. 1. Динамика цен производителей и макроиндикаторов (к предыдущему месяцу)

Рис. 2. Тренды цен производителей и основных макроиндикаторов в экономике Украины в 2008 - 2010 гг. (2007=1)

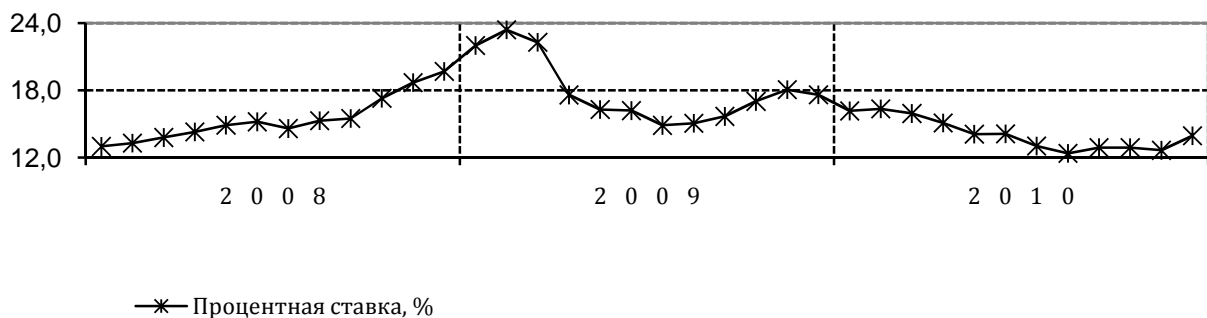

Рис.3. Динамика процентной ставки по кредитам нефинансовым корпорациям

Для потребительских цен характерен достаточно устойчивый рост (индекс инфляции к уровню 2007 г. составил примерно 1,5 раза) с «волнообразным» трендом, отличным от динамики промышленных цен (рис. 1-2). Различия ценовых трендов на докризисном этапе и в 2010 г. происходили не в режиме «опережение/отставание», а в режиме «рост/снижение». Это иллюстрирует наличие специфических закономерностей формирования цен в разных сегментах национальной экономики при беспорной взаимосвязи указанных видов цен. Можно предположить, что сдерживающую роль для индекса инфляции сыграли политика ограничения доходов (оплаты труда) и обменно-курсовая политика (в части цен в сегменте импортируемых товаров). Последний вывод подтверждается, в частности, близкими трендами инфляции и обменного курса на различных интервалах времени (рис. 2).

Денежная масса в экономике (агрегат M2) в 2008-2010 гг. увеличилась более чем в 1,5 раза. Согласно монетарной теории, растущий тренд денежной массы создает предпосылки для роста цен производителей. На рис. 2 эта связь трендов промышленных цен и денежного обеспечения экономики достаточно очевидна.

В кризисный период (рис. 1) достаточно глубокое снижение промышленных цен (сентябрь – декабрь 2008 г.) происходило в условиях роста агрегата M2 при почти «зеркальном» расположении «пиковых» точек. Таким образом, поддержка внутреннего спроса за счет

роста M2 стала фактором смягчения внешних спросовых ограничений и, как следствие, стабилизации цен производителей (начало 2009 г.). Со II кв. 2009 г. близкий характер динамики цен производителей и индикатора M2 обретает относительную устойчивость. Анализируя график (рис. 2), можно также высказать предположение об опережающем влиянии M2 на индекс цен производителей, что ниже проверяется путем выявления соответствующих лаговых эффектов взаимокорреляционной функции.

В национальной экономике, ориентированной преимущественно на экспорт (и одновременно – на энерго-сырьевой импорт), с высоким уровнем долларизации, курс национальной валюты к доллару США (далее – обменный курс) теоретически должен выявлять себя как существенный фактор ценовой динамики в промышленности, следовательно, и конкурентоспособности продукции и производителей. Текущая динамика цен производителей графически достаточно близка к малоподвижной линии курса гривны, за исключением периода кризисного «пика» (рис. 1). В то же время в анализируемом периоде имели место две основные тенденции в динамике номинального обменного курса: в докризисном периоде была отмечена незначительная номинальная ревальвация гривны (однако с учетом инфляции реальный курс гривны падал); на пике кризиса – скачкообразная девальвация почти в 1,6 раза (декабрь к сентябрю 2008 г.). (Примечательно, что аналогичный девальвационный «скачок» был предпринят и в РФ –

номинальный обменный курс рубля вырос более чем в 1,4 раза). В июле – сентябре 2009 г. еще одно девальвационное изменение курса гривны стабилизировало конъюнктурные колебания цен производителей и обеспечило их рост в восстановительно-посткризисном периоде.

Процентная ставка по кредитам рассматривается в качестве фактора влияния на ценовую динамику в промышленности, исходя из предположения о влиянии цены кредитных ресурсов (как элемента затрат) на формирование цены предложения. Одновременно кредитная ставка коммерческих банков является индикатором сбалансированности и активности на рынке финансового капитала и, значит, опосредованно может влиять на будущие ценовые тренды.

Динамика процентной ставки по кредитам, выданным нефинансовым корпорациям, в анализируемом периоде имела затухающий волнообразный характер (рис. 3) с резкими скачками в отдельных периоды. Закономерно, что в период острых кризисных проявлений при выраженном дефиците денежных средств, кредитные ресурсы повысились в цене, ограничив тем самым возможность стимулирования спроса либо поддержки производства. Резкие колебания процентной ставки и плохое совпадение с ценовой динамикой в промышленности иллюстрируют, что политика коммерческих банков была далека от интересов реального производства и ориентировалась преимущественно на тенденции в финансовом секторе.

Для оценки направленности и тесноты связи индекса цен производителей и выбранных макроиндикаторов были осуществлены расчеты взаимокорреляционных функций показателей для всех наблюдаемых периодов. Наблюдаемые ряды показателей представлены цепными (к предыдущему месяцу) и базисными индексами, отражающими трендовые изменения (2007 г. =1). Для выявления временных эффектов во взаимосвязях наблюдаемых показателей были осуществлены лаговые расчеты с одно-двухмесячным шагом. При этом проверялась гипотеза о запаздывающем влиянии изменений основных индикаторов – инфляции, агрегата M2, курса гривны и процентной ставки – на динамику цен производителей. Такой подход позволяет получить аналитические выводы, применимые в практике государственного управления и регулирования. Полученные оценки статистически значимы на уровне 5%.

Рассмотрим наиболее интересные результаты выполненного анализа, представленные в таблице.

Влияние курсовой динамики на текущие индексы цен производителей оказалось неустойчивым, о чем свидетельствуют резкие колебания коэффициентов взаимокорреляционной функции на разных временных интервалах. На докризисном этапе девальвация национальной валюты обуславливала рост цен производителей при двухмесячном лаге запаздывающего влияния курса гривны на промышленные цены ($r=0,77$). В других периодах коэффициенты заметно уменьшились (от $r=0,57$ до $r=0,28-0,23$), но остались в пределах статистической значимости и с близкими лагами. Таким образом, можно говорить о косвенном подтверждении стабилизирующего влияния девальвации национальной валюты на динамику цен производителей, главным образом, экспортеров, даже в условиях кризиса (с

запаздыванием в пределах краткосрочного временного лага).

Взаимокорреляционная функция трендов промышленных цен и обменного курса на всем анализируемом промежутке характеризуется положительными коэффициентами ($r=0,58-0,60$). Это можно интерпретировать как отражение обусловленности среднесрочных инфляционных процессов (в части цен производителей) курсовой динамикой. Выраженный лаг запаздывающего влияния отсутствует, что подтверждает проверяемую гипотезу о высокой степени чувствительности уровня цен в промышленности к обменному курсу.

Резкий рост цен производителей на фоне номинальной ревальвации гривны (в пределах 5%) в докризисный период, спровоцированный со стороны издержек в связи с удорожанием энергоресурсов, обусловил отрицательную корреляцию курсового и ценового трендов с высоким значением ($r=-0,89$) и выраженной синхронностью. На этапе острых кризисных явлений для взаимосвязи исследуемых трендов была характерна неустойчивость, основная причина которой – резкая девальвация гривны. Для восстановления положительной связи с ценами потребовалось некоторое время, на что указывают лаговые коэффициенты.

Показательно, что на восстановительно-посткризисном этапе взаимокорреляционная функция характеризовалась докризисными показателями с тем же двухмесячным лагом запаздывающего влияния ($r = 0,58$). Представляется, что объяснение данного явления логично связать с отсутствием существенных структурно-отраслевых сдвигов в экономике и промышленности в 2008 -2010 гг.

На всем временном интервале 2008 – 2010гг. слабо выраженную прямую связь ($r=0,22$) обнаруживают индекс цен производителей и темп роста денежной массы M2 (в ежемесячном измерении). Невысокое значение показателя может свидетельствовать о более существенном влиянии и других факторов, например, конъюнктуры внешнего рынка, а также о более сложном – нелинейном – типе связи. Очевидно, например, что ценовой тренд «тяготеет» не только к M2, но и к другим не рассматриваемым здесь факторам (рис. 2). Но в разные периоды эта зависимость была подвержена значительным колебаниям (от $r=0,62$ до $r=-0,34$).

Экономическая интерпретация данного явления может быть следующей. Конъюнктурные спросовые ограничения внешнего рынка в период мирового кризиса оказались для украинских производителей существеннее внутренних, представленных уровнем и динамикой монетарного агрегата M2. Поэтому снижение цен производителей происходило даже на фоне его роста, подтверждая тем самым решающую роль конъюнктурного фактора. Резко меняющиеся коэффициенты в восстановительно-посткризисном периоде также отражают сохранение более значимого (по сравнению с динамикой денежной массы в экономике) внешнего конъюнктурного влияния на текущую динамику цен производителей. Значения лаговых коэффициентов указывают на то, что промышленные товаропроизводители практически в реальном режиме реагируют на динамику M2 (наибольшие коэффициенты при нулевом, или иногда – при месячном лаге).

Таблица 1. Взаимокорреляционные функции динамики индексов цен производителей и основных макроэкономических индикаторов

Аналитические периоды												
Коррелированные показатели (результативный/факторный)	январь 2008 – декабрь 2010			докризисный (январь 2008 – август 2008)			кризисный (сентябрь 2008 – март 2009)			посткризисный (апрель 2009 – декабрь 2010)		
	Период запаздывания (мес.)											
	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2
y1/x3	-0,49	-0,23	-0,06	-0,02	0,19	0,77	-0,50	0,11	0,57	0,28	0,23	-0,04
y1/x4	0,22	0,17	0,02	0,62	0,12	-0,67	-0,34	-0,29	0,11	-0,01	0,12	-0,31
y1/x6	0,14	0,32	0,43	0,54	0,68	0,53	0,21	0,37	0,72	-0,12	0,14	0,23
y1/x8	-0,09	-0,04	-0,05	0,27	0,66	-0,57	-0,19	0,03	0,72	0,13	0,24	-0,07
y2/x1	0,58	0,59	0,60	-0,89	-0,82	-0,71	-0,79	-0,32	0,90	0,54	0,56	0,58
y2/x2	0,90	0,86	0,79	0,99	0,97	0,96	-0,45	-0,47	0,64	0,92	0,89	0,86
y2/x5	-0,36	-0,40	-0,40	0,94	0,94	0,98	-0,68	-0,30	0,85	-0,77	-0,75	-0,70
y2/x7	0,88	0,87	0,86	0,93	0,97	0,99	-0,58	-0,23	0,91	0,95	0,96	0,97

y1 – индекс цен производителей промышленной продукции (к предыдущему месяцу)

y2 – индекс цен производителей промышленной продукции (2007 г. = 1)

x1 – курс гривны к доллару США; грн. / \$

x2 – денежная масса (M2); млн. грн.

x3 – темп роста курса гривны к доллару США (к предыдущему месяцу)

x4 – темп роста денежной массы (M2) (к предыдущему месяцу)

x5 – процентная ставка по кредитам, выданным в отчетном периоде нефинансовым корпорациям (%)

x6 – индекс инфляции (к предыдущему месяцу)

x7 – индекс инфляции (2007 г. = 1)

x8 – изменение процентной ставки по кредитам, выданным в отчетном периоде нефинансовым корпорациям (%)

На всем трехлетнем интервале связь динамики промышленных цен и процентной ставки практически не имеет аналитического подтверждения. Однако в отдельные периоды наблюдались и другие тенденции. Неустойчивые параметры взаимокорреляционной функции динамики промышленных цен и процентной ставки экономически могут интерпретироваться следующим образом. Реальный и банковский сектор в национальной экономике имеют достаточно сильные различия в тенденциях своего развития, что вызывает выраженную разновекторность в движении анализируемых показателей, причем это характерно для разных периодов. С одной стороны, относительная устойчивость и улучшение экономической ситуации способствуют стабилизации и сбалансированности финансового рынка и, как следствие, – снижению процентной ставки. Параллельно улучшается рыночная конъюнктура, растет платежеспособный спрос, что стимулирует рост цен на продукцию. В результате наблюдается обратная связь как доминирующий тип в трендовых рядах. В краткосрочном периоде на том же интервале тип связи сохраняется, но она явно не существенна.

Экономически объяснимы и положительные коэффициенты, полученные при анализе взаимосвязи динамики цен и уровня процентной ставки. А именно: в сложных кризисных условиях ценовое поведение банков (кредиторов) и предприятий совпадало, так как и те, и другие стремились за счет роста цен (на кредитные ресурсы либо на продукцию) решать проблемы стабилизации своего финансово-экономического положения.

Расчеты взаимокорреляционных функций для текущих индексов цен производителей и инфляции (потребительских цен) проиллюстрировали наличие между ними преимущественно прямой связи с меняющимися параметрами тесноты в зависимости от особенностей анализируемого периода. При этом запаздывающее влияние потребительских цен на цены в промышленности имеет одно-двухмесячный лаг для всех интервалов.

Аналогичные закономерности выявлены и во взаимосвязи трендов промышленных и потребительских цен. Неустойчивость в период острого кризиса является отражением его специфического влияния на ценовую динамику на разных рынках (в плане интенсивности и направленности изменения цен). Негативные ценовые эффекты наиболее ощутимыми оказались для производителей, работающих на рынках продукции промежуточного потребления: тренд цен производителей демонстрирует резкие провалы в отличие от плавной линии роста потребительских цен (рис. 2). Приведенные коэффициенты свидетельствуют, что зависимость динамики цен на промышленном и потребительском рынках достаточно высока и практически синхронна.

В результате исследования можем сделать следующие выводы.

1. Промышленность Украины является отраслью с сильной экспортной ориентацией. Поэтому динамика цен производителей формируется под очевидным влиянием механизмов конъюнктурно-ценового давления внешнего рынка, в т. ч. и так называемой «импортируемой» инфляции. Это проявляется, в частности, в превышении темпов долгосрочного роста цен в промышленности над соответствующим индексом инфляции, который отражает состояние цен на

внутреннем рынке.

В целом ценовая динамика анализируемого периода явно отражает адаптационный характер поведения отечественных производителей под влиянием изменений макроэкономической ситуации и рыночной конъюнктуры.

2. Период острых проявлений кризиса (сентябрь 2008 г. – март 2009 г.) стал периодом «ломки» традиционных закономерностей ценовой динамики в промышленности. Это подтверждается существенными отличиями расчетных значений взаимокорреляционных функций индексов цен производителей и выбранных макроэкономических индикаторов в кризисный и другие периоды, выходом параметров корреляционных зависимостей за пределы теоретических моделей и логических ожиданий.

Это говорит о том, что в период кризиса (а появление его новой «волны» имеет высокую вероятность) макроэкономические регуляторы следует применять с учетом выявленных специфических тенденций и эффектов (при условии сходства важнейших характеристик и причин новых кризисов). В то же время в иных кризисных условиях выявленные тенденции и эффекты могут претерпеть существенные корректировки, поскольку многие оценки для этого периода не имеют необходимой устойчивости (значимости).

3. Совпадение «скачков» обменного курса с исходными точками новых повышательных трендов в динамике цен производителей, а также очевидная «привязанность» последних к текущим изменениям курса, дает основания рассматривать курс гривны в качестве значимого фактора формирования ценовых тенденций в промышленности. Курсовое маневрирование активно используется как инструмент государственного регулирования динамики цен производителей с учетом выбранных приоритетов экономической политики и рыночной конъюнктуры. При этом эффект влияния курсовой динамики проявляется в течение короткого временного лага (месяц – два), что позволяет использовать его с хорошо прогнозируемыми результатами (последствиями).

В контексте стратегического управления экономикой обменный курс остается одним из немногих инструментов экономической политики, используемых государством в качестве регулятора для реализации целей развития и конкурентоспособности.

4. Возврат к тенденции постоянного роста цен производителей на фоне относительной курсовой стабилизации подтверждает значимость для процесса формирования таких факторов, как величина издержек (прежде всего в части затрат на энергоресурсы) и рыночная конъюнктура.

Сближение динамики цен и выпуска продукции характеризует доминирующее влияние конъюнктуры. Рост цен при сокращающихся объемах производства (вследствие падения спроса на рынке) отражает стремление покрыть высокие издержки и ослабление позиций в ценовой конкуренции. Именно такая тенденция была характерна для украинской промышленности в период кризиса: годовые индексы цен в 2008-2009 гг. (соответственно 135,5 и 106,5 %) отразили их рост на фоне резкого сокращения объемов промышленного производства (от 6 до 22 % в среднем по промышленности). В 2010-2011 гг. при положительной динамике производства цены производителей росли опережающими темпами (120,9 и

119,0% відповідно), що дозволяє говорити про повернення до двохфакторної залежності ценової динаміки від кон'юнктури і витрат з переважанням кон'юнктурного фактора.

5. В межах проведеного аналізу в цілому підтвердилася гіпотеза про закономірну залежність між грошовою агрегатом М2 і динамікою промислових цін. Динаміка грошової маси в національній економіці є важливим фактором зміни цін в промисловості, як в поточному режимі, так і в плані довготривалих тенденцій. Проте характеристики впливу підтвержені змінами в залежності від специфіки економічної ситуації.

В аналізованому періоді спостерігався досить слабкий ріст номінальних обсягів грошової маси, а в окремі моменти – навіть її абсолютне скорочення. Крім того, співвідношення індексів інфляції і грошової маси (М2) свідчить про зменшення її реальних обсягів. Це означає, що грошово-інфляційна політика використовувалася як зберігаючий інструмент. В той же час не був використаний потенціал зростання грошової маси як стимулятора розширення внутрішнього попиту для підняття промислового виробництва.

6. В українській економіці споживчі ціни і ціни виробників мають близьку динаміку з короткотривалим запізнюючим впливом перших на вторіє. Це дозволяє говорити про те, що ценові процеси в промисловості в певній мірі обумовлюються і ценовими тенденціями в споживчому секторі. В даному випадку індекс інфляції грає роль сигналу про зміну ринкової кон'юнктури в секторі споживчих товарів і послуг. Можливо передбачити, що ця залежність в найбільшій мірі проявляється в галузях, орієнтованих на виробництво продукції кінцевого споживання. Ця гіпотеза потребує подальшого дослідження на основі аналізу в галузевому розрізі.

Наразі існуючі відмінності в поточній динаміці споживчих цін і цін виробників свідчать про те, що внутрішній ринок має обмежене вплив на зміну промислових цін. Головні причини – домінування експортної орієнтації і структурно-галузеві диспропорції національної промисловості. Висновки про взаємозв'язок інфляції і

цін виробників представляються корисними для аналізу поточних тенденцій в формуванні цін, так і для відповідних прогнозів ценової динаміки на перспективу.

З загостренням конкуренції на сучасних світових ринках зростання цін як джерело стабільно високих доходів можливе тільки при реалізації кардинальних рішень, пов'язаних з скороченням витрат і покращенням якості продукції. Таким чином, уповільнення ценової динаміки в промисловості поступово формує мотивацію до технологічних і продуктивних інновацій, забезпечуючи зростання фінансово-економічних результатів. В контексті формування сучасних стратегій розвитку промисловості представляється важливим відслідковувати ценові тенденції в пофакторному розрізі (питання, витрати, якість і т.д.)

8. Ввиду суттєвої колиблемості значень отриманих коефіцієнтів можна передбачити, що процентна ставка не є важливим фактором ценової динаміки в українській промисловості.

9. Спостережувані в промисловості ценові реакції і ценові тенденції дають підставу ще раз підкреслити необхідність комплексного виконання структурних, фінансових і інституційних реформ як реальної платформи підвищення гнучкості і стійкості промислового сектору національної економіки в нестабільному і динамічному світовому економічному просторі.

В цілому отримані результати і висновки можуть представляти інтерес для аналізу ефективності проводимої в Україні промислової політики, оскільки дозволяють оцінити ценову реакцію виробників на регулюючі заходи уряду, а також для об'єктивного вибору найбільш ефективних (з урахуванням специфіки різних сценаріїв) макроекономічних інструментів для реалізації середньотривалих стратегій розвитку промисловості.

Подальші дослідження по даній проблемі цілком доцільно сконцентрувати на розширенні меж аналізованих рядів, більш глибокому аналізу механізмів впливу факторів і галузевих особливостей ценової динаміки в промисловості в контексті вирішення завдань стратегічного розвитку.

Список литературы

1. Литвицький, В. Інфляція 2007 року [Текст] / В. Литвицький // Уряд. кур'єр. – 15 січня 2008. – № 7. – С. 8-9.
2. Литвицький, В. Інфляційний потяг рухається за інерцією [Текст] / В. Литвицький // Уряд. кур'єр. – 19 березня 2008. – № 51. – С. 8.
3. Литвицький, В. Інфляція: кроки на шляху протидії [Текст] / В. Литвицький // Уряд. кур'єр. – 11 квітня 2008. – № 68. – С. 7.
4. Сивульський, М. Українську інфляцію неможливо подолати традиційними засобами [Електронний ресурс] / М. Сивульський // Економічна правда. – 11 квітня 2008. – Режим доступу до газети: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/04/11/160028/>
5. Литвицький, В. Дивергенція трендів [Текст] / В. Литвицький // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 10.
6. Литвицький, В. Дезінфляція і дезреція [Текст] / В. Литвицький // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 3-11.
7. Лапо, О. Прискорення інфляції як виклик стабільному розвитку світової економіки [Текст] / Олександр Лапо // Вісник НБУ. – 2011. – № 11. – С. 59-63.
8. Даниленко, А. Очікувані зовнішні фактори розвитку та ризики для української економіки у 2011-2012 роках [Текст] / Андрій Даниленко, Володимир Домрачев // Вісник НБУ. – 2011. – № 5. – С. 10-15.
9. Сомик, А. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: канали цін активів, обмінного курсу та очікувань суб'єктів ринку [Текст] / Анжеліка Сомик // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 21-27.
10. Райская, Н. Исследование инфляционных процессов в условиях переходной экономики [Текст] / Н. Райская, Я. Сергиенко, А. Френкель // Вопросы экономики. – 2007. – № 10. – С. 41-51.
11. Райская, Н. Взаимосвязи структуры промышленного производства и цен [Текст] / Н. Райская, Я. Сергиенко, А. Френкель // Экономист. – 2009. – № 8. – С. 39-43.
12. Райская, Н. Статистическое исследование ценовых процессов в промышленности в условиях кризиса [Текст] / Н. Райская, Я. Сергиенко, А. Френкель // Вопросы статистики. – 2009. – № 10. – С. 38-41.
13. Ферстер, Э. Методы корреляционного и регрессионного анализа [Текст] / Э. Ферстер, Б. Ренц; пер. с нем. и предисл. В. М. Ивановой – М.: Финансы и статистика, 1983. – 304 с.

РЕЗЮМЕ

Збаразська Лариса, Щербакова Світлана

Про цінові тенденції в промисловості України в контексті макроекономічної політики

Проаналізовано динаміку цін виробників у промисловості України в період 2008-2010 рр. Виявлено взаємозв'язки цінових змін з динамікою основних макроекономічних чинників (інфляції, грошової маси, обмінного курсу та процентної ставки) у періоди з різними умовами функціонування економіки. Сформульовано висновки і пропозиції щодо врахування виявлених тенденцій при реалізації економічної політики в промисловості України на сучасному етапі.

RESUME

Zbaraz's'ka Larysa, Shcherbakova Svitlana

About trends of prices in the industry of Ukraine in macroeconomic policy context

The dynamics of industrial producer prices in Ukraine during 2008 – 2010 is analyzed. The relationship of price changes to the dynamics of principal macroeconomic factors (consumer price index, money supply, exchange rate and interest rate) during periods with different conditions is defined. The conclusions and proposals for implementing of economic policy in the Ukrainian industry are presented.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.

**РОЗВИТОК ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТЕОРІЇ
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»**

У статті досліджено напрями розвитку поняття «міжнародна безпека» в сучасних умовах розвитку світової економіки. Запропоновано концепцію класифікації категорії «міжнародна безпека» з метою більшої конкретизації напрямів дотримання міжнародної економічної безпеки, її розвитку та максимізації ефективності реалізації.

Ключові слова: «міжнародна економічна безпека держави», «міжнародна підприємницька економічна діяльність», «глобальна підприємницька економічна безпека».

У сучасних умовах світове господарство загалом і кожна країна окремо знаходяться на досить суперечливому та складному етапі розвитку, оскільки саме в цей період відбувається дуже швидкий перехід до нової форми організації світового господарського механізму – світового інформаційного суспільства, який у свою чергу, збігається з глибокою економічною кризою світової економічної системи. При цьому значно зростає динаміка виробничих факторів та значно спрощуються умови їх руху; відбувається суттєве зростання розбіжності між країнами «золотого мільярда» та «третього світу». Крім того, суб'єкти міжнародної діяльності функціонують в умовах нестабільності, непередбачуваності розвитку економічної, соціальної та політичної ситуації.

За цих умов роль вивчення та розвитку механізму підвищення ефективності оцінки економічної безпеки (як на рівні глобалізаційних об'єднань, окремих країн, так і на рівні господарської одиниці) значно зростає, у зв'язку з тим, що вона є однією з основних систем міжнародного підприємництва, що забезпечує тісний зв'язок суб'єктів міжнародного бізнесу із зовнішнім середовищем. Таким чином при розгляді цієї проблеми виникає необхідність формування принципово нових теоретико-прикладних засад та удосконалення механізмів управління процесами зміцнення економічної безпеки суб'єктів підприємництва на усіх рівнях світової господарської системи, адаптованих до сучасних умов функціонування світової економіки.

Сьогодні при використанні комплексного підходу до вивчення категорії «економічна безпека» вчені та економісти користуються багатограними та багатофакторними моделями важелів, засобів та чинників, тому що при формуванні генези економічної безпеки виникає необхідність вирішення великої кількості питань. До широкого спектру проблем у межах феномену економічної безпеки належать: вивчення та реформування умов, як економічних, фінансових та матеріальних, так і політичних і соціальних; створення можливостей для забезпечення виживання людини як головної складової суспільства; формування сутнісних засобів підтримки та забезпечення зростання соціально-економічного стану суспільства загалом, та його елементів зокрема.

Основам сучасної філософії формування економічної

безпеки присвячені роботи як вітчизняних, так і закордонних вчених-економістів, до числа яких належать Л. Абалкін, В. Абрамов, Ю. Алтухов, В. Андрійчук, Г. Андрощук, О. Барановський, І. Бінько, В. Богомолів, А. Блінов, Т. Васильців, З. Варналій, Я. Васьковська, Г. Вечканов, О. Власюк, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Гладченко, О. Гончаренко, В. Гончаров, А. Горбунов, В. Духов, А. Драга, Ф. Євдокимов, М. Єрмошенко, А. Качинський, В. Кириленко, Т. Клебанова, Т. Ковальчук, А. Козаченко, М. Козоріз, Б. Кравченко, П. Крайнів, Д. Ляпін, І. Мазур, О. Маліновська, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Припотень, Н. Реверчук, Д. Салоха, В. Сенчагов, А. Сухоруков, Т. Хайлова, В. Шлемко та ін.

Основи сучасної теорії міжнародної економічної безпеки та принципи формування її в самостійну наукову течію були сформовані такими вченими-економістами, як З. Бжезінський, Т. Васильців, О. Власюк, Т. Гладченко, А. Заїчковський, Т. Іванюта, Кліффорд Колгані, Чарльз А. Копчан, Г. Костенко, М. Мальський, М. Мацях та ін.

Метою дослідження є аналіз напрямів розвитку поняття «міжнародна безпека» в сучасних умовах розвитку світової економіки. Розробка концепції класифікації категорії «міжнародна безпека» для більшої конкретизації напрямів дотримання міжнародної економічної безпеки, її розвитку та максимізації ефективності його реалізації.

Теоретичні дослідження концептуальних засад формування категорії «економічна безпека» з урахуванням сучасного стану світової господарської системи взагалі та напрямок розвитку країн з трансформаційною економікою зокрема призвели до такого підсумку, що міжнародні відношення грають одну з головних ролей у економічному розвитку світової економіки, що у свою чергу вимагає формування специфічного міжнародного напрямку у теорії «економічна безпека».

У зв'язку з тим, що сфера використання поняття «економічна безпека» необмежена та дуже широка (обмежити її поширення неможливо), існує багатозначність тлумачень цієї категорії. При цьому ця класифікація пропонує спеціалізацію кожного з її напрямків з метою підвищення ефективності використання та формування механізму управління з

урахуванням особливостей сфери вивчення та використання. При проведенні наукового дослідження і прикладного використання категорію «економічна безпека» прийнято поділяти на «національну економічну безпеку» та «міжнародну економічну безпеку».

Міжнародній економічній безпеці присвячена невелика кількість наукових досліджень та робіт порівняно з національним напрямом. Однак при більш детальному розгляді стає очевидно, що в сучасних умовах розвитку світової економіки він є не менш актуальний і більш ускладнений, тому, відповідно, існує гостра потреба в специфічних підходах як у сфері дослідження, так і у сфері розробки методології його зміцнення та управління.

Так ще у 1995 році у своїй публікації Г. Костенко зазначає: «Поняття міжнародної безпеки не тотожне поняттю національної безпеки як простої суми національних безпек держав світу. Тобто міжнародну безпеку не можна уявити як ситуацію, при якій досягнення стану гарантованої безпеки окремими державами світу автоматично призводить до стану всезагального миру і стабільності» [1, с. 7]. А група науковців Національного інституту проблем міжнародної безпеки, яку очолював О. С. Власюк, стверджують, що «сучасна система міжнародної безпеки, є, з одного боку – історичним продуктом, пов'язаним з розвитком міжнародних процесів у сфері безпеки, а з другого – певною мірою відтворює безпекові реалії ХХ-го століття. Саме оцінка дієздатності системи міжнародної безпеки та прогнозування шляхів її подальшого розвитку належить до однієї з найбільш важливих функцій держави, її здатності адекватно оцінювати ситуацію та проводити реалістичну внутрішню та зовнішню політику» [2, с. 64].

Чарльз А. Копчан та Кліффорд Колгані під міжнародною економічною безпекою пропонують розуміти «такий стан міжнародних і військово-політичних відносин, за якого гарантується зовнішня складова національної безпеки кожної країни, а також практично усувається загроза воєн і збройних конфліктів завдяки розв'язанню міжнародних і регіональних суперечностей» [3]. У цьому випадку поняття міжнародної економічної безпеки асоціюється тільки з військовою та політичною безпекою.

У 2006 році З. Бжезінський надає наступне визначення цієї категорії: «Під міжнародною економічною безпекою розуміється така економічна взаємодія країн, яка виключала б навмисне завдання збитку економічним інтересам якоїсь країни. Це передбачає створення відповідного міжнародно-правового механізму» [4, с. 9].

Так Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський під міжнародною економічною безпекою розуміють «комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального та економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав» [5, с. 9]. Однак, у цьому визначенні немає відображення сучасних явищ, пов'язаних з розвитком глобалізаційних процесів у світовій господарській системі.

Враховуючи цей факт, Т. Г. Васильців вважає, що

«необхідно визнати, що в умовах глобалізації світової економіки, вступу країни до міжнародних інтеграційних об'єднань об'єктивно формується вищий рівень системи управління економічною безпекою держави. Йдеться про світову економічну систему, в межах якої захищеність економічних інтересів країни визначається рівнем розвитку національної економіки, її конкурентоспроможності на світовому ринку, внеском у світове господарство» [6, с.13].

У свою чергу, Т. Гладченко, розмірковуючи про необхідність формування окремого наукового напрямку та доцільність вивчати категорію «міжнародна економічна безпека», стверджує, що «безпека держави має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня» [7, с. 5]. Тобто на думку цього автора доцільним є виокремлення не лише таких рівнів економічної безпеки як рівень держави (макрорівень), регіону, галузі (мезорівень), підприємства, людини (макрорівень), але у сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів дуже актуальним та необхідним є розгляд цієї категорії на мегарівні (світової економіки).

На підтримку цієї ж думки М. З. Мальський, М. М. Мацяк у своїй науковій роботі зазначають, що «національною безпекою у міжнародному середовищі можна вважати стан відсутності прямої чи прихованої загрози для існування та розвитку держав чи їх громадян або здатність останніх ефективно їй протистояти. Уряди суверенних національних держав постійно намагаються реалізувати на практиці комплекс заходів, метою яких є прагнення елімінувати можливі загрози, а якщо це неможливо, то, використовуючи всі доступні заходи, адекватно реагувати на них» [8, с. 11]. Це визначення є дуже лаконічним, але при цьому узагальненим, тому слабо розкриває основні особливості цього напрямку теорії «економічної безпеки», зводячи його до сфери звичайної міжнародної діяльності. При цьому національна економіка, держава, підприємство або людина розглядаються як самостійні суб'єкти міжнародної життєдіяльності, а не складова загальної світогосподарської системи. Тому при розгляді «міжнародної економічної безпеки» у такому ракурсі є дуже великий ризик несприйняття його в якості самостійної наукової течії, а навпаки формується інтерпретація його у якості складової частини міжнародної економіки.

З. Бжезінський вже у 2008 році, враховуючи цей недолік, надає своє визначення категорії «міжнародна економічна безпека» і вважає, що під ним можна розуміти «стан відсутності прямої чи прихованої загрози виникнення конфліктів або здатність провідних держав світу чи колективних міжнародних інституцій (міжнародних організацій) ефективно їм протистояти. Вона є результатом складної взаємодії багатьох держав, влада кожної з яких прагне, насамперед, реалізувати власну безпеку. У кінцевому підсумку в міжнародних відносинах встановлюється певна система безпеки, до якої кожна держава змушена адаптуватись» [9, с. 27].

Отже, дослідження стану міжнародної економічної безпеки належить до завдань аналітичного характеру соціальних, екологічних, техніко-економічних механізмів світогосподарської системи, які характеризуються різноманітністю параметрів, показників та властивостей, мають складну та багаторівневу структуру внутрішніх і зовнішніх

взаємозв'язків на мікро-, мезо-, макро- та мегарівні, невизначеність умов саморозвитку та розвитку, різноманітність інтересів. Враховуючи цей факт, вважаємо, що відомі методи та підходи аналізу існуючих систем та підсистем цього багатосуб'єктного механізму в цьому випадку непридатні.

Для підвищення ефективності проведення такого роду дослідження необхідно випростовувати більш гнучкі, керовані та універсальні методи з максимальним ступенем індивідуальності підходів до кожного випадку окремо, тому що це є складний, багатокритеріальний та багаторівневий аналіз, який вимагає використання принципів комплексності та індивідуальності.

У цьому випадку нами пропонується принципово новий підхід до аналізу міжнародної економічної безпеки – ситуативно-індикативного аналізу. Його специфіка полягає в тому, що економічна підприємницька безпека міжнародного рівня відображається через особливу систему показників, яка заснована на індикативних критеріях при максимальному забезпеченні комплексності та індивідуальності в умовах конкретної ситуації. За показниками необхідно робити висновки про стан системи за рівнями безпеки в конкретних умовах при максимальній збалансованості зі світовими умовами. За значеннями індикаторів підприємницької економічної безпеки на рівні проведення міжнародних бізнес-процесів з'являється можливість визначення характеру поточної ситуації та форм внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Такого роду судження можна висловлювати при умові розробки індикаторів граничних ситуацій. Цей підхід набуває універсального характеру, завдяки чому з'являється можливість робити необхідні висновки та ухвалювати відповідні рішення шляхом порівняння значень утриманих індикаторів із заздалегідь визначеними граничними рівнями. Граничні рівні індикаторів безпеки при цьому становлять граничні значення, які розділяють ситуації залежно від рівнів та ступенів кризовості стану конкретного суб'єкта міжнародного бізнес-процесу у конкретних умовах. На цій основі виділяють три градації якісного розрізнення стану – нормальний, допустимий, передкризовий і кризовий. Останній, у свою чергу, має власні рівні поглиблення кризового стану.

Загалом для забезпечення необхідного рівня наукової обґрунтованості індикативно-ситуаційний аналіз повинен спиратися на наступні принципи:

- забезпечення комплексності підходу, що вимагає аналізу усіх сторін об'єкту дослідження – внутрішньої, територіальної, галузевої, технологічної, екологічної, економічної, соціальної та іншої;
- забезпечення максимального рівня альтернативності варіантів, що пропонує можливість виявлення і обґрунтування максимальної кількості варіантів розвитку ситуації, а це надає максимізацію варіантів виходу з кризової ситуації та побудови траєкторій соціального, екологічного, політичного, економічного та маркетингового розвитку у постстабілізаційний період;
- забезпечення пріоритетності підприємницької економічної безпеки як одного з найважливіших елементів якості та стабільності життя та розвитку на будь-якому рівні: регіональному, національному або світовому (тому що суспільство адекватно розвивається тільки в умовах, коли завдання

досягнення ефективності підприємництва стоїть на першому місці, тобто політика повинна обслуговувати економіку, а не навпаки). При цьому акцент робиться на вирішення завдань і здійснення заходів, які максимально спрямовані на збереження життя, здоров'я, добробут та благополуччя людини, підтримку нормальних умов її існування, саморозвитку та розвитку;

- забезпечення ієрархічності ринково-виробничих структур з урахуванням взаємозв'язків і взаємозалежностей факторів усіх рівнів як внутрішніх, так і зовнішніх;
- забезпечення обґрунтованого ризику, тобто виявлення і реалізації припустимих заходів та методів, спрямованих на захист людини в ринковому середовищі на мікро-, мезо-, макро-, мегарівні, а також недопущення подолання граничних ситуацій (особливо, якщо вони становлять загрозу життю, здоров'ю, добробуту та благополуччю хоча б однієї людини);
- забезпечення комплексності та сумарності технічної, технологічної, енергетичної, екологічної, маркетингової та соціальної складових міжнародної підприємницької економічної безпеки і безумовного пріоритету останньої.

Усі ці принципи складаються з огляду на той факт, що в умовах ринкового господарювання важливіше значення має економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності як на національному, так і на міжнародному рівні. Це фактично і є головною метою міжнародної економічної безпеки. При цьому необхідно орієнтуватися на максимізацію потенціалу розвитку підприємництва в майбутньому періоді.

При формуванні механізму забезпечення зміцнення міжнародної підприємницької безпеки необхідно максимально забезпечити комплексність усіх його елементів. При цьому внутрішнє середовище суб'єкта підприємницької діяльності необхідно розглядати у багаторівневому вигляді, де маркетингові модулі є його єдиними з зовнішнім оточенням, з урахуванням екологічної складової економічної безпеки. Таким чином, внутрішнє середовище підприємства повинно розглядатися, як сполучення функціонального, забезпечувального й керуючого модулів, що перебувають під постійним впливом зовнішніх факторів різного рівня. При цьому спостерігається тісний зв'язок усіх елементів системи економічної безпеки, оскільки функціональний модуль внутрішньої системи містить у собі фінансовий менеджмент, маркетинг, екологічний бізнес і контролінг. Забезпечувальний модуль повинен містити виробничо-технологічний й адміністративний менеджмент, а керівний – стратегічне, оперативне планування й інноваційний менеджмент.

При формуванні теорії економічної безпеки у міжнародному підприємстві через особливості її структурування необхідно враховувати певні положення як загального механізму формування відношень у світовій економіці, так і системи формування економічної безпеки підприємства, що в сукупності у значному ступені всебічно охоплюють інтереси всіх суб'єктів міжнародного бізнес-процесу (як внутрішніх: власників і засновників, акціонерів, генерального директора та членів ради директорів, менеджерів вищої і середньої ланки, так і зовнішніх: партнерів, конкурентів, контактні аудиторії, суспільних організацій, споживачів, посередників). Саме це коло суб'єктів є найбільш зацікавленими в успішному веденні

міжнародної бізнес-діяльності.

Для підвищення ефективності зміцнення міжнародної підприємницької економічної безпеки необхідне виконання наступних заходів:

- формування ефективного механізму оцінки досягнутого рівня економічної безпеки при участі у міжнародному підприємстві;
- формування якісної системи (у тому числі маркетингової) оцінки, прогнозування та управління підприємницьким ризиком з урахуванням особливостей ведення міжнародного бізнес-процесів;
- забезпечення бізнес-процесу ресурсами обґрунтованої кількості та потрібної якості;
- підвищення ефективності системи прогнозування і планування, як маркетингового, так і виробничого, організаційного, управлінського;
- формування механізму корегування планів, програм і заходів щодо зміцнення міжнародної підприємницької економічної безпеки.

Враховуючи багатофакторність та багатогранність міжнародного підприємництва взагалі та окремих міжнародних бізнес-процесів зокрема, безперечно, можемо зробити висновок про неоднорідність системи економічної безпеки цього рівня, що вимагає індивідуального підходу до формування механізму її зміцнення. Однак участь у міжнародних бізнес-процесах передбачає дотримання чинних законів і нормативних документів та вимог світового рівня, а також кожної окремої національної економіки. Крім того, для підвищення ефективності системи зміцнення системи економічного захисту на міжнародному рівні ведення бізнесу необхідно, перш за все, формувати економічне обґрунтування будь-якого бізнес-процесу. Отже, найважливішим моментом у процесі формування системи зміцнення міжнародної підприємницької економічної безпеки є виконання принципів обґрунтованості, комплексності, систематичності та планомірності.

Таким чином, урахуовуючи усі вищезазначені визначення, точки зору вчених та економіко-політичні нормативні положення, можемо зробити висновок, що у сучасних умовах розвитку світової економіки вже недостатньо використовувати тільки загальну категорію «міжнародна безпека», слід запровадити відповідну класифікацію з метою більшої їх конкретизації та розвитку. Отже нами пропонується ввести поняття «міжнародна економічна безпека держави», «міжнародна підприємницька економічна діяльність», «глобальна підприємницька економічна безпека».

Під міжнародною економічною безпекою держави розуміємо сукупність факторів, що характеризують стан економічної, військової, політичної, екологічної стабільності, стійкості окремої національної економіки як члена інтеграційних та глобалізаційних процесів світової економіки, та формування умов максимального поступального її розвитку при забезпеченні її незалежності. Це надає можливість :

- адекватно реагувати на будь-які геополітичні зміни в державі та у світі;
- проводити власну економічну політику окремої національної економіки в межах світової господарської системи в умовах інтеграції та глобалізації світової економіки;
- впроваджувати радикальні економічні та політичні реформи в міжнародних економічних

співвідношеннях при виникненні невідкладних економічно-, політично- та соціально-небезпечних ситуацій, пов'язаних з локальними лихами або помилками на рівні держави;

- надавати допомогу іншим країнам, де незбалансована економічна, військова, політична, геополітична або інша ситуація може негативно відобразитися на інтересах як інших національних економік, так і власних;
- забезпечувати стабільну підтримку відповідних чинних економічних нормативів, загальноприйнятих у світовій практиці, та гідний економічний рівень життя кожної окремої людини як члена вільного, демократичного суспільства.

Під поняттям «міжнародна підприємницька економічна безпека» пропонується розуміти концепцію з максимальним забезпеченням зниження ризику та попередження усіх видів загроз та небезпек у процесі прогнозування, організації і управління всіма аспектами і напрямками міжнародної підприємницької діяльності, задовольняючи при цьому потреби кожної сторони, яка бере участь у певному процесі, з метою максимізації власного прибутку в короткостроковій та довгостроковій перспективі та розвитку (у тому числі саморозвитку), здійснюючи постійний пошук нових технічних, технологічних, організаційних та маркетингових підходів і ефективного використання ринкових інструментів, забезпечуючи при цьому індивідуальний підхід з урахуванням специфіки кожної окремої національної економіки і відстежуючи всі процеси і зміни, що відбуваються у світовій господарській системі загалом та окремих країнах й господарських одиниць зокрема.

Тобто, більш логічно надалі розглядати не вузькі поняття «економічна безпека підприємства» та «міжнародна економічна безпека», які концентруються тільки на підприємстві як окремій одиниці господарювання, або загальний засіб запобігання конфліктів та загроз на міжнародному рівні, а орієнтувати дослідження на розкритті категорії «глобальна підприємницька економічна безпека».

Таким чином, під категорією «глобальна підприємницька економічна безпека» автором запропоновано розуміти систему методів глобального масштабу, яка визначає концепцію глобального управління механізмом усунення потенційних загроз та ризиків, орієнтуючись на умови розвитку національного ринку світогосподарської системи, економічну кон'юнктуру й вимоги споживача на глобальному ринку, і становить діяльність, спрямовану на вивчення, урахування і керування умовами створення попиту на товар, з метою обґрунтування вибору виробничої орієнтації й визначення місця суб'єктів підприємницької діяльності на глобальному ринку, а також постійного підвищення ефективності їх функціонування в умовах мінливості та нестабільності і посилення конкурентної боротьби в глобалізованій економіці.

У процесі дослідження було:

- проведено оцінку підходів та принципів формування сучасної теорії міжнародної економічної безпеки;
- встановлено, що при формулюванні визначення поняття «міжнародна безпека» необхідно враховувати масштаби охоплення (мега-, макро-, мезо та макрорівень) та тип і особливості суб'єкта дослідження, а при формуванні концепції

економічної безпеки в сучасному розумінні цю категорію необхідно розглядати на різних рівнях, залежно від об'єктів поваги (світова економіка, суспільство загалом, держава, регіон, галузь, особа, її сім'я та ін.);

- запропоновано концепцію класифікації категорії «міжнародна безпека» з метою більшої

конкретизації напрямів забезпечення, розвитку та максимізації ефективності її реалізації, шляхом уведення понять «міжнародна економічна безпека держави», «міжнародна підприємницька економічна діяльність», «глобальна підприємницька економічна безпека».

Список літератури

1. Костенко Г. Предмет і зміст теорії воєнної безпеки [Текст] / Г. Костенко // Військо України. – 1995. – № 1-2. – С. 7.
2. Україна в системі міжнародної безпеки [Текст] : монографія / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НППМБ, 2009. – 450 с.
3. Копчан, Ч. А. Концерни, колективная безопасность и будущее Европы [Текст] / Чарльз А. Копчан та Клиффорд Колгани // *International Security*. – 1991. – Т. 16. № 1.
4. Бжезінський, З. Україна у геополітичному контексті [Текст] / З. Бжезінський. – К.: Вид-во "Киево-Могилянська академія", 2006. – 350 с.
5. Іванюта, Т. М. Економічна безпека підприємства [Текст] : навч. посібник / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
6. Васильців, Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення [Текст] : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
7. Гладченко, Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.
8. Мальський, М. З. Теорія міжнародних відносин [Текст] : підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацяк. — 3-тє вид, перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. — 461 с.
9. Бжезінський, З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство [Текст] / З. Бжезінський. – М., 2008. – С. 27-33.
10. Ляшенко, О. М. Вплив економічної безпеки на розвиток підприємства [Текст] / О. М. Ляшенко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – Краматорськ, 2008. – № 3 (13). – С. 174-177.

РЕЗЮМЕ

Ильенко Оксана

Развитие понятийно-категорийного аппарата теории «международная экономическая безопасность»

В статье исследованы направления развития понятия «международная безопасность». Предложена концепция классификации категории «международная безопасность» с целью повышения конкретизации направлений обеспечения международной экономической безопасности, ее развития, а также повышения эффективности реализации

RESUME

Ilienko Oksana

Development of concepts of the theory of «international economic security»

This article examines trends in the development of the concept of "international security" in modern conditions the development of the world economy. Concept classification category "international security" with the aim of further concretisation of directions ensuring international economic security is proposed.

Стаття надійшла до редакції 5.10.2012 р.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: СУЧАСНА ОЦІНКА

Стаття присвячена дослідженню сучасного рівня інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України, для чого проаналізовано широке коло показників. Розраховано сальдо еміграції та імміграції студентів до України. Зроблено висновок про невідповідність низьких позицій вітчизняних ВНЗ у світових рейтингах університетів тому місцю, що посідає система вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг.

Ключові слова: *ринку освітніх послуг, інтернаціоналізація, оцінка, іноземні студенти*

Однією з ключових рушійних сил у економіках розвинених країн більшість науковців називають знання та інформацію, доступ, поширення та створення яких значною мірою відбувається в межах закладів освіти. Основними операторами світового ринку освітніх послуг виступають університети, де працюють фахівці, викладачі та дослідники, і навчаються студенти з різних країн. Розвиток ринку освітніх послуг України відбувається, з одного боку, в умовах тривалого реформування освітньої галузі, а з іншого – в умовах активізації процесів інтернаціоналізації сфери вищої освіти на світовому ринку послуг. Тож існує нагальна потреба проводити аналіз стану розвитку цього ринку, визначення його тенденцій та факторів з метою адаптації національної освітньої політики до потреб розвитку економіки та умов світового ринку.

Оцінка сучасного стану інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України тісно пов'язана та має безпосередньо впливати, і певною мірою визначати державну політику України у сфері вищої освіти, вдосконалення якої має враховувати активізацію процесів глобалізації загалом та у сфері вищої освіти зокрема. Ще одним важливим завданням у цій царині є напрацювання системи показників, що її характеризують, для їх подальшого використання в аналітичній роботі дослідників та системі національної статистики.

Останнім часом публікації у вітчизняній науковій періодиці було присвячено окремим аспектам впливу міжнародних чинників на розвиток національного ринку освітніх послуг, а також вивченню іноземного досвіду. Так політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти досліджував В.Пашков [12], а Болонський процес, якій наразі виступає одним з рушіїв трансформацій у загальноєвропейському просторі вищої освіти, з точки зору регіонального виміру інтернаціоналізації вищої освіти в Європі, у своїй праці розглядав Н.Авшенюк [1]. Крім того, вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою досліджувала М. Бойченко [4]. Існують публікації, які роблять наголос на політекономічній складовій. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів була предметом дослідження М. Ніколайчука [9], а О. Красовська розглядає інтернаціоналізацію вищої

освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [7], Шевченко Л. С. узагальнила сутність, етапи, наслідки транснаціоналізації вищої освіти та розкрила її у контексті економічної безпеки країни [13], а О. Шутаєва - маркетингові інструменти та механізми на світовому ринку освітніх послуг [14]. Аналізом досвіду та практики цікавилися О.Козієвська (стратегії інтернаціоналізації вищої освіти) [6], Р. Ковальчук (міжнародно-правовий аспект інтернаціоналізації освіти) [5], І.Мотунова (іноземні студенти як показник конкурентоспроможності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка) [8].

Враховуючи певні зміни тенденцій розвитку світового ринку освітніх послуг, розуміємо, що поза увагою вітчизняних науковців залишається дослідження поточного стану справ щодо рівня залучення системи вищої освіти України до світового ринку. Наша стаття присвячена оцінці стану інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України в контексті розгортання європейських інтеграційних процесів, зокрема перспективі підписання між Україною та Європейським союзом угоди про поглиблену зону вільної торгівлі.

Актуальність проблеми обумовлена тією причиною, що система вищої освіти України знаходиться в стані реформування, зміни пріоритетів розвитку та механізмів її інструментів регулювання, а їх ефективне визначення та застосування вимагають чіткої ідентифікації місця як окремих вітчизняних вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг, так і системи вищої освіти загалом.

Метою нашого дослідження є на основі оцінки сучасного рівня залучення системи вищої освіти України до світового ринку освітніх послуг зробити висновок щодо можливого впливу поглиблення зближення країни з інтеграційними угрупованнями на її розвиток. Були визначені наступні завдання: як ідентифікувати частку України та основних країн на світовому ринку освітніх послуг, обрахувати сальдо міграції студентів до України, порівняти частку іноземних студентів у країнах світу та визначити їх динаміку, визначити основні напрями співробітництва України з ЄС у сфері вищої освіти, порівняти фінансування наукових та науково-технічних робіт в університетах України та інших країн, обґрунтувати висновок про місце вітчизняної системи вищої освіти на

світовому ринку.

Останніми роками у світі у сфері освіти склалася стійка тенденція до інтернаціоналізації та інтеграції міжнародного ринку, обсяги якого оцінюються у 30-60 млрд. дол. США. Наразі за різними оцінками у світі налічується 2,5-3,1 млн. іноземних студентів, з яких 21-28% навчаються у США, 12-14% у Великобританії, 6-12% - у Німеччині, 8% - у Франції, 7-8% - в Австралії, 4-5% - у Росії, 4% - у Японії, 1,6-3% - в Іспанії, 2-3% - у Канаді, по 1-2% - у Бельгії, Австрії та Італії [2; 3; 17]. У 2009 році на Україну припадало близько 1,2% [17], а країни ЄС посіли 40,1% міжнародного ринку освітніх послуг, який, як очікується, у найближчі 12 років збільшиться удвічі. Фахівці відносять Україну до складу 20 провідних країн світу – лідерів міжнародної освіти, адже у 2009 році наша країна посідала 18-е місце у світі та 8-е місце у Європі за чисельністю іноземних студентів [17].

Останні 9 років чисельність іноземних студентів, що

навчалися в Україні, щорічно зростала у середньому на 9% та у 2011 році сягнула 42980 осіб, що у 2,3 рази більше ніж у 2003 році. З іншого боку сьогодні близько 20-35 тис. українських студентів навчаються за кордоном, що є характерною ознакою реалізації стратегії розширення можливостей у процесі інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України, та їх чисельність за останні роки має тенденцію до зростання. Студенти з країн ЄС практично відсутні в географічній структурі іноземних студентів в Україні, але при цьому досить багато студентів виїждить з України на навчання за кордон (тут Україна займає 4 місце у Європі [18]), у т.ч. до країн ЄС (див.табл.1). Загалом останні 5 років в Україні спостерігається невелике позитивне сальдо (наприклад, близько 8 тис. студентів у 2011 році) залучення іноземних студентів при тому, що до цього декілька років спостерігався чистий відтік студентів за кордон.

Таблиця 1. Чисельність студентів за країнами походження, які навчалися за кордоном у межах Європейського простору вищої освіти у 2008/2009 н.р., осіб [18]

№	Країна	Чисельність студентів
	Німеччина	76 717
	Франція	35 428
	Росія	32 303
	Україна	30 459
	Італія	29 031
	Польща	28 192
	Словаччина	27 434
	Греція	26 060
	Туреччина	21 707
	Румунія	20 101

Частка іноземних студентів в Україні у їх загальній чисельності [8] як один з ключових показників інтернаціоналізації ринку освітніх послуг є досить низькою (2,2%) у порівнянні з аналогічним показником у середньому по ЄС (7,6%) (при цьому цей показник значно різниться між країнами, а найбільшою є частка іноземних студентів у Великобританії (19,7%), Австрії (18,8%), Німеччині (10,6%), Франції (10,5%), на Кіпрі (35,1%), а від України відстають Латвія (1,27%), Литва

(1,39%), Польща (0,77%), Румунія (1,34%), Словенія (1,6%) [15]), що свідчить про дещо нижчий ступінь інтернаціоналізації вітчизняного ринку. Однак позитивна динаміка цього показника за останні 8 років (середні темпи приросту чисельності іноземних студентів близько 10% на рік) вселяє надію на те, що ВНЗ України займатимуть кращі позиції на міжнародному ринку (див.табл.2).

Таблиця 2. Динаміка чисельності іноземних студентів в Україні та українських за кордоном*

рік	Кількість студентів, які навчалися за кордоном		Чисельність іноземних студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації на початок навчального року		Сальдо, осіб
	осіб	темпи приросту	осіб	темпи приросту	
2003	19 080	-	18 939	-	-141
2004	24 864	30,3%	22 672	19,7%	-2 192
2005	26 626	7,1%	26 623	17,4%	-3
2006	25 751	-3,3%	29 614	11,2%	3 863
2007	26 721	3,8%	32 573	10,0%	5 852
2008	32 458	21,5%	35 780	9,8%	3 322
2009	33 654	3,7%	37 674	5,3%	4 020
2010	35 066	4,2%	38 166	1,3%	3 100
2011	35 038	-0,1%	42 980	12,6%	7 942

*Складено автором за матеріалами [20] та даними Держкомстату

Аналіз закордонних відряджень українських фахівців і студентів, які збільшилися за останні 5 років на 41%, показав, що близько третини з них припадає на країни ЄС та лише близько 7,5% статей публікуються за кордоном [11]. На жаль, досить невелика частка публікацій друкується англійською мовою та небагато з

них потрапляють до науково-метричних баз даних, що використовуються у тому числі для складання міжнародних рейтингів університетів. У 2011 році близько 28% вітчизняних студентів вивчали іноземні мови [11], з яких переважала англійська, а в ЄС студенти у середньому вивчають по 1,5 іноземні мови [16]. Тож

Україна знаходиться в очікуванні змін щодо зростання якості вищої освіти та подальшого розширення комерційної діяльності університетів на основі іноземного досвіду та фундаменті розширення автономії.

Відбувається поступова активізація залучення вищих навчальних закладів України до участі в програмах ЄС («Темпус», «Еразмус Мундус» та «Жан Моне») та інших міжнародних заходах та організаціях (при цьому залишаються резерви для розширення їх кількості). Напевно найбільшим джерелом іноземного фінансування є участь вітчизняних ВНЗ у рамкових програмах ЄС [4]. У 2011 році понад 50 проектів 7-ї рамкової програми ЄС із досліджень стартували в університетах України. При цьому лише близько третини угод, що укладені ВНЗ України, припадає на країни ЄС, а їх кількість за останні 5 років зросла на 75%.

В Україні за державні кошти за останній рік були направлені на навчання за кордон близько 300 студентів, що надзвичайно мало у порівнянні з ЄС, де лише за підтримки програми «Еразмус» 231 410 студентів у 2010-2011 н.р. в середньому на півроку виїжджали до інших країн ЄС на навчання або практику.

Загальні обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні є невисокими (1,2 - 0,8 % ВВП у 1995-2010 роки) та мають тенденцію до зниження, тоді як у ЄС за період у 1999-2010 роки частка таких витрат зросла з 1,84 до 2,01 % ВВП, що, однак, менше, ніж у США (2,63 - 2,79% ВВП) та Японії (3,02-3,45% ВВП). Іноземні джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні становлять значну їх частку при їх досить низьких та неритмічних загальних обсягах (у секторі вищої освіти – 5,1-3,3%). При цьому частка сектору вищої освіти за останнє десятиліття зросла з 5,03 до 6,28% у загальному обсязі фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні, що свідчить про низькі обсяги відповідних послуг, що надаються ВНЗ та про низький поточний рівень залучення вітчизняних ВНЗ до міжнародного ринку наукових та науково-технічних робіт. Найбільший ступінь інтернаціоналізації наукових та науково-технічних робіт (більше 10% фінансування) у 2010 році мали технічні науки (40,7%), з них транспорт (15,8%), будівництво та архітектура (14,8%), а також наукові установи та ВНЗ, що мають багатогалузевий профіль (16,9%). Одним з найбільших джерел виступає участь вітчизняних ВНЗ у рамкових програмах ЄС, наприклад у 2011 році понад 50 проектів 7-ї рамкової програми ЄС із досліджень стартували в університетах України, утворено 12 національних контактних пунктів на базі 9 ВНЗ, підпорядкованих МОН, молоді та спорту.

За аналогією, як у провідних країнах ЄС у межах реалізації стратегії отримання доходу свого часу були створені інституції, що займаються залученням іноземних громадян на навчання в цих країнах, у 2002 році було створено Український державний центр міжнародної освіти, який досить успішно просуває систему вітчизняної освіти у світі. Навчання іноземців як один з елементів експортного потенціалу України надало можливість поповнити скарбницю вищих навчальних закладів України лише у 2011 році на 100 млн. доларів США, а держави загалом – на 500 млн. доларів США [11] (у 2005 році надходження склали близько 50 млн. дол. США [10]).

За різними оцінками система вищої освіти в Україні

займає чільне місце у світовій ієрархії. Участь України та країн ЄС у Болонському процесі створює передумови для формування загальноєвропейського ринку освітніх послуг [1]. Однак слід визнати значні диспропорції між ЄС та Україною щодо позицій ВНЗ у провідних рейтингах, де, на жаль, вітчизняні ВНЗ займають значно нижчі місця (частка європейських університетів у першій сотні більшості світових рейтингів коливається від 30 до 50%, а вітчизняні ВНЗ зовсім не представлені у перших сотнях всіх рейтингів), у яких значну вагу займають показники міжнародної активності університетів. Тож за якістю освіти згідно з рейтингами університети країн ЄС випереджають ВНЗ України, що обумовлює домінування виїзду студентів до країн ЄС над їх приїздом, який практично відсутній з цих країн. На нашу думку, зростання добробуту населення України у разі відсутності суттєвих реформ у сфері вищої освіти (за якістю освітньої системи Україна посідає 62 місце у світі з 142 країн [19]) призводитиме до зростання кількості студентів, що виїжджають на навчання за кордон, зокрема до країн ЄС.

Таким чином, ступінь інтернаціоналізації вітчизняної галузі вищої освіти є помірним і відповідає рівню економічного розвитку країни та є вищим, ніж її характеристики за міжнародними рейтингами ВНЗ, а Україна посідає міцні позиції на міжнародному освітньому ринку. Однак, займаючи провідне місце в інформаційній економіці, до якої рухається Україна, галузь вищої освіти загалом та окремі ВНЗ мають вживати заходи для посилення конкурентних позицій та розвитку міжнародного співробітництва, активно застосовуючи маркетингові інструменти.

Значних змін, що могли б бути пов'язані з укладанням угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС, у зв'язку з членством країн у СОТ, з боку України очікувати не слід. Найкращим позитивним зрушенням тут може бути повне визнання вітчизняних документів про вищу освіту в країнах ЄС (це питання часто вирішується у двосторонніх угодах про вільну торгівлю), що відкриє для випускників вітчизняних ВНЗ, у т.ч. іноземцям, європейські ринки праці. Отже, подальша ситуація на освітньому ринку значною мірою залежатиме від того, які конкретні умови закладені в остаточному тексті угоди щодо освіти, а також суміжних сфер, особливо це стосується міграції та працевлаштування населення, наскільки державні органи влади розширять автономію ВНЗ, а останні скористаються такими змінами на ринку, здійснюючи внутрішні інновації.

Надалі слід адаптувати систему статистичної звітності України до вимог щодо узагальнення та розкриття тих показників, що характеризують систему вищої освіти, відповідно до тих, що функціонують у розвинених країнах світу, адже в нашому дослідженні було використано лише обмежене коло показників, що дещо звузило його глибину. Університетам явно бракує державного фінансування, що робить актуальними дослідження підвищення ефективності та розширення кола інструментів та механізмів державної підтримки їх розвитку. Найбільш важливим завданням є забезпечення високої якості освітніх послуг для вітчизняних споживачів, що неможливо без високого рівня міжнародної конкурентоспроможності основних університетів України.

Список літератури

1. Авшенюк, Н. М. Болонський процес як регіональний вимір інтернаціоналізації вищої освіти в Європі [Електронний ресурс] / Н. М. Авшенюк // Педагогічна теорія і практика : збірник наукових праць. – 2011. – №2. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkntu/2011_2/Avshenyuk.pdf.
2. Айдрус, И. А. Мировой рынок образовательных услуг [Текст] : учеб. пособие / И. А. Айдрус, В. М. Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – 194 с.
3. Балыхин, М. Г. Тенденции развития международного рынка образовательных услуг: на примере стран Евросоюза и Российской Федерации [Текст] : дис. на соис. к. э. н. / М. Г. Балыхин. – Москва, 2009. – 174 с.
4. Бойченко, М. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою [Електронний ресурс] / М. Бойченко // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 2(8). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppstud/2011_2/files/71-77.pdf.
5. Ковальчук, Р. Л. Інтернаціоналізація освіти: міжнародно-правовий досвід і національна практика [Текст] / Р. Л. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. – № 604. – 2011. – С.40-43. – Серія: Правознавство.
6. Козієвська, О. І. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід та українські перспективи [Електронний ресурс] / О. І. Козієвська // Матер.конференції. Higher Education in Ukraine: Internationalization, Reform, Innovation, 20-21 квітня 2012 року. – С.40-43. – Режим доступу: http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/papers/Kozievska_UA_Paper.pdf.
7. Красовська, О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Економіка" – № 2. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm.
8. Мотунова, І. Г. Іноземні студенти як показник конкурентоспроможності українського вишу (на прикладі Луганського Національного Університету імені Тараса Шевченка) [Текст] / І. Г. Мотунова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 2 (237). – С.149-160.
9. Ніколайчук, М. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів була предметом дослідження. [Електронний ресурс] / М. Ніколайчук. – Режим доступу: <http://nikolaichuk.at.ua/news/2010-11-27-56>.
10. Омелянчук, А. І. Міжнародне співробітництво ДОНДУУ: досвід та перспективи [Електронний ресурс] / А. І. Омелянчук, І. М. Сікорська. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_14_1/doc_pdf/omelbyanichuk.pdf.
11. Освіта України — 2011: Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році [Електронний ресурс] / Уклад.: О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк, О. В. Дашковська, Д. Б. Панасевич, А. К. Солоденко ; За загальною редакцією Табачника Д. В., Міністра освіти і науки, молоді та спорту України. МОНМСУ. К.2012. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/reforma-osviti/174-diyalnist/reforma-osviti/10540>.
12. Пашков, В. Політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Пашков // Гілея: науковий вісник. – 2011. – №46. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P21_doc.pdf.
13. Шевченко Л. С. Транснаціональна освіта в контексті економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право : збірник наукових праць. – 2011. – №2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vnyua_etp/2011_1/02_Shevc.pdf.
14. Шутаєва, О. О. Маркетинг на світовому ринку освітніх послуг: інструменти та механізми [Текст] / О. О. Шутаєва // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – Том 25 (64). – № 1. – 2012. – С. 223-231.
15. Eurostat. Education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/main_tables.
16. Eurostat. Foreign language learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_thfrlan&lang=en.
17. Inbound mobility rate, female percentage, and sums of internationally mobile students in tertiary education by host country and continent of origin (ISCED 5 and 6). Table 17. International (or internationally mobile) students. UNESCO Institute for statistics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx>.
18. The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, April 2012., с.159-161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>.
19. The Global Competitiveness Report 2011-2012 (Tertiary education enrollment rate) // World Economic Forum 2011, p.444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2011-12/17.GCR2011-2012DTVHigherEducationandTraining.pdf>.
20. UNESCO Institute for Statistics. Education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx>.

РЕЗЮМЕ

Ильницький Денис

Інтернаціоналізація ринку освітніх послуг України: сучасна оцінка

Стаття присвячена дослідженню сучасного рівня інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України для чого проаналізовано широкий круг показників. Розраховано еміграції та імміграції студентів в Україну. Сделано висновок про невідповідність низьких місць вітчизняних ВНЗ в світових рейтингах університетів тому місцу, яке займає система вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг.

RESUME

Ilynyts'kyi Denys

Internationalization of higher education market of Ukraine: modern assessment

The article is devoted to the current level of internationalization of the education market of Ukraine. With this purpose there has been analyzed a wide range of indicators. Balance of foreign students inward and outward flows in Ukraine is calculated. Author has found out inadequacy between low places of national universities in the world rankings of universities and the place, which is a system of higher education takes in the global education market.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.

РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КУРСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Досліджено стан і тенденції валютної політики зарубіжних країн, визначено роль регулювання валютного курсу як інструменту підтримки конкурентоспроможності національної економіки у посткризовий період, зроблено висновки, що дозволять посилити стимулюючу роль валютної політики України.

Ключові слова: валютний курс, регулювання, конкурентоспроможність, валютні війни.

Проблема конкурентоспроможності є ключовою в сучасних дослідженнях забезпечення сталого економічного зростання і для країн з розвиненими економічними системами, і для менш розвинених економік. Остання валютно-фінансова криза вкрай загострила проблему боротьби за сфери економічного впливу. Адже у посткризовий період світовий ринок суттєво видозмінився як функціонально, так і географічно, а характер конкуренції у всіх його сегментах набув глобальних рис.

Кризовий переділ ринку означає, що для країн з'являються реальні можливості заповнити на міжнародних ринках ніші, що звільнилися, разом із національними ринками найбільш розвинених країн. Однак така перспектива не задовольняє інтереси останніх, які прагнуть зберегти свої позиції і використовують для цього усі доступні макроекономічні інструменти, у тому числі й такий найбільш потужний і доступний, як девальвація. Відтак актуалізувалося питання «валютних війн» та методів їх ведення.

Окремі аспекти формування та підтримки національної конкурентоспроможності тривалий час перебувають у полі зору багатьох учених і дослідницьких інституцій; вони висвітлені у працях вітчизняних вчених. Зокрема цим темам присвячені напрацювання Я. Белінської, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Гесця, З. Луцишин, Ю. М. Пахомова, О. Плотніковата інших.

Якісні зміни у зовнішньому конкурентному середовищі економічної діяльності як фірм (корпорацій), так і держав, зумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів досягнення, підтримання і розвитку високого рівня конкурентоспроможності національних економік. Саме це зумовило вибір мети нашої статі: дослідження використання регулювання валютного курсу з метою підтримання конкурентоспроможності національних економік під час валютно-фінансової кризи 2007-2009 років та у посткризовий період.

Однієї із ключових причин кризи називають «фінансіалізацію» економіки та зростаючу невідповідність між фінансовим і реальним секторами економіки. Швидке зростання різних видів фінансових інструментів і активів стало одним з найбільших ризиків сучасного світового економічного розвитку. За оцінками експертів McKinsey Global Institute, фінансова глибина (financial depth) економіки (співвідношення

традиційних фінансових активів¹ і світового ВВП) збільшилася з 261% у 1990 р. до 356% у 2010 р. [7, с.48]

Особливо яскраво невідповідність між фінансовим та реальним секторами виявилася в країнах з розвинутою ринковою економікою. Так у США за останні 50 років частка обробної промисловості у ВВП скоротилася більше, ніж у два рази (з 25% до 12%), при цьому частка фінансового сектору у ВВП зросла удвічі (з 3,7% до 8,4%). За той же період частка доходів в обробній промисловості США скоротилася більше, ніж на дві третини (з 49% до 15%), а частка доходів фінансового сектору у загальній сумі доходів зросла удвічі (з 17% до 35%) [8]. Висока частка фінансового сектору у загальній сумі доходів при відносно низькій частці фінансового сектору у ВВП засвідчує невинуватого «роздутість» останнього. Основою виходу його з кризи може бути лише стабільний розвиток реального сектору економіки та врівноважений платіжний баланс. Традиційними інструментами підтримання конкурентоспроможності національних товаровиробників та врівноваження платіжного балансу є валютний курс.

Зниження обмінного курсу стає потужним чинником, який здешевлює національні товари на зовнішніх ринках, захищає від конкуренції з імпортом, а відтак – сприяє позитивним темпам економічного зростання та збалансуванню платіжних балансів. З цих причин країни не перешкоджали зниженню курсів своїх валют. Водночас у масштабах світової економіки політика девальвації означає вирішення економічних проблем однієї країни за рахунок іншої, що не сприяє подоланню глобальних кризових тенденцій.

Підсумкові труднощі в узгодженні напрямів валютної політики окремих країн стали вкрай гострим моментом у перебігу останньої валютно-фінансової кризи. На перших етапах кризи більшість країн перейшли до гнучкого валютного курсу, що використовувався в якості абсорбера впливу зовнішніх шоків на економічну систему. Наростання дисбалансів у платіжному балансі та різкі коливання цін на світових товарних ринках частково трансформувалися у підвищену волатильність обмінного курсу національних валют.

¹ До таких фінансових активів експерти McKinsey Global Institute відносять акції, різні види державних і корпоративних облігацій, кредитні зобов'язання.

Протягом 2008-2009 років валюти Бразилії, Кореї, Польщі та Росії знизилися на 40-60% проти долара США, а упродовж березня-вересня 2009 року зміцнилися на 20-40 % [9]. Суттєві курсові коливання негативно впливали на фінансовий і реальний сектори економіки, тим більше, що вони не обумовлювалися змінами фундаментальних факторів, а продукуватися коливаннями попиту та пропозиції на валютних ринках під впливом реверсійних потоків капіталу.

У 2010 році після припинення гострих кризових явищ у світовій та національних фінансових системах більшість країн посилила ступінь регулюваності валютних режимів для використання цілеспрямованої девальвації як потужного стимулюючого інструмента. Зважаючи на той факт, що в сучасному глобалізованому світі девальвація однієї валюти означає ревальвацію іншої, намагання країн девальвувати свої валюти спровокувало ситуацію «валютних війн», що стало центральним пунктом обговорення в жовтні 2008 р. на саміті «Азія-Європа» в Пекіні, на зустрічі Великої двадцятки у Сеулі восени 2010 році.

Прагнення до регіоналізації – відділення, відокремлення кран та закриття національних кордонів – стало одним із напрямів пошуку шляхів розв'язання кризових проблем та формою забезпечення від глобальних катаклізмів і відповіддю-відмовою від моделі однополярного фінансового світу з традиційною до останнього часу концентрацією ресурсів у Нью-Йорку і Лондоні. Фактично регіоналізація країн поставила питання про перспективи розвитку англо-американської фінансової моделі.

Наприклад, у жовтні 2008 р. на вказаному саміті були озвучені наміри створення регіональних валютних резервів обсягом 80 млрд. дол. у межах формату «10+3» (країни АСЕАН, Китай, Японія та Республіка Корея), якими зможуть користуватися країни-учасниці такої угоди. Надалі можна очікувати появи й інших подібних багатосторонніх фінансових утворень з частковою «регіоналізацією» функцій МВФ. Лідери країн-членів «ALBA» – регіональної Боліваріанської альтернативи для Америки, до складу якої входять Венесуела, Куба, Болівія, Нікарагуа, Домінікана та Гондурас, навіть заявляли про створення власної єдиної валюти – сукре – як противаги долару США та відмови від останнього при здійсненні взаєморозрахунків.

Глибинними причинами кризи у валютній сфері стало протистояння між двома групами: з одного боку, розвиненими країнами з резервними валютами, що є емісійними центрами, з іншого боку – менш розвиненими економіками, які нагромаджують міжнародні резерви у резервних валютах. Зокрема це протистояння двох великих економічних систем, якими є США та Китай. Домінування сфери споживання над сферою виробництва у США компенсувалося масовим імпортом товарів з Китаю за підтримки слабким юанем². Отримання виручки у доларах США зумовило нагромадження Народним банком Китаю (НБК) величезних валютних резервів (3,3 трлн. дол. США на кінець I кварталу. 2012 р.). У підсумку сформувався негативне коло взаємозалежності двох країн, коли Китай уникає укріплення національної валюти і

продовжує у такий спосіб стимулювати експорт³, а США споживає імпортні товари і ресурси, залишаючись глобальним емісійним центром і перекладаючи у такий спосіб свої витрати на інші країни світу шляхом вимивання їх заощаджень доларовою емісією. Відтак Китай очолив список країн, які виступають об'єктами антидемпінгових розслідувань. За 1995-2005 рр. проти нього було ініційовано вдвічі більше антидемпінгових розслідувань, ніж проти Південної Кореї та втричі більше, ніж проти США, які відповідно посідають 2 і 3 місця [10].

У 2010 році суперечність між країнами загострилася в умовах девальвації долара для вирішення проблем, пов'язаних з дефіцитом державного бюджету США понад 10% ВВП. У результаті інші країни стикнулися з надлишковим припливом іноземної валюти і ревальвацією національних валют, що погіршувала їх конкурентоспроможність. В Україні, наприклад, така ситуація загрожує ще й посиленням інфляції внаслідок викупу значних надходжень доларів США за гривні, що підживляє конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників за рахунок зростання витрат. Аналогічні проблеми спостерігалися в інших країнах, насамперед у Бразилії, Південно-Африканській республіці. Активне протистояння девальвації долара здійснюють такі потужні економічні системи, як Європейський Союз і Китай, що видно на рис. 1 та 2.

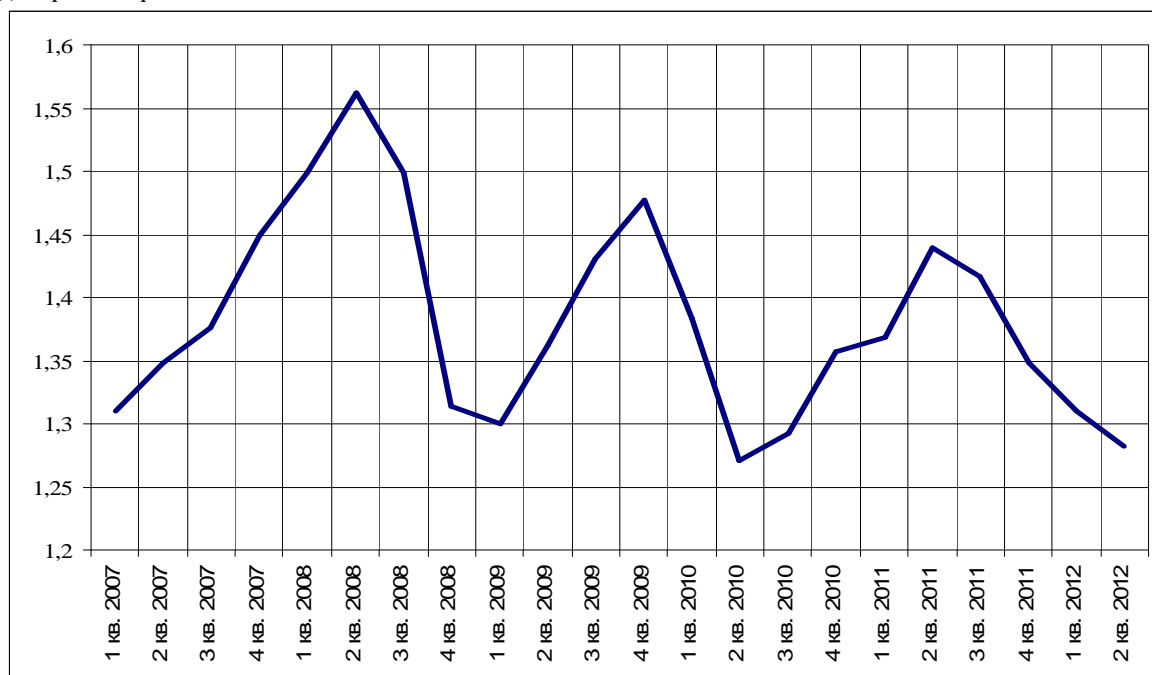
Як видно на рис. 1 та рис. 2, курсове співвідношення пари долар-євро демонструє симетричні коливання з повільною тенденцією до ослаблення євро, що вкрай необхідно країнам ЄС для підтримки своїх економік. Така динаміка відповідає закономірностям середньо- та довгострокової динаміки курсового співвідношення цих валют, що спостерігаються з моменту введення євро у обіг. Курси цієї пари валют демонструють 5-6 річні циклічні коливання, протягом яких є можливими короткочасні коливання меншої амплітуди. Практично симетричні зміни курсу долара та євро засвідчують постійну конкуренцію між економічними системами цих країн за провідну роль у світовій економіці.

Щодо пари єна/юань, то юань зміцнюється відносно єни з початку кризи, хоча обидві валюти зміцнилися щодо долара США. Тенденція до ревальвації юаня щодо єни та долара США означає передумови для реалізації стратегії перетворення юаня у регіональну та світову валюту. До кризи Китай використовував політику «слабкого» юаня, що дозволило йому вийти на позиції провідної країни-експортера у світі. Для закріплення позицій необхідно посилити роль юаня у світі, тому Народний банк Китаю розпочав заходи щодо розширення сфери впливу юаня.

³ Основний аргумент уряду Китаю на користь утримання заниженого курсу юаня – це необхідність фіксування рівня зайнятості і ВВП. За експертними оцінками, зміцнення юаня на 20% буде означати втрату 10 млн. робочих місць. Тому хоча НБК заявляв, що Китай може дозволити ревальвацію юаня на 3-5% на рік у найближчі кілька років, проте реальних кроків застосовано не було. У відповідь на небажання Китаю суттєво знижувати курс юаня Палата представників Конгресу США проголосувала за введення мит на китайські та в'єтнамські товари на загальну суму близько \$4 млрд. дол. США, що дозволить захистити десятки тисяч робочих місць і близько 80 американських компаній у 38 країнах.

² У експортноорієнтованій економіці Китаю частка експорту у ВВП складає 65%. Значною мірою це підтримувалося фіксацією обмінного курсу юаня на визначеному рівні щодо долара США, який ФРС та МВФ вважали заниженим.

долар за 1 євро

Джерело: За даними Європейської комісії статистики. [Електронний ресурс]. – Режим

Рис. 1. Динаміка курсового співвідношення євро та долара США, доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/exchange_rates/introduction

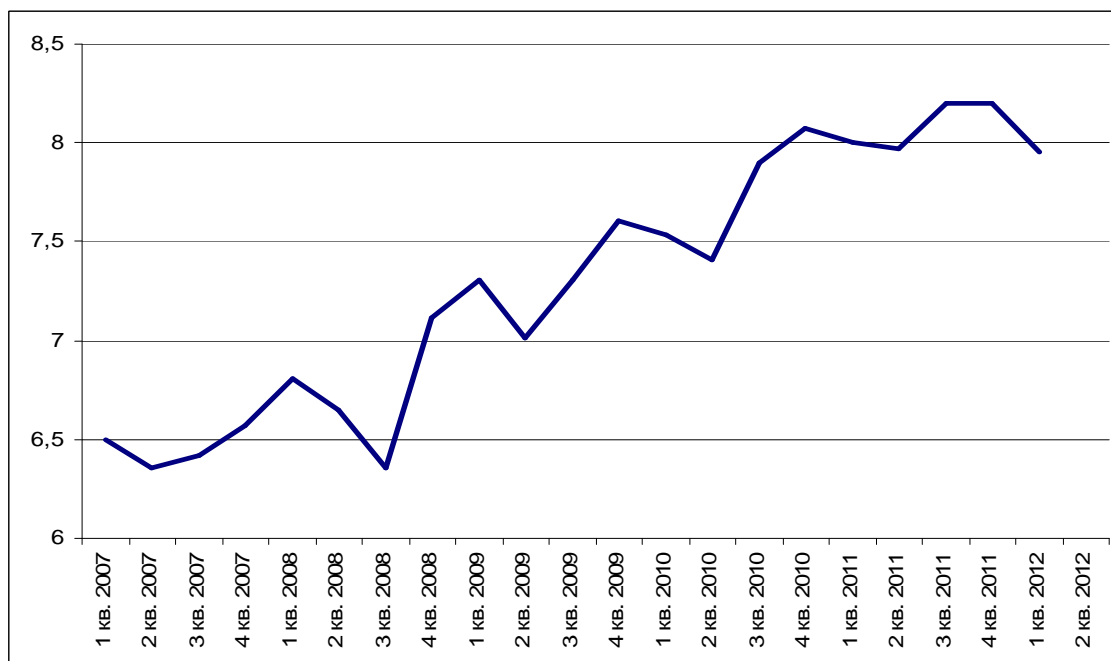

Рис. 2 Динаміка курсового співвідношення національних валют Китаю та Японії, єн за 1 юань*

* За даними Європейської комісії статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/exchange_rates/introduction

Зокрема активізував політику викупу боргових зобов'язань країн ЄС⁴, надання кредитів країнам, що стикнулися з фінансовими труднощами, укладання валютних свопів з країнами різних регіонів⁵. Цілеспрямоване витіснення з обігу та міжнародних резервів інших валют дозволить суттєво збільшити попит на юань та його застосування у світовому торговому обороті та посилити роль Китаю у світовій економіці. Не можна обійти увагою розширення сфери обігу юаня і в Україні. Наприклад, улітку 2012 року НБУ підписав угоду про проведення валютних свопів з НБК на три роки у розмірі 15 млрд. юанів (2,36 млрд. дол. США). У той самий час відбулося підписання угоди між Міністерством аграрної політики і продовольства України та Експортно-імпортним банком Китаю щодо надання Україні кредиту у розмірі 3 млрд. дол. на 15 років, 5 років – пільговий період, протягом якого Україна буде сплачувати лише відсотки. При цьому Китай вже посідає друге місце серед країн – торгових партнерів України і лише за 4 міс. 2012 р. товарообіг з ним виріс на 20 % до 2,646 млрд. дол. США. Однак сальдо торгівлі з Китаєм є пасивним: Україна більше імпортує, ніж експортує до Китаю. Тому валютний своп по суті є постачанням валюти в Україну каналами фінансового рахунку, яка потім повернеться в Китай каналами руху товарів. Таким чином, Китай послідовно нарощує свою присутність не лише у сфері зовнішньої торгівлі, а й у грошово-кредитній, валютній і реальній сферах, кредитуючи під заставу і скуповуючи активи системно важливих компаній в обмін на кредити.

Ситуація, що складається у світовій валютній сфері, з одного боку, є досить небезпечною для України і загрожує погіршенням зовнішньоекономічних умов та різкими курсовими стрибками. З іншого боку, загострення конкуренції між потужними світовими валютами означає можливість свідомо обирати майбутній напрям інтеграції і наполегливо відстоювати власні пріоритети й умови такої інтеграції.

Таким чином, останніми роками курсова політика стала потужним антикризовим інструментом, а рівень валютного курсу – однією з визначальних позицій монетарної політики. За дослідженнями західних фахівців, суттєві і тривалі відхилення номінального курсу від його рівноважного рівня, що визначається станом фундаментальних змінних, можуть мати негативні наслідки у середньо- і довгостроковому періоді. Насамперед, це нагромадження ре- або девальваційного потенціалу та нераціонального розміщення ресурсів, стимулювання потоків капіталу та небажаних змін у процентних ставках, погіршення конкурентоспроможності національних товаровиробників. Тому встановлення економічно-обґрунтованого рівня валютного курсу та застосування пруденційних заходів для мінімізації валютних

коливань визначено важливою складовою політики підтримання цінової й фінансової стабільності у посткризовий період. З цих причин, незважаючи на задекларований більшістю країн режим гнучкого валютного курсу як складової режиму інфляційного таргетування, центральні банки розвинених країн впливали на курси своїх валют, намагаючись уникати їх суттєвого зміцнення та максимально використовувати можливість зниження курсу для підтримки конкурентних переваг національних товаровиробників.

Основними інструментами впливу ЦБ на курсові співвідношення були валютні інтервенції, дисконтна політика та інформаційні повідомлення. Проте в реальності, за практично рівних нулю базових процентних ставок, їх підвищення або зниження слабо впливало на курси валют. Тому ЦБ окремих країн йшли на крайні заходи. Наприклад, на початку серпня 2011 року в умовах постійного зростання курсу швейцарського франка⁶ Швейцарський національний банк (SNB) прийняв рішення скоригувати курс франка, знизивши базову облікову ставку з 0-0,75% до мінімально можливих 0-0,25% і відповідно збільшити грошову базу, розширивши обсяг депозитів, які банки можуть тримати у SNB, із 30 млрд. до 80 млрд. франків. За заявою представників SNB франк було переоцінено, що несе ризики дефляції, стримує експорт і загрожує сталому розвитку економіки. Унаслідок зазначених заходів курс франка до євро впав до 2,8% до 1,1146 франка; а до долара США – на 2,0% до 0,7787 франка. Проте на наступний день курси «відкотилися» назад: курс франка за євро склав 1,096, що нижче попереднього дня лише на 1,2%. Відтак аналітики зійшлися на думці, що виступити з такою заявою набагато простіше, ніж дійсно утримати франк від подальшого зміцнення, якщо на ринках збережуться висока волатильність і неприйняття ризику.

Проте SNB й надалі вживав заходів, спрямованих на послаблення швейцарського франка. Через місяць (на початку вересня 2011 р.) вперше за більш ніж 30 років SNB оголосив про фіксування граничного курсу швейцарського франка до євро на позначці 1,20 франка і пообіцяв захищати цільовий рівень із «максимальною рішучістю» та проводити валютні інтервенції з викупу іноземних валют у необмеженій кількості, якщо в цьому виникне необхідність. Франк одразу різко подешевшав як до євро, так і до долара – на 10% та на 7,6% відповідно [11] – і тримається на цьому рівні дотепер.

Водночас політика девальвації має свої обмеження, насамперед значні зовнішні борги. Країни зі значною зовнішньою заборгованістю не можуть беззастережно і тривалий час використовувати девальвацію валюти через загрозу боргової кризи. Насамперед це демонструє приклад країн ЄС. Так на фоні кризових тенденцій влітку 2012 року було оприлюднено документ «З глухого кута - шляхи виходу з кризи», розроблений на замовлення американського інституту New Economic Thinking [12]. Головним завданням ЄС, на якому наголошують науковці, є ліквідація боргової кризи. У короткочасній перспективі необхідне розширення гарантій допомоги для країн-боржників, якщо вони запроваджують узгоджені з наднаціональними

⁴ За даними китайських джерел, в руках Китаю знаходиться вже 12% держборгу Іспанії // За матеріалами: Інтерфакс-Україна

⁵ Окрім України, з якою валютний своп було укладено у червні 2012 р., Китай уклав свопи з такими країнами: Австралія - 200 млрд. юанів, Монголія -10 млрд., Туреччина - 10 млрд., Малайзія - 180 млрд., ОАЕ - 35 млрд., Пакистан -10 млрд., Таїланд - 70 млрд., Гонконг - 400 млрд., Південна Корея - 360 млрд., Нова Зеландія - 25 млрд., Сінгапур - 150 млрд., Ісландія - 3,5 млрд., Аргентина - 70 млрд., Індонезія - 100 млрд., Білорусія - 20 млрд. юанів. Усього на майже 2 трлн. юанів або на 308,3 млрд. дол. США. НБК у такий спосіб диверсифікував майже 10% своїх міжнародних резервів

⁶ У 2003-2006 рр. курс франка щодо євро залишався на рівні 1,55 франка. На тлі боргових проблем єврозони франк за липень 2011 р. зміцнився на 10% відносно євро та досягнув історичного максимуму в 1,08 франка за євро.

органами регулювання реформи. Крім того, як йдеться у документі, обов'язково має бути розроблений механізм виходу країни з монетарного союзу, у якому фінансово-економічна ситуація не відповідає загальним вимогам єврони. Такий механізм зараз відсутній й чітко не прописаний в угодах ЄС.

Ще одним обмеженням девальвації є втрата слабкою валютою своїх позицій на світових валютних ринках, що може обмежити її можливості відігравати роль стратегічної резервної валюти. Як було показано вище, для подолання цього обмеження Китай вже поступово зміцнює свою валюту, а Євро поступово втрачає довіру інвесторів.

Отже у світовій економіці виникла необхідність як реформування світової валютної системи, так і відновлення дискусії з приводу доцільності підтримання режиму фіксованого чи плаваючого валютного курсу. Початок цій дискусії поклато обговорення у 2010 р. на зустрічі «Групи двадцяти» в Сеулі. Основним питанням на цій зустрічі було координування валютно-курсової політики та відновлення збалансованості структури світового зростання шляхом прив'язки курсів валют до стану фундаментальних показників. Дії центральних банків розвинених країн щодо захисту своїх валют було оцінено як початок валютних війн і винесено у 2010 році на розгляд засідання міністрів фінансів і голів центральних банків «Групи двадцяти» (G20). Голова МВФ Д. Стросс-Кан зазначив, що у світі спостерігаються ознаки того, що деякі країни намагаються використати курс своєї валюти як свого роду зброю, проте вираз «валютна війна» може бути дещо перебільшений. Разом з тим, намагання країн знайти власне рішення глобальної проблеми загрожує успішному відновленню світової економіки. Розбіжності між країнами з питання курсових співвідношень їх валют та інструментів їх підтримання наочно продемонстрували, що рівень співпраці на етапі виходу з кризи набагато нижчий, ніж у гострий період економічної кризи.

Так само була відсутня єдність думок щодо переваг плаваючого чи фіксованого курсових режимів. У 2010 р. тогочасний Президент Франції Н. Саркозі зазначив необхідність рухатися до більш гнучкої системи обмінних курсів, що дозволить краще абсорбувати зовнішні шоки. Міністр фінансів США Т. Гайтнер також заявив, що гнучкі обмінні курси, відсутність жорсткого державного нагляду за валютним курсом дозволяють краще справлятися з інфляцією. При цьому Т. Гайтнер зазначив, що наявність країн, які, як і раніше, жорстко контролюють курсоутворення валют, створює «велику напруженість» у світовій економіці.

Однак окремі провідні науковці рекомендують повернення до фіксації курсів. Так Лауреат Нобелівської премії Роберт Манделл вважає, що світовий фінансовий ринок можна стабілізувати за рахунок фіксації обмінних курсів долара та євро [13]. На підсумок цієї дискусії у рішенні «Групи двадцяти» (Сеул, 2010 рік) було зафіксовано домовленість про збереження статус-кво країн з валютних питань, що забороняє державі вживати додаткових адміністративних заходів для захисту національних валют, а також спрямованість валютної політики на гнучкість курсів за збереження їх орієнтації на динаміку фундаментальних змін.

Ці принципи реалізації національної і наднаціональної валютної політики отримали свій розвиток у Каннах у 2011 році. На початку 2011 року стало зрозумілим, що концепція антикризової та

стимулюючої економічної політики дещо змінилася у напрямі посилення ролі держави в економіці. За використання положень кейнсіанської концепції щодо виводу економіки з кризи за рахунок зниження процентів та нарощування державних витрат, у зовнішньоекономічній політиці також простежується домінування принципів протекціонізму за рахунок зниження курсу національної валюти. За продовження такої ситуації у світовій валютній системі усі держави з малою відкритою економікою (у тому числі Україна, Росія, країни СНД) так чи інакше будуть втягнуті у «валютні війни».

Таким чином, у посткризовий період підходи до реалізації валютно-курсової політики суттєво змінилися. Якщо протягом 1997-2003 рр. більшість антикризових програм розроблялися в ситуації, коли країни стикалися з дефіцитом поточного рахунку платіжного балансу, погіршенням умов торгівлі або кризами державного боргу, то їх реалізація передбачала стандартний набір заходів: девальвація національної грошової одиниці, скорочення бюджетних витрат і посилення грошово-кредитної політики з метою запобігання інфляції. В умовах прив'язки валютного курсу до однієї з резервних валют були потрібні більш жорсткі податково-бюджетні заходи.

Під час кризи 2007-2008 років процеси підвищення цін та ревальвації національної валюти засвідчили існування більш складних зв'язків між ціновою та курсовою стабільністю і рівнем конкурентоспроможності національних товаровиробників. Необхідність урахування цієї взаємозалежності привело до зміни курсового регулювання. ЦБ більшості країн після кризи активніше стабілізували валютні курси шляхом проведення валютних інтервенцій, дисконтної політики та запровадження адміністративних обмежень щодо припливу іноземного капіталу для стримування потоків передачі ризиків і підтримання конкурентоспроможності національних виробників. Процентна політика і обмінний курс по суті стали чи єдиними потужними інструментами реалізації монетарної політики на поточному етапі, при цьому валютний слугує не лише інструментом, а й метою монетарної політики. Новітні програми подолання наслідків кризи 2007-2008 років у Східноєвропейських країнах шляхом реформування валютно-курсової політики можна поділити на три групи:

- використання механізму гнучкого валютного курсу (до неї відноситься і поточна програма МВФ, рекомендована для України);
- збереження курсової стабільності за посилення фіскальної політики (за досвідом Хорватії 1999 р., Латвії 2008 р.);
- комбінація заходів, різних за жорсткістю і спрямованістю грошово-кредитної, валютно-курсової і податково-бюджетної політики (поточна програма для Угорщини).

При цьому програми, орієнтовані на комбіноване використання м'яких фіскальних і жорстких монетарних підходів, як правило, вимагають великих обсягів зовнішнього фінансування і мають сенс лише у випадку відмови держав від використання національної валюти в межах вступу у валютний союз або жорсткої прив'язки до певної резервної валюти.

Підсумовуючи досвід зарубіжних країн щодо регулювання валютного курсу для підтримки конкурентоспроможності національних економік,

можна зробити висновки, що будуть корисними для вдосконалення валютної політики НБУ у напрямі посилення її стимулюючого впливу на конкурентоспроможність:

- валютна політика посилила свою роль як потужний інструмент захисту національних товаровиробників і стимулювання економічного зростання, боротьби за ринки збуту товарів і економічне домінування;
- у кризовий та посткризовий період розгорнулася тенденція до фіксації валютних курсів розвинених країн з метою втримання їх від переоцінки та посилення гнучкості валютних курсів менш

розвинених країн для використання девальвації в якості стимулюючого заходу;

- істотно зростає роль держави, органів регулювання фінансового сектору і, перш за все - органів монетарної влади у визначенні валютного курсу, а також розширення міжнародного співробітництва у валютній сфері для досягнення сталого економічного зростання;
- використання валютного курсу в якості інструмента підтримки конкурентоспроможності обумовлює необхідність посилення контролю за його коливаннями.

Список літератури

1. Белінська, Я. В. Валютно-курсове регулювання: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія. / Я. В. Белінська – К, 2007. – 372 с.
2. Бураковський, І. В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України [Текст] / І. В. Бураковський, О. В. Плотніков. – Харків : Фоліо, 2009. – 299 с.
3. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст] / [Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П.]. — К.: Знання України, 2002. – 337 с.
4. Геєць, В. Цінова конкурентоспроможність чи цінова стабільність: дуалізм політики економічного зростання [Текст] / В. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – №4. – С. 9-31.
5. Луцишин, З. О. Тенденції світового фінансового ринку, економічна криза та інтеграційний курс України [Текст] / З. О. Луцишин, О. О. Луцишин // Фінансовий ринок України. – 2008. – №11 (61). – С. 6-11.
6. Пахомов, Ю. М. Трансформація конкурентоспроможності в умовах глобалізації та регіоналізації [Текст] / Ю. М. Пахомов // Економіка і управління. – 2005. – № 4. – С. 7-11.
7. Хейфец, Б. А. Глобальные дисбалансы и реформа мировой валютно-финансовой системы [Текст] / Б. А. Хейфец // Деньги и кредит. – 2012. – № 7. – С.48.
8. Duvvuri Subbarao. Financial regulation for growth, equity and stability in the post-crisis world. – First CAFRAL-BIS international conference on «Financial sector regulation for growth, equity and stability in the post-crisis world». Mumbai, 15 November, 2011. – BIS Papers No 62, January 2012. – P. 1-8.
9. World Economic Outlook Databases [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>.
10. Антидемпинговые меры. Официальный сайт Минэкономразвития Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mdb.economy.gov.ru/index.htm?menu_id=286.
11. Швейцарія вирішила зафіксувати курс франка. – 06 вересня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/shveysariya_virishila_zafiksuvati_kurs_franka-87333.html.
12. INET Council on the Euro Zone Crisis - (INET) 23.07.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ineteconomics.org/council-euro-zone>.
13. Фіксація курсу долара до євро може врятувати фінансовий ринок: думка [Електронний ресурс] // Джеркало тижня. – Режим доступу http://news.dt.ua/ARCHIVE/fiksatsiya_kursu_dolara_do_evro_mozhe_vryatuvati_finansoviy_rinok_dumka-67102.html.

РЕЗЮМЕ

Качур Анна

Регулирование валютного курса как инструмент поддержки конкурентоспособности национальных экономик в посткризисный период

Исследовано состояние и тенденции валютной политики зарубежных стран, определена роль регулирования валютного курса как инструмента поддержки конкурентоспособности национальной экономики в посткризисный период, сделаны выводы, позволяющие усилить стимулирующую роль валютной политики Украины

RESUME

Kachur Anna

Exchange rate as a tool to support the competitiveness of national economies in the post-crisis period

The state and trends of currency policy are investigated. The role of exchange rate as a tool to support the competitiveness of the national economy in the post-crisis period is determined. The conclusions that will strengthen the role of monetary policy in Ukraine have been drawn.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2012 р.

ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто наукові основи поняття інформаційних систем, розглянуто їхню структуру, перелічено переваги застосування інформаційних систем та технологій у процесі здійснення фінансового аналізу підприємства.

Ключові слова: система, інформаційні системи, інформаційні технології.

За умов переходу економіки України до ринкових відносин, істотного розширення прав підприємств у галузі фінансово-економічної діяльності значно зростає роль своєчасного, якісного, об'єктивного аналізу фінансового стану підприємств, оцінки їх ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності. Важливу роль у реалізації завдань фінансового аналізу відіграє його інформаційне забезпечення. Основним джерелом інформації при проведенні фінансового аналізу є дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства.

Сьогодні існування будь-якого підприємства важко уявити без використання сучасних інформаційних технологій. Уже зараз значна кількість підприємств використовує засоби автоматизації бухгалтерського обліку. Проте використання інформаційних технологій для автоматизації фінансового планування, економічного аналізу і прогнозування на підприємствах не одержало достатнього розвитку, що є абсолютно незрозумілим, оскільки саме їх застосування має потенційні можливості для підвищення ефективності виробництва.

Вивченням теоретичних та методологічних аспектів розвитку та впровадження комп'ютерних інформаційних систем на підприємствах займалися такі вчені, як: М. Т. Барановський, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. В. Івахненко, Г. Г. Кірейцев, Ю. А. Кузьмінський, Ю. І. Осадчий, М. Г. Чумаченко, В. Д. Шквір. Ці дослідники зробили значний внесок у розвиток інформаційних систем бухгалтерського обліку. Питанням з розроблення методик фінансового аналізу присвятили увагу провідні фахівці України: І. О. Дмитрієнко, Т. А. Каліфська, Є. В. Мних, З. Ф. Петряєва, А. М. Подерьогін, Т. М. Чебан. Однак питання розробки та використання програмних засобів для автоматизації процесу фінансового аналізу в науковій літературі висвітлені недостатньо. Зокрема розглядаються функціональні можливості тих чи інших програм з фінансового аналізу. Але публікації часто мають рекламний характер і не завжди відзначаються належним рівнем компетентності і об'єктивності думок.

Метою статті є розкриття сутності інформаційних систем і технологій обліку та можливості їх використання в процесі фінансового аналізу

підприємства.

Сучасне суспільство характеризується небувалим збільшенням інформаційних потоків як в економіці, так і в соціальній сфері. Найбільше зростання обсягу інформації спостерігається в промисловості, торгівлі та фінансово-банківській сфері. Поряд із цим суттєво змінюється роль інформації у суспільному житті. Інформація набула перетворюючого, визначального характеру та охоплює всі сторони життя суспільства – від матеріального виробництва до соціальної сфери.

Економічна діяльність будь-якого підприємства пов'язана з виконанням певних функцій управління. Процес управління полягає у зміні стану керованого об'єкта для досягнення поставленої мети. Прийнято виділяти функції планування, обліку і контролю, аналізу і регулювання. При виконанні цих функцій формується інформація про роботу організації і виробляються пропозиції щодо вдосконалення системи управління.

Реалізація функцій управління здійснюється за допомогою економічної інформації, що становить собою різні дані економічного характеру, отримані в процесі виробничо-господарської діяльності та відображають соціально-економічні процеси.

Економічна інформація має складну структуру побудови, елементи якої утворюють економічну інформаційну систему.

Інформаційні системи (ІС) існували з моменту створення суспільства, оскільки на будь-якій стадії розвитку суспільство вимагає для свого управління систематизованої, попередньо підготовленої інформації. Особливо це стосується виробничих процесів як життєво найважливіших для розвитку суспільства [9, с.14].

Одне із значень терміну «система» – це сукупність елементів, які працюють разом при виконанні завдання. Її різновидом є інформаційна система, тобто організований набір елементів, що збирає, обробляє, передає, зберігає та надає дані [2, с.15].

Інформаційна система складається із людей, обладнання, процесів, процедур, даних та операцій.

Але використанням засобів обчислювальної техніки поняття інформаційної системи не вичерпується. Інформаційну систему слід розуміти значно глибше. Термін «система» тут треба вживати у двох розуміннях:

а) як деякий метод, суть якого – в раціональному поєднанні і впорядкованості всіх елементів у часі і

просторі таким чином, що кожний з них сприяє успіху діяльності всього об'єкта. З таким трактування пов'язано розуміння координації і синхронізації дій персоналу управління, поєднаних з метою досягнення поставлених цілей;

б) як об'єкт, який має досить складну, певним чином впорядковану внутрішню структуру (наприклад, виробничий процес) [3, с.101].

Кожна інформаційна система містить наступні компоненти:

- структура системи – множина елементів системи і взаємозв'язків між ними, наприклад, організаційна і виробнича структура підприємства;
- функції кожного елемента системи;
- вхід і вихід кожного елемента і системи загалом;
- мета і обмеження системи та її окремих елементів [2, с.15-16].

При застосуванні комп'ютерів обробку економічної інформації здійснює КІСП – комп'ютерна інформаційна система підприємства. Вона є сукупністю інформації, методів, моделей; технічних, програмних, технологічних засобів та рішень, а також спеціалістів, які виконують обробку інформації і приймають управлінські рішення в межах підприємства. КІСП така сама частина (абсолютно рівноправна і необхідна) виробничої інфраструктури, як технологічне обладнання, ресурси і персонал [2, с.16].

Забезпечення КІСП складається з технічного, інформаційного, технологічного, математичного, організаційного, правового, ергономічного й інших видів.

Комп'ютерні інформаційні системи відіграють значну роль на сучасних підприємствах. Вони безпосередньо впливають на планування і прийняття управлінських рішень, номенклатуру і технологію виготовлення та реалізації товарів і послуг.

Інтенсивний розвиток обчислювальної техніки, поява нових класів обчислювальних машин призводять до значних змін у технології обробки економічної інформації. Під інформаційною технологією (ІТ) розуміють систему методів і способів збирання, накопичення, зберігання, пошуку і оброблення інформації на основі застосування засобів обчислювальної техніки. Інакше кажучи, інформаційні технології визначають способи, методи і засоби збирання, реєстрації, передачі, зберігання, оброблення і видачі (розповсюдження або публікації) інформації в інформаційних системах.[9, с.132]. Оскільки ІТ є поєднанням процедур, що реалізують функції збирання накопичення, зберігання, оброблення і передачі даних із застосуванням технічних засобів, тому ІТ невід'ємно пов'язана з технічним і програмним середовищем, у якому її реалізовано.

Неодмінною умовою підвищення ефективності управлінської праці є оптимальна ІТ, що володіє гнучкістю і адаптивністю до зовнішніх впливів. Сучасні ІС організаційного управління призначені надавати допомогу спеціалістам, керівникам, які приймають рішення, в отриманні ними своєчасної, достовірної інформації, створення умов для організації автоматизованих офісів, проведенні із застосуванням комп'ютерів і засобів зв'язку оперативних нарад. Досягається це переходом на нову ІТ [4].

Ускладнення процесів управління, поява ринкових відносин безпосередньо впливають і на розвиток автоматизованих інформаційних систем (АІС).

У сучасних АІС використовуються персональні комп'ютери, встановлені на робочому місці користувача,

де здійснюється децентралізована обробка економічних завдань шляхом організації автоматизованих робочих місць (АРМ).

Об'єднання ПК у локальну обчислювальну мережу (ЛОМ) у межах організації забезпечує повну і комплексну автоматизацію функцій управління. Автоматизовані робочі місця стали елементом нової інформаційної технології, що забезпечує більш ефективну організацію праці фахівців за рахунок автоматизації різноманітних функцій, організації доступу користувача до обчислювальної техніки. Під АРМ управлінського персоналу розуміється відповідне обчислювальне устаткування (локальне або залучене в обчислювальну мережу), оснащене інформаційними, програмними та технічними засобами [4].

В Україні найбільш широко застосовуються російські програмні продукти. Але вони не орієнтовані на українську економіку, не налаштовані під стандарти українського бухгалтерського обліку та не адаптовані під нормативно-правову базу українських підприємств. Зміни законодавства відбуваються часто, а це потребує постійного оновлення програмного забезпечення. Найбільш простий спосіб автоматизації економічного аналізу – використання електронних таблиць Microsoft Excel, але навіть це не знаходить застосування, оскільки бракує спеціалістів.

Проведення автоматизованого аналізу передбачає широке використання для обробки первинної документації сучасної обчислювальної техніки, що дасть можливість за один раз без повторного звернення до первинного документа одержати всю необхідну для управління інформацію. Створення аналітичної системи має першорядне значення, оскільки безпосередньо впливає на ефективність управління всіма бізнес-процесами підприємства. Якість і обґрунтованість управлінських рішень значною мірою залежать від достовірності, доступності і оперативності одержуваної інформації, а також від своєчасності і повноти її аналізу. Аналітична система дасть змогу здійснити постановку планових фінансово-економічних цілей, контроль за досягненням запланованих цілей, аналіз причин, що викликали відхилення, коригування планів, аналіз додаткової інформації.

У зв'язку з впровадженням аналітичної системи можливі якісні зміни системи управління:

- створення координат бізнесу;
- підвищення оперативності управління;
- створення прозорої системи управління;
- можливість релевантного управління;
- підвищення точності планування;
- можливість вирішення широкого кола аналітичних задач, таких, як аналіз ключових показників діяльності, фінансово-економічний аналіз, моделювання, прогнозування;
- неперервний оперативний контроль за ходом виконання плану на основі своєчасної і достовірної інформації про стан виробництва;
- незалежність аналітичного додатку від специфіки різних систем і можливість роботи зі всіма необхідними даними, попри їх джерело [10].

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки повноцінна і оперативно виконувана аналітична обробка облікової і іншої економічної інформації неможлива без застосування засобів обчислювальної техніки. Багатоаспектність напрямів економічного аналізу обумовлена різноманітністю господарської діяльності. Зростаючі вимоги до оперативності і

багатоваріантності проведення аналітичних досліджень у ринкових відносинах, що динамічно змінюються, зумовлюють необхідність організації економічного аналізу на основі використання комп'ютерних технологій.

Таким чином, можна виокремити такі проблеми автоматизації економічного аналізу на підприємствах України:

1. Низький рівень кваліфікації спеціалістів в області комп'ютерних технологій.
2. Небажання адміністрації підприємств йти шляхом інтенсивного розвитку та застосовувати новітні технології.
3. Значні витрати на придбання програмного забезпечення та необхідність його постійного оновлення.
4. Невідповідність наявних програмних засобів особливостям діяльності суб'єктів господарювання.
5. Неадаптованість програмного забезпечення під нормативно-правову базу українських підприємств.
6. Недостатня комп'ютеризація діяльності підприємств [8].

У наш час на ринку комп'ютерних програм є універсальні аналітичні програми і спеціальні, що використовуються в окремих галузях економіки. Більшість користувачів віддають перевагу універсальним комп'ютерним програмам унаслідок їх достатньо легкого настроювання і адаптації до особливостей бухгалтерського обліку в різних галузях. Яскравими представниками таких програмних продуктів є ІНЕК-АФСП, Audit Expert, БЕСТ-Ф. Серед спеціальних аналітичних програм досить відомими є ІНЕК-аналітик, ІНЕК-інвестор, Project Expert, які дозволяють здійснити розробку бізнес-планів і інвестиційних проектів, а також провести оцінку їх економічної ефективності.

Значні переваги серед них мають ті інформаційні системи, які дозволяють користувачеві змінювати алгоритми розрахунку показників і навіть створювати власні методики зі своїм набором розрахункових показників. Це значно розширює межі використання системи, але, з погляду розробників, ускладнює її створення і, отже, підвищує її вартість [7, с. 311-314].

Тому необхідно навести порівняльні характеристики цих систем та проаналізувати їх спрямованість.

Модуль «Фінансовий аналіз» системи «Галактика» (корпорація «Галактика») адресований керівникам і фахівцям фінансових служб. Основні завдання, що вирішуються в ньому, – оцінка фінансового стану підприємства і перспектив його подальшого розвитку з орієнтацією на підприємства всіх форм власності, у тому числі і з особливостями подання звітності за міжнародними стандартами. Аналіз фінансового стану проводиться на підставі даних зовнішньої звітності, а також будь-якої іншої фінансової інформації.

Використання засобів модуля забезпечує підтримку комплексу завдань, пов'язаних з оцінкою фінансового стану підприємства:

- гнучка настройка показників для цілей обліку і аналізу, настройка і визначення критеріїв оцінки;
- вирішення задачі збору, побудови і фінансового аналізу звітності організації;
- різні варіанти методик розрахунку і аналізу показників;
- можливість роботи з індексами.

Модуль «Фінансовий аналіз» системи «Галактика» володіє широкими функціональними можливостями.

Він дозволяє модифікувати вже підготовлені розробниками шаблони аналітичних таблиць і створювати власні. У модулі передбачена перевірка взаємозв'язку показників і форм звітності, що сприяє зменшенню кількості помилок у початковій інформації і підвищенню якості результатів аналізу. Порівнянність і результативність показників також підвищується завдяки використанню в цій системі індексів. Проте слід зауважити, що модуль достатньо складний в експлуатації і відносно громіздкий, а ефективність його використання залежатиме від кількості методик, реалізованих розробниками у відповідній версії системи. Автономна експлуатація модуля «Фінансовий аналіз» (без інших контурів і модулів системи «Галактика») швидше за все буде економічно малоефективною через високу трудомісткість роботи і високу вартість.

Система БЕСТ-Ф (АРМ «Фінансового аналізу» компанії «Інтелект-Сервіс», Москва) призначена як для оперативного аналізу власної фінансово-господарської діяльності, так і для проведення незалежної зовнішньої експертизи і аналізу економічного стану підприємства з метою розробки стратегії його розвитку. Вона об'єднує можливості електронної таблиці і бази даних, може обробляти різну інформацію, яка або вводиться вручну, або імпортується з текстового файлу, або завантажується із споріднених систем «БЕСТ-3», «БЕСТ-4» [3, с. 39].

Програма має два варіанти виконання («Зовнішній аналіз» і «Внутрішній аналіз») спеціалізованих функцій, що розрізняються набором, і шаблонів аналітичних документів. Варіант «Внутрішній аналіз» володіє можливістю завантаження даних з програм «БЕСТ-3» і «БЕСТ-4» і виконує функції аналізу як публічної звітності, так і результатів внутрішнього обліку. Програма складається з оболонки, набору настроєних шаблонів і збережених розрахунків, виконаних за шаблонами.

Комплекс настроєних шаблонів дозволяє застосовувати найбільш відомі методики аналізу вітчизняних і зарубіжних економістів або реалізувати власну. У системі спеціального аналізу реалізовані такі методики, як «Партнер», «Банкір», «Акціонер», «Банкрут». Методика «Банкрут» призначена для аналізу вірогідності банкрутства підприємства за зарубіжними методиками (модель Альтамана, Бівера, Копана і Гольдера і т. д.) і за допомогою критеріїв неплатоспроможності, використовуваних у вітчизняній практиці (коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності).

Також за допомогою закладених у програму методик, об'єднаних у систему комплексного аналізу, можна розрахувати такі показники підприємства, як структура майна, платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність.

Результати аналізу подаються як у вигляді аналітичних таблиць, так і у вигляді графіків.

Своєрідним еталоном для розробників аналітичних програм є розробки московської фірми «ІНЕК». Одним з представників є система «1С-АФСП». Як початкова інформація для фінансового аналізу вона використовує дані зовнішньої бухгалтерської звітності: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів. Для забезпечення порівнянності даних у разі зміни в правилах і формах звітності в програмі реалізований механізм трансформації початкових форм в аналітичні

форми, статті яких мають однаковий економічний зміст на будь-яку звітну дату. Крім того, користувач має можливість доповнювати початкову інформацію власними показниками, які згодом використовуватимуться при проведенні аналізу.

При роботі з програмою можна не тільки проводити фінансовий аналіз на основі розрахованих аналітичних таблиць і графіків, але і отримати автоматично підготовлений у текстовому вигляді докладний висновок з фінансового стану підприємства. Система готує також коротке резюме про фінансовий стан підприємства, що містить текст і графіки. Для оцінки фінансового стану підприємства в системі застосовуються «горизонтальний» і «вертикальний» аналіз пасивів і активів аналітичного балансу (відносні і абсолютні зміни в структурі майна і джерелах його формування); прибутків і збитків (фінансові результати); притоку і відтоку грошових коштів; ефективності, що характеризує рентабельність діяльності і прибутковості вкладень; платоспроможності (коефіцієнт покриття, проміжний коефіцієнт покриття, термінова і абсолютна ліквідність, коефіцієнт Бівера, інтервал самофінансування, показник Альтамана і т.д.); фінансової стійкості (рівень власного капіталу, співвідношення позикового і власного капіталу, коефіцієнт покриття необоротних активів власним і довгостроковим позиковим капіталом).

При оцінці ефективності діяльності підприємства передбачена можливість порівняння досягнутих ним фінансових показників з рекомендованими значеннями. Використовуваний у програмі «графічний» пакет дозволяє будувати графіки за будь-якими показниками, виводити (прибирати) діапазон рекомендованих значень, зберігати в базі і потім постійно використовувати відібрані графіки, передавати графіки в MS Word і Excel.

Таким чином можна зробити висновок, що оперативність отримуваних у процесі економічного аналізу даних для поточного і стратегічного управління і можливість керівництва своєчасно реагувати на погіршення фінансового стану підприємства знаходяться в прямій залежності від наявності сучасних інформаційних технологій для проведення аналізу на підприємстві. Найбільш ефективною організаційною формою проведення економічного аналізу в умовах комп'ютеризації є створення автоматизованих робочих місць аналітиків.

При цьому, в межах єдиних інформаційних систем підприємства переваги слід надавати тим системам, які дозволяють користувачеві змінювати алгоритми показників, що розраховуються, і навіть створювати власні методики із своїм набором розрахункових показників. Найбільш прийнятними для використання в цьому плані є такі програмні продукти, як система БЕСТ-Ф, система «ІС-АФС», модуль «Фінансовий аналіз» системи «Галактика» [1].

Слід звернути увагу, що не усі зацікавлені у здійсненні фінансового аналізу особи володіють

необхідними практичними навичками і вміннями. На ринку з'явилися нові дійові особи, для яких діагностика фінансового стану підприємства може мати вирішальне значення для прийняття відповідальних рішень. Йдеться про приватних інвесторів і кредиторів. Часто ці учасники не мають спеціальної економічної освіти і не можуть самостійно здійснити експрес-аналіз майбутнього об'єкта інвестицій. У такому випадку незамінним помічником стане система підтримки прийняття рішень з її можливостями автоматизованого аналізу фінансового стану підприємства.

Систему можуть застосовувати групи науковців, які, навіть володіючи методами економічного аналізу, не мають досить часу для дослідження великих груп підприємств з метою виявлення закономірностей чи економічних тенденцій, а тому змушені автоматизувати процеси досліджень з метою економії часу. Вибравши конкретну методику аналізу, можна легко створити інформаційну базу для автоматизованої системи аналізу фінансового стану підприємства, на основі якої за допомогою певного інструментарію реалізувати поставлене завдання.

Система адаптивна і може бути легко перенастроєна на розрахунок інших груп показників згідно з потребою користувача. Принципи організації роботи системи доволі прості і зрозумілі і можуть бути використані для інших подібних завдань аналізу. За інформаційну базу для здійснення аналізу взято річні баланси і звіти про фінансові результати підприємств, учасників господарської діяльності за встановленими формами. Як інструментарій, вибрано систему Excel.

Розроблено простий й ефективний інструмент фінансового аналізу підприємств, який зорієнтований на доступні джерела інформації і забезпечує виконання швидкого зовнішнього фінансового аналізу діяльності підприємств, легко може бути налагодженим для розрахунку значно більшої кількості показників на замовлення користувача [6].

Отже, автоматизація фінансового аналізу дасть змогу підвищити ефективність управління, оскільки буде налагоджений оперативний зв'язок між головним центром управління і підрозділами підприємства. Такі можливості зумовлені тим, що комп'ютерний спосіб обробки інформації вимагає формального та чіткого опису аналітичних процедур у вигляді алгоритмів, що призводить до покращення порядку виконання обов'язків працівників фінансової служби. Позитивним результатом упровадження інформаційної системи на підприємстві є:

- впорядкування процесу фінансового аналізу;
- збільшення кількості інформації, що надходить з даних бухгалтерського обліку;
- зниження кількості помилок;
- підвищення оперативності аналізу.

Таким чином, ефективність процесу фінансового аналізу вища при застосуванні сучасних інформаційних систем і технологій.

Список літератури

1. Автоматизація аналізу фінансових показників підприємства [Електронний ресурс]: підсумки Дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний соціокультурний простір 2012» / к. т. н. М. М. Семеренко, І. О. Панасенко, О. О. Моторна – Режим доступу: <http://intkonf.org/ktn-semerenko-mm-panasenko-io-motorna-oo-avtomatizatsiya-analizu-finansovih-pokaznikov-pidpriemstva/>
2. Івахненко, С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту [Текст] : навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп./ С. В. Івахненко. – К.: Знання. 2006. – 350 с.
3. Інформаційні системи бухгалтерського обліку [Текст] : підручник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Ф. Ф. Бутинець, С. В. Івахненко, Т. В. Давидюк, Т. В. Шахрайчук; [За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 2-е вид.,

перероб. і доп. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 544 с.

4. Компьютерные технологии в бухгалтерском учете на базе автоматизированных систем [Электронный ресурс] / В. В. Брага, А. А. Левкин. – Режим доступа: http://eusi.ru/lib/braga_computernye/index.php.
5. Королев, Ю. А. Системы для экономического анализа [Текст] / Ю. А. Королев // Бухгалтер и компьютер. – 2008. – № 10 (49) – С. 35-43.
6. Система автоматизованого аналізу фінансового стану підприємства [Електронний ресурс] / О. І. Досяк. – режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltnu/19_3/286_Dosiak_19_3.pdf
7. Соколова Г.Н. Информационные технологии экономического анализа [Текст] / Г. Н. Соколова. – М.: ЛТД, 2007. – 560 с.
8. Сучасні проблеми автоматизації економічного аналізу в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Мархайчук, О. В. Шкуренко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_PNR_2008/Economics/34243.doc.htm
9. Шквір, В. Д. Інформаційні системи і технології в обліку [Текст] : навч. посіб. / В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан. – К.: Знання, 2007. – 439с.
10. Шешукова, Т. Г. Багатовимірний аналіз даних: теорія і практика [Текст] / Т. Г. Шешукова, М. Л. Буторіна // Економічний аналіз: теорія і практика. – 2006. – 18(75). – С.8

РЕЗЮМЕ

Кашперська Ольга, Николишин Юрий

Использование автоматизированных информационных систем в процессе финансового анализа предприятия

В статье рассмотрены научные основания понятия информационных систем, рассмотрена их структура, перечислены преимущества применения информационных систем и технологий в процессе осуществления финансового анализа предприятия.

RESUME

Kashpers'ka Ol'ga, Nikolyshyn Yuriy

Use of automated information systems in the financial analysis enterprises

The article considers the scientific basis for the concept of information systems. It also examines their structure lists. The advantages of the use of information systems and technology in the process of financial analysis are determined.

Стаття надійшла до редакції 7.10.2012 р.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ З ОГЛЯДУ НА НЕСТІЙКИЙ СТАН ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто машинобудівну галузь України, проаналізовано її сучасний стан та ринкові можливості, визначено основні напрямки вдосконалення діяльності підприємств.

Ключові слова: підприємство, SWOT-аналіз, інновації, інвестиції, стратегія.

На сучасному етапі розвитку української економіки машинобудівна галузь є базовим комплексом, від стану якого залежить матеріально-технічне забезпечення всієї країни і прогрес кожної окремо взятої галузі, а також рівень життя суспільства. Але, попри це, підприємства вітчизняного машинобудування знаходяться у занедбаному стані з низькими показниками діяльності.

Погіршення становища машинобудівного комплексу є наслідком зменшення суми інвестицій у його діяльність, наявності кредиторської та дебіторської заборгованостей, невідповідності продукції, яка виготовляється, стандартам якості, відсутності сучасного технічного оснащення, наявності великої кількості ресурсів, які не використовуються. Все це спонукає до пошуку засобів та способів, які зможуть сприяти переходу українських машинобудівних підприємств у ліпший стан.

Криза, яка ще не до кінця відступила в економіці нашої країни, ще раз показала небезпечні для України чинники:

- однібічний розвиток промислового виробництва з акцентом на сировинні галузі: нафтохімію, металургію та послуги з транспортування та збереження газу і нафти;
- спрямованість експорту переважно на ринок Російської Федерації;
- нерозвиненість внутрішнього українського ринку;
- мала питома вага вітчизняного машинобудування в загальному обсязі промислової галузі і, як наслідок, неадекватне збільшення імпорту з величезною кредитною заборгованістю за кордоном.

Сьогодні можна виокремити низку системних проблем в організації економіки України, які заважають прискоренню та поліпшенню процесів сталого економічного розвитку через надмірний контроль, бюрократизацію, непрозорість, корупцію, політичну залежність законодавчої системи. Вважаємо, що для подальшого активного розвитку промисловості України потрібна наполеглива багаторічна державна політика структурних змін та перетворень.

Питання оцінки діяльності машинобудівного комплексу України розглянуто в роботах таких вітчизняних учених, як: Дзюба М. І. [3], Жданова О. С. [5], Колодійчук А. В. [6], Косенко А. В. [11], Косенко О. П. [11], Перерва П. Г. [11], Франів І. А. [15] та ін. Проте деякі питання стосовно шляхів стратегічної активізації та підвищення результативності функціонування галузі загалом залишаються не достатньо розкритими.

Метою статті є визначення основних напрямків

розвитку та активізації діяльності машинобудівних підприємств України в сучасних економічних умовах.

За статистичними даними, у 2010 році в Україні налічувалося 11267 підприємств машинобудівної галузі, з яких 146 - великі, 1834 - середні й 9287 - малі. Машинобудування країни утримує понад 15% вартості основних засобів, а також близько 6% оборотних активів вітчизняної промисловості та більше 22% кількості найманих працівників [13].

З іншого боку, машинобудівна галузь є однією з найбільш постраждалих від економічної кризи. Зменшення закордонного попиту призвело до відповідного зниження експорту продукції машинобудівної промисловості, зменшення обсягу виробництва та збільшення кількості готового продукту на складах, а звідси - падіння фінансових результатів.

У 2008 р. прибутки промислових підприємств скоротилися на 81,1% відносно 2007 р., у 2009 р. ці підприємства отримали збитки на рівні 14192,5 млн. гривень. У 2010 р. частка збиткових підприємств у промисловості зросла до 45% (у 2009 р. - 41,5%) від загальної їх кількості. [13]

В умовах обмежених можливостей бюджетної підтримки і дефіциту власних ресурсів підприємств важливим механізмом фінансування промисловості має бути банківське кредитування. На сьогодні найбільші обсяги банківського кредитування промисловості припадають на переробну промисловість. Натомість протягом 2008-2010 рр. найбільший обсяг кредитів надходив до харчової промисловості (25,7%), машинобудування (23,0%), металургії (18,6%), хімічного виробництва (8,1%). Частки банківського кредитування інших підгалузей не перевищували 6%. [16]

За даними звіту компанії Ukrainian economic trends forecast, в Україні за минулий рік загальні обсяги виробництва хімічної та металургійної промисловості зросли на 13,6% та 7,3% відповідно, продукція машинобудування - на 7,8%, що пояснюється покращенням попиту на внутрішньому ринку. [8]

Інша аналітична група ІК Astrum Investment Management прогнозує, що наступного року темпи нарощування обсягів виробництва машинобудівних підприємств значно зменшаться - більше ніж на 10% [17].

Після аналізу динаміки розвитку машинобудування в Україні за допомогою статистичних даних можемо стверджувати, що на зростання частки збиткових підприємств машинобудування мало вплив багато

різних факторів. Але великого значення набула дебіторська й кредиторська заборгованості. Розмір дебіторської заборгованості у 2009 році склав на 14593 млн. грн. більше проти 2008 року, а кредиторської - на 22658,2 млн. грн.

Серед факторів, що вплинули на зниження обсягів виробництва 2009 року, слід назвати:

- зменшення імпорту сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих, енергетичних

ресурсів;

- негативний вплив імпорту якісної та більш дешевої продукції;
- зростання вартості кінцевого продукту внаслідок підвищення ціни на закупівлю металу у першому півріччі 2008 року.
- втрата світової позиції на ринку машинобудівного продукту внаслідок зниження на нього світового попиту.

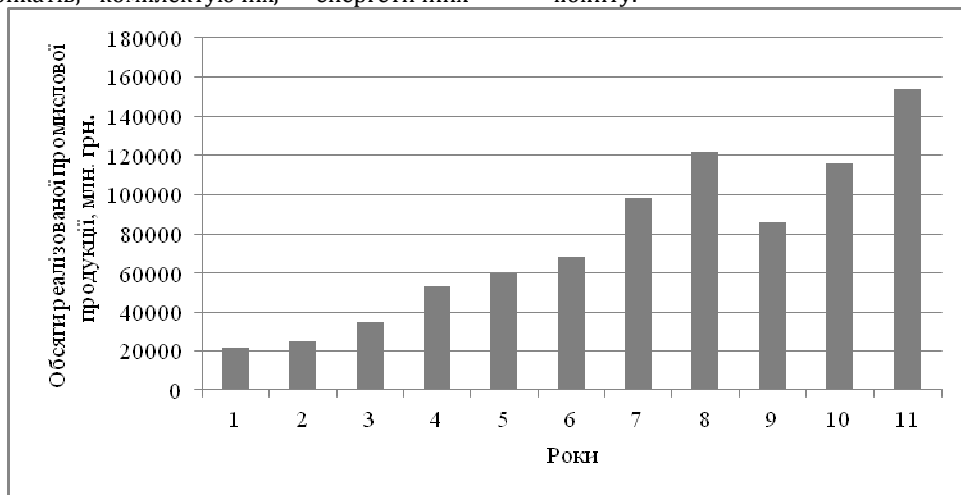

Рис. 1. Динаміка змін обсягів реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2011 роки, млн. грн. [2]

У 2010 році значні зусилля були покладені на усунення наслідків світової кризи, відродження потужностей виробництва, нарощування обсягів готової продукції та її реалізації. Зараз підприємства спрямовані на інноваційні процеси, освоєння та випуск нових продуктів, розвиток науково-технічного потенціалу, адже саме ці напрямки є основою поліпшення та функціонування машинобудування загалом.

Протягом 2005-2007 років частка підприємств, які

Таблиця 1. Кількість інноваційно-активних машинобудівних підприємств України [2]

Показники	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість інноваційно-активних машинобудівних підприємств	280	360	421	400	406	412

Виконаний нами SWOT-аналіз перспектив розвитку галузі дає можливість охарактеризувати ринкове середовище, оцінити сильні й слабкі аспекти машинобудування України, можливості та загрози зовнішнього ринку, визначити стратегічні напрямки розвитку машинобудівного комплексу загалом. (табл. 2).

Виконаємо оцінку сильних і слабких сторін діяльності підприємства, а також ринкових можливостей за бальною шкалою від 1 до 4 (1 - відсутність підтвердження можливості реалізації варіанта за наявності цієї характеристики; 4 - повне підтвердження можливості реалізації варіанта за наявності цієї характеристики). Ця оцінка характеризує ступінь впливу переваг і недоліків діяльності підприємства на перспективи використання наявних можливостей і протидії загрозам.

З проведеного аналізу випливає, що сильніший бік промислових підприємств України - наявність кваліфікованих фахівців для впровадження НДДКР у галузі, слабший - низька конкурентоспроможність продукції, що виготовляється, найбільш реальна ринкова можливість - активний попит на ринках Росії та інших країн СНД, найбільша ринкова загроза - значна

конкуренція з боку: Європи, Китаю, Японії, Індії, Південно-Східної Азії.

Відповідно до стратегії економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) пріоритетними напрямками розвитку машинобудування є [14]:

- освоєння фахівцями нових видів складної, конкурентоспроможної та наукомісткої продукції;
- державна підтримка розвитку наукомісткого виробництва, яке базується на використанні інформаційних та комунікаційних технологій;
- зростання обсягів виробництва експортної та імпортозамінної продукції та сприяння розвитку спільних підприємств та виробничих кооперацій з підприємствами ЄС та інших країн.

Як результат вивчення ситуації у машинобудівній галузі України, можна запропонувати кілька основних стратегічних напрямів діяльності підприємств.

Інноваційна політика. Активізація інноваційної політики відбивається у розвитку науково-технічного потенціалу, оновлення морально зношених технологій призведе до вдосконалення діяльності всіх структур. Також, як наслідок, це сприятиме інноваційній активності в країні загалом, розвитку як

міжрегіональних, так і міжнародних зв'язків, захисту національних інноваційно-активних підприємств та їх підтримки з боку держави.

Таблиця 2. SWOT-аналіз машинобудівного комплексу України*

Ринкові можливості	Сильні сторони				Слабкі сторони							К У
	1	2	3	4	1	2	3	4	5	6	7	
1	3	3	4		4	3	4	3	3	4	4	3,5
2	4	2	3		4	2	3	3	4	3	4	3,0
3	2	3	4		2	3	3	3	2	3	3	2,8
Ринкові загрози	1	1	2	3	4	3	4	2	4	4	4	3,1
	2	1	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1,8
	3	3	3	4	4	4	2	3	3	4	4	3,4
	4	2	2	2	3	2	2	3	2	2	3	2,6
	5	3	2	3	4	2	3	3	3	2	3	2,8
	6	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1,3
КУ	2,3	2,2	3,0		3,0	2,3	2,7	2,7	2,7	2,8	3,1	

*Власна розробка

Інвестиційна політика. Проведене дослідження свідчить про те, що запорука сталого розвитку, вигідного функціонування підприємств, а не виживання – це вкладені інвестиції. Їх головна роль - це забезпечення рентабельності комерційно-виробничої діяльності шляхом забезпечення фінансово-стабільного становища. Ще одна з ролей активної інвестиційної політики - забезпечення переваги доходів над витратами для безперебійного виробництва продукції та функціонування підприємства загалом. Отже, інвестиції - це запорука розвитку потенціалу машинобудівної галузі України.

Маркетингова політика. Виведення машинобудування з кризового стану передбачає застосування ефективних стратегій, головна частка яких належить саме маркетинговим. Важливо вміти не лише виготовляти продукцію, але й забезпечувати

попит на неї, розумно аналізувати та встановлювати ціни, забезпечувати реалізацію.

Особливістю маркетингової політики промислових підприємств є розвиток контрактних умов функціонування на ринку (проти вільного ринку) та формування цілих альянсів.

Це питання розглядали такі вчені, як Перерва П. Г., Косенко А. В., Косенко О. П. (НТХУ ХПІ), що є підтвердженням правильності запропонованих шляхів розвитку машинобудівної галузі. [11]

Нами було розглянуто машинобудівну галузь України, проаналізовано її сучасний стан та було запропоновано основні напрямки ефективної діяльності підприємств з огляду на посткризовий стан економіки країни. У подальших дослідженнях планується більш глибоко провести аналіз з урахуванням ризиків кожного з запропонованих варіантів розвитку галузі.

Список літератури

1. Антикризисні інструменти сталого розвитку підприємства: інноваційна, інвестиційна та маркетингова політика. С. 103-104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2012_25/statti/16Pererv.pdf.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Дзюба М. І. Аналіз стану машинобудівних підприємств України на зовнішніх та внутрішніх ринках [Електронний ресурс] / М. І. Дзюба. – Режим доступу: <http://mev-hnu.at.ua/load/2-1-0-91>.
4. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки [Текст] : послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – № 100. – 2002.
5. Жданова, О. С. Формування адаптивної маркетингової політики промислового підприємства як спосіб реалізації адаптивного маркетингу [Електронний ресурс] / О. С. Жданова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_dum/vsupu/2010_11_2/Ghdanova.pdf.
6. Колодійчук, А. В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. [Електронний ресурс] / А. В. Колодійчук, В. М. Пісний. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/19_13/172_Kolodijczuk_19_13.pdf.
7. Літвінов, Є. І. Здобуття конкурентних переваг у глобальній економіці [Текст] / Є. І. Літвінов // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2008. – №4. – С.120-128.
8. Макроэкономические и финансовые показатели [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.davinci.org.ua/docs/UETF2011Q4.pdf>.
9. Максимова, Т. Особливості формування маркетингової стратегії та маркетингової політики на українських промислових підприємствах в умовах кризи [Текст] / Т. Максимова, О. Жданова, Є. Івченко // Маркетинг в Україні. – №6(58), К.: 2009. – С. 22-28.
10. Малащук Д. В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків [Текст] : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 „Світове господарство” / Д. В. Малащук.
11. Перерва, П. Г. Антикризисні інструменти сталого розвитку підприємства: інноваційна, інвестиційна та маркетингова політика. [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, А. В. Косенко, О. П. Косенко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2012_25/statti/16Pererv.pdf.
12. Про інноваційну діяльність [Текст] : закон України. – № 40 – IV від 04.07.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – 266 с.
13. Промисловість України у 2007-2010 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ5_u.htm.

-
14. Стратегія економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004-2015 роки. С. 172-174. [Електронний ресурс].
 15. Франів, І. А. Постановка проблеми маркетингової політики комунікацій на промислових підприємствах. [Електронний ресурс] / І. А. Франів. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/20_5/259_Franiw_20_5.pdf.
 16. Щодо фінансових механізмів структурних змін у промисловому секторі. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/460/>.
 17. Экономика и рынки по итогам 2011 года: стоит ли прислушиваться к мнению аналитиков? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://research.astrum.ua/research/Ekonomika_i_rynki_po_itogam_2011_goda_stoit_li_prislushivatsya_k_mneniyu_analitikov_aspx.

РЕЗЮМЕ

Кысиль Татьяна

Основные направления деятельности машиностроительной отрасли учитывая неустойчивое состояние экономики Украины

Рассмотрены машиностроительную отрасль Украины, проанализированы ее современное состояние и рыночные возможности, определены основные направления совершенствования деятельности предприятий.

RESUME

Kysil' Tetiana

The main activities of engineering industry due to the unstable state of economy of Ukraine

Engineering sector in Ukraine has been considered. There have been analyzed its current state and market opportunities. The main areas of improvement of the activity are determined.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

У статті оцінена ефективність функціонування харчової промисловості Хмельницької області.

Ключові слова: харчова промисловість, оцінка, ефективність функціонування.

Харчова промисловість є провідною галуззю економіки Хмельницької області, яка об'єднує підприємства з виробництва і реалізації харчових продуктів, що забезпечують потреби регіонального і загальнонаціонального ринку, а також світового ринку продовольчих товарів. Харчова промисловість має надзвичайно сприятливі умови для ефективного розвитку, є однією з провідних структуроформувальних ланок усієї економіки, промислового та агропромислового комплексів, ефективне функціонування якої сприяє економічному й соціальному зростанню та підвищенню життєвого рівня населення.

Ефективність діяльності харчової промисловості вивчали І. О. Крючков, Н. М. Купріна, В. С. Мартиновський, Н. Н. Пойда-Носик, Л. І. Стешенко, О. І. Тимченко, Н. А. Шекмар та інші.

Проте ефективність діяльності харчової промисловості Хмельницької області вивчена недостатньо, що й спонукало нас до написання цієї статті.

Питома вага харчової промисловості за кількістю підприємств у Хмельницькій області становить 16,32 %. У 2009 році нараховувалось 209 підприємств харчової промисловості: 44 – м'ясної промисловості, 8 – з промислового виробництва рибної продукції, 22 – з промислового перероблення овочів та фруктів, 4 – з

виробництва жирів, 15 – з виробництва молочних продуктів, 26 – з оброблення зерна, виробництва крохмалю, 11 – з виробництва готових кормів для тварин, 52 – з виробництва інших харчових продуктів та 27 – з виробництва напоїв.

Особливе місце харчової промисловості у структурі промисловості Хмельницької області та переробної промисловості визначається її питомою вагою в основних показниках діяльності цих сфер, динамічні зміни яких віддзеркалюють певною мірою тенденції як розвитку цієї галузі, так і економіки Хмельницької області загалом та промисловості зокрема (таблиця 1).

Як бачимо, у харчовій промисловості впродовж 2005-2010 рр. відбулося зниження частки найманих працівників, яка щодо всієї промисловості Хмельницької області скоротилася на 3,9 %, а щодо переробної промисловості – на 3,4 %. Проте скорочення зайнятості населення відбулося переважно впродовж 2010 р., а саме на 3,2 % щодо промисловості Хмельницької області і 4,4 % щодо переробної промисловості. Частка харчової промисловості у вартості основних засобів впродовж 2005-2010 рр. має тенденцію до зростання, що свідчить про оновлення їх складу у зв'язку із розширенням та зміною асортиментної структури підприємств харчової промисловості та розвитком науково-технічного прогресу.

Таблиця 1. Аналіз частки харчової промисловості в промисловості Хмельницької області*

Показник	Роки						Абсол. відхил.,(+,-) 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
У промисловості:								
– в основних засобах	7,9	7,6	8,2	8,7	8,8	10,0	2,1	1,3
– в середньорічній кількості найманих працівників	22,1	21,3	21,1	21,6	21,4	18,2	-3,9	-3,2
– в обсязі реалізованої продукції.	29,6	24,5	26,5	23,9	28,7	31,8	2,2	3,1
У переробній промисловості:								
– в основних засобах	28,0	26,3	32,9	32,8	33,0	38,0	10,0	5,0
– в середньорічній кількості найманих працівників	30,5	29,7	29,6	30,3	31,5	27,0	-3,4	-4,4
– в обсязі реалізованої продукції.	40,4	35,2	36,6	32,1	42,4	46,2	5,8	3,8

*Розраховано автором за даними Статистичного збірника «Промисловість Хмельницької області у 2005-2010 роках».

Щодо частки реалізованої продукції, то вона не має чітко вираженої тенденції і супроводжується певними

незначними коливаннями, що видно із рис.1.

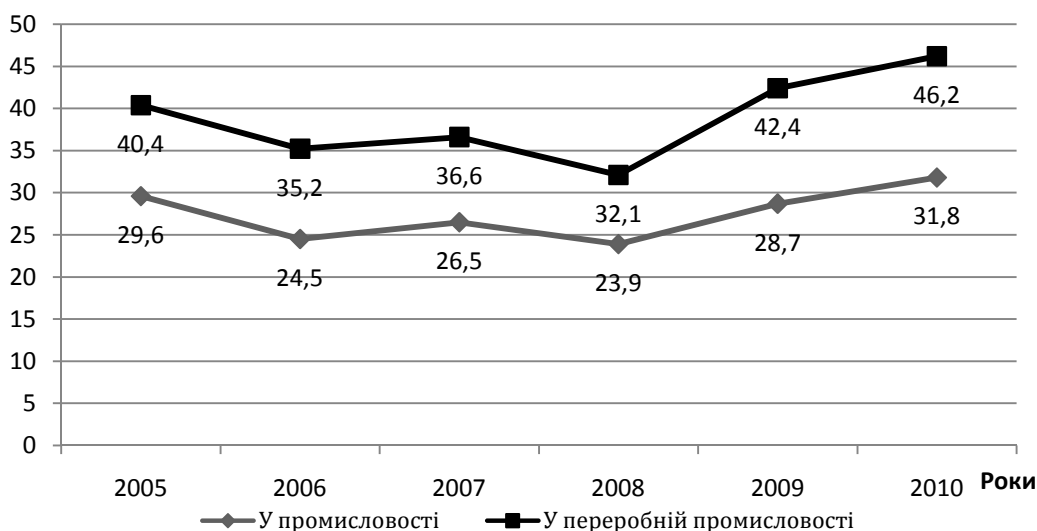

Рис. 1. Динаміка частки реалізованої продукції харчової промисловості в промисловості Хмельницької області

Отже, частка реалізованої продукції харчової промисловості в переробній промисловості коливається в межах 23,9-46,2 %. Найвищий її рівень спостерігався в 2010 році, а найнижчий – у 2008 році. Якщо розглядати харчову промисловість у структурі всієї промисловості Хмельницької області, то рівень реалізованої продукції нижчий (приблизно на 8-14 %), але тенденції змін у динаміці залишаються однаковими, що пов'язано із загальним розвитком економіки регіону та країни загалом.

Відтак харчова промисловість значно впливає на розвиток усієї промисловості Хмельницької області, оскільки це обумовлено характером і тенденціями динаміки загальної ефективності розвитку провідної галузі народного господарства, зокрема динамікою виробництва продукції.

Для більш точного визначення тенденцій розвитку промисловості Хмельницької області за 2005-2010 рр. розглянемо індекси промислової продукції в таблиці 2.

Таблиця 2. Індекси промислової продукції Хмельницької області, % *

Вид діяльності	Роки						Абсол. відхил., (+,-) 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005 р.	2 009 р.
Промисловість	118,6	113	114,5	99,4	76,4	104,9	-13,7	28,5
Переробна промисловість	112	113	117,8	103	68,3	106,3	-5,7	38
Харчова промисловість	114	114	114,5	88,5	95,4	102,7	-11,3	7,3

*Розраховано автором за даними Статистичного збірника «Промисловість Хмельницької області у 2005-2010 роках».

Як свідчать індекси промислової продукції Хмельницької області, протягом 2005-2010 років відбувалися значні коливання обсягів виробництва продукції (рис.2).

Рис. 2 свідчить, що у 2005-2007 рр. індекси

промислової продукції з усіх видів діяльності мають тенденцію до зростання, у 2008-2009 рр. обсяги виробництва суттєво знизились загалом у промисловості, зокрема й у харчовій. Це пов'язано з фінансовою кризою країни, що вплинуло на зміну цих показників.

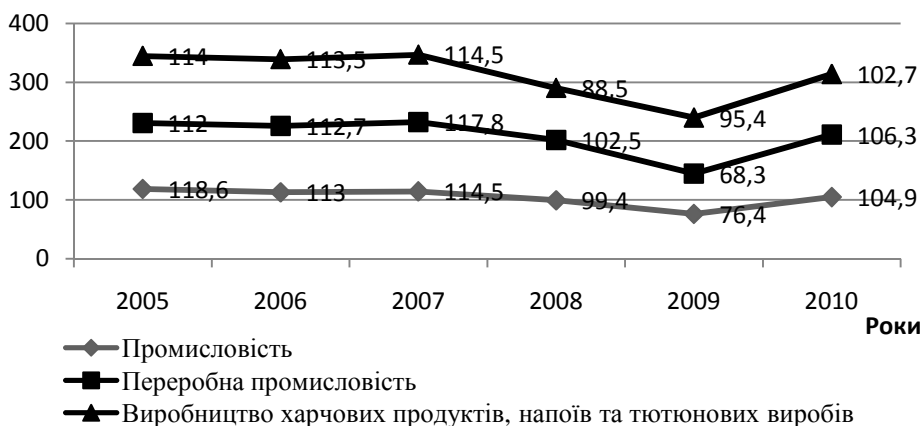

Рис. 2. Динаміка індексів промислової продукції Хмельницької області

Переробна промисловість зуміла зберегти незначні зростання індексу промислової продукції за рахунок інших галузей, проте у 2009 р. її обсяги знизилися на 31,7 %. Однак позитивним явищем є зростання індексів

упродовж 2010 року, що свідчить про поживлення економіки та підвищення ефективності функціонування підприємств.

Розвиток харчової промисловості не можна

оцінювати лише за допомогою показника обсягу виробництва продукції та індексу промислової продукції, необхідно враховувати кількість підприємств

у регіоні, які працюють, адже саме від їх кількості та ефективності функціонування залежать ці показники (табл. 3).

Таблиця 3. Аналіз кількості підприємств харчової промислової Хмельницької області*

Вид діяльності	Роки						Абсолютне відхилення (+,-) 2010р. до	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2 009р.
Промисловість	1416	1365	1393	1253	1281	1023	-393	-258
Харчова промисловість, зокрема	284	254	249	210	209	163	-121	-46
– м'ясна промисловість	39	40	48	42	44	34	-5	-10
– промислове виробництво рибної продукції	7	5	8	7	8	7	0	-1
– виробництво жирів	6	5	6	5	4	2	-4	-2
– виробництво молочних продуктів	23	17	16	15	15	13	-10	-2
– оброблення зерна, виробництво крохмалю	39	38	35	25	26	23	-16	-3
– виробництво готових кормів для тварин	13	14	11	10	11	8	-5	-3
– виробництво інших харчових продуктів	88	74	69	54	52	46	-42	-6
– виробництво напоїв	47	39	34	29	27	17	-30	-10
– тютюнова промисловість	3	2	1	-	-	-	-3	

*Розраховано автором за даними Статистичного збірника «Промисловість Хмельницької області у 2005-2010 роках».

Зазначимо, що впродовж 2005-2010 рр. припинили свою виробничу діяльність 42,61 % або 121 підприємство харчової промисловості, зокрема 4 підприємства з виробництва жирів, 10 підприємств з виробництва молочної продукції, 5 – з виробництва м'яса, 16 підприємств, які займалися обробкою зерна, виробництвом крохмалю, 5 – з виробництва готових

кормів для тварин, 42 – з виробництва інших харчових продуктів, 30 – з виробництва напоїв та 3 – тютюнової промисловості.

Динаміку зміни кількості підприємств промисловості та харчової промисловості Хмельницької області за 2005-2010 рр. див. на рис. 3.

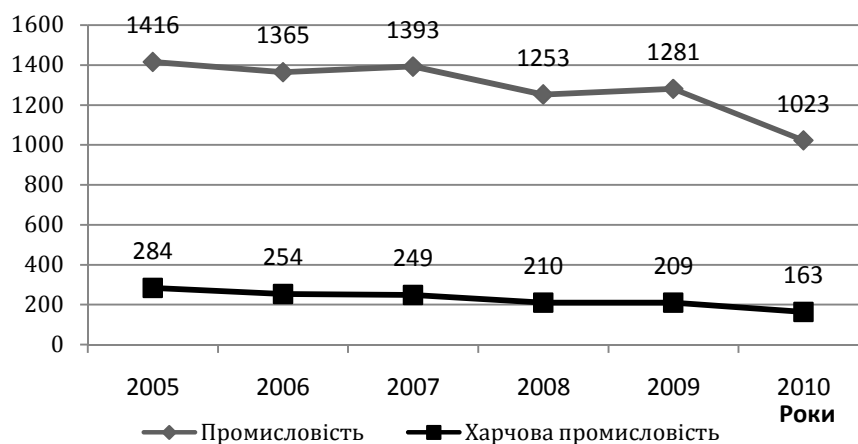

Рис. 3. Динаміка підприємств Хмельницької області за 2005-2010 рр.

Зменшення протягом 2005-2010 рр. кількості підприємств Хмельницької області пов'язане з умовами ринку, жорсткою конкуренцією, державним регулюванням, податковою політикою та іншими факторами внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на діяльність підприємств.

Загальний економічний результат діяльності харчової промисловості, який відбивається в будь-якому показнику ефективності виробництва, є похідною від двох основних факторів: від рівня економічної ефективності виробництва окремих продуктів,

насамперед тих, на яких харчова промисловість регіону спеціалізується, і від галузевої структури. Галузева структура впливає на обсяги багатьох показників загальної ефективності виробництва, на продуктивність праці в харчовій промисловості регіону, загалом на матеріало-, фондо-, капіталовіддачу тощо.

Найменш розвиненими галузями харчової промисловості Хмельницької області за показниками кількості найманих працівників, вартістю реалізованої продукції та середньорічної вартості основних фондів є виробництво жирів, готових кормів для тварин,

промислове перероблення овочів та фруктів та виробництво рибної продукції. Зовсім не функціональна в області тютюнова промисловість.

Найгострішими проблемами сьогодення у розвитку харчової промисловості є структурна розбалансованість галузі, посилення процесів міжгалузевої поляризації щодо забезпечення основними засобами та їх зношеність, цінові диспропорції на різну продукцію харчування, збиткова діяльність одних і стабільні обнадійливі економічні показники виробництва інших.

Система показників, яка всебічно може характеризувати ефективність основних фондів, охоплює два блоки: перший – показники ефективності відтворення окремих видів і сукупності засобів праці; другий – показники рівня використання загалом і окремих видів основних фондів.

Необхідність виокремлення у самостійну групу показників відтворення засобів праці, які

характеризують процес їх руху, технічний стан та структуру, зумовлена тим, що відтворювальні процеси істотно і безпосередньо впливають на ступінь ефективності використання застосовуваних у виробництві машин, устаткування та інших знарядь праці.

Для підвищення ефективності виробництва харчових продуктів та забезпечення випуску високоякісної екологічно безпечної харчової продукції за мінімальних витрат енергії, сировини, матеріалів та праці необхідний високий технологічний рівень промислового виробництва, що характеризується станом, динамікою та ефективністю використання основних фондів (насамперед високотехнологічного та інноваційного обладнання та устаткування), а також рівнем і тенденціями інвестування в основний капітал (таблиця 4).

Таблиця 4. Динаміка показників використання основних засобів харчової промисловості*

Показники	Роки						Абсол. відхил., (+,-) 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
1. Основні засоби, тис. грн.	806352	840956	1322983	1481426	1541349	1802995	996643	261646
2. Вартість уведених основних засобів, тис. грн.	55657	91014	100406	152583	41904	72285	16628	30381
3. Індекс оновлення основних засобів, %	6,9	10,8	7,6	10,3	2,7	4,0	-2,9	1,3
4. Вибуло основних засобів, тис. грн.	5543	5136	5475	7524	6930	10587	5044	3657
5. Залишкова вартість основних засобів, тис. грн.	413672	434358	701436	837172	822590	899458	485786	76868
6. Ступінь зношення, %	48,7	48,3	47	43,5	46,6	50,1	1,4	3,5

*Розраховано автором за даними Статистичного збірника «Промисловість Хмельницької області у 2005-2010 роках»

Реальна вартість основних засобів підприємств харчової промисловості Хмельницької області впродовж 2005-2010 рр. зросла з 806352 до 1802995 тис. грн., тобто на 996643 тис. грн. Індекс оновлення основних засобів не має чітко вираженої тенденції, у кожному із досліджуваних періодів він змінюється в той чи інший бік. Критичним для підприємств харчової промисловості Хмельницької області і промисловості України загалом став 2009 рік, оскільки вартість оновлених основних засобів зменшилась з 10,3 до 2,7 % за 2008-2009 рр. До

того ж ступінь зношення основних засобів харчової промисловості коливається в межах 43,5-50,1%, що свідчить про нагальну потребу їх оновлення – майже половина наявних основних засобів непридатні для використання і не можуть бути засобом підвищення ефективності функціонування харчової промисловості, бо використовуються лише на половину потужності.

Стан і динаміку введених і виведених з експлуатації основних засобів на підприємствах харчової промисловості демонструє рис. 4.

Рис. 4. Динаміка введених і виведених з експлуатації основних засобів харчової промисловості Хмельницької області

Недостатні обсяги виведення з експлуатації та введення в експлуатацію основних засобів спричиняють вкрай нерациональну вікову структуру устаткування. За даними емпіричних обстежень, більшість основних фондів має строк служби понад 20 років. Тим часом таке становище викликано унікальністю устаткування, використовуваного підприємствами, а також необхідністю підтримання мінімального завантаження їх виробничих потужностей за рахунок виконання непрофільних робіт.

Негативним явищем є те, що вибуття застарілих

Таблиця 5. Ступінь зношення основних засобів харчової промисловості Хмельницької області за галузями виробництва, %*

Вид діяльності	Роки						Відносне відхилення, % 2010 р. до	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005 р.	2009 р.
Харчова промисловість,	48,7	48,3	47	43,5	46,6	50,1	102,9	107,51
зокрема м'ясна	42,2	41,7	42,4	36,7	31,4	37,2	88,2	118,47
- виробництво жирів	47,1	42,1	39,8	27,3	29,1	76,7	162,8	263,57
- виробництво напоїв	42,7	37,8	38,3	28,6	33,4	36,9	86,4	110,48
- промислове перероблення овочів та фруктів	49,0	51,9	55,8	54,8	57,8	64,5	131,6	111,59
- виробництво інших харчових продуктів	55,8	56,9	56,6	57,8	59,7	62,5	112,0	104,69
- виробництво молочних продуктів	39,9	36,9	34,9	37,7	37,0	24,2	60,7	65,41
- оброблення зерна, виробництво крохмалю	45,9	50,5	34	34,4	37,8	38,7	84,3	102,38
- виробництво готових кормів для тварин	52,0	51,9	55,2	62,9	63,0	59,5	114,4	94,44
- промислове виробництво рибної продукції	27,3	28,9	30,4	32,5	35,4	40,2	147,3	113,56
- тютюнова промисловість	31,8	0,0	0,0	-	-	-	-	-

*Розрахунки автора за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

Упродовж 2005-2010 рр. найбільший ступінь зношення основних засобів з тенденцією до збільшення спостерігається в таких галузях харчової промисловості: з виробництва жирів – 77 %, з виробництва готових кормів для тварин – майже 60%, з промислового перероблення овочів та фруктів, з виробництва інших харчових продуктів – майже 65 %, з виробництва інших харчових продуктів – 63 %. У всіх інших галузях зношення не перевищує 40 %. Оновлення відбулося лише на підприємствах з виробництва молочної продукції, про що свідчить скорочення зношення основних засобів на 39,7 %.

Оновлення основних засобів відбулося на підприємствах з виробництва жирів – ступінь зношення впродовж 2005-2010 рр. зменшився з 47,1 до 29,1 %, з виробництва напоїв – з 42,7 до 33,4 %, з оброблення зерна, виробництва крохмалю – з 45,9 до 37,8%.

Отже, більшість підприємств харчової промисловості не можуть працювати на повну потужність та бути конкурентоспроможними на ринку, маючи застарілу матеріально-технічну базу. Тому необхідно здійснювати капітальні вкладення і спрямувати їх на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення підприємств. Ці заходи повинні підтримуватися державою через затвердження різноманітних програм, спрямованих на пріоритетні напрямки розвитку підприємств харчової промисловості.

Підвищення ефективності функціонування підприємств харчової промисловості можна досягти за

основних засобів на підприємствах харчової промисловості відбувається значно повільніше, ніж введення нових. Це свідчить про екстенсивний характер використання матеріально-технічної бази, до того ж нарощуються лише нові потужності, а наявні не оновлюються. Відтак нова техніка фактично змішується зі старою, тому техніко-технологічний рівень галузі залишається практично незмінним.

Розглянемо ступінь зношення основних засобів за основними галузями харчової промисловості (табл. 5).

рахунок оновлення їх матеріально-технічної бази на основі використання новітніх досягнень науки, техніки та автоматизації процесу виробництва. Із підвищенням техніко-технологічних характеристик основних засобів необхідно підвищувати кваліфікацію працівників.

Ефективність використання основних засобів харчової промисловості Хмельницької області наводиться у табл. 6.

Аналіз ефективності використання основних засобів харчової промисловості Хмельницької області показує, що одна гривня основних засобів дає можливість отримати 3,45-4,35 грн. Збільшення фондівдачі на 0,85 грн. упродовж 2010 р. пов'язане зі збільшенням обсягів реалізованої продукції на 839982,2 тис. грн. та вартості основних засобів на 31143 тис. грн. Фондомісткість дещо знизилась упродовж 2010 р. на 0,06 грн., що характеризує незначне покращення ефективності використання основних засобів.

Фондоозброєність має чітко виражену тенденцію до збільшення і протягом 2005-2010 рр. зросла на 58387,5 грн. та досягла 87218,8 грн., але це зростання відбулося не за рахунок збільшення двох показників, а за рахунок зменшення середньорічної чисельності найманих працівників з 14,35 тис. осіб у 2005 році до 9,87 тис. осіб у 2010 році.

Зазначимо, що в результаті порушення відтворювального процесу зношення основних засобів у 2010 році досягло 50 %.

Таблиця 6. Ефективність використання основних засобів харчової промисловості Хмельницької області*

Показники	Роки						Абсол. відхил.,(+,-) 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
1. Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	1517372,6	1551054,4	2377704	2657140,4	2905476,7	3745459	2228086	839982,2
2. Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	413672	424015	567897	769304	829881	861024	447352	31143
3. Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	14,35	13,56	13,17	13,37	11,56	9,87	-4,48	-1,69
4. Фондовіддача (п.1 : п.2)	3,67	3,66	4,19	3,45	3,50	4,35	0,68	0,85
5. Фондомісткість (п.2 : п.1)	0,27	0,27	0,24	0,29	0,29	0,23	-0,04	-0,06
6. Фондоозброєність (п.2 : п.3)	28831,3	31260,3	43130,3	57543,9	71770,4	87218,8	58387,5	15448,4
7. Чистий прибуток	33843	26994,8	4813,5	-73049,8	98489,9	130619,2	96776,2	32129,3
8. Рентабельність ОЗ, %	8,18	6,37	0,85	-9,50	11,87	15,17	6,99	3,30

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

Ще одним показником, який характеризує ефективність використання основних засобів, є рентабельність, рівень якої впродовж 2005-2008 рр. знизився з 8,18% до 9,5%, тобто у 2008 р. підприємства не отримали прибутку в результаті використання основних засобів, що свідчить про неефективність їх використання. Проте у 2009-2010 рр. показник

рентабельності зріс до 15,17%, що є позитивним явищем і свідчить про покращення функціонування харчової промисловості.

Для характеристики зміни структури основних засобів основних статично великих підприємств харчової промисловості Хмельницької області розглянемо таблицю 7.

Таблиця 7. Аналіз складу основних засобів статистично великих підприємств харчової промисловості Хмельницької області (на кінець року у фактичних цінах, тис. грн.)*

Групи основних фондів	Роки						Темп приросту 2010 р. до 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Усього	778633,5	815515,0	158560,1	1436451	1343975	1581497	103,1
Земельні ділянки	4309,2	4519,5	7554,9	4331	5069	4851	12,6
Капітальні витрати на поліпшення земель	0	0	0	4494	0	0	-
Будинки, споруди та передавальні пристрої	412721,3	408058,9	620035,5	728192,0	709152	779021	88,8
Машини та обладнання	269144,4	315545,8	417496,3	548776	499604	641982	138,5
Транспортні засоби	50049,0	52321,9	67893,5	96329,0	74989,0	96721	93,3
Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	14554,4	16491,0	22536,4	22768,0	24996,0	38784	166,5
Багаторічні насадження	6,9	6,9	4,4	4	4	4	-42,0
Інші основні засоби	22753,2	12775,4	16687,6	21803	20544	12540	-44,9
Бібліотечні фонди	6,7	161,1	12,1	20	0	410	6019,4
Малоцінні необоротні матеріальні активи	4495,2	4102,0	5151,3	7719,0	8635,0	6173	37,3
Інвентарна тара	0	0	0	22	22	21	-
Інші необоротні матеріальні активи	470,2	1369,3	1174,4	1980,0	940,0	973	106,9

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

За даними таблиці 5 можна сказати, що у 2010 році порівняно з 2005 роком майже в усіх групах основних засобів відбулося збільшення вартості основних фондів, а саме: машин та обладнання – на 138,5 %, будинків,

споруд та передавальних пристроїв – на 88,8 %, інструментів, приладів, інвентарю – на 166,5 %, транспортних засобів – на 93,3 %, малоцінних необоротних матеріальних активів – на 37,3 %, інших

необоротних матеріальних активів – на 106,9 %. Відбулося зменшення багаторічних насаджень на 42% та інших основних засобів на 44,9 %.

Структура основних засобів харчових підприємств Хмельницької області у 2010 році така: земельні ділянки – 0,31 %, будинки, споруди та передавальні пристрої – 49,26 %, машини та обладнання – 40,59 %, транспортні засоби – 6,12 %, інструменти, пристрої та інвентар – 2,45 %, тварини – 0,001 %, малоцінні необоротні нематеріальні активи – 0,39 % та інші необоротні матеріальні активи – 0,06 %. Порівнюючи структуру основних засобів у 2010 році з 2005 роком, робимо висновок, що за цей період не відбулося позитивних

змін у збільшенні активної частини основних фондів, що складають основу виробництва (рис. 5).

У системі інтегральної ефективності розвитку підприємств харчової промисловості важливе значення має продуктивність праці. Під продуктивністю праці як економічною категорією розуміють ефективність (результативність) трудових витрат, здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ. У структурі витрат на виробництво продукції підприємств харчової промисловості частка оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи становлять 10,5 %.

Рис. 5. Структура основних засобів статистично великих підприємств харчової промисловості Хмельницької області

Упродовж 2006-2010 рр. на підприємствах харчової промисловості Хмельницької області відбулося суттєве зростання індексу продуктивності праці на 42,3% за рахунок збільшення індексу реалізованої

продукції на 26,2% та зменшення індексу чисельності працівників на 9,1 % порівняно з 2006 роком (таблиця 8).

Таблиця 8. Динаміка продуктивності праці в харчовій промисловості Хмельницької області (у % до 2005 року)*

Показник	Роки					Абсол. відхил., (+,-) 2010 р. від	
	2006	2007	2008	2009	2010	2006р.	2009р.
Індекс реалізованої продукції	102,7	153,3	111,8	109,3	128,9	26,2	19,6
Індекс чисельності працівників	94,5	97,1	101,5	86,5	85,4	-9,1	-1,1
Індекс продуктивності праці	108,7	157,9	110,1	126,4	150,9	42,3	24,6

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

Як і будь-який інший показник, продуктивність праці можна підвищити екстенсивними методами (за рахунок більш повного використання робочого часу) та інтенсивними (за рахунок зміни ступеня напруженості праці, що визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу) [1, с.6].

Сьогодні в Україні майже немає концептуальних досліджень та розробок з удосконалення механізму ефективності праці, неналежно розроблені теоретико-методологічні аспекти взаємозалежності між ефективністю праці та її стимулюванням, оцінкою ефекту від праці у системах стимулювання; існує чимало теоретичних трактувань, які ускладнюють єдину термінологію та формування єдиного підходу до дослідження проблем ефективності праці [2, с.23].

Важливими загальними показниками ефективності розвитку харчової промисловості є прибуток і рентабельність продукції.

Основні тенденції прибутковості розвитку харчової промисловості Хмельницької області у 2005-2010 роках характеризуються розміром отриманого прибутку від реалізації продукції, динаміка якого наведена у таблиці 9.

З таблиці видно, що діяльність усієї промисловості, зокрема й переробної, прибуткова, тенденції змін покажемо на рис. 6.

Зростання прибутковості промисловості Хмельницької області, зокрема й переробної, відбуваються впродовж 2005-2007 рр., у 2008 році ефективність діяльності підприємств Хмельницької області знизилась (у промисловості з 536511 до 84868,5 тис. грн., а в переробній з 460186,6 до 5823,3 тис. грн.), що негативно вплинуло на розвиток регіону. З 2008 року діяльність підприємств регіону погвалюється, але за два роки не вдалося досягти результатів 2007 року.

Таблиця 9. Аналіз фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування харчової промисловості Хмельницької області, тис. грн.*

Вид діяльності	Роки						Темп приросту, % 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
Промисловість	168793,1	205283,4	536511	84868,5	80101,6	170315,1	0,90	112,62
Переробна промисловість	159007,1	167088,7	460186,6	5823,3	73239,2	195588,6	23,01	167,05
Харчова промисловість	55062,8	48661,8	36017,1	-53609,4	141515,1	173017,2	214,22	22,26

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

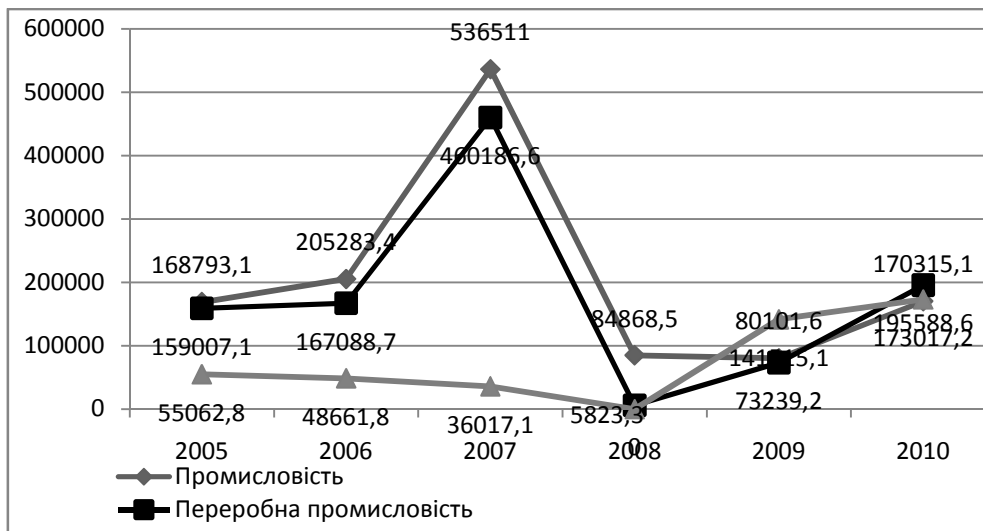

Рис. 6. Динаміка фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування підприємств харчової промисловості Хмельницької області

Функціонування та отримані фінансові результати на підприємствах харчової промисловості мають дещо інші тенденції розвитку, поступове зменшення прибутку від реалізації спостерігається, зокрема, упродовж 2005-2008 рр. з 55062,8 до 53609,4 тис. грн., тобто у 2008 році їх діяльність була збитковою. Проте 2008-2010 рр. характеризуються збільшенням отриманого прибутку до 173017,2 тис. грн., що дозволяє стверджувати про підвищення ефективності функціонування харчової

промисловості.

Аналіз фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування не дає чіткої картини про ефективність діяльності підприємств через необхідність сплати податкових платежів і неврахування надзвичайних доходів і витрат. Тому доцільно проаналізувати чистий прибуток підприємств Хмельницької області за 2005-2010 рр.

Таблиця 10. Динаміка чистого прибутку (збитку) від реалізації продукції харчової промисловості Хмельницької області, тис. грн.*

Вид діяльності	Роки						Абсол. відхил. 2010 р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
Промисловість	104628,8	121049,7	349280,3	-84885,3	-24224,4	56922,8	-47706,0	81147,2
Переробна промисловість	103083,5	99824,5	304407,8	-132410,5	-11320,5	100863,6	-2219,9	112184,1
Харчова промисловість	33843	26994,8	4813,5	-73049,8	98489,9	130619,2	96776,2	32129,3

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

Отже, промисловість Хмельницької області, переробна зокрема, у 2008-2009 рр. були збитковими, лише у 2010р. підприємства зуміли вийти із зони збитковості і отримати прибуток. Проте загальний розмір чистого прибутку промисловості загалом зменшився за 2005-2010 рр. на 47706 тис. грн., а щодо попереднього року зріс на 81147,2 тис. грн. У переробній промисловості зберігаються ті самі тенденції.

На підприємствах харчової промисловості

зменшення чистого прибутку спостерігається протягом 2005-2008 рр., збитковим є лише 2008 рік, сума збитку якого склала 73049,8 тис. грн. У 2009-2010 рр. відбувається зростання чистого прибутку до 130619,2 тис. грн. і за весь період дослідження його збільшення склало 96776,2 тис. грн.

Ще одним відносним показником, який характеризує ефективність діяльності підприємств харчової промисловості, є рентабельність (таблиця 11).

Таблиця 11. Аналіз рентабельності продукції харчової промисловості Хмельницької області*

Вид діяльності	Роки						Абсол. відхил., % 2010р. від	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005р.	2009р.
Промисловість	3,4	4,3	6,9	5,2	4,1	3,8	0,40	-0,30
Переробна промисловість	3,9	4,5	7,2	5,4	5,1	5,1	1,20	0,00
Харчова промисловість	3,7	4,4	3,7	4,8	8,8	7,2	3,50	-1,60
зокрема								
– виробництво хліба та хлібобулочних виробів	5,5	4,3	2,6	2,2	3,4	2,9	-2,6	-0,5
– виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	-2,3	-5,8	-10,3	3,2	-16,3	-8,2	-5,9	8,1
– виробництво олії та тваринних жирів	7,9	-87,8	-30,6	-16,3	-29,2	-8,4	-16,3	20,8
– виробництво пива	30,4	33,4	32,4	16,0	17,5	35,1	4,7	17,6
– виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв	4,2	1,7	8,1	10,0	9,5	9,8	5,6	0,3
– перероблення та консервування овочів та фруктів	9,8	8,1	10,9	-10,8	-10,1	0,3	-9,5	10,4
– виробництво м'яса та м'ясних продуктів	5,6	10,0	6,8	1,0	9,5	8,0	2,4	-1,5
– перероблення молока та виробництво сиру	0,3	2,2	3,1	1,0	4,3	2,7	2,4	-1,6

*Розраховано автором за інформацією Головного управління статистики по Хмельницькій області.

Рівень рентабельності підприємств харчової промисловості впродовж 2005-2008 рр. коливається в межах 3,7-4,8 % і значно нижчий рівня рентабельності переробної промисловості та всієї промисловості Хмельницької області. У 2009 р. за рахунок нарощування темпів виробництва, підвищення ефективності функціонування підприємств харчової промисловості рівень рентабельності значно виріс і досяг 8,8 %, але у 2010 р. він знизився до рівня 7,2 %.

Зміни рівня рентабельності продукції підприємств

Хмельницької області зображені на рис. 7.

Ми бачимо, що у 2005-2006 рр. і у 2008 р. рівень рентабельності промисловості Хмельницької області, переробної та харчової промисловості знаходились приблизно на однаковому рівні. У 2007 р. відбулося значне скорочення рівня рентабельності на підприємствах харчової промисловості, проте в наступні роки спостерігається значне його підвищення і, як ми вже зазначали, у 2009-2010 рр. його рівень був найвищий.

Рис. 7. Рентабельність продукції підприємств Хмельницької області за 2005-2010 рр.

Зростання рентабельності протягом 2007-2009 років спостерігалось на підприємствах з виробництва м'яса та м'ясних продуктів з 6,8 % у 2007 році до 9,5 % у 2009 році, з переробки молока та виробництва сиру з 3,1 % до 4,3% відповідно. Хронічно збитковими є підприємства з виробництва сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання, виробництва олії та тваринних

жирів, перероблення та консервування овочів та фруктів.

Зменшення прибутків та зниження рівня рентабельності підприємств харчової промисловості відбувається за рахунок значного скорочення обсягів виробництва продукції, внаслідок значного подорожчання вартості сировини та паливно-

енергетичних матеріалів.

Отже, після аналізу ефективності діяльності підприємств харчової промисловості і порівняння її показників з показниками переробної та всієї промисловості Хмельницької області, можна зробити

висновок, що протягом 2005-2008 рр. спостерігається погіршення її діяльності за усіма показниками, проте 2009-2010 рр. характеризуються поживанням та підвищенням ефективності, що є позитивним явищем, яке впливає на стан економіки всього регіону.

Список літератури

1. Богиня, Д. Ефективність праці в ринковій економіці [Текст] / Д. Богиня, А. Шевченко // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С.3-6.
2. Бабицький, А. Моделі економічного зростання і проблема підвищення суспільної продуктивності праці / А. Бабицький // Вісник економічної думки України. – 2008. – №1. – С. 22-28.
3. Промисловість Хмельницької області у 2005-2010 роках [Текст] : статичний збірник. – Хмельницький. – 2011. – 151 с.
4. Шекмар, Н. А. Економічна ефективність розвитку підприємств харчової промисловості (на прикладі Закарпатської області) [Текст] : автореф. дис... канд. економ. наук. / Н. А. Шекмар; Нац.ун-т харч. технологій. – К., 2002. – 20 с. – укр.
5. Пойда-Носик, Н. Н. Організаційно-економічні фактори підвищення ефективності функціонування промислових підприємств (на матеріалах підприємств харчової промисловості Закарпатської області) [Текст] : автореф. дис... канд. екон.наук / Н. Н. Пойда-Носик; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2001. – 18 с. – укр.
6. Стешенко, Л. І. Результативність і ефективність діяльності підприємств в умовах поглиблення економічної кризи [Текст] / Л. І. Стешенко // Наук. пр. нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – №36. – С.73-77.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statbrd.ic.km.ua>.

РЕЗЮМЕ

Корчинская Людмила

Оценка эффективности функционирования пищевой промышленности Хмельницкой области

В статье оцененная эффективность функционирования пищевой промышленности Хмельницкой области.

RESUME

Korchyns'ka Lyudmyla

Estimation of efficiency of functioning of food industry

The article evaluates the efficiency of functioning of food industry in Khmelnyts'k region.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

Анна КРАВЕЦЬкандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»**Андрій БІЛЯК**асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Досліджено діяльність малих та середніх підприємств Львівської області, проаналізовано їх активність за основними сферами функціонування, визначено перспективи їх розвитку.

Ключові слова: малі та середні підприємства, Львівська область, працівники підприємств, перспективи розвитку малих та середніх підприємств.

Розвиток малих та середніх підприємств сприяє стійкому економічному розвитку країни, створенню нових робочих місць, зростанню експортного потенціалу та конкурентоспроможності економіки загалом. Особлива роль належить малим та середнім підприємствам у регіонах, де наявні особливі передумови для їх розвитку, зокрема у Львівській області. Зручне географічне розташування та можливість транскордонного співробітництва з країнами Європейського союзу, незначна кількість великих промислових підприємств сприяють розвитку малого та середнього бізнесу. Однак сьогодні у вітчизняній економіці роль сектору малого та середнього підприємництва не досягає рівня розвинених країн. Останніми роками в економічній політиці держави значна увага звертається на розвиток великого бізнесу і лише частково враховуються проблеми малого та середнього підприємництва. Як наслідок, постає питання релевантної оцінки поточного стану, ролі і перспектив розвитку малих та середніх підприємств в Україні і у Львівській області зокрема.

Аналіз конкурентоспроможності, актуальних проблем оподаткування, перешкод і можливостей розвитку малого та середнього бізнесу знайшли відображення у працях таких науковців, як І. Акімова, Б. Артем'єв, А. Білокабальська, А. Войтович, В. Волошин, І. Єгоров, Р. Добжанський, О. Красовська, А. Короньцька, Т. Мельничук, І. Марченко, В. Литвиненко, І. П'ятак, Р. Рудник, І. Шпанковський [5, 6, 8]. Проте питання місця і значення малих та середніх підприємств у вітчизняній економіці є й надалі актуальним. Вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати діяльність малих та середніх підприємств у Львівській області та визначити перспективи їх розвитку.

Вивчення стану та тенденцій розвитку малих та середніх підприємств у Львівській області з метою виявлення перспектив їх розвитку – мета нашої праці.

Авторами статті, у межах міжнародного проекту «Навчання і досвід для бізнесу» (Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2013), проведено дослідження окремих аспектів функціонування малих та середніх підприємств Львівської області. Воно проводилося через анкетування малих і середніх підприємств (МСП) різних

організаційно-правових форм та напрямів діяльності і загалом охоплювало сто малих та середніх підприємств Львівської області. Аналіз результатів такого дослідження в сукупності із офіційними даними державної статистичної служби дозволили дослідити особливості розвитку малого та середнього бізнесу в області.

Сектор МСП Львівської області представлений підприємствами з широким різноманітним видом діяльності, від торгівлі та посередництва до наукомісткого виробництва. Зокрема, у анкетуванні наявні підприємства з виготовлення медичного обладнання, вимірювальної апаратури, засобів отримання альтернативних джерел енергії, енергозберігаючого обладнання, упакування для промислових товарів, металообробки, пошиття одягу та ін. Відповідно до результатів дослідження, 90 % анкетованих підприємств були створені в період 1991 - 2012 рр.: з них 41 % – у період 1991-2000 рр., 43 % – у період 2001-2010 рр., та 6 % - у період 2011-2012 рр., і лише 10 % підприємств засновані до 1991 року.

Одним із найважливіших ресурсів будь-якого підприємства є людські. За результатами дослідження встановлено, що у 40 % опитаних підприємств Львівської області чисельність працівників не перевищує 9 осіб – це мікропідприємства [2, 9]. Кількість підприємств у категоріях, у яких зайнято від 10 до 49 осіб та від 50 до 249 осіб, розподілилася майже рівномірно і становлять 28% та 24 % відповідно (малі та середні підприємства). І лише на 8 % підприємств кількість працюючих перевищує 250 осіб (великі підприємства).

Найбільшу частку (54 %) в структурі підприємств сектору МСП у Львівській області становлять суб'єкти з вартістю основних фондів до 0,1 млн. євро. Частка підприємств з вартістю основних фондів у межах від 0,1 до 1 млн. євро становить 31 %, з вартістю від 1 млн. до 5 млн. євро – 13 %, і тільки 2 % підприємств володіють основними фондами вартістю понад 5 млн. євро. За обсягом річного обороту найбільшу кількість підприємств – 54 % складають респонденти з оборотом до 0,5 млн. євро; 26% – від 0,5 до 2 млн. євро і лише 3% складають підприємства з обсягом обороту понад 10 млн. євро.

Проаналізуємо основні показники діяльності підприємств різного розміру у Львівській області за даними Державної статистичної служби України.

Таблиця 1. Основні показники діяльності підприємств різних розмірів у Львівській області у 2010 році*

Види підприємств	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)		Кількість зайнятих працівників		Фонд оплати праці		Середньо-місячна заробітна плата працівника	Валові капітальні інвестиції	
	млн. грн.	%	тис. осіб	%	млн. грн.	%	грн.	млн. грн.	%
Великі підприємства	49391,2	50,47	153,9	38,29	4736,9	55,13	2565,48	3170	49,67
Середні підприємства	31406,3	32,09	125,7	31,28	2329,7	27,11	1544,69	1980,9	31,04
Малі підприємства	17062,7	17,44	122,3	30,43	1525,9	17,76	1078,86	1231,1	19,29
Разом	97860,2	100	401,9	100	8592,5	100	5189,03	6382	100

* Сформовано автором на основі даних Державної статистичної служби [3,4,5]

Як свідчать статистичні дані, малі та середні підприємства у Львівській області реалізують 1/2 всього обсягу продукції (робіт, послуг), а також забезпечують робочими місцями майже 2/3 зайнятих у підприємницькому секторі працівників, а саме -248 тис. робочих місць, що становить 61,71 % осіб, зайнятих на підприємствах області загалом. Однак рівень середньомісячної заробітної плати одного працівника у малих та середніх підприємствах є значно нижчим порівняно з великими підприємствами. На нашу думку, ця тенденція насамперед пов'язана не з низьким рівнем кваліфікації працівників, а із високим рівнем тінізації заробітної плати. Так середньомісячна заробітна плата одного працівника в малих підприємствах знаходиться на рівні мінімальної заробітної плати. Висока активність малих та середніх підприємств виявляється у сфері інвестиційної діяльності. Так у 2010 році ними реалізовано валових капітальних інвестицій на суму 3212,00 млн. грн., що складає половину вартості усіх інвестицій.

Важливою складовою розвитку підприємства є впровадження нових технологій у сфері основної діяльності з метою утримання та підвищення його конкурентоспроможності. Протягом останніх трьох років 36 % опитаних респондентів здійснили впровадження нових технологій у сферу основної

діяльності; 23 % частково здійснили впровадження і планують здійснювати у майбутньому; 13 % респондентів протягом проаналізованого періоду не здійснювали впроваджень, проте планують їх у майбутньому; 24 % не здійснювали жодних впроваджень; 4 % не відповіли на це запитання. Отримані дані засвідчують доволі високу активність малого та середнього бізнесу у сфері освоєння нових технологій.

У результаті проведеного анкетування визначено, що за три останні роки у 36 % представників сектору МСП у Львівській області відбулось зростання штату працівників; 43 % працюють без змін у кількості працівників, з них 14 % респондентів зазначили звільнення працівників за власним бажанням, із заміщенням вакантної посади претендентами з ринку праці; у 17 % респондентів відбулось скорочення працівників; 4 % не відповіли на запитання. Виявлені тенденції щодо змін стану працевлаштування у секторі малого та середнього бізнесу Львівської області збігаються із загальнодержавною статистикою.

Проведено дослідження активності представників сектору МСП у Львівській області у сфері: професійного навчання, ІТ - забезпечення, фінансів, управління та маркетингу (детальніше рис. 1).

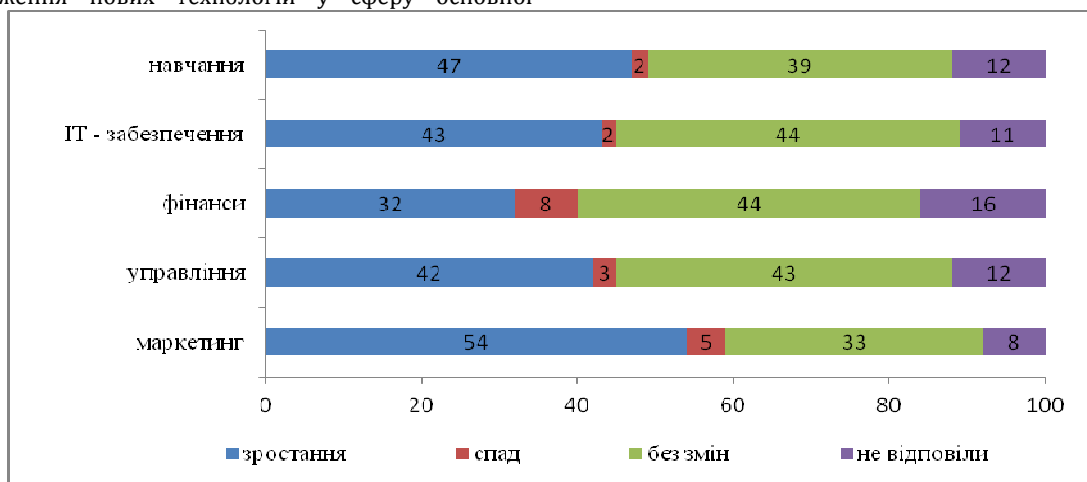

Рис. 1. Активність представників сектору МСП у Львівській області за основними сферами діяльності протягом 2002-2012 рр.

Анкетування виявило, що протягом останніх трьох років у підприємців відбулось значне зростання у сферах: маркетингу – 54 %, професійного навчання персоналу – 47 %, ІТ - забезпечення – 43 %, управління

– 42 %. При цьому сфера фінансів змінювалась менш динамічно, ніж решта напрямів, лише 32 % респондентів зазначили зростання активності. За напрямками ІТ – забезпечення, фінанси, управління у 43 - 44 % респондентів активність залишилась без змін, у сфері навчання – 39 % і маркетингу – 33 %. Спад активності відчули найбільше респондентів у сфері фінансів – 8 %, маркетингу – 5 %, за рештами напрямів зміни не значні і перебувають на рівні 2-3 %.

Одним із основних факторів успішного розвитку підприємства є висококваліфікований персонал. Через постійне зростання вартості фінансових ресурсів роль людського капіталу у функціонуванні підприємства

Таблиця 2. Перспективи розвитку малих та середніх підприємств у Львівській області

Сфера діяльності	Тенденції розвитку підприємства
Персонал	збільшення витрат на навчання та підвищення кваліфікації персоналу збільшення частки вузькоспеціалізованих працівників
ІТ- забезпечення	інформатизація процесів виробництва та збуту впровадження електронних шляхів комунікації та обміну інформацією
Фінанси	зменшення частки капіталовкладення у основні фонди зростання вартості нематеріальних активів
Управління	залучення до управління вузькоспеціалізованих керівників реалізація планів розвитку підприємства та створення нових продуктів через систему управління проектами
Виробництво	перехід від копіювання до розробки власних унікальних продуктів збільшення частки інтелектуальної праці та наукових досліджень у собівартості продуктів
Маркетинг	орієнтація на задоволення потреб споживача підвищення якості обслуговування споживачів

Загалом дослідження виявило, що представники середнього і малого бізнесу Львівської області характеризуються високою динамічністю, яка виявляється у зростанні потенціалу та адаптації до ринкової ситуації за допомогою: створення привабливих цінових пропозицій для потенційних клієнтів; збільшення асортименту продукції/послуг; оптимізація та зміна структури витрат підприємства; дослідження нових ринків збуту; пошук більш дешевих джерел фінансування, нових партнерів та постачальників; використання новітніх методів оцінки та стимулювання персоналу. При цьому вітчизняними респондентами проводиться активний пошук доступних варіантів презентування власних інтересів на міжнародних ринках. Так, зокрема, частина респондентів періодично бере участь у міжнародних конкурсах та виставках продукції; проводить пошук нових партнерів за кордоном; налагоджує співпрацю з посередницькими агентствами для просування продукції на іноземних ринках; проводить сертифікацію продукції за кордоном (переважно в Польщі, Росії, Білорусі), здійснює локалізацію сайтів підприємства для іноземних ринків.

Розвиток малих та середніх підприємств відіграє важливе значення в забезпеченні економічного зростання країни. Нині в Україні, попри значний внесок малих та середніх підприємств у соціально-економічний розвиток держави, їх частка (яка в обсязі реалізованої

зростає з кожним роком. Інвестиції у персонал стають альтернативою інвестиціям у основні фонди. Іншим важливим фактором розвитку підприємства є підвищення рівня ІТ-забезпечення. Поеднання висококваліфікованого персоналу та високого рівня ІТ-забезпечення формують передумови для створення нових продуктів та розвитку підприємства. У таблиці 2 наведено основні тенденції розвитку малих та середніх підприємств, які, на нашу думку, стануть ключовими для успішного розвитку підприємств у найближчі роки. Вважаємо, що утримання та розширення підприємством конкурентних переваг на ринку буде можливим за умови відповідності зазначеним тенденціям розвитку.

продукції складає 48,75 % та кількості зайнятих працівників 56,68 %) є суттєво нижчою порівняно з розвиненими країнами, де це значення досягає 70-80%. Значний потенціал для розвитку малого та середнього бізнесу наявний у Львівській області, зокрема завдяки зручному географічному розташуванню та можливостям співпраці з країнами ЄС. Однак наявні умови використовуються не повною мірою. Як свідчать статистичні дані, малі та середні підприємства у Львівській області реалізують 1/2 всього обсягу продукції (робіт, послуг), а також забезпечують робочими місцями майже 2/3 зайнятих у підприємницькому секторі працівників.

Проведене авторами статті дослідження за проектом «Наука і досвід для бізнесу» також показало достатньо високу активність малих та середніх підприємств у впровадженні нових виробничих технологій. Значна увага на підприємствах звертається на підвищення кваліфікації працівників, розвиток маркетингової діяльності та впровадження інформаційних технологій. Виділено прогнозовані тенденції успішного розвитку малих та середніх підприємств у Львівській області у найближчі роки. Використання наявних та ідентифікація і детальніший аналіз потенційних можливостей розвитку малого та середнього бізнесу у Львівській області є об'єктом подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Господарський кодекс України, Верховна Рада України від 16.01.2003 № 436-IV, поточна редакція 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Україна у цифрах у 2011 році [Текст] : статистичний збірник / За редакцією О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – Київ, 2011. – 412 с.
3. Регіони України-2011 [Текст] : статистичний збірник / За редакцією О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – Київ, 2011. - 200с.
4. Діяльність суб'єктів господарювання у 2010 році [Текст] : статистичний збірник ; За редакцією І. М. Жук ; Державна служба статистики України. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 431 с.

-
5. *Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/>.*
 6. *Артем'єв, Б. В. Основні проблеми та аспекти розвитку малого бізнесу в Україні [Текст] / Б. В. Артем'єв, І. В. Шпанковський, П. О. Яковлева // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 10. – 2011. – С. 54-57.*
 7. *Волошина, О. В. Розвиток малого бізнесу у Полтавській області [Текст] / О. В. Волошина, А. В. Білокабальська // Прометей. – №2 (35). – 2012. – С. 115-118.*
 8. *Коронєцька, Т. О. Малий бізнес і сучасне податкове законодавство [Текст] / Т. О. Коронєцька, І. Л. Мельничук // Вісник Дніпропетровського університету : серія «Економіка». – Вип. 5 (3). – 2011. – С. 109-113.*
 9. *Марченко, О. І. Сучасний стан та тенденції розвитку малого підприємництва [Текст] / О. І. Марченко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6. – С. 124-126.*
 10. *П'ятак, І. В. Розвиток малого бізнесу в регіональній економіці України [Текст] / І. В. П'ятак // Вісник Бердянського університету менеджменту та бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 124-126.*

РЕЗЮМЕ

Кравець Анна, Биляк Андрей

Тенденции и перспективы развития малого и среднего предпринимательства в Львовской области

Исследована деятельность малых и средних предприятий Львовской области, проанализирована их активность по основным сферам деятельности, определены перспективы их развития.

RESUME

Kravets' Anna, Bilyak Andriy

Tendency and possibilities of small and medium enterprises in Lviv region

There have been investigated the activities of small and medium enterprises in Lviv region. Their activity in the main areas of business activity is analyzed. The perspectives of their development are determined.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2012 р.

ФОРСАЙТ ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ РИНКІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ І ПРАЦІ

Розглянуто суть форсайту як процесу, системи та методу прогнозування майбутнього. Охарактеризовано взаємодію держави, ринків праці, освітніх технологій і послуг в інституціональному перерізі. Визначено зміст освітнього форсайту та описано методику його проведення. Розглянуто механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці на основі методики форсайту, визначено особливості та переваги його використання.

Ключові слова: людський капітал, інновації, ринок освітніх послуг, ринок праці, форсайт.

Глобалізація сучасного світу, досягнення конкурентоспроможності на міжнародних ринках обумовлює актуальність питань розвитку людського капіталу. Формування інноваційно-орієнтованої економіки модернізує вимоги ринків до якості останнього, обумовлює відповідний попит на робочу силу, змінює умови і зміст трудової діяльності. Інноваційні вектори соціально-економічного розвитку визначають нові аспекти соціально-трудова відносин: процеси інформатизації та інтелектуалізації праці, виникнення нових професій, формування компетенцій нової якості, створення мережеских форм організації виробництва, активізації творчої ініціативи у співробітників та ін. Підвищення рівня кваліфікації, професіоналізму, знань, умінь і креативності стає ключовими характеристиками людського капіталу інноваційного типу, що визначають потребу в оновленій робочій силі. Рівень розвитку людського капіталу багато в чому зумовлюється якістю освітньої системи та її відповідністю вимогам ринку праці. Однак через інерційність ринків освітніх послуг та праці сьогодні їх функціонування характеризується певним дисбалансом. Наявний механізм взаємодії не може забезпечити найкращого задоволення потреб їх суб'єктів. Як наслідок, спостерігається уповільнення темпів розробки та впровадження інновацій, падіння престижу вітчизняної системи освіти, швидке старіння знань, дефіцит кваліфікованих кадрів, необхідність додаткового залучення коштів на підготовку або перепідготовку кадрів.

Аналіз українських публікацій, присвячених проблемам розвитку систем освіти, дозволяє зазначити, що цій тематиці присвячено безліч глибоких економічних досліджень. Найбільш значні напрацювання з означеної тематики належать таким економістам, як О. Грішнова, Л. Колешня, У. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанова, Н. Лук'яненко, В. Савченко, Г. Черніченко, Л. Шаульська. При цьому основним предметом розгляду є реформування освіти для гармонізації відносин між ринками освіти і праці на загальнонаціональному, регіональному та місцевих рівнях.

Питання основних об'єктивних тенденцій та прикладної стратегії розвитку ринку праці в останні роки активно розробляли О. Білорус, В. Близнюк, Д. Богіня, В. Будкін, В. Вергун, А. Дегтяр, А. Кінах, А. Колот, Л. Лісогор, Д. Лук'яненко, О. Мартякова, О. Новікова, В. Новицький та ін.

Проблемам державного регулювання ринку праці присвячені роботи таких вчених, як В. Бакуменко, В. Дорофійенко, В. Ілляшенко, Л. Костровець, А. Мерзляк, П. Надолишній, О. Черниш та інші. Втім, найбільш значущі концептуальні дослідження щодо взаємодії соціально значущих ринків повинні відповідати вимогам розвитку інноваційно орієнтованої економіки.

Методологічні та прикладні питання багатопланової проблеми регулювання інноваційних процесів були і залишаються об'єктом активних наукових досліджень В. Геєця, І. Макаренко, А. Гальчинського, О. Трофімчука, В. Кузьменка, Л. Семіва, А. Кінаха, В. Семиноженка, С. Козьменко та ін. Питанням економічного регулювання розвитку соціальних процесів присвячені роботи вітчизняних фахівців О. Амоша, С. Бандури, Д. Богіні, В. Гейця, В. Гриньової, Г. Губерної, М. Долішнього, А. Колота, В. Куценко, В. Новікова, В. Тарасевича. Обґрунтування необхідності створення національної інноваційної системи і розробка концептуально-методологічних засад науково-технологічного прогнозування міститься у працях таких відомих науковців, як Б. Буркинський, В. Геєць, Л. Федулова, С. Харічков та ін.

Мета дослідження – розглянути особливості функціонування ринків освітніх послуг та праці; проаналізувати сутність форсайту та особливості його використання як механізму удосконалення взаємодії ринків освітніх послуг та праці.

Сучасна економіка пов'язана з інтенсивним упровадженням нововведень – продуктивних, технологічних, організаційних і управлінських. На цій підставі її можна розглядати як інноваційну, в умовах якої знання дозволяють генерувати безперервний потік нововведень відповідно до мінливих потреб. Економіка, заснована на знаннях, змінює потреби в якості і рівні підготовки людських, трудових ресурсів, вимагає від системи освіти орієнтації на інноваційний шлях розвитку.

Управління ринками освітніх послуг та праці як динамічними системами вимагає прогнозу інформації про перспективи їх розвитку для прийняття необхідних рішень щодо гармонізації. Ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці.

Ринок освіти становить сукупність відносин (правових, фінансово-економічних, соціально-освітніх, організаційно-методичних, інформаційних тощо) у сфері обміну, що складаються між виробниками і

споживачами освітніх послуг [1]. Поряд з цим широко використовується поняття «ринок освітніх послуг», під яким розуміють «складний комплекс економічних відносин суб'єктів системи вищої освіти, що покликаний задовольняти потреби суспільства у фахівцях і споживачів в отриманні певної кваліфікації за відповідною спеціальністю» [2]. У сучасних умовах поняття ринок освітніх послуг акцентований на відображення системи взаємовідносин між виробниками послуг та їх споживачами.

Ринок праці можна визначити як суспільно-економічну форму руху трудових ресурсів. Як економічна категорія, ринок праці – це система виробничих відносин між робітниками, підприємцями і державою з приводу обміну індивідуальної здібності до праці на фонд коштів, необхідних для відтворення робочої сили, та розміщення робітників у системі суспільного розподілу праці. Ринок праці не може розглядатися ізольовано від типу економічної системи, тобто сукупності всіх економічних процесів і явищ, що відбуваються у суспільстві. З огляду на це розвиток інноваційно-орієнтованої економіки вимагає формування відповідного ринку праці, що втілює значною мірою елементи цієї економічної моделі.

Ринок освітніх послуг щільно взаємодіє з ринком праці як органічною складовою будь-якої ринкової економіки, що виконує функції механізму розподілу і перерозподілу суспільної праці за сферами і галузями господарства, видами та формами зайнятості відповідно до структури суспільних потреб і форм власності. В процесі такої взаємодії суб'єкти ринку праці та ринку

освітніх послуг здійснюють взаємний вплив. Функціонування ринків освітніх послуг та праці має деякі протиріччя: протиріччя між швидкістю поновлення наукової інформації та рівневою спеціалізацією навчальних закладів (швидке зростання загального обсягу наукової інформації веде до збільшення термінів навчання, а спеціалізація навчальних закладів як спосіб скорочення цих термінів – до втрати цілісності науково-об'єктивної картини світу, освоєваної суб'єктами); суперечності між потребами особи, суспільства і попитом на ринку праці, особливо на фахівців з наукомістких і високотехнологічних спеціальностей, а також між рівнями професійної освіти; протиріччя між змістом сучасної освіти і потребами у формуванні креативного потенціалу суспільства; протиріччя між затребуваними роботодавцями характеристиками робочої сили і нерозвиненістю цих якостей у фахівців-початківців; низька мотивація суб'єктів ринку праці до співпраці з науковими та навчальними закладами; відсутність налагодженої системи прогнозування тенденцій розвитку ринків освітніх послуг та праці.

Механізм взаємодії держави, ринку праці, ринку освітніх послуг, ринку освітніх технологій наведено на рисунку 1. Управління ринком освітніх послуг спрямоване на гармонізацію взаємин учасників освітнього процесу та представників ринку праці, досягнення рівня їх максимальної задоволеності якістю вирішення соціально-економічних завдань, поставлених перед цією системою. Характер цих взаємин неоднозначний.

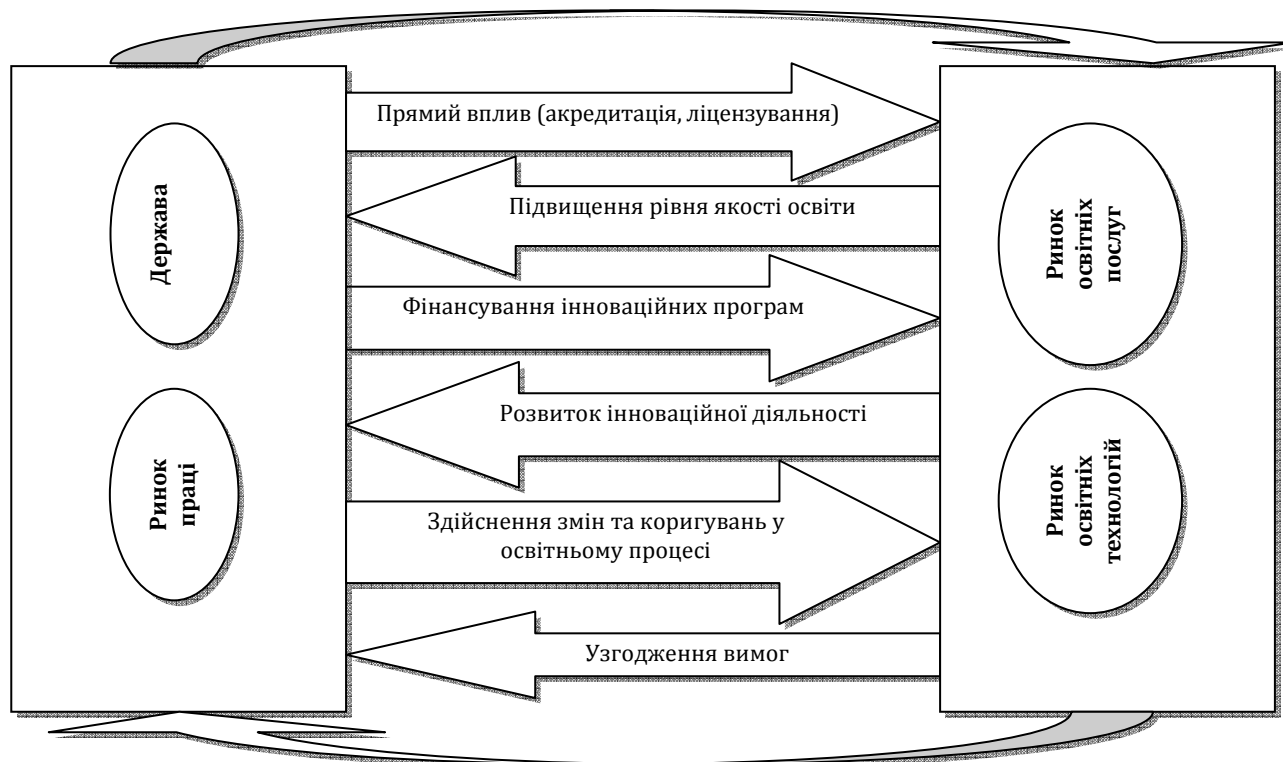

Рис. 1. Схема взаємодії держави, ринку праці, ринку освітніх послуг, ринку освітніх технологій

В інституціональному перерізі інститут освіти виконує сполучну функцію між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Формування національної інноваційної системи та її інфраструктури, становлення і розвиток інноваційної економіки обумовлює все

більшу потребу науки, освіти, промисловості, бізнесу у фахівцях, здатних до інноваційної діяльності. Такий підхід є сукупністю організаційних, технологічних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на створення поліпшених або технологічно нових

продуктів та процесів. У зв'язку з цим, актуальним завданням є розробка моделей і технологій підготовки конкурентоспроможних фахівців інноваційного типу і затребуваність на ринку праці.

Дослідження Світового банку показують, що освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості, розвитку інноваційного потенціалу та аналітичних здібностей, що забезпечують ефективний розвиток

підприємства, галузі, регіону і національної економіки. Проте у наш час на Україні відсутній дієвий механізм стимулювання та впровадження науково-технічних розробок і технологій, що безпосередньо впливає на рівень її конкурентоспроможності. Зазначений стан регулярно фіксується як вітчизняними статистичними дослідженнями, так і світовими рейтингами (рис. 2, 3) [4; 13- 15].

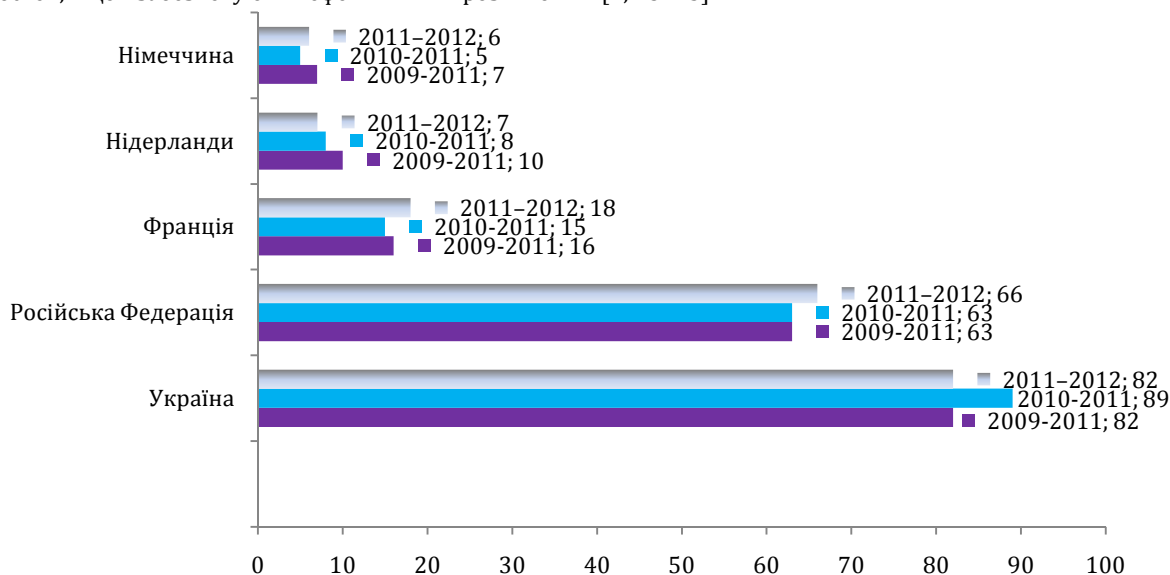

Рис 2. Дані Глобального Рейтингу Конкурентоспроможності країн за 2009-2012 рр. (The Global Competitiveness Report)

Дані Звіту Глобальної Конкурентоспроможності [13-15] констатують той факт, що Україна значно відстає від інших країн. За даними Глобального Рейтингу Конкурентоспроможності 2011-2012 рр. з поміж 142

країн Україна зайняла 82 місце. Випереджають країну: Російська Федерація – 63 місце, Франція – 16, Нідерланди – 10 та Німеччина – 7, перше місце посідає Швейцарія.

Таблиця 1. Дані звіту Глобальної Конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report 2011-2012)

Країна	Україна		Російська Федерація		США	
	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
Глобальний Індекс Конкуренто-спроможності	82	4,0	66	4,21	5	5,43
Якість освітньої системи	62	3,8	82	3,4	26	4,7
Рівень підготовки персоналу	117	3,3	82	3,8	12	5,0
Здатність до інновацій	42	3,4	38	3,5	7	5,2
R&D Співпраця «Університет-Промисловість» (дослідження і розробки)	70	3,6	38	3,5	3	5,7

Порівняно з РФ та США Україна значно відстає за показниками інноваційного розвитку. За рівнем якості освітньої системи Україна займає 62 місце (3,8); РФ – 82 (3,4); США – 26 (4,7). За рівнем підготовки персоналу: Україна отримала 117 місце (3,3); РФ – 82 (3,8); США – 12 (5,0). Здатність до інновацій дозволила зайняти такі позиції: Україна – 42 місце (3,4); РФ – 38 (3,5); США – 7 (5,2). Співпраця «Університет-Промисловість» у галузі дослідження та розробки була оцінена як: Україна – 70 місце (3,6); РФ – 38 (3,5); США – 3 (5,7).

Порівняльний аналіз даних рейтингу дозволяє зробити узагальнений висновок щодо руху України на шляху підвищення показників конкурентоспроможності: цей процес у динаміці нерівномірний, відбувається на тлі складної поведінки бізнес-середовища, через відсутність дієвої державної

політики та співпраці втрачається наявний науково-технологічний та інноваційний потенціал, що позначається на рівні економічного розвитку країн.

Загалом науково-технологічний розвиток залишається вкрай нерівномірним: високий рівень досягнень у одних сферах, обумовлений науковими розробками та відповідними технологіями проривного характеру, співіснує з проблемами технологічного відставання інших та поглиблює процес деструктивних змін.

Тому накопичення та ефективне застосування знань набуває значення основної конкурентної переваги країни та, зрозуміло, вимагає нових підходів до управління та розвитку ринку освітніх послуг відповідно до потреб економіки. Тому питання розробки, впровадження інноваційних перетворень,

забезпечення їх людським капіталом стають надзвичайно важливими, вирішення яких формує поле взаємодії держави, науки, освіти та бізнес-спільноти на ринках освітніх послуг та праці. Гармонізація та

налагодження цієї співпраці обумовлює необхідність пошуку та використання сучасних технологій прогнозування майбутнього, наприклад, таких, як форсайт.

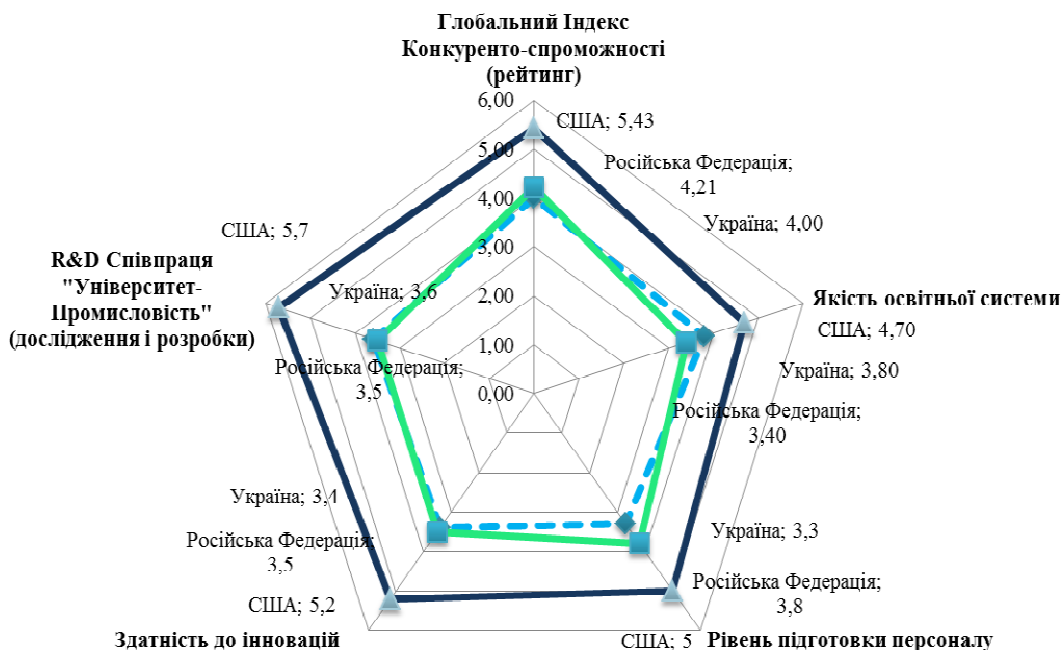

Рис. 3. Індекси показників якості освіти та інноваційного розвитку України, РФ, США (The Global Competitiveness Report 2011-2012)

Форсайт як система є сукупністю методів експертної оцінки стратегічних напрямів соціально-економічного та інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних вплинути на економіку та суспільство в середньо- і довгостроковій перспективі [5]. Форсайт як процес становить загальнонаціональний відбір нових напрямків, у ході якого досягається консенсус думок різних суб'єктів національної інноваційної системи та встановлення зв'язку між її елементами [6]. Методологія форсайту полягає в узагальненні різних експертних позицій (у тому числі шляхом «зіштовхування» експертів один з одним), що дозволяє з певною ймовірністю накреслити найбільш можливі траєкторії наукового та технологічного прогресу в майбутньому [5-6].

Освіта як предмет форсайту володіє набагато більш складною структурою прийняття рішень, до якої залучено широкі групи населення. Прогнози перспективної структури освіти і модернізації її змісту (особливо у професійній освіті) можуть спиратися на результати технологічного та наукового форсайту [7-8]. Враховуючи потреби у формуванні нового типу суспільства, а також цілі і завдання розвитку освіти, вважаємо, що запропонований механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці з використанням освітнього форсайту має наступний вигляд (рис. 4) [8].

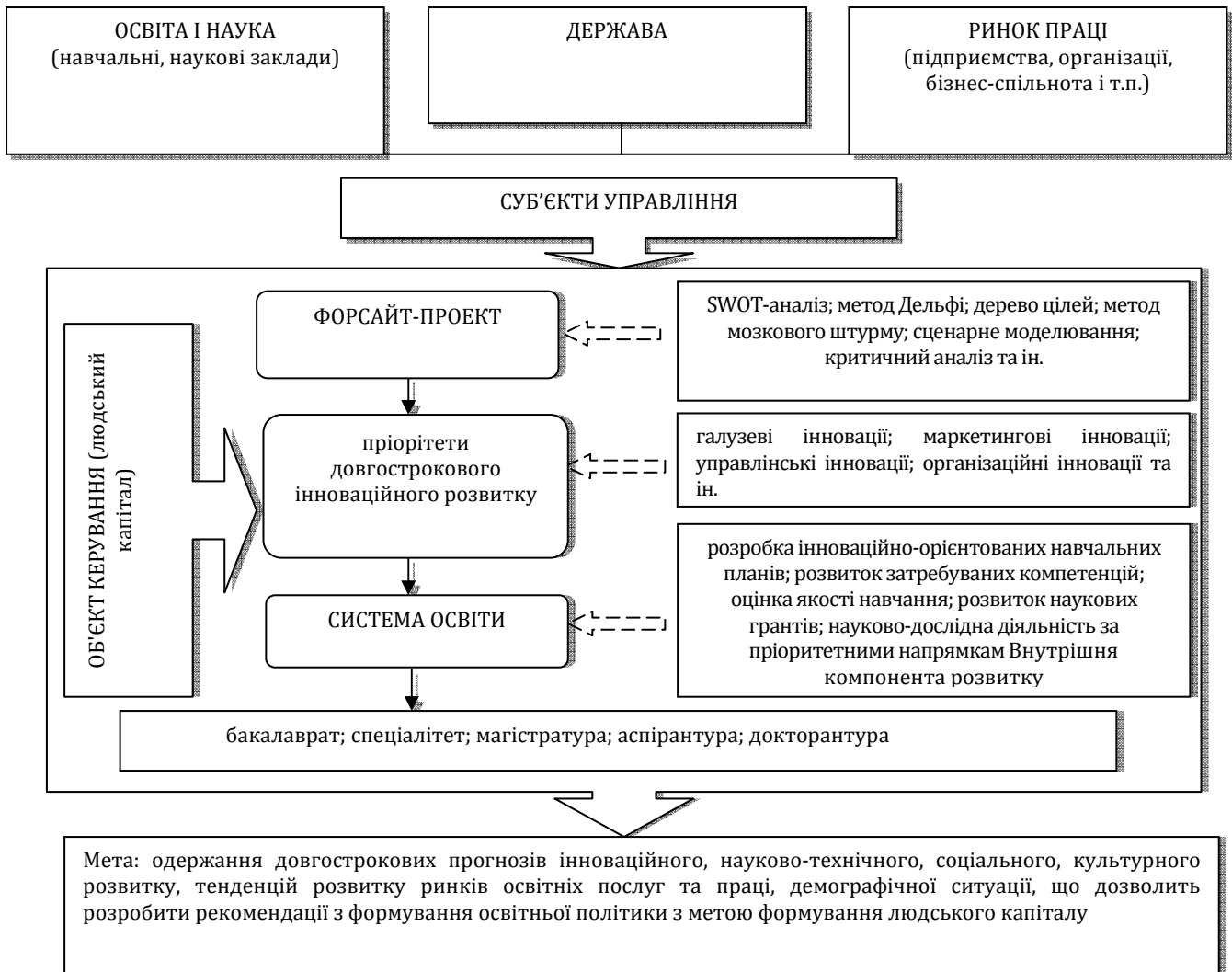
Взаємодія на основі освітнього форсайту полягає в тому, що держава, суб'єкти ринку освітніх послуг і бізнес-спільнота визначають: тенденції розвитку ринку праці та освіти з урахуванням перспектив розвитку науково-технічного прогресу, відповідних йому вимог і

компетенцій, затребуваних на ринку праці; напрямки співпраці бізнес-спільноти, ринку освітніх послуг і праці з питань конкурентоспроможності; заходи, що дозволяють використовувати нові знання, можливості та досягнення з метою гармонізації соціально значущих ринків, прискорення економічного зростання, розвитку інноваційно орієнтованої економіки.

Досвід інших країн доводить, що проведення форсайту, як правило, супроводжується масовою інформаційною програмою, великою кількістю конференцій, семінарів, презентацій, інтернет-форумів, завданнями яких є [3; 5; 9]:

- створення мереж взаємодії та обміну інформацією;
- широке обговорення інноваційних напрямків розвитку;
- зміна ставлення держави, суспільства та суб'єктів ринків освітніх послуг і праці до запроваджуваних інновацій та нових напрямків взаємодії.

Використання методу форсайту вимагає значних ресурсів, оскільки в процесі постійного обговорення та консультацій беруть участь представники державних (регіональних, галузевих) установ, наукових, навчальних закладів та бізнес – спільноти. Освітній форсайт залучає сукупність аналітичних методів, що дозволяють збирати інформацію зовнішнього оточення, думки провідних експертів різних галузей, оцінювати ризики, сильні та слабкі сторони методом SWOT-аналізу [1; 4; 7]. За допомогою методу сценарного моделювання можлива побудова передбачуваної моделі розвитку ситуації, що сприяє формуванню уявлень про майбутнє.

на основі джерела [8]*

Рис. 4. Механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці з використанням освітнього форсайту

Основні характеристики, що відрізняють форсайт від інших інструментів вивчення майбутнього розвитку [10]:

1. Орієнтація на вживання конкретних заходів. Форсайт полягає не тільки в аналізі та міркуванні щодо перспектив майбутнього розвитку, але в прийнятті конкретних рішень, які дозволять формувати майбутнє таким, яким його хочуть бачити.

2. Врахування різних альтернатив майбутнього розвитку. Форсайт ґрунтується на тому, що майбутнє не визначено, тому може розвиватися в різних напрямках, на формування яких можуть вплинути рішення, що будуть прийняті.

3. Залученість різних учасників. Форсайт не може бути здійснений вузькою групою експертів або вчених, тобто потребує праці великої кількості різних груп зацікавлених учасників.

4. Міждисциплінарний характер. Форсайт має комплексний характер і намагається охопити всі фактори, які можуть вплинути на майбутні процеси.

Таким чином, використання освітнього форсайту як механізму взаємодії ринків освітніх послуг та праці дозволить зібрати необхідну інформацію про стан і динаміку розвитку соціально-значущих ринків; створити культуру взаємодії між бізнесом, науковими, навчальними закладами; визначити ресурси, необхідні

для досягнення поставлених завдань, а також закріпити законодавчо пропозиції щодо їх урегулювання.

Якість формування інноваційного суспільства залежить від рівня розвитку людського капіталу, зокрема від рівня розвитку освітньої системи. З огляду на сформовані тенденції актуальним стає питання формування концепції розвитку ринку освітніх послуг на основі прогнозування перспектив розвитку економіки та відповідних вимог і запитів ринку праці. Концепція повинна мати характер довгострокових взаємовідносин між суб'єктами ринку праці та освіти, а також передбачати, по суті, стратегію взаємодії, засновану на постійних, системних дослідженнях, моніторингу та прогнозі перспектив розвитку науково-технічного прогресу і динаміки соціально значущих ринків.

Форсайт як метод прогнозу є комплексом заходів, спрямованих на дослідження довгострокових перспектив розвитку науки, технології, освіти, економіки та суспільства з метою виявлення векторів інноваційного розвитку, нових технологій та стратегічних галузей наукових досліджень, які з високим ступенем вірогідності принесуть значний економічний ефект.

Розглянутий механізм освітнього форсайту припускає залучення держави, науки, ринків освітніх

послуг та праці у виробленні комплексного бачення майбутнього, обговоренні та зіставленні довгострокових прогнозів, стратегій і пріоритетів розвитку, і узгодженні шляхів їх досягнення. Взаємодія на основі освітнього форсайту сприяє гармонізації соціально значущих ринків (ринків праці та освітніх послуг), забезпечує формування інноваційно-орієнтованої економіки. Одна з головних умов успішної реалізації цього методу є здатність і зацікавленість держави, суб'єктів ринків освітніх послуг і праці спільно оцінювати довгострокові перспективи розвитку економіки країни, відволікаючись від короткострокових кон'юнктурних моментів.

До переваг використання освітнього форсайту можна зарахувати:

- підвищення частки освітніх інноваційно-орієнтованих програм, розрахованих на розвиток «перспективних» знань, що формує умови для підготовки фахівців з урахуванням майбутніх

потреб економіки;

- розвиток науково-дослідного сектору за пріоритетними напрямками;
- подолання асиметрії на ринку освітніх послуг і праці за допомогою вироблення єдиної стратегії розвитку системи освіти та реальної економіки;
- підвищення якості формування людського капіталу відповідно до прогнозів інноваційного розвитку економіки.

Запропонований механізм взаємодії на ринках освітніх послуг та праці дозволить збільшити шанси досягнення балансу, ефективного формування інноваційного суспільства в Україні. Подальше вивчення та застосування форсайту має сприяти підвищенню рівня конкурентних переваг навчальних закладів, розвитку партнерських відносин з бізнесом, іншими навчальними закладами, а також зарубіжними партнерами.

Список література

1. Сидоренко, О. Л. Приватна вища школа: шляхи України у світовому вимірі [Текст] / О. Л. Сидоренко. – Харків.: Основа, 2000. – 186 с.
2. Кратт, О. А. Сегментация рынка услуг высшей освіти: использование системного подхода [Текст] : монография / О. А. Кратт, М. Г. Словка. – Донецк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 292с.
3. Ляпунова, А. Д. Формирование механизма управления инновационным развитием высшей школы [Текст] : автореф. дис. на соиск. науч. степени. канд.экон.наук.: спец. 08.00.05 – : «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Д. Ляпунова – Санкт-Петербург, 2010 г.
4. Education at a Glance 2008: OECD Indicators Summary in English [Електронний ресурс]. – 2008. – Р. 2. – Режим доступу: // [http://www.oecd.org/dataoecd/15/44/41260891/pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/15/44/41260891.pdf).
5. Международный научно-образовательный Форум-центр [Електронний ресурс].- Режим доступу: Буров В. Ю. Управление человеческим капиталом методом образовательного форсайта с целью формирования инновационного общества [Текст] / В. Ю. Буров, М. В. Журавлёв// Известия / Проблемы теории и практики управления. – 2011. – № 4. – С.5.
6. Форсайт: обзор исследований и достижений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iprnoi.ru/print/007585/>
7. Ємельяненко, Л. М. Форсайт – методологія стратегічного управління інноваційним розвитком суспільства [Електронний ресурс] / Л. М. Ємельяненко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2008_10_2/emeljanenko.pdf.
8. Ben, M. Foresight in Science and Technology / M. Ben // *Technology Analysis and Strategic Management*. — 1995. — № 2 (vol. 7). — P. 139–168.
9. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс]. – *The Global Competitiveness Report 2011-2012* – Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>.
10. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс]. – *The Global Competitiveness Report 2010-2011*.- Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>.
11. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс]. – *The Global Competitiveness Report 2009-2010*.- Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>.
12. Мильнер, Б. Управление знаниями: первые итоги, уроки и перспективы [Текст] / Б. Мильнер // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 6. – С. 37–46.
13. Мартьякова, Е. В. Инновационные технологии в системе гармонизации рынков труда и образования [Текст] /Мартьякова Е. В. // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2010. – № 2. – С. 160-169.

РЕЗЮМЕ

Мудрая Ольга

Форсайт как механизм взаимодействия рынков образовательных услуг и труда

Рассмотрена суть форсайта как процесса, системы и метода прогнозирования будущего. Охарактеризовано взаимодействие государства, рынка труда, рынков образовательных технологий и услуг в институциональном разрезе. Представлено содержание образовательного форсайта. Описана методика проведения образовательного форсайта. Рассмотрен и изучен механизм взаимодействия рынков образовательных услуг и труда на основе методики форсайта, определены особенности и преимущества его использования.

RESUME

Mudra Ol'ga

Foresight as a mechanism of the interaction between the educational services and labour markets

The nature of foresight as a process, system, and method of predicting the future has been considered. The interaction between the state, labor, markets, educational technologies and services in the institutional context have been characterized. The content of the educational foresight has been determined. The methodology of educational foresight has been described. The mechanism of interaction of educational services and labor markets based on foresight methodologies have been considered and investigated. The peculiarities and benefits of its use have been defined.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2012 р.

**ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ АВІАВИРОБНИЧИХ КОМПЛЕКСІВ
І РЕГІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА**

У статті виконано опис формалізованого й параметричного ресурсно-потенційного зв'язку і процесу функціонування територіальних авіавиробничих комплексів (ТАВК), розроблена їх концептуальна модель.

Ключові слова: ресурсно-потенційні зв'язки, територіальні авіавиробничі комплекси, модель.

Сучасні умови господарювання ставлять перед авіавиробничими підприємствами принципово нові завдання, вирішення яких на базі використання наявних методів та підходів неможливе. Посилення глобальної конкуренції поряд із втратою значної частки на ринках авіапродукції створює суттєві перешкоди для розвитку авіапромисловості [1,2]. Проблема територіальної організації економіки та встановлення ресурсно-потенційного зв'язку і процесу функціонування територіальних авіавиробничих комплексів є багатогранною і складною, тому дослідження її регіональних особливостей відображено в наукових працях ще недостатньо. У зв'язку зі змінами основ організації територіальних авіавиробничих комплексів у сучасних економічних умовах потребують розробки їх концептуальні моделі.

Теоретичні основи розміщення промислового виробництва та розвитку промисловості на регіональному рівні були закладені Вебером А., Тінбергеном Я., Шеффле А., Фейгінном Я. та іншими науковцями. Методологію дослідження цих процесів розробили Алімов О., Алексєєв І., Амоша О., Булеєв І., Вітковський О., Гончаров В., Гранберг О., Гриньова В., Данилишин Б., Єрохін С., Захарченко В., Лукінов І., Пашенко Ю., Чернюк Л., Чижова В., Чухно А. та інші вчені. Теоретико-методологічні аспекти управління діяльністю авіапромислових підприємств розглядали Г. Астапова, Ю. Голяк, В. Єлагін, В. Загоруйко, М. Ільїн, Ю. Кулаєв, В. Мова, С. Подреза, Ю. Прохорова, Є. Сич, В. Щелкунов, Г. Юн та інші науковці.

Процес взаємного впливу розвитку територіальних авіавиробничих комплексів і регіону як середовища їх функціонування становлять інтерес для наукових досліджень. Відсутність урахування впливу регіонального розвитку в системі взаємодіючих ресурсно-потенційних зв'язків територіальних авіавиробничих комплексів (ТАВК) зумовила актуальність статті та визначила її мету.

Головною метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення рекомендацій щодо побудови концептуальної моделі, яка дозволяє відтворювати (моделювати) структуру й процес функціонування певного параметричного варіанту територіальних авіавиробничих комплексів.

Відповідно до введеної формалізованої схеми ТАВК утворює систему взаємодіючих ресурсно-потенційних зв'язків. У зв'язку із цим його параметризація (за визначенням - параметричний і модельний опис) виконується у два етапи. На першому здійснюється

параметризація й моделювання окремого ресурсно-потенційного зв'язку, на другому - параметризація процесу їх взаємодії (взаємодії ресурсних потоків у процесі функціонування ТАВК) з виходом на побудову загальної концептуальної моделі ТАВК.

Параметризація окремого ресурсно-потенційного зв'язку ТАВК вимагає введення системи параметрів і показників для опису натуральних і фінансових ресурсних потоків, натуральних, фінансових, податкових і бюджетних елементарних потенційних ефектів, а також побудови її моделі.

У результаті параметризації введені наступні параметри й показники натурального й фінансового потоку ресурсно-потенційного зв'язку:

1) параметри натурального потоку: I_e - інтенсивність натурального потоку (дорівнює інтенсивності реалізації натурального ресурсу ТАВК), од. рес./од. час.; P_c - період реалізації ресурсно-потенційного зв'язку, од. час.; D_{r_i} - частка i -ого регіонального рівня в інтенсивності натурального потоку ($i = 1, \dots, 4$);

2) показники натуральних потоків: N_e - обсяг натурального ресурсу за період реалізації (дорівнює обсягу натурального ресурсу, реалізованого ТАВК), од. рес.; N_{r_i} - обсяг натурального ресурсу регіонального рівня, од. рес.;

3) параметри фінансових потоків: C_{r_i} - ціна одиниці ресурсу регіонального рівня, грн./од. рес.; T_{r_i} - ціна доставки одиниці ресурсу з i -ого регіонального рівня, грн./од. рес. (комплексний параметр, що враховує відстань транспортування, вид транспорту, вид рухливого складу, тариф за перевезення та ін.);

4) показники фінансових потоків: F_e - обсяг фінансового ресурсу за період реалізації (дорівнює обсягу фінансового ресурсу, отриманого ТАВК), грн.; F_{r_i} - обсяг фінансового ресурсного регіонального рівня, грн.

Уведені параметри й показники дозволяють побудувати систему рівнянь ресурсного балансу ресурсно-потенційного зв'язку:

$$N_e = \text{Сума}(I_e * D_{r_i} * P_c)$$

$$F_e = \text{Сума}(I_e * D_{r_i} * P_c * (C_{r_i} - T_{r_i}))$$

$$\text{Сума} D_{r_i} = 1, 0 \leq D_{r_i} \leq 1, i = 1, \dots, 4$$

(1)

Зазначимо, що величина T_{r_i} має економічний сенс витрат і застосовується в рівнянні фінансового балансу ресурсно-потенційного зв'язку зі знаком мінус для прямого зв'язку (продаж авіапродукції) і зі знаком плюс для зворотного зв'язку (придбання засобів виробництва авіапродукції).

Система рівнянь ресурсного балансу дозволяє визначити потенційні ефекти ТАВК й різних рівнів регіонального середовища. Однак попередньо необхідно окреслити важливі особливості розрахунків податкових і бюджетних ефектів.

Обсяги податкових платежів індивідуальні для кожного виду ресурсу (ресурсно-потенційного зв'язку) і характеризуються великою кількістю різноманітних параметрів [3, 4]. Уведена система податків забезпечує можливість розрахунків по кожному ресурсно-потенційному зв'язку обсягів натуральних і фінансових податкових платежів. Для цього по кожному податку задається комплекс податкових параметрів, обумовлених їх основними елементами оподаткування K_1 ($1 = 1, \dots, 35$). Відповідно до цього, для визначення податкових ефектів ТАВК по певному ресурсно-потенційному зв'язку використовуються наступні узагальнені показники: натуральний - $Лне$ й фінансовий - $Лфе$ обсяги податкових платежів, а також їх сума $Ле = Лне + Лфе$. Для визначення податкових ефектів кожного і-ого регіонального рівня використовуються наступні узагальнені показники: натуральний - $Лнрі$ і фінансовий - $Лфрі$ обсяги податкових платежів, а також їх сума $Лрі = Лнрі + Лфрі$. При цьому $Лне = f(Не, Кн1(1), \dots, Кн1(j), Кн1(Нн))$, $Лфе = f(Фе, Кф1(1), \dots, Кф1(N), \dots, Кф1(Іф))$, де $Ін$ і $Іф$ - кількість податків і-ого виду, генерованих натуральними й фінансовими потоками цього ресурсно-потенційного зв'язку. Для розрахунків значень показників $Лнрі$ і $Лфрі$ використовуються аналогічні формули, у яких параметри ТАВК замінюються на параметри відповідного рівня регіонального середовища [5].

Для визначення бюджетних ефектів ТАВК використовуються також узагальнені показники обсягів податкових платежів, які надходять у відповідний бюджет — $Бме$, $Беї$ й $Бфе = f(Ле, Сбе)$, де $Сбе$ - узагальнена схема розподілення субподатків ТАВК по бюджетах трьох рівнів. Для визначення бюджетних ефектів кожного регіонального рівня використовуються аналогічні узагальнені показники $Бмр1$, $Бср1$ і $Бфр1 = f(Лр1, Сбр1)$.

Таким чином, потенційні ефекти ТАВК й різних рівнів регіонального середовища визначаються за наступними формулами (знак перед показниками обсягів указує напрямок ресурсного потоку (плюс - притік, мінус - відтік)):

$$\begin{aligned} Ене &= -(Не), \\ Ефе &= +(Фе), \\ Елі &= -(Ле), \\ Ебме &= -(Бме), Бме = f_m(Ле, Сбе), \\ Ебсе &= -(Беї), Беї = f_m(Ле, Сбе), \\ Ебфе &= -(Бфе), Бфе = f_c(Ле, Сбе), \\ Енрі &= +(Не * Дрі), \\ Ефрі &= -(Не * Дрі * (Цр1 - Три)), \\ Елрі &= +(Лрі), \\ Ебмрі &= +(Бмрі), Бмрі = f_m(Лрі, Сбрі), \\ Ебсрі &= +(Бсрі), Бсрі = f_c(Лрі, Сбрі), \\ Ебфрі &= +(Бфрі), Бфрі = f_f(Лрі, Сбрі) \end{aligned} \quad (2)$$

де $Ене$ - натуральний ефект ТАВК (відтік натурального ресурсу - реалізація авіапродукції), од. рес.;

$Ефе$ - фінансовий ефект ТАВК (приплив фінансового ресурсу - одержання грошей за реалізовану авіапродукцію), грн.;

$Елі$ - сумарний податковий ефект ТАВК (відтік податкових платежів - сплата податків, пов'язаних з

реалізацією авіапродукції й одержанням грошей (доходу), грн.;

$Ебме$, $Ебсе$, $Ебфе$ - бюджетні ефекти ТАВК (відтік частки загальних податкових платежів ТАВК у відповідний бюджет), грн.

$Енрі$ - натуральний ефект і-ого регіонального рівня (притік натурального ресурсу - забезпечення регіону товарною продукцією бізнес - одиниці), од. рес.;

$Ефрі$ - фінансовий ефект і-ого регіонального рівня (відтік фінансового ресурсу - витрати регіону, пов'язані із придбанням авіапродукції ТАВК), грн.;

$Елрі$ - сумарний податковий ефект і-ого регіонального рівня (потік податкових платежів, пов'язаних з реалізацією ТАВК авіапродукції й одержанням грошей (доходу) на даному регіональному рівні), грн.;

$Ебмрі$, $Ебсрі$, $Ебфрі$, - бюджетні ефекти і-ого регіонального рівня (приплив частки загальних податкових платежів і-ого регіонального рівня у відповідний бюджет), грн.

На рис. 1 відображено дерево ефектів ресурсно-потенційного зв'язку. Розглянута модель окремого ресурсно-потенційного зв'язку забезпечує можливість проведення розрахунків щодо визначення інтенсивностей натурального й фінансового ресурсних потоків [6] і відповідних елементарних потенційних ефектів ТАВК й чотирьох рівнів регіонального середовища. Для визначення загальних показників ефективності ТАВК необхідно виконати параметризацію процесу функціонування ТАВК як процесу взаємодії ресурсних потоків системи ресурсно-потенційних зв'язків [7].

Параметризація процесу функціонування ТАВК. Система іноваційно-інвестиційних зв'язків ТАВК становить сукупність зв'язків, що забезпечують процес функціонування (функціональних зв'язків) і зв'язків, що забезпечують процес розвитку (зв'язків розвитку). До функціональних зв'язків відносять ресурсно-потенційні зв'язки для придбання засобів виробництва й реалізації продуктів виробництва [8]. До зв'язків розвитку належать РПЗ, які забезпечують придбання й реалізацію виробничих фондів. Усі види зв'язків ТАВК взаємодіють між собою. Процес взаємодії має складну структуру, особливо за податковими параметрами, і може бути описаний тільки алгоритмічно. У зв'язку із цим важливим є дотримання певної логічної послідовності розгляду окремих ресурсно - потенційних зв'язків у системі розрахунків інтегральних показників ТАВК. У зв'язку із цим, параметризація виробничих фондів здійснюється лише з позиції обліку їх сукупного впливу на процес функціонування ТАВК.

Параметризація процесу функціонування ТАВК починається із введення параметрів і показників виробничих фондів. Відповідно до формалізованої схеми ТАВК є сукупністю деякої кількості технологічних модулів - $КМ(ФП)$. Гранична кількість технологічних модулів визначається можливостями комплексу постійних фондів ТАВК. Основними параметрами окремих видів виробничих фондів є балансова вартість - $БС(ФП)$, коефіцієнт зношування - $КЗ(ФП)$ і норма амортизаційних відрахувань - $АН(ФП)$. Основними параметрами земельних фондів $ФЗ$ є місце розташування (зона містобудівної цінності) і площа земельної ділянки - $П(ФЗ)$ і ціна землі - $Ц(ФЗ)$. Результуючими показниками виробничих фондів є амортизаційні відрахування - $СА(ФП)$ і вартість земельної ділянки - $СЗ(ФЗ)$.

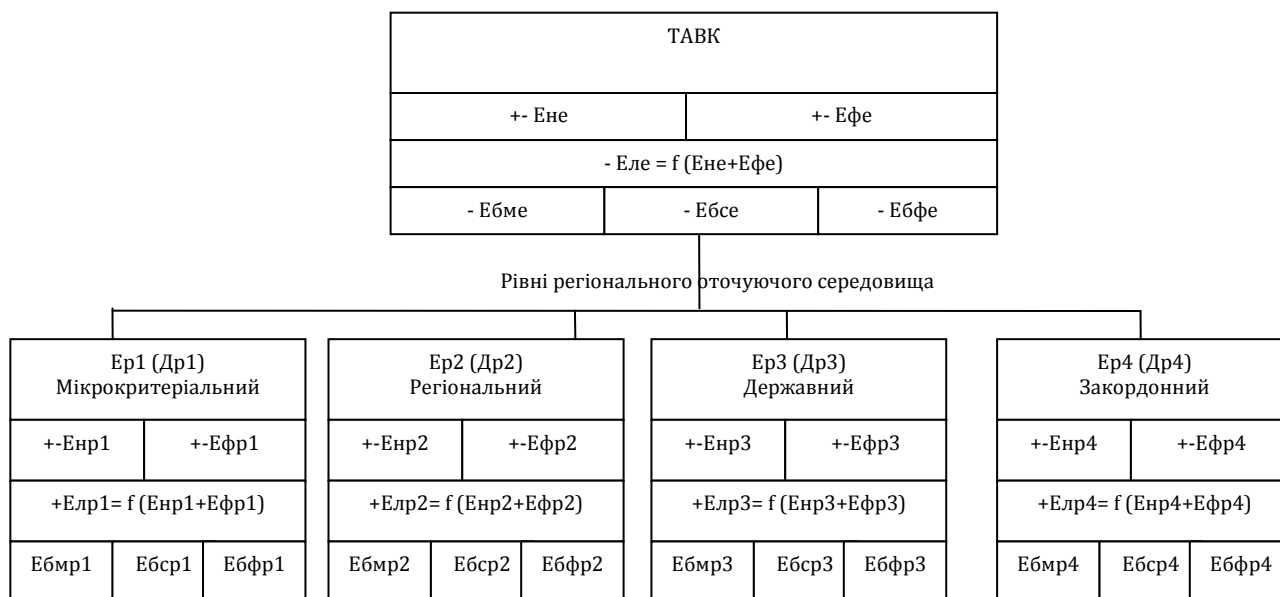

Рис. 1. Дерево ефектів ресурсно-потенційних зв'язків

Основним ресурсним потоком технологічного модуля є натуральний потік основної товарної продукції ТПО. Відповідно до цього основного параметра процесу функціонування ТАВК є інтенсивність натурального потоку авіапродукції, яка розраховується за формулою:

$$IV(TPO) = Iц(TPO) * Kц(TPO) * Kч(TPO) * KM(ФП) / Tц(TPO), \quad (3)$$

де IV(TPO) - інтенсивність виробництва основної товарної авіапродукції, од. прод./од. часу;

Iц(TPO) - цикловий обсяг виробництва основної товарної авіапродукції, од. прод./цикл;

Kц(TPO) - коефіцієнт використання циклового обсягу (Kц(TPO) менше або рівний одиниці);

Kч(TPO) - коефіцієнт використання часу циклу (Kч(TPO) менше або рівний одиниці);

Tц(TPO) - тривалість циклу, од. час.

Для виробництва одиниці основної товарної авіапродукції потрібна певна кількість виробничих засобів ВЗ [11,12]. Виробництво одиниці основної авіапродукції супроводжується випуском певної кількості супутньої продукції ТПС і відходів виробництва ВВ. Для вказівки кількісного зв'язку основної авіатоварної продукції з виробничими засобами й продуктами виробництва використовується нормативний метод розрахунків ресурсів.

Відповідно до цього методу, для кожного виду виробничих засобів ВЗ авіапродукції, що супроводжує ТПС, і відходів виробництва ВВ задається відповідну питому нормативну витрату (вихід) ресурсу на одиницю основної авіапродукції - УР(ВЗ), УР(ТПС), УР(ВВ), од.роз./од. прод. На підставі інтенсивності потоку основної товарної авіапродукції й питомих нормативних витрат визначаються інтенсивність натуральних потоків виробничих засобів ІП(ВЗ) = ІП(ТПО) * УР(ВВ) продукції, що супроводжує, ІП(ТПС) = ІП(ТПО) * УР(ТПС) і відходів виробництва ІП(ВВ) = ІП(ТПО) * УР(ВВ). Тим самим визначається змінна складова (залежна від інтенсивності виробництва авіапродукції) ресурсного

забезпечення ТАВК.

Друга - постійна складова (не залежна від інтенсивності виробництва авіапродукції) визначається шляхом розрахунків інтенсивності натуральних потоків експлуатаційних засобів ЕЗ із використанням питомих витрат на одну гривню балансової вартості виробничих фондів УР(ЕЗ). У результаті для кожного ресурсно-потенційного зв'язку визначається відразу обсяг натурального ресурсного потоку ОП(ЕЗ) = БС(ФП) * УР(ЕЗ).

На підставі отриманих інтенсивностей натуральних ресурсних потоків ІП(ТПО), ІП(ТПС), ІП(ВВ), ІП(ВЗ) і періоду реалізації ТАВК — Пс, визначаються основні об'ємні показники кожного ресурсно-потенційного зв'язку - Не (обсяг виробництва або споживання ресурсу), Фе (обсяг витрат на придбання або доходу від реалізації ресурсу) і Ле (обсяг податкових платежів по даному виду ресурсу), які є підставою для розрахунків відповідних потенційних ефектів. У якості періоду реалізації Пс використовується період тривалістю в один рік з розбивкою по місяцях. Це обумовлене особливостями розрахунків більшості податків, орієнтованих на тривалість фінансового року, а також необхідністю обліку місячних трендів різних параметрів регіонального середовища.

Далі проводяться розрахунки основних показників, що характеризують процес функціонування ТАВК з використанням схеми розподілення прибутку ТАВК. Відповідно до цієї схеми визначаються надходження від реалізації авіапродукції, яка потім структурується з послідовним виділенням податкового навантаження на виторг, доходу, сумарних витрат на придбання засобів, виробництво й реалізацію авіапродуктів, податкового навантаження на витрати, фінансового результату, податкового навантаження на фінансовий результат, балансового прибутку, податкового навантаження на балансовий прибуток й чистого прибутку ТАВК. Схема розподілення прибутку поєднує всі РПЗ та відображає їх перетворення в процесі функціонування ТАВК у підсумку фінансові показники ефективності. Таким

чином, здійснено параметризацію всіх уведених формалізованою схемою ТАВК РПЗ й процесу їх взаємодії під час функціонування комплексу. На підставі цієї інформації проводиться оцінка корпоративної й різних рівнів регіональної ефективності ТАВК, а також їх натуральних, фінансових, податкових і бюджетних складових.

Отже, за результатами виконаного формалізованого й параметричного опису РПЗ і процесу функціонування ТАВК розроблена концептуальна модель ТАВК. Концептуальна модель відображає загальну концепцію моделювання процесу функціонування ТАВК як елементарного фрагмента регіонального середовища і є методологічною основою для розробки моделюючого

алгоритму внутрішнього забезпечення (розрахункового ядра) проблемно-орієнтованої системи імітаційного моделювання. Таким чином, розроблена концептуальна модель дозволяє відтворювати (моделювати) структуру й процес функціонування певного параметричного варіанту ТАВК. Однак для вирішення завдань управління регіональної адаптації відповідний модельний інструментарій повинен забезпечувати можливість цілеспрямованого моделювання множини і параметричних варіантів. Для цього необхідна формалізація й параметризація процесів проектування й програмування регіональної адаптації й побудова відповідних розрахунково-логічних алгоритмів.

Список літератури

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети [Текст] : монографія / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
2. Новикова М. В. Активізація інноваційно-інвестиційних процесів для авіаційної галузі України в умовах глобальних змін [Текст] / М. В. Новикова // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та молодих вчених «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами». – Київ: НАУ, 2012. – С.73-74.
3. Модернізація України – наш стратегічний вибір [Текст] : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України – Київ, 2011. – С. 123.
4. Экономика гражданской авиации Украины [Текст]: монография / Ю. Ф. Кулаев, В. И. Щелкунов – К.: Феникс, 2010-736 с.
5. Новикова, М. В. Організаційно-економічне забезпечення формування ефективних умов функціонування інституту власності для підприємств авіаційного комплексу в умовах глобальних змін [Текст] : [монографія] / М. В. Новикова; за заг. ред. Г. М. Юна // Проблеми та перспективи організації авіаційних перевезень, застосування авіації в галузях економіки та розвитку транспортних систем. – К.: НАУ, 2011. – 184. С. 14-30.
6. Управління інноваційними процесами в регіоні [Текст] / За наук. ред. М. А. Козоріз / Інститут регіональних досліджень НАН України: - Львів: ЛБІ НБУ, 2006.- 315 с.
7. Голяк, Ю. Б. Економічні передумови необхідного розвитку виробничих потужностей авіаційної галузі [Текст] / Ю. Б. Голяк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №6. – С. 166 – 173.
8. Новикова, М. В. Формування фінансових ресурсів для забезпечення необхідного рівня ефективності і якості виробництва та експлуатації повітряних суден [Текст] / М. В. Новикова // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2006. – Вип. 3. – С.268-272.
9. Пельтек, Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми [Текст]: монографія / Л. В. Пельтек. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.
10. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України [Текст] / за заг. ред. Я. А. Жаліла – К.:НІСД, 2012. – 41 с.
11. Lozhachevska O.M., Matveev V.V., Novykova M.V. Current trends and main directions for development in the aviation industry world integration groups // Of the fourth world congress "Aviation in the XXI-st century". – Kyiv – 2010. - page 61.9-61.12.
12. Новикова, М. В. Методологические основы задач оптимизации, планирования и управления экономической эффективностью авионики по критерию «затраты-выгоды» [Текст] / М. В. Новикова, В. М. Воробьев, В. А. Захарченко, С. С. Ильенко // Проблеми інформатизації та управління: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2007. – Вип. 2 (20). – С. 57-66.

РЕЗЮМЕ

Новикова Марина

Формализация процессов взаимодействия территориальных авиапроизводственных комплексов и региональной среды

В статье сделано описание формализованной и параметрической ресурсно-потенциальной связи и процесса функционирования территориальных авиационных производственных комплексов, разработана концептуальная модель территориальных авиационных производственных комплексов.

RESUME

Novykova Maryna

The formalization of interaction avia territorial complexes and regional environment.

The article written description formalized and parametric resource potential of communication and process operation territorial aviation industrial complexes, developed a conceptual model of regional aircraft production complexes.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2012 р.

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ РОЗВИТКУ В УМОВАХ НЕУЗГОДЖЕНОСТІ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЦІЛЕЙ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ*

У статті досліджується проблема суперечності та структурних протиріч внутрішніх та зовнішніх цілей фінансових інститутів розвитку в Україні, а також запровадження нових підходів до їх трансформації задля забезпечення довгострокової кредитної підтримки сталого економічного зростання.

Ключові слова: інституційні трансформації, фінансова система, фінансові інститути розвитку, банк реконструкції та розвитку

*** Стаття підготовлена в межах відомчої науково-дослідної розробки «Інституційні трансформації соціально-економічної системи України» (№ 0111U006669).**

Процес глобалізації світової економіки, вплив якого посилюється на нові транзитивні фінансові системи, що виникли після інституційної катастрофи та розпаду на початку 1990-х років планових державно-орієнтованих банківських структур Радянського Союзу та країн соціалістичного табору, визначив необхідність якісних змін та побудови нового механізму мобілізації фінансових ресурсів з урахуванням ринкових принципів. Подальше спрямування таких ресурсів у довгострокові проекти не є достатньо вигідним з точки зору дохідності для приватних комерційних банків, але, водночас, було вкрай важливим для переведення економіки нових держав Центральної та Східної Європи, в тому числі - і України, на ринкові рейки. Це призвело до необхідності істотних структурних та інституціональних трансформацій у фінансових системах.

Основними тенденціями таких трансформацій стали, зокрема, посилення концентрації й централізації банківського капіталу, зростання в процесі злиттів та поглинань присутності на локальних ринках великих транснаціональних банків та початок домінування у передкризовий період англосаксонської моделі фінансування економіки, що базується на ринку капіталів при одночасному послабленні впливу традиційного банківництва, заснованого на пріоритеті традиційного кредитування, яке притаманне банко-орієнтованим фінансовим системам, зокрема, Німеччині та Японії.

Одночасно, як альтернатива короткостроковому комерційному кредитуванню бульбашок на ринках нерухомості та цінних паперів, все більшу роль у фінансуванні економічного зростання країн з перехідною економікою стали відігравати національні, регіональні та міжнародні фінансові інститути розвитку, зокрема банки реконструкції та розвитку, такі, як Група Світового банку (Міжнародний Банк реконструкції та розвитку та Міжнародна фінансова корпорація), Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Азійський та Міжамериканський банки розвитку, Німецький фонд KfW, Чорноморський банк реконструкції та торгівлі та ін.

Теоретичні засади інституційної структурної трансформації фінансових інститутів розвитку, їх цілей та ефективності інвестування активно досліджуються у світовій та вітчизняній науковій літературі. Для умов розвитку української економіки та банківської системи зазначені питання досліджували фахівці-економісти: А. Вожжов, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, Я. Жаліло, С. Козьменко, Т. Коляда, В. Корнєєв, І. Лютий, В. Міщенко, В. Федосов, С. Юрій та інші. Дослідженням цієї проблеми на сучасному етапі займаються також і відомі зарубіжні економісти, серед яких О. Кудрин, І. Миронова, А. Моїсєєв, В. Полтерович, Дж. Стігліц, Є. Ясін та інші.

Відаючи належне наявним науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї проблематики, слід зауважити, що існує потреба в подальшому дослідженні цілей створення та функціонування фінансових інститутів розвитку та сучасних тенденцій у структурних трансформаціях банків розвитку.

Цілі статті полягають у дослідженні сучасних тенденцій трансформації спеціалізованих фінансових інститутів розвитку, визначенні суперечностей та структурних протиріч внутрішніх та зовнішніх цілей їх діяльності в Україні.

У світовій практиці набули поширення основні моделі побудови фінансових інститутів розвитку – банківська (державні, регіональні та міждержавні банки реконструкції та розвитку) та небанківська (фонди, кредитні установи та агенції тощо).

Інститути розвитку взагалі - це «спеціалізовані організації за участю держави, що виступають каталізаторами приватних інвестицій у пріоритетні сектори та галузі економіки, сприяють створенню та впровадженню інновацій, покращують інституційне середовище» [9, с. 4].

Інституції, що забезпечують координацію підсистем світового господарства, як пропонує А. Румянцев [10, с. 377], можна поділити на чотири складові:

- 1) спеціалізовані економічні об'єднання ООН із загально-функціональних та галузевих напрямків;
- 2) міждержавні галузеві організації;

- 3) міжнародні галузеві організації підприємств;
- 4) міжнародні кооперативні організації.

Можливо виділити наступні фінансові інститути розвитку, що діють на вітчизняному банківському ринку:

- по-перше, це внутрішні фінансові інститути, які мають функції розвитку;
- по-друге, це міжнародні банківські інститути розвитку, що реалізують в Україні цілі своїх засновників - міжнародних організацій, насамперед, Світовий банк - як структура ООН, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), що давно працюють в Україні та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), що лише у 2012р. відкрив представництво в Україні і тільки розпочинає свою роботу на українському фінансовому ринку;
- по-третє, це державні фінансові інститути розвитку іноземних держав, насамперед Російської Федерації, які здійснюють вплив на пріоритети у кредитуванні тих чи інших проєктів на території України, згідно з власними - зовнішніми для України - цілями.

Україна як держава-засновник Організації Об'єднаних Націй з 1944р., як і СРСР, в умовах жорсткого світоглядного протистояння між капіталістичною та соціалістичною системами не брала участі в роботі фінансових структур ООН, таких, як МВФ та Світовий банк, що були створені як елементи нового світового фінансового порядку у 1945 році. Більшість сучасних дослідників мотивують це тим, що для СРСР був неприйнятний принцип кумулятивного голосування при керуванні цими світовими фінансовими організаціями, який практично призводив до контролю над ними країн-головних акціонерів, насамперед США.

Тільки після здобуття незалежності Україна приєдналася до міжнародних фінансових організацій як на світовому, так і на європейському рівні, насамперед до Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Менш відомим в Україні із міжнародних інститутів розвитку є заснований набагато раніше, ніж ЄБРР, такий представник європейських фінансових організацій як Банк розвитку Ради Європи (БРРЕ). Банк розвитку Ради Європи [11] був заснований у 1956 році згідно з Угодою Ради Європи. Сьогодні він налічує 38 держав-членів. Першочерговим завданням БРРЕ є надання державам-членам Ради Європи фінансової допомоги у вирішенні соціальних проблем, що виникають унаслідок присутності біженців, переміщених осіб, мігрантів, а також осіб, що стали жертвами стихійного лиха або екологічних катастроф - це є зовнішні цілі функціонування цього фінансового інституту розвитку.

Але в сучасних умовах діяльність БРРЕ поширюється за межі його пріоритетних завдань з метою досягнень нових: внутрішніх, соціальних та економічних цілей, таких, як покращення житлових умов вразливих соціальних груп, наприклад, залишених дітей, людей з обмеженими можливостями, представників різних етнічних меншин, а також тих, хто перебуває за межею бідності. За час свого існування банк надав кредитів на суму понад 20 млрд. євро, а щорічний обсяг кредитів дорівнює за даними Ради Європи 1,6 млрд. євро[11].

Серед вітчизняних фінансових інститутів розвитку є тільки одна установа банківського типу - це публічне акціонерне товариство «Український банк реконструкції та розвитку» (УБРР), який був утворений згідно з постановою Кабінету Міністрів України №655 від 05.05.2003 р. Мета УБРР - створення сприятливих умов

для розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності через надання банківських послуг та продуктів вітчизняним товаровиробникам. Він був зареєстрований Національним банком України 19 березня 2004 року як акціонерне товариство закритого типу (реєстр. номер №292). Він не має статусу державного банку, оскільки де-юре частка держави в ньому не складає 100%[12].

Український банк реконструкції та розвитку за роки існування так і не став потужним інструментом проведення державної промислової політики. Банк було створено з достатньо обмеженою офіційною ціллю - «сприяння розвитку інноваційної діяльності в Україні через надання банківських послуг та продуктів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю»[12]. УБРР має спеціалізацію інвестиційно-промислового банку, в його статуті зазначено, що його місія полягає в створенні сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності і підтримку вітчизняного товаровиробника, дотримуючись при цьому оптимального балансу інтересів клієнтів, акціонерів та самого банку. Банк було створено за ініціативою Української державної інноваційної компанії (УДІК), яка була попередником теперішньої ДІФКУ та віднесена була тоді до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій, нині - Держінвестпроект.

Вважаємо, що на самому початку розбудови УБРР було зроблену суттєву інституційну помилку, яка призвела до конфлікту зовнішніх і внутрішніх цілей його існування, що триває досі. Класичні цілі інститутів розвитку офіційно не ставилися для УБРР його засновниками в якості мети, яку потрібно досягти менеджменту цього банку.

Діяльність УБРР не досягає офіційної мети його існування і демонструє вкрай низькі показники ефективності: до 2007 р. його робота була непомітною і банк знаходився на 167 місці у рейтингу Національного банку України, а у березні 2010 р. з НБУ була підписана угода щодо виконання «Програми фінансового оздоровлення банку шляхом збільшення статутного капіталу». На початок 2012р. УБРР належить до четвертої, останньої за класифікацією НБУ, групи банків за розміром сукупних активів, посідаючи у загальному рейтингу на початок 2011 року 169 місце.

Серед українських фахівців, до яких належать, зокрема, Я.Жаліло та ін. [14], С.Козьменко[15], існує думка, що УБРР повинен змінити сучасну схему свого функціонування, видавати кредити позичальникам не прямо, а шляхом відкриття кредитних ліній під інвестиційні проєкти уповноваженим комерційним банкам. Вважається, що в такому випадку частину ризиків УБРР буде перекладено на банки, збережеться конкуренція і не буде безпосереднього контакту держави та бізнесу (саме за таким принципом, наприклад, ЄБРР кредитує підприємства малого і середнього бізнесу). Проти такої пропозиції виступали міжнародні фінансові організації - МВФ і Світовий банк, оскільки існувала думка, що західні банки, вкладаючи кошти в УБРР, витіснять ці фінансово-кредитні установи з вітчизняного фінансового ринку [15, с.9].

УБРР імпліцитно позиціювався менеджментом та засновниками як невеликий банк, станом на 01.10.2006 р. його активи склали 51,3 млн. грн. Обсяг залучених банком коштів на 31.12.2010 р. становив 58,7 млн. грн., обсяг наданих кредитів - 10,8 млн. грн., у тому числі 9,8

млн. грн. – кредити суб'єктам господарювання. Сумарні активи банку на зазначену дату склали 126,8 млн. грн., зросли лише на 33,2 млн. грн. порівняно з 2010 р.

Досить амбіційний План роботи цього банку був сформульований на період з 2004 р. по 2009 р., причому до кінця 2009 р. його планувалося збільшити до 500 млн. грн. У довгостроковій перспективі - за 15 років - як вважали тоді фахівці «УБРР має перетворитися на могутню банківську структуру з капіталом близько 1 млрд. дол. США». [15, с.8]

На жаль, протягом усього періоду існування УБРР постійно стикався з цілим переліком проблем. Так, наприклад, НБУ в кінці 2006 р. заборонив цьому банку приймати вклади від фізичних та юридичних осіб у зв'язку з невиконанням вимог Національного банку щодо ліквідності, а у 2007 р. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб перевів УБРР у категорію тимчасових учасників[15].

Фінансовий результат діяльності УБРР останніми роками був нестабільним: у 2009 р. отримано збиток у розмірі - 29,5 млн. грн., у 2010 – прибуток у сумі 1,6 млн. грн., в 2011 р. прибуток становив 0,95 млн. грн. Можна з великою вірогідністю допускати, що такий результат останніх двох років (невелике перебільшення доходів над видатками) є спробами менеджменту УБРР не допустити реального формування резервів під кредитні ризики, виходячи з проблемного кредитного портфеля банку та, відповідно, контрольним органам зробити відповідну оцінку їх діяльності щодо неефективного використання державних коштів.

На жаль, на початок 2012р. УБРР опустився вже на 172 місце із 176 зареєстрованих в Україні банків. З активами 157,3 млн. грн. та розміром статутного капіталу 95 млн. грн. станом на початок 2012р., банк має лише 66,5 млн. грн. власного капіталу.

Аналіз свідчить що, замість активного кредитування пріоритетних галузей, фактично багато років відбувається проїдання банком статутного капіталу - коштів акціонерів, тобто держави. Таким чином, треба поставити під сумнів не тільки його практичну, а навіть теоретичну здатність до структурної трансформації у потужний фінансовий інститут розвитку та державної підтримки, що потребує зараз українська економіка.

Нами у попередніх публікаціях неодноразово пропонувалися шляхи підвищення ефективності функціонування вітчизняного квазідержавного банку розвитку та його трансформації у класичний банківський фінансовий інститут розвитку. Було б доцільно розширити склад джерел його коштів за рахунок, наприклад, частини бюджетних видатків, емісійних та коштів рефінансування НБУ, частини коштів від реалізації державних цінних паперів, частини коштів, одержаних від приватизації державного майна, частини вільних коштів комерційних банків (при умові наявності надлишкової ліквідності на ринку міжбанківського кредитування) у вигляді купівлі або участі в розміщенні серед своїх клієнтів довгострокових боргових цінних паперів, емітованих УБРР [12].

Зважаючи на значну частку держави у капіталі УБРР (практично 100%), надійність його фінансових інструментів практично не буде поступатися довгостроковим державним цінним паперам, але завдяки впровадженню їх постійного двостороннього біржового котирування, наприклад, через інститут маркет-мейкерів на організованих фондових майданчиках, насамперед, на біржах ПФТС у Києві та «Перспектива» у Дніпропетровську. Можна

прогнозувати, що цінні папери з фіксованою чи плаваючою дохідністю УБРР будуть користуватися достатнім попитом серед широкого кола інвесторів (як банків, так і небанківських установ). Банки при цьому можуть використовувати облігації УБРР як ліквідну заставу при здійсненні операцій рефінансування зі сторони НБУ поряд з державними облігаціями [14].

Крім того, одним з нових напрямків діяльності УБРР може бути залучення в державний сектор приватних інвестицій шляхом розміщення гібридних фінансових інструментів державних підприємств, наприклад, деяких специфічних видів корпоративних облігацій, ще розповсюджених сьогодні на вітчизняному ринку цінних паперів, облігацій з правом голосу, конвертованих облігацій та облігацій зі змінним відсотком [4].

Нами пропонувалася також схема, при якій УБРР міг би продавати пули своїх працюючих кредитів шляхом емісії власних цінних паперів, які мала б гарантувати держава. Таким чином, могла б бути створена надійна, постійно діюча система залучення грошових ресурсів в економіку [4]. Крім того, функції УБРР не повинні дублювати функції інших державних банківських установ, насамперед «Ощадбанку» та «Укресімбанку». Необхідно розробити оптимальні схеми їх взаємодії задля трансформації збережень громадян у інвестиції.

Надалі влада де-факто відмовилася від спроб реанімувати УБРР. Так у травні 2011 року Голова Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами В.Касків повідомив, що до жовтня 2011 року в Україні буде засновано Український Банк Розвитку, який «консолідуватиме усі видатки розвитку української держави та знищить корупцію, яка досі загрожувала цьому сектору. Через новостворений банк українська держава співфінансуватиме стратегічні інвестиційні проекти, поділяючи ризики з нашими партнерами-інвесторами» [16].

Але у червні 2012р. Прем'єр-міністр України М.Азаров заявив, що сама по собі ідея створення банку цікава, але, як завжди, її втілення гальмується через відсутність реального капіталу. «Ця ідея повинна бути привабливою для приватних інвесторів, і капітал банку повинен формуватися не тільки з коштів держави, яких зараз не так багато, а й з капіталу інвесторів. Тому на нинішньому етапі практично питання створення такого банку не стоїть» [17].

Тому наразі можливо констатувати, що існує явний конфлікт між задекларованими зовнішніми (експліцитними) цілями держави у довгостроковій кредитній підтримці пріоритетних вітчизняних секторів економіки та короткостроковими внутрішніми (імпліцитними) цілями, насамперед, скороченням бюджетних витрат.

На сьогодні жодна з банківських установ в Україні не виконує достатньою мірою класичних функцій банківського інституту розвитку.

Фінансові інститути розвитку є досить специфічним сегментом вітчизняної фінансової сфери, що не просто потребує розбудови банківської інфраструктури для спрямування державних та міждержавних коштів у малопробудовані довгострокові стратегічні інвестиційні проекти, але й вимагає трансформації наявних в Україні неефективних державних та квазідержавних установ у логічну та ефективну структуру Українського Банку Розвитку. Така державна банківська структура в разі її створення із застосуванням інноваційного інструментарію схем фінансування буде потребувати,

крім організаційних заходів з боку держави, ще й підготовки персоналу високої кваліфікації, розробки методик та програм контролю спеціалізованих ризиків, що виникають у діяльності фінансових інститутів розвитку при вкладенні коштів у пріоритетні інвестиційні проекти.

Пропонуємо три можливі шляхи структурної трансформації фінансових інститутів розвитку банківського типу в Україні з метою належного виконання притаманних їм функцій:

Перший шлях: трансформація вже створеного, але вкрай неефективного ПАТ «УБРР», що має чинні ліцензії НБУ у 100% державний Український Банк Розвитку, підпорядкований безпосередньо Кабінету Міністрів України;

Другий шлях: створення нового Банку розвитку України на базі одного із комерційних банків, націоналізованих та рекапіталізованих за державний кошт у час кризи;

Третій шлях: передача частки функцій фінансових інститутів розвитку уповноваженим комерційним банкам з національним українським капіталом, які здійснюватимуть кредитування пріоритетних галузей вітчизняної економіки в межах надання спеціалізованих довгострокових кредитних ліній від державних банків та/або НБУ за особливими умовами подальшого

обслуговування відібраними для таких програм позичальниками під контролем держави, за опрацьованою раніше успішною моделлю співробітництва вітчизняних банків з Європейським банком реконструкції та розвитку.

Неузгодженість між зовнішніми та внутрішніми цілями функціонування фінансових інститутів розвитку можливо подолати за допомогою запровадження комплексу інституційних, фінансових та економічних заходів по зниженню наявних вад агентської проблеми для якісного зменшення ефективності опортуністичної поведінки у триаді суперечностей і взаємодії «позичальники - менеджмент банку - державні контролюючі органи».

У подальших наукових дослідженнях необхідно виявити внутрішні особливі цілі функціонування фінансових інститутів розвитку та зовнішні інституційні вади регулювання та контролю з боку держави, усунення яких суттєво елімінує ризики неповоротності та/або нецільового використання коштів новоствореного державного Банку Розвитку при здійсненні ним довгострокового кредитування пріоритетних інвестиційних проектів, необхідних для повернення України на траєкторію сталого економічного зростання.

Список літератури

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / За ред. акад. В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозування, 2003.
2. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований [Текст] / Под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х.: Форт. – 2008. – 928 с.
3. Воужсов, А. П. Про архітектуру фінансового стимулювання економічного зростання [Текст] / А. П. Воужсов, О. Л. Гринько // Вісник НБУ. – 2012. – №5. – С. 22-29.
4. Коляда, Т. Створення Українського банку реконструкції та розвитку як вихід з інституційної пастки на шляху залучення інвестицій в економіку України [Текст] / Т. Коляда, Ю. Прозоров // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2003. – № 12. – С. 33-38.
5. Кудрин, А. Последствия кризиса и перспективы социально-экономического развития России [Текст] / А. Кудрин, О. Сергиенко // Вопросы экономики. – 2011. – №3. – С. 4-19.
6. Моисеев, А. А. Международные кредитно-финансовые организации [Текст] / А. А. Моисеев. – М.: Изд. МНИИП, 1999.
7. Полтерович, В. М. Элементы теории реформ [Текст] / В. М. Полтерович. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
8. Ясин, Е. Институциональные ограничения модернизации, или приживется ли демократия в России? [Текст] / Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2011. – № 11. – С. 9.
9. О деятельности финансовых институтов развития. Материалы к заседанию Совета по конкурентоспособности и предпринимательству при Правительстве Российской Федерации. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rtn.ru/_files/fileslibrary/97.doc#_Toc185141793.
10. Міжнародна економіка [Текст] / А. П. Румянцев, Г. Н. Климко, В. В. Рокоча та ін., За ред. А. П. Румянцева. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 479 с.
11. Представництво Ради Європи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.kiev.ua/general/800/800_10.htm.
12. Офіційний сайт ПАТ УБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ubrr.com.ua/node/63>
13. Прозоров, Ю. В. Інституційні зміни у структурі банківського капіталу та посилення кредитної підтримки інноваційно-інноваційного шляху розвитку економіки [Текст] / Ю. В. Прозоров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Т. 15 – Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2004. – С. 3-5.
14. Від парадигми фінансової стабілізації – до ідеології зростання: аналітична доповідь [Текст] / Я. А. Жаліло, А. Т. Кияк, Ю. В. Прозоров та ін.; Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: Центр антикризових досліджень, 2002. – 48 с.
15. Козьменко, С. В. Проблеми та перспективи розвитку спеціалізованого інвестиційного банкінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2008_5_1/zbirnik_o_fn_5_%D0%A7_1_251.pdf.
16. Каськів, В. Український банк розвитку буде створено до жовтня 2011 року. [Електронний ресурс] / В. Каськів. – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/news/ukra%D1%97nskii-bank-rozvitku-bude-stvoreno-do-zhovtnya-2011-roku>.
17. Азаров: держава не має грошей на Банк розвитку. УНІАН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/508422-azarov-derjava-ne-mae-groshey-na-bank-rozvitku.html>.

РЕЗЮМЕ

Прозоров Юрій

Структурные трансформации финансовых институтов развития в условиях несогласованности внутренних и внешних целей их функционирования на Украине

В статье исследуется проблема структурных противоречий внутренних и внешних целей финансовых институтов развития в Украине, а также внедрение новых подходов к трансформации финансовых институтов развития для обеспечения долгосрочной кредитной поддержки стабильного экономического роста.

RESUME

Prozorov Yuriy

Structural transformations of financial institutes of development in the conditions of unconcordance of their internal and external aims of their functioning in Ukraine

In the article the problem of contradiction and structural unconcordance of internal and external aims of financial institutes of development in Ukraine is investigated. The introduction of the new approaches for transformation of financial institutes of development for the supporting of providing of long-term credit support of the stable economy growing is considered.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2012 р.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНФРАСТРУКТУРНИХ СУБ'ЄКТІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Розглянуто питання щодо визначення ролі та місця інфраструктурних суб'єктів на фінансовому ринку. Виявлено значення інфраструктурних інститутів фінансового ринку для задоволення інтересів його учасників. Надана рейтингова оцінка наявним суб'єктам інфраструктури фінансового ринку України та охарактеризовано сучасний стан справ на ньому.

Ключові слова: рейтинг, інфраструктура, фінансовий ринок, суб'єкти інфраструктури, послуга.

Існує думка про те, що розвиток фінансового ринку визначається розвитком його інфраструктури. Останню можна визначити як сукупність тих систем, суб'єктів і технологій, що дозволяють учасникам ринку підвищити ефективність своєї діяльності та знизити ризики, пов'язані з операціями купівлі-продажу фінансових активів [1].

Серед різноманіття існуючих елементів інфраструктури фінансового ринку провідне місце займають інфраструктурні суб'єкти. Адже для здійснення операцій на ринку учаснику необхідна оперативна і достовірна інформація, як цінова, так і інша, яка може вплинути на прийняття рішень. Також необхідні кошти оперативного пошуку надійних контрагентів для укладання угод, що забезпечують найменші ризики при їх виборі, система фіксації факту укладання угоди, що має необхідні засоби контролю за дотриманням учасниками встановлених правил торгівлі, доповнена, якщо можливо системою звірки угод. І нарешті, повинен забезпечуватися оперативний обмін інформацією між складовими частинами інфраструктури, що сприяє автоматизації роботи учасника і зниження його накладних витрат. Саме вирішення цих та інших завдань і стоїть перед інфраструктурними суб'єктами фінансового ринку.

Дослідженням проблем формування та розвитку інфраструктури фінансового ринку займалися як зарубіжні, так і вітчизняні фахівці. Зазначені проблеми стали предметом наукового зацікавлення як вчених: Ахновської А., Головка А., Запорожця М., Засимчук Я., Корнеєва В., Ланскова П., Львовичкіна С., Міркіна Я., Мозгового О., Тобіна Дж., Шарпа У та інших.

Незважаючи на численні дослідження, у цих роботах поки що відсутнє системне та комплексне обґрунтування ролі та місця всіх інфраструктурних суб'єктів у розвитку фінансового ринку та виявлення потреб у їх послугах.

Метою написання нашої статті є визначення ролі та місця інфраструктурних суб'єктів на фінансовому ринку. Серед основних завдань, які необхідно вирішити, можна назвати: виявлення значення інфраструктурних інститутів фінансового ринку для задоволення інтересів учасників ринку та надання характеристики діяльності таких інфраструктурних суб'єктів відповідно до їх значення.

На нашу думку, класифікацію елементів інфраструктури фінансового ринку доцільно будувати на основі виявлення потреб споживачів їх послуг, до

яких відносяться не тільки споживачі та постачальники капіталу, але і самі інфраструктурні суб'єкти. Серед таких можна виділити потреби:

- у поточному розрахунково-касовому обслуговуванні (у т. ч. переказ грошей та обмін валюти);
- у залученні короткострокових грошових коштів;
- у залученні коштів на довгостроковий період;
- в ефективному розміщенні тимчасово вільних грошових коштів;
- у мінімізації фінансових ризиків;
- в отриманні інформації;
- у захисті прав учасників ринку;
- у кваліфікованих кадрах та інноваційних розробках.

Для попереднього ранжування значущості суб'єктів інфраструктури фінансового ринку для задоволення перерахованих потреб занесемо необхідні дані в таблицю 1. З цією метою використано результати узагальнення експертних оцінок думок окремих споживачів послуг інфраструктурних суб'єктів фінансового ринку, що дозволили отримати усереднені значення вагових коефіцієнтів значущості розглянутих потреб (сума цих коефіцієнтів дорівнює одиниці).

При обробці результатів опитування споживачів послуг інфраструктурних суб'єктів, їх експертні оцінки коефіцієнтів значущості потреб у різних елементах фінансової інфраструктури і коефіцієнти коригування рейтингових оцінок усереднювалися, причому крайні оцінки забрано з розгляду.

Рейтинг будь-якої і-ї розглянутої фінансової установи можна розрахувати за формулою:

$$R_i = \sum_j A_j \times N_{ij} \times B_j \quad (1)$$

де: R_i – рейтингова оцінка і-го суб'єкта інфраструктури фінансового ринку;

A_j – коефіцієнт значущості цієї j-ї потреби;

N_{ij} – бал, що враховує ступінь необхідності і-го суб'єкта інфраструктури фінансового ринку для задоволення потреби j-го виду (якщо інфраструктурний суб'єкт згадується в останній колонці таблиці 1, то $N_{ij} = 1$, якщо не згадується, то $N_{ij} = 0$);

B_j – коефіцієнт коригування рейтингової оцінки, що відображає здатність споживача задовольнити розглянуту потребу самостійно, без допомоги інфраструктурного суб'єкта

Таблиця 1. Дані для попереднього ранжування значущості інфраструктурних суб'єктів фінансового ринку з позицій задоволення потреб споживачів їх послуг

Характеристика потреби	Ваговий коефіцієнт значущості	Інфраструктурні суб'єкти, які необхідні для задоволення потреби
Потреба в поточному розрахунково-касовому обслуговуванні (у т. ч. переказ грошей та обмін валюти)	0,13	Банки, пункти обміну валюти, валютні біржі, фінансові компанії
Потреба в залученні короткострокових грошових коштів	0,15	Банки, кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії, лізингові компанії, кредитні брокери (агенти), бюро кредитних історій, фондові біржі, торговці цінними паперами (андерайтери), управителі фондів операцій з нерухомістю та фондів фінансування будівництва, консалтингові компанії
Потреба в залученні коштів на довгостроковий період	0,15	Банки, кредитні спілки, фінансові компанії, лізингові компанії, кредитні брокери (агенти), бюро кредитних історій, управителі фондів операцій з нерухомістю та фондів фінансування будівництва, фондові біржі, торговці цінними паперами (андерайтери), консалтингові компанії
Потреба в ефективному розміщенні тимчасово вільних грошових коштів	0,10	Банки, кредитні спілки, фінансові компанії, кредитні брокери (агенти), фондові та валютні біржі, торговці цінними паперами (брокери, управління цінними паперами), консалтингові компанії, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, компанії з управління активами, пункти обміну валюти, рейтингові агентства
Потреба в мінімізації фінансових ризиків	0,15	Фондові та валютні біржі, депозитарії, банки (клірингові), факторингові та консалтингові компанії, торговці цінними паперами, бюро кредитних історій, рейтингові агентства, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, кредитні брокери (агенти)
Потреба в отриманні інформації	0,15	Реєстратори, зберігачі, депозитарії, фондові та валютні біржі, рейтингові агентства, бюро кредитних історій, консалтингові компанії, кредитні брокери (агенти), саморегульовані організації
Потреба в захисті прав учасників ринку	0,10	Саморегульовані організації, фондові та валютні біржі, зберігачі, реєстратори, депозитарії, фонд гарантування вкладів фізичних осіб
Потреба у кваліфікованих кадрах та інноваційних розробках	0,07	Саморегульовані організації, навчальні заклади та науково-дослідні інститути, консалтингові компанії

Значення коефіцієнта коригування рейтингової оцінки V_j ми визначаємо в межах від 0 до 1 (табл. 2). Найнижче значення $V_j = 0$ ми будемо використовувати відносно суб'єкта інфраструктури фінансового ринку в тому випадку, коли відсутня необхідність залучення останнього для задоволення споживачем інфраструктурних послуг визначеної потреби. Найвище значення $V_j = 1$ – у разі монопольного становища інфраструктурного суб'єкта при задоволенні визначених потреб. Крім того, ми вважаємо за доцільне ввести і проміжні значення коефіцієнта рейтингової оцінки, а саме 0,2; 0,4; 0,6; 0,8, що означає 0,2 – при необхідності залучення суб'єктів зовнішньої інфраструктури; 0,4 – у разі виконання винятково допоміжної функції суб'єкта при задоволенні потреби; 0,6 – виконання основної функції разом з іншими інфраструктурними суб'єктами внутрішньої інфраструктури; 0,8 – у випадку домінуючої ролі інфраструктурного суб'єкта фінансового ринку при задоволенні потреби.

Розрахунки, наведені в таблиці 2, показують, що найвищі рейтингові оцінки в наш час виявляються у банків, інститутів інфраструктури фондового ринку, таких, як фондові біржі та торговці цінними паперами, а також у консалтингових компаній. Такі результати

відображають залежність розвитку фінансового ринку та його окремих сегментів від оперативності та якості надання послуг та задоволення потреб учасників ринку. Крім того, велике значення мають проходження поточних платежів у банківській системі і високий попит на якісні банківські послуги, певні надії керівництва компаній на виведення своїх цінних паперів на фондовий ринок і велику потребу у кваліфікованому фінансовому консалтингу, пов'язаному з оптимізацією управління фінансовими потоками, вибором механізму залучення коштів та виходом на міжнародний фінансовий ринок [4].

За отриманим рейтингом нами було виділено чотири групи суб'єктів інфраструктури фінансового ринку. Очолюють першу групу із найвищим рейтингом 0,46 банки, а останніми за списком у четвертій групі знаходяться навчальні заклади із рейтингом 0,07. Таке ранжування дає змогу або зрозуміти про існування проблем в діяльності певних видів інститутів інфраструктури, або звернути більше уваги на визначені потреби, які цікавлять споживачів на ринку, тому що деякі суб'єкти, які належать до останньої четвертої групи, мають великі перспективи щодо подальшої своєї діяльності.

Таблиця 2. Результати рейтингової оцінки значущості інфраструктурних інститутів фінансового ринку для задоволення інтересів учасників ринку

Інфраструктурні суб'єкти	Коефіцієнт коригування рейтингової оцінки Bj	Рейтингова оцінка, Ri	Сегмент фінансового ринку	Група за рейтингом
Банки	1,0; 0,8; 0,8; 0,6; 0,2; 0; 0; 0	0,460	кредитний, валютний та фондовий	I
Фондові біржі	0; 0,4; 0,4; 0,4; 0,6; 0,6; 0,6; 0	0,400	фондовий	
Торговці цінними паперами (андерайтери, брокери, управління цінними паперами)	0; 0,8; 0,8; 0,8; 0,4; 0; 0; 0	0,380	фондовий	
Консалтингові компанії	0; 0,4; 0,4; 0,4; 0,2; 0,8; 0; 0,6	0,352	кредитний, валютний та фондовий	II
Фінансові компанії	0,4; 0,6; 0,6; 0,6; 0; 0; 0; 0	0,292	кредитний, валютний	
Депозитарії	0; 0; 0; 0; 0,8; 0,6; 0,8; 0	0,290	фондовий	
Кредитні брокери (агенти)	0; 0,4; 0,4; 0,4; 0,2; 0,6; 0; 0	0,280	кредитний	
Кредитні спілки	0; 0,8; 0,6; 0,6; 0; 0; 0; 0	0,270	кредитний	
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	0; 0; 0; 0,6; 0,8; 0; 0,8; 0	0,260	кредитний	
Валютні біржі	0,2; 0; 0; 0,4; 0,4; 0,6; 0,6; 0	0,256	валютний	
Рейтингові агентства	0; 0; 0; 0,4; 0,8; 0,6; 0; 0	0,250	кредитний, фондовий	
Саморегульвні організації	0; 0; 0; 0; 0,6; 1,0; 0,8	0,246	кредитний, валютний та фондовий	
Бюро кредитних історій	0; 0; 0; 0,4; 0,6; 0,6; 0; 0	0,220	кредитний	
Лізингові компанії (фінансовий лізинг)	0; 0,6; 0,8; 0; 0; 0; 0; 0	0,210	кредитний	III
Управителі фондів операцій з нерухомістю та фондів фінансування будівництва	0; 0,6; 0,6; 0; 0; 0; 0; 0	0,180	кредитний	
Реєстратори	0; 0; 0; 0; 0,6; 0,8; 0	0,170	фондовий	
Зберігачі	0; 0; 0; 0; 0,6; 0,8; 0	0,170	фондовий	
Пункти обміну валюти	0,6; 0; 0; 0,6; 0; 0; 0; 0	0,138	валютний	
Ломбарди	0; 0,8; 0; 0; 0; 0; 0; 0	0,120	кредитний	IV
Факторингові компанії	0; 0; 0; 0; 0,6; 0; 0; 0	0,090	кредитний	
Компанії з управління активами	0; 0; 0; 0,8; 0; 0; 0; 0	0,080	фондовий	
Навчальні заклади та науково-дослідні інститути	0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 1,0	0,070	кредитний, валютний та фондовий	

Коефіцієнти коригування рейтингової оцінки відповідають потребам споживачів у послугах інфраструктурних суб'єктів, наведених у таблиці 1.

Отримані рейтингові оцінки відображають не лише об'єктивну залежність різних інститутів інфраструктури для розвитку фінансового ринку, а й загальний рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку в Україні. Для підтвердження необхідно розглянути причини, за якими цілий перелік інститутів отримав порівняно низьку рейтингову оцінку (<0,2).

Зрозумілою є ситуація із рейтинговою оцінкою навчальних закладів та науково-дослідних інститутів. Адже на сьогодні в Україні звертається дуже мала увага на впровадження різноманітних інновацій та здійснення перекваліфікації працівників - суб'єктів інфраструктури фінансового ринку. Не можна говорити про повну відсутність роботи в цьому напрямку. Перш за все, підготовка фахівців з питань фондового ринку та корпоративного управління здійснюється НКЦПФР згідно з положенням «Про порядок навчання та атестації фахівців з питань фондового ринку», затвердженим наказом від 24.09.1996 № 215.

Такий найважливіший інфраструктурний фінансовий інститут, як КУА (рейтинг 0,08), міг би належати в рейтингу і до вищої категорії, але він поки

що не отримав в Україні достатньої популярності, оскільки переважна більшість таких установ позиціонується як надавачі винятково однієї послуги – управління активами фондів (пайових, корпоративних, недержавних пенсійних).

У всьому світі послуги КУА вже багато років користуються попитом у населення і у юридичних осіб. Висока популярність і темпи розвитку індустрії спільного інвестування в розвинених країнах пояснюються високою прибутковістю в умовах помірних ризиків за рахунок диверсифікації та професійного управління інвестиційними ресурсами, а також як правило, наявними перевагами в оподаткуванні. Україна в цьому процесі поки що відстає не тільки від розвинених країн, але і від країн, що розвиваються.

Відносно факторингових компаній (рейтинг 0,09), то не дивлячись на низький рейтинг для вітчизняних факторингових компаній існують великі перспективи, адже дебіторська заборгованість має негативну тенденцію, а її питома вага у структурі оборотних активів підприємств за видами економічної діяльності постійно зростає й становить 59,2 % у 2008 р.; 61,4 % – у 2009 р. та 64,3 % – у 2010 р. Зарубіжна практика свідчить, що рівень дебіторської заборгованості в активі

балансу на рівні 3 % є її критичною межею. В Україні структура оборотних активів вважається оптимальною тоді, коли частка дебіторської заборгованості не перевищує 20 %. Але питома вага дебіторської заборгованості в структурі оборотних активів перевищує її рекомендовану величину майже у 3 рази.

Відносно низька рейтингова оцінка учасників другого рівня депозитарної системи обумовлена, з одного боку, вузьким спектром наданих послуг, що задовольняють невелику кількість потреб (потреба в отриманні інформації та потреба в захисті прав учасників фондового ринку), а з іншого – кризовим станом значної частини підприємств, що мають унаслідок цього наміри виведення своїх цінних паперів на фондовий ринок та відповідно незначну кількість здійснених операцій з цінними паперами.

Також, невисокий рейтинг отримали ломбарди, пункти обміну валюти та управителі ФОН та ФФБ. Усі інфраструктурні суб'єкти, що належать до третьої групи за рейтингом мають однакові причини такої невисокої рейтингової оцінки.

Досить велика група суб'єктів інфраструктури фондового ринку має середній рейтинг від 0,210 до 0,292. До них відносяться як інститути кредитного ринку: кредитні спілки та кредитні брокери (агенти), лізингові та фінансові компанії, бюро кредитних історій та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, так і суб'єкти фондового і валютного ринку: депозитарії та валютні біржі. Свій вплив на розвиток усіх сегментів фондового ринку з цієї групи мають СРО та рейтингові агентства.

При визначенні рейтингової оцінки інфраструктурних суб'єктів фондового ринку цікавим виявився той факт, що отримані фондовою та валютною біржами бали значно різняться. В отриманому рейтингу переважає фондова біржа (рейтинг 0,4) на відміну від валютної (рейтинг 0,256). Адже, як виявляється, основу інфраструктури валютного організованого ринку в Україні складає міжбанківський валютний ринок, який на початку свого розвитку був представлений уже згаданою нами раніше УМВБ. Ця біржа на сьогодні більш значну роль відіграє на фондовому ринку. Тому «пограти» з валютою учасники ринку можуть на позабіржовому ринку Fogex, де здійснюється винятково спекулятивна торгівля валютою через банки або дилінгові центри, яка ведеться з використанням «кредитного плеча», тобто маржинальна торгівля валютою. Головною особливістю міжнародного валютного ринку Fogex – це торгівля через мережу Інтернет.

Характерно, що торговці цінними паперами є невід'ємною частиною інфраструктури функціонування фондових бірж, які отримали одне із найвищих місць у рейтингу та входять до першої групи рейтингової оцінки (друге місце після банків із рейтингом 0,40).

Звідси можна зробити висновок про те, що можливість та перспективи роботи на фондовому ринку як з точки зору розміщення тимчасово вільних коштів, так і з точки зору мобілізації фінансових ресурсів шляхом продажу своїх цінних паперів становлять інтерес для широкого кола учасників. Водночас для багатьох суб'єктів фондового ринку цей інтерес поля

що є абстрактним через недостатність вільних грошових коштів та неготовність до розкриття інформації при емісії цінних паперів згідно із законодавством. Тим не менше, досить високий рейтинг розглянутих інститутів фондового ринку (фондових бірж та торговців цінними паперами) свідчить про наявність хороших перспектив розвитку цих інфраструктурних елементів і, певною мірою, про формування тенденції зміцнення зв'язку фондового ринку з реальним сектором економіки.

На найвищих щаблях рейтингу інфраструктурних елементів фінансового ринку знаходяться консалтингові компанії. Їх розташування в першій групі пов'язане з розвитком управлінського (насамперед фінансового) консалтингу як інфраструктурного елементу, що інтегрує діяльність підприємств реального сектору економіки, фінансових інститутів та потенційних інвесторів і значною кількістю видів послуг, що надаються ними та можуть задовольнити потреби учасників фондового ринку. Потреба в цих услугах стрімко зростала, хоча криза дещо відкоригувала їх напрями діяльності. Основними найбільшими компаніями в цьому напрямку, які мають свої представництва і в Україні, є компанії «великої четвірки», до якої входять: Ernst & Young, Pricewaterhouse Coopers, Deloitte та KPMG. Аудит, податково-юридичні послуги, консалтинг та супровід угод є традиційними послугами компаній «великої четвірки».

Можна передбачити подальше зростання попиту на фінансовий консалтинг. Використання послуг консалтингових компаній дає можливість учасникам ринку правильно вибудувувати свої взаємини з основними інфраструктурними елементами фондового ринку, без чого важко розраховувати на успішне вирішення проблеми залучення ресурсів для свого розвитку. При цьому, маючи респектабельний імідж, консалтингові компанії здатні взяти на себе і роль промоутера у взаємодії з фінансовою інфраструктурою. У окремих випадках лобювання інтересів клієнта такою консалтинговою компанією достатнє для позитивного вирішення проблеми банківського кредитування або успішного розміщення емісії цінних паперів.

Правильна і зворотня логіка міркувань, відповідно до якої консалтингові компанії здійснюють реінжиніринг інфраструктурного елемента фінансового ринку, надають йому сприяння в мобілізації додаткових фінансових ресурсів і допомагають вибрати перспективний об'єкт інвестування з числа своїх клієнтів в реальному секторі економіки.

Звичайно, роль технологій та інформації на ринку є беззаперечною, але водночас все це забезпечується вже наявними та новоствореними інфраструктурними суб'єктами фінансового ринку. Кожен із них займає своє місце на ринку та відіграє визначену роль у розвитку інфраструктури та ринку загалом. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні конкурентоспроможності кожного із окремо взятих суб'єктів інфраструктури фондового ринку та надання пропозицій щодо більш ефективної їх співпраці із основними учасниками ринку.

Список літератури

1. Ахновська, І. О. *Розвиток інфраструктури національних ринків капіталу [Текст] / І. О. Ахновська // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2011. – Т.1. – С. 8-14.*

-
2. Головка, А. Инфраструктура рынка: прогноз вітчизняної моделі та факторів, що її визначають [Електронний ресурс] / А. Головка. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/035.htm.
 3. Запорожець, М. До питання ефективності фінансового ринку України [Текст] / М. Запорожець // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11-12. – С. 19-24.
 4. Засимчук, И. Роль и место консалтинговых компаний в финансовой инфраструктуре [Электронный ресурс] / И. Засимчук // Studiju un mācību priekšmetu pasniegšanas problēmas mūsdienā apstākļos. – Режим доступа: http://www.tsi.lv/Research/Conference/Articles/2004_05_06_feb/art13.pdf.
 5. Лансков, П. Направления совершенствования инфраструктуры финансового рынка [Текст] / П. Лансков // Инфраструктура рынка ценных бумаг. – 2005. – №1. – С. 298-302.
 6. Львовичкін, С. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи [Текст] / С. Львовичкін, В. Опарін, В. Федосов // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 57-71.
 7. Модель инфраструктуры рынка капитала Российской Федерации : проект по заказу НАУФОР [Текст] / Томас Мюррей. – 2007. – 50 с.
 8. Молодкин, А. Ю. Развитие инфраструктуры рынка ценных бумаг [Текст] / А. Ю. Молодкин // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 2. – С. 400-406.
 9. Овчинников В. В. Путь к совершенству мирового рынка ценных бумаг. Global custody : монография [Текст] / В. В. Овчинников. – М. : Солид консалтинг, 1998. – 485 с.
 10. Demirguc-Kunt, A. Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison of Banks, Markets, and Development [Text] / A. Demirguc-Kunt, R. Levine. – The MIT Press: Cambridge, 2001. – 444 p.

РЕЗЮМЕ

Рекуненко Игорь

Роль и место инфраструктурных субъектов на финансовом рынке

Рассмотрены вопросы определения роли и места инфраструктурных субъектов на финансовом рынке. Выявлена значимость инфраструктурных институтов финансового рынка для удовлетворения интересов участников рынка. Дана рейтинговая оценка существующим субъектам инфраструктуры финансового рынка Украины и дана характеристика современному состоянию дел на данном рынке инфраструктурных услуг.

RESUME

Rekunenko Igor

Role and place of infrastructural subjects at the financial market

The issue of the role and place of infrastructural subjects at the financial market have been considered. The importance of infrastructural institutes of financial market to meet the interests of participants has been found out. The rating approach to assess the recent subjects of infrastructure of financial market of Ukraine has been introduced. The recent state of activities at the market are characterized.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КЛАСТЕРІВ

Проведено аналіз джерел формування конкурентоспроможності регіональних економік, визначено місце кластерів у розвитку соціально-економічних систем, виділено систему ключових та додаткових конкурентних переваг кластера від взаємодії з місцевими органами влади, підприємницьким сектором та інституціями регіону

Ключові слова: конкурентоспроможність регіональної економіки, соціально-економічна система, кластер, конкурентні переваги кластера.

Підвищений інтерес до ідей кластеризації соціально-економічних систем у працях зарубіжних та вітчизняних економістів пов'язаний з утвердженням інноваційних моделей розвитку розвинених країн світу та потребою формування набору сталих конкурентних переваг регіональних економік в умовах посилення впливу світових інтеграційних процесів на їх розвиток. Становлення національної інноваційної системи як базису регіональних інноваційних перетворень супроводжується зміною підходів до формування категоріального апарату, який використовується при оцінці соціально-економічних явищ і процесів. Його невід'ємною складовою стає використання мережевого, зазвичай кластерного, підходу при формуванні ознак конкурентоспроможності соціально-економічних систем.

Поєднуючи в собі вигоди від територіального розташування учасників добровільного об'єднання та отримуючи додаткові переваги за рахунок міжгалузевої кооперації, кластери стають невід'ємними елементами регіональних соціально-економічних систем, відповідно, мають змогу користуватися всіма джерелами конкурентних переваг, якими володіє регіон. Через це конкурентні переваги території визначають тенденції кластеризації регіональних соціально-економічних систем.

Дослідження потенціалу конкурентоспроможності регіональних економік як відкритих соціально-економічних систем проводилось у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких варто звернути увагу на роботи [1-6]. Поява нових видів організаційних утворень, які використовують конкурентний потенціал соціально-економічних систем, обумовлює пошук нових інструментів управління та важелів підвищення конкурентоспроможності територій. Вивчення складових конкурентних переваг кластерів, проведене у роботах [7-11], показало, що, незважаючи на відмінність факторів, які були обрані для аналізу, спостерігаємо спільність щодо невід'ємності інноваційного напрямку міжсуб'єктної взаємодії учасників об'єднання. Водночас, на нашу думку, потребує подальших напрацювань питання формування ключових конкурентних переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки.

Мета статті полягає в дослідженні впливу регіональних особливостей на формування

конкурентних переваг кластерів.

У науковій літературі розглядають різні джерела збереження та примноження конкурентоспроможності регіональних економік. Як слушно зауважила Чайнікова Л. М., на сучасному етапі розвитку економіки можливість успішно конкурувати на ринку визначається наявністю або відсутністю в регіоні конкурентних переваг порівняно з іншими регіонами. Саме тому, на її думку, формування конкурентних переваг території повинно відбуватись на базі сучасних досягнень науково-технічного прогресу, розвитку економічної теорії з урахуванням процесів глобалізації національних економік [1]. Згідно з теорією конкурентних переваг М. Портера, покладеною в основу багатьох вітчизняних досліджень потенціалу конкурентоспроможності соціально-економічних систем, місце території (нації, регіону) на зовнішньому ринку визначається чотирма умовами, які об'єднані у т.зв. «ромб конкурентоспроможності»: факторні умови; умови попиту; розвиток суміжних і обслуговуючих галузей; наявність загальної стратегії фірми на конкурентному полі [2]. Межевич М. М. при оцінці стартових умов регіонального розвитку у своєму дослідженні [3] аналізує п'ять типів конкурентних переваг: ресурсні, технологічні, інноваційні, глобальні та культурні. При дослідженні потенціалу конкурентоспроможності соціально-економічних систем часто використовується також класифікація, за якої конкурентні переваги регіону поділяють на дві групи: базові та забезпечувальні. До першої групи переваг Нефедова О. Є. пропонує зараховувати природно-матеріальні ресурси, трудові ресурси та їх кваліфікацію, науковий та управлінський персонал, виробничу базу, а до другої – підприємницький клімат, якість управлінського апарату, вартість робочої сили та інфраструктуру [4].

Поділ конкурентних переваг соціально-економічних систем на базові та забезпечувальні, на наш погляд, має принципове значення, оскільки об'єктивно відображає їх реальну функціональну сутність. Про це, зокрема, стверджується і у дослідженні конкурентоспроможності регіонів Російської Федерації, яке було проведене науковцями Євразійського інституту конкурентоспроможності спільно з Ощадбанком та Strategy Partners Group, а результати оприлюднені у вересні 2012 року. Використовуючи методологію

міжнародних зіставлень конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, п'ять складових міжнародної конкурентоспроможності регіонів (національні фактори, базові умови, портфель кластерів, бізнес-клімат, ефективність та стратегічний фокус адміністрації) оцінювались на основі відкритої статистики та опитувань представників бізнесу. За результатами досліджень науковці прийшли до висновку, що базові конкурентні переваги регіонів Російської Федерації – природні ресурси, географічне розташування та чисельність населення поступово втрачають своє значення, уступаючи місце якості бізнес-клімату [5].

Загалом проведений аналіз джерел формування конкурентоспроможності соціально-економічних систем показав, що конкурентні переваги регіону – це інтегральний показник, який формується із сильних рис підприємств та організацій, які розташовані на визначеній території та здатні конкурувати на регіональному ринку товарів і послуг. Разом з тим погоджуємось з Чайніковою Л. М., що головне завдання сьогодення полягає в тому, щоб регіон як соціально-економічна система самостійно сприяв формуванню конкурентних переваг організаційних утворень, які знаходяться на його території, шляхом створення конкурентного середовища та розвитку відповідної інфраструктури [6].

Без сумніву, в умовах посилення конкуренції господарюючі суб'єкти регіону повинні знаходитись в постійному пошуку нових інструментів управління та важелів підвищення своєї конкурентоспроможності. Підґрунтям для цього процесу має стати система конкурентних переваг регіону, в основу якої повинні бути покладені інноваційні підходи до організації територіального господарства та визначення форм внутрішньорегіональної взаємодії. У зв'язку з цим аналіз проблем виявлення конкурентних переваг організаційних утворень, зокрема кластерів, має базуватись, перш за все, на інноваційних факторах цього процесу, які формуються в науково-технічній, інтелектуальній та виробничій сферах.

Заслужує на увагу підхід Рісіна І. Є., Бородкіної Є. В., які пропонують для розуміння місця кластерів у розвитку соціально-економічних систем урахувати, що кожен з учасників об'єднання фактично співпрацює не лише всередині бізнес-мережі – це властиво для більш простих форм територіально-виробничих систем, наприклад територіально-виробничих комплексів. Економічні суб'єкти також співпрацюють з іншими підприємствами, науково-дослідними, освітніми структурами, органами влади та управління, іншими інституційними утвореннями, які не входять у структуру кластера [7]. У процесі дослідження Рісін І. Є., Бородкіна Є. В. приходять до цілком логічного висновку, що реалізація конкурентних переваг кластера здійснюється саме у зовнішньому для об'єднання середовищі. Існування конкуренції всередині кластера за обмежені ресурси (територію, працівників належної кваліфікації, близькість до ключових об'єктів інфраструктури та ін.) об'єктивно призводить до подорожчання виробництва, яке може бути так чи інакше подолане за рахунок синергетичного ефекту, що виникає від об'єднання. Тому конкурентні переваги кластера утворюються у зовнішньому середовищі за рахунок покращення якості продукції, робіт, послуг, які виготовляються чи надаються учасниками в умовах підвищеної конкуренції та формування загальної

системи регіональних конкурентних переваг.

Загалом питання формування конкурентних переваг кластерів не є новим для зарубіжних та вітчизняних вчених, адже кожен з дослідників кластерної проблематики здійснює пошук джерел конкурентоспроможності територіально-галузевих об'єднань. Водночас через багатоманітність підходів до формування кластерів виникає необхідність систематизації поглядів на порядок виникнення джерел їх конкурентних переваг. Наприклад, на думку Лізунова В. В., у кластері конкурентні переваги розвиваються завдяки системним взаємозв'язкам:

- нові виробники, які приходять з інших галузей, прискорюють розвиток об'єднання через стимулювання досліджень та надання ресурсів для реалізації нових стратегій;
- відбувається цільовий обмін інформацією та швидке розповсюдження новачій каналами постачальників та/або споживачів, що мають контакти з різними конкурентами;
- взаємозв'язки всередині кластеру, інколи непередбачувані, призводять до появи нових напрямів у конкуренції та породжують якісно нові можливості;
- людські ресурси та ідеї утворюють нові комбінації та результати, які дозволяють членам кластера отримувати інноваційну ренту [8].

Міхеев А. А. у своєму дослідженні [9] представляє кластери у формі міжгалузевих утворень з інституційною природою, які дозволяють поєднувати різноманітні матеріальні та інтелектуальні ресурси найбільш ефективним способом. На думку дослідника, територіально-галузеві об'єднання спираються на іншу епістемологічну основу та формують відмінний від відомчо-галузевого тип мислення та інституційної дії, сприяючи переходу регіональної економіки на новий технопромисловий уклад. Стійкість кластерних утворень Міхеев А. А. пояснює виникненням синергетичного ефекту від взаємодії учасників територіально-галузевих об'єднань, і саме у його вияві вбачає шанс кожного з учасників бізнес-мережі зберегти та примножити свої конкурентні переваги в умовах динамічного економічного середовища.

Накаряков Д. П. в процесі вивчення переваг кластерних систем для економіки Росії зазначає, що створення галузевих кластерів є основоположним фактором успішної діяльності різних індустрій за рахунок наступних факторів:

- економія грошових коштів на логістиці завдяки територіальній близькості учасників об'єднання;
- суттєве зниження затрат на розвиток ринку, закупівельну діяльність (близькість та кількість постачальників), підготовку та навчання персоналу (близькість навчальних закладів);
- розвиток інновацій за рахунок сукупного ефекту факторів (синергії) у галузі науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт [10].

Блудова С. М. у своєму дослідженні [11] наголошує, що одним з найважливіших критеріїв конкурентоспроможності кластерів є зростання продуктивності праці, що обумовлює необхідність реалізації ефективних рішень, які б забезпечували її підвищення на основі впровадження інноваційних стратегій на всіх рівнях управління об'єднанням.

Проведене дослідження підходів до формування конкурентних переваг кластерів показує, що,

незважаючи на відмінність факторів, які були обрані для аналізу, спостерігаємо спільність щодо невід'ємності інноваційного напрямку міжсуб'єктної взаємодії учасників об'єднання. На відміну від інноваційних кластерів, яким властивий повний супровід інноваційної ідеї від стадії її зародження до впровадження у виробничий процес, у традиційних територіально-галузевих об'єднаннях залучення інновацій можливе кожним з учасників на будь-якій стадії формування бізнес-мережі. В умовах посилення внутрішньосистемної конкуренції саме завдяки використанню інноваційних технологій забезпечується зростання конкурентоспроможності кластера відносно інших організаційних утворень.

Без сумніву, конкурентні переваги кластера в

соціально-економічній системі формуються в результаті ефективної співпраці з іншими учасниками регіональної економіки. Крім того, кластерні ініціативи зарекомендували себе як найбільш успішні стратегії посилення конкурентоспроможності регіональної економіки, оскільки дозволили сформувати конструктивний взаємозв'язок між головними її об'єктами. Виходячи з обумовленого та враховуючи унікальність цієї форми організаційного утворення за рахунок добровільної взаємодії на певній території зусиль місцевих органів влади, бізнесу та інституцій, у процесі виявлення ключових конкурентних переваг кластера пропонуємо оцінити переваги взаємозв'язку з іншими суб'єктами регіональної економіки (таблиця 1).

Таблиця 1. Формування ключових конкурентних переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки

Тип взаємозв'язку кластера та суб'єкта регіональної економіки	Переваги взаємозв'язку для кластера	Ключова конкурентна перевага кластера
«Кластер – місцеві органи влади»	Місцеві органи влади здійснюють: <ul style="list-style-type: none"> – виявлення та моніторинг кластерних ініціатив на регіональному рівні; – формування комунікаційних площадок для потенційних учасників регіональних кластерів; – лобювання кластерних ініціатив на національному рівні; – пропагування серед бізнес-кіл регіону нових форм мережевої взаємодії; – сприяння розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури в регіонах; – формування інституційного середовища для розвитку регіональних кластерів. 	Залучення основних напрямів кластерної політики до регіональних програм соціально-економічного розвитку
«Кластер – підприємницький сектор»	Малий та середній бізнес отримують: <ul style="list-style-type: none"> – можливість покращення кваліфікації кадрів; – доступ до інфраструктури для проведення досліджень та розробок; – зниження трансакційних витрат; – нові можливості виходу на міжрегіональні, національні та міжнародні ринки; – можливість більш швидкого інформаційного обміну для прийняття управлінських рішень в умовах мінливого навколишнього середовища. 	Конкурентні переваги обумовлені не властивостями виготовленої продукції, робіт, послуг, а появою нових систем просування товарів та підвищенням рівня інформаційної обізнаності про потреби споживачів у процесі прийняття управлінських рішень
«Кластер – інституції регіону»	Інституційні утворення регіону: <ul style="list-style-type: none"> – проводять маркетингові дослідження з вивчення передумов формування кластерів та здійснюють рекламні заходи задля підтримки кластерних ініціатив; – проводять освітню політику та забезпечують поінформованість громадськості щодо кластерних перетворень у регіоні; – сприяють формуванню інституційного середовища функціонування кластерів. 	Покращення якості інформаційної інфраструктури та інституційного середовища формування і функціонування кластерів

Проведені у таблиці 1 дослідження показують, що кластер як організаційна одиниця формує систему конкурентних переваг у результаті взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки. Форми вияву цієї взаємодії виходять за межі винятково договірною регулювання та дозволяють покращити інституційне середовище регіону як соціально-економічної системи. Тобто, з одного боку, як було доведено вище, набір конкурентних переваг території виступає своєрідним стимулюючим фактором для інноваційного розвитку її суб'єктів, з іншої, – конструктивна міжсуб'єктна взаємодія учасників регіональної економіки дозволяє

покращити конкурентне середовище системи загалом.

У результаті проведеного аналізу нами виявлено три ключові конкурентні переваги кластера, які формуються в соціально-економічній системі від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки: перша конкурентна перевага пов'язана з можливістю використання ресурсу регіональних цільових економічних програм для сприяння розвитку перспективних для економіки регіону територіально-галузевих об'єднань; друга – містить появу нових систем просування товарів; третя – покращує якість інформаційної інфраструктури та інституційного

середовища формування і функціонування кластерів.

Водночас специфіка формування кластера як організаційного утворення дозволяє формувати не лише прості взаємозв'язки з іншими суб'єктами регіональної економіки, але й виступати посередником та забезпечувати взаємодію кількох учасників соціально-економічної системи. У результаті кожної із взаємодій у кластера формуватимуться додаткові

конкурентні переваги, які підсилюватимуть ключові конкурентні переваги територіально-галузевого об'єднання.

У таблиці 2 проаналізовано взаємозв'язок між ключовими та додатковими конкурентними перевагами кластерів, які виникають у результаті взаємодії бізнес-мережі з іншими суб'єктами регіональної економіки.

Таблиця 2. Взаємозв'язок між ключовими та додатковими конкурентними перевагами кластерів

Ключові конкурентні переваги кластера	Система складних взаємозв'язків кластера з суб'єктами регіональної економіки	Додаткові конкурентні переваги від взаємодії
Залучення основних напрямів кластерної політики до регіональних програм соціально-економічного розвитку	Місцеві органи влади – кластер – підприємницький сектор	Вивчення потреб підприємництва та вибір інструментів підтримки розвитку пріоритетних для економіки регіону галузей
	Місцеві органи влади – кластер – інституції	Державна підтримка створення нових об'єктів інфраструктури соціально-економічних систем
Поява нових систем просування товарів та підвищення рівня інформаційної обізнаності про потреби споживачів у процесі прийняття управлінських рішень	Підприємницький сектор – кластер – місцеві органи влади	Пропозиція інноваційних проектів організації виробничої та комерційної діяльності з метою державного захисту та підтримки на ринку інноваційно-інвестиційних продуктів
	Підприємницький сектор – кластер – інституції	Удосконалення інституційного середовища функціонування суб'єктів регіональної економіки
Покращення якості інформаційної інфраструктури та інституційного середовища формування і функціонування кластерів	Інституції – кластер – місцеві органи влади	Вивчення думки громадськості щодо необхідності та дієвості кластерних реформ
	Інституції – кластер – підприємницький сектор	Вивчення потреб суб'єктів господарювання в об'єктах інфраструктури

Проведені дослідження показали, що кластери як організаційні утворення виступають невід'ємною складовою розвитку соціально-економічних систем, відповідно, тенденції становлення регіональних економік тим чи іншим чином впливають на поведінку учасників територіально-галузових об'єднань. Без сумніву, конкурентні переваги території посилюють позиції її суб'єктів на регіональному ринку та за її межами. Проте специфіка формування територіально-галузових об'єднань дозволяє примножити ці конкурентні переваги та сформувати додаткові набори, властиві винятково цим формам організаційних утворень. Встановлення ключових конкурентних

переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки та системи додаткових конкурентних переваг бізнес-мереж ще раз засвідчило їх інноваційну спрямованість та орієнтованість на потреби соціально-економічних систем загалом. Відповідно, як ми вважаємо, конкурентні переваги кластера неможливо розглядати окремо від набору конкурентних стратегій регіональної економіки. Натомість їх поєднання дозволить визначити роль інноваційного вектора розвитку соціально-економічних систем у формуванні системи національних конкурентних переваг.

Список літератури

1. Чайникова, Л. Н. Конкурентные преимущества региона: кластерный подход (на примере Тамбовской области) [Электронный ресурс] / Л. Н. Чайникова. – Режим доступа: http://science-bsea.narod.ru/2009/ekonom_2009/chaynikova_konkur.htm.
2. Портер, М. Конкуренция: учебное пособие; пер. с англ. / М. Портер. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.
3. Межевич, Н. М. Основные направления региональной политики Российской Федерации. Ч. 2.: Механизмы региональной политики [Электронный ресурс] / Н. М. Межевич. – СПб., 2005. – Режим доступа: <http://dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/index.htm>.
4. Нефедова, Е. Е. Формирование конкурентоспособности региона в переходной экономике [Текст]: автореф. дис. ... канд. экон. наук 08.00.05 / Е. Е. Нефедова. – Саратов, 2001. – 32 с.
5. Шаповалов, А. Конкурентные преимущества регионов РФ вписали в кластеры [Электронный ресурс] / А. Шаповалов // Коммерсантъ. – 2012. – № 177 (4962) от 21.09.2012. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2026852>.
6. Чайникова, Л. Н. Методологические и практические аспекты оценки конкурентоспособности региона [Текст]: монография / Л. Н. Чайникова. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 148 с.
7. Рисин, И. Е. Кластер как социально-экономическая и организационная система [Текст] / И. Е. Рисин, Е. В. Бородкина // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С. 128-132.
8. Лизунов, В. В. Кластеры как эффективный механизм реализации инновационной политики [Электронный ресурс] / В. В. Лизунов. – Режим доступа: www.oirgteu.ru/downloads/.../lizynov.doc.
9. Михеев, А. А. Развитие кластеров в региональных экономических системах: преимущества, проблемы, пути поддержки [Электронный ресурс] / А. А. Михеев // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3 (27). – Режим доступа: <http://www.m-ecopomy.ru/art.php?nArtId=2133>.
10. Накаряков, Д. П. Преимущества кластерных систем и перспективы их развития в России [Электронный ресурс] /

11. Блудова, С. Н. Преимущества кластерного подхода в управлении экономикой [Электронный ресурс] / С. Н. Блудова. – Режим доступа: science.ncstu.ru/articles/econom/2006_03/52.pdf/file_download.

РЕЗЮМЕ

Рыбчинская Людмила

Анализ влияния региональных особенностей на формирование конкурентных преимуществ кластеров

Проведено анализ источников формирования конкурентоспособности региональных экономик, определено место кластеров в развитии социально-экономических систем, выделено систему ключевых и дополнительных конкурентных преимуществ кластера от взаимодействия с местными органами власти, предпринимательским сектором и институциями региона

RESUME

Rybchyns'ka Lyudmyla

Analysis of regional features in clusters of competitive advantages

The analysis of sources of competitiveness of regional economies by providing a space of clusters in social and economic systems has been done. The role of clusters for the development of socio-economic systems has been determined. The system of key competitive advantage of the cluster from the interaction with the local authorities, the business sector and institutions of the region is singled out.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012 р.

ГАЗОТРАНСПОРТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ЕНЕРГОБЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Досліджено вплив політичних ризиків на господарську діяльність газотранспортної системи України. Обґрунтовано пріоритетні шляхи мінімізації їх негативних наслідків у контексті забезпечення енергетичної безпеки держави.

Ключові слова: ризик, енергобезпека, газотранспортна система, підземне зберігання газу.

Газотранспортна система (ГТС) України є стратегічною складовою паливно-енергетичного комплексу держави, головним транзитним «коридором» у постачанні російського газу до європейських споживачів. Від ефективності її функціонування значною мірою залежить не лише рівень національної безпеки та добробуту, але й енергетична безпека країн ЄС. Разом з тим, критична залежність від імпорту природного газу, жорсткий конкурентний механізм міжнародних ринкових відносин у газовій сфері, економічна та політична нестабільність у державі, а також низка внутрішніх чинників вносять у виробничо-господарську діяльність вітчизняної ГТС елементи невизначеності та конфліктності, що призводить до виникнення ризикових ситуацій та робить процес управління українською газотранспортною системою важкодетермінованим і складнопрогнозованим. Необхідність забезпечення надійності функціонування ГТС України актуалізує доцільність пошуку шляхів мінімізації ризиків її господарської діяльності.

Теоретичні та прикладні засади ризик-менеджменту висвітлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема Альгіна А. П., Багрової І. В., Балабанова І. Т., Вітлінського В. В., Гранатурова В. М., Кравченко В. А., Маршалла А., Мілля Дж., Найта Ф. Х., Паретто В., Пігу А., Пікфорда Дж., Редхеда К., Сеніора І. У., Старостіної А. О., Тепмана Л. Н., Устенко О. Л., Хохлова Н. В., Чернової Г. В., Шапкіна А. С., Ястремського О. І. та інших. Проте окремі аспекти управління ризиками, зокрема ті, що пов'язані з необхідністю урахування галузевої специфіки, ще не отримали належного висвітлення у фаховій літературі, а тому потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження впливу політичних ризиків на господарську діяльність газотранспортної системи України та обґрунтування можливих шляхів зменшення їх негативних наслідків у контексті забезпечення енергетичної безпеки держави.

В Україні спостерігається істотний дефіцит власних природних вуглеводневих ресурсів. Зокрема, в 2010 році обсяг споживання природного газу склав 57,722 млрд. м³ при власному видобутку всього 20,486 млрд. м³, що становить 35 % від потреби. У 2012 році ситуація практично не зміниться, оскільки очікується споживання «блакитного палива» на рівні 55,534 млрд. м³ при обсязі видобутку 21,578 млрд. м³ [1].

Загалом, відсутність у державі достатнього обсягу власних енергоресурсів, необхідних для стабільного функціонування національної економіки та, як наслідок,

забезпечення їх імпорту з інших країн – це типова схема, яку успішно реалізовує більше половини держав світу. Однак при цьому характерним є те, що більшість промислово розвинених енергодефіцитних західноєвропейських країн імпортує природний газ як мінімум із трьох незалежних, приблизно рівнопотужних джерел. Завдяки такій енергетичній політиці у випадку припинення подачі газу від одного із постачальників, дефіцит енергії, для прикладу, в Німеччині становитиме всього 6,7%, Італії – 6,5%, Франції – 3,8% [5]. Специфікою функціонування сучасної української газотранспортної системи є її фактично монопольна залежність від імпорту російського газу, оскільки укладення російсько-туркменської газової угоди на період до 2028 рр. та досягнення ВАТ «Газпром» домовленостей з Узбекистаном та Казахстаном щодо придбання вільних обсягів газу унеможливили в найближчій перспективі будь-яку диверсифікацію як шляхів, так і джерел трубопровідних надходжень природного газу в Україну. Враховуючи високий рівень енергоємності національного ВВП та значну частку газу в паливно-енергетичному балансі країни, в разі припинення його надходження з Російської Федерації загальний дефіцит первинної енергії в Україні становитиме близько 37% [5], що є прямою загрозою не лише енергетичній, але й національній безпеці держави.

При цьому варто зазначити, що відносини України та Росії в газовій сфері істотно залежать від політичної кон'юнктури обох країн і характеру контактів між їх лідерами, про що, зокрема, яскраво свідчать як неодноразові міждержавні газові конфлікти, останній з яких відбувся в січні 2009р., так і побудова ВАТ «Газпром» магістральних газопроводів в обхід України, економічна доцільність яких, на наш погляд, є досить сумнівною. Нестабільність діяльності державних органів влади, недосконалість вітчизняного законодавства, непрозорість функціонування внутрішнього газового ринку, відсутність виваженої та послідовної, орієнтованої на довгострокову перспективу, державної енергетичної політики в умовах критичної енергозалежності від Росії призводять до того, що більшість управлінських рішень щодо господарської діяльності української газотранспортної системи приймаються в умовах істотної невизначеності зовнішнього середовища її функціонування, що є передумовою виникнення ризику.

Основним важелем протидії російському монопольному впливу для України є те, що вона володіє потужною системою транзитних магістральних

газопроводів, яка забезпечує близько 80% експортних поставок російського газу до європейських споживачів [6]. Газотранспортна система ДК «Укртрансгаз» технологічно пов'язана із системами магістральних газопроводів сусідніх європейських країн – Росії, Білорусі, Польщі, Молдови, Словаччини, Угорщини та Румунії, а через них – з газовою мережею Західної та Центральної Європи. Отже, ГТС України є головною транзитною ланкою між найбільшими газовидобувними регіонами – Росією та Середньою Азією – і європейськими споживачами, а тому в необхідності деполітизації відносин з Росією в напрямку постачальник-транзитер-споживач природного газу зацікавлена не лише Україна, але й ЄС. Врахувавши цей спільний інтерес та сформувавши єдину консолідовану позицію щодо протистояння політичному тиску зі сторони РФ на європейському газовому ринку, Україна та ЄС матимуть змогу мінімізувати політичний аспект зовнішніх ризиків у сфері енергетики, побудувати прозорі економічні відносини з ВАТ «Газпром» та підвищити рівень власної енергобезпеки.

Однак при цьому варто зазначити, що на сьогодні зовнішня енергетична політика Євросоюзу ще перебуває на стадії розробки та узгодження. Держави-члени ЄС неохоче делегують повноваження щодо прийняття рішень у газовій сфері на наднаціональний рівень, зберігаючи в галузі енергетики національний суверенітет. Така ситуація є безперечно вигідною для геополітики Росії, оскільки це дає їй можливість ефективно використовувати «газовий важіль» для політичного тиску на Євросоюз шляхом надання цінних преференцій у газовій сфері окремим країнам ЄС в обмін на їхню політичну лояльність [3].

Загалом зростання частки газу в енергетичному балансі ЄС є досить динамічним. Якщо в 1960 році вона становила менше 2%, то у 2000 — вже понад 22%. Очікується, що до 2030 року цей показник зросте до 29% [9]. Зараз ВАТ «Газпром» забезпечує потребу Західної Європи в газі більше ніж на третину, у тому числі на 39% у Німеччині і практично на всі 100% у Словаччині та Болгарії. За прогнозом провідної англійської нафтової компанії British Petroleum, до 2020 року ступінь енергетичної залежності Європи від Росії може досягнути 70% [10]. Таким чином, ЄС у найближчі роки потребуватиме істотного збільшення обсягу надходжень російського газу, а газова промисловість Росії — фінансових вливань для освоєння нових родовищ, модернізації наявних і будівництва нових газопроводів, упровадження новітніх енергозберігаючих технологій тощо. Зрозуміло, що на цьому підґрунті між ЄС та Росією розвиватиметься активний взаємовигідний енергетичний діалог. При цьому, незважаючи на те, що українська ГТС є також важливою для Європи у контексті гарантування безпеки, прозорості та надійності транзиту енергетичних ресурсів, співробітництво ЄС у цій сфері має досить стриманий характер. Це зумовлюється перш за все тим, що в основу енергетичної політики ЄС закладено пріоритет підтримки виробників порівняно з транзитерами та диверсифікацію шляхів газопостачання, що означає об'єктивну зацікавленість Євросоюзу в усуненні будь-якої монополії на транзит, у тому числі української.

На думку експертів Середземноморської асоціації з енергетики OME¹, експорт газу до Європи з 2005 р. до

2030 р. зросте на 128%, у тому числі з території Росії – на 50%. При цьому реалізація планів ВАТ «Газпром» щодо транспортування газу в обхід України (магістральними газопроводами «Південний потік», «Північний потік», «Блакитний потік-2» та «Ямал-Європа») істотно послабить транзитний потенціал нашої держави. За песимістичним для української сторони варіантом прогнозу OME Росія до 2020 р. може знизити річний обсяг транзиту газу через вітчизняну ГТС до 45 млрд м³, тобто на 50% порівняно з 2010р., що є загрозою втрати нашої державою статусу головного транзитера російського газу до європейських країн.

В умовах загострення конкуренції на ринку транспортування енергоносіїв, стратегічним зовнішнім пріоритетом для української ГТС має стати зміцнення транзитного потенціалу та забезпечення надійності надходжень газу до країн Європи. При цьому варто звернути увагу на те, що, окрім розвиненої трубопровідної інфраструктури (загальна протяжність газопроводів становить 38,2 тис. км, у тому числі магістральних – 22,2 тис. км), важливою технологічною ланкою газотранспортної системи України є також потужна мережа підземного зберігання газу (ПЗГ), що складається із 13 підземних сховищ газу (ПСГ) і за показником сумарної активної місткості (32,1 млрд м³) займає друге місце в Європі, поступаючись при цьому лише Росії (63,5 млрд) (табл. 1).

З точки зору зовнішнього використання мережі підземного зберігання газу важливим є те, що майже 80% газосховищ України розташовані в її західних регіонах на шляху найбільших транзитних газопотоків із Росії у безпосередній близькості від кордону з ЄС. Враховуючи те, що більшість промислових об'єктів, які є основними внутрішніми споживачами газу, сконцентровані в східних та південно-східних регіонах нашої держави, розширення мережі ПСГ Причорноморського та Донецького комплексу дало б змогу поступово перевести західні газосховища для потреб транзитного транспортування газу. Природні передумови для цього в Україні є: значний об'єм підземних резервуарів газових (газоконденсатних), а із збільшенням потреби – і нафтових родовищ, в основному істотно вироблених, що мають сприятливі умови для ПЗГ (відносно невелика глибина залягання продуктивних пластів, їх високі геолого-фізичні параметри, достатня герметичність). Досягнута активна місткість Західного комплексу ПЗГ України становить 25,9 млрд м³, що перевищує сукупну потужність газосховищ будь-якої з країн ЄС (табл. 2) Нагадаємо, що під час конфлікту з Росією на початку 2009 року ДК «Укртрансгаз» вдалося забезпечити східні області газом за рахунок його реверсного прокачування саме із західних газосховищ.

Таким чином, завдяки вигідному географічному положенню та великій активній місткості ПСГ, Україна володіє значним потенціалом щодо формування мережі ПЗГ загальноєвропейського значення.

Слід зазначити, що створення ПСГ потребує значних інвестицій, термін окупності яких може досягати 12 років (табл. 3). При цьому важливою перевагою України є те, що, незважаючи на реалізацію ВАТ «Газпром» проєктів з розвитку ПЗГ у країнах Європи (табл. 4), такі обхідні магістральні газопроводи, як «Південний потік», «Північний потік», «Блакитний потік» та «Набукко», ще не забезпечені відповідними потужностями для зберігання газу вздовж своїх маршрутів, а тому щонайменше наступних три роки українська ГТС і

¹ OME - Observatoire Meditterraneen de l'Energie (франц.)

надалі залишатиметься головним гарантом надійності транзиту російського газу до Європи. Однак з 2013р. цінність українських газосховищ для Російської Федерації та ЄС може істотно зменшитись, тому саме

зараз Україні необхідно докласти максимум зусиль для того, щоб вдало використати наявний потенціал з підземного зберігання газу та зміцнити свої позиції у європейській системі енергетичної безпеки.

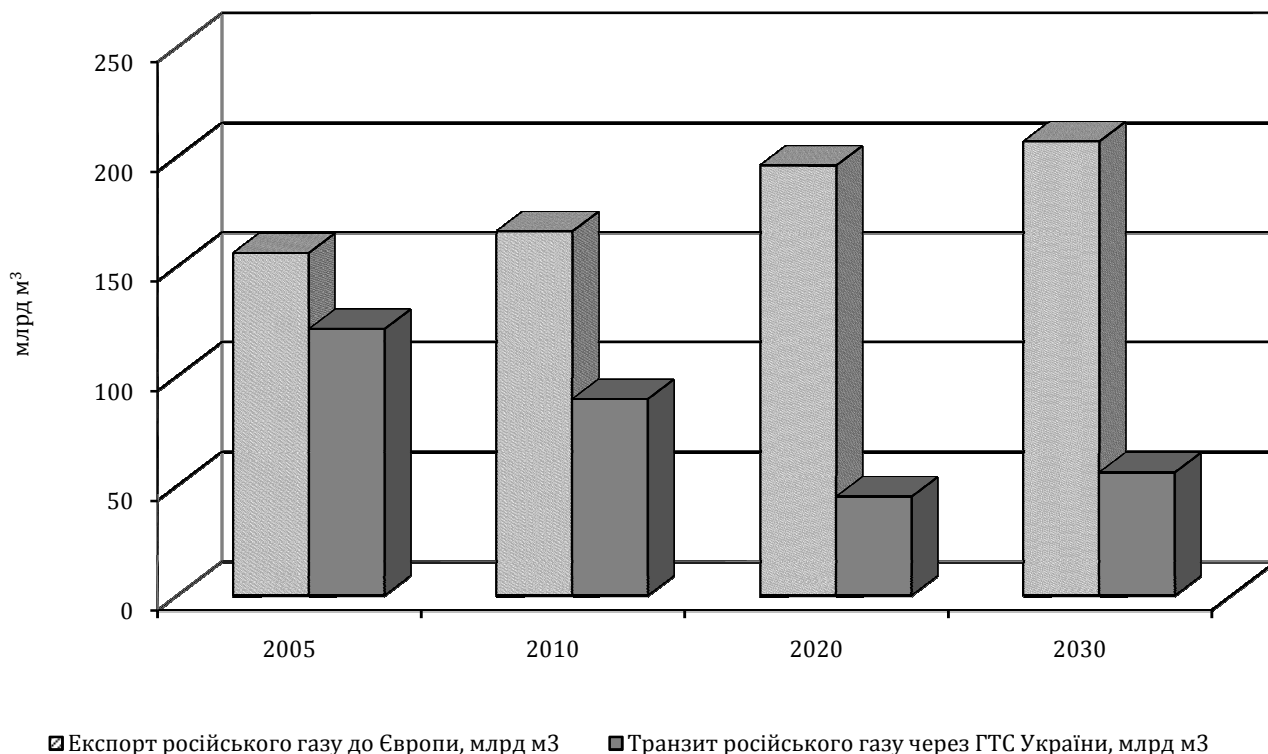

Рис. 1. Прогноз ОМЕ щодо розподілу експортних потоків російського газу до європейських країн у 2010-2030 рр.[11].

Таблиця 1. Загальна характеристика підземних сховищ газу України [8]

Газосховище	Початок закачування газу, рік	Об'єм, млрд. м3		Максимальна продуктивність, млн.м3/день	Комплекс ПЗГ
		загальний	активний		
Угерське	1969	3,95	2,0	20	Західний (Прикарпатський)
Більче-Волицько-Угерське	1974	33,45	17,05	90	
Дашавське	1973	5,265	2,15	25	
Опарське	1979	5,05	2,4	20	
Богородчанське	1979	3,42	2,3	46	
Олишівське	1964	0,66	0,31	2,5	Північний (Київський)
Червонопартизанське	1968	3,0	1,5	12,5	
Солохівське	1987	2,0	1,2	9,9	
Кегичівське	1988	1,3	0,7	8,5	
Пролетарське	1986	2,0	1,0	9,5	Південний (Причорноморський)
Глібівське	1983	3,0	1,5	3	
Кегичівське	1988	1,3	0,7	8,5	Східний (Донецький)
Красноповівське	1973	0,8	0,42	4,4	
Вергунське	1987	0,951	0,4	3	
Всього		64,846	32,93	254	

Зауважимо, що у 2011 р. після завершення підготовки ДК«Укртрансгаз» до осінньо-зимового періоду загальний об'єм активного газу в сховищах склав близько 20,4 млрд. м3 [7], що свідчить про наявність значних вільних потужностей, які доцільно було б використовувати для формування довгострокових страхових газових резервів на

замовлення країн ЄС. На наш погляд, це дало б змогу суттєво знизити вплив політичного ризику на діяльність вітчизняної ГТС та забезпечити надійність газотранзиту до Європи у випадку чергового загострення газових відносин з Росією та скорочення ВАТ «Газпром» обсягів газопостачання територією нашої держави.

Таблиця 2. Основні показники підземних сховищ газу країн ЄС у 1996-2010 рр. [4]

Країна	Кількість ПСГ		Максимальна добова продуктивність ПСГ країни, млн. м3/день	Об'єм активного газу в ПСГ, млрд. м3	
	експлуатаційна	проектна		1996	2010
Австрія	5	1	29,4	3,0	4,7
Бельгія	1	-	19,0	0,655	0,655
Болгарія	1	2	3,9	0,5	2,5
Великобританія	8	2	117,0	3,2	3,2
Угорщина	5	1	44,4	3,38	6,0
Німеччина	40	5	389,0	13,4	22,0
Данія	2	1	15,0	0,6	0,6
Італія	11	2	216,0	15,0	20,0
Нідерланди	3	1	196,0	4,75	8,0
Польща	7	2	37,0	0,8	4,7
Румунія	7	2	6,7	0,835	4,5
Сербія	-	1	-	-	0,8
Словаччина	1	-	17,0	1,7	4,2
Франція	14	2	171,0	10,5	10,5
Чехія	8	3	22,5	1,67	2,6
Всього				59,99	94,955

Таблиця 3. Обсяг та структура витрат на створення ПСГ[1]

Елемент витрат	Водоносний горизонт	Соляні каверни	Виснажене газове родовище
Обсяг інвестицій для створення ПХГ, млн. євро	800	400	700
У тому числі, %:			
- буферний газ	30	20	35
- наземне обладнання	25	30	35
- дослідні роботи	15	5	5
- будівництво свердловин	30	45	25
Термін окупності інвестицій, років	10-12	1-5	5-8

Таблиця 4. Основні проекти з розвитку ПЗГ в країнах Європи [4]

Країна/ПСГ	Потужність, млрд. м3	Рік введення в експлуатацію	Інвестори	МГ, до якого буде приєднано ПСГ
Великобританія/ Солтфлітбі	0,7	*	ВАТ«Газпром», Wingas	«Північний потік»
Угорщина/-	1,0	2013	ВАТ«Газпром», MOL	«Південний потік»
Німеччина/ Бернбург	0,51	до 2022	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Ямал-Європа»
Німеччина/ Хінрісхаген	5,0	2013	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Північний потік»
Німеччина/ Швайнріхе	8,0	2013	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Північний потік»
Нідерланди/ Бергермеер	4,1	2013	ВАТ«Газпром», TAQA Europa, EBN, DYAS, Pétro-Canada	Північний потік
Сербія/ Банатські Двор	0,8	2013	ВАТ«Газпром», Сербіягаз	Південний потік

* - дані відсутні

Підсумовуючи, можемо зробити наступні висновки:

1. Нестабільність діяльності державних органів влади, недосконалість вітчизняного законодавства, непрозорість функціонування вітчизняного газового ринку, відсутність виваженої та послідовної, орієнтованої на довгострокову перспективу державної енергетичної політики в умовах критичної енергозалежності від Росії зумовлюють істотний вплив політичного ризику на виробничо-господарську

діяльність української газотранспортної системи.

2. Оскільки ГТС України є головним транзитним «мостом» між найбільшими газовидобувними регіонами та європейськими споживачами, в необхідності деполітизації відносин з Росією в напрямку постачальник-транзитер-споживач природного газу зацікавлена не лише Україна, але й ЄС. Врахувавши цей спільний інтерес та сформувавши єдину консолідовану позицію щодо протистояння політичному тиску зі

сторони Російської Федерації на європейському газовому ринку, Україна та ЄС матимуть змогу мінімізувати політичний аспект зовнішніх ризиків у сфері енергетики, побудувати прозорі економічні відносини з ВАТ «Газпром» та підвищити рівень власної енергобезпеки.

3. Завдяки вигідному географічному розташуванню та великій активній місткості ПЗГ, Україна володіє значним потенціалом щодо формування мережі ПЗГ

загальноєвропейського значення. Однією з перспектив розвитку підземного зберігання газу в Україні є використання вільних потужностей ПЗГ для формування довгострокових страхових газових резервів на замовлення країн ЄС, що дало б змогу суттєво знизити вплив політичного ризику на діяльність вітчизняної ГТС та, як наслідок, забезпечити надійність газотранзиту до Європи територією України.

Список літератури

1. Унікальные сокровищницы Украины [Текст] / С. Винокуров, Б. Клюк, Р. Вечерик, И. Шваченко // *Еженедельник 2000*. – 9 - 15 июля 2010 г. – №27-28 (517).
2. Єрьоменко, А. Газовий баланс України: рівняння на Фірташа?! [Текст] / А.Єрьоменко // *Дзеркало тижня*. – 23 вересня 2011 р. – №34.
3. Єрьоменко, А. Відносини Україна-ЄС у фокусі енергетичної безпеки [Текст] / А. Єрьоменко, О. Тодійчук, Г.Перепелиця // *International Review: Щоквартальник Інституту зовнішньої політики дипломатичної академії України при МЗС України*. – березень 2009 р. – №1(9).
4. Клюк, Б. О. Сучасний стан та перспективи розвитку ПЗГ у країнах Європи [Текст] / Б. О. Клюк, Р. Л. Вечерік, І. І. Шваченко // *Трубопровідний транспорт*. – березень-квітень 2009р. – №2(56). – С.6-8.
5. Ковалко, М. П. Методи та засоби підвищення ефективності функціонування систем трубопровідного транспорту газу [Текст] / М. П. Ковалко. – К.: Українські енциклопедичні знання, 2001. – 288с.
6. Офіційний сайт ДК „Укртрансгаз” [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.utg.ua/uk/benefits/>
7. Пархоменко, Д. «Укртрансгаз» підготувався к зиме [Електронний ресурс] / Д. Пархоменко // *НефтеРынок*. – 17 октября 2011 г. – №40(718). – Режим доступа: http://www.nefterynok.info/nefterynok.phtml?nr_id=138
8. Тарнавский, В. ПХГ – плохо? Хорошо? Грустно! [Текст] / В. Тарнавский // *Энергобизнес*. – 23 июня 2009 г. – №25(610).
9. Шерр, Дж. Европа і газова криза: хто винний і що робити? [Текст] / Джеймс Шерр // *Дзеркало тижня*. – 2006. – № 3(582).
10. суо, Н. Энергетическая политика России: рост влияния при сближении с Западом [Электронный ресурс] / Н. Ясуо // *Sankei*. – 26 октября 2005 г. – Режим доступа: <http://neftegaz.ru/press/view/6224>
11. OME "Long term gas demand and supply and import infrastructure needs for Europe [Текст]. – №12 December , 2006.

РЕЗЮМЕ

Семенютина Тат'яна

Газотранспортная система Украины: политические риски и государственная энергобезопасность

Исследовано влияние политических рисков на хозяйственную деятельность газотранспортной системы Украины. Обоснованы приоритетные пути минимизации их негативных последствий в контексте обеспечения энергетической безопасности государства.

RESUME

Semeniutina Tetiana

Ukrainian gas transportation system: political risks and national energy security

The influence of political risks on economic activity of the Ukrainian gas transportation system has been researched. The priority ways of the minimization of their negative consequences in a context of the national energy security have been determined.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті досліджено негативні наслідки глобалізації, що створюють реальні загрози глобальній економічній безпеці та сталому соціально-економічному розвитку національних господарств; визначено основні детермінанти забезпечення конкурентоспроможності економіки України та стратегічні напрями її підвищення.

Ключові слова: глобалізація, глобальні виклики, глобальні інтеграційні процеси, конкурентоспроможність національної економіки, детермінанти.

Глобалізація стала головною та незворотною тенденцією розвитку світової системи у XXI столітті, однією з найвпливовіших сил, що визначають подальший хід її розвитку. Економічні реалії сьогодення переконливо свідчать, що конкурентоспроможність і загальний вектор соціально-економічного розвитку національних господарств визначаються глобалізаційними процесами та спроможністю національних економік протистояти глобальним викликам. У міжнародній економіці група провідних постіндустріальних держав грає в основному роль суб'єктів глобалізації, а величезна більшість інших є її об'єктами, що збільшує нерівномірність соціально-економічного розвитку світу. Розшарування світової економіки на «зони зростання» і «зони стагнації», наростаюча нерівномірність розвитку різних країн і регіонів обумовлює нестійкість світового економічного розвитку, нагромадження кризового потенціалу в міжнародній фінансовій і торгово-економічній системі. Процес глобалізації не тільки ускладнив світ, але і породив безліч проблем і загроз, з якими людство раніше не стикалося. Активізація процесів економічної глобалізації поглиблює взаємозалежність та взаємопроникнення національних економік та актуалізує питання забезпечення їх конкурентоспроможності як необхідної умови сталого розвитку.

Значний вплив на формування наукових уявлень про глобалізацію, геоekonomіку, сталий розвиток, конкурентоспроможність національної економіки справили наукові праці українських та зарубіжних авторів: О. Білоруса, М. Блауга, В. Вернадського, А. Гальчинського, В. Геєця, П. Герста, М. Горожанкіної, В. Дергачова, Л. Дмитриченко, Г. Задорожнього, Я. Жаліла, А. Іларіонова, Дж. М. Кейнса, М. Кондратьєва, Р. Коуза, П. Кругмана, В. Леонтьєва, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, С. Подолінського, Д. Рікардо, Є. М. Суліми, А. Сміта, М. Шепелева, О. Швиданенко, М. Чумаченка.

На сьогодні створено ґрунтовну теоретичну базу, яка дозволяє визначити сутність, принципи, механізми управління конкурентоспроможністю національної економіки. Водночас недостатньо дослідженим є механізм впливу глобальних детермінант забезпечення конкурентоспроможності України в умовах активізації інтеграційних процесів.

Об'єктивна необхідність подальшого розвитку

теоретичних і організаційно-методичних підходів до формування конкурентоспроможної та ефективної економіки України в умовах посилення геоekonomічних, глобалізаційних процесів обумовлює актуальність теми дослідження.

Глобальна економіка все більше входить у зону невизначеності і перебуває під пришвидшеним впливом кліматичних, технологічних, політичних, культурних та суто економічних змін, які є основною загрозою для стабільного розвитку та джерелом постійних збурень та потенційних ризиків.

Серед негативних наслідків глобалізації, що створюють реальні загрози глобальній економічній безпеці, слід виділити наступні:

- імовірність виникнення глобальної екологічної катастрофи через втручання людства в природну систему, що може призвести до руйнівних і незворотних процесів. Численні дослідження Міждержавної групи експертів з питань зміни клімату ООН і національних академії наук країн «Великої вісімки» однозначно доводять, що останнім часом підвищується концентрація вуглекислого газу в атмосфері Землі й паралельно із цим відбувається зростання загальної температури. Середня температура на Землі піднялася на 1°C з кінця XIX сторіччя і за прогнозами зросте до 2080 р. ще на декілька °C [1];
- наростаюча нерівність у прибутках між найбагатшими та найбіднішими країнами світу. За даними Всесвітнього банку в 1973 р. відмінність визначалася співвідношенням 44:1, на сьогодні - 72:1 [2]. Співвідношення між однією п'ятою найбагатшої й однієї п'ятою найбіднішої частинами населення Землі досягло 1:75. Для найбіднішої групи населення блага цивілізації залишаються недосяжними. За даними ООН кожний сьомий мешканець планети (14% від загальної кількості) страждає від хронічного недоїдання; 1,3 млрд. людей існують за межею бідності, яка складає 2 долари в день; у надмірно тісних помешканнях живуть приблизно 828 млн. людей і їх кількість невинно зростає [3]. Розрив між найзаможнішою й найбіднішою групами людей на Землі за рівнем життя протягом останніх 20 років зріс майже в десять разів. Поглиблення соціального розколу в суспільствах різних держав, що супроводжується збільшенням частки населення, яка знаходиться за

- межею бідності, а також зростанням безробіття, злиденності, безпритульності дітей і підлітків (більш 100 мільйонів в усьому світі), є живильним середовищем для розвитку конфліктів у світі, зростання рівня корупції, тероризму, злочинності;
- глобальне зниження енергетичної безпеки, що пов'язане зі зменшення запасів органічних видів палива, які видобуваються з надр Землі, на тлі їх зростаючого споживання, у першу чергу Індією і Китаєм. За даними аналітиків вже на початку двадцятих років буде порушений баланс між видобутком та споживанням енергії, виробленої з нафти, газу, урану-235 [4];
 - порушення балансу між біологічними можливостями Землі й потребами людства в біосфері у контексті зміни демографічної структури світу. За даними статистики, станом на жовтень 2012 року чисельність населення планети становить 7075005090 осіб, які проживають на загальній території 510 072 000 км². Щоденний приріст населення становить 211757 осіб, чи 1,1 % [5]. В Україні станом на жовтень 2012 року чисельність населення становить 44867531 осіб, які проживають на загальній території 603700 км², щоденне зменшення населення становить 673 особи, або - 0,55 % [5]. Ґрунтуючись на методі лінійної екстраполяції населення Землі у 2050 р. досягне 9,75 млрд. чоловік. Дослідження, які репрезентовані експертами Пентагону, вказують на те, що вже у 2020 р. людство зіштовхнеться з реальними проблемами, які пов'язані з катастрофічною нестачею води, енергії, продуктів харчування, що може спровокувати нові конфлікти на Землі [6]. Учасники конференції ООН зі сталого розвитку «РІО+20» звернули увагу суспільства на неконтрольовану урбанізацію світу, особливо у слабorozвинених країнах. Сьогодні 3,5 млрд. людей (50% населення) живуть у містах, у 2030 р. кількість містян збільшиться до 60%, у 2050 р. складе майже 80%. Стрімке збільшення кількості городян ускладнить транспортні, екологічні і соціальні проблеми [7]. Викликають занепокоєння суттєві зміни структури релігійних спільнот населення Землі, так за прогнозами науковців у 2025 р. кількість мусульман зросте з 16,5 % до 30 %, чисельність християн зменшиться з 33 % до 30 %, кількість індусів зменшиться з 13,3 % до 10 %, кількість буддистів зменшиться з 6,3 % до 5 %. Зменшиться також кількість представників інших релігійних груп з 31,1 % до 25 % [8]. Комплекс виявлених загроз спонукає суспільство удосконалювати сучасні парадигми толерантного співіснування людей на Землі;
 - поширення глобальних хвороб та дитяча смертність на сьогодні є основними загрозами на шляху гармонійного сталого розвитку суспільства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), протягом найближчих 20 років очікується істотне зростання смертності від усіх незаразних глобальних хвороб, з деяким зменшенням смертності від СНІДу, туберкульозу й малярії. Чотири головними глобальними хворобами протягом цього періоду стануть ішемічна хвороба серця, цереброваскулярна хвороба, рак легенів та діабет. Вражають дані Дитячого фонду ООН (UNICEF) – кожного року у світі вмирає 11 млн. дітей віком до 5 років. Існує значна відмінність у показниках дитячої смертності між країнами світу. У розвинених країнах цей показник не перевищує 3-8 смертей на 1000 новонароджених, але у країнах, що розвиваються, він сягає 180 (Сомалі), 176 (Буркіна Фасо); 161 (Ангола) [9];
 - зростання корупційних явищ у соціально-економічному просторі та житті суспільства, що перш за все обумовлене тісним зв'язком держслужбовців з вузьким колом національних олігархів та представниками міжнародних фінансових організацій і ТНК. Міжнародна організація Transparency International щорічно, починаючи з 1995 р., розраховує рейтинг країн світу за Індексом сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index, CPI). У 2011 р. Україна втратила свої позиції за рейтингом корумпованості державних і суспільних установ і посіла 152 місце серед 183 країн світу [10]. Місце України в зазначеному рейтингу за року в рік змінюються незначною мірою і залишаються низькими: у 2010 р. – 134 місце зі 178 держав, у 2009 р. – 146 зі 180, у 2008 р. – 134 зі 180, у 2007 р. – 118 зі 179, у 2006 р. – 99 зі 163. Іноземні експерти зазначають, що низхідне зміщення оцінки Індeksu на один пункт є прямим відображенням зменшення припливу капіталовкладень до національної економіки у розмірі 0,5 % ВВП та зниження доходів громадян на 4 % [11]. Згідно з дослідженнями Американсько-української ділової ради корупція стала головною причиною того, що 2011 року частка компаній, що збиралися інвестувати в Україну, зменшилась з 59 до 46 % порівняно із 2010 роком [12]. За даними дослідження «Глобальний корупційний барометр» (Global Corruption Barometer), у 2010 р. Україна потрапила до групи держав, де найбільш ураженими корупцією політичними інститутами визнаються правосуддя, правоохоронні органи, парламент та система державної служби [13]. Результати дослідження підтверджують, що основні фактори ризику, такі, як непрозорість державних органів управління, надмірний вплив окремих олігархічних груп, порушення у фінансуванні політичних партій тощо існують як у заможних, так і в бідних країнах, а тенденції до зростання масштабів корупції в більшості країн світу, на жаль, зберігаються.
 - обмеженість доступу людей до чистої питної води й засобів санітарії. За даними ООН без доступу до чистих джерел води залишається 11 % населення світу, або 783 млн. осіб [14]. Особливого загострення ця проблема набуває у міських районах слабorozвинених країн світу через стрімке зростання кількості населення. Враховуючи загальносвітову тенденцію до зростання чисельності населення планети, особливої уваги вимагає проблема боротьби за контроль над ресурсами прісної води.
 - новий цивілізаційний розкол - на тих, хто має високий рівень професіоналізму, і тих, хто відповідних знань і навичок не має, що є наслідком розшарування населення планети на тих, хто володіє новими технологіями, і тих, хто ними не володіє. Провідні спеціалісти Міжнародного Валютного Фонду відзначають уповільнення темпів зростання світової економіки у посткризовий період розвитку. Останнім часом спостерігається стійка тенденція до зниження темпів економічного

- зростання у державах з розвинутою економікою, так, за даними жовтневого випуску, спостерігаються занадто низькі темпи;
- подолання наслідків глобальних фінансових, економічних, енергетичних, продовольчих кризових процесів, які ставлять під загрозу досягнення державами світу, національними економіками сталого розвитку;
 - ускладнення проблеми зайнятості у розвинених країнах у зв'язку з перенесенням ТНК своїх виробництв у країни, що розвиваються. За даними ООН у 2012 р. один з трьох працездатного населення, а це майже 1,1 млрд. чоловік, не мали роботи та жили в злиднях. У наш час у світі нараховується майже 200 млн. безробітних, що на 27 млн. чоловік більше порівняно з 2008 р. Характерною ознакою сьогодення є стрімке зростання безробіття серед молоді (у віці 15 – 24 років), за оцінками 2011 р. біля 75 млн. молодих людей не змогли працевлаштуватися, що на 6 % більше порівняно з 2007 р. У майбутньому очікується загострення проблеми зайнятості населення світу з виходом на ринок праці біля 400 млн. нових робітників, здебільшого молодих людей. На сьогодні рівень безробіття серед молоді складає 12,7 %, що на 1 % вище, ніж у докризовий період. Слід зазначити, що рівень безробіття серед молоді втричі більший, ніж серед дорослого населення [15];
 - ослаблення економічних функцій національних держав і скорочення національної автономії у макросфері під тиском процесів транснаціоналізації виробництва і збуту продукції;
 - посилення вразливості національних економік унаслідок підвищення ступеня їх відкритості і зростання їх взаємозалежності, зокрема, «втечі» капіталів і «втечі мізків»;
 - зростаюча невизначеність попиту - у міру того, як все більша частка у сукупному внутрішньому попиті припадає на попит з боку зовнішніх споживачів і зовнішніх ринків, який швидко і непередбачувано (з точки зору внутрішнього виробника) змінюється;
 - зростаюча конкуренція між економічними лідерами з приводу розміщення виробництва на відносно вільних сегментах світового ринку, який втягує у себе менш розвинені країни;
 - розшарування, що збільшується усередині держав між тими сегментами національної економіки, які встигли пристосуватися до мондіалізації, і тими, які не змогли;
 - зниження можливості національних еліт контролювати національні економіки, а також сфери політики і культури, викликане зміщенням центру прийняття рішень з національного на наднаціональний рівень, що призводить до послаблення ступеня впливу на прийняття рішень загальнодержавного масштабу для громадян і груп інтересів та інші.
- Сучасні проблеми формування світового устрою за умов глобальної економічної кризи, поєднані з нестабільністю в політичній та економічній системах України та необхідністю перегляду системи регулювання економічних процесів на всіх рівнях, зумовлюють необхідність вивчення, теоретичного обґрунтування та побудови нових систем забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки

країни.

Тому забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку України багато в чому залежить від цілеспрямованих заходів підвищення конкурентоспроможності України.

Між економічним зростанням, якістю життя населення та конкурентоспроможністю країни існує взаємозв'язок: конкурентоспроможність є основою економічного зростання, що створює передумови розвитку економіки та її переходу на наступні стадії розвитку [16]. Головною запорукою соціального розвитку країни є не економічні параметри, а його кількісні параметри, які ґрунтуються на підвищенні конкурентоспроможності.

Основою економічного розвитку України має стати політика модернізації через вирішення певних завдань:

- визначення пріоритетних напрямів розвитку складових модернізації та напрямів диверсифікації виробництва продукції і послуг для задоволення потреб внутрішнього ринку та зростання експорту продукції кінцевого виробництва;
- перехід до стратегічного управління розвитком, яке дозволить залучити додаткові ресурси економічного зростання;
- послідовна капіталізація конкурентних переваг від аграрного комплексу, транзитивного потенціалу, промисловості і перехід до реалізації високотехнологічного потенціалу країни;
- розповсюдження ефекту зростання на суміжні галузі промисловості на базі їхньої модернізації за рахунок технологічного трансферу, розширення внутрішнього попиту, підвищення інвестиційної привабливості переробних секторів [17].

Головним підсумком виходу України з кризи має стати стабільне економічне зростання, що базуватиметься на розширенні інвестиційного та внутрішнього споживчого попиту, зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, підвищенні використання виробничих ресурсів і науково-технологічного потенціалу.

Основним змістом розвитку країни, головною рушійною силою та передумовою входження в глобальну економіку може стати лише стратегія, спрямована на зростання рівня конкурентоспроможності як домінуюча національна ідея.

Реалізація стратегії забезпечення національної конкурентоспроможності має здійснюватися у принципово нових економічних, політичних, правових, інформаційних і соціальних умовах, з урахуванням дії основних рушійних сил: розвитку глобалізації як всеосяжного процесу та посилення глобальної конкуренції; інтенсифікації процесу формування глобального попиту і пропозиції; нарощування процесів макроінтеграції та інтернаціоналізації господарських зв'язків; формування глобальної фінансової системи й планетарної інформаційної мережі, створення високоінтегрованих блоків країн та інших регіональних угруповань.

Стратегія конкурентоспроможності має спонукати до визначення та інституціалізації нової парадигми національної соціально-економічної політики та обґрунтування напрямів її реалізації.

Список літератури

1. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.un.org/ru/climatechange/science.shtml>.
2. Офіційний сайт Всесвітнього банку. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/0,,menuPK:476823~pagePK:64165236~piPK:64165141~theSitePK:469372,00.html>
3. Конференція ООН зі стійкого розвитку «Ріо+20». [Електрон. ресурс] - Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/381/66/PDF/N1238166.pdf?OpenElement>
4. Interview with Hermann Scheer – Energy is a driving force for our civilisation – SOLAR ADVOCATE [Електронний ресурс] / Alenka Burja. – Режим доступу:http://www.folkecenter.dk/en/articles/hscheer_aburja.htm
5. Current World Population [Electron. resource] / GeoHive. – Access link: http://www.geohive.com/earth/population_now.aspx
6. Эксперты Пентагона: глобальное потепление погубит Землю [Електронний ресурс] // Мембрана. – Режим доступу: <http://www.membrana.ru/articles/misinterpretation/2004/03/03/182200.html>
7. UN, Department of Economic and Social Affairs. World Population to 2300, - 2004. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.un.org/esa/population/publications/longrange2/WorldPop2300final.pdf>.
8. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports>.
9. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://apps.who.int/ghodata/>.
10. Офіційний сайт Міжнародна організація Transparency International [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.transparency.org/>.
11. How corruption affects economic development Lambsdorff, Graf Johann [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.wiwi.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/lehrstuehle/lambsdorff/Papers/C_Development.pdf.
12. Open Ukraine: Changing course towards a european future [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.usubc.org/site/recent-news/open-ukraine-changing-course-towards-a-european-future>.
13. Global Corruption Barometer 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2010/results.
14. Цели развития тысячелетия: доклад за 2012 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202012.pdf.
15. Офіційний сайт ООН. Економічна і соціальна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/ecosoc/about/employment.shtml>.
16. Портер М. Конкуренция [Текст] : учебное пособие / М. Портер. – М., 2001. – 495 с.
17. Структурні зміни та економічний розвиток України [Текст] : монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.]; за ред. д.е.н. Л. В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 696 с.

РЕЗЮМЕ

Скрипник Наталья

Теоретические и методологические аспекты формирования стратегической отчетности

В статье рассматриваются вопросы относительно актуальности стратегической отчетности в современных условиях хозяйствования, ее роль и место в системе управленческой отчетности предприятия и исследованы основные формы стратегической отчетности.

RESUME

Skrypnyk Natalia

Theoretical and methodological aspects of the formation of strategic accounts

The questions about the relevance of strategic reporting in the contemporary economy, its role and place in the system of management reporting enterprise have been considered in the article. The main forms of strategic reporting are considered.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

ОЦІНКА ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність фінансової безпеки країни, як складової економічної, проаналізовано її рівень, який охарактеризовано як ризиковий. Виявлені найбільш небезпечні індикатори, які значно впливали на рівень фінансової безпеки України протягом 2005-2011 рр. Це, зокрема, рівень інфляції, відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, частка іноземного капіталу в загальному обсязі банківського, доларизація економіки.

Ключові слова: фінансова безпека, рівень, індикатори, оцінка.

В умовах посилення фінансової глобалізації та одночасному послабленні державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків та посиленням впливу валютної сфери на економічні процеси особливою роль має система економічної безпеки держави, насамперед – фінансової. Дотримання фінансової безпеки особливо актуальним стає для України, у якій система державних фінансів не є досить стійкою.

Проблемам фінансово-економічної безпеки присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: О. І. Барановський, З. С. Варналій, В. В. Вітлінський, В. М. Геєць, А. П. Градов, Б. М. Данилишин, М. М. Єрмошенко, Л. Л. Маханець, П. В. Мельник, Г. І. Мерніков, В. І. Мунтян, Л. Л. Тарангул, А. С. Філіпенко та ін. Однак наявність загроз глобального та національного характеру та динамічність розвитку економіки країни потребує ґрунтовного аналізу рівня фінансової безпеки та її складових.

Метою статті є розкриття сутності фінансової безпеки країни та аналіз чинників, які суттєво впливають на її рівень.

Економічна безпека держави втілюється у досягненні національних інтересів та її спроможності протистояти зовнішньоекономічним та внутрішнім загрозам у сфері економіки, здатності національної економіки забезпечувати безперервний процес суспільного відтворення, зберігати та поновлювати економічний потенціал. Згідно з Конституцією України гарантування її економічної безпеки є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.

Під економічною безпекою слід розуміти такий стан економіки та економічних інститутів, який забезпечує гарантований захист національних економічних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз в економічній сфері, здатність до сталого, у т. ч. соціально-спрямованого, розвитку країни загалом.

Для оцінки рівня економічної безпеки країни та її елементів у світовій практиці використовують низку методів: аналіз основних макроекономічних показників та порівняння їх з пороговими значеннями; метод експертної оцінки за рівнем загроз; оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками та динаміка їх розвитку; методи прикладної математики, зокрема багатовимірний статистичний аналіз, метод аналізу та

обробки сценаріїв, метод розпізнавання образів, метод теорії нечітких множин.

Як зазначено у працях Дідовича І. І., Фабія І. Я., рівень економічної безпеки залежить від стану складових економічної безпеки країни, який оцінюється у якісному та кількісному вимірі, для чого розроблена низка критеріїв та показників [1]. Для оцінки економічної безпеки країни Геєць В. М. використовує індикатори величини порогових значень окремих показників [2]. За допомогою методу експертної оцінки англійській журнал «Euromoney» оцінює ризики країни.

Слід зауважити, що немає єдиного загально визнаного підходу до оцінки рівня безпеки країни. Використання математичного апарату значно зменшує кількість показників, до того ж не всі показники можуть бути виражені кількісно. Згідно з методикою оцінки рівня економічної безпеки Міністерства економіки України він визначається на основі комплексного інтегрального показника, значення якого наведені на рис.1. Недоліки цього підходу пов'язані з тим, що періодичність перегляду системи індикаторів та їх значень у зв'язку зі змінами у світовій та національній економіці здійснюється не рідше ніж один раз у два роки, тому порівняння проведених Міністерством економіки розрахунків значень інтегрального індексу майже не можливо. Також, низку індикаторів можна проаналізувати лише у кінці звітного року, оскільки до квартальних змін вони нечутливі.

Починаючи з 1999 року, рівень економічної безпеки знаходиться в межах 50-80%, не виходячи за поріг небезпечної зони. Максимальне значення було зафіксовано у 2007-2008 рр., але далі він почав спадати. Протягом 2009-2011 років спостерігається незначне покращення стану економічної безпеки країни.

Економічна безпека залежить від фінансової, макроекономічної, виробничої, інвестиційної, зовнішньоекономічної, науково-технологічної, соціальної, демографічної, енергетичної, продовольчої безпеки. За підсумками 2011 року переважна більшість складових рівня економічної безпеки знаходиться у зоні небезпечного стану (7 з 10 показників), у тому числі і фінансова, рівень якої незначно підвищився з 60% у 2009 до 63% у 2011 р. Фінансова безпека є вирішальною і провідною у системі економічної безпеки, ваговий коефіцієнт якої в загальному рівні безпеки становить 0,1127 та складається з бюджетної, валютної, грошово-кредитної, боргової безпеки, безпеки страхового та

фондового ринку. При наданні визначення фінансовій безпеці України найчастіше автори використовують

комплексний підхід [3].

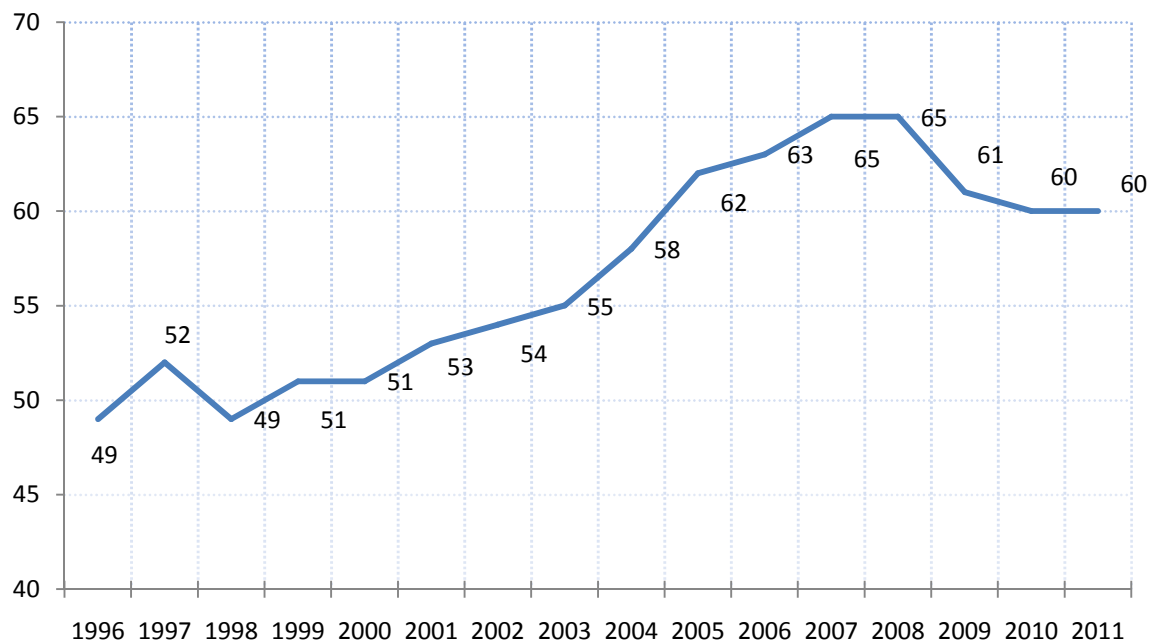

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки України [3].

У результаті аналізу підходів до оцінки фінансової безпеки таких авторів досліджень, як: Геєць В. М., Кваснюк Б. [4], Барановський О. І., Єрмошенко М. М. [5], Савицька О. І. [6], Сухоруков А. І., Ладнюк О. Д. [7], під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан бюджетної, валютної, грошово-кредитної, боргової систем, який дозволяє національній економічній системі функціонувати ефективно та збалансовано, бути стійкою до внутрішніх та зовнішніх загроз та спрямованою на економічне зростання.

Аналіз рівня фінансової безпеки протягом 2005-2011 рр. при зіставленні її індикаторних та порогових значень свідчить, що значну загрозу безпеці країни становлять: високий рівень інфляції, частка МЗ у ВВП (рівень монетизації), дефіцит державного бюджету, негативне сальдо торгівельного балансу, рівень доларизації, частка іноземного капіталу в загальному обсязі банківського.

Рівень інфляції у 2005-2010 роки перевищував порогове значення. Тривалість (з початку 90-х років) та галопуючий характер інфляції (1998-1999, 2007-2008 рр.) [8, с. 57] підтверджує, що монетарні засоби боротьби з цією проблемою негативно впливають на економічне зростання (рис. 2). На початку 2010 р. інфляційний тиск залишався на високому рівні, що обумовлено підвищенням цін на продукти харчування та безалкогольні напої. У 2011 році вперше за період з 2005 року рівень інфляції не перевищив пороговий, що є свідченням стабілізації інфляційних процесів.

За дослідженням авторів [9, с. 175], основними причинами інфляції є наступні немонетарні фактори: рух значної кількості грошей поза сферою виробництва, вихід грошей на ринок без пов'язування з товарним забезпеченням, невідповідність обсягу виробництва товарів грошовим доходам населення. Методом боротьби з ними є антиінфляційна політика уряду та НБУ, спрямована на обмеження витрачання бюджетних

коштів.

Коефіцієнт монетизації ВВП є основним індикатором, який характеризує зусилля держави та Національного банку України, спрямовані на забезпечення контролю за грошовою масою, недопущення безконтрольного зростання грошового обігу в умовах недостатності товарної пропозиції. Порогове значення рівня монетизації складає не більше ніж 50%. Протягом 2007-2009 року фактичні значення його були вищими, несуттєво він знизився у 2010-2011 рр. до 47-46%. Монетизація економіки при раціональному підході до її проведення сприяє ефективному поповненню каналів грошового обігу необхідними грошовими засобами і створює основу для забезпечення зростання заощаджень населення.

Несвоєчасне прийняття державного бюджету та його дефіцит значно впливає на фінансову безпеку країни. Прямими наслідками останнього є зниження інвестиційної активності, дезорганізація у соціально-економічній сфері, посилення інфляції, зміни курсу національної валюти та знецінення грошових доходів громадян. Державний бюджет України за 2005-2011 рр. можна охарактеризувати як дефіцитний. На рис. 3. зображений індикатор рівня фінансової безпеки за дефіцитом державного бюджету у % до ВВП. У 2009-2010 рр. він досяг загрозового рівня. Слід зауважити позитивні тенденції останніх років, так завдяки перевиконанню доходної частини бюджету та зважених політиці витрат дефіцит держбюджету у 2011 році становить 23 млрд. 554 млн. грн., що у 2,7 рази менше, ніж за 2010 рік. Для поліпшення рівня бюджетної безпеки слід забезпечити бездефіцитне та вчасне прийняття Державного бюджету, створити ефективну систему контролю за використанням бюджетних коштів, посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності.

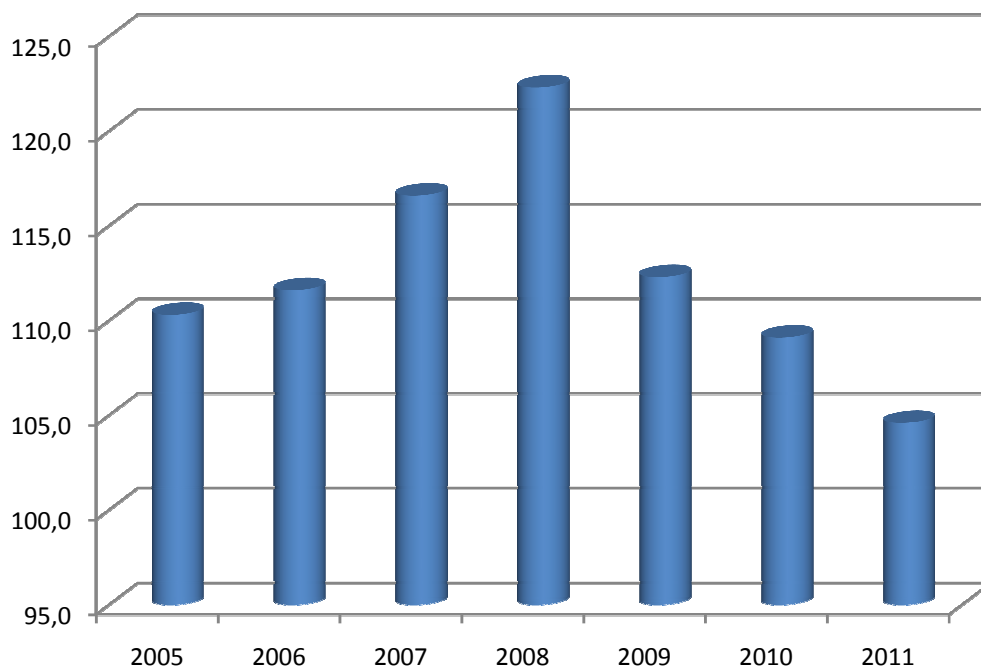

Рис. 2. Рівень інфляції протягом 2005-2011 рр., %.

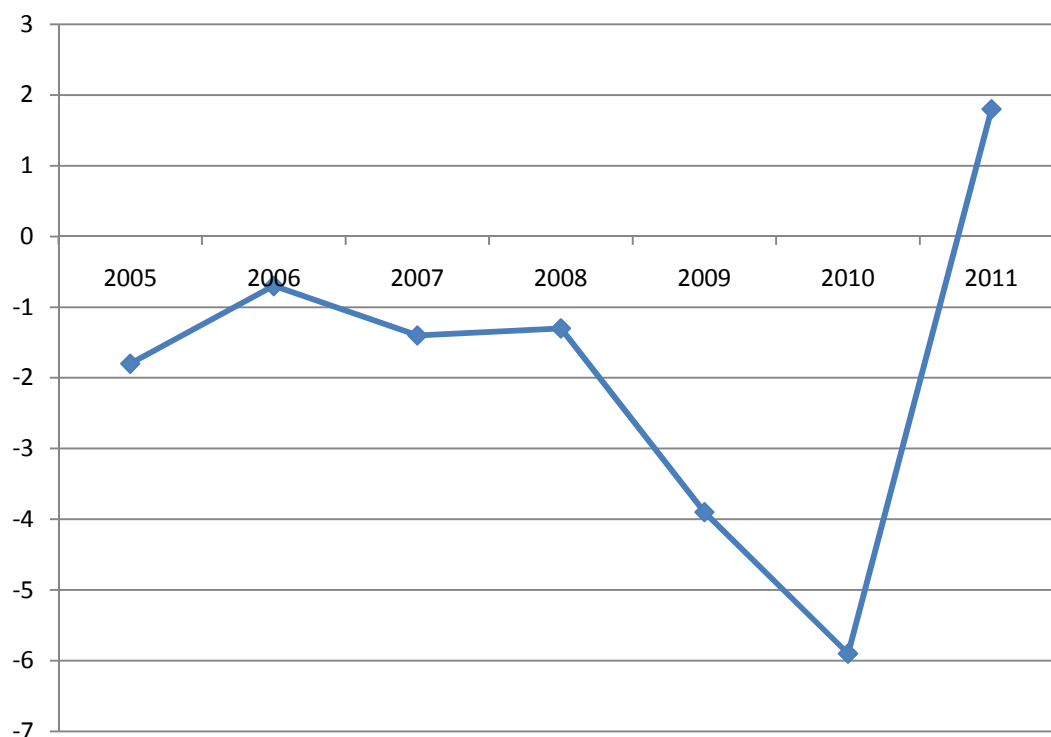

Рис. 3. Індикатор рівня фінансової безпеки за дефіцитом державного бюджету у % до ВВП, % [8].

Значно впливає на рівень фінансової безпеки її боргова складова, яка визначається індикаторами: відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП та ін. Боргову безпеку в Україні у 2011 р. можна визначити як ризиковану, так валовий борг, у якому зовнішній значно перевищує внутрішній, у відсотках до ВВП склав у 2010р 35%, а 2012 році перевищує 40%. У 2012 році Україна має виплатити 53 млрд. грн. на обслуговування державного боргу, що майже у 1.5 рази більше її золотовалютних резервів. На сьогодні рівень зовнішньої заборгованості на одну особу становить понад 1000 дол. США, при пороговому значенні у 200 дол. [4]. Такі негативні тенденції можуть привести до зростання податків, інфляційних процесів в економіці, падіння обмінного курсу національної валюти, значного подорожчання енергоносіїв, втрати можливості проведення незалежної економічної політики держави.

Незважаючи на те, що багато країн мають і більш значні показники боргової безпеки (відношення валового боргу до ВВП у Греції - 120%, Італії і Угорщини

- 100%), збільшувати їх не слід. Необхідно активізувати господарську діяльність у країні: заохочувати інвесторів вкладати кошти у реальний сектор економіки, створити умови для ведення підприємницької діяльності, забезпечити міцну правову базу для розвитку економіки; сприяти привабливості державних боргових інструментів тощо.

Серед індикаторів валютної безпеки, які мають негативні значення, є рівень доларизації, який приводить до витіснення національної грошової одиниці стабільнішою іноземною валютою. Доларизація зумовлена реакцією суб'єктів ринку на економічну нестабільність, високу інфляцію, а також бажанням резидентів диверсифікувати портфелі активів, значні політичні та економічні ризики, недовіра суспільства до органів влади, банківської системи та національної валюти [11-12].

За цим показником високодоларизованою вважається економіка країни, якщо значення перевищує 30%. За даними Бюлетенів Національного банку України, було розраховане значення цього показника в Україні в період з 2007 по 2011 роки (таблиця 2).

Таблиця 1. Динаміка рівня доларизації економіки України, 2002-2011 рр.

Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Рівень доларизації, %	18,78	20,73	24,1	23,6	27,1	22,96	30,73	36,89	29,13	30,06

Валютній безпеці України загрожують такі чинники: внутрішня втеча іноземної валюти; неповернення в Україну іноземної валюти у визначені законами терміни; порушення інструкцій НБУ по роботі з валютними коштами; проведення незаконних валютних операцій; наслідки валютної кризи на світовому валютному ринку; недостатній рівень офіційних валютних резервів; фальшування іноземної валюти; наявність валютних ризиків.

Для досягнення стабільності національної валюти потрібні: обміркована валютна стратегія країни, проведення політики цілеспрямованої підтримки національної грошової одиниці шляхом стимулювання здійснення операцій з її використанням, оптимізація структури золотовалютних резервів.

Серед індикаторів банківської безпеки, які мають негативні значення, є частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського. У 2010 р. вона складала 40,6 % при пороговому значенні 30 %, зростання якого за останні 5 років склало 13%. Це пов'язано з тим, що іноземні банки намагаються скуповувати акції вітчизняних установ та збільшувати статутний капітал вітчизняних банків за рахунок своїх коштів. Таким чином, загальна частка капіталу збільшується у сукупному статутному капіталі банків, що призводить до зниження рівня незалежності банківського сектору країни та дестабілізації її фінансової безпеки.

Для підтримки стійкості банківської системи потрібна активізація політики рефінансування, послаблення вимог до застави при одержанні банками кредитів від НБУ; посилення контролю за

спекулятивними угодами на міжбанківському валютному і ресурсному ринках; розширення спектра цінних паперів для роздрібного продажу та розвитку фінансової інфраструктури; розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів у вигляді облігаційних позик, реалізація системи заходів з упорядкування діяльності вітчизняних банків щодо кредитування населення за рахунок зовнішніх запозичень в іноземній валюті, стимулювання населення до зберігання грошей у банківському секторі у національній валюті.

Аналіз рівня фінансової безпеки в Україні засвідчив, що значну загрозу фінансовій безпеці становив високий рівень інфляції, монетизації, доларизації, обсяги зовнішніх кредитів, дефіцит державного бюджету, негативне сальдо торгівельного балансу, частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу.

Таким чином, рівень фінансової безпеки, яка є складовою економічної безпеки держави, характеризується як ризикований та потребує ретельної уваги. Значення її індикаторів постійно змінюються з урахуванням світових тенденцій: поступового реформування економіки, глобалізації, інтернаціоналізації фінансових потоків, тому необхідно коригувати їх порогові значення. Для недопущення розвитку кризових явищ в економіці України потрібно нормалізувати грошовий обіг, оптимізувати державні запозичення, поліпшити інвестиційний клімат країни, вдосконалити бюджетну систему, розвивати фондовий ринок, активізувати страховий як джерело фінансових ресурсів.

Список літератури

1. Дідович, І. І. Формування економічної безпеки держави [Текст] / І. І. Дідович, І. Я. Фабій // Науковий вісник НЛТУ.- 2009. - Вип.19.11. - 287 с.
2. Гець, В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Текст] / В. М. Гець ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. - К., 2009. - 864 с
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>
4. Гець, В. Концепція економічної безпеки України [Текст] / В. Гець, Б. Кваснюк / Ін-т екон. прогнозування НАН України. - К.: Логос,

1999. – 56 с.

5. Ермошенко, М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М. М. Ермошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
6. Савіцька, О. І. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України [Текст] / О. І. Савіцька // Економічний форум. – 2012. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
7. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: навчальний посібник./ А.І. Сухоруков, О.Д. Ладнюк – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
8. [Електронний ресурс] : статистичний бюлетень НБУ / Департамент статистики та звітності НБУ, 2008-2011. – Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
9. Економічна безпека [Текст] : навчальний посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. Знання, 2009. – 647 с.
10. Деменок, О. В. Бюджетна безпека України як складова фінансової: стан та перспективи / О. В. Деменок, В. І. Глухова // Наука і економіка. – 2010. – № 1 (17). – С.16-22.
11. Манжос, С. Б. Вплив рівня доларизації економіки України на стан валютного ринку [Текст] / С. Б. Манжос, М. С. Носенко // Економічний вісник Донбасу 2011. – № 2 (24). – С. 100-105.
12. Козюк, В. Макроекономічний аналіз рівня та структури доларизації вітчизняної економіки [Текст] / В. Козюк, Н. Атамась // Вісник НБУ. – 2011. – №5. – С. 30-34.

РЕЗЮМЕ

Сорокина Лариса

Оценка индикаторов финансовой безопасности как составляющей экономической безопасности Украины

Рассмотрена сущность финансовой безопасности страны, как составляющей экономической безопасности страны, проанализирован ее уровень, который охарактеризован как рисковый. Обнаружены наиболее опасные индикаторы, которые оказали значительное влияние на уровень финансовой безопасности Украины в течение 2005-2011 гг. А именно: уровень инфляции, отношение общего объема государственного долга к

RESUME

Sorokina Larysa

Estimation of indicators of financial safety as the essence of Ukrainian economic safety

In the article the problems of determination of essences of financial safety as component economic safety are examined. There have been found out the most dangerous indicators which rendered considerable influence on financial safety of Ukraine during 2005-2011: namely, level of inflation, dollarization, part of foreign capital is in the general volume of bank capital.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИМІРЮВАННЯ

У статті подано визначення поняття «економічна безпека держави», розглянуто можливості вимірювання її показників. Наголошено, що в наш час велике значення має розробка універсальних підходів до виміру економічної безпеки з метою реальної оцінки цього стратегічно важливого показника.

Ключові слова: економічна безпека, рівень безпеки, методика, індикатори, вимірювання.

Трансформування економіки України наприкінці другого тисячоліття, протягом 18 років її незалежності залишається вкрай складним. Глобальні аспекти еволюції людства, масштаби і швидкість змін у світогосподарському просторі, революційні перетворення в економіках окремих країн і міждержавних співтовариств – з одного боку, і українські реалії псевдоринкового реформування та нестабільні параметри розвитку вітчизняної економіки – з іншого, визначають цей стан. Сьогодні, як ніколи, зростає актуальність проблеми економічної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів, гарантією державної незалежності України, умовою її прогресивного, мирного економічного розвитку й добробуту громадян. Після розпаду СРСР та здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала вибудовувати власну економічну систему, поступово переходячи від планового до ринкового типу. Протягом всього шляху перетворень (з 1991 року) існувало та існує багато проблем економічного та соціального характеру, які досить сильно впливають на стан економічної безпеки, зокрема реструктуризація та хаотичне реформування галузей промисловості, неконтрольовані приватизаційні процеси, величезні зовнішні кредити, руйнування усталених зв'язків та традицій в освіті, медицині, культурі та правоохоронній системі призвели до таких негативних явищ, як: занепад виробництва, збільшення залежності від інших держав та міжнародних організацій, некерована інфляція, зубожіння населення, відплив умів, погіршення демографічної ситуації.

Все вищеописане впливає на стан економічної безпеки держави – комплексного показника, який потребує наукових підходів до вимірювання.

До середини ХХ ст. проблема економічної безпеки як комплексного економіко-політичного явища в науковій теорії не піднімалася. Не зустрічалося і самого поняття «економічна безпека», хоча проблеми безпеки, що розглядалися переважно у зв'язку із зовнішньою загрозою, особливо військовою, існували завжди. Пік інтересу до проблеми наукового осмислення економічної безпеки на Заході припадає на кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття. Це пояснюється валютною і структурною кризою 70-х років, борговою кризою 80-х років, і, зрештою, розпадом СРСР на початку 90-х років ХХ ст., що привели до більшої відкритості національних економік, економічної інтеграції, яка супроводжувалася зростанням не просто залежності, а взаємозалежності між державами, посиленням

глобалізації світової економіки [15].

У таких умовах одним із ключових завдань багатьох країн світу стало забезпечення національної безпеки на основі сучасних поглядів на цю проблему. Саме тому в нашому дослідженні використовувався досвід учених, які розробляли методологічні підходи до оцінки рівня національної безпеки та її видів. Опрацюванням питань застосування кількісних методів у загальній теорії національної безпеки займаються такі вчені, як П. Р. Белов, А. А. Прохожев. Питаннями застосування кількісних методів у сфері військової безпеки – В. М. Баринькин, Е. Р. Шевельов. У сфері екологічної безпеки – В. А. Владимиров, Ю. Л. Воробйов, Р. Р. Малинецький, Н. А. Махутов, С. Р. Харченко та інші вчені.

Питання методології і розробки різних аспектів застосування кількісних методів для конкретних досліджень з проблем економічної безпеки, оцінки рівня економічної безпеки у різному ступені деталізації знайшли відображення у дослідженнях С. Ю. Глазьева, В. А. Дворянкова, Е. А. Олейникова, Н. Н. Потрубача, А. А. Прохожева, Т. В. Сиучевої, В. К. Сенчагова та ін..

Розробкою питань економічної безпеки регіонів і застосування різних кількісних методів її вимірювання займаються С. Афонцева, І. Ф. Гнибіденка, Я. Жаліло, В. Ліпкан, В. Піроженко, в яких автори прагнуть уточнити і узагальнити концепцію безпеки, визначити її межі, надати чіткості стратегічним аспектам економічної безпеки України.

Таким чином, у науковій літературі існують різні погляди на проблему виміру рівня економічної безпеки, що потребує їх осмислення та систематизації.

Метою цієї статті є аналіз сучасних підходів до трактування поняття «економічна безпека» та вимірювання її рівня.

Аналіз засвідчує, що в науковій літературі наведено визначення безпеки як стану, при якому будь-який суб'єкт надійно захищений і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів. У широкому науковому розумінні під безпекою розуміється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення.

У монографічній праці [2, с. 23] цей термін трактується як «стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при

несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів». Розвиваючи ідею захисту національних інтересів, слід апелювати до погляду групи відомих вітчизняних вчених [2, с. 88], які розглядають економічну безпеку як наслідок глобалізації, кризь призму забезпечення міжнародної безпеки. У науковій праці російської академії ім. Г. В. Плеханова «Основи економічної безпеки» [12, с. 16] воно подається як «стан, у якому народ (через державу) може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку». У редакції Національного інституту стратегічних досліджень України [16, с. 27] під безпекою мається на увазі, насамперед, захищеність країни від наявних чи потенційно можливих загроз.

Зі свого боку вважаємо, що економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців.

Економічна безпека держави складає комплексну систему, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. Сама по собі вона теж має багато відгалужень (напрямоків): демографічний,

екологічний, ресурсний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші.

Економічна безпека має як власний об'єкт вивчення — економічну систему країни, так і об'єкти, що знаходяться на перетині та у взаємному інтегруванні з іншими можливими сферами діяльності держави: воєнною, соціальною, політичною, інформаційною і т. ін.

Вважаємо, що сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки і інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш неприємних умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Важливо підкреслити, що економічна безпека не є якоюсь абстрактною теоретичною конструкцією. Захищеність національних інтересів забезпечується готовністю і здатністю інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства.

Саме з таких позицій доцільно розглядати поняття «економічна безпека» у правовому полі України (див. табл. 1).

Таблиця 1. Періодизація розвитку нормативного забезпечення економічної безпеки в Україні

Дата	Нормативний документ	Основні положення
28.06.1996	Конституція України [18]	Запроваджено до нормативної лексики поняття «економічна безпека»; визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу
16.01.1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [9]	Зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Визначено сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність та пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, у т. ч. - в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України
06.03.1998	Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [6]	Визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції
19.06.2003	Закон України «Про основи національної безпеки України» [5]	Визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Подано визначення термінів «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки; окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки
12.02.2007	Стратегія національної безпеки України [14]	Зазначено, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах і цілях, які мають відповідати викликам і загрозам XXI ст., її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; конкретизовано засади політики держави у сфері національної безпеки, у тому числі щодо забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки
02.03.2007	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [11]	Визначено специфічний понятійний апарат з використанням невластивих класичній економічній науці термінів: «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», «індикатори економічної безпеки», її порогові значення.

Слід наголосити, що в обраному аспекті безпека системи. Такі поширені означення безпеки, як розглядається як характеристика саме певного стану «відсутність небезпеки (загроз)», «(спроможність

забезпечувати) захищеність інтересів» тощо, характеризують різні аспекти стану, статичних параметрів соціально-економічної системи. За такого підходу динамічні параметри системи (розвиток, його стабільність тощо) розглядаються як такі, що відображені у статичних параметрах стану у вигляді характеристик потенційних можливостей системи. Наприклад, серед поширених у нас макроекономічних показників безпеки, запропонованих російським економістом та політиком С. Глазєвим [1], наявний статичний показник «рівень ВВП» та відсутній динамічний показник «фактичний та очікуваний темп зростання ВВП».

Проаналізуємо термінологію, яка застосовується у зв'язку з аналізом явища безпеки, у тому числі соціальної та економічної.

Поняття «критерії економічної безпеки» використовується при оцінці наявного рівня безпеки. Воно розуміється як «оцінка стану економіки з точки зору найважливіших процесів, що відображають суть економічної безпеки» [7, с. 36], «дотримання відтворювальних пропорцій, розвиненість механізмів, відповідальних за економічне відтворення, наявність умов для еквівалентного обміну в економічній системі» [4], «здатність... економіки зберігати... критичний рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів... або кризових ситуацій...» [3, с. 14]. На думку російського науковця Д. Гордієнка, економічна безпека держави визначається, насамперед, станом продуктивних сил і соціально-економічних відносин, масштабами використання досягнень науково-технічного прогресу у господарстві країни, структурою зовнішньоекономічних зв'язків. Тому можна стверджувати, що матеріальну основу економічної безпеки держави становлять розвинені продуктивні сили, здатні забезпечити розширене відтворення й цивілізоване життя громадян. Д. Гордієнко вважає, що до основних факторів економічної безпеки країни також належать: її географічне розташування; запаси природних ресурсів; промисловий і сільськогосподарський потенціал; ступінь соціально-демографічного розвитку й, нарешті, якість державного керівництва [17].

Можна бачити, що наведені тлумачення є, по-перше, дещо різноплановими та, по-друге, досить абстрактними для того, аби бути прийнятними для точного аналізу рівня безпеки. Крім того, межа між цим поняттям та усталеною категорією «показники (індикатори) безпеки» є дуже умовною. Тому пропонуємо цілком інший варіант вживання вказаного поняття, який, проте, є більш конкретним та аналітично продуктивним.

Поняття «критерізація безпеки» варто розглядати як визначену за суб'єктивною позицією дослідника пріоритетність інтересів, загроз, показників та їх порогових значень щодо їх урахування у процесі оцінки стану системи, тобто рівня її безпеки. Іншими словами, критерізація відбувається, коли визначено відносно об'єктивний перелік загроз (інтересів, показників стану системи). Вона полягає у ранжуванні позицій цього переліку за їх відносною важливістю, абстрагуванні від найменш визначальних елементів, оскільки врахувати всі фактори у будь-якому аналізі неможливо. Математично це виражається у наданні кожному показнику безпеки певної питомої ваги, вагового коефіцієнта, який застосовуватиметься при підрахунку агрегованих індексів безпеки. В основу критерізації, отже, покладено суб'єктивний експертний метод

формалізації оцінок безпеки. Факт проникнення суб'єктивних підходів у площину об'єктивної оцінки розглянутих альтернатив, що лежить в основі методології експертних методів, покликаний забезпечити більш точне і адекватне відображення властивостей і ознак оцінюваного об'єкта. Особливе значення експертні методи починають грати в умовах нестабільної економіки, коли ступінь невизначеності в результаті різних соціально-економічних ситуацій стає все більш значущим.

Як правило, експертні методи використовуються для аналізу об'єктів, оцінка яких не підлягає однозначній інтерпретації, заснованій на принципах математичної формалізації. Відсутність достовірної інформації про об'єкт або її неповнота також сприяють зверненням до використання праці експертів [13].

Відійшовши від методології цієї проблеми, зазначимо, що, наскільки нам відомо, критерізацію оцінок глобалізаційних факторів безпеки в Україні поки що не здійснено, визначено тільки загальну економічну складову національної безпеки [11].

У нормативно-правових актах немає ранжування індикаторів інших напрямів безпеки – військової, політичної, соціокультурної, інформаційної тощо.

Зазначимо, що на сьогодні ученими, що працюють у сфері теорії національної безпеки, пропонуються різні підходи, які претендують стати загальними методологічними підходами або методами дослідження національної безпеки. Сьогодні в нашій країні можна виокремити два основних напрямки у розробці методів кількісної оцінки рівня економічної безпеки.

Згідно з першим можна вирішувати це завдання шляхом визначення так званих граничних значень деякого набору соціально-економічних показників.

Другий підхід до оцінки рівня національної безпеки заснований на розробці методів оцінки ступеня небезпеки загроз безпеки або рівня їхньої реалізації. Другий підхід орієнтований на оцінку одного з найважливіших елементів системи безпеки – потенційних і реальних загроз. Однак ці підходи не дозволяють вирішити завдання оцінки рівня безпеки через відрив загроз від інтересів.

В Україні для оцінки рівня безпеки на національному рівні обраний інший підхід.

У «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» наведено визначення зовнішньоекономічної безпеки як стану відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [11].

Вважаємо, що в умовах глобалізації це визначення доцільно доповнити, визначивши поняття «зовнішньоекономічна безпека» як динамічну характеристику, яка змінюється під впливом факторів зовнішньої глобальної економічної системи і може бути описана як сумарний показник різних за своє економічною та політичною природою факторів, які об'єктивно функціонують у глобалізованому середовищі.

Звертаючись до історії цього питання, хочемо зазначити, що у 1963 р. Девідом Стінгером був уведений комбінований якісний показник національних можливостей, розроблений у межах наукового проекту, спрямованого на розробку нових кількісних критеріїв

оцінки ефективності міжнародної діяльності. Показник містив у собі три ряди параметрів, які дозволяють прогнозувати національні можливості на близьку, середньострокову й довгострокову перспективу.

Параметри короткострокової перспективи відображалися військовою міццю, що уміщує військові витрати, кількість особового складу, середньострокова перспектива визначалася рівнем виробничої діяльності (виробництвом чавуну й сталі, споживанням електроенергії), а довгострокова перспектива – демографічними факторами (населення, рівень урбанізації). У 1965 р. професор фізики берлінського технічного університету Вільгельм Фукс увів різноманітний коефіцієнт, який дозволяв виводити якісний показник національної моці на основі трьох субнаціональних змінних – чисельності населення, продукції енергії і продукції сталі, що відображають матеріальні (кількісні) показники. Водночас облік якісних показників не передбачався зовсім [8].

У 1975 р. своєю рівняння з розрахунку «підтвердженої» національної моці, яке деякі зарубіжні дослідники відносять до першої спроби обчислити комплексну міць держави, запропонував Рей Клайн. Показники населення й території, економічних можливостей, військової моці відображають вплив на міць держави об'єктивних, тобто кількісних факторів, коефіцієнт національної стратегії й воля стосовно досягнення цілей національної стратегії – суб'єктивні, тобто якісні фактори.

Розвиток запропонованого методу далі був продовжений Ешли Теллісом і іншими вченими з корпорації RAND. Власне сама робота була ініційована наприкінці минулого століття. Тоді розвідкою США було ініційовано проведення дослідження впливу змін, що відбуваються у світі, геополітичної обстановки, соціальної і технічної складової на стан і формування національної моці держави.

Подібна постановка завдання була обумовлена недосконалістю існуючих методик і підходів. Як приклад, називалися СРСР і Ірак. Перший, за більшістю показників, що застосовувалися в той час, мав високі можливості, але розпався через внутрішні проблеми, другий також мав досить високий рівень сукупного показника національної моці, але не пройшов перевірку війною [8].

Ці приклади й дозволили припустити, що, крім таких загальноприйнятих показників національної моці як ВВП, рівень щорічного економічного зростання й інших, повинні розглядатися більш широкі питання, наприклад, здатність країни до впровадження інновацій, стан внутрішньої економіки, соціальних інститутів, відносин у ланці держава-суспільство, якість освіти, науки тощо. Проте якого-небудь розрахункового рівняння або результатів підрахунку порівняння міжнародних показників авторським колективом запропоновано не було.

Пізніше рівняння Рея Клайна було модифіковано японською науковою школою. Наприклад, до коефіцієнта, що відображав кількість населення і розмір території, був доданий рівень володіння природними ресурсами. Економічні можливості уміщували вже валовий національний продукт, а також його щорічне зростання, рівень промислового виробництва, розвиток сільського господарства і бізнесу. Крім того, до вираження були додані можливості по внутрішній і зовнішньополітичній діяльності. Проте і цей підхід зазнав серйозної критики з боку наукового

співтовариства. Зокрема серед недоліків називали обмеженість запропонованих для оцінки показників і навіть їхня антинауковість.

Разом з тим основними недоліками таких статичних методик є труднощі збирання статистичних даних, що дають можливість реально оцінити якість показників економічної безпеки, також у всіх методах і підходах такі показники, як володіння запасами природних ресурсів і географічне розташування країни, одержали вагові коефіцієнти майже у 1,5 рази нижче дипломатичних і в чотири рази нижче економічних можливостей, оскільки такі оцінки завжди мають суб'єктивний характер [8].

На думку багатьох вітчизняних дослідників, система показників економічної безпеки держави може містити:

- макроекономічні показники, що відображають головні, принципові риси тенденції розвитку національного господарства, такі, як обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП); частка у ВВП витрат на оборону; обсяг зовнішнього і внутрішнього боргу та ін.;
- приватні соціально-економічні показники, такі, як валовий збір зерна; частка інвестицій в основний капітал і витрат на науку в обсязі ВВП; частка машинобудування, металообробки та інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва; частка громадян із грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму у всьому населенні країни; рівень безробіття; відношення доходів 10% найбільш забезпеченого населення до доходів 10% найменш забезпеченого (децильний коефіцієнт диференціації) та ін.;
- показники функціонального і галузевого рівня, що характеризують окремі структурні елементи економічної безпеки держави, такі, як рівень монетизації; дефіцит бюджету федерального (центрального) уряду, частка витрат на обслуговування державного боргу в загальному обсязі витрат такого бюджету; рівень інфляції; обсяг золотовалютних резервів; відношення виплат по зовнішньому боргу до обсягу річного експорту; частка продовольства, що надійшло по імпорту у загальному обсязі продовольчих ресурсів і т. ін..

У 2007 році наказом Міністерства економіки в Україні затверджена «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», яка має на меті «визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки» [11].

Ця методика побудована на визначенні вказаної вище функціональної залежності і має відповідне математико-логічне та методологічне забезпечення.

Для зручності розрахунку в цій методиці стан економічної безпеки характеризується певними показниками – індикаторами. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення. Відхилення фактичного значення індикатора від порогового свідчить про відхилення рівня економічної безпеки в той чи інший бік.

Всього у Методику включено 117 індикаторів, які характеризують той чи інший бік економічної безпеки. Власне рівень економічної безпеки держави рекомендується оцінювати методом експертного опитування і розраховувати на основі визначення інтегрального показника економічної безпеки.

Оптимальний рівень економічної безпеки держави не визначений у методиці, але з огляду на те, що рекомендується діапазон можливих значень кожного показника розбивати на п'ять інтервалів [10], можна стверджувати, що, відповідно, і сам рівень економічної безпеки рекомендується визначати за п'ятьма рівнями.

Починаючи з 2007 року, за цією методикою не було проведено жодного дослідження стану економічної безпеки, оскільки вона вимагає складних організаційних процедур з погляду залучення експертів. Проблеми виникають у зв'язку із тим, що методика задає загальний напрямок досліджень, не розкриває критеріїв відбору експертів та визначення їх кількісного складу, в методиці наведені граничні показники економічної безпеки, вагові конфіденти, але не визначається шкала, відповідно до якої експерти мають оцінювати стан економічної безпеки.

Саме тому ця методика повинна оцінюватися критично, хоча, разом із тим, можна сперечатися про недовілики і переваги цієї методики, але це вже напрацювання, яке необхідно використовувати у практиці управління на державному і регіональному рівнях для визначення, виміру та оцінки системи ризиків економічної безпеки. Вона безумовно дає можливість, після встановлення індикаторів і порогових значень рівня безпеки, використовувати їх як фундаментальну базу для визначення впливу глобалізаційних факторів на рівень економічної безпеки України.

Отримані в такий спосіб значення показників

економічної безпеки держави дозволяють судити про те, наскільки рівень захищеності національного господарства країни підвищився (або зменшився) відносно умовно прийнятого порогу й, отже, наскільки цей рівень наблизився до рівня абсолютної захищеності (або абсолютної незахищеності).

Таким чином, економічна безпека є невід'ємною складовою частиною національної безпеки. Властиво ж економічна безпека може бути представлена як стан захищеності національного господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому забезпечується поступальний розвиток суспільства, його економічна і соціально-політична стабільність, незважаючи на наявність несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів.

Економічна безпека держави – складне соціально-економічне поняття, що відображає гаму постійно мінливих умов матеріального виробництва, зовнішніх і внутрішніх загроз економіці країни.

Аналіз тенденцій розвитку світогосподарських зв'язків, науково-технічних перетворень в економіці, світових інтеграційних процесів і впливу цих факторів на економічні основи національної безпеки держав світового співтовариства дозволяє окреслити основні напрями забезпечення економічної безпеки держави. При цьому очевидно, що оцінка ефективності гарантування безпеки національного господарства країни неможлива без створення ефективних методик її оцінки.

Список літератури

1. Глазьев, С. Основа обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс [Текст] / С. Глазьев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 1. – С. 3 - 19.
2. Глобалізація і безпека розвитку [Текст] : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
3. Губський, Б. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : монографія / Б. Губський. – К., 2001. – 122 с.
4. Єрмошенко, М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
5. Про основи національної безпеки України [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, N 39, ст. 351-237.
6. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 35, ст.
7. Зянько, В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив [Текст] / В. Зянько // Економіка України. – 2006. - №2. – С.84-89.
8. Кондратьев А. В. «Неизмеримая» мощь страны [Електронний ресурс] / А. В. Кондратьев. – Режим доступу : <http://www.naukaixi.ru/materials/308/>.
9. Концепція економічної безпеки України / Інститут економічного прогнозування; Кер. проекту В. М. Геєць. – К.: Логос, - 1999. – 56 с.
10. Мунтіян, В. Економічна безпека України [Текст] : монографія / В. Мунтіян. – К.: КВІШ, 1999. – 464 с.
11. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України N 60, 02.03.2007 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
12. Основи економічної безпеки. (державна, регіон, підприємство, особа) [Текст] / під редакцією Є. А. Олійникова. – М.: ЗАТ "Бізнес-школа "Інтел-синтез", – 288 с.
13. Рой, О. М. Исследования социально-экономических и политических процессов [Електронний ресурс] : учебник для вузов / О. М. Рой. — СПб.: Питер, 2004. — 364 с. — Режим доступу : http://www.ahmerov.com/book_831_chapter_25_3.3_Metodologija_ehkspertnykh_o%D1%81enok.html.
14. Про Стратегію національної безпеки України [Текст] : указ Президента України № 105/2007. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>.
15. Чувардинський, О. Г. Зовнішня політика України в умовах Світової Економічної інтеграції й глобалізації [Текст] / О. Г. Чувардинський // Економіка та держава. – 2006. - №2. – С. 36-39.
16. Шлемко, В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [Текст] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К: Національний інститут стратегічних досліджень, 1997. – 144 с.
17. Экономическая безопасность России: понятие, структура, сравнительная и перспективная оценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/about_national_idea/articles/905/.

РЕЗЮМЕ

Терехов Евгений

Экономическая безопасность государства и возможности ее измерения

В статье дается определение понятию «экономическая безопасность государства», рассматривает возможности измерения ее показателей. Автор подчеркивает, что в наше время большое значение имеет разработка универсальных подходов к измерению экономической безопасности с целью реальной оценки этого стратегически важного показателя.

RESUME

Terekhov Yevgen

Economic security of the state and possibility of its measuring

The article defines the concept of "economic security".The possibility of measuring of its performance are considered. The author emphasizes that nowadays one of great importance is the development of universal approaches to the measurement of economic security in order to make a realistic assessment of this strategically important indicator.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012 р.

Лідія ТИМОШЕНКО

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки і управління національним господарством,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Ольга БІЛЬСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і управління національним господарством,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОЦІНКА РОЗПОДІЛУ СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ СПРОМОЖНОСТЕЙ НАСЕЛЕННЯ

Здійснено аналіз розподілу створеного валового продукту в частині відтворення затрат живої праці. Порівняно реально складений рівень заробітної плати найманих працівників із соціальними стандартами та визначено її спроможності до забезпечення нормального відтворення робочої сили. Виявлено деструкції розподілу і окреслено шляхи докорінної перебудови системи розподільчих відносин у країні.

Ключові слова: суспільний продукт, розподіл, заробітна плата, оцінка, соціальні стандарти, порівняння, деструкції, удосконалення.

Із переходом України з 1991 р. на шлях незалежного розвитку виникли сподівання на розбудову країни з дійсно соціальною зорієнтованістю. У руслі цих прагнень упродовж уже понад двадцятирічного періоду здійснюються радикальні трансформаційні перетворення в різних сферах буття людини, створені за якими інститути та інституції безперервно удосконалюються. Якщо відволіктися від суто правових колізій та деструкцій об'єктивного і суб'єктивного характеру, то можемо стверджувати, що всі реформаційні заходи проходили з огляду на створення ефективного власника, який з часом мав домінувати в економічному житті суспільства і забезпечити перехід до економічного зростання. При цьому з усієї гами можливих варіантів формування і функціонування в країні змішаної власності передбачалося обирати ті, що були зорієнтовані на підтримання і розвиток соціальності. Проте реалії не відтворюють достатньою мірою фактів підвищення ефективності господарювання та стійкого економічного зростання, а, навпаки, засвідчують про відтік значної маси ресурсів зі сфери продукування товарів і робіт, одержання надприбутків незначною кількістю осіб при катастрофічному збіднінні значної маси населення.

У зв'язку з цим постає нагальна необхідність вести мову про теоретико-методологічні аспекти супроводження трансформаційних перетворень, обґрунтування національної моделі економічного розвитку, забезпечення підготовленості соціуму до активності у формуванні добробуту кожним індивідом зокрема, перетворення соціальної зорієнтованості економіки з намірів у реальність державного призначення.

Слід сказати, що перелічені проблеми дійсно були у центрі уваги представників різних галузей вітчизняної науки. Новий погляд на питання формування підвалин соціальної держави на національних теренах започаткували і продовжують розвивати в різних ракурсах такі вчені, як О. Амоша, В. Бесєдін, А. Гальчинський, З. Галушка, В. Геєць, М. Герасимчук,

А. Гриценко, В. Гришкін, В. Голіков, Н. Дєєва, С. Дорогунцов, М. Долішній, Ю. Зайцев, Т. Заяць, Б. Кваснюк, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Лукінов, С. Мочерний, О. Новікова, В. Онікієнко, Ю. Пахомов, Д. Полозенко та багато інших.

Водночас практично перманентний характер низького рівня життя населення вимагає виходу наукової думки за межі складених стереотипів щодо реалізації соціальної детермінанти. Сучасна реальність характеризується нелінійністю розвитку, нестійкістю і нерівноважністю різних процесів і співвідношень, які потрібно порозуміти в межах дещо іншої парадигми формування і реалізації соціалізаційних спроможностей.

Загалом наявність цих й інших, до кінця не вирішених та дискусійних питань щодо спрямування системних потенцій на потреби економічного зростання та соціальної динаміки зумовили тематику нашого дослідження.

Метою статті є діагностика фінансових спроможностей інституційних секторів та суб'єктів економіки за результатами розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Згідно з метою дослідження до розгляду було запропоновано й вирішено такі завдання:

- проведення поглибленого аналізу розподілу створеного суспільного продукту в економіці й формування власних фінансових потенцій населення;
- визначення ступеня достатності фінансових ресурсів населення через прив'язку до змін низки макроекономічних і соціальних показників;
- об'єктивізація ситуації і обґрунтування шляхів активізації виробничого персоналу по нарощуванню економічних результатів господарювання.

В економічних системах елементом, який їх суттєво різнить і разом з тим визначає їх спроможність до функціонування та розвитку, виступає господарський механізм. Сьогодні, як ніколи раніше, при формуванні господарського механізму слід виходити з інтегральних

можливостей відтворення соціальності. Відповідно результати господарювання вимагають розробки і впровадження таких правил функціонування суб'єктів економіки, які б були більш довершеними щодо дотримання ними вимог по активізації економічної діяльності. Через це завданням господарського механізму постає узгодження економічних інтересів людей, які випливають з їх потреб. А оскільки задоволення суспільних та індивідуальних потреб пов'язане з добуванням коштів, то реальним фактом постає проблема розподілу матеріальних благ, продуктованих виробництвом. Розподіл, як ніяка інша складова процесу виробництва, через відтворення відносин між індивідами (спільнотами) та суспільством загалом пов'язаний зі справедливістю й оцінюється ступенем її дотримання, а тому завжди супроводжується проблемами соціального характеру. Розподіл за своєю сутністю є процесом формування доходів окремих учасників економічної діяльності. Він не буває рівномірним, але має забезпечувати відтворення виробничих ресурсів та підтримувати життєдіяльність найманих працівників та членів їх сімей й розвиток суб'єктів господарювання.

Результатом функціонування господарської системи загалом виступає обсяг створеного валового внутрішнього продукту. При цьому беззаперечним є той факт, що творцем цього результату виступає людина. Саме від її знань, кваліфікації, навичок, досвіду і активності у використанні технічних засобів праці залежить динаміка поступу економічної системи. Цю залежність досить чітко відтворив український економіст С. Злупко, підкресливши, що «...якою є людина, такою є економіка» [1, с. 301]. Виходить, що поза людиною не може бути цілісної, соціально спрямованої економіки.

Керуючись цим постулатом, ми спробували надати оцінку сформованій в Україні економічній системі порівняно з тою, яка зруйнована, і власне охарактеризувати діючий механізм розподілу створеної у ній вартості відносно пересічного громадянина.

Відомо, що в основі економічної активності будь-якої особи лежать інтереси. Свого часу класик економічної теорії А. Маршалл зазначав, що «...найбільш стійким стимулом для ведення господарської діяльності є бажання отримати за неї плату... Однак спонукальним мотивом виступає певна кількість грошей...» [2, с. 68 – 69].

Певним віддзеркаленням кількості зароблених грошей можна вважати середньомісячну заробітну плату найманих працівників. Згідно з розрахунками станом на кінець 2010 р. середньомісячна заробітна плата найманих працівників перевищила 2239 грн., але складала тільки 98,5 % від її рівня 1990 р. [3]. Оскільки заробітна плата виступає основною частиною життєзабезпечуючих коштів працюючої людини, мабуть варто поставити питання в площині достатності її рівня через пряме і опосередковане визначення ступеня задоволеності найманих працівників зокрема і їх сімей загалом рівнем життя.

Якщо вести мову про базу порівняння, то за оцінками деяких дослідників на межі кінця 80-х і початку 90-х рр. ХХ ст. «...існування 2/3 людей визначалося прожитковим мінімумом» [4, с.130]. Доходи ж на рівні можливостей задоволення потреб за мінімальним споживчим кошиком визнаються станом бідності [5, с. 84]. І дійсно, надаючи характеристику соціальній архітектоніці українського суспільства на початку 90-х років, деякі

вчені виокремлюють у ній наявність 86,5 % бідного населення...» [6, с. 5].

Інші, не менш відомі, дослідники соціальних аспектів розвитку того часу стверджують, що «...для того, щоб вийти на рівень суспільно-нормального стандарту споживання, ... стандартна сім'я із чотирьох осіб повинна була мати грошовий дохід не менше 1000 крб.» [7, с. 434]. Природно, що за такої середньомісячної заробітної платні, що склалася в 1990 р. - 244,3 укр. крб. на особу, вести мову про прийнятні життєві стандарти навіть при двох працюючих не варто. За даними соціологічних опитувань академіка РАН Т. Заславської у тому ж таки 1990 р. близько 82 % населення наголошували на нестачі і низькій якості харчів, 79 % – потребували зміни якості або взагалі нового житла, 74 % – підкреслювали звужений асортимент і низьку якість промислових товарів і 73 % – звертали увагу на загальну несправедливість розподілу благ між різними прошарками і соціальними групами громадян [8, с. 439].

Ми не стали занурюватися в питання окреслення стану добробуту населення у вихідній фазі української незалежності. Вже з наведеного є підстави кваліфікувати рівень добробуту як занадто низький за стандартами суто людських і, що головне, мінімальних потреб. Без будь-яких ідеологічних цінностей і уподобань результат первинного розподілу створеного продукту за радянських часів слабо кореспондувався з питаннями відтворення робочої сили.

Чи змінилося співвідношення заробітної плати та прожиткового мінімуму за роки трансформаційних перетворень? Треба бути об'єктивним і констатувати, що обсяг нарахованої заробітної плати з уведенням прожиткового мінімуму перевищував його різною мірою. Проте ці зміни в принципі характеризують лише ситуацію на конкретну дату, але зовсім не відтворюють прагнень щодо руху до цивілізаційного співвідношення. У змінах, на наш погляд, має простежуватися соціальна дійсність, а не фантазія і піднята до абсолюту ринкова доктрина.

Прожитковий мінімум, що б не говорили про нього позитивного, тим не менше зорієнтований на фізичне виживання й не забезпечує нормального відтворення робочої сили, і, відповідно, його слід сприймати у якості тимчасового інструменту формування і реалізації соціальної політики. Він може бути задіяним у процеси розподілу і перерозподілу створеної вартості винятково під час криз в економіці. Постійного вжитку має набути інший індикатор відносного благополуччя, а саме - мінімальний споживчий бюджет (МСБ), відносно до якого прожитковий мінімум складає тільки 30 – 40 % [9, с. 66]. Тоді доведення співвідношення заробітної плати та прожиткового мінімуму до одного зі значень в інтервалі 2,5÷3,3 (1: 0,3=3,33 і 1: 0,4=2,5) означає не що інше, як задоволення потреб працюючих на мініальному рівні.

Проте впродовж 1999 – 2010 рр., тобто в період економічного зростання, середньомісячна заробітна плата найманих працівників так і не була доведена до рівня МСБ. На цю деструкцію у розподілі ВВП було звернуто увагу ще у 2000 р.: «...наявність роботи в Україні не є гарантією хоча б мінімального достатку. Близько 78 % всіх бідних становлять сім'ї, де хтось з дорослих працює» [10, с. 72].

З урахуванням ситуації, що склалася на споживчому ринку, той рівень заробітної платні, який виплачувався і виплачується до останнього часу за використання робочої сили без задіяння категорій її відтворення,

перетворив винагороду за продуктивні послуги найманих працівників у різновид соціальної допомоги і не більше. Справа в тому, що ми розглядали прожитковий мінімум як добробутний індикатор у цінах відповідних років без корекції на інфляцію. Природно, що за такого підходу він мав тенденцію до зростання, але не надавав правильного уявлення про його динаміку. Прожитковий мінімум на проміжку 2002 - 2010 рр. зменшився на 5,0 %. Слід урахувати, що Світовим банком для європейських країн стандарт бідності до 2005 р. було встановлено на рівні 4 дол. США в день на одну людину, а з 2005 у 5,1 дол. США, тобто прожитковий мінімум, за чинним курсом валюти, мав би складати у 2000р. – 652,8 грн., а у 2010 р. – 1214,1 грн. Проте навіть за того підходу до визначення прожиткового мінімуму, який склався, його середній рівень був меншим на 30,6 % від стандартів світової спільноти станом на 2010 рр.

Подібні асоціальні зміни життєво важливого стандарту дозволили підтримати необхідну владі «позитивну» динаміку сходження до середньої заможності.

Все викладене вище в принципі є реєстрацією того, що сталося і спостерігається в політиці розподілу ВВП. Але чи можна на його підвалинах заглянути в майбутнє соціальної динаміки? До певної міри так. Відомо, що від вибору показника, а часто й методики встановлення його істинного значення залежить відтворення соціальної ситуації у різних сферах суспільства і, зрозуміло, прискорення чи уповільнення соціально-економічного розвитку за прийнятими по ньому рішеннями. У цьому немає нічого надзвичайного, загальна динаміка забезпечується через розвиток окремих елементів соціально-економічної системи. Проте ми звертаємо увагу на можливі негаразди і вади в політиці розподілу через зорієнтованість у визначенні добробутного рівня на середню заробітну плату. Українське суспільство є досить розпоросеним за доходами. Тривале вивчення статистики заробітної плати показало, що в Україні з уведенням пропорційного оподаткування склалася ситуація, коли зростання її середньої величини проходило за умови її статичності у основної маси працюючих. За офіційними даними, зовсім незначна частка найманих працівників отримували заробітну плату в межах середньої і більше. Якщо у 2000 р. середній рівень заробітної плати отримували 24,1 % найманих працівників, то вже у 2010 р. - у чотири рази менше [3]. Природно постає питання щодо вмотивованості чи то об'єктивності визначення роботодавцями ціни робочої сили працюючих членів

домогосподарств за витрачену ними в процесі праці сукупність фізичних, розумових і організаторських здатностей. Ми погоджуємося з фахівцями, на думку яких найбільш розповсюджений рівень заробітної плати в країні відтворює «мода» [11, с. 367].

Офіційна статистика надає інформацію щодо заробітної плати, яка безумовно охоплює тільки частину вартості продукту, створеного живою працею, але аж ніяк не ціну товару «робоча сила». Якщо заробітна плата за результатами розподілу створеного продукту відтворює лише фізичні, інтелектуальні і інші затрати, які здійснив робітник у процесі конкретної виробничої діяльності, то поза обліком залишаються витрати, необхідні для розвитку робочої сили (підвищення освітнього, інформаційного і культурного рівня, кваліфікації тощо), утримання ще і вже непрацездатних членів родини. Вивчення розбіжностей у рівнях ціни і вартості робочої сили з ситуативних станів та динаміки співвідношення між ними за період з 1990 по 2010 рр. дозволяє стверджувати про утворення стійкої тенденції на національних теренах, за якою вони співвідносилися як 1:2. Як наслідок звуженого відтворення робочої сили, країна втрачає високкваліфіковані професії, відчуває негативи міграції працездатного населення і зіштовхується з проблемою реалізації концепції сталого економічного зростання. Така динаміка доходів у сукупності з їх потенціями щодо задоволення вітальних і інших життєво важливих потреб не тільки працюючого, а й всього населення потребує докорінної перебудови системи розподільчих відносин.

Безумовно, кожна держава є досить специфічним організмом у політичному контексті і через це має власні внутрішні і зовнішні інтереси. Їх здійснення вимагає застосування досить поширеного комплексу засобів і управлінських технологій. Можна припустити, що деякі з них можуть і не вкладатися в межі раціональності. Проте загалом за проголошеними цілями в соціальній політиці, а відтак - і в політиці розподілу домінуюча роль має відводитися головній продуктивній силі суспільства.

Однак складена система розподілу й перерозподілу валової доданої вартості за своїми результатами робить найманих працівників такими, що постійно відчувають грошову нестачу для задоволення навіть вітальних і супутних чи то викликаних ними потреб та потребують прямого або опосередкованого державного втручання. Вона має бути заміненою іншою, у якій би вони стали спроможними вирішувати самостійно більшість життєво важливих проблем.

Список літератури

1. Злупко, С. М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики, екогемології: вибрані дослідження [Текст] / С. М. Злупко. – Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 584 с.
2. Маршалл, А. Основы экономической науки [Текст] / А. Маршалл; Пер. с англ. – М.: Эксмо, 2008. – 832 с.
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
4. Гришкін, В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи [Текст] : монографія / В.О. Гришкін. – Д.: Пороги, 2005. – 498 с.
5. Политика доходов и качество жизни населения [Текст] : уч. пособие / Под ред. Н. А.Горелова. – СПб: Питер, 2003. – 653 с.
6. Зайченко, А. Имущественное неравенство [Текст] / А. Зайченко // Аргументы и факты. – 1989. – № 27. – С. 5
7. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) [Текст] / Ін-т екон. прогноз. НАН України; За ред. В.М. Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
8. Социальные ориентиры обновления: общество и человек [Текст] / Под общ. ред. Т. И. Заславской. – М.: Политиздат, 1990. – 591 с.
9. Шевчук, П. І. Соціальна політика [Текст] : навч. посібник / П. І. Шевчук – Л.: Світ, 2003. – 400 с.
10. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001. – 404 с.
11. Экономика труда [Текст] : учеб. / Под ред. Н. А.Горелова; 2-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 704 с.

РЕЗЮМЕ

Тимошенко Лидия, Бильская Ольга

Оценка распределения общественного продукта в контексте формирования воспроизводственных возможностей населения

Осуществлен анализ распределения созданного валового продукта относительно воспроизводства затрат живого труда. Приведено сравнение реально сложившегося уровня заработной платы наемных работников относительно ряда социальных стандартов и определены ее возможности по обеспечению нормального воспроизводства рабочей силы. Определены деструктивные моменты распределения и о контурены пути коренной перестройки системы распределительных отношений в стране.

RESUME

Tymoshenko Lidia, Bil's'ka Ol'ga

Estimation of the distribution of the social product in the context of the reproductive capacity of the population

The analysis of the distribution of generated gross product of the reproduction cost of living labor has been done. The comparison of prevailing wage of employees regarding to a number of social standards has been made. There has also been determined its ability to support normal reproduction of labor. The destruction distribution has been determined. The ways of radical restructuring of the system of distributive relations in the country are proposed.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2012 р.

Костянтин ТКАЧЕНКО

аспірант,

Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

Ольга ТКАЧЕНКО

кандидат фізико-математичних наук,

доцент кафедри інформаційних технологій,

Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

СИТУАЦІЙНО-ПРОДУКЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Розглянуто основні засади ситуаційно-продукційного моделювання процесів організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців водного (річкового та морського) транспорту. Виділено основні класи задач моделювання та цілей організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців водного транспорту.

Ключові слова: система підготовки фахівців, підприємство системи підготовки фахівців, ситуаційно-продукційна модель, фактори впливу.

Сучасні вимоги до професійного рівня фахівців водного (річкового та морського) транспорту, аналіз сучасного досвіду надає можливість обґрунтування концептуальної моделі їх системи. Необхідність відповідної моделі концепції розвитку системи підготовки фахівців зумовлена, зокрема, соціально-економічними процесами, що відбуваються в суспільстві. Тому зараз особливої актуальності набуває проблема ефективного використання трудових ресурсів, що мають велике значення для ефективного функціонування підприємств, серед яких підприємства водного транспорту.

Теоретичні основи управління підприємствами розглянуті в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: І. О. Бланка, Є. Бріггема, О. П. Градова, А. Г. Грязнової, П. Ф. Друкера, С. М. Ілляшенко, В. І. Кошкіна, Г. Мінцберга, В. П. Портера, Джоел Г. Сігела, Р. Таффлера, А. А. Томпсона, Н. М. Тюріної, Д. А. Уткіна, Г. Фанделя, Джей К. Шима, Г. Шмалена та інших [1–9].

В Україні система підготовки конкурентоспроможних фахівців водного транспорту розвивається за умов зміни централізованого адміністративного контролю на гнучке управління, коли вплив на діяльність підприємств системи підготовки здійснюється різними факторами, як зовнішніми, так і внутрішніми.

Система підготовки фахівців водного транспорту потребує аналізу її стану, виявлення основних характеристик її підприємств з метою розробки відповідної моделі її організації, управління та функціонування, що сприятиме вдосконаленню системи, оскільки чинна організаційно-економічна її структура не відповідає сучасним вимогам та потребам суспільства.

Метою дослідження є розробка ситуаційно-продукційної моделі організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців водного транспорту на основі аналізу її сучасного стану, визначення основних факторів впливу на неї в умовах інноваційного розвитку, глобалізації та зростаючої

конкурентної боротьби.

У роботі йдеться про використання інноваційних методик організації та управління в системі підготовки моряків (фахівців водного (морського та річкового) транспорту). Ситуаційно-продукційне моделювання [10] процесів організації, управління та функціонування як системи підготовки фахівців водного транспорту загалом, так і окремих підприємств ґрунтується на різних теоріях, моделях, методах і стратегіях, що пов'язані з відповідними науково-освітньо-виробничими системами (від простих систем підготовки фахівців, наприклад, регіонального рівня, до національних навчальних мереж). Проведений аналіз розвитку системи підготовки фахівців [11] показав, що існують певні закономірності, що виявляються циклічно. Щоб ефективно запобігати виявам кризи в системі підготовки фахівців, необхідно прогнозувати та вчасно визначати стадії економічного циклу процесів організації, управління та функціонування системи підготовки. З цією метою доцільно використовувати продукційно-ситуаційну модель аналізу та прогнозування розвитку системи підготовки фахівців водного транспорту.

Нехай Ω – простір систем підготовки фахівців різних галузей.

$$\Omega = \text{Чг} \times \text{РСПФг} \times \text{Кг} \times \text{РПСЕг},$$

де Чг – часове порівняння систем підготовки фахівців галузей; РСПФг – розвиток системи підготовки фахівців конкретної галузі (зокрема водного (річкового та морського) транспорту); Кг – кластерні характеристики системи підготовки фахівців конкретної галузі (наприклад, водного транспорту); РПСЕг – розвиток регіону (соціально-економічний).

Розглянемо $Y = \Omega \setminus \text{РПСЕг}$, $Y \subset \Omega$ – простір розвитку системи підготовки фахівців конкретної галузі (наприклад, водного транспорту). Простір Y має вигляд:

$$Y = \text{Чг} \times \text{РСПФг} \times \text{Кг}.$$

Розвиток системи підготовки фахівців конкретної галузі (зокрема, водного (річкового та морського) транспорту) залежить від фази економічного циклу:

$$РСПФг = \{РСПФТ1г, РСПФТ2г, РСПФТ3г, РСПФТ4г\},$$

де РСПФТ1г – падіння; РСПФТ2г – стабільність (депресія); РСПФТ3г – зростання; РСПФТ4г – стабільність (пік).

Фази економічного циклу можуть мати різну тривалість:

$$ЧТг = \{ЧТ1г, ЧТ2г, ЧТ3г, ЧТ4г\},$$

де ЧТ1г – тривалість фази падіння; ЧТ2г – тривалість фази стабільності (депресія); ЧТ3г – тривалість фази зростання; ЧТ4г – тривалість фази стабільності (пік).

Нехай СПМ = <система підготовки моряків> – динамічний складний об'єкт, що базується на створенні та використанні нового організаційно-економічного механізму. Проблеми ефективної підтримки процесів організації, управління та функціонування СПМ тісно пов'язані, зокрема, з визначенням складності як процесів організації, управління та функціонування, так і безпосередньо процесів навчання та підготовки навчальних суб'єктів (у тому числі фахівців водного транспорту). Ситуаційно-продукційне моделювання СПМ повинно забезпечувати: концептуальність; багатофункціональність; конкурентноспроможність та динамічність суб'єктів і об'єктів системи підготовки, інноваційність; економічність процесів організації, управління та функціонування підприємств системи підготовки. Моделювання СПМ передбачає розв'язання наступних класів задач:

7. Технологічне забезпечення структурної організації СПМ та її оцінки.
8. Технологічне забезпечення управління та інновацій СПМ та їх оцінки.
9. Технологічне забезпечення ефективного функціонування СПМ та його оцінки.
10. Технологічне забезпечення конкурентноспроможності суб'єктів підготовки в СПМ та її оцінки.

Технологічне забезпечення – це розробка відповідних методів і технологій.

Ситуаційно-продукційне моделювання СПМ передбачає наявність наступної класифікації цілей управління, організації та функціонування СПМ:

1. Концептуальні (моделювання об'єктів системи підготовки моряків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх ситуацій концептуального (світового, національного, державного рівня).
2. Фундаментальні (моделювання об'єктів системи підготовки моряків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх ситуацій фундаментального рівня).
3. Спеціалізовані (моделювання об'єктів системи підготовки моряків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх ситуацій конкретного рівня (наприклад, окремого підприємства підготовки фахівців, напрямку, регіону, галузі тощо).

Основними факторами впливу на систему підготовки фахівців водного транспорту є:

1. Співвідношення попиту та пропозицій фахівців водного транспорту на внутрішньому та світовому ринках праці.
2. Динаміка попиту/пропозицій фахівців водного

транспорту на внутрішньому та світовому ринках праці.

3. Співвідношення попиту та пропозицій освітянських послуг.
4. Динаміка попиту/пропозицій освітянських послуг.
5. Стан грошової сфери (загально-державний, галузевий, підприємства тощо).
6. Суспільно-державна політика регулювання цін.
7. Суспільна ціна (витрати підприємства системи підготовки фахівців та можливий прибуток (матеріальний, нематеріальний)).
8. Конкуренція та визначення умов конкурентноспроможності підприємств системи підготовки фахівців.
9. Рівень динамічності системи підготовки фахівців та її адекватності вимогам суспільства (економічним, соціально-політичним тощо).
10. Якість, новизна та обсяги продукту, що надається підприємствами системи підготовки фахівців (у тому числі, освітянських послуг та інновацій).
11. Рівень базового забезпечення підприємств системи підготовки фахівців.

На процес організації, управління та функціонування як системи підготовки фахівців, так і окремих підприємств системи підготовки впливає багато факторів, серед яких, зокрема, є вказані вище. Запропонована продукційно-ситуаційна модель СПМ надає можливість визначити такі фактори і, враховуючи їх (безпосередньо фактори, їх рівні, стан, вплив, вагу тощо), розробляти організаційно-економічні механізми системи підготовки фахівців, які б забезпечували, зокрема: організацію, управління, функціонування, прогнозування функціонування, моніторинг, оцінку процесів підготовки фахівців, оцінку співвідношення попиту/пропозиція на ринку праці та ринку освітніх послуг з урахуванням вимог суспільства та ринку праці.

На зовнішні та форс-мажорні фактори підприємства системи підготовки фахівців впливати не можуть, а отже їм слід до них пристосовуватися. Внутрішні ж фактори підприємства системи підготовки фахівців може враховувати та регулювати самостійно.

Кожна підмодель ситуаційно-продукційної моделі СПМ має наступний вигляд:

$$СПМ ОУФ = \{ < SOУФ, РОУФ > \},$$

де < SOУФ, РОУФ > – продукція (правило), яка відображає перетворення (зміну, розвиток (зростання), регресію (падіння), стабільність тощо), необхідне для організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців (зокрема, водного транспорту); SOУФ – множина ситуацій (станів), що виникають у процесі організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців; РОУФ – множина впливових дій (процесів управління, організації, прийняття рішень, навчальних процесів тощо), які відображають організацію, управління та функціонування системи підготовки фахівців.

Розглянемо можливі продукції, які утворюють модель СПМОУФ на заданій множині ситуацій:

$$\begin{aligned} СПМОУФ = \{ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > < \text{дія} > \rightarrow \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > | \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > < \text{дія} > \rightarrow \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > < \text{дія} > | \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > \rightarrow \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > < \text{дія} > | \\ < \text{ситуація} | \text{стан системи підготовки} > \rightarrow < \text{дія} > | \end{aligned}$$

<ситуація|стан системи підготовки><дія>→
<ситуація|стан системи підготовки><дія>}.

Знак “|” означає “АБО”, тобто, наприклад, продукція <ситуація|стан системи підготовки><дія>→<ситуація|стан системи підготовки><дія> означає або ситуація, або стан системи підготовки обумовлюють деяку дію, результатом якої буде перехід або до нової ситуації, або нового стану системи підготовки та подальшого виконання відповідної дії.

Таким чином, СПМОУФЗаг – загальна ситуаційно-продукційна модель організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців буде мати вигляд:

$$\text{СПМОУФЗаг} = \text{СПМОУФЗ} \cup \text{СПМОУФВ} \cup \text{СПМОУФВг} \cup \text{СПМОУФВп},$$

де СПМОУФЗ – ситуаційно-продукційна модель зовнішніх факторів впливу, СПМОУФВ – ситуаційно-продукційна модель внутрішніх факторів впливу; СПМОУФВг – ситуаційно-продукційна модель внутрішньогалузевих факторів впливу, СПМОУФВп – ситуаційно-продукційна модель внутрішніх факторів впливу на підприємстві системи підготовки фахівців.

Враховуючи вищевказані основні групи факторів впливу, модель системи підготовки фахівців (організація, управління та функціонування) можемо навести у такому вигляді:

$$\text{СПМОУФ} = \text{СПМОУФппф} \cup \text{СПМОУФдф} \cup \text{СПМОУФпп} \cup \text{СПМОУФдоп} \cup \text{СПМОУФгр} \cup \text{СПМОУФсусц} \cup \text{СПМОУФпрц} \cup \text{СПМОУФкк} \cup \text{СПМОУФяні} \cup \text{СПМОУФда} \cup \text{СПМОУФбз}$$

де СПМОУФппф – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу попиту та пропозицій фахівців (у тому числі - водного транспорту) на внутрішньому та світовому ринках праці; СПМОУФдф – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу динаміки попиту/пропозицій фахівців на внутрішньому та світовому ринках праці; СПМОУФпп – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу попиту та пропозицій освітянських послуг, які надаються підприємствами системи підготовки фахівців; СПМОУФдоп – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу динаміки попиту/пропозицій освітянських послуг, які надаються підприємствами системи підготовки фахівців; СПМОУФгр – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу грошової сфери; СПМОУФсусц – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу суспільної ціни; СПМОУФпрц – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу суспільно-державної політики регулювання ціни; СПМОУФкк – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу конкуренції та конкурентноспроможності послуг та суб'єктів системи підготовки фахівців; СПМОУФяні – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу якості та новизни освітянських послуг та інновацій; СПМОУФда – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу динамічності системи підготовки фахівців та її адекватності вимогам суспільства (економічним, соціально-політичним тощо); СПМОУФбз – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу динамічності базового забезпечення підприємств системи підготовки фахівців (зокрема, водного транспорту).

Враховуючи технологію опису ситуаційно-

продукційних моделей, вважаємо, що кожна з підмоделей СПМ може бути представлена наступною множиною продукцій:

$$\begin{aligned} \text{СПМОУФппф} = \{ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{попит фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{попит фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{попит фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \langle \text{фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \langle \text{фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \langle \text{фахівців} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle \}. \\ \text{СПМОУФдф} = \{ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle \}. \end{aligned}$$

Тут під <попит> розуміється <попит-фахівців-динаміка>, а під <пропозиція> – <пропозиція-фахівців-динаміка>.

$$\begin{aligned} \text{СПМОУФпп} = \{ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle \}. \end{aligned}$$

Тут під <попит> розуміється <попит-освітянських-послуг>, а під <пропозиція> – <пропозиція-освітянських-послуг>.

$$\begin{aligned} \text{СПМОУФдоп} = \{ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{попит} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{падіння} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{стабілізація} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle, \\ & \langle \text{зростання} \rangle \langle \text{пропозиція} \rangle \rightarrow \\ & \langle \text{знижується} | \text{підвищується} | \text{стабілізується} \rangle \}. \end{aligned}$$

Тут під <попит> розуміється <попит-динаміка-освітянських-послуг>, а під <пропозиція> – <пропозиція-динаміка-освітянських-послуг>.

$$\text{СПМОУФгр} = \text{СПМОУФгркк} \cup \text{СПМОУФгрвк} \cup \text{СПМОУФгррі},$$

де СПМОУФгркк – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу грошової сфери (купівельної спроможності грошей); СПМОУФгрвк – ситуаційно-

продукційна модель факторів впливу грошової сфери (валютний курс); СПМОУФгррі – ситуаційно-продукційна модель факторів впливу грошової сфери (рівня інфляції).

СПМОУФгрк

={<падіння><КСГ>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><КСГ>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><КСГ>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

<КСГ> – це <купівельна-спроможність грошей>.

СПМОУФгрвк={<падіння> <валютний-курс>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація> <валютний-курс>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання> <валютний-курс>

→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФгррі={<падіння> <рівень-інфляції>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація> <рівень-інфляції>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання> <рівень-інфляції>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФгсусц={<падіння><витрати підприємства>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><витрати підприємства>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><витрати підприємства>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння> <прибуток>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація> <прибуток>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання> <прибуток>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

Прибуток може мати матеріальний та нематеріальний характер.

СПМОУФпрц={<падіння><адміністративна>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><адміністративна>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><адміністративна>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><економічна>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><економічна>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><економічна>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФкк={<падіння><цінова>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><цінова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><цінова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><нецінова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><нецінова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><нецінова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><кадрова>→

<падіння><кадрова>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><кадрова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><кадрова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><некадрова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><некадрова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><некадрова>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><ІТ>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><ІТ>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><ІТ>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><інноваційна>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><інноваційна>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><інноваційна>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

ІТ – це <Інформаційно-Технологічна>.

СПМОУФяні={<падіння><якість продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><якість продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><якість продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <падіння><новизна продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><новизна продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><новизна продукту>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФда={<падіння><динамічність-адекватність>→

<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><динамічність-адекватність>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><динамічність-адекватність>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФдає = СПМОУФдає U СПМОУФдасп, тому

<динамічність-адекватність> слід розглядати як з боку економічних, так і соціально-політичних вимог суспільства.

СПМОУФбз={<падіння><базове забезпечення>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <стабілізація><базове забезпечення>→<знижується|підвищується|стабілізується>, <зростання><базове забезпечення>→<знижується|підвищується|стабілізується>}

СПМОУФбз = СПМОУФбзп U СПМОУФбзмт U СПМОУФбзі, тому <базове забезпечення> слід розглядати як базове забезпечення педагогічне (СПМОУФбзп), базове забезпечення матеріально-технічне (СПМОУФбзмт) та базове забезпечення інноваційне (СПМОУФбзі).

Запропонована ситуаційно-продукційна модель СПМ надає можливість визначати фактори впливу на процес організації, управління та функціонування системи підготовки фахівців і, виходячи з цього, розробляти організаційно-економічні механізми прогнозування цих процесів з урахуванням вищевказаних факторів та рівнів їх стану.

Використання інформаційних технологій надає можливість автоматизації запропонованої ситуаційно-продукційної моделі, тобто спрощення обчислення прогнозованого обсягу надання освітянських послуг, визначення та отримання конкретних заходів щодо згладження негативних та посилення позитивних тенденцій розвитку системи підготовки фахівців.

Запропонована ситуаційно-продукційна модель має динамічний характер. СПМ враховує можливість появи нового виду освітянських послуг чи появи нових факторів впливу збільшення часового проміжку тощо. У

таких випадках модель змінює свою форму і надає можливість враховувати нові дані для більш точного прогнозування.

Однією з переваг запропонованої моделі є врахування систем підготовки фахівців конкретного виду транспорту, тобто модель показує найбільш та найменш вагомні аспекти (фактори), які стосуються водного транспорту (з точки зору впливу на економічний розвиток країни загалом та розвиток водного транспорту зокрема).

Список літератури

1. Субоцки, Дж. *Альтернативы рыночному университету: новые модели предоставления знаний в рамках программ общественной деятельности* [Текст] / Дж. Субоцки. – Спб.: Питер, 2004. – 453 с.
2. Минцберг, Г. *Структура в кулаке: создание эффективной организации* [Текст] / Г. Минцберг; Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – Спб.: Питер, 2001. – 512 с.
3. *Економічна енциклопедія* [Текст]: У трьох томах / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – Т.1 – 864 с.
4. Фандель Г. *Теория производства и издержек* [Текст] / Г. Фандель; Пер. с нем. – К.: ТАКСОН, 1999. – 528 с.
5. Шим, Дж. К. *Методы управления стоимостью и анализа затрат* [Текст] / Джей К. Шим, Джозел Г. Сигел Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 344 с.
6. Шмален, Г. *Основы и проблемы экономики предприятия* [Текст] / Г. Шмален; Пер. с нем. / Под ред. А. Г. Поршнева. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 512 с.
7. Портер, М. *Стратегія конкуренції* [Текст] / М. Портер; Пер. з англ.; А.Олійник, Р.Скідьський. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
8. Бланк, И. А. *Инвестиционный менеджмент* [Текст] / И. А. Бланк. – К.: МП "ИТЕМ" ЛТД, "Юнайтед Лондон Трейд Лимитед", 1995. – 448 с.
9. Алфьоров, Ю.С. *Моніторинг розвитку освіти у світі* [Текст] / Ю.С. Алфьоров // Педагогіка. – 2002. – № 7. – С. 54 – 63.
10. Поспелов, Д. А. *Ситуационное управление. Теория и практика* [Текст] / Д. А. Поспелов. – М.: Наука, 1999. – 288 с.
11. Ткаченко, К. О. *Аналіз стану системи підготовки моряків в Україні* [Текст] / К. О. Ткаченко // Водний транспорт. – 2011. – № 12. – С. 116 – 121.

РЕЗЮМЕ

Ткаченко Константин, Ткаченко Ольга

Ситуационно-продукционное моделирование системы подготовки специалистов водного транспорта

Рассмотрены основные положения о ситуационно-продукционном моделировании процессов организации, управления и функционирования системы подготовки специалистов водного (речного и морского) транспорта. Выделены основные классы задач моделирования и целей организации, управления и функционирования системы подготовки специалистов водного транспорта.

RESUME

Tkachenko Kostyantyn, Tkachenko Ol'ga

Situation-production modeling of the system of training of water transportation specialists

The article describes the basic principles of a situation-production modeling of the processes of organization, management and operation of the system of training of water (river and sea) transportation specialists. The basic classes of modeling tasks and goals of the organization, management and operation of the system of training of water transportation specialists are identified.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2012 р.

ПЕРЕДУМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві та його низької конкурентоспроможності, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасного економічного простору, а також запропоновано власні підходи щодо формування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві України

Ключові слова: інновація, інвестиція, агропромисловий комплекс, агропромислове виробництво.

Нині прийнято закони та нормативно-правові рішення, проведено державні заходи, спрямовані на впровадження інноваційних підходів у агропромисловому комплексі. Однак нормальне протікання активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві поки що стримується низкою обставин, зокрема відсутністю науково обґрунтованого нормативно-правового та інвестиційного поля, що могло стати істотним мотиваційним стимулом для масштабних інноваційних перетворень у агропромисловому виробництві. Актуальність обґрунтування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві важко переоцінити. Від розв'язання цього завдання залежить, чи буде Україна промислово-технологічно розвиненою державою, чи скотиться на найнижчий щабель, перетворившись на сировинний придаток інших країн світу. Вказане ставить на часі пошук передумов активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві на якісно нових методологічних засадах.

Розгляд вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій щодо інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві дозволяє зробити висновок про те, що багато аспектів інвестиційної та інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві, оцінку їх ефективності досить глибоко і повно розкрито в працях відомих вчених: В. Андрійчука, В. Амбросова, С. Володіна, П. Гайдуцького, В. Геєця, О. Гудзь, О. Дація, М. Зубця, М. Кисіля, О. Крисального, М. Кропивка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Онгіної, Г. Підлісецького, П. Саблука, В. Ситника, П. Стецюка, В. Юрчишина та ін. [1–13]. Але, незважаючи на величезну кількість наукових робіт, питання, що стосуються перспектив та проблем активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві, розглянуто поверхнево. При цьому, загально визнаним є те, що гносеологічними джерелами інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є положення економічної теорії, що розглядають взаємозв'язки ресурсних і результативних параметрів інноваційно-інвестиційного розвитку: теорії накопичення, теорії відтворення, теорії економічної динаміки, теорії економічного зростання. Переважно в

наукових працях основний акцент при розгляді інноваційних та інвестиційних процесів робиться на специфіку їх протікання на макrorівні й відокремлено один від одного. Водночас, розв'язання проблем їх активізації безпосередньо в агропромисловому виробництві залишаються малодослідженими.

Недостатня теоретична опрацьованість означених проблем гальмує розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, не дозволяє ефективно вирішувати розв'язувати гонуактуальні завдання в агросфері. Тобто ситуація в аграрній сфері України склалася таким чином, що без активізації інноваційно-інвестиційних процесів її розвиток унеможлиблюється. Тому пошук шляхів для здійснення цього, запровадження дієвих ринкових механізмів становлення та функціонування наукової й інноваційної сфер набувають особливого значення. За таких умов, безперечно, важливим є обґрунтування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві. Це визначає актуальність нашої статті, її мету та завдання.

Нині на часі забезпечення безперервного процесу створення, удосконалення і трансферу наукової та інноваційної продукції за економічними правилами наукоємного ринку [1, с. 12]. За Законом України «Про інноваційну діяльність» до інновацій відносять конкурентоспроможні технології, продукцію, послуги й управлінські підходи на підтримку виробництва, бізнес-процесів і маркетингово-комерційних заходів, які спрямовуються на досягнення суттєвого структурного та якісного поліпшення у виробничій чи соціальній сферах [11]. Т. Г. Дудар і В. В. Мельниченко в роботі «Інноваційний менеджмент» визначають, що: «інновації (нововведення) – кінцевий результат креативної діяльності, втілений у виведеному на ринок новому чи вдосконаленому продукті, технологічному процесі, що використовується у практичній діяльності, або новому підході до надання споживчих послуг» [6, с. 14]. Слушним видається й твердження О. І. Дація, що інновацію можна визначити як «проведення зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері агропромислового підприємства з метою одержання економічного ефекту на основі задоволення певних суспільних потреб» [4, с. 318].

Взагалі під інновацією більшість вітчизняних наукових шкіл сприймає процес розробки, освоєння,

експлуатації і вичерпання виробничо-економічного і соціально-організаційного потенціалу, що лежить в основі новачії. Інноваційно-інвестиційна діяльність в агропромислового виробництві - це особливий процес організації господарювання, який ґрунтується на постійному пошуку нових можливостей покращення техніко-технологічних факторів виробництва. Вона пов'язана з готовністю економічного суб'єкта брати на себе весь ризик зі здійснення нового проекту або покращення наявного, а також фінансову, моральну і соціально відповідальність, яка виникає при цьому.

Агропромислова «інноваційна сфера» є складовою національної економіки, яка становить сукупність видів господарчої діяльності, що не беруть безпосередньої участі у створенні матеріальних благ, але виробляють споживчі вартості особливого характеру. Вона охоплює об'єкти НДДКР, маркетингу, підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на задоволення потреб виробництва в інноваціях. На практиці виокремлюють три основні види інноваційно-інвестиційної діяльності у агропромислового виробництві: у сфері техніко-технологічного забезпечення виробництва; у сфері збільшення виробництва, підвищення якості та здешевлення продукції; у сфері технологій та управління.

Нині в агропромислового виробництві домінуючими є виробництва третього та четвертого технологічних укладів (частка яких становить близько 80 %), а п'ятого (6-8% загального обсягу виробництва по регіонах) та шостого технологічних укладів (1-3%) частки мізерні.

Високотехнологічні агропромислові виробництва 5-го та 6-го технологічних укладів розташовані головним чином у Київській, Харківській та Львівській областях. Нераціональною також є і структура товарного експорту, у якій частка готових виробів становить 10-15 %, частка сировини та напівфабрикатів - 85-90 % (у світовому експорті товарів готові вироби займають 77,5 %, сировина та напівфабрикати - лише 12,5 %) [7, с. 33]. Слід зазначити, що ці тенденції потребують створення необхідних передумов для активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислового виробництві.

Вкрай загострилася проблема технологічного стану агропромислового виробництва. Високий ступінь зношеності основних фондів на більшості агропромислових підприємств не дозволяє витримувати конкуренцію національним товаровиробникам із західними у якості більшості випущеної агропромислової продукції навіть на внутрішньому ринку. Тому важливим завданням, що стоїть перед агропромисловим виробництвом, є його модернізація та пошук шляхів підвищення ефективності виробництва. Основою його вирішення є інтенсифікація технологічних і продуктових інновацій.

Освоєння нових технологій є основою ринкової конкуренції, основним засобом підвищення ефективності агропромислового виробництва і поліпшення якості товарів. Наразі в Україні склалася інша ситуація. В умовах відсутності інвестиційних ресурсів підприємства скорочують обсяги агропромислового виробництва наукоємної продукції, віддаючи перевагу виробництву технічно простої та дешевої. Упродовж останнього часу в Україні переважає один напрям інноваційної діяльності в агропромислового виробництві – упровадження нових технологічних засобів з метою розширення обсягів та асортименту продукції, а створення нових технологій

підприємства вважають другорядним. Це призводить до негативних наслідків, а саме - до зменшення перспективних інноваційних розробок, падіння їх якості та рівня новизни, до порушення пропорцій наявного науково-технічного потенціалу у агропромислового виробництві, а також недостатнього рівня інноваційності суб'єктів господарювання. Слід також зазначити, що при придбанні науково-технічних досягнень у вигляді ліцензій на використання об'єктів інтелектуальної власності, українські товаровиробники надають перевагу вітчизняним розробкам, що пояснюється їх нижчою вартістю.

Важливе значення має також і розвиток найважливіших базових комплексних технологій (макротехнологій), що мають суттєвий вплив на підвищення ефективності виробництва, якості продукції, експортного потенціалу і забезпечують перехід до нового технологічного укладу (біотехнології, нанотехнології) [5].

Одним з пріоритетів інноваційного розвитку є зменшення частки енергоємних виробництв за рахунок розвитку наукомістких галузей і виробництв з низькою енергоємністю та матеріаломісткістю. Тобто фактор енергозбереження є одним із визначальних, оскільки від його рівня залежить ефективність функціонування та конкурентоспроможність агропромислового виробництва.

Так за останні роки зниження енергоємності виробництва забезпечувалося здебільшого за рахунок впливу структурного фактора. Зазначимо, що за цей період часу частка енерговитрат у собівартості продукції зменшувалася пропорційно до зростання обсягів виробництва, унаслідок чого динаміка зростання випуску продукції перевищувала динаміку споживання енергоресурсів. Для збереження темпів зниження енергоємності виробництва (4-6% щороку) необхідно невідкладно задіяти технологічний фактор потенціалу енергозбереження [13].

Найбільш ефективними і масштабними напрямками енергозбереження можна вважати: упровадження нових енергозберігаючих технологій та обладнання; удосконалення наявних технологій та обладнання; скорочення витрат енергоресурсів; підвищення якості продукції, вдосконалення та скорочення витрат сировини та матеріалів; заміщення і вибір найбільш ефективних енергоносіїв.

У зв'язку із цим важливого значення набувають питання, пов'язані з упровадженням енергоефективних технологій та обладнання у всіх галузях агропромислового виробництва (загальна кількість упроваджених у виробництво енергозберігаючих проектів дуже незначна). Підвищення цін на енергоносії робить неможливим ефективність функціонування та розвиток багатьох підприємств без суттєвих навантажень, які були б спрямовані на зниження енергетичних витрат у собівартості продукції і забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів.

Основою зниження енергоємності агропромислової продукції є формування ефективної системи енергозбереження. Це дозволить насамперед удосконалити структуру кінцевого споживання енергоресурсів шляхом заміщення дефіцитних видів палива з одночасним підвищенням ефективності виробництва.

Водночас необхідно нарощувати темпи впровадження енергоефективних технологій, які

сприятимуть зменшенню потреби в енергоносіях у розрахунку на одиницю кінцевої продукції. Для цього потрібно, по-перше, провести аудит розробок вітчизняних вчених і прийняти на державному рівні рішення з їх підтримки і широкомасштабного впровадження, а, по-друге, системно вести пошук найбільш ефективних закордонних розробок. Уваги вимагає залучення до енергобалансу вторинних ресурсів та місцевих джерел енергії [13].

В агропромисловому виробництві трансформація результатів наукових розробок в інноваційну конкурентоспроможну продукцію, а також попит, пропозиції і баланс їх перерозподілу та ціноутворення здійснюються за ринковими механізмами. Той факт, що високі технології дуже повільно впроваджуються у агропромислове виробництво, має однозначне пояснення: ще не склалися комерційні відносини науки з реальним ринком; товар, що пропонується, не відповідає потребам ринку; ринкові процеси фактично не стимулюють, а стримують розвиток активного взаємозв'язку науки з виробництвом. Тому в умовах ринку насамперед необхідно здійснити переведення науково-виробничих відносин на природний інноваційний, більш прагматичний механізм «замовник – виконавець», «знання, розробки, послуги, продукція – гроші».

Нині в державних щорічних статистичних збірниках не виділяється інноваційна діяльність агропромислових підприємств, а лише промисловість, що, на наш погляд, є неправильно, бо агропромислові підприємства усіх форм власності і держава у формі різних дотацій, що надаються сільськогосподарському виробнику, теж несуть певні витрати з освоєння і покращення нових сортів сільськогосподарських культур і тварин, нових форм захисту їх від шкідників і хвороб, удосконалення технологій з виробництва сільськогосподарської продукції екологічно чистої і якіснішої з точки зору енергетичної цінності та здорового харчування її споживачів, оновлення матеріально-технічної бази та ін. Тому сьогодні ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві загалом по країні неможливо розрахувати прямим методом, а лише опосередкованим – через отримання агровиробниками головного інтегрального показника – прибутку, який комплексно враховує дію усіх інноваційних факторів, реалізованих агропідприємством.

Статистичні дані переконують, що, незважаючи на спад агропромислового виробництва у зв'язку з трансформацією власності, останніми роками спостерігається позитивна динаміка збільшення реалізації продукції, отримання прибутку, зростання рентабельності за рахунок упровадження інновацій в агропромислове виробництво, сучасних технологій, прогресивного сортооновлення, покращення племінної справи та зменшення витрат [9]. Проте таке зростання є занадто малим для України, яка володіє 25% світових запасів чорноземів і має врожайність зернових культур 32-40 ц/га, що явно недостатньо. Інноваційний потенціал агропромислового виробництва України значно вищий.

Розв'язати цю проблему можна на основі застосування економічних механізмів стимулювання – здешевлення кредитів, пільг по сплаті ПДВ, звільнення від оподаткування частини прибутку, отриманого за рахунок упровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій, звільнення від сплати ввізного мита за матеріали, устаткування та

комплектуючі, що ввозяться на територію України і використовуються для виробництва устаткування, яке працює на нетрадиційних джерелах енергії.

Розвиток сільського машинобудування має важливе значення для технічного переоснащення агропромислового виробництва, тому слід збільшувати його частку в загальній структурі промисловості, однак лише за рахунок підвищення рівня його інноваційності. На жаль, у структурі сільського машинобудування частка наукоємної продукції постійно знижується. У результаті це призведе до вирішення внутрішніх проблем за рахунок закупівлі техніки і технологій, із потраплянням при цьому в тривалу технологічну залежність від зовнішніх джерел [12, с. 160].

Пріоритетом розвитку агропромислового виробництва має стати технологічне переоснащення основних операційних процесів на базі ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій.

Основний наголос у розвитку агропромислового виробництва має бути зроблено не на нарощуванні кількісних показників, а на якості продукції на основі переходу на інноваційні технології [8, с. 779].

Трансформації в агропромисловому виробництві мають бути спрямовані на збільшення частки наукоємних і високотехнологічних екологічних виробництв та технологічне оновлення виробництва продовольства, слід нарощувати використання високоефективних біотехнологій.

Стратегічним пріоритетом розвитку харчової промисловості має стати істотне зростання обсягів виробництва з орієнтацією на вітчизняного споживача за рахунок упорядкування сировинної бази і посилення захисту вітчизняного товаровиробника. У сільському господарстві слід вжити заходи для забезпечення його конкурентоспроможності за рахунок «оновлення основних виробничих фондів та впровадження сучасних організаційних форм ведення бізнесу» [10].

Сучасна система управління інноваційно-інвестиційною діяльністю в агропромисловому виробництві України вимагає моделювання як бізнес-процесів, так і бізнес-систем на підґрунті наукового узагальнення досвіду практичної роботи, переходу від методу «спроб і помилок» до стрункої методології аналізу і прогнозування процедур управління та активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві [3].

Одним з основних напрямів підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві можна вважати використання комплексного підходу. Комплексне інноваційно-інвестиційне проектування в агропромисловому виробництві - це системно інтегрований процес управління сукупністю інноваційно-інвестиційних проектів, які підпорядковані єдиному стратегічному задуму, орієнтованому на успішну реалізацію програм розвитку аграрної сфери. Взаємодія та синтез елементних проектів агропромислового виробництва в раціонально складеному комплексному задумі має синергетичний характер.

В умовах обмежених власних інвестиційних ресурсів комплексне інноваційно-інвестиційне проектування може розглядатися як один з прийнятних підходів до активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві [3]. Застосування цієї концепції може сприяти оптимізації управлінських рішень в агропромисловому виробництві,

ефективнішому використанню обмежених інвестиційних ресурсів агросфери, зниженню потреби в ресурсах, що залучаються, позитивній динаміці основних показників фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів агросфери.

Підсумовуючи, можна зазначити, що активізація інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислому виробництві залежить від: оптимального поєднання централізації і децентралізації управління цими процесами; науковості процесу організації аналітичного забезпечення активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромислому виробництві; вироблення нових цілей і завдань по вдосконаленню організації аналітичного забезпечення методичного апарату; безперервності вдосконалення, взаємодії і доцільної регламентації; інформаційної достатності; відповідності характеру інновацій потенційним можливостям економічних суб'єктів; безперервності підвищення кваліфікації менеджерів та працівників.

Для забезпечення активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромислому виробництві процеси поширення інновацій від централізованого мають перейти до локального, коли окремі економічні суб'єкти та регіони, завдяки локальним інноваційним процесам, перетворюються на «точки інноваційного зростання» агропромислового виробництва. Втім міжнародна практика свідчить, що жоден вдалий приклад регіональних інновацій не можливий без відповідної державної підтримки на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні. Вирішення проблем активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислому виробництві вимагає удосконалення законодавчої бази, механізмів стимулювання важелями податкової, бюджетної, амортизаційної та інвестиційної політики, формування інфраструктури підтримки інновацій у агропромислому виробництві, забезпечення науково-технічної діяльності кваліфікованими кадрами.

Для успішної активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислому виробництві необхідна державна підтримка пріоритетних агропромислових галузей відповідно до принципу рівних умов конкуренції для всіх учасників ринку. З метою активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислому виробництві, використання внутрішнього інноваційного й організаційного

потенціалів, створення умов для їх розвитку на основі розповсюдження і реалізації нововведень з'явилася потреба в розробці і проведенні організаційно-інноваційних технологій.

Вагомим чинником сприяння інноваційному розвитку є складання державних цільових програм, які повинні підтримувати розвиток та поширення інноваційної діяльності та стимулювати умови його здійснення. Складання аналогічних програм давно стало нормою в ЄС. Зараз вони розроблені та діють майже в 100 європейських регіонах, а їх головними напрямками є IT, біотехнології, нанотехнології, нові матеріали та енергетичні технології. Хоча, як свідчить досвід країн ЄС, Японії, Кореї та Китаю, вони не є запорукою ефективності інноваційної діяльності, однак дають можливість скоординувати дії щодо інтенсифікації заходів стимулювання інноваційної діяльності, передбачити контроль за витрачанням коштів [2, с. 8]. Упровадження в практику пропонованих рекомендацій дозволять активізувати інноваційно-інвестиційні процеси в агропромислому виробництві, підвищити конкурентоспроможність агросфери і зайняти гідне місце у світовій економічній системі. Активізація інноваційно-інвестиційних процесів в агропромислому виробництві сприятиме: оптимізації структури агропромислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього ринку і прискоренням розвитком наукоємних і високотехнологічних видів діяльності; інноваційно-технологічній модернізації виробництва із збільшенням частки виробництв новітніх технологічних укладів з поглибленою переробкою та випуском продукції кінцевого споживання; реалізації енергозберігаючої моделі розвитку з розширенням використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, диверсифікації енергопостачання та формуванню ефективної структури енергогенеруючих потужностей, впровадженню екологічно безпечних технологічних процесів.

Водночас слід зауважити, що нині у науковій літературі найменш дослідженою і недостатньо висвітленою залишається проблема застосування ринкових бізнес-механізмів для активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Інноваційні розробки ще не достатньо використовуються економічними суб'єктами в агропромислому виробництві.

Список літератури

1. Володін, С. А. Наукові основи інноваційного провайдингу на прикладі наукоємності сфери АПК [Текст] / С. А. Володін. – К.: Дія, 2006. – 112 с.
2. Гальчинский, А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины [Текст] / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. – 2004. – № 6. – С. 4-10.
3. Гудзь, Е. Е. Контур інноваційного розвитку України в умовах кризисних деформацій економічного пространства [Текст] / Е. Е. Гудзь // Вестник Гом. Гос. Ун-та им. П.О. Сухого. Вып. 2(49).2012 г. – С. 80 – 85.
4. Дацій, О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромислому виробництві України [Текст] : монографія / О. І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
5. Денисюк, В. Високі технології і високонаукоємні галузі – ключові напрями в інноваційному розвитку [Текст] / В. Денисюк // Економіст. – 2004. – №5. – С. 76-81.
6. Дудар, Т. Г. Інноваційний менеджмент [Текст] : навч. посіб. / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
7. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи [Текст] : [аналітична доповідь] / [за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2009. – 52 с.
8. Кемічаджи, Т. І. Напрями оптимізації державної інноваційно-інвестиційної політики України [Текст] / Т. І. Кемічаджи // Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. научных трудов]. – Донецк : ДонНУ, 2008. – С. 777-780.
9. Мессель-Веселяк, В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві [Текст] / В. Я. Мессель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4 (186). – С. 3-18.
10. Новицький, В. Промисловість: стратегія перетворень [Електронний ресурс] / В. Новицький. – Режим доступу : [http:// industry](http://industry).

11. Про інноваційну діяльність [Текст] : закон України від 26.12.2002 р. №380-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
12. Стаматова, Ю. О. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку з урахуванням регіональних особливостей [Текст] / Ю. О. Стаматова // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 156-164.
13. Шаповал, А. І. Еколого-економічні аспекти переходу України до енергозбереження [Текст] / А. І. Шаповал // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2009. – № 1. – С. 198-205.

РЕЗЮМЕ

Федун Игорь

Предпосылки активизации инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве Украины

Рассмотрены проблемы инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве и его низкой конкурентоспособности, осуществлен мониторинг этих проблем в контексте реалий современного экономического пространства, а также предложены собственные подходы к формированию предпосылок активизации инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве Украины.

RESUME

Fedun Igor

Prerequisites enhance innovation and investment processes in agricultural production of Ukraine

The problems of investment and innovation processes in agriculture production and its low competitiveness are considered in the article. The monitoring of these issues in the context of the realities of modern economic space is made. The author offeres his own approaches to the formation of conditions of enhance of innovation and investment processes in agricultural production of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

АНАЛІЗ ЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

У статті охарактеризовано поняття «джерело інвестиційних ресурсів» та запропоновано їх класифікацію. Проаналізовано основні види та напрями використання останніх на рівні країни та окремого регіону.

Ключові слова: інвестиції, джерела інвестицій, ефективне використання джерел інвестиційних ресурсів, аналіз джерел інвестиційних ресурсів.

Структурні перетворення, притаманні Україні, потребують залучення коштів. Забезпечення економічного зростання та досягнення стійкості економічної інноваційної системи безпосередньо пов'язане з ефективним формуванням та використанням джерел інвестування.

Інвестиційні ресурси є вагомим чинником економічного розвитку кожної країни. Дуже часто для забезпечення необхідного рівня інвестиційних вкладень інвестиційний потенціал країни є недостатнім. Така ситуація є результатом відсутності чіткого розуміння ролі держави в створенні сприятливого клімату для національних та іноземних інвестицій.

Особливу увагу необхідно звернути на структуру джерел фінансування інвестицій, вибір їх відповідно до умов надання і повернення та пошук оптимального варіанту. Вирішення цього завдання є дещо проблематичним, оскільки в Україні більшість підприємств достатньо сильно відчувають дефіцит власних інвестиційних ресурсів, не створено відповідних умов для іноземних інвесторів.

Питанням аналізу джерел інвестиційних ресурсів присвячено багато досліджень вчених-економістів, серед яких праці І. Бланка [1], В. Борсука [2], А. Дуки [3], Т. Майорової [5], А. Пересади [7], Д. Черваньова [10], С. Філіппової [9] та інших. Водночас проблема використання джерел інвестицій є різноманітною, тому потребує додаткового вивчення.

Метою нашої статті є визначення сутності поняття джерела інвестиційних ресурсів та здійснення аналізу їх цільового використання на рівні України та Закарпатської області. Для вирішення основних теоретичних та методологічних завдань використовувались прийоми узагальнення, порівняння, аналізування, системний і структурно-функціональний підходи.

Забезпечення економічного зростання в Україні та досягнення стійкості економічної інноваційної системи безпосередньо пов'язане з ефективним формуванням та використанням джерел інвестування. Джерела інвестицій є економічною категорією, пояснення якій шукає багато вчених – економістів, починаючи з меркантилізму і до сьогодні. Так меркантилісти розглядали джерела інвестування як кошти, отримані від зовнішньої торгівлі та шляхом капіталізації доходів у сільському господарстві. Представники класичної школи Д. Рікардо та А. Сміт основним джерелом інвестицій називали доходи від виробництва. Т. Мальтус визначає заощадження (неспожита частина

національного доходу) потенційним джерелом формування інвестиційних ресурсів. Представники інвестиційної теорії першої половини XIX ст. у США поділяють джерела інвестицій на внутрішні та зовнішні. Німецькі економісти XIX ст. вважали, що в період індустріального становлення держава повинна провадити політику акумулювання інвестиційних коштів за допомогою державних позик. Існували суперечності між кембриджською школою та прихильниками теорії ефективної конкуренції щодо такого джерела інвестиційних ресурсів, як фінансовий капітал. Перші вважали, що фінансовий (акціонерний) капітал з його фіктивною частиною відкриває необмежені і неконтрольовані можливості отримання кредитів для інвестицій, інші доводили, що пожвавлення інвестиційних процесів потребує розширення кредитування, вважали, що брак інвестиційних коштів можливо поповнити за рахунок кредитної емісії.

На сучасному етапі окремі автори, наприклад, Борсук В., Борсук С. джерела інвестиційних ресурсів поділяють на фінансово-організаційні і економічні [2, с. 32]. Разом з тим, Пересада А. А. розрізняє вітчизняні та іноземні джерела формування інвестиційних ресурсів в Україні [7, с. 234]. Стаття 10 Закону України «Про інвестиційну діяльність» перелічує наступні джерела фінансування інвестицій: власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян [8].

Для оцінювання інвестиційної діяльності підприємств проаналізуємо джерела утворення інвестиційних ресурсів на підприємствах України (рис.1) та Закарпаття.

Аналізуючи дані, наведені на рис.1, можемо стверджувати, що основним джерелом фінансування на рівні країни залишаються власні кошти підприємств і організацій. Вони займають важливе місце, оскільки утворюються безпосередньо на мікрорівні і є основним джерелом фінансування розробки і впровадження нових технологій, оновлення основних фондів, прискорення структурної перебудови економіки та підвищення її

конкурентоспроможності. Так за досліджуваний період – 2000-2009 рр. власні кошти в структурі інвестицій становили в середньому 61,4 % всіх інвестиційних ресурсів. Більша частина цих коштів - це прибутки підприємств та амортизаційні відрахування. Наростаючу потребу збільшення фінансових ресурсів не може задовольнити повільне зростання прибутку підприємств та існування значної кількості збиткових підприємств. Наприклад, у 2000 році рентабельність операційної діяльності промислових підприємств становила 4,8 %, 2001 р. – 3,7 %, 2002 р. – 2,6 %, 2003 р. – 3,3 %, 2004 р. – 4,7 %, 2005 р. – 5,5 %, 2006 р. – 5,8 %,

2007 р. – 5,8 %, 2008 р. – 5,0 %, 2009 р. – 4,9 %. Зменшення кількості прибуткових підприємств є причиною зменшення інвестування власних коштів окремими підприємствами та організаціями. Якщо за 2009 рік частка прибуткових підприємств у загальному обсязі становила 52 %, а збиткових відповідно – 48%, то у 2008 році прибуткові підприємства склали 61,3 %, а збиткові відповідно 38,7 %. Але дві третини капіталовкладень власних ресурсів свідчить про те, що інвестування відбувається за рахунок внутрішніх джерел.

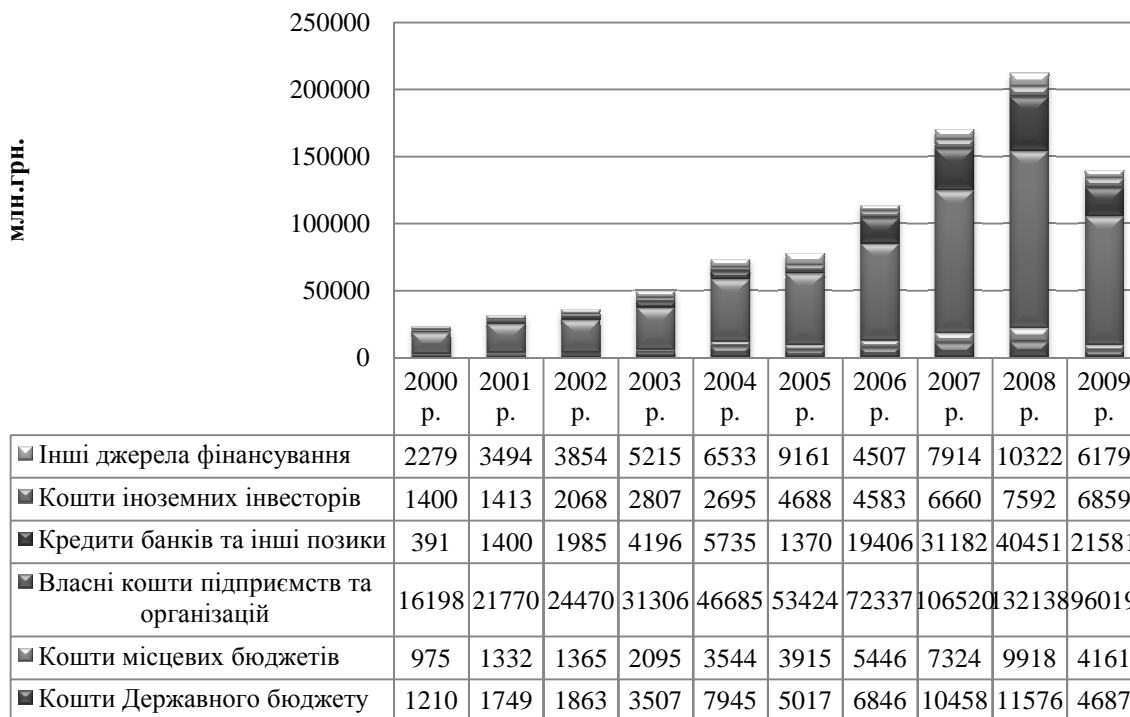

Рис.1. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування в Україні, млн. грн.

Щодо амортизаційних відрахувань, то для підвищення ефективності їх використання як джерела інвестиційних ресурсів, на думку Д.В. Ваньковича, необхідно: переглянути норми амортизаційних відрахувань з огляду на оптимальні терміни використання основних фондів; відшукати ефективні способи стимулювання підприємств щодо оновлення основних засобів за рахунок власних амортизаційних коштів; упровадити прискорену амортизацію з метою стимулювання використання новітніх технологій; розширити права підприємств щодо вибору конкретних методів і норм нарахування амортизації [3, с.75]. Для України в здійсненні амортизаційної політики сьогодні був би корисний досвід Німеччини, де для відновлення економіки були надані значні пільги з податку на прибуток та дозволена прискорена амортизація основних фондів, унаслідок чого в перші післявоєнні роки частка «самофінансування» за рахунок зростання нагромаджень досягла близько 60% інвестицій в економіку ФРН загалом і близько 70 % капіталовкладень у промисловість. При цьому майже половина інвестицій здійснювалася за рахунок коштів, отриманих від прискореної амортизації (з 1952 р., згідно із законодавством ФРН, дозволено впродовж перших двох років амортизувати до 48 % первісної вартості основного капіталу) [3, с.82].

Інвестування за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів

(державний та місцевий) в Україні за досліджуваний період є достатньо стабільними, не виявляючи суттєвих змін у бік збільшення (зменшення), окрім 2004 року, коли кошти державного бюджету в загальній структурі джерел інвестування в основний капітал становили 10,5 %. Загалом кошти Державного бюджету та місцевих бюджетів є незначними у загальній структурі, оскільки державна політика в цьому напрямку не завжди послідовна. Оскільки в процесі структурної перебудови існує обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, то залучення коштів бюджетів всіх рівнів має бути однією із складових стратегічної інвестиційної політики держави. Вони мають стати основою виходу з кризової ситуації та розвитку і започаткування нових виробництв.

Основною проблемою низького використання бюджетних інвестицій стала несформованість системи формування державних інвестицій. Згідно з оцінками Світового банку, сума державних інвестицій, необхідних для розвитку економіки України, за період 2006 – 2015 рр. повинна складати: транспорт – 5 млрд. дол. США, житлово-комунальні послуги – 14 млрд. дол. США, охорона здоров'я, освіта і соціальний захист – 9 млрд. дол. США, сільське господарство та земельна реформа – 6,5 млрд. дол. США, захист довкілля – 15 млрд. дол. США, розвиток ринкових інституцій – 4 млрд. дол. США, інші – 16,5 млрд. дол. США [6, с.120]. Водночас з рис 2.1 видно,

що інвестування національного господарства за рахунок коштів бюджетів є поки що недооціненим і вони не використовуються повною мірою для підтримки структурних змін та випереджального розвитку економіки України. Тому для цього необхідно створити науково обґрунтовану схему формування інвестиційних ресурсів з урахуванням бюджетної політики країни та цільових програм соціально-економічного розвитку.

Інвестиції в основний капітал формуються також за рахунок кредитів банків та інших позик. За 2000-2007 рр. відбулися зміни щодо зростання ролі кредитів та позик іншого роду як джерела інвестицій, що було зумовлено підвищенням платоспроможності більшості підприємств та зменшенням кількості збиткових суб'єктів господарювання, високим рівнем повернення кредитів, використанням механізмів кредитної підтримки. Цей період характеризується високою часткою довгострокових кредитів, що створило

передумови для підвищення інвестиційної активності. У 2009 р. інвестиції у вигляді кредитів та позик становили 14,2 % від загального обсягу всіх інвестицій і порівняно з 2000 роком збільшилися на 12,5 %. Банки акумулювали кошти населення в себе на депозитних рахунках, а депозити формують кредитні ресурси, які стають основою формування кредитного портфеля і використовуються для інвестування.

Що ж стосується іноземних інвестицій в Україні, то за 2000 – 2009 роки спостерігалась чітка тенденція до зростання обсягів іноземного інвестування, у той час, як їх частка в загальній структурі інвестицій зменшувалась за рахунок зростання частки таких джерел фінансування, як власні кошти підприємств та кредити банків.

Що стосується Закарпатської області, то тут структура інвестиційних ресурсів промислових підприємств сформована таким чином (рис. 2).

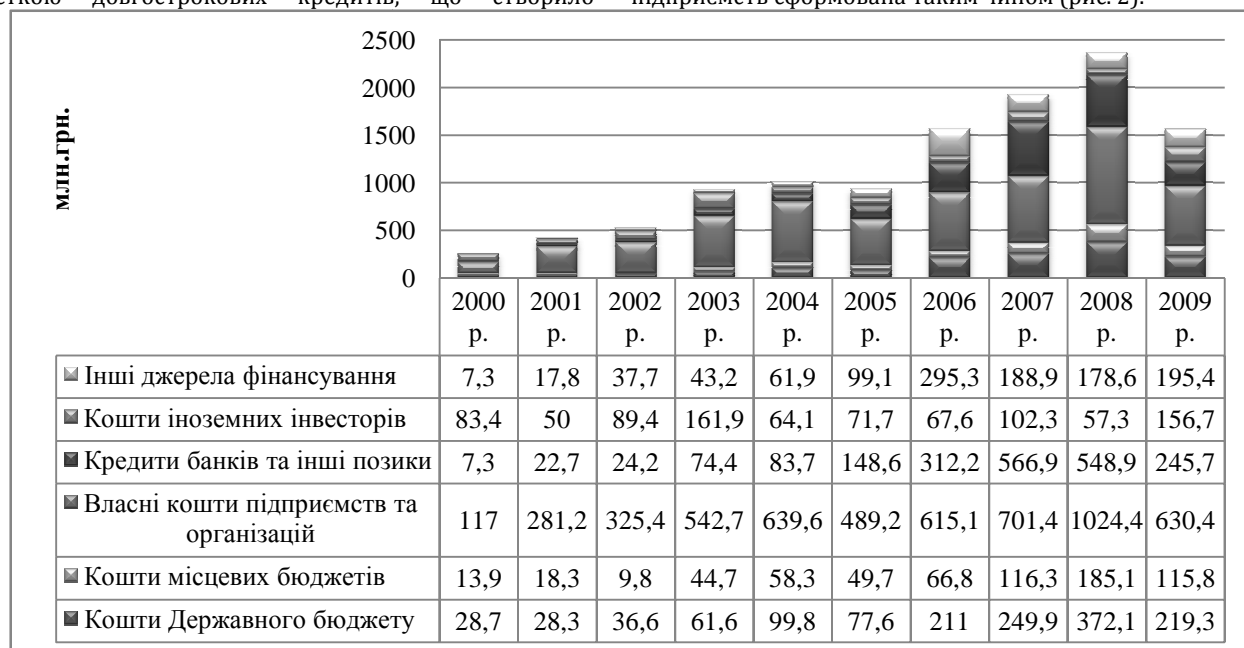

Рис. 2. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування у Закарпатській області, млн. грн.

Починаючи з 2000 року (рис.2), обсяги інвестицій, які спрямовувались у основний капітал підприємств, постійно зростали і досягли найбільшої величини у 2008 році. Їх зменшення у 2009 році пояснюється впливом кризових явищ, які охопили економіку Закарпаття. Використання інвестиційних ресурсів із відповідних джерел показує, що обсяги інвестувань підприємств як в Закарпатській області, так і в Україні мають тенденцію до зниження.

Порівнявши дані, наведені на рис 1 – 2, джерел інвестиційних ресурсів в основний капітал підприємств по Україні і в Закарпатській області, можемо об'єднати їх у 3 групи:

1 група – значення показників в Україні вищі, ніж аналогічні значення показників по Закарпатській області;

2 група – значення показників в Україні нижчі, ніж аналогічні значення показників по Закарпатській області;

3 група – значення показників в Україні і Закарпатській області рівні.

У національному господарстві України та господарстві окремого регіону – Закарпатської області

перша група сформована з наступних джерел інвестиційних ресурсів – власні кошти підприємств та організацій, кредити банків та інші позики. Проведений аналіз структури джерел інвестиційних ресурсів за період 2000-2009 рр., вказує, що в середньому кошти підприємств та організацій по Закарпаттю становлять 42,6 %, тоді, як в Україні середнє значення 61,6 %. Що стосується кредитів банків та інших позик – середнє значення по Закарпатській області складає 7,8 %, а в Україні – 10,5 %. Друга група сформована за рахунок коштів Державного бюджету та іноземних інвестицій. Проведений аналіз використання ресурсів цієї групи за 2000-2009 роки, свідчить, що кошти державного бюджету, які спрямовуються на інвестування підприємств Закарпатської області, складають 8,5 % у загальній структурі інвестицій, а в Україні цей показник складає 5,9 % від загального обсягу. Така ж тенденція простежується щодо іноземних інвестицій – по Закарпатській області середнє значення за досліджуваний період складає 7,8 %, в Україні – 4,5 %. До третьої групи входить тільки один показник, зокрема кошти місцевих бюджетів (середнє значення за досліджуваний період по Закарпатській області складає

4,3 %, в Україні – 4 %).

Отже, у результаті проведеного аналізу можна констатувати, що до сьогодні головною складовою інвестицій в основний капітал були власні кошти підприємств та організацій. Тепер ситуація змінюється. Вагомим джерелом інвестування стали кредитні позики, проте подорожчання кредитних ресурсів і

незможність українських банків фінансувати великі виробничі проекти через недостатню капіталізацію суттєво підвищила роль іноземних інвестицій. Активізація державного інвестування дасть можливість розширити інвестиційні можливості приймаючої сторони, стимулюватиме інвестиційні потоки, зміцнить економічну систему України.

Список літератури

1. Бланк, И. А. *Инвестиционный менеджмент [Текст] : учебный курс / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2006. – 552 с.*
2. Борсук, В. *Роль мотиваційних механізмів формування інвестиційних ресурсів в Україні [Текст] / В. Борсук, С. Борсук // Наукові записки. – 2005. – вип.14. – с.32-33.*
3. Ванькович, Д. В. *Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні [Текст] / Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак // Фінанси України. – 2007. – №7. – С. 72-84.*
4. Дука, А. П. *Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування [Текст] : навч. посіб. / А. П. Дука. – [2-е вид.]. – К.: Каравела, 2008. – 432 с.*
5. Майорова, Т. В. *Інвестиційна діяльність [Текст] : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.*
6. Носова, О. В. *Інвестиційна привабливість підприємства [Текст] / О. В. Носова // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №1(2). – С. 120-126.*
7. Пересада, А. А. *Управління інвестиційним процесом [Текст] / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.*
8. *Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 18 вересня 1991р. №1560-ХІІ: / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12&print=1>.*
9. Філіппова, С. В. *Джерела фінансування інвестицій в основний капітал підприємств України [Електронний ресурс] / С. В. Філіппова, Н. М. Сімакова // Труды Одесского политехнического университета. – 2007.- №2 (28). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Porui/2008_1/7-4.pdf.*
10. Черваньов, Д. М. *Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України [Текст] / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. – 514 с.*

РЕЗЮМЕ

Феер Оксана

Анализ целевого использования источников инвестиционных ресурсов

В статье охарактеризованы понятие источник инвестиционных ресурсов и их классификация. Проанализированы основные виды и направления использования источников инвестиционных ресурсов на уровне страны и отдельного региона.

RESUME

Feyer Oksana

Analysis of the proper use of sources of investment resources

The paper describes the concept of source of investment resources and their classification. Analysis of the basic types has been carried out. The ways of usage of investment resources at the country level and a separate region are shown.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОЇ РОЗРОБКИ У СФЕРІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті виконано огляд сучасних наукових підходів до тлумачення поняття «інноваційна розробка», розглянуто зміст та проаналізовано сутність інноваційної розробки в контексті взаємозв'язку з маркетингом, визначено її місце у сфері енергозбереження. На основі виявленої проблеми відсутності єдності поглядів у розумінні цієї категорії запропоновано узагальнене визначення. Обґрунтовано важливість і необхідність упровадження інноваційних розробок на вітчизняному ринку енергозбереження.

Ключові слова: інноваційна розробка, інноваційна діяльність, енергетична залежність, механізм, потенціал.

Тенденції українського ринку інноваційних розробок, рівень розвитку енергетики, світова динаміка технологічних новацій та обмежень глобального інвестиційного ресурсу постають на сьогодні факторами, які висувають нові вимоги до системи управління інноваційною діяльністю підприємствами енергозберігаючого ринку. Успішний розвиток сучасної економіки неможливий без істотного збільшення частки наукомісткої інноваційної продукції в загальному обсязі ВВП, що є кінцевим результатом комерціалізації наукових досліджень і розробок. Упровадження інноваційних розробок у сучасних умовах розвитку ринкових відносин стає основним засобом збільшення прибутку за рахунок кращого задоволення ринкового попиту і зниження виробничих витрат порівняно з конкурентами.

За сучасних умов господарювання каталізатором економічного зростання є інновація. Питання ролі інновацій у діяльності підприємства, дослідження проблем інноваційного розвитку економіки послили одне з провідних місць у напрацюваннях вітчизняних та зарубіжних вчених. Біля витоків теорії інновацій стоять праці видатних економістів, таких, як П. Санто, Й. Шумпетер. Проблеми управління інноваційними процесами, зокрема маркетингу інноваційних процесів, опрацьовані у роботах українських вчених Ю. М. Бажала, В. М. Геєця, М. С. Герасимчука, Н. П. Гончарової, М. І. Долішнього, С. М. Ілляшенко, Н. С. Кубишиної, В. І. Ландик, П. Г. Перерви, І. П. Продіуса, В. М. Тимофєєва, Д. М. Черваньова, Н. Чухрай, І. М. Школи, О. І. Яковлева [4; 5; 10], а також учених країн СНД – С. В. Валдайцева, П. Н. Завліна, С. Д. Ільєнкової, С. В. Ільєнова, А. К. Казанцева, Л. Е. Мінделлі, Р. А. Фатхудинова [9]. Незважаючи на зростаючий обсяг наукових досліджень у галузі інновацій, поза увагою науковців залишилися сутність поняття «інноваційна розробка» та тенденції розвитку інноваційних розробок на підприємствах енергозберігаючого ринку. Разом з цим складність при визначенні інноваційної розробки викликає як теоретичний, так і практичний інтерес для подальшого дослідження.

Метою статті є визначення сутності інноваційної розробки, її місця в системі економічних відносин для підвищення конкурентоспроможності енергозбереження.

Багаторічний досвід розвинених країн світу доводить, що широке застосування інноваційних

розробок, функціонування наукомісткого ринку інноваційної продукції займає вагомe місце у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності сфери енергозбереження.

Висока енергоємність ВВП в Україні є наслідком суттєвого технологічного відставання більшості галузей економіки від рівня розвинутих країн, незадовільної галузевої структури національної економіки, негативного впливу «тіньового» сектору, зокрема імпортно-експортних операцій, що об'єктивно обмежує конкурентоспроможність національного виробництва і негативно впливає на економіку – особливо за умов її зовнішньої енергетичної залежності. На відміну від промислово розвинутих країн, де енергозбереження є елементом економічної та екологічної стабільності, для України це призводить до обмеження виходу на європейські та світові ринки. Варто зауважити, що Україна належить до країн, частково забезпечених традиційними видами первинної енергії, а отже змушена вдаватися до їх імпорту. Енергетична залежність України від надходжень органічного палива, з урахуванням умовно - первинної ядерної енергії, у 2001 та 2011 роках становила 52,4%, країн ЄС – 43%. Подібною або близькою до української є енергозалежність таких розвинених країн Європи, як Німеччина – 54,2%, Франція – 48%, Австрія – 61,7%. Багато країн світу мають значно нижчі показники забезпечення власними первинними ПЕР, зокрема Японія використовує їх близько 7%, Італія – близько 18% [2].

Рівень енергозалежності України є середньоєвропейським і має тенденцію до зменшення, але він характеризується відсутністю диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу та ядерного палива. Фактор енергозбереження є одним із визначальних для стратегії розвитку України. Від його рівня залежить ефективне функціонування національної економіки. Така ситуація спонукає до зростання кількості впроваджень інноваційних розробок, що допоможуть вирішити проблеми на ринку енергозбереження та підвищити конкурентоспроможність енергозберігаючої продукції [1].

Інноваційна розробка характеризується досить складним змістом і трактується далеко не однозначно. Слід зазначити, що поряд з цим терміном часто вживають «науково-технічна розробка», «НДДКР»,

«новація». Спільний зміст цих понять полягає у тому, що вони пов'язані з якісними змінами в технологічному процесі, спрямованому на динамічні шляхи зростання, але ці терміни відрізняються один від одного та

займають різні місця в інноваційному процесі. Для розкриття сутності цієї категорії доцільно виділити підходи до поняття інноваційна розробка, виявити її суттєві риси, ознаки та властивості.

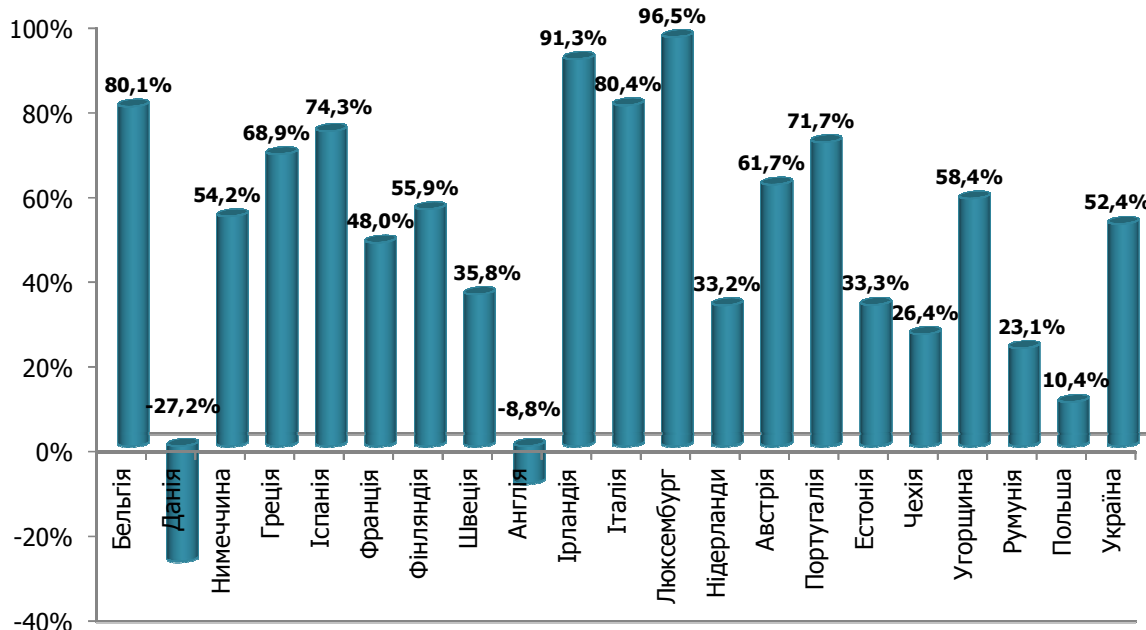

Рис.1. Порівняння енергетичної залежності України та країн світу у 2001-2011 рр., %

Підходи до поняття інноваційної розробки можемо об'єднати в основні групи згідно з принципам їх формування. Так першою групою є еволюційний принцип, за допомогою якого підходи до поняття «інноваційна розробка» розкриваються відповідно до етапів розвитку теорії інновацій від класичної до соціальної концепції.

Класична теорія інновацій відкриває початок еволюції інноваційної розробки та починає формуватись з 1911 р., коли Й. Шумпетером вперше розглянуті питання інновацій, або, використовуючи первісну термінологію автора, «нових комбінацій змін у розвитку». До послідовників класичної теорії інновацій зараховують також таких вчених, як Д. Ван Дайн, А. Клайнкнехт, С. Кузнець, Г. Менш. Варто зауважити, що інноваційні розробки в цей час створюються та реалізуються на рівні лабораторій, коли роботи виконуються безпосередньо самими науковцями-дослідниками, а основною функцією є фінансове планування, що вважалось достатньою умовою для забезпечення високої ефективності виробництва [3].

Представники неокласичної теорії інновацій, М. Калецький, Г. Менш, Б. Твісс, оцінюють інноваційні розробки, як вагомий імпульс розвитку, що виходить від нових споживчих товарів, нових методів виробництва і транспортування, нових ринків, нових організаційних форм у промисловості. Вони полягають у зосередженні основних зусиль на інноваційних проектах, що передбачають розвиток основного бізнесу підприємств та установ [8].

Представники теорії прискорення та технологічних укладів ґрунтуються на теорії довгих хвиль, але розглядають окремо розвиток підприємництва «по західній моделі». Третій етап характеризується виникненням третього покоління інноваційних розробок, коли основна увага має звертатись на задоволення наявних потреб споживачів, які визначаються в ході маркетингових досліджень. Інноваційна розробка в межах цього етапу передбачає

задоволення запитів споживачів [7].

Соціальна теорія, до представників якої належать Є. Вітте, Е. Денісон, К. Фрімен, пов'язана з пріоритетом людських відносин в управлінні інноваційною діяльністю. Так на четвертому етапі виникають інноваційні розробки четвертого покоління, які передбачають урахування потреб споживачів, у тому числі прихованих, а також технічних можливостей підприємства новатора. Інноваційна розробка в такому випадку орієнтована на використання потенціалу підприємства для задоволення наявних і прихованих потреб споживачів, формування і стимулювання цих потреб [3]. Проаналізовані етапи еволюції до визначення інноваційної розробки розглянуті на рис. 2.

Останні тенденції розвитку і впливу НТП свідчать про актуальність упровадження інноваційних розробок на вітчизняному та світовому ринках. В умовах загострення конкуренції товаровиробників, зростання ступеня диференціації споживчих запитів та вимог споживачів товарних пропозицій в основу інноваційної розробки має бути покладене завдання зі створення і просування її на ринок.

Другою групою підходів до поняття інноваційна розробка є біполярний принцип, який розмежовує статистичний та динамічний підходи, трактуючи інноваційну розробку як результат чи процес інноваційної діяльності.

Більшість вчених розглядають інноваційну розробку як кінцевий результат етапу дослідно-конструкторської розробки, яким є виготовлення дослідницького зразка проектного виробу. Так німецький науковець Ф. Хаберланд розробку розглядає з позиції зміни якісних ознак продукції, способів виробництва, технології. Завлін П.Н. стверджує, що інноваційна розробка – дослідно-конструкторська, технологічна, проектна, організаційна – уміщує створення техніко-економічної документації для освоєння нововведень, а також їх дослідно-експериментальну перевірку, що закінчується задачею замовнику робочих креслень та дослідницьких

зразків з нормативами, технологічних інструкцій, рецептів, технічного проекту та генерального кошторису, схемами організації проекту тощо. Кінцевим результатом етапу дослідно-конструкторської розробки є виготовлення дослідного зразка проектного виробу [9]. Притримуючись такого визначення, Мазур А. А. під інноваційною розробкою розуміє застосування результатів прикладних досліджень для створення (модифікації, удосконалення) зразків нової техніки, матеріалів, технологій. Цей етап дослідник відносить до

останнього у циклі наукових досліджень, також залучає в нього лабораторне та експериментальне освоєння. Румянцев А.А. вважає, що інноваційна розробка - це систематичні роботи, що базуються на наявних знаннях, отриманих у результаті досліджень і/чи практичного досвіду, і спрямовані на створення нових матеріалів, продуктів, процесів, пристроїв, послуг, систем чи методів. Ці роботи можуть бути також зосереджені на значному вдосконаленні об'єктів, що вже існують.

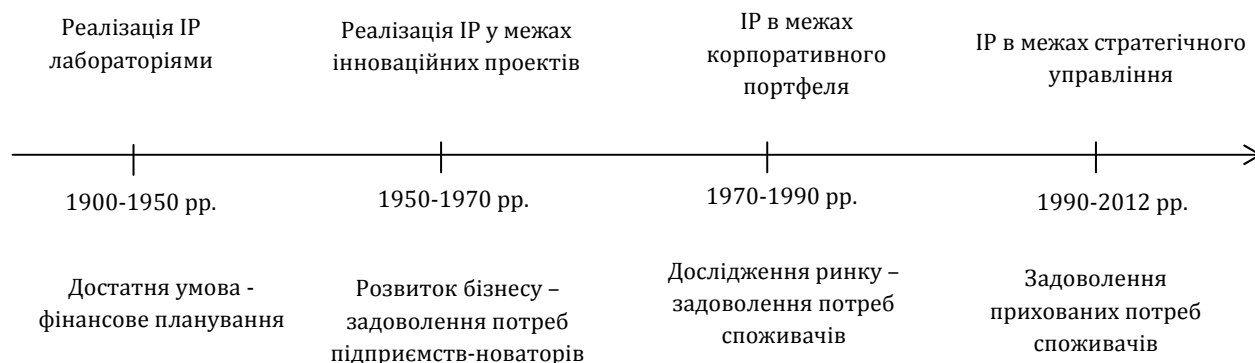

Рис. 2. Еволюція інноваційної розробки (ІР)

Льєнкова С. Д. вважає, що інноваційна розробка є додатком нового знання з ціллю його практичного застосування, у такому випадку вони виступають як проміжний результат науково-виробничого циклу і у міру практичного застосування перетворюються в науково-технічні інновації.

Спираючись на класичну теорію інновації, український вчений Бажал Ю. М. стверджує, що інноваційна розробка виступає як нова функція виробництва, що містить зміну технології виробництва, яка має історичне значення і є необхідною. Інноваційна розробка становить стрибок від старої виробничої функції до нової, але не кожна розробка, нове виробництво є інноваційними. Ю. Бажал слушно наголошує на здатності інновації до матеріалізації у нові технічно досконалі види промислової продукції, засоби і предмети праці, технології і організації виробництва [10].

Вчені другої групи визначення поняття інноваційної розробки розглядають у якості самостійного процесу та в якості частини інноваційного процесу за умови можливості ринкового впровадження його результатів.

Так Б. Твісс під інноваційною розробкою розуміє процес, у якому нова ідея чи винахід набуває нового економічного змісту. З погляду П. Друкера інноваційна розробка полягає в напрацюванні та впровадженні чогось нового, такого, чого раніше не було. Інноваційна розробка може бути не тільки технічною, але й економічною і соціальною категорією, яка дає змогу досягти високої ефективності виробництва і неможлива без добре організованої, раціональної і систематичної роботи [8].

Ілляшенко С. М. розглядає інноваційну розробку як втілення досягнень науки і техніки в інноваційну продукцію, здатну задовольнити запити споживачів та принести прибуток їх розробнику і виробнику. За Євтушевським В. А., це уречевлена форма нового знання, отриманого в результаті цілеспрямованого наукового пошуку, що вирішує проблему задоволення чітко визначеної суспільної потреби.

Дослідження інших науковців з цього приводу збігаються з наведеними: усі визначення терміну «інноваційна розробка» стосуються лише етапу інноваційного циклу як процесу, а застосовуються переважно для визначення його результатів. Узагальнюючи, зазначимо, що термін «інноваційна розробка» може трактуватись двояко: у межах науково-технічного та економічного підходу. Взаємозв'язок економічної і науково-технічної інноватики є однією з форм взаємодії економіки та НТП, що перебувають у складному багаторівневому взаємовідношенні.

Незважаючи на різні підходи (див. табл.1) у трактуванні терміну «інноваційна розробка», усі визначення об'єднують думка, що вона пов'язана з якісними змінами в технологічному процесі, спрямованому на динамічні шляхи зростання.

Інноваційні розробки, новація та нововведення виступають як проміжний результат науково-виробничого циклу і в міру практичного застосування перетворюються в інновації – кінцевий результат. Розробки і винаходи є додатком нового знання з метою його практичного застосування, а інновації – це матеріалізація нових ідей і знань, відкриттів, винаходів і науково-технічних розробок у процесі виробництва з метою їхньої комерційної реалізації для задоволення визначених запитів споживачів [4].

Таким чином, інноваційна розробка, крім попереднього дослідження доцільності виробництва розробки, передбачає комерціалізацію і подальше впровадження з метою отримання додаткової цінності (прибуток, випередження конкурентів, лідерство, суттєве удосконалення, якісна перевага, креативність, прогрес). Так, якщо інноваційна розробка в межах науково-технічного підходу розглядається як продукт винаходу, в межах економічного підходу – як процес, але, на відміну від останнього, її потрібно розглядати як засіб розвитку, конкурентну перевагу, визначальний елемент розвитку підприємств та національної економіки. Тому аналіз наукових праць вчених дозволяє виділити позитивні сторони та запропонувати більш

точне визначення терміну «інноваційна розробка», що взяв за основу визначення Ілляшенко С. М., Твісс Б., і означатиме наступне: це проміжний результат діяльності, отриманий за допомогою втілення досягнень науки і техніки в продукцію, технологію її виробництва, методи управління з метою подальшої комерціалізації та більш повного задоволення запитів

споживачів. Отже, розробка набуває статусу інноваційної через виникнення сукупності наукових, технічних, економічних, у тому числі - і маркетингових ефектів, вартісний вираз яких є показником ефективності функціонування інноваційної сфери підприємства.

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття «інноваційна розробка»

Підхід	Суть підходу	Автор
I. Еволюційний принцип		
На основі класичної теорії	Інноваційні розробки в цей час створюються та реалізуються на рівні лабораторій. Достатня умова успішного виробництва – фінансове планування	Д. Ван Дайн, А. Клайнкнехт, С. Кузнець, Г. Менш, Й. Шумпетер
На основі неокласичної теорії	Зосередженні основних зусиль на інноваційних проектах, що передбачають розвиток основного бізнесу підприємств та установ	М. Калецький, Г. Менш, Б. Твісс,
На основі теорії прискорення та технологічних укладів	Основна увага має звертатись на задоволення наявних потреб споживачів, які визначаються в ході маркетингових досліджень	П. Друкер, Г. Менш, Б. Твісс,
На основі соціальної теорії	Передбачають урахування потреб споживачів, у тому числі прихованих, а також технічних можливостей підприємства-новатора	Є. Вітте, Е. Денісон, К. Фрімен,
II. Біполярний принцип		
Науково-технічний	Інноваційна розробка як новостворені і вдосконалені технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва	Ю.М. Бажал, П.Н. Завлін, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», С.Д. Ільєнкова, А.А. Мазур, А.А. Румянцев, Ф. Хаберланд
Економічний	Інноваційна розробка як науково-технічне та соціально-економічне явище, що виступає як результат системного інноваційного процесу ринкового типу та передбачає комерціалізацію і задоволення потреб населення	П. Друкер, В.А. Євтушевський С.М. Ілляшенко, Б. Твісс

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що одним з найбільш ефективних і масштабних напрямів енергозбереження за рахунок технічного фактора, який впливає на рівень енергоспоживання, є впровадження інноваційних розробок за такими основними напрямками: використання нових енергозберігаючих технологій та обладнання; удосконалення наявних технологій та обладнання; скорочення втрат енергоресурсів; підвищення якості продукції, вдосконалення та скорочення втрат сировини та матеріалів; заміщення і вибір найбільш ефективних енергоносіїв та ін.

Таким чином, ситуація, коли економічні відносини сфери енергозбереження з науковими установами

здійснюються на ринкових засадах, ринок інноваційної продукції виступає головним джерелом реалізації інноваційних розробок в енергетичній сфері. У зв'язку з цим потрібно звернути увагу на розробку організаційно-економічних заходів щодо удосконалення механізму впровадження інноваційних розробок на ринку енергозбереження України, створення й удосконалення його інфраструктури, регулювання попиту, пропозиції та механізму ціноутворення на інноваційну продукцію, що дозволить підвищити ефективність наукових розробок і рівень їх використання у виробництві, забезпечити конкурентоспроможний розвиток сфери енергозбереження.

Список літератури

- Bright, J. R. Some Management Lessons from Technological Innovation Research [Текст] / J. R. Bright // National Conference on Management of Technological Innovation. – University of Bradford Management Centre, 1988. – 208 p. Bibliogr.: p. 200–208.
- Державний комітет статистики: формат представлення статистичних даних [Електронний ресурс]: (проект) / Державна цільова економічна програма енергоефективності на 2010-2015 роки. – Електрон. дан. (2 файли). – 2010. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- Казанцев, А. К. Основы инновационного менеджмента [Текст] / А. К. Казанцев, Л. Э. Миндели. – М.: Изд-во «Экономика», 2008. – 518 с.
- Кубишина, Н. С. Маркетинговий аспект формування інноваційних стратегій [Текст] / Н. С. Кубишина // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: збірник наукових праць. – Київ, 2000. – Вип. 4. – С.148-153.
- Ландик, В. І. Управління інноваційним потенціалом підприємства в умовах перехідної економіки [Текст] / В. І. Ландик // Економіст: науковий журнал. – Київ, 2001. – № 12 (грудень). – С. 52–57.
- Санто, Б. Инновация как средство экономического развития [Текст] / Б. Санто: пер. с венг. / Общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
- Стадник, В. В. Інноваційний менеджмент [Текст] / В. В. Стадник, М. А. Йохна. - К.: Академвидав, 2006. - 464 с. - Бібліогр.: с. 445–458
- Твісс, Б. Управление научно-техническими нововведениями [Текст] : сокр. пер. с англ / Б. Твісс, К.Ф. Пузыня. – М.: Экономика,

1989. – 271 с.

9. Фатхудинов, Р. А. *Инновационный менеджмент [Текст] : учебник для вузов / Р. А. Фатхудинов. – М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел Синтез", 1998. – 600 с.*
10. Чухрай, Н. *Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове і логістичне забезпечення [Текст] : монографія / Н. Чухрай; НУ "Львівська політехніка" – Л., 2002. – 315 с.*

РЕЗЮМЕ

Цапук Елена

Сущность и место инновационной разработки в сфере энергосбережения

В статье выполнен обзор современных научных подходов к толкованию понятия «инновационная разработка», рассмотрено содержание и проанализировано сущность инновационной разработки в контексте взаимосвязи с маркетингом, определено место инновационной разработки в сфере энергосбережения. На основе выявленной проблемы отсутствия единства взглядов в понимании этой категории предложено обобщенное определение. Обоснована важность и необходимость внедрения инновационных разработок на отечественном рынке энергосбережения.

RESUME

Tsapuk Olena

The essence and place of innovation development in energy conservation

The article gives an overview of current scientific approaches to the interpretation of the concept of «innovation development». There have been considered and analyzed the content of the essence of innovation in the context of the relationship with marketing. The place of innovation in the field of energy saving is defined. The definition of this category is proposed. The importance and necessity of introducing of innovative developments in the domestic market of energy saving are proved.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.

ОЦІНКА ВПЛИВУ КІНЦЕВОГО ПОПИТУ НА R&D ВИТРАТИ У ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

У роботі наведено та проаналізовано результати оцінки коефіцієнтів впливу кінцевого попиту на витрати на дослідження та розробки у промисловості України протягом 2001-2009 рр., що отримані на основі модифікованої моделі «Витрати-Випуск». Встановлено основні тенденції такого впливу за вказаний період часу.

Ключові слова: дослідження та розробки, інновації, кінцевий попит, промислова політика.

Одним з головних завдань розвитку української економіки у найближчий час є суттєве прискорення темпів зростання ВВП на підґрунті підвищення продуктивності праці на інвестиційно-інноваційних засадах. Для забезпечення сталого економічного зростання на основі інноваційної моделі розвитку необхідна активізація інноваційних процесів в економіці. При цьому орієнтирами «нової хвилі» реформ є формування механізмів, що дозволять досягти системного ефекту через відновлення цілісності національної економіки, зокрема механізму заохочення спрямування ресурсів на інноваційні цілі [1].

Нові завдання та виклики, що постають перед українською економікою, потребують адекватних змін у державній економічній політиці. Зокрема, оновлення та удосконалення потребує державна промислова політика, що повинна задовольняти вимоги сучасного етапу розвитку національної економіки. Оновлена активна державна промислова політика, з одного боку, повинна сприяти підвищенню рівня добробуту населення країни, євроінтеграції, побудові якісно нової інноваційної моделі та іншим цілям розвитку українського суспільства, встановленим у схвалених концептуальних документах. З іншого боку, вона повинна спиратися на науково обґрунтовані та аналітично забезпечені відповідні концепції, стратегії та програми. Наприклад, потребує додаткового аналітичного обґрунтування вибір критеріїв пріоритетності та визначення державою пріоритетних галузей (видів економічної діяльності).

Водночас, наявні в українській економіці ресурси є обмеженими, а ринкова економіка має природні механізми «заохочення спрямування ресурсів» (у тому числі і на інноваційні цілі), головним серед яких є конкуренція та орієнтація економічної системи на попит. Зокрема, збільшення кінцевого попиту на продукцію окремої галузі в умовах ринкової економіки призводить до зростання витрат на дослідження та розробки (далі R&D), результатом яких і є інновації як у самій галузі-продавцеві продукції, так і у тих галузях, що є з нею технологічно пов'язаними. При цьому масштаб такого системного ефекту є різним для кінцевого попиту на продукцію різних галузей. Тому оновлена державна промислова політика повинна також урахувати і максимально використовувати внутрішні механізми функціонування ринкової економіки для досягнення затверджених цілей розвитку держави, а здатність галузі створювати такий системний ефект

повинна стати одним з основних критеріїв при виборі галузевих пріоритетів у модернізованих концепціях, стратегіях та програмах розвитку промислового комплексу.

В економічній літературі на питання інноваційної діяльності звертається велика увага. Окремі аспекти інноваційних процесів розглянуто у працях О. І. Амоші, В. С. Будкіна, Л. І. Федулової та інших українських вчених [2-4]. Проте у вітчизняній економічній літературі майже відсутні авторські кількісні оцінки впливу окремих макроекономічних чинників на галузеві витрати на дослідження та розробки.

Метою нашої статті є оцінка та аналіз впливу кінцевого попиту на витрати на дослідження та розробки у промисловості України у 2001-2009 рр.

Оцінку впливу кінцевого попиту на витрати на дослідження та розробки у промисловості України проведено на основі методичного підходу, запропонованого в [5, с. 409-412], що базується на модифікованій моделі «Витрати-Випуск». Для цього розраховано коефіцієнти впливу кінцевого попиту на сукупні R&D витрати в промисловості України. Використаний методичний підхід дозволяє оцінити як коефіцієнти, що характеризують зростання рівня R&D витрат у всій економіці, так і ті, які демонструють залежність сукупного зростання R&D витрат у галузях промисловості за винятком збільшення витрат на дослідження та розробки в тій галузі, у якій відбулося зростання кінцевого попиту.

Інформаційно-статистичною базою проведеного дослідження стали офіційні дані Держкомстату України за 2001-2009 рр. про розподіл загального обсягу витрат на дослідження і розробки за видами економічної діяльності та статистичні таблиці «Витрати – Випуск» [6-19].

Для проведення розрахунків інформація статистичних таблиць «Витрати – Випуск» була агрегована до 26 видів економічної діяльності. Однак у нашій статті наведено оцінки показників лише для дванадцяти агрегованих видів промислової діяльності.

Результати проведеної оцінки коефіцієнтів впливу кінцевого попиту на галузеву продукцію на сукупні R&D витрати наведені за видами промислової діяльності у табл. 1-2 (з урахуванням таких витрат у галузі, у якій збільшився попит, та без них відповідно).

Значення коефіцієнтів у табл. 1 характеризують відсоток збільшення загальних R&D витрат у промисловості під впливом збільшення на один

відсоток кінцевого попиту на продукцію відповідного виду промислової діяльності. Так, наприклад, збільшення на один відсоток у 2001р. кінцевого попиту на продукцію видобування енергетичних матеріалів призвело б до підвищення сукупних R&D витрат у промисловості на 0,09 відсотка.

Як видно з табл. 1, значення розрахованих коефіцієнтів збільшилося для всіх без винятку видів промислової діяльності в Україні протягом 2001-2005 рр. та зменшилося для більшості видів промислової

діяльності протягом 2005-2009 рр. з загальною тенденцією до скорочення протягом усього аналітичного періоду. Саме у 2005 р. для переважної більшості видів діяльності зафіксовані найбільші значення розрахованих коефіцієнтів. При цьому зменшення значень показника протягом 2005-2009 рр. для більшості видів діяльності обумовлено інфляційними процесами та суттєвим скороченням витрат відповідних видів діяльності на дослідження та розробки у передкризовий та кризовий період.

Таблиця 1. Коефіцієнти впливу кінцевого попиту на сукупні R&D витрати в промисловості України у 2001-2009 рр., %

Види промислової діяльності	2001р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.
Видобування енергетичних матеріалів	0.09	0.10	0.13	0.07	0.06
Видобування неенергетичних матеріалів	0.15	0.41	0.19	0.09	0.10
Харчова промисловість	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05
Текстильна та шкіряна промисловість	0.04	0.03	0.06	0.04	0.07
Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	0.04	0.05	0.10	0.11	0.12
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива	0.09	0.08	0.11	0.05	0.06
Хімічне виробництво, гумові та пластмасові вироби	0.20	0.16	0.31	0.15	0.32
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0.07	0.10	0.10	0.11	0.06
Металургія та оброблення металу	0.12	0.13	0.12	0.06	0.08
Виробництво машин та устаткування	0.46	0.67	0.83	0.38	0.51
Інші види виробництва	0.09	0.09	0.07	0.08	0.07
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0.06	0.06	0.08	0.03	0.05

Необхідно зазначити, що і у 2001р., і у 2009р. найбільший приріст R&D витрат у промисловості спричиняло збільшення кінцевого попиту на продукцію виробництва машин та устаткування. При цьому найбільшим темп зростання показника був для деревообробної і целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи (значення у 2009р. збільшилося втричі порівняно з 2001р.), а темп скорочення – відразу для чотирьох видів діяльності – для видобування енергетичних матеріалів, видобування неенергетичних матеріалів, виробництва коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива, металургії та обробленні металу (зменшилося відповідно в 1,5 рази).

Лише для чотирьох видів промислової діяльності (для текстильної та шкіряної промисловості, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи, хімічного виробництва, гумових та пластмасових виробів, виробництва машин та устаткування) відбулося зростання розрахованих коефіцієнтів на кінець аналітичного періоду порівняно з його початком. Отже, протягом періоду часу, що аналізується, у промисловості України збільшився вплив кінцевого попиту на продукцію відповідних видів діяльності на R&D витрати.

Як свідчать розрахунки західних вчених, у розвинутих країнах світу коефіцієнти впливу кінцевого попиту на R&D витрати зростають, а найбільшими є значення показників саме у високотехнологічних видах економічної діяльності (див. детальніше [5, с. 415-417]). Отже, у галузевій структурі української промисловості відбуваються певні позитивні зміни. Водночас, показники, розраховані для окремих видів діяльності української промисловості, у 10-50 разів менші за відповідні значення, розраховані, наприклад, для США. Встановлені розбіжності обумовлені тим, що з одного боку, незважаючи на певну переорієнтацію української

промисловості на потреби кінцевого попиту, вона досі залишається технологічно відсталою, а з іншого, - сукупні витрати на дослідження та розробки в собівартості вітчизняної промислової продукції – значно нижчі, ніж у розвинутих країнах світу.

Коефіцієнти у табл. 2 характеризують у відсотках вплив збільшення на один відсоток кінцевого попиту на продукцію відповідного виду діяльності на сукупні R&D витрати у всіх інших видах промислової діяльності. При цьому різниця між відповідними значеннями табл. 1 та табл. 2 наведена у табл. 3 та дорівнює відсотковому зростанню галузевих R&D витрат під впливом збільшення на один відсоток кінцевого попиту на власну продукцію галузі.

Так, наприклад, збільшення на один відсоток у 2001р. кінцевого попиту на продукцію видобування енергетичних матеріалів призвело б до підвищення сукупних R&D витрат в інших видах промисловості на 0,05 відсотка (див. табл. 2) та у самому видобуванні енергетичних матеріалів - на 0,04 відсотка (різниця між відповідними значеннями табл. 1 та табл. 2, див. табл. 3). Отже, саме значення показників в табл. 2 характеризують міжгалузевий попит на дослідження та розробки, спричинений кінцевим попитом на продукцію відповідної галузі.

Як видно з табл. 2, кінцевий попит на продукцію таких видів діяльності, як видобування неенергетичних матеріалів, металургія та оброблення металу, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива спричиняв витрати на дослідження та розробки в інших видах промислової діяльності більшою мірою, ніж кінцевий попит на іншу промислову продукцію. Водночас, протягом 2001-2005 рр. значення коефіцієнтів зростали, а протягом 2005-2009 рр. – скорочувалися майже для всіх видів промислової діяльності.

Таблиця 2. Коефіцієнти впливу кінцевого попиту на продукцію галузі на сукупні R&D витрати інших галузей промисловості України у 2001-2009 рр., %

Види промислової діяльності	2001р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.
Видобування енергетичних матеріалів	0.05	0.07	0.08	0.03	0.04
Видобування неенергетичних матеріалів	0.09	0.08	0.16	0.05	0.07
Харчова промисловість	0.03	0.03	0.05	0.04	0.04
Текстильна та шкіряна промисловість	0.03	0.03	0.04	0.03	0.04
Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	0.04	0.05	0.09	0.05	0.09
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива	0.08	0.07	0.10	0.03	0.05
Хімічне виробництво, гумові та пластмасові вироби	0.04	0.05	0.05	0.03	0.03
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0.06	0.08	0.09	0.02	0.05
Металургія та оброблення металу	0.08	0.12	0.11	0.05	0.07
Виробництво машин та устаткування	0.03	0.02	0.03	0.02	0.02
Інші види виробництва	0.09	0.09	0.07	0.06	0.07
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0.05	0.06	0.08	0.03	0.04

Таблиця 3. Коефіцієнти впливу кінцевого попиту на продукцію галузі на внутрішньогалузеві R&D витрати у 2001-2009 рр., %

Види промислової діяльності	2001р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.
Видобування енергетичних матеріалів	0.04	0.03	0.05	0.04	0.02
Видобування неенергетичних матеріалів	0.05	0.33	0.03	0.04	0.02
Харчова промисловість	0.02	0.01	0.00	0.01	0.01
Текстильна та шкіряна промисловість	0.01	0.01	0.01	0.01	0.03
Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	0.00	0.00	0.01	0.06	0.03
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01
Хімічне виробництво, гумові та пластмасові вироби	0.16	0.11	0.26	0.12	0.29
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0.01	0.02	0.02	0.10	0.00
Металургія та оброблення металу	0.04	0.01	0.01	0.01	0.01
Виробництво машин та устаткування	0.43	0.65	0.80	0.36	0.48
Інші види виробництва	0.00	0.00	0.00	0.02	0.00
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0.01	0.00	0.01	0.00	0.00

Зазначимо, що у 2009р. витрати на дослідження та розробки, що були необхідні для задоволення кінцевого попиту на продукцію такого виду діяльності, як інші види виробництва, були понесені на 99% іншими видами промислової діяльності (розраховано як відношення відповідних значень коефіцієнтів у табл. 2 та табл. 1); на продукцію виробництва інших неметалевих мінеральних продуктів – на 96%; на продукцію виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – на 93%. Водночас, зростання кінцевого попиту на продукцію таких видів діяльності, як виробництво машин та устаткування, хімічне виробництво, гумові та пластмасові вироби, призводило переважно до внутрішньогалузевих R&D витрат.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу результатів оцінки впливу кінцевого попиту на R&D витрати у промисловості України необхідно зазначити, що вітчизняна промисловість протягом 2001-2009 рр. залишається технологічно відсталою та високозатратною порівняно із розвиненими країнами світу. Загальний рівень витрат на дослідження та розробки у валовій доданій вартості вітчизняної промисловості є значно нижчим, ніж у провідних державах.

Водночас із формуванням ринкової моделі поступово розвиваються зафіксовані певні позитивні тенденції в

динаміці структурних параметрів української промисловості. Зокрема, збільшився вплив кінцевого попиту на R&D витрати для текстильної та шкіряної промисловості, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи, хімічного виробництва, гумових та пластмасових виробів, виробництва машин та устаткування.

Для такого виду промислової діяльності, як виробництво машин та устаткування, зафіксовано найбільші значення коефіцієнтів впливу кінцевого попиту на R&D витрати в промисловості України протягом 2001-2009 рр. При цьому кінцевий попит на продукцію цього виду діяльності більшою мірою стимулює внутрішньогалузеві R&D витрати, ніж зовнішньогалузеві. R&D витрати для задоволення кінцевого попиту на продукцію виробництва інших неметалевих мінеральних продуктів, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, інших видів виробництва були понесені переважно іншими видами промислової діяльності. Отже, одним з напрямків державної промислової політики щодо стимулювання R&D витрат в економіці повинна стати підтримка кінцевого попиту (наприклад, шляхом сприяння експорту) на продукцію саме зазначених видів промислової діяльності.

Список літератури

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір [Електронний ресурс] : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416с. // Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
2. Амоша, О. І. Аналіз причин низької інноваційної активності високотехнологічних підприємств України [Текст] / О. І. Амоша, Л. М. Саломатіна, С. Л. Передерій // Економіка промисловості. – 2011. - №56(4). – С. 165-179.
3. Будкін, В. Інноваційна модель розвитку національних економік [Текст] / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – №6. – С. 67-78.
4. Федулова, Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – №1. – С. 87-100.
5. Dietzenbacher E. Externalities of R&D Expenditures / E. Dietzenbacher, B. Los // Economic Systems Research. – 2002. - №4.- P.407-425.
6. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2001 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2003. – 51 с.
7. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2002 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2004. – 51 с.
8. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2003 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2005. – 51 с.
9. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2004 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2006. – 52 с.
10. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2005 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2007. – 52 с.
11. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2006 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – 52 с.
12. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2007 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009. – 52 с.
13. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2008 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – 52 с.
14. Експериментальна таблиця Витрати-Випуск України за 2009 рік в цінах споживачів [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2011. – 52 с.
15. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2002. – 316 с.
16. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2004. – 360 с.
17. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2007. – 350 с.
18. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009. – 365 с.
19. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – 347 с.

РЕЗЮМЕ

Чебанов Александр

Оценка влияния конечного спроса на R&D расходы в промышленности Украины

В работе представлены и проанализированы результаты оценки коэффициентов влияния конечного спроса на расходы на исследования и разработки в промышленности Украины в течение 2001-2009 гг., полученные на основе модифицированной модели «Затраты-Випуск». Выявлены основные тенденции такого влияния за указанный период времени.

RESUME

Chebanov Oleksandr

The estimation of final demand influence on R&D expenditures in the Ukrainian industry

We have presented and analyzed the results of estimation of indicators of final demand influence on R&D expenditures in the Ukrainian industry during 2001-2009, which are based on the modified Input-Output model. The main trends of the influence are revealed over this period.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ ЧИ РЕВАЛЬВАЦІЯ ГРИВНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто взаємозв'язок між торговельним балансом та валютним курсом. Досліджено вплив дисбалансів торговельного балансу на зміну валютного курсу в країні. Запропоновано прогноз напряму зміни валютного курсу з урахуванням динаміки зміни стану торговельного балансу.

Ключові слова: валютний курс, девальвація, торговельний баланс, оцінка, прогноз

Зміна валютного курсу впливає як на протікання економічних процесів, так і на багатство окремої країни або нації (можливість отримати певну кількість закордонних благ). Зростання валютного курсу (ревальвація) означає, що резиденти отримують можливість придбати більше товарів з тих країн, де відбулася девальвація курсу. Водночас девальвація національної валюти, особливо стрибкоподібна, швидко збіднює націю у світовому масштабі, тобто проходить миттєвий від'ємний перерозподіл світового багатства, при якому країна та нація втрачає значні активи. Тому дослідження проблем коливань валютного курсу національної грошової одиниці та причин їх виникнення залишаються і будуть залишатися актуальними протягом існування різноманітних валютних систем.

Вивчення впливу різноманітних чинників на валютний курс є завданням неординарним, вирішення якого дозволяє виявляти приховані механізми та зробити деякі припущення відносно майбутньої корекції валютного курсу певної країни відносно валюти іншої країни або групи країн.

Проблемі дослідження становлення валютного курсу та можливості його зміни під дією різних економічних та неекономічних чинників присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Серед них можна назвати: Стенлі Л. Брю, В. Геєця, А. Гальчинського, Б. Данилишина, С. Панчишина, В. Пинзеника, Пола А. Самуелсона, С.Фішера та багатьох інших.

Метою нашої статті є визначення залежності валютного курсу від стану торговельного балансу. Нами проведено аналіз зміни валютного курсу України в минулому та запропоновано окремі прогнозні оцінки його розвитку на майбутнє.

Серед сукупності завдань можна виокремити наступні як основні: дослідити напрями зміни торговельного балансу за визначений період (2005–2011 рр.); проаналізувати динаміку зміни валютного курсу; встановити вплив стану торговельного балансу на зміну валютного курсу національної валюти; зробити прогноз можливого напряму його зміни.

Валютний курс – це показник, який демонструє, скільки одиниць однієї валюти обмінюють на одиницю іншої валюти в певний момент часу.

Валютний курс - це грошова вартість національної валюти в одиницях іншої валюти, яка залежить від попиту та пропозиції валюти, політичних, економічних і

соціальних чинників [1].

Валютний курс – це глибинний індикатор, який відображає стан економіки країни і залежить від багатьох різноманітних показників. Здебільшого вважається, що на нього впливають лише економічні показники: стан торговельного балансу; попит і пропозиція валюти на ринку; загальний стан платіжного балансу; рівень та динаміка інфляційних процесів; грошово-кредитна політика національного банку (грошова база, облікова ставка, величина золотовалютних резервів та ін.); економічна політика уряду; бюджетний дефіцит та ін. Але на цей показник впливають різноманітні процеси, що відбуваються в суспільстві: політичні процеси (вибори, суспільні протести, соціальні збурення, нерозвиненість політичних інституцій); екологічний стан довкілля; суспільні очікування політичних чи економічних змін; форс-мажорні обставини (засуха, повінь, землетрус); стан та розвиненість фінансових інституцій; інтегрованість країни у світову господарську систему та ін.

Тобто, можна зробити висновок, що валютний курс – це показник, який залежить від багатьох факторів (на нього впливає багато залежних та незалежних змінних) і при невтлучанні державних інституцій з метою його регулювання він закономірно коливається в різні сторони.

Головною фінансовою інституцією, яка контролює і є відповідальною за валютний курс та притримується завчасно визначеної і відповідно затвердженої курсової політики, є головний (національний) банк країни. Центральний банк будь-якої країни зобов'язаний утримувати або впливати на зміну валютного курсу згідно із засадами грошово-кредитної політики. Необхідно зазначити, що утримання або зміна валютного курсу, що вступає у протиріччя до стану економічної системи або світової економічної кон'юнктури, можливе лише в короткостроковому періоді і залежить від можливості застосування фінансових важелів «регулятором», а також від наявності та величини золотовалютних резервів і можливості та умов здійснення зовнішніх запозичень.

Одним з головних чинників, який впливає на попит і пропозицію іноземної валюти на ринку, є стан торговельного балансу, тобто співвідношення між експортом та імпортом товарів та послуг. Вступивши в СОТ Україна майже втратила можливість до протекціонізму, тобто для захисту вітчизняних

виробників та закриття внутрішнього ринку для іноземних товаровиробників. На сьогодні можливість застосування тарифних бар'єрів є значно обмеженою. Величина експорту та імпорту тепер здебільшого залежить від попиту та пропозиції на товари та послуги, від конкурентних переваг вітчизняних та іноземних товаровиробників, а також від курсу національної валюти.

Вважаючи товарний експорт та імпорт головними чинниками, які впливають на попит і пропозицію іноземної валюти на внутрішньому ринку, а також на формування валютного курсу, простежимо залежність між станом торговельного балансу та його впливом на зміну валютного курсу протягом 2005–2011 років (табл. 1).

Таблиця 1. Показники зовнішньоторговельного балансу, золотовалютних резервів та офіційного курсу гривні до долара США

Показники	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Експорт товарів і послуг (млн. дол. США)	44378	50239	64001	85612	54253	69255	88844
Імпорт товарів і послуг (млн. дол. США)	-43707	-53207	-72153	-99962	-56206	-73239	-97762
Баланс товарів та послуг (млн. дол. США)	671	-3068	-8152	-14350	-1953	-3984	-8918
Резервні активи (млн. дол. США)	-10425	-1999	-8980	-1080	5654	-8460	2455
Офіційні резервні активи на кінець періоду (млн. дол. США)	19391	22358	32479	31543	26505	34576	31795
Офіційний курс до долара США на кінець періоду (грн. за 100 дол. США)	512,47	505,00	505,00	770,00	798,50	796,17	798,98

* За даними <http://www.bank.gov.ua>

Для аналізу впливу торговельного балансу на валютний курс пропонується застосувати модель AD-AS (модель попиту і пропозиції на товарному ринку) видозмінивши її згідно з метою нашого дослідження (рис. 1, 2).

При цьому замінимо AD (попит на товари та послуги) на I (імпорт, що означатиме попит на іноземну валюту), а AS (пропозиція товарів та послуг) на E (експорт, що означатиме пропозицію іноземної валюти на внутрішньому ринку). По осі ординат зліва замість р

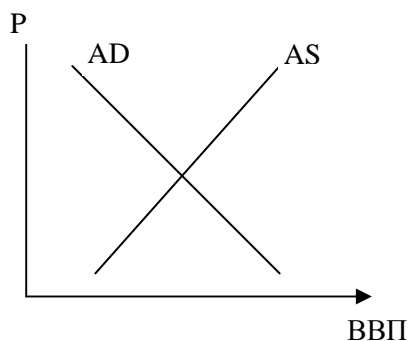

Рис.1. Рівновага на товарному ринку [8]

(ціни на товари та послуги) вставимо в.к. (вартість іноземної валюти в одиницях національної валюти), справа – показники торговельного балансу (спрямованість вектора вниз показує на обернену залежність між станом торговельного балансу та валютним курсом), а по осі абсцис знизу – В (кількість валюти на ринку, яка утворюється в результаті зовнішньоторговельних операцій), зверху – відображення змін за роками. Іноземною валютою виступатиме долар США.

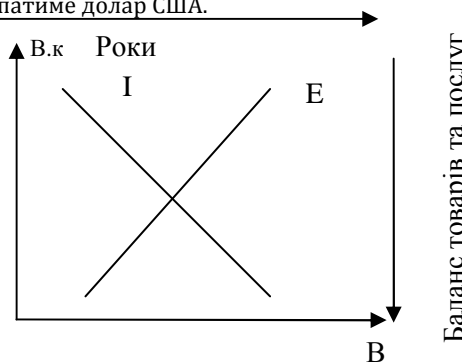

Рис.2. Рівновага на валютному ринку залежно від зміни експорту та імпорту

Як бачимо з таблиці 1, за період 2005-2011 рр. приріст імпорту відбувався вищими темпами, ніж приріст експорту. Позитивний баланс спостерігається тільки у 2005 році, коли експорт переважав імпорт на 671 млн. дол., але це є скоріш винятком, ніж правилом, оскільки у всі інші досліджувані роки тенденція є зворотною. Валютний курс значно змінився тільки у 2008 році, з 505 грн. за 100 доларів США на початок року до 770 грн. за 100 дол. США на кінець року. Тепер розіб'ємо досліджуваний період 2005-2011 роки на два

півперіоди: 2005-2008 роки і 2008-2011 роки.

Якщо подивитися на рис. 3, то бачимо що за період 2005-2008 роки сальдо зовнішньоторговельного балансу змінилося з позитивного (671 млн. дол.) на початок періоду до негативного (-14350 млн. дол.) на кінець.

Валютний курс за цей період був стабільним (512,47 – 505грн. за 100 дол. США) до середини 2008 року, після чого відбулася значна корекція валютного курсу у бік збільшення до 770 грн. за 100 дол. США. Зовнішньоторговельний баланс на кінець 2007 року був

негативний і становив мінус 8152 млн. дол.

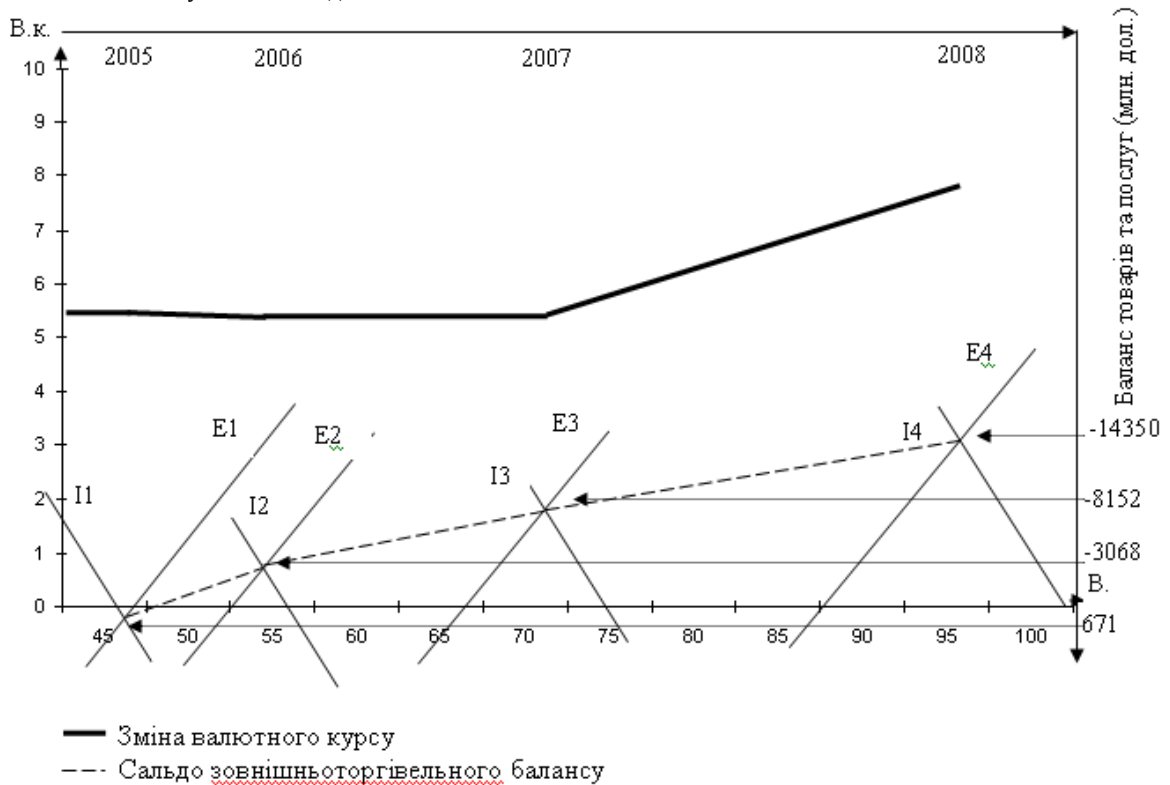

Рис. 3. Залежність між сальдо зовнішньоторговельного балансу та валютним курсом за період 2005-2008 роки*

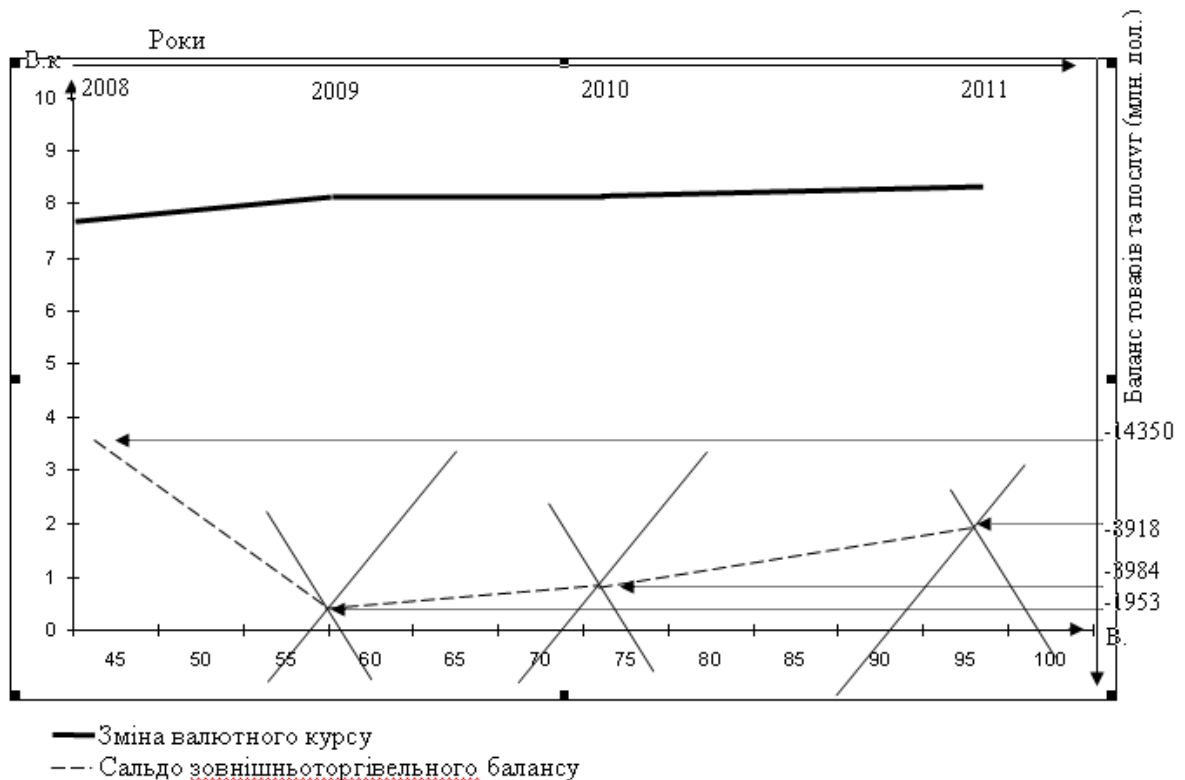

Рис. 4. Залежність між сальдо зовнішньоторговельного балансу та валютним курсом за період 2008-2011 роки*

*Розроблено автором.

Розглянемо період 2008-2011 роки (рис. 4). Після девальвації гривні з 505 грн. за 100 дол. США у 2007 році до 770 грн. за 100 дол. США у 2008 році

зовнішньоторговельний баланс покращився з (-14350) млн. дол. США на кінець 2008 року до (-1953) млн. дол. США на кінець 2009 року. У наступні два роки стан

торгівельного балансу погіршувався (-3984 млн. дол.) у 2010 році і (-8918 млн. дол.) у 2011 році. Валютний курс за 2009-2011 роки залишався майже незмінним (796,17 - 798,98 грн. за 100 дол. США).

Якщо порівняти розвиток подій за ці два періоди, то можна спостерігати деякі закономірності:

- у 2005-2007 і у 2009-2011 роках сальдо зовнішньоторговельного балансу змінювалось у одному напрямі;
- величина сальдо зовнішньоторговельного балансу відрізнялася несуттєво: 2005р.(671 млн. дол.) - 2009р.(-1953 млн. дол.); 2006р.(-3068 млн. дол.) - 2010р.(-3984 млн. дол.); 2007р.(-8152 млн. дол.) - 2011р.(-8918 млн. дол.);
- валютний курс був майже незмінний: 2005-2007 роки (512,47 - 505 грн. за 100 дол. США); 2009-2011 роки (798,50 - 798,98 грн. за 100 дол. США);
- як за період 2005-2007, так і за період 2009-2011 роки приріст імпорту перевищує приріст експорту як в абсолютних показниках, так і у відсотковому значенні.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити наступні висновки:

1. При збереженні або поглибленні негативних диспропорцій між величиною експорту та імпорту девальвація гривні є неминучою. Це лише справа часу.

2. Чим довше утримуватиме Національний банк України курс гривні на рівні 8 грн. за 1 доллар США, при зростаючому від'ємному торговельному балансі, тим болючіше може бути падіння національної валюти.
3. Помірна, передбачувана девальвація гривні є найбільш прийнятним варіантом вирішення проблеми врівноваження торговельного балансу в короткостроковому періоді.
4. Девальвація гривні знижуватиме рівень життя населення та створюватиме додатковий тиск на бюджет.
5. Надходження позичкового або спекулятивного капіталу в країну від нерезидентів не вирішує проблему валютного курсу, а лише відтермінує її вирішення. Водночас необхідно зауважити, що посилення кризових явищ у світі може спровокувати погіршення економічної кон'юнктури в країні, що призведе до миттєвого виведення іноземного капіталу і, як наслідок, значної девальвації гривні (Що ми і бачили у 2008 році, і це при значній підтримці МВФ. Співробітництво з МВФ на цей момент припинено через невиконання попередніх домовленостей та вимог).
6. Без вирішення комплексних системних проблем в економіці питання стабільного ринкового курсу не може бути вирішене в довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс] / В. М. Гриньова. - Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1226042538391/ekonomika/derzhavne_regulyvannya_ekonomiki_-_grinova_vm.
2. [Електронний ресурс] : статистичні данні Національного банку України. - Режим доступу : www.bank.gov.ua.
3. [Електронний ресурс] : статистичні дані Державної служби статистики України. - Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Пинзенік, В. Прихована девальвація йде вже давно [Електронний ресурс] / В. Пинзенік. - Режим доступу : http://economics.lb.ua/interview/2012/09/21/171535_pinzenik_prihovana_devalvatsiya.html.
5. Береславська, О. Особливості впливу валютного курсу на внутрішні ціни в Україні [Електронний ресурс] / О. Береславська // Вісник Національного банку України. - №3. - 2007. - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=46274>.
6. Журавка, Ф. О. Вплив девізної політики НБУ на обмінний курс гривні [Електронний ресурс] / Ф. О. Журавка. - Режим доступу : http://www.academy.sumy.ua/images/stories/docs/K_BOA/Zhuravka_3.pdf.
7. Петрик, О. Перехід до більшої гнучкості обмінного курсу - виклик часу / О. Петрик // Вісник НБУ. - 2005. - №6. - С.4-11.
8. Панчишин, С. М. Макроекономіка [Електронний ресурс] / С. М. Панчишин. - Режим доступу : <http://vipbook.info/nauka-i-ucheba/ekonomika/20824-ranchishin-s.m.-makroekonomika.html>.

РЕЗЮМЕ

Черничко Станислав

Девальвація или ревальвація гривни: перспективи для України

В статті розглянуто взаємозв'язок між торговим балансом і валютним курсом. Исследовано вплив дисбалансів торгового балансу на зміну валютного курсу в країні. Предложено прогноз напрямлення зміни валютного курсу з урахуванням динаміки зміни стану торгового балансу.

RESUME

Chernychko Stanislav

Devaluation or revaluation of the hryvnia: prospects for Ukraine

The article deals with the relationship between trade balance and exchange rate. The influence of imbalances of trade balance to changes in exchange rates in the country is investigated. A forecast direction of change of the exchange rate based on the dynamics of change of the trade balance is proposed.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2012 р.

ОЦІНКА РІВНЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Визначено чинники впливу зовнішнього середовища на розвиток вітчизняної роздрібною торгівлі. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлено основні зовнішні фактори та здійснено оцінку рівня їх впливу на розвиток роздрібною торгівлі.

Ключові слова: роздрібна торгівля, зовнішнє середовище, чинники впливу.

Характер та особливості розвитку вітчизняної роздрібною торгівлі загалом визначаються зовнішнім середовищем. Пріоритетна в ринкових умовах маркетингова концепція управління ефективне функціонування та розвиток підприємства як відкритої економічної системи пов'язує з необхідністю урахування чинників зовнішнього середовища [1 – 2]. Останнє об'єднує «такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові заклади, постачальники, фінансові організації і джерела трудових ресурсів, релевантні стосовно операцій організації» [3]. Економічна теорія зовнішні фактори поділяє на чинники прямого впливу, які безпосередньо впливають на «операції організації» [2; 4], та непрямого, які можуть не робити прямого негайного впливу на операції, проте, позначаються на них [5]. Причому вплив цих чинників простежується як у межах загального економічного циклу розвитку, так і на окремих його стадіях.

Розвиток вітчизняної роздрібною торгівлі став предметом наукового зацікавлення сучасних вчених. Глибокі дослідження авторських колективів під керівництвом визнаних фахівців – професорів В. В. Апопця, А. А. Мазаракі, А. А. Садекова, О. О. Шубіна та ін. [6-9] дозволи окреслити коло сучасних проблем в українській роздрібною торгівлі та визначити шляхи їх розв'язання. У результаті вивчення особливостей розвитку роздрібною торгівлі на різних фазах економічного циклу визначено закономірність (мінімальний обсяг роздрібною товарообороту на фазі депресії за переважанням частки продовольчих товарів; його повільне зростання на фазі поживлення та вирівнювання товарної структури; значний приріст роздрібною реалізації на фазі підйому, трансформація товарної структури в бік зростання частки непродовольчих товарів; зниження обсягу товарообороту та зростання частки продовольчих товарів у його структурі на фазі кризи), які підтверджують вплив циклічного розвитку національного господарства на функціонування роздрібною торгівлі. Тобто зміна основних макроекономічних показників спричиняє певний вплив на розвиток роздрібною торгівлі, проте залишається не визначеним рівень впливу цих чинників.

Метою нашої статі є встановлення рівня впливу зовнішніх чинників на розвиток роздрібною торгівлі.

Для розв'язання вищевказаних завдань використано економетричну модель, ендогенною змінною (y) якої є обсяг роздрібною товарообороту за відповідний період, а екзогенними змінними (x_i) – макроекономічні

чинники розвитку економіки України та безпосередньо галузеві чинники. З точки зору практичної значущості, макроекономічні чинники впливу представлені наступними показниками: частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті, % (x_1), кількість підприємств роздрібною торгівлі, тис. од. (x_2), середньорічна кількість населення, млн. осіб (x_3), доходи населення, млрд. грн. (x_4), валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млрд. грн. (x_5), інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млрд. грн. (x_6), виробництво сільськогосподарської продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x_7), виробництво промислової продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x_8), імпорт товарів та послуг, млрд. дол. США (x_9), прямі іноземні інвестиції, млрд. дол. (x_{10}), кількість ринків з продажу споживчих товарів на кінець року, тис. од. (x_{11}), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x_{12}), прямі іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, млрд. дол. США (x_{13}), валова додана вартість підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x_{14}).

Кореляційно-регресійний аналіз впливу чинників на розвиток роздрібною торгівлі здійснено за період повного економічного циклу з 1995 р. до 2009 р., який складається з чотирьох фаз: I фаза - депресія (1996 – 1999 рр.), II фаза - поживлення (2000 – 2003 рр.), III фаза - піднесення (2004 р. – перша половина 2008 р.), IV фаза - криза (друга половина 2008 р. – перша половина 2009 р.) [10, с. 145 – 146]. За результатами аналізу встановлено, що найменш щільний лінійний зв'язок із обсягом роздрібною товарообороту мають кількість ринків з продажу споживчих товарів ($r = 0,52$); частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті ($r = 0,71$), що пояснюється існуванням в Україні незадоволеного попиту; виробництво промислової продукції ($r = 0,76$), яке враховує не лише виробництво споживчих товарів (табл. 1). Тому із подальшого дослідження ці чинники було відкинуто.

Доходи населення (x_4), валовий внутрішній продукт (x_5), прямі іноземні інвестиції (x_{10}) та валова додана вартість підприємств торгівлі (x_{14}) демонструють найбільшу щільність зв'язку ($r > 0,99$). Для більш об'єктивного вираження залежності між показниками застосовано коефіцієнт еластичності, який показує, як у середньому змінюється результативна ознака при зміні чинника впливу на 1 % (табл. 1). Таким чином, розрахунок коефіцієнтів еластичності за кожним з чинників, регресійне рівняння залежності обсягів роздрібною товарообороту від яких є статистично

значущим, засвідчив, що найбільший вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту у порядку убування здійснює зміна середньорічної кількості населення (x3), частки продовольчих товарів у роздрібному товарообороті (x1), кількість підприємств роздрібногo торгівлі (x2), імпорту товарів та послуг (x9), прями іноземні інвестиції у підприємства торгівлі (x13) тощо. При цьому знак при коефіцієнті еластичності, який

вказує на прямий або обернений зв'язок між результативною ознакою та відповідним чинником, має очікуване значення. Так між обсягом роздрібногo товарообороту та зміною таких чинників, як частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті (x1), кількість підприємств роздрібногo торгівлі на кінець року (x2), середньорічна кількість населення (x3), існує обернений зв'язок.

Таблиця 1. Статистичні характеристики простих лінійних регресійних рівнянь

Чинник	Параметр а	Параметр b	Коефіцієнт кореляції r	Коефіцієнт детермінації	F-критерій Фішера	t-критерій Ст'юдента		Коефіцієнт еластичності
						ta	tb	
x1	368,89	-5,77	0,7146	0,5108	13,57	4,61	-3,68	-3,664
x2	326,16	-2,59	0,8014	0,6422	23,33	6,02	-4,69	-3,124
x3	1862,79	-36,8	0,8403	0,7061	31,23	5,83	-5,59	-22,552
x4	-5,49	0,37	0,9957	0,9914	1495,37	-1,86	38,67	1,069
x5	-12,75	0,26	0,9962	0,9924	1705,33	-4,40	41,29	1,161
x6	-0,4	1,002	0,8951	0,8012	52,39	-0,03	7,24	1,005
x7	-49,04	1,78	0,9589	0,9194	148,32	-4,04	12,18	1,62
x8	-37,41	0,58	0,7612	0,5795	17,91	-1,21	4,23	1,473
x9	-26,58	3,26	0,9381	0,8801	95,39	-2,03	9,77	1,336
x10	6,1	5,95	0,9934	0,9868	970,23	1,80	31,15	0,923
x11	-89,21	69,14	0,5271	0,2779	5,00	-1,15	2,24	2,128
x12	21,13	24,39	0,9783	0,9571	290,13	3,79	17,03	0,733
x13	-19,09	60,50	0,9748	0,9503	248,66	-2,44	15,77	1,241
x14	0,007	1,81	0,9977	0,9954	2820,21	0,003	53,11	0,999

Проведене дослідження виявило максимальний вплив на обсяг товарообороту, за одночасної перевірки гіпотези про адекватність моделі за допомогою F – критерію Фішера та значущість коефіцієнтів кореляції за допомогою t – критерію Ст'юдента, за переважною більшістю з досліджуваних екзогенних факторів.

Спираючись на основні принципи формування множинних регресійних моделей (принципи системності, комплексності, кібернетики, математичного моделювання), ми виокремили обов'язкові вимоги до створення адекватної моделі: мінімізація рівнів, складу та простота специфікації (типу, змінних, зв'язків тощо) моделі; запобігання дублювання чинників; вибір мінімально можливої сукупності ендогенних та екзогенних змінних.

Враховуючи різний характер впливу та ієрархічність, пропонуємо побудову трьох багатofакторних моделей, що враховують сукупний вплив на товарооборот загальноекономічних чинників, галузевих та специфічних, що характеризують умови конкуренції в роздрібній торгівлі.

Серед загальноекономічних чинників, з урахуванням щільності зв'язку з товарооборотом (yз), обрано такі: середньорічна кількість населення, млн. осіб (x3), доходи населення, млрд. грн. (x4), валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млрд. грн. (x5), інвестиції у основний капітал у фактичних цінах, млрд. грн. (x6), виробництво сільськогосподарської продукції у фактичних цінах, млрд. грн. (x7), імпорту товарів та послуг, млрд. дол. США (x9), прями іноземні інвестиції, млрд. дол. (x10). Побудована багатofакторна модель має такий вигляд:

$$y_3 = -277,72 + 5,39x_3 + 0,07x_4 + 0,29x_5 + 0,01x_6 - 0,27x_7 + 0,04x_9 - 0,25x_{10} \quad (1)$$

Розраховані статистичні характеристики (R2=0,99, F=4026,2) свідчать про якість побудованої моделі.

Серед галузевих чинників, з урахуванням щільності зв'язку з товарооборотом (yг), обрано такі: кількість підприємств роздрібногo торгівлі, тис. од. (x2), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x12), прями іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, млрд. дол. США (x13), валова додана вартість підприємств торгівлі у фактичних цінах, млрд. грн. (x14). Побудована модель має вигляд:

$$y_2 = -26,13 + 0,24x_2 + 4,99x_{12} + 6,74x_{13} + 1,37x_{14} \quad (2)$$

Розраховані статистичні характеристики (R2=0,99, F=3962,7) також свідчать про якість побудованої моделі.

Для обґрунтування доцільності залучення окремих незалежних чинників до моделі, що враховує конкурентні умови в торгівлі, визначено їх відповідність висунутим вимогам, галузевій специфіці (спрямованість на задоволення платоспроможних потреб і вимог кінцевого споживача) та сучасним особливостям конкуренції в роздрібній торгівлі [10, с. 181]. Рівень конкуренції в роздрібній торгівлі та її особливості характеризують такі показники, як частка продовольчих товарів у роздрібному товарообороті, кількість підприємств роздрібногo торгівлі, кількість ринків з продажу споживчих товарів. Унаслідок того, що відбиття ділової активності та рівня конкурентоспроможності торговельних підприємств на ринку є показник їх кількості, то пропонується його залучення до моделі.

Спрямованість роздрібногo торгівлі на задоволення попиту і вимог кінцевого споживача обумовлює виокремлення таких чинників, як середньорічна кількість та доходи населення з позиції наявності реальної потреби та її фінансового забезпечення; валовий внутрішній продукт, виробництво сільськогосподарської продукції, виробництво

промислової продукції, імпорт товарів та послуг з позиції наявності та зміни пропозиції.

Сучасний період функціонування національного господарства знаходиться на перетині фаз кризи та депресії понижувальної хвилі п'ятого К-циклу економічного розвитку [10, с. 146], що обумовлює пріоритетність для населення фінансового забезпечення потреби під час здійснення покупки. Тому до регресійної моделі пропонується внести показник «доходи населення». Поряд з цим специфіка конкуренції в сучасній роздрібній торгівлі обумовлює значну вагомість якісної складової під час прийняття рішення щодо здійснення покупки. Тому пропонується серед чинників, що залишилися (інвестиції в основний капітал, прямі іноземні інвестиції, інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі, прямі іноземні інвестиції у підприємства торгівлі, валова додана вартість підприємств торгівлі) обрати показник інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі, який, по-перше, характеризує якість розвитку торговельних підприємств шляхом отримання додаткових можливостей щодо залучення ресурсів, інноваційних технологій, розширення спектру послуг тощо, що сприяє підвищенню задоволення кінцевого споживача; по-друге, є цілеспрямованим на торговельні підприємства порівняно з показниками інвестицій в основний капітал, прямі іноземні інвестиції; по-третє, не залежить від зміни зовнішньої політики порівняно з показником прямих іноземних інвестицій у підприємства торгівлі. Грунтуючись на такій логіці, до моделі, що відтворює вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту (y) зміни екзогенних чинників, які є незалежними між собою та мають найбільш вагомий (вирішальний) вплив на ендогенну змінну, пропонуємо залучити такі: кількість підприємств роздрібногo торгівлі (x2), доходи населення (x4), інвестиції в основний капітал підприємств торгівлі (x12).

У результаті багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу та розрахунку критеріїв достовірності кожного коефіцієнта b_i для оцінки доцільності включення окремих екзогенних чинників у модель одержано рівняння множинної регресії, що має такий вигляд:

$$y_z = -22,02421459 + 0,189334824 x_2 + 0,298271686 x_4 + 6,360557289 x_{12} \quad (3)$$

Коефіцієнт множинної кореляції, який вимірює одночасний вплив незалежних змінних на результативну (R = 0,9998) та коефіцієнт множинної детермінації (R² = 0,9996), що показує, яка частка варіації досліджуваногo показника пояснюється впливом факторів, залучених до моделі, є значущими та вказують на задовільну узгодженість моделі з емпіричними даними, зміна обраних чинників має істотний вплив на зміну обсягу роздрібногo товарообороту. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дозволяє зробити висновок про якість прийнятності моделі. Значення F-статистики (F = 9901,2893) свідчить про загальну якість (адекватність) моделі для прийнятого рівня значущості на рівні 5 % (Fтабл = 3,59). Аналіз t-статистик свідчить про значущість коефіцієнтів кореляції (їх фактичні значення $t_a = -4,82$, $t_{b2} = 5,14$; $t_{b4} = 29,97$; $t_{b12} = 11,66$) перевищують табличне (табл = 2,2) для відповідної кількості ступенів свободи та прийнятого 5 % рівня значущості).

Розраховані окремі коефіцієнти еластичності свідчать, що за рівності решти умов, якщо кількість підприємств торгівлі (x2) збільшиться на 1%, відносний приріст обсягу товарообороту прогнозовано збільшиться на 0,23%; при зростанні доходів населення (x4) на 1 % – збільшиться на 0,86%; збільшення інвестицій в основний капітал підприємств торгівлі (x12) на 1% призведе до збільшення обсягу товарообороту на 0,19 %.

Ця модель дозволяє передбачити майбутній розвиток роздрібногo товарообороту при зміні окреслених чинників, що визначають умови конкуренції в торгівлі.

У наступних дослідженнях планується визначити коло пріоритетних чинників впливу зовнішньогo середовища на функціонування вітчизняногo роздрібногo торгівлі на окремих фазах економічного циклу розвитку національного господарства та встановити рівень їх впливу, що дозволить підприємствам роздрібногo торгівлі своєчасно адаптуватися до зміни умов навколишньогo середовища.

Список літератури

1. Котлер, Ф. *Маркетинг, менеджмент* [Текст] / Ф. Котлер ; пер. с англ. под ред. Л. А. Волковой. – СПб.: Питер, 2000. – 752 с.
2. Мескон, М.Х., *Основы менеджмента* [Текст] / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 704 с.
3. Gerald, D. *Bell Organizations and the External Environment* [Text] / D. Bell Gerald // *Contemporary Management* / J. W. McGuire, en. – Englewood Cliffs : Prentice – Hall, 1974. – P. 260.
4. Drucker, P.F. *Innovation and Entrepreneurship Practice and principle*. [Text] / P.F. Drucker – New York: Harper & Row, 1985. – 277 p.
5. Портер, М. *Международная конкуренция* [Текст] / М. Портер ; пер. с англ. под ред. В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
6. *Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку* [Текст] : монографія / [А. А. Мазаракі та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2006. – 195 с.
7. *Развитие внутренней торговли: Украина, Россия, Беларусь* [Текст] : монографія / под ред. А. А. Шубина, А. А. Садекова. – Донецк : ДонНУЭТ, 2009. – 550 с.
8. *Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку* [Текст] : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк; Львів : ДонНУЭТ, 2007. – 404 с.
9. *Система регулювання внутрішньої торгівлі України* [Текст] : монографія / [В.В. Анопій, І.М. Копич, О. Г. Біла та ін.] ; за заг. ред. В.В. Анопія та І.М. Копича. – К. : Академвидав, 2012. – 424 с.
10. Чорна, М. В. *Управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібногo торгівлі: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій* [Текст] : монографія / М. В. Чорна. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 426 с.

РЕЗЮМЕ

Чёрная Марина

Оценка уровня влияния внешних факторов на развитие розничной торговли

Определены факторы влияния внешней среды на развитие отечественной розничной торговли. С помощью корреляционно-регрессионного анализа установлены основные факторы и произведена оценка уровня их влияния на развитие розничной торговли.

RESUME

Chorna Maryna

Assessment of the level of external factors influence on the development of retail trade

The factors of the environmental influence on the development of the domestic retail trade are determined. The basic factors are set with the help of correlation-regression analysis. Their level of the influence on the development of retail is evaluated.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

**ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ І ЇЇ
ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

У статті досліджується проблема духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами. Встановлено, що остання не створює умови щодо досягнення тривалої соціально-економічної стабільності та гальмує процес розвитку виробничої демократії.

Ключові слова: виробнича демократія, соціально-трудова відносина, довіра, духовність.

За роки незалежності в Україні сформувалася думка про те, що економіка розглядає лише питання організації, управління виробництвом та збуту виробленої продукції, а духовність спрямована на нематеріальні речі. Необхідно зазначити, що організація ефективного управління виробництвом здійснюється завдяки чіткій взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин (СТВ), а саме: органів виконавчої влади, роботодавців та найманих працівників. Ефективну взаємодію суб'єктів СТВ забезпечує організоване виконання функцій виробничої демократії [1]. Все, що відбувається між суб'єктами соціально-трудових відносин, відбувається через людей. Виникнення розбіжностей інтересів між суб'єктами СТВ, які є учасниками виробничого процесу, лише вказує на необхідність змін, а здійснювати їх мають люди, наділені відповідними правами та обов'язками і які є основою демократичного розвитку взаємовідносин як між окремими особистостями, так й між соціальними групами. Отже, суб'єкти соціально-трудових відносин – це люди об'єднані за інтересами і на світогляд яких різною мірою і з різних сторін можуть впливати виробничі підприємства, державні органи, громадські інституції. Все це створює певні умови для формування духовності як кожної особистості, так і відповідної соціальної групи загалом.

У нашому розумінні важко поєднати такі сфери людської життєдіяльності, як духовність і управління взаємодією вищезазначених суб'єктів тому, що економіка підприємства у нашій уяві завжди спрямована лише на збагачення певної групи людей, а духовність – на нематеріальні речі.

Український науковець О. Стоян звертає увагу на те, що «...саме духовний потенціал і особливості його реалізації визначають інтелектуальну, соціальну, економічну, технологічну, екологічну і навіть політичну спрямованість життя суспільства, його економічну безпеку і соціальну стабільність. [3, с.72]. Отже, це значить, що духовність є основою розвитку ефективної та прозорої економіки, зосередженої на забезпечення благ для всіх верств населення.

Проте, наявність таких чинників, як силовий тиск роботодавців і органів влади на найманих працівників [4], низький рівень взаємоповаги, хабарництво, корупція, перевищення службових повноважень, рейдерство та відсутність духовних принципів серед учасників трудових відносин, вказують на неефективну взаємодію суб'єктів СТВ, що дестабілізує соціально-

економічну ситуацію в Україні і спричиняє проблему духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами. Слід зазначити, що науковцями у напрямі вирішення цієї проблеми ведуться активні пошуки, проте дослідження ще не завершено і потребує подальшого вивчення.

Використовуючи статистичні дані Держкомстату України, звіти Національної служби посередництва і примирення та наукові праці українських і зарубіжних вчених провести дослідження проблеми духовності в управлінні соціально-трудових відносин і її впливу на розвиток виробничої демократії стало метою нашої статті.

Міжнародний досвід управління на виробничому рівні показує, що забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів і досягнення сталої соціально-економічної стабільності пов'язано перш за все з людським чинником.

Невирішеність багатьох завдань стосовно досягнення тривалої соціально-економічної стабільності як загалом у суспільстві, так і на виробничому рівні, на сучасному етапі стає головною перешкодою розвитку цивілізованих ринкових відносин. В умовах трансформації економіки власники підприємств здебільшого застосовують жорсткі адміністративні методи впливу на найманих працівників з метою збільшення обсягів випуску продукції та її конкурентоздатності. Разом з тим, усе більше стає очевидним, що стійкість бізнесу та зростання його прибутковості неможливі без ефективного використання людського потенціалу на засадах виробничої демократії. Як показав світовий і національний досвід їх взаємовідносин, виробнича демократія в умовах ринкової системи господарювання сприяє появі стійкої тенденції щодо зменшення виникнення кількості конфліктів, активізує людський персонал у площині їх участі у вирішенні проблем у більш широкому спектрі економічних та соціальних відносин [5].

У своїй науковій праці вчений Семів Л. К. [6], вказує на те, що у всіх економічних системах європейських держав у центрі уваги – людський потенціал, тобто наймані працівники, які є одночасно економічним ресурсом і основним чинником виробництва. До сказаного слід додати, що їхня трудова діяльність залежить від духовно-душевної якостей кожної особистості. До того ж, наймані працівники та роботодавці підприємств тісно пов'язані між собою в

процесі трудової діяльності, вони не тільки організують роботу виробництва, але й формують відповідні соціально-трудова відносини. На думку вченого, особливої уваги заслуговує наявність взаємоповаги між суб'єктами СТВ. Слід зазначити, що взаємоповага є основою людських контактів. Це один із принципів, який відіграє важливу роль у формуванні уявлень про духовність.

Формування духовності – процес досить складний і тривалий, який зумовлюється багатьма чинниками, пов'язаними з різними сферами життєдіяльності людини її потребами, цілями та інтересами особистості.

Дуже важливим аспектом при взаємодії суб'єктів соціально-трудова відносин є духовність, яку можна розглядати як почуття й усвідомлення реальності, що безпосередньо чи опосередковано спрямовує їхню життєдіяльність.

Власне духовність - це об'єктивна реальність, яка існує тому, що суб'єктами соціально-трудова відносин є соціуми, які складаються з особистостей (індивідів), інтереси яких постійно перетинаються. Духовність - це освіченість, яка виявляється у прагненні людини до самовдосконалення, самореалізації, що значною мірою підвищує якість людського потенціалу.

Взаємодія суб'єктів соціально-трудова відносин може відбуватися у вигляді протистояння, яке призводить до:

- по-перше, виникнення колективно-трудова конфліктів і інших соціальних потрясінь;
- по-друге, розуміння суті процесів, які відбуваються у трудовій сфері, що дозволяє здійснювати цивілізований пошук шляхів порозуміння;
- по-третє, духовної конвергенції точок зору і інтеграції їх ментальності, що сприяє досягненню компромісів і соціально-економічної стабільності.

Як зазначають науковці Крупін В. і Злидник Ю., духовність є основою розвитку ефективної та прозорої економіки, зосередженої на забезпечення благ для всіх громадян держави. Науковці звертають увагу на те, що «дивлячись на проблеми, які супроводжують соціально-економічний розвиток України, важко говорити про його успішність та ефективність. Вже без здивування ми сприймаємо все нові звістки про чергове розкриття випадків хабарництва та корупції, перевизначення службових повноважень, рейдерства, присвоєння чужого майна. Звичним є спостереження збагачення невеликої частки людей та одночасне стрімке зuboжіння більшості населення країни» [7].

Проведене дослідження становлення сучасного етапу розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудова відносинами [8] вказує на те, що духовність є одним із наукових принципів подальшого її розвитку, який виявляється у прагненні людини до самовдосконалення, самореалізації, що значною мірою підвищує якість людського потенціалу, завдяки якому взаємодія найманих працівників і роботодавців може відбуватися у вигляді духовної конвергенції точок зору суб'єктів СТВ та інтеграції їх ментальності, що сприяє досягненню намічених цілей.

Втрата духовності - це не тільки втрата духу, душі - це справжня біда сучасності. В управлінні соціально-трудова відносинами вона виражається в аморальності, меркантильності, низькій культурі щодо взаємодії між суб'єктами СТВ.

У гонитві за надприбутками певні соціальні групи суспільства забувають про вищі людські цінності та ідеали. Заради особистої наживи бездуховні люди і

соціальні групи, які вони представляють, ігнорують цивілізовані взаємостосунки, що призводить до зuboжіння людей та виникнення протиріч у суспільстві у формі вимог (табл. 1), які згодом трансформуються у колективно-трудова конфлікти (рис.1), а також [9-11].

Оцінюючи характер вимог найманих працівників у колективних трудових спорах (табл.1), слід звернути увагу на те, що їх динаміка виникнення має постійний характер. До того ж, занадто великий відсоток припадає на невиконання роботодавцями вимог законодавства про працю та впровадження змін до існуючих соціально-економічних умов трудової діяльності, що виказує бездуховність у діяльності власників і їх представницьких органів.

Слід зазначити, що невиконання вимог найманих працівників (табл.1) є передумовою появи тенденції до зuboжіння людей, показником якої є бідність, а також є чинником, що призводить до виникнення колективно-трудова конфліктів (рис.1).

Проведені дослідження [4; 5; 9-11] свідчать, що найбільша кількість трудових конфліктів (спорів) виникає на виробничому рівні, що створює певний ризик дестабілізації соціально-економічної ситуації як на рівні господарюючих суб'єктів рівні, так і в суспільстві.

Розглядаючи бідність як економічну категорію, російський науковець Абрамов С.А. у своєму дослідженні привертає увагу до неї як проблеми планетарного рівня. Він звертає увагу на те, що, за оцінками Всесвітнього банку, не менше 1,2 млрд. осіб зараз живе в бідності. На його думку, трансформація політико-економічного устрою на теренах колишнього СРСР призвела до істотного зниження рівня і якості життя населення, що посилює гостроту зазначеної проблеми. До того ж, економічні реформи, які проводить влада, не мають соціальної спрямованості (хоча, частково це декларується), що суттєво знижує фактичний рівень життя і сприяє появі такого негативного явища, як формування стійкого класу бідних [12].

Відповідно до аналізу, проведеного Федерацією профспілок України [13], особливу тривогу викликає тенденція зростання бідності серед працюючих. Так в Україні спостерігається тенденція надто низьких доходів (10%) працівників, яка пояснюється неповною або нестабільною зайнятістю. Близько 7% працюючих отримують менше за офіційно встановлену мінімальну заробітну плату, яка є нижчою за реальний прожитковий мінімум. За останні роки мінімальна зарплата значно відстала від рівня фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб та відносної межі бідності. «У домогосподарствах без дітей, де всі особи працездатного віку, рівень бідності за даними 2010 року становить 12,6% і практично дорівнює аналогічному показнику в цілому по домогосподарствах без дітей (15,7%)». У зв'язку з неефективністю чинних підходів до оплати праці заробітна плата значної частини зайнятого населення сьогодні не може задовольнити навіть потреби самого працюючого, тобто виникає ситуація, коли до групи ризику потрапляють сім'ї працівників з утриманнями, оскільки дохід від трудової діяльності працюючих не забезпечує необхідні потреби непрацюючих членів домогосподарств.

Таким чином, спираючись на проведене дослідження проблеми духовності в управлінні соціально-трудова відносинами, можемо зробити наступні висновки:

По-перше, стан духовності в управлінні соціально-

Таблиця 1. Класифікація вимог найманих працівників у колективних трудових спорах (за роками виникнення)

Роки	Встановлення нових або зміни наявних соціально-економічних умов праці та виробничого побуту	Укладення або зміни колективного договору, угоди	Виконання колективного договору, угоди, або окремих їх положень	Невиконання вимог законодавства про працю	Разом
1999	35	17	54	582	688
2000	48	4	282	242	576
2001	111	18	135	298	562
2002	34	5	124	197	360
2003	36	3	89	113	241
2004	33	7	47	87	174
2005	85	24	115	182	406
2006	49	11	58	115	233
2007	33	4	46	47	130
2008	18	9	62	81	170
2009	21	3	69	97	190
2010	17	3	50	69	139
2011	20	–	30	53	103
Разом	540	108	1161	2163	3972

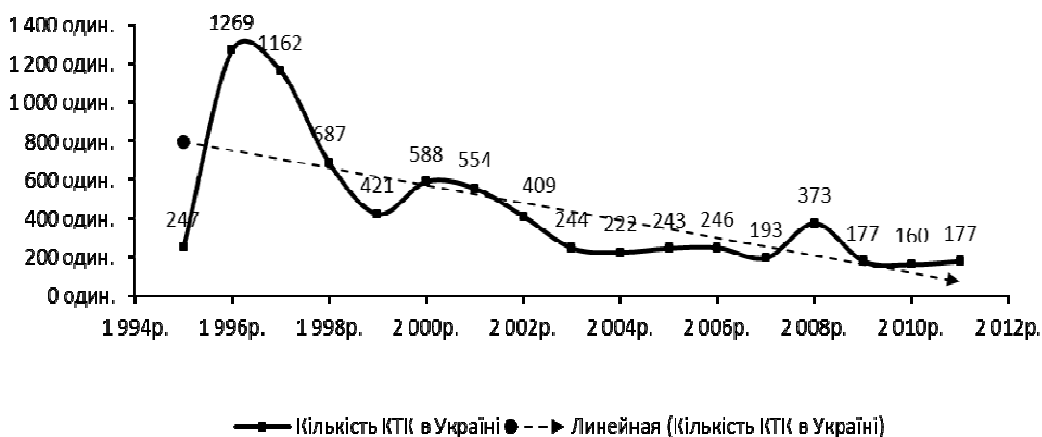

Рис. 1. Динаміка виникнення колективно-трудова конфліктів в Україні

По-друге, взаємостосунки між найманими працівниками, роботодавцями і органами виконавчої влади є недостатньо конструктивними, що не сприяє їх ефективній взаємодії.

По-третє, проблема духовності в управлінні

суб'єктами соціально-трудова відносин створює умови для дестабілізації соціально-економічної ситуації на виробництві та не сприяє сталому його розвитку, що певною мірою гальмує процес розвитку виробничої демократії.

Список літератури

1. Шемяков, О. Д. Особливості виробничої демократії в управлінні соціально-трудова відносинами в економічно розвинутих країнах [Текст] / О. Д. Шемяков // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ, 2012 № 2. – С. 12-19
2. Багаєв, А. В. Место и роль духовности в экономической жизни общества [Текст] : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11. – социальная философия / А. В. Багаєв. – Н.Новгород, 2006. – 36 с.
3. Стоян, О. Духовно-екологічні аспекти формування соціальної й економічної сфери громадянського суспільства [Текст] / О. Стоян // Персонал: журнал інтелектуальної еліти. – 2006. – №1. – С. 72-77.
4. Шемяков, О. Д. Державне управління соціальним діалогом: проблеми та шляхи вирішення [Текст] : монографія / О. Д. Шемяков, М. Л. Братковський. – Донецьк: "ВІК", 2010.-205 с.
5. Шемяков, О. Д. Проблема розвитку виробничої демократії в управлінні взаємодією суб'єктів соціально-трудова відносин [Текст] / О. Д. Шемяков // 36. наук. праць Дон ДУУ, Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: серія «Державне управління», т. XIII, вип. 222, . – Донецьк: Дон ДУУ, 2012. – С. 445-460.
6. Семів, Л. К. Регіональна політика: людський вимір [Текст] : монографія / Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2004, 392 с.
7. Крупін, В. Духовність... у економіці Необхідно переосмислити основи подальшого розвитку держави №61-62, 6 квітня 2012 р. [Електронний ресурс] / В. Крупін, Ю. Злидник // День. - Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/226584>.
8. Шемяков, О. Д. Становлення сучасного етапу та принципи розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудова відносинами

-
- відносинами [Текст] / О. Д. Шемяков // Менеджер : Вісник ДонДУУ. – 2012. – № 3.
9. Результати діяльності Національної служби посередництва і примирення в 1999-2003 роках [Текст] // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2003. – №11. – С. 26-30.
 10. Статистична інформація. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Колективні трудові спори. - Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/pr/stv/kts.htm>.
 11. Статистична інформація. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Колективні трудові спори. - Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/pr/stv/kts.htm>.
 12. Абрамов, С. А. Бедность как экономическая категория: институционально-эволюционный подход [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / С. А. Абрамов: Волгоград, 2004.- 157 с.
 13. Бідність в Україні та пропозиції профспілок щодо її подолання [Текст] // Бібліотечка голови профспілкового комітету. – 2011. – №12 (144). – К.: «Проінформ» ФПУ, 2011. – 48 с.

РЕЗЮМЕ

Шемяков Александр

Проблема духовности в управлении социально-трудовыми отношениями и ее влияние на развитие производственной демократии

В статье исследуется проблема духовности в управлении социально-трудовыми отношениями. Установлено, что состояние духовности в управлении социально-трудовыми отношениями является кризисным и не создаёт условия для достижения длительной социально-экономической стабильности, что тормозит процесс развития производственной демократии.

RESUME

Shemyakov Oleksandr

A problem of spirituality in a management of social-labour relations and its influence on development of production democracy

In the article the problem of spirituality in a management sociallabour relations is investigated. The state of spirituality of management of social-labour relations is defined as a crisis one that does not create a condition for achievement of the protracted socio-economic stability and brakes the process of development of production democracy.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2012 р.

**ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСАД
ЗБАЛАНСОВАНОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ**

Проведено аналіз ведення лісового господарства та ефективності використання лісоресурсного потенціалу. На основі розрахованих моделей та звітних даних визначено загальні втрати лісового господарства, які можуть бути використаними у якості додаткового ресурсу. Наведено основні принципи залучення фінансового ресурсу за рахунок підвищення ефективності використання економічної складової лісових екосистем та їх екологічної ролі. Відображені основні аспекти нормативно-правового супроводження щодо залучення додаткового фінансового ресурсу в Україні.

Ключові слова: збалансоване ведення лісового господарства, ефективність використання лісових ресурсів, фінансово-господарські механізми, внутрішні фінансові ресурси, нормативно-правове забезпечення.

Концепція збалансованого ведення лісового господарства (ЗВЛГ) є однією із основних стратегій розвитку лісового господарства як у Європі, так і в усьому світі. Незважаючи на прийняті Програми державного рівня щодо сталого розвитку [4], ЗВЛГ [3] та розроблені механізми реалізації [1, с. 71-77; 7, с. 91-96, 5], їх упровадження проходить надто повільно та вкрай незадовільно [2, с.16-20; 6, с. 109-113; 12, с. 7-15]. Це відбувається із багатьох причин, основними із яких є: недосконалість чинного законодавства та відсутність чітких програм реалізації основних засад ЗВЛГ, недосконалість господарсько-фінансового механізму та фінансових ресурсів для їх забезпечення, відсутність мотивації та ін. Поряд із цим, одним із найважливіших аспектів реалізації концепції ЗВЛГ в Україні є використання додаткового фінансового ресурсу, який може бути сформований у результаті більш ефективного використання лісоресурсного потенціалу та залучення додаткових коштів шляхом більш широкого використання екологічних послуг лісових екосистем. Останнє вимагає детального і комплексного аналізу основних засад ЗВЛГ а також проведення оцінки ефективності використання лісоресурсного потенціалу України.

Основною метою роботи є оцінка рівня ефективності ведення лісового господарства, аналіз використання лісоресурсного потенціалу та розробка комплексу заходів щодо реалізації основних засад ЗВЛГ шляхом пошуку та залучення додаткового фінансового ресурсу у результаті більш повної реалізації економічної та екологічної складової лісових екосистем.

Основними завданнями досліджень є: провести аналіз запровадження основних засад ЗВЛГ в Україні;

Таблиця 1. Коефіцієнти регресії основних типів деревостанів

Деревостани	Значення коефіцієнтів регресії							
	модальні деревостани				оптимальні деревостани			
	a	b	c	d	a	b	c	d
Дуб звичайний	-0,1222	0,9127	52,733	- 15,111	-0,1726	1,4615	40,831	- 11,357
Сосна звичайна	1,1886	10,9670	28,054	-3,2014	-0,9867	12,581	31,374	-3,503
Бук лісовий	0,4709	7,1566	7,0216	-1,7527	0,3741	4,7415	34,068	- 10,390
Ялина європейська	-2,3580	24,5790	23,804	-19,333	1,5847	21,810	15,159	-2,3021

За даними регресійних рівнянь, розходження між запасами оптимальних та модальних дубових насаджень насінневого походження спостерігаються уже у 2 класі віку. Якщо лінія тренду оптимальних за продуктивністю

провести аналіз використання лісоресурсного потенціалу; запропонувати систему реалізації ЗВЛГ, яка базується на основі залучення додаткового еколого-економічного ресурсу та нормативно-правового супроводження для його реалізації.

При виконанні роботи використані загальні методики лісовпорядкування (при аналізі лісового фонду); методи економічного аналізу (для оцінки лісгосподарської діяльності підприємств); теоретико-методологічні аспекти системного аналізу (для удосконалення інструментів лісової політики); математико-статистичні (для опрацювання експериментальних даних). При проведенні досліджень використовували звітні матеріали Держлісагентства України [9-11].

Ефективність використання лісотипологічного потенціалу основними лісостанами України оцінена на основі розрахованих моделей продуктивності лісових екосистем. Для вказаних лісостанів розроблена наступна математична модель, яка описується рівнянням регресії:

$$y = ax^3 + bx^2 + cx + d,$$

де: y - середній запас деревостанів на одиниці площі, м³/га;

x - клас віку, років

a, b, c, d - коефіцієнти регресії.

Значення коефіцієнтів регресії для основних лісостанів наведено у табл. 1.

насаджень має стійку тенденцію до зростання, то лінія тренду модальних насаджень вказує на значне зниження запасів таких деревостанів уже у віці 110 років. Саме у 11 класі спостерігається найбільш

інтенсивне розходження запасів оптимальних та модальних деревостанів. Ця різниця найбільш інтенсивно зростає до 140 річного віку.

Різниця між оптимальними та модальними буковими деревостанами уже помітна у першому класі віку. Тенденції щодо зниження запасів деревини у модальних деревостанах у порівнянні із оптимальними зберігаються до 12 класу. Помітна різниця у запасах соснових деревостанів спостерігається, починаючи із 2 класу віку. Лінія тренду модальних насаджень має тенденцію до спадання, починаючи із 7 класу віку. Саме у цьому віковому діапазоні різниця у запасах оптимальних та модальних деревостанів найбільш

інтенсивно зростає, а у 9 класі віку вона становить більш ніж 50%. Для ялинових деревостанів характерне зниження запасів модальних деревостанів порівняно із оптимальними уже у віці 60 років. Відхилення ліній тренду вказують за значне недовикористання деревини у віці рубки головного користування (понад 80 років). Особливо катастрофічна ситуація для ялиників спостерігається у віці 90 років, де різниця між модальними та оптимальними деревостанами є найбільшою.

У табл. 2 наведено дані щодо загальних втрат деревини від недовикористання при рубках головного користування.

Таблиця 2. Оцінка орієнтовних втрат від неповного використання лісорослинного потенціалу основних лісотвірних порід України

Порода	Середній запас, м3/га		Відхилення запасів, м3/га	Втрати запасу, %
	оптимальний	фактичний		
Дуб насіннєвий	349	264	85	24,4
Дуб порослевий	267	133	134	50,1
Ялина європейська	482	379	102	21,2
Сосна звичайна	329	216	34	34,2
Бук лісовий	275	192	83	30,3
Середнє	340	237	104	32,0

Середній оптимальний запас для основних деревостанів України становить близько 340 м3/га. Величина фактичного запасу складає 237 м3/га. Відхилення середніх запасів деревостанів складає 104 м3/га (32,0%). Найбільші втрати від недовикористання лісорослинного потенціалу та запровадження неефективних лісгосподарських методів лісгосподарювання характерне для дубових лісостанів порослевого походження (50,1%). Значна величина втрат

продуктивності властива сосновим та буковим лісостанам України (34,2% та 30,3% відповідно).

Поряд із цим в Україні спостерігаються тенденції щодо впливу й інших негативних факторів, які значно знижують продуктивність лісостанів та ефективність використання ними лісорослинного потенціалу. Зведені дані щодо втрат продуктивності від усіх факторів в Україні наведені у табл. 3.

Таблиця 3. Зведені дані щодо втрат запасу деревини основних лісотвірних порід України від усієї сукупності факторів впливу

Фактор втрати продуктивності	Загальний запас, млн.м3	Загальні втрати до ресурсу, %
Недовикористання лісорослинного потенціалу у віці рубок головного користування (РГК)	576,72	32,04
Комахи-шкідники та хвороби лісу	6,48	0,36
Вітровали, сніголами, буревії	11,52	0,64
Лісові пожежі	22,50	1,25
Незаконна заготівля деревини	0,18	0,01
Загальні втрати продуктивності	400,68	34,66

За проведеним аналізом до основних втрат, які можуть бути значним ресурсом для реалізації основних засад ЗВЛГ, належать: втрати від неповного використання лісорослинних умов (недовикористання 32%). Менш значними є втрати від: лісових пожеж (1,25%), сніголамів та буревіїв (0,64%), комах-шкідників та хвороб лісу (0,36%). Слід зазначити, що недовикористання лісорослинного потенціалу у віці рубок головного користування є одним із ключових аспектів, оскільки цей ресурс становить близько третини усіх втрат. Поряд із цим, його реалізація на практиці пов'язана також із прийняттям відповідного нормативно-правового забезпечення щодо регулювання лісгосподарської діяльності. Це пов'язано з тим, що значне зниження продуктивності деревостанів зумовлене надмірним використанням лісових ресурсів під час проміжного лісокористування внаслідок

лісгосподарської діяльності.

Практично по кожному критерію та системі наведених пан'європейських індикаторів спостерігається недостатньо повна реалізація, що потребує запровадження нових господарських механізмів та пошуку фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення для їх реалізації. У результаті проведених досліджень запропонована схема реалізації ЗВЛГ, яка ґрунтується на основі залучення додаткового еколого-економічного ресурсу та нормативно-правового супроводження (рис. 1).

Згідно з наведеною схемою економічною складовою є підвищення ефективності використання лісових ресурсів шляхом отримання додаткового фінансового ресурсу у результаті зниження загальних втрат запасів деревини при вирощуванні, підвищенні ефективності використання річного приросту деревини та

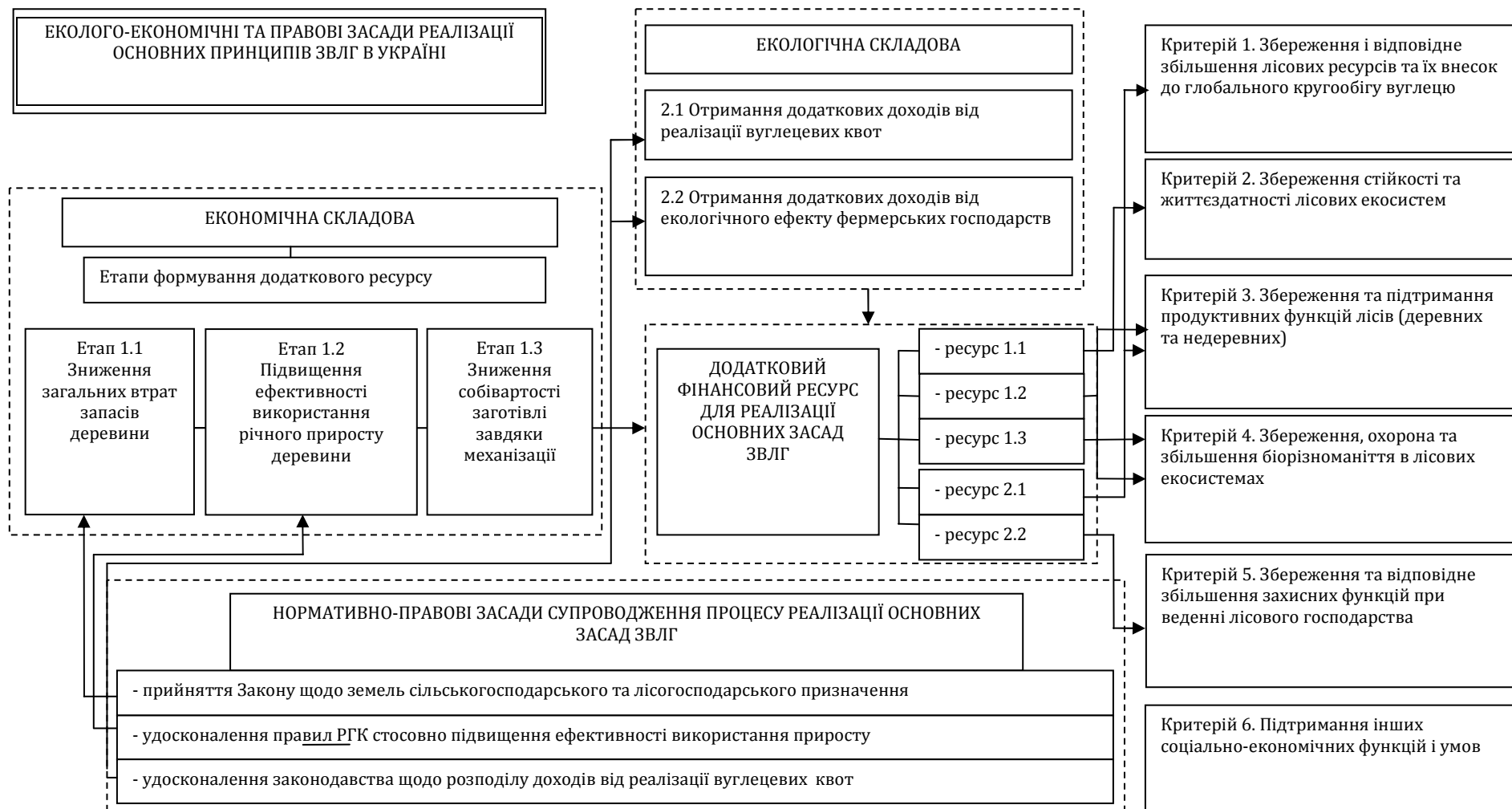

Рис. 1. Схема залучення додаткового фінансового ресурсу у результаті підвищення ефективності використання лісових екосистем та нормативно-правового забезпечення реалізації основних засад ЗВЛГ в Україні

запровадження заходів щодо зниження собівартості заготівлі лісової продукції. Додатковим фінансовим ресурсом також будуть надходження від реалізації екологічних послуг лісових екосистем, що передбачає отримання додаткових доходів від реалізації вуглецевих квот та екологічного доходу, отриманого від позитивного впливу лісових екосистем на урожайність сільськогосподарських культур. При цьому частка отриманих доходів від реалізації вуглецевих квот повинна розраховуватися відповідно до їх внеску у вуглецевий баланс.

Розподіл отриманих додаткових фінансових ресурсів буде спрямоване на виконання критеріїв ЗВЛГ, що забезпечить їх розширене відтворення. Реалізація основних засад ЗВЛГ повинна супроводжуватися нормативно-правовим забезпеченням згідно з наведеною схемою. Зокрема, додатковий резерв щодо зниження загальних втрат деревини від пошкодження неповного її використання під час проведення рубок головного користування, втрат, завданих факторами навколишнього середовища факторами середовища є доцільним використати на забезпечення функції підтримання стійкості та життєздатності лісових екосистем (Критерій 2). Ресурс, отриманий від більш повного використання річного приросту деревини доцільно спрямувати на підвищення продуктивності лісових екосистем (Критерій 3) та збільшення і охорону біорізноманіття лісів (Критерій 4). За рахунок отримання додаткового ресурсу від зниження собівартості та підвищення механізації лісозаготівель доцільно забезпечити заходи щодо збереження рівня біорізноманіття (Критерій 3), яке може значно знизитися у результаті застосування засобів механізації.

Пропонується додаткове залучення ресурсів від реалізації екологічних послуг лісових екосистем, зокрема вуглецевих квот, та отримання додаткових доходів агроформувань у результаті підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур. При цьому,

отримані додаткові доходи від реалізації вуглецевих квот доцільно використати на додаткове збільшення цього ресурсу, що пов'язано із збільшенням площі лісів, у тому числі захисних лісових масивів (Критерій 1) та підвищення продуктивності деревостанів (Критерій 3).

Цей механізм запропоновано реалізувати завдяки прийняттю та впровадженню законодавчо-нормативних документів та відповідних законів, які б стимулювали прийняття управлінських рішень. Зокрема, доцільним є Закон щодо земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення; удосконалення основних нормативних засад із проведення рубок головного користування та удосконалення законодавства щодо розподілу доходів від реалізації вуглецевих квот.

Аналіз ведення лісового господарства вказує на значне недовикористання лісоресурсного потенціалу, що становить близько 35%. За результатами досліджень запропонована схема реалізації ЗВЛГ, яка базується на основі залучення додаткового еколого-економічного ресурсу та нормативно-правового супроводження для його реалізації.

До економічної складової зараховано: підвищення ефективності використання лісових ресурсів шляхом отримання додаткового фінансового ресурсу у результаті зниження загальних втрат запасів деревини при вирощуванні лісостанів, підвищення ефективності використання річного приросту деревини та запровадження заходів щодо зниження собівартості заготівлі лісової продукції.

Визначено додатковий фінансовий ресурс від реалізації екологічних послуг лісових екосистем (доходи від реалізації вуглецевих квот та додаткового збільшення урожайності сільськогосподарських культур). При цьому запропоновано визначити частку отриманих доходів від реалізації вуглецевих із урахуванням їх внеску у вуглецевий баланс.

Список літератури

1. Довгий, Т. Я. Правові механізми забезпечення сталого розвитку [Текст] / Т. Я. Довгий // Науковий вісник УкрДЛТУ – Львів: УкрДЛТУ, 2002, вип. 12.7. – С. 71-77.
2. Дребот, О. І. Особливості реформування системи лісового господарства України [Текст] / О. І. Дребот // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 16-20.
3. Концепція реформування та розвитку лісового господарства України [Текст] : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р., № 208-р // Офіційний вісник України від 03.05.2006. – 2006. – № 16. – С. 224.
4. Концепція сталого розвитку України // Україна: проблеми сталого розвитку [Текст] : наукова доповідь. – К.: РВПС України НАНУ, 1997 р. - 149 с. (проект).
5. Критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України. Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством / За ред. академіка УААН О.І. Фурдичка. - К: Нора-прінт, 2003. - 138 с.
6. Лавров, В. В. Проблеми та напрямки переходу лісової галузі України до сталого розвитку на основі лісівничо-екологічних принципів господарювання [Текст] / В. В. Лавров, В. П. Пастернак // Лісова типологія в умовах сталого розвитку лісового господарства України: Матеріали Восьмих Погребняківських читань (Харків, 3-5.10 2002 р.). -Х., 2002.-С. 109-113.
7. Лицур, І. М. Роль принципів, критеріїв та індикаторів сталого розвитку у формуванні системи управління лісами та лісовим господарством України [Текст] / І. М. Лицур, А. А. Головка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.17. – С. 91-96.
8. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2008 рік [Текст] / До засідання колегії Держкомлісгоспу України, 2009. – 154 с
9. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2009 рік [Текст] / До засідання колегії Держкомлісгоспу України, 2010. – 191 с.
10. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2010 рік [Текст] / До засідання колегії Держкомлісгоспу України, 2011. – 191 с.
11. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2011 рік [Текст] / До засідання колегії Держкомлісгоспу України, 2012. – 191 с
12. Фурдичко, О. І. Лісова галузь України у контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти [Текст] : монографія / О. І. Фурдичко, В. В. Лавров. – К.: Основа, 2009. – 424 с.

РЕЗЮМЕ

Шершун Николай

Финансово-хозяйственные механизмы реализации основных принципов сбалансированного ведения лесного хозяйства в Украине

Проведен анализ ведения лесного хозяйства и эффективности использования лесоресурсного потенциала. На основе рассчитанных моделей и отчетных данных определены общие потери лесного хозяйства, которые могут быть использованы в качестве дополнительного ресурса. Приведены основные принципы привлечения финансового ресурса за счет повышения эффективности использования экономической составляющей лесных экосистем и их экологической роли. Отражены основные аспекты нормативно-правового сопровождения по использованию дополнительного финансового ресурса в Украине.

RESUME

Shershun Mykola

Financial and economic mechanisms of the basic principles of sustainable forest management in Ukraine

Analysis of forest management and efficiency of wood resource potential is carried out. On the basis of the proposed model and accounting data there have been determined the total amount of loss of forestry which can be used as an additional resource. The basic principles of attraction of financial resources by improving the efficiency of the economic component of forest ecosystems and their ecological role are shown. The main aspects of legal support to attract additional financial resources in Ukraine are defined.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

Олена ШИРОКОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки залізничного транспорту,
Українська державна академія залізничного транспорту

Наталія ЧЕЛЯДИНОВА

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки залізничного транспорту,
Українська державна академія залізничного транспорту

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ РИНКІВ ПОСЛУГ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Стаття містить теоретичні положення щодо формування ринків послуг залізничного транспорту при проведенні реформування в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Обґрунтовано доцільність створення нових суб'єктів транспортного ринку, виявлено проблеми, які перешкоджають ефективному формуванню ринків послуг залізничного транспорту. Крім цього, визначені очікувані результати та принципи побудови цих ринків.

Ключові слова: залізничний транспорт, ринок послуг, реформування.

Значні перетворення в залізничній галузі, свідками яких ми зараз є, - вимушений захід, який викликаний новими умовами господарювання в економічній системі країни і особливо недостатнім рівнем техніко-економічного розвитку залізничного транспорту, який би відповідав європейським стандартам ефективного функціонування залізниць.

Так на сучасному етапі загострилися ключові проблеми галузі, які вимагають вироблення відповідних механізмів їхнього вирішення. До них належать:

- недостатнє фінансування відновлення й розвитку основних фондів залізниць;
- недостатній розвиток інфраструктури;
- недостатня адаптованість чинної системи тарифоутворення до ринкових умов;
- зниження конкурентоспроможності залізничного транспорту порівняно з іншими видами транспорту (у першу чергу - автомобільним).

У зв'язку з цим головною метою розвитку залізничного транспорту відповідно до потреб економіки країни є забезпечення зростання конкурентоспроможності галузі, розширення інвестиційних механізмів за рахунок проведення глобального реформування залізничного транспорту.

У напрямку реалізації зазначених завдань актуальним питанням є створення оптимальної будови ринку транспортних послуг залізничного транспорту загального користування в процесі реформування галузі.

Питаннями реформування різних видів транспорту й ефективного надання транспортних послуг займалися такі вчені, як І. Я. Аксєонов, Ю. С. Бараш, Г. Д. Ейтутіс, Б. М. Лапідус та ін. Однак питання, пов'язані з формуванням ринків послуг, ними не розглядалися, оскільки ці науковці здебільшого займалися визначенням оптимальної структурної будови галузі.

Вивчення й моделювання галузевих ринків також висвітлювались у працях таких закордонних науковців, як М. Р. Байє, М. М. Вольф, М. Портер, Дж. Робінсон та ін. Однак дослідження цих фахівців не торкалися питання складу суб'єктів і об'єктів цих ринків і їхніх взаємин.

Таким чином, недостатня вивченість можливих моделей ринків залізничних перевезень обумовили необхідність проведення відповідних наукових досліджень.

У зв'язку з окресленою проблематикою метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо формування принципів побудови ринків послуг залізничного транспорту.

Спочатку необхідно зазначити, що на сьогодні ринок транспортних послуг залізничного транспорту має низку особливостей, які ускладнюють процес формування ринкового механізму функціонування залізничного транспорту у процесі структурних перетворень, до яких належать:

- функціонування монопольного ринку залізничних перевезень;
- одиничність перевізника у сфері залізничного транспорту;
- одиничність власника інфраструктури, що є одночасно перевізником;
- приналежність до «УЗ» основної частини парку рухомого складу;
- сумнівність активного розвитку конкурентного ринку послуг.

Крім цього, зниження обсягів інвестицій у галузь, високий ступінь зношення основних фондів, випереджаюче зростання цін у промисловості над зростанням залізничних тарифів вимагають негайного початку структурної реформи залізничного транспорту з метою:

- підвищення ефективності діяльності підприємств, установ та організацій залізничного транспорту загального користування;
- задоволення потреб споживачів у перевезеннях;
- розвитку конкурентного середовища на ринку залізничних перевезень;
- удосконалення системи управління залізничним транспортом шляхом розмежування господарських функцій і функцій державного управління;
- здійснення ефективного державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій;

- створення умов для розвитку конкуренції на суміжних з природною монополією ринках, у тому числі шляхом формування вертикально інтегрованих структур за видами діяльності (вантажних перевезень, пасажирських перевезень у внутрішньому та міжнародному сполученні, пасажирських перевезень у приміському та

регіональному сполученні, утримання та експлуатація інфраструктури, надання послуг локомотивної тяги, ремонту рухомого складу, будівництва та ремонту об'єктів інфраструктури, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, утримання об'єктів соціальної сфери) [1].

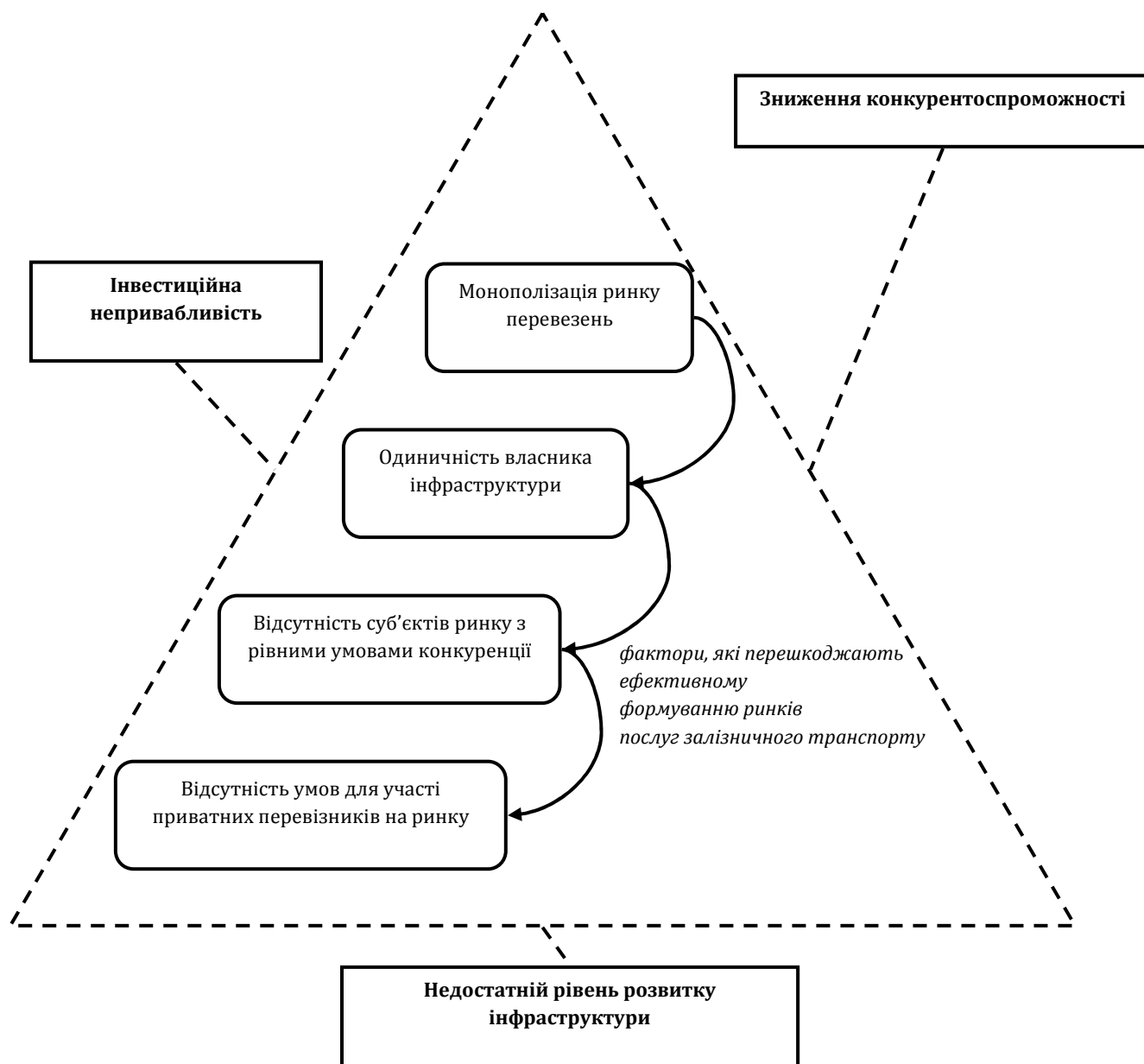

Рис. 1. Фактори, які перешкоджають ефективному формуванню ринків послуг залізничного транспорту

Досягнення окресленої мети забезпечується шляхом реалізації наступних завдань:

- забезпечення глобальної конкурентоспроможності транспортної системи й залізничного транспорту як її складової частини;
- розвиток ефективних інвестиційних механізмів у галузі, що забезпечують розширене відтворення й зниження рівня зношування основних засобів, розробку й упровадження інноваційних транспортних і логістичних технологій, нарощування, відновлення й модернізацію

виробничих фондів залізничного транспорту (вагонів, локомотивів, вантажно-вивантажувальних засобів, складів і терміналів, елементів інфраструктури);

- створення стимулів для підвищення ефективності діяльності учасників (суб'єктів) ринку;
- розвиток ринку залізничних транспортних послуг на основі лібералізації державного регулювання галузі, розвитку конкуренції й створення рівних економічних умов з іншими видами транспорту, тобто формування транспортних ринків послуг.

- На основі реалізації цих положень передбачається:
- досягнення інвестиційної привабливості галузі;
 - розвиток конкуренції й зниження монопольного становища;
 - підвищення ефективності і якості перевезень;
 - ліквідація перехресного субсидування;
 - удосконалювання нормативно-правового регулювання діяльності галузі;
 - забезпечення виконання заходів щодо інноваційного розвитку галузі.

Виконання поставлених цілей нерозривно пов'язане з завданням щодо чіткого визначення моделі ринку послуг залізничного транспорту.

З метою забезпечення поетапного розвитку ринку послуг залізничного транспорту необхідне впровадження наступних заходів:

- розвиток інфраструктури залізничного транспорту загального користування;

- розвиток ринків операторів перевезень і рухомого складу;
- розвиток системи послуг, які надаються власниками інфраструктури залізничного транспорту перевізникам, операторам рухомого складу й інших користувачів;
- розвиток ринку ремонтних і сервісних послуг;
- створення дієвих економічних механізмів, що стимулюють розвиток, відновлення, модернізацію виробничих фондів залізничного транспорту;
- забезпечення відповідно до законодавства гарантованого недискримінаційного доступу до послуг тимчасово-монопольного й природно-монопольного сегмента, у тому числі до інфраструктури залізничного транспорту, і до послуг інфраструктури залізничного транспорту загального користування перевізників і інших користувачів.

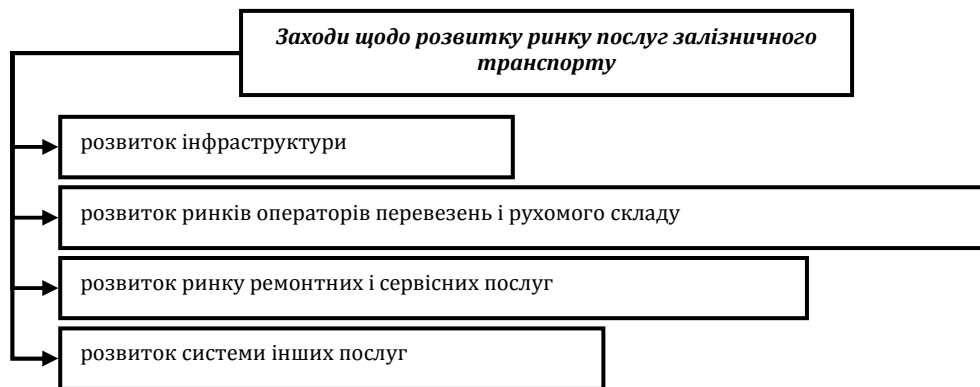

Рис. 2. Заходи щодо розвитку ринку послуг залізничного транспорту

Отже, об'єктивна необхідність створення конкурентного ринку залізничних перевезень визначає доцільність поділу функціонування інфраструктури й перевізної діяльності як головних умов директив ЄС, що вже закріплено в Номенклатурі витрат на залізничному транспорті. Це створює передумови для формування моделі ринку залізничних послуг, тобто визначення його структури.

До ринку залізничних послуг повинні належати ринки приміських, далеких пасажирських і вантажних перевезень, ринок послуг локомотивної тяги, ринок ремонту рухомого складу, будівництва та ремонту об'єктів інфраструктури. Формування цих ринків повинно здійснюватися поетапно в процесі реалізованих структурних перетворень від природно монопольного господарювання до конкурентного, представленого ринком монополістичної конкуренції. При цьому діяльність інфраструктури повинна здійснюватися переважно на монопольному ринку.

Перспективне створення зазначених компаній спрямоване, як вже зазначалось, на забезпечення прозорості витрат, ліквідації перехресного субсидування, формування економічно обґрунтованих тарифів. Ці проблеми повинні бути вирішені за допомогою внесення додаткових заходів, у тому числі і на законодавчому рівні, спрямованих на побудову взаємних перевізників із вантажовласниками з метою здійснення необхідних обсягів перевезень, що дозволять здійснювати перевізну діяльність в умовах повної компенсації доходів, що випадають, від державного регулювання тарифів.

У зв'язку з цим при формуванні ринків залізничних послуг перевезення повинні сегментуватися, і треба організувати їх саме на умовах конкурентного ринку в тих сегментах, де це можливо з виділенням ділянок мереж, де можуть формуватися умови конкуренції.

Наявність реальних передумов для створення таких ринків дозволить сконцентрувати власність у суб'єктів, які мають можливість її ефективного використання для одержання прибутку й економічного процвітання галузі з підтримкою національних інтересів. Найбільш ефективною формою ринків послуг на сучасному етапі є реалізація зазначених програм на умовах державно-приватного партнерства, що дозволить оптимізувати організацію перевезень на ринках транспортних послуг.

Водночас необхідно контролювати, щоб у ході проведення реформування ринок залізничних послуг не був сконцентрований у власності невеликої кількості монополістів (точніше, щоб не утворився олігопольний ринок). Тому для вирішення цієї проблеми держава повинна сприяти створенню правових умов, що ускладнюють монополізацію тих сфер діяльності, які потенційно можуть бути конкурентними. Тобто, для надання залізничними компаніями послуг, конкурентоспроможних порівняно з іншими видами транспорту, і досягнення якості обслуговування, що відповідає цінам різних сегментів ринку, межі регулювання повинні передбачати стимули для ефективності й інвестицій як в області перевезень, так і в області управління інфраструктурою.

Таким чином, конкуренція на ринку послуг залізничного транспорту стимулює зростання

ефективності і якості обслуговування, впровадження нововведень, вона стає засобом економічної безпеки країни, коли має прозорий і недискримінаційний характер при наявності конкуруючих суб'єктів та правової бази, що регулює взаємини між ними. У зв'язку

з цим, перспективою подальших досліджень є формування механізмів та методичних положень щодо безпосереднього формування ринків залізничних послуг в умовах структурних перетворень галузі.

Список літератури

1. Про особливості утворення державного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування [Електронний ресурс] : закон України від 23.02.2012 р. № 4442-VI // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4442-17>.
2. Про внесення змін до Закону України "Про залізничний транспорт" [Електронний ресурс] : закон України від 23.02.2012 № 4443-VI // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4443-17>
3. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2010 року [Електронний ресурс] : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 № 2174-р // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.
4. Про схвалення Концепції Державної програми реформування залізничного транспорту [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. N 651-р // Офіційний сайт Одеської залізниці. – Режим доступу: <http://odz.gov.ua/people/conseption.php>.
5. Леонтьев, Р. Г. Формирование субъектов рынка железнодорожных транспортных услуг [Текст] / Р. Г. Леонтьев, В. В. Комарова, О. И. Некрасова // Вестник ТОГУ. – №3 (14). – 2009. – С. 115-122.
6. Титков, С. О. Перспективы развития операторских компаний в сфере железнодорожных грузовых перевозок [Текст] / С. О. Титков, Е. И. Плисова, Ф. И. Хусаинов // Бюллетень транспортной информации. – № 1. – 2005. – С. 24-28.
7. Лapidус, Б. М. Методическое обеспечение рыночных механизмов экономического управления на железнодорожном транспорте [Текст] / Б. М. Лapidус, Д. А. Мачерет, А. В. Рышков. – М., 2007. – 185 с.
8. Чайковська, Т. Удосконалення транспортного та інформаційного забезпечення логістичного вантажопотоку [Текст] / Т. Чайковська // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – Вип. 19. - 2012. – С. 221-225
9. Підлісний, П. І. Економічні аспекти створення та діяльності операторської мультимодальної компанії – перевізника Укрзалізниці [Текст] / П. І. Підлісний, О. В. Кравчук // Економіст. – №3. – 2012. – С. 31-35.
10. Чеховська, М. Створення операторської мультимодальної компанії перевізника «Укрзалізниці» як складова розвитку конкурентного ринку транспортних послуг України [Текст] / М. Чеховська // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – Вип. 14. – 2009. – С. 49-56.

РЕЗЮМЕ

Широкова Елена, Челядинова Наталья

Принципы построения рынков услуг железнодорожного транспорта

Статья содержит теоретические положения относительно формирования рынков услуг железнодорожного транспорта при проведении реформирования в условиях жесткой конкурентной борьбы. Обоснована целесообразность создания новых субъектов транспортного рынка, выявленные проблемы, которые препятствуют эффективному формированию рынков услуг железнодорожного транспорта. Кроме этого, определены ожидаемые результаты и принципы построения этих рынков.

RESUME

Shyrokova Olena, Chelyadinova Natalia

Principles of market of railway transport

The article contains a theoretical principles concerning the formation of the market of railway transport during the reform in a tough competition. The expediency of creation of new entities of the transport market is proved. The problems that hinder the effective formation of the market of railway transport are identified. In addition, the expectations and principles of these markets are determined.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2012 р.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

УДК 657.05:65.012.45:002(083)

Тетяна АКІМОВА

старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Національна металургійна академія України

Ірина ВАРВАНСЬКА

Національна металургійна академія України

ІНФОРМАЦІЙНО-НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕДОСКОНАЛОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті показано особливу роль інформаційно-нормативного забезпечення в управлінні діяльністю сучасних підприємств в умовах недосконалого конкурентного середовища, обґрунтовано необхідність інформаційної підтримки інноваційного розвитку останніх для забезпечення прибутковості, досліджено тактичні інструменти управління підприємством, розроблено пропозиції з ефективного використання інформаційних систем в управлінській діяльності.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційна підтримка, управління підприємством, недосконала конкуренція.

На сьогодні, у час, супутником якого є глобалізація як народного господарства кожної країни, так і світового загалом, у період становлення нової постінформаційної цивілізації особливу увагу та роль відведено такій вагомій, специфічній та унікальній категорії, як інформація. Наявність інформації здатна забезпечити її власнику значні переваги та принести очікувані прибутки, а відсутність – звести нанівець докладені зусилля, знизити очікуваний рівень результативності. Інформованість та інформаційне забезпечення утворюють базу для успішної діяльності підприємств, створюючи передумови позитивних соціально-економічних змін у суспільстві та сприяють розвитку країни.

В умовах недосконалого конкурентного середовища, що спостерігається на ринках України, підприємства намагаються максимізувати свої прибутки. Мінливі конкурентні умови також потребують від них вчасного відповідного реагування на зміни, що відбулися. Найважливішим кроком на шляху розвитку є створення системи інформаційної підтримки всіх етапів діяльності підприємства в таких умовах. Запорукою успішного розвитку є належне інформаційне забезпечення, яке здійснюється спеціально створюваними інформаційними системами і службами. Такі системи та служби збирають, систематизують, зберігають, обробляють, виконують пошук і поширюють наукову, технічну, економічну, нормативну та іншу інформацію, а також допомагають у перетворенні цієї інформації в знання.

Значення інформації, яка є основою інформаційних ресурсів, є незаперечним, проте, незважаючи на свій колосальний вплив на всі сфери життя, це поняття можна назвати недоопрацьованим. Інформаційне ж забезпечення діяльності підприємства в умовах недосконалого конкурентного середовища практично науковцями не розглядається. Що стосується нормативної бази конкурентного середовища в

Україні, то вона не відповідає сучасним вимогам господарювання, не забезпечує належної можливості розвитку, не врегульовує багато питань і потребує вдосконалення.

Особливості інформації в системі ринкових відносин як елемента і сфери ринкової діяльності досліджено в працях В. Іноземцева, А. Маршалла, Д. Лук'яненка, О. Чубукової, А. Чухна, J. E. Stiglitz. Особливу увагу на проблеми інформації та її впливу на поведінку суб'єктів економічної діяльності звертають фахівці з менеджменту, серед яких насамперед необхідно назвати П. Друкера, М. Портера та ін. Інформаційна підтримка розглядається як комплекс заходів, що містить інформаційну базу інновацій, яка полегшує пошук необхідних відомостей для забезпечення інноваційного процесу; актуалізацію інформації про наявні наукові розробки в інших організаціях; сприяння трансферту технологій та залученню інвесторів. Особливої уваги потребує дослідження проблеми формування системи інформаційно-нормативного забезпечення управління діяльністю підприємства, здатного ефективно діяти в умовах недосконалого конкурентного середовища.

Метою статті є визначення ролі інформації та інформаційно-нормативних ресурсів в діяльності підприємств в умовах недосконалого конкурентного середовища, що обумовлена їх безпосередньою участю в економічних процесах. Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

- показати особливу роль інформаційно-нормативного забезпечення в управлінні діяльністю сучасних підприємств в умовах недосконалого конкурентного середовища;
- обґрунтувати необхідність інформаційної підтримки інноваційного розвитку підприємств для забезпечення їх прибутковості;
- дослідити тактичні інструменти управління

підприємством;

- розробити пропозиції з ефективного використання інформаційних систем в управлінській діяльності;
- визначити нормативну базу управління діяльністю підприємством у сучасному конкурентному середовищі.

Головна внутрішня мета діяльності будь-якого підприємства або організації, що функціонують в умовах недосконалого конкурентного середовища, полягає в максимізації прибутку, головного чинника його економічної стійкості. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності продукції, особливо в умовах недосконалого конкурентного середовища, підприємства повинні активізувати інноваційну діяльність. Загальновідомо, що далеко не всі компанії володіють достатніми ресурсами для того, щоб одержувати інновації на умовах придбання ліцензій, укладання франчайзингового договору або регулярного отримання послуг консалтингових та інжинірингових компаній. Та навіть багатонаціональні компанії, які мають такі можливості, намагаються створювати такі умови діяльності, щоб інновації зароджувались у внутрішньому середовищі. Це можливо завдяки цілеспрямованому перетворенню креативних задатків, здібностей, знань, досвіду працівників на креативний потенціал організації.

Виділимо низку основних напрямків, що забезпечують підприємству максимальний прибуток [1, с. 149-150].

По-перше, це розширення номенклатури реалізованої продукції (послуг). Розширення номенклатури можливе тільки за двома напрямками: за рахунок випуску нової продукції (яка раніше не вироблялась на певному підприємстві) або за рахунок удосконалення (модернізації або модифікації) продукції (наданої послуги), що вже випускається (надається). Вочевидь, як перший, так і другий напрямок, що забезпечує розширення номенклатури продукції і відповідно веде до збільшення прибутку, безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю, бо сукупність робіт, пов'язаних з розробкою, освоєнням і поліпшенням вже виробленої продукції, за своєю суттю є інноваційною діяльністю.

По-друге, максимізація ціни, за якою реалізується продукція або надається послуга. Вочевидь, що можливість збільшення ціни реалізації продукту або послуги прямо залежать від попиту і пропозиції на продукцію підприємства на ринку. Найбільш важливим є те, чи діє підприємство в умовах конкурентної боротьби або займає монопольне становище. Результатом монопольного становища є практично нічим не обмежена можливість збільшення ціни реалізації продукту (послуги) і, як наслідок, прибутку. Слід зазначити, що здійснювана підприємствами інноваційна діяльність є одним із засобів, за допомогою якого вони можуть забезпечити монопольне становище на ринку або попит на продукцію і необґрунтовано завищувати ціну її реалізації. Іншими словами, інноваційна діяльність дозволяє підприємствам у певних умовах зайняти монопольне становище на ринку з усіма наслідками, що випливають звідси, з точки зору збільшення прибутку підприємства через підвищення ціни реалізації продукції та послуги.

По-третє, мінімізація витрат на виготовлення і

реалізацію одиниці продукції (послуги). Зниження цих витрат можливе тільки двома шляхами: або за рахунок мобілізації резервів технології, що вже використовується, або за рахунок освоєння нового технологічного ланцюга, або нових елементів у старому ланцюгу. При цьому мається на увазі, що освоєння нової техніки, технології, як і нових методів організації та управління виробництвом і збутом продукції, визначається ефективністю інноваційної діяльності, реалізованої підприємством.

По-четверте, максимізація обсягів реалізації продукції або послуги. Слід зазначити, що збільшення обсягів реалізації продукції найменшою мірою залежить від зусиль підприємства, хоча і є певні важелі впливу на споживчий попит. Виділимо два основних напрями: збільшення обсягів реалізації старої (яка вже випускалася на підприємстві) продукції і нової продукції. У свою чергу, збільшення обсягів реалізації старої продукції можливе за рахунок проведення комплексу маркетингових заходів, спрямованих на стимулювання збуту (реклама, розпродаж і т. ін.), вихід на нові ринки зі старою продукцією, а також за рахунок підвищення споживчої привабливості продукції. У свою чергу, споживча привабливість містить такі елементи, як ціна продукції, якість і додаткові функції продукції. Підвищення споживчої привабливості означатиме привабливу з точки зору споживачів зміну вищезазначених елементів. Вочевидь, що діяльність, пов'язана з підвищенням якості продукції, що випускається, а також з надаванням їй нової функції, є інноваційною. Разом з тим, випуск нової продукції є також результатом інноваційної діяльності. Таким чином, збільшення обсягів реалізації продукції (послуги) також багато в чому досягається за рахунок відповідних інноваційних перетворень.

Резерви інноваційного розвитку слід шукати в інформаційних технологіях, інформаційно-аналітичних системах, які здатні своєчасно забезпечити інноваційні процеси актуальними, достовірними даними. Поява та активний розвиток інформаційних технологій в компаніях стали необхідною умовою інноваційної діяльності.

З урахуванням важливості інформаційної підтримки управлінських рішень довгий час серед найголовніших завдань інформаційного менеджменту визначалося забезпечення чіткої регламентації якості та часу надходження інформації до менеджерів і фахівців у межах підприємства; гарантування безпеки інформації, селекція та управління інформаційними потоками для посилення конкурентної переваги компанії [2, с. 3; 3, с. 34].

Нині спостерігається стрімкий розвиток інформаційних технологій, надбання ними якісно нової ролі у виробничому процесі. Інформаційна революція радикальним чином змінює технологічний базис виробництва [4, с. 36]. Крім цього, неможливо не враховувати конкуренцію, що є важливим та дієвим механізмом, який забезпечує високу ефективність, пропорційність та динамічність ринкових відносин як у галузі виробництва, так і реалізації товарів чи послуг, а також якість конкурентного середовища, у якому працює підприємство.

Основною інформаційної підтримки інноваційних процесів у цих умовах є наявність структурованих інформаційних ресурсів і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують

ефективне використання учасниками інноваційних процесів таких інформаційних ресурсів. Підвищення якісних і кількісних показників інформаційного забезпечення підприємств, особливо при здійсненні і впровадженні інноваційних процесів у недосконалому конкурентному середовищі, є актуальним завданням. Інноваційному підприємству в таких умовах необхідне якісне інформаційне забезпечення відомостями не тільки про нові науково-технічні розробки і виробничі процеси, але також про особливості конкурентного середовища, нормативно-правове поле, в якому воно діє.

Оскільки інноваційна діяльність пов'язана з трансформацією ідей у новий продукт, що запроваджується на конкретному ринку, її ефективність значною мірою визначається можливістю доступу до науково-технічної інформації. Для того, щоб організувати інформаційно-пошуковий процес, спрямований на виявлення нових наукових відкриттів і розробок, провести експертизу зібраних відомостей і перетворити її результати на необхідну для подальших етапів інформацію, провести виявлену ідею до стадії вже готового продукту, оцінити економічну ефективність проекту і налагодити серійне виробництво, необхідно створювати системи інформаційної підтримки, інтегровані у системи управління підприємствами.

Розроблення і запровадження інновацій на підприємствах, що діють у недосконалому конкурентному середовищі, нерозривно пов'язані з отриманням і переробкою певної інформації щодо зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств. Інформаційне середовище є найважливішою частиною процесів розроблення і впровадження нововведень і потребує значних зусиль і ресурсів на всіх стадіях інноваційної діяльності. Без належного інформаційного забезпечення і недостатньої інформованості успіх нововведень є рідкісним явищем. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності передбачає збір, обробку, аналіз і передачу якісної та кількісної інформації за певний період [5, с. 317].

Оскільки процес інноваційної діяльності в умовах недосконалої конкуренції передбачає здійснення низки маркетингових заходів, зокрема розроблення кількох альтернативних варіантів виробництва і продажу відповідної продукції, проведення аналізу кожного варіанта і вибір найдоцільнішого і найефективнішого з них, то необхідною є наявність високорозвиненої інформаційної системи з використанням ПК та економіко-математичних методів [6, с. 237].

Т. В. Семенова [7, с. 39] вважає, що для України важливим завданням є створення ефективної системи інформаційного забезпечення, що передбачає, з одного боку, розроблення нормативних актів з питань, пов'язаних з інформаційною відкритістю українського ринку, а з іншого – із запровадженням механізму ефективного використання інформації. Крім цього, на її думку, необхідно уніфікувати інформаційне відображення. Але в українських умовах недосконалої конкуренції про інформаційну відкритість українського ринку говорити зарано. Інформаційно-нормативне забезпечення управління підприємством повинно це враховувати.

Конкурентне середовище також впливає на інвестиційну діяльність підприємства. І. І. Вінніченко

[8, с. 10-12] стверджує, що ефективність управління інвестиційною діяльністю підприємства значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення. Важливим завданнями інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності є стратегічна орієнтація на прийняття відповідних інвестиційних рішень і на поточне управління, а також використання сучасних методів аналізу інвестиційної діяльності, які дають змогу виявити резерви її зростання. Функцію забезпечення інформаційних систем науковець відносить до загальних функцій управління інвестиційною діяльністю підприємства. Крім названої, до загальних належать розроблення інвестиційної стратегії підприємства, організаційних структур, забезпечення інвестиційної діяльності, сприяння забезпеченню обґрунтування альтернативних варіантів інвестиційних рішень, аналіз, планування, контроль за реалізацією управлінських рішень у сфері інвестиційної діяльності. Специфічними функціями, які описує І. І. Вінніченко, є управління інвестиціями та формування інвестиційних ресурсів [8, с. 10-12].

На відміну від стратегії, тактика охоплює короткострокові цілі підприємства і способи їхньої реалізації. Тактичне управління передбачає організування реалізації короткострокових цілей, мотивування суб'єктів до їхнього виконання, контролювання і регулювання застосування методів реалізації тактичних цілей у межах етапів виконання обраної стратегії. Формування тактичних цілей доцільно здійснювати так, щоб за різної комбінації умов внутрішнього і зовнішнього середовищ можна було реалізувати вибрану стратегію. Альтернативні тактики в межах тієї самої стратегії можуть реалізовуватись паралельно, послідовно або комбіновано. У результаті проведених досліджень ідентифіковано, що в управлінні підприємства застосовуються дві групи тактичних інструментів. Перша група об'єднує тактичні методи акумулювання та оброблення управлінської інформації, а друга – тактичні методи впливу на носіїв креативного потенціалу і суб'єктів, які здійснюють управління. Від їхнього поєднання залежить повнота і своєчасність реалізації вибраної стратегії управління підприємства. Стратегічні та тактичні цілі в управлінні підприємствами реалізують за допомогою використання функціональних систем інформаційного забезпечення. Ключовими вимогами до їхнього застосування є гарантія швидкості й безпеки здійснення трансферу інформації, коштів та інших ресурсів. Ці вимоги важливі з огляду на необхідність оперативного реагування керівників підприємств на зміну ринкової кон'юнктури і регулювання ходу реалізації креативно-інноваційних проектів у напрямі забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Однією з важливих умов результативності використання функціональних систем, які враховують постійні і тимчасові фактори в управлінні підприємства, є диверсифікація програмного забезпечення формування комунікацій у середовищі суб'єктів креативного менеджменту.

В умовах недосконалому конкурентного середовища інформаційне забезпечення управління підприємств вимагає перетворення автоматизованих систем управління на корпоративні інформаційні системи, які характеризуються програмно-апаратною інтеграцією бізнес-стратегій підприємства та

організаційної структури управління організації [9, с. 148].

Таким чином, сьогодні, в умовах недосконалої конкуренції, підприємствам не достатньо вміти збирати, обробляти, використовувати, зберігати інформацію та підтримувати в актуальному стані бази даних. Необхідно мати певну політику відносно управління інформацією та інформаційного середовища, у якому перебуває підприємство, для забезпечення результативного якісного покращення його діяльності. Тому основними завданнями інформаційної підтримки управління інноваційним розвитком у цих умовах слід визнати: формування, обробку, використання, зберігання та підтримку в актуальному режимі інформації та знань; забезпечення системи управління нормативно-правовою, довідково-аналітичною, методичною, прогнозною та поточною інформацією, а також комплексом програмних засобів, необхідних для їх аналізу при формуванні управлінських рішень [10, с. 167; 11, с. 146].

Робота у цьому напрямку передбачає:

- створення і поповнення банків даних науково-технічних результатів і потенційних можливостей виконавців науково-технічних програм і проектів по пріоритетних напрямках;
- здійснення зв'язку з віддаленими інформаційними центрами і базами даних, зокрема зарубіжними, з використанням українських й іноземних телекомунікаційних систем;
- забезпечення доступу зацікавлених організацій й осіб до інформаційних баз даних й інформаційних ресурсів Інтернет в області інноваційної діяльності;
- пошук і відбір інноваційних проектів, пропозицій з виробництва наукомісткої продукції для організацій і фізичних осіб, зацікавлених у їх фінансуванні;
- створення і поповнення банків даних про споживчі властивості товарів провідних фірм;
- дослідження практики інформаційного забезпечення науково-технічних інновацій, яка склалася, і рекомендації щодо реорганізації інформаційної підтримки на базі сучасних інформаційних технологій;
- теоретичне обґрунтування основних принципів і критеріїв створення, функціонування і розвитку комплексної інформаційної системи підтримки інновацій з урахуванням конкурентного середовища;
- розробку принципів і методів побудови комплексної інформаційної системи підтримки науково-технічних інновацій;
- розробку методів оптимального тематичного формування інформаційної системи на основі аналізу потреб певної цільової групи користувачів-розробників інновацій;
- дослідження залежності зниження цінності отримуваної інформації в часі і розробку пропозицій щодо періодичності оновлення інформаційних фондів в інформаційних структурах та формуваннях;
- виявлення особливості моделювання і конструювання на прикладі центру інформаційного забезпечення науково-дослідної

організації;

– розробку моделі й апробування комплексної інформаційної системи забезпечення, призначеної для цільової групи користувачів з однорідними інформаційними потребами;

– здійснення порівняльного аналізу продуктивності нової і традиційної систем інформаційного забезпечення інновацій [5, с. 318; 12, с. 168].

Створення нормативної бази управління діяльністю підприємством у сучасному конкурентному середовищі ускладнюється невідповідністю існуючої в Україні нормативно-правової бази антимонопольної політики сучасним вимогам господарювання. Необхідність постійного удосконалення законодавчої бази з приводу регулювання монополістичних процесів і конкуренції пояснюється тим, що підприємства-порушники знаходять щоразу нові шляхи, щоб зробити свої антиконкурентні дії або монополне становище законними. Це також ускладнює формування інформаційно-нормативної бази управління підприємством.

На сьогодні підприємства можуть використовувати в якості нормативного забезпечення наступні нормативні акти антимонопольного законодавства: Закони України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції», «Про здійснення державних закупівель», «Про природні монополії», «Про електроенергетику» та низку інших, а також Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції, Конституцію України, що регулюють діяльність монополій.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що в умовах недосконалому конкурентного середовища забезпечення інформацію є однією з найважливіших функцій діяльності підприємства та його управління загалом. У сучасних умовах успішна реалізація цілей і завдань розвитку підприємства значною мірою залежить від ефективного використання його інформаційних ресурсів. Інформаційно-нормативне забезпечення діяльності впливає на підсумкову звітність та відповідно на хід виконання управлінських рішень.

Інформаційний простір управління діяльністю підприємства в умовах недосконалому конкурентного середовища має обов'язково уміщувати не лише модель відбору та ідентифікації інформаційних потоків, але й принципи і механізми їх обробки, інтерпретації, перевірки та напрями використання. З метою упорядкування і структуризації елементів інформаційного простору для прийняття управлінських рішень слід виділяти джерела інформації, її споживачів, функціональні підсистемні блоки, а також відповідні зовнішні та внутрішні інформаційні потоки. З метою формалізації процесу створення інформаційного простору управління розвитком в умовах недосконалому конкурентного середовища доцільно врахувати такі аспекти:

- стратегічну орієнтацію створення інформаційного простору через визначення мети і формування потреби у відповідній інформації, яка сприяє створенню нової цінності за допомогою нових знань;
- необхідність активізації процесів виявлення

інформації, перетворення її у знання, генерування нових знань та їх обмін з метою створення корпоративного знання;

- виявлення комунікаційних розривів, що заважає обміну інформацією на організаційному рівні, пошуку причин, виявленню проблемних зон і діагностування управлінських проблем, забезпеченню прискорення процесу розкриття наявних знань в організації, прирощенню формалізованого знання як інтелектуального продукту підприємства [10, с. 169].

Нормативно-правове поле функціонування підприємств в умовах недосконалої конкуренції має свої особливості через загальний стан законодавства України, який не тільки визначає умови діяльності підприємств, а й суттєво впливає на ефективність їхньої діяльності, а отже і на конкурентоспроможність.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження основних проблем розвитку підприємства в умовах недосконалої конкурентної середовища та визначення шляхів їх подолання.

Список літератури

1. Літвиненко, М. В. Інноваційна діяльність підприємства як джерело підвищення прибутку [Текст] / Літвиненко М. В., Кедревич І. В. // Вісник НТУ (ХПИ). – №7. – 2011. – С. 148–151.
2. Черный, А. И. Инновационная деятельность: информационное обеспечение [Текст] / А. И. Черный // Научно-техническая информация. — 2006. — № 5 — С. 1-4.
3. Гуриев, М. А. Актуальные вопросы управления информационными ресурсами в промышленности [Текст] / М. А. Гуриев, А. Н. Кошкин // Информационные ресурсы России — 2006. — № 2 — С. 33-36.
4. Иноземцев, В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы [Текст] / В. Л. Иноземцев. — М.: Логос. — 2000. — 304 с.
5. Тимошук, М. П. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності [Текст] / М. П. Тимошук, П. В. Тимошук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — 2010. — Вип. 20.11. — С. 315 — 319.
6. Гринів, Т. Т. Роль маркетингу в реалізації інвестиційних проектів [Текст] / Т. Т. Гринів // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2003. – № 472: Логістика. – С. 233–237.
7. Семенова, Т. В. Вплив процесів глобалізації на інвестиційну політику України [Текст] / Т. В. Семенова // Наукові записки ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 84. – С. 37-42.
8. Вінніченко, І. І. Формування системи управління інвестиційною діяльністю підприємства [Текст] / І. І. Вінніченко // Інвестиції: практика та досвід – 2007. – № 4. – С. 9-13.
9. Савицька, Н. В. Управління креативним потенціалом підприємства: стратегія і тактика [Текст] / Н. В. Савицька, О. Л. Коломієць // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку – 2012. – № 727 – с. 143-149
10. Варфоломієва, В. О. Інформаційне забезпечення управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу [Текст] / В. О. Варфоломієва // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №. — С. 165-171.
11. Верба, В. А. Інформаційне забезпечення управління розвитком компанії [Текст] / В. А. Верба // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць ДВНЗ «КНЕУ імені В. Гетьмана». — 2009. — №22. — С. 145-154.
12. Волков, О. І. Інноваційний розвиток промисловості України [Текст] / О. І. Волков ; За ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. — К.: КНТ, 2006. — 648 с.

РЕЗЮМЕ

Акимова Татьяна, Варванская Ирина

Информационно-нормативное обеспечение управления деятельностью предприятия в условиях несовершенной конкурентной среды

В данной статье показано особую роль информационно-нормативного обеспечения в управлении деятельностью современных предприятий в условиях несовершенной конкурентной среды, обоснована необходимость информационной поддержки инновационного развития предприятий для обеспечения прибыльности, исследованы тактические инструменты управления предприятием, разработаны предложения по эффективному использованию информационных систем в управленческой деятельности.

RESUME

Akimova Tetyana, Varvanska Iryna

Information and regulatory support of enterprise management in imperfect competitive environment

This article shows the special role of information and regulatory support in the management of modern enterprises in imperfect competitive environment. The necessity of promoted innovative development of companies to ensure profitability is proved. There have been investigated the tactical management tools. The suggestions for the effective use of information systems in management are worked out.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2012 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

Досліджено облік готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК. Визначено основні напрямки скорочення збитків на етапі реалізації готової продукції. Внесені пропозиції щодо усунення недоліків організації обліку на переробних підприємствах АПК.

Ключові слова: облік готової продукції, реалізація готової продукції, переробні підприємства, агропромисловий комплекс.

Результатом діяльності будь-якого підприємства є випуск готової продукції, виконання робіт або надання послуг і, як кінцевий результат, отримання прибутку. Чітко налагоджений облік забезпечує необхідною та вірогідною інформацією суб'єктів господарювання для виконання всебічного аналізу господарської діяльності та обґрунтування відповідних управлінських рішень.

Вирішити актуальні економічні проблеми переробних підприємств АПК неможливо без удосконалення обліку. Реалізація їх продукції впливає на фінансові результати роботи підприємств цієї галузі. Для отримання прибутку необхідно, перш за все, правильно організувати бухгалтерський облік. Вивчення особливостей обліку готової продукції переробних підприємств АПК згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку та його удосконалення є одним з важливих завдань сьогодення.

В економічній літературі є велика кількість наукових праць відомих вітчизняних фахівців, у яких досліджуються загальні питання обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК. Значний внесок у розвиток цих питань зробили: І. Білоусова, С. Голов, В. Мякота, Л. Нападівська, В. Палій, М. Пушкар, Н. Ткаченко, М. Чумаченко та інші. Значну увагу автори звертають на питання обліку готової продукції та її реалізації, формування витрат на її зберігання.

Велика кількість публікацій присвячена аспектам, які визначають методологічні засади формування в обліку інформації про облік готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК. Але попри велику кількість наукових праць, питання обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК залишаються недопрацьованими

Заслужують докладного вирішення проблеми чіткого налагодження документального оформлення при поверненні готової продукції в переробній галузі; встановлення винних осіб при псуванні готової продукції; скорочення збитків на етапі зберігання та реалізації готової продукції на переробних підприємствах АПК.

Мета написання статті – теоретико-методологічне обґрунтування обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК. Для досягнення

поставленої мети необхідно вирішити завдання:

Обґрунтувати сутність обліку готової продукції та її реалізації через аналіз наукових досліджень сучасних вчених-економістів.

Дослідити позитивні та негативні риси обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК та окреслити напрями вдосконалення.

Виявити специфічні галузеві заходи зниження збитків при зберіганні та реалізації готової продукції та розробити методичну базу щодо їх обмеження.

Усунути недоліки обліку готової продукції та її реалізації на переробних підприємствах АПК.

Однією із основних умов прибутковості переробних підприємств АПК є налагоджений облік виготовлення готової продукції, її зберігання та реалізації.

Готова продукція – це виріб (напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на певному підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові-покупцеві згідно з чинним порядком прийняття продукції.

Взаємозв'язок між виробництвом, залишками і реалізацією продукції зображено на рис. 1[1].

Готова продукція становить основну частину товарної продукції підприємства. Здебільшого вона призначена для реалізації, але певна її частина може споживатися на підприємстві (внутрішньозаводський оборот). До готової продукції зараховують також виконані для замовників роботи та послуги автотранспорту, ремонтного виробництва, будівельно-монтажні роботи. Якщо на підприємстві, поряд з виробництвом, здійснюють капітальні вкладення, то виконані послуги також відображають в обліку як готову продукцію.

При організації обліку готової продукції основним моментом є визначення її характеру. Згідно з цією ознакою продукцію групують за формою, ступенем готовності та технологічною складністю (рис. 2) [2].

За технологічною складністю продукцію поділяють на просту і складну. При цьому вона може бути основною, побічною або супутньою. За своїми технічними та іншими характеристиками побічна та супутня продукція майже не відрізняється від

Рис. 1. Взаємозв'язок між виробництвом, залишками і реалізацією продукції [1]

Рис. 2. Класифікація готової продукції за її характером [2]

основної, тому їх кількісні та якісні параметри визначають аналогічно до основної продукції.

Готова продукція на переробних підприємствах АПК проходить такі операції:

- відпуск продукції з виробництва і здавання її на склади;
- зберігання продукції на складах підприємства;
- відпуск продукції місцевим і відправка (відвантаження) іногороднім покупцям;
- відпуск продукції для внутрішніх потреб основних цехів, для збуту продукції (наприклад, тара власного виробництва) та інше;
- реалізація продукції (одержання грошей від

покупців за відпущену продукцію).

Методологічні засади формування інформації про готову продукцію у бухгалтерському обліку та розкриття її у фінансовій звітності визначаються П (С) БО 9 «Запаси», затвердженим МФУ від 20.10.1999 року, № 246, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02.11.1999 року та П(С)БО 16 «Витрати», затверджено наказом МФУ від 31.10.1999 року, № 318, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19.01.2000 року [6-7].

Частіше на переробних підприємствах у бухгалтерському обліку готова продукція оцінюється за фактичною собівартістю, яка може бути визначена

тільки після збирання всіх затрат та калькулювання. Разом з тим виникає потреба у щоденному обліку наявності й руху готової продукції та визначенні її вартісних характеристик. Тому у поточному обліку готову продукцію оцінюють за «твердими» обліковими цінами (середньорічною плановою собівартістю, договірними або оптовими цінами, або за фактичною виробничою собівартістю). Оцінка продукції за «твердими» обліковими цінами дає змогу вести постійний поточний облік незалежно від калькуляції фактичної собівартості.

Такі ціни є основою ведення бухгалтерського обліку готової продукції на складах оперативного бухгалтерським методом.

На переробних підприємствах АПК оцінка готової продукції, як правило ведеться за виробничою собівартістю. Недоліки цього варіанту оцінки полягають у тому, що допускаються неточності нарахування собівартості до закінчення: всіх робіт по підприємству, звітного місяця.

Відхилення фактичної собівартості готової продукції від планової (чи від відпускної вартості) на підприємствах галузі враховуються на окремих аналітичних рахунках по однорідних групах виробів, що відкриваються в складі рахунка готової продукції. У регістрах аналітичного обліку ці відхилення відображаються окремою позицією.

Викладений порядок оцінки готової продукції обумовлений тим, що фактичну виробничу собівартість випущеної з виробництва протягом місяця продукції на переробних підприємствах АПК обчислюють тільки наприкінці місяця, після відображення всіх прямих витрат і розподілу непрямих витрат та складання внутрішньої звітної калькуляції.

Одним із основних завдань цінового обліку готової продукції є приведення різної продукції переробної галузі до єдиного виразу: ціновий показник дає можливість зробити підсумок різної продукції як одиничних виробничих одиниць, так і промисловості загалом. В отриманні єдиного підсумку по різних видах продукції і полягає основне завдання оцінки продукції [4].

Слід зазначити, що процес формування в бухгалтерському обліку інформації про готову продукцію, як і про інші об'єкти обліку, починається зі складання первинного документу. Оскільки формування первинної інформації є початковим етапом відтворення діяльності підприємства, необхідно забезпечити раціональну організацію формування такої інформації [3; 10].

З метою зниження збитків на переробних підприємствах АПК пропонуємо вести детальний облік процесу повернення нереалізованої продукції з торговельної мережі на переробні підприємства; пропонується на кожен випадок повернення оформляти «Акт на повернення продукції», в якому буде наведена інформація щодо причин та винуватців повернення продукції. Для щоденного узагальнення і аналізу інформації щодо повернення продукції доцільно формувати відповідним чином «Відомість повернення продуктів» з огляду на їх найменування і покупців.

З метою зниження збитків у процесі зберігання продукції на складах і в холодильних установках доцільно фіксувати в обліку всі випадки відхилень від норм природного убутку, а також причини і

винуватців їх виникнення.

У процесі виконання транспортування, вантажно-розвантажувальних робіт, зберігання на складах – фіксуються нестачі продукції понад норму природного убутку, її псування, порушення пакувальних матеріалів. Розмір вищезазначених збитків залежить від ступеня забезпечення підприємства необхідним обладнанням, рівня санітарного стану приміщень, організаційної форми суб'єкта господарювання, а також від організації товароруку та швидкості товарного обігу.

До основних напрямків скорочення збитків на етапі реалізації готової продукції на підприємствах АПК зараховують:

- запобігання накопиченню понаднормативних запасів сировини, матеріалів, готової продукції;
- оптимізацію маршрутів транспортування готової продукції в роздрібну торговельну мережу та за іншими напрямками реалізації;
- запобігання механічним пошкодженням [8].

Тому організація на відповідному рівні обліку і контролю збитків у момент їх виникнення є важливим фактором зниження та усунення збитків у процесі продажу продукції. Система обліку збитків має недоліки на етапі реалізації готової продукції переробних підприємств АПК, тому що до складу валових витрат суб'єкта господарювання мають право вносити витрати, пов'язані з особливостями транспортування та зберігання цього різновиду товарів тільки в межах норм убутку, розміри яких повинні відповідати сучасному рівню виробництва і зберігання продукції.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Готова продукція становить основну частину товарної продукції переробних підприємств АПК. Окрім основної, на підприємствах одержують побічну продукцію, яка виникає при виробництві основної продукції та приносить додатковий прибуток, не становлячи для підприємств ніяких додаткових витрат.

2. Оцінка готової продукції на переробних підприємствах АПК ведеться за виробничою собівартістю, що призводить до неточності нарахування собівартості до завершення всіх робіт по підприємству і закінчення звітного місяця. Спостерігаються відхилення фактичної собівартості готової продукції від планової (чи від відпускної вартості).

3. Дослідженням встановлено, що сучасний рівень організації первинного обліку на переробних підприємствах на всіх етапах технологічного циклу виробництва продукції не відповідає вимогам стандартів бухгалтерського обліку щодо забезпечення достовірності і повноти інформації.

Для усунення недоліків організації обліку на переробних підприємствах АПК пропонуємо підвищити організацію контролю збитків у момент їх виникнення та усунення в процесі продажу продукції за напрямками:

- на етапі повернення нереалізованої продукції з торговельної мережі на переробному підприємстві ввести додаткову внутрішню документацію, в якій фіксуватиметься інформація щодо причин та винуватців повернення продукції;
- на етапі зберігання продукції на складах і в

-
- холодильних установках доцільно фіксувати в обліку всі випадки відхилень від норм природного убутку, а також причини і винуватців їх виникнення;
- на етапі реалізації готової продукції необхідне скорочення понаднормативних запасів сировини, матеріалів, готової продукції;
 - оптимізація маршрутів транспортування готової продукції в роздрібну торгівельну мережу та за іншими напрямками реалізації;
 - запобігання механічним пошкодженням.
- На нашу думку, зазначені заходи призведуть до раціонального використання матеріальних ресурсів та зменшення собівартості продукції переробних підприємств АПК.

Список літератури

1. Білоусова, І. В. Проблеми розвитку управлінського обліку в Україні [Текст] / І. В. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 2. – С. 25-29.
2. Бородкін, О. М. Про формування і облік собівартості продукції за ринкових умов [Текст] / О. М. Бородкін // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 3. – С. 12-18.
3. [Текст] // Все про бухгалтерських облік. – 2008 р. – № 43, 56, 98 105; за 2009 р. № 3, 18, 44, 53.
4. Губа, Є. Себестоимость и цена [Текст] / Є. Губа // Справочник економіста. – 2011. – С. 5.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Текст] : закон України від 16.07.99 р. № 996 – XIV.
6. Запаси [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246. ; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 751/4044 (із змінами і доповненнями, останні з яких унесено наказом Міністерства фінансів України від 11 грудня 2006 року № 1176).
7. Витрати [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 січня 2000 р. за № 27/4248 (із змінами і доповненнями, останні з яких унесено наказом Міністерства фінансів України від 11 грудня 2006 року № 1176).
8. Пушкар М. С. Філософія обліку [Текст] : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль, 2002. – 157 с.
9. Ткаченко, Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність [Текст] : підручник / Н. М. Ткаченко. – 2-ге вид. доповнене і перероблене. – К.: Алерта, 2007. – 954с.
10. Чумаченко, М. П(С)БО 16 «Витрати» та їх перешкоджає економічній роботі на підприємстві [Текст] / М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 10. – С. 3.

РЕЗЮМЕ

Алексеевко Татьяна

Совершенствование учета готовой продукции и ее реализации на перерабатывающих предприятиях АПК

Определены направления сокращения убытков на этапе хранения и реализации готовой продукции на предприятиях перерабатывающей отрасли и выявленные пути устранения недостатков организации учета готовой продукции и ее реализации на перерабатывающих предприятиях АПК.

RESUME

Alyeksyeenko Tetyana

Perfection of account of the products and its realization on processing enterprises of AIC

Directions of reduction of losses on the stage of storage and realization of the prepared products on the enterprises of processing industry are considered. The ways of removal of lacks of organization of account of the products and its realization on the processing enterprises of AIC are defined in the article.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.

Олександр ГРИНЧАК

кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

Ярослав МИКОЛАЙЧУК

викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Досліджено інформаційні потреби, структуру інформаційних потоків оперативного управління сільськогосподарським виробництвом. Розкрито цілі, функції, завдання та архітектуру відповідної системи інформаційного забезпечення.

Ключові слова: оперативне управління, сільськогосподарське виробництво, інформаційне забезпечення.

З розвитком НТП зростають вимоги до оперативного управління: висока інтенсивність виробництва призводить до значних витрат часу на збір, упорядкування, переробку та передачу інформації. У результаті через його брак погіршується якість і ефективність управлінських рішень. За узагальненими даними науково-дослідних закладів [6] частка витрат робочого часу на оперативне управління у керівників і спеціалістів аграрних формувань сягає 40-50%. До того ж функції оперативного управління у господарствах децентралізовані й організаційно не оформлені, що призводить до прийняття рішень управлінцями на основі обмеженої інформації і, як наслідок, до зниження їх якості. Таким чином, першорядною умовою підвищення ефективності оперативного управління сільськогосподарським виробництвом є наявність відповідного, повного, достовірного, актуального та своєчасно використовуваного комплексу інформаційних ресурсів (логічної сукупності інформації про фактичні дані й залежності між ними [9]), що потребує відповідного інформаційно-комунікаційного забезпечення.

Аналізуючи останні дослідження і публікації, у яких розглядаються питання інформаційно-комунікаційного забезпечення управління сільськогосподарським виробництвом, слід звернути увагу на праці М. Ф. Кропивка – автора концепцій реформування інформаційної системи АПК, програм інформатизації агропромислового виробництва України. Шляхи реалізації системи інформаційного забезпечення управління підприємством із застосуванням передових інформаційних технологій розглядаються у публікаціях О. В. Гринчака, О. Д. Гудзинського, Ю. Б. Корольова, П. Т. Саблука [1-2; 6-7], які виокремлюють оперативне управління сільськогосподарським виробництвом серед інших галузей економіки, вважаючи його одним із найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності продукції, підприємств і АПК загалом, та наголошують на необхідності спеціального та більш детального вивчення питання

організації ефективного інформаційно-комунікаційного забезпечення цієї ділянки виробництва.

Метою статті визначено виявлення інформаційних потреб оперативного управління сільськогосподарським виробництвом і на основі цього обґрунтування цілей, функцій, завдань та архітектури системи його інформаційного забезпечення.

Оперативне управління передбачає вчасність передачі даних про хід виробництва, швидку їх обробку, прийняття управлінських рішень і вплив на хід виробництва. Тобто оперативне управління сільськогосподарським виробництвом відіграє роль головного приймача і джерела інформації для прийняття управлінських рішень на всіх рівнях виробництва продукції для всіх виробничих підрозділів підприємства.

Інформацією оперативного управління є відомості про предмети, факти, події, особи, явища і процеси в ході виробництва продукції незалежно від їх форми. Релевантна інформація оперативного управління зменшує рівень невизначеності та неповноту знань, дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Під інформаційним забезпеченням оперативного управління виробництвом слід розуміти 1) забезпечення плановими та фактичними даними керівників виробничих підрозділів для своєчасного прийняття ними ефективних управлінських рішень та 2) використання інформації для забезпечення ефективної реалізації виробничої програми підприємства.

Вимоги до інформаційного забезпечення оперативного управління виробництвом на сільськогосподарських підприємствах визначаються змістом процесу управління загалом та особливостями здійснення оперативного управління сільськогосподарським виробництвом зокрема. Основними серед них є: 1) регулярність і своєчасність надходження інформації від об'єктів управління із забезпеченням сталих інформаційних зв'язків між

ними; 2) чітке дотримання інтервалів часу надходження даних для прийняття управлінських рішень; 3) повнота і доцільність інформації про об'єкт управління. Дотримання зазначених вимог оперативного управління сільськогосподарським

виробництвом забезпечується механізацією і автоматизацією.

Інформаційні потреби оперативного управління сільськогосподарським виробництвом поділяються на два рівні: планувальний і виробничий (рис. 1).

Рис. 1. Інформаційні потреби оперативного управління*

*Розроблено авторами.

Різні інформаційні потоки, що циркулюють при оперативному управлінні, утворюють інформаційну систему оперативного управління – певним чином організовану сукупність взаємопов'язаних організаційних і технічних засобів збору, збереження, накопичення, переробки та передавання інформації з метою забезпечення інформаційних потреб оперативного управління.

Як і будь-яка інша інформаційна система оперативного управління, на сільськогосподарському виробництві вона поділяється на дві підсистеми: функціональну (сукупність задач, що розв'язуються) та забезпечувальну.

Функціональна підсистема інформаційного забезпечення оперативного управління сільськогосподарським виробництвом визначає розв'язання завдань та досягнення цілей на основі управлінських моделей. Вона належить до прикладної сфери і значною мірою залежить від специфіки завдань сільськогосподарського виробництва. Задачами відповідної функціональної підсистеми є:

- ведення оперативного обліку в рослинництві та тваринництві на основі первинних документів;
- інтеграція оперативного і бухгалтерського обліку;
- отримання необхідної звітності для аналізу господарської діяльності;
- реалізація розподіленої інформаційної системи для забезпечення єдиного інформаційного простору підприємства;
- здійснення планування сільськогосподарських робіт різного рівня;
- моніторинг стану виробничого процесу;
- здійснення контролю за ходом виконання робіт на

основі календарно-виробничих графіків і фактичного виконання робіт;

- дотримання оперативності та достовірності інформації.

Забезпечувальна підсистема – це безпосередньо інфраструктура оперативного управління в широкому значенні, яка містить такі елементи:

- технічне забезпечення – сукупність технічних засобів збору, збереження, накопичення, обробки і передачі інформації;
- програмне забезпечення – сукупність програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм;
- інформаційне забезпечення – довідники, класифікатори, засоби формалізованого опису даних тощо;
- математичне забезпечення – сукупність методів розв'язку функціональних задач.

Забезпечувальна підсистема відображає системно-технічну сторону інформаційної системи, має довгостроковий характер, оскільки створюється на багато років уперед, а витрати на створення для цього є настільки великими, що практично унеможливають повну або часткову переробку вже створеного. Тому вона має відповідати таким вимогам: підтримка функціонування сучасного програмного забезпечення; мінімальні витрати на придбання та експлуатацію; простота у використанні; мобільність; енергонезалежність на короткостроковий період часу; зручність в обслуговуванні.

Організація та конфігурація технічного забезпечення потребує врахування особливостей

сільськогосподарського виробництва, особливо територіальну розосередженість виробничих підрозділів і необхідність реєстрації первинної інформації на місці її виникнення, що вимагає формування розподіленої інформаційної системи, яка реалізується у вигляді сукупності необмеженої кількості (масштабованість) сегментів оперативного обліку. Масштабованість системи дозволяє розгортати такі сегменти в короткі строки і розширювати їх кількість.

До комплексу сучасних технічних засобів, що можуть бути задіяними при оперативному управлінні сільськогосподарським виробництвом, належать: 1) персональні комп'ютери; 2) копіювальні машини; 3) комунікаційні засоби, телефонія; 4) системи GPS (Global Positioning System); 5) засоби для автоматизації введення документів; 6) відеоінформаційні системи;

7) регіональні, корпоративні та локальні комп'ютерні мережі, з використанням технологій Intranet і Extranet.

Релевантну інформацію оперативного управління сільськогосподарським виробництвом отримують шляхом пошуку доступних джерел інформації. Оброблені, проте не використані дані, з яких витягли релевантну складову, називають інформаційним шумом. Отже, однією із головних задач забезпечувальної підсистеми є очищення «шуму». Інформація розповсюджується імпульсами у вигляді окремих «квантів» повідомлень, передавання яких здійснюється в усній формі або на матеріальних носіях: паперових, магнітних, електронних.

Інформаційні потоки оперативного управління сільськогосподарським виробництвом поділяються на директивні та повідомлення, які забезпечують функціонування (рис. 2).

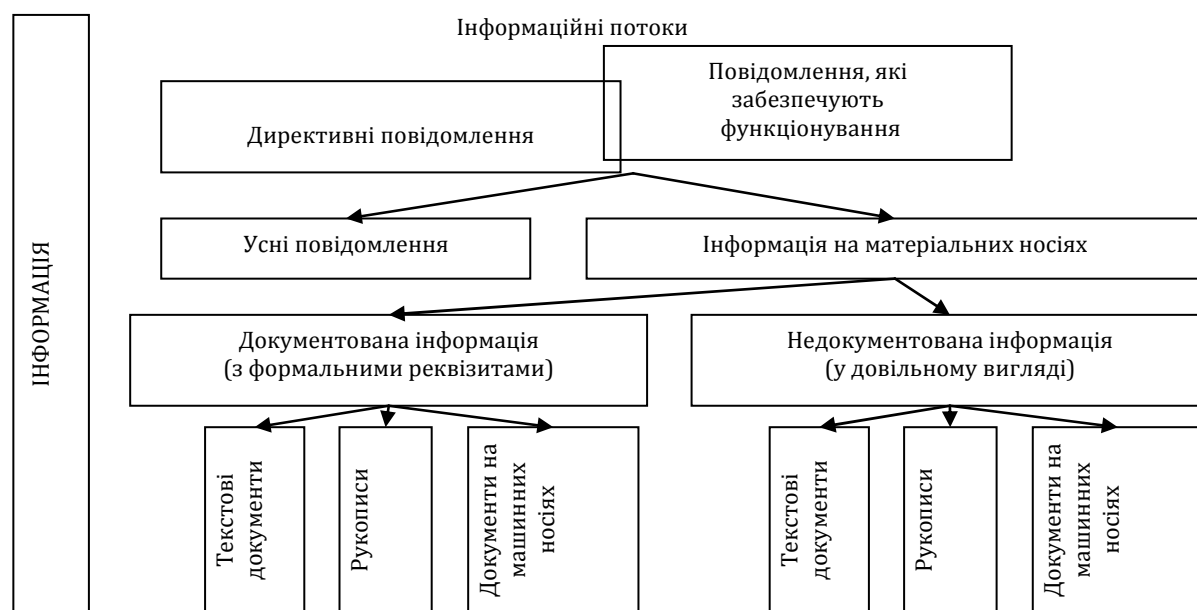

Рис. 2. Структура інформаційних потоків оперативного управління сільськогосподарським виробництвом*

*За даними досліджень авторів.

Директивна інформація призначена для повідомлення про те, кому, що і в які терміни необхідно виконати, а забезпечувальна інформація містить відомості нормативного характеру про правила проведення, порядок виконання функцій та операцій, а також дані, що розширюють професійні знання персоналу. Крім того, існують змішані повідомлення, що об'єднують директивні та забезпечувальні повідомлення.

Усні вказівки та розпорядження керівників не залишають «слідів» на інформаційних носіях і, як наслідок, виконання таких вказівок погано контролюється. Такі повідомлення слабо координуються з іншими і не завжди забезпечуються необхідними інформаційними матеріалами, оскільки випадають із стандартного технологічного ланцюга реєстрації та обслуговування.

Недокументована інформація, що виконує забезпечувальні функції, також не є технологічно адаптованою до формату документів і засобів їх обробки і тому не може повністю або частково враховуватися, аналізуватися та контролюватися в межах формальних процедур. Через те, що недокументована інформація, як правило, містить

великий обсяг інформаційних шумів і не має офіційного статусу (не інституціоналізована технологічними стандартами, інструкціями та іншими нормативними документами), її використання призводить до додаткових витрат часу, похибок і навіть перешкод у роботі.

Вчасно надана виконавцю (адресату), релевантна інформація є головною умовою ефективного досягнення поставлених цілей. Отже, важливою вимогою до технічного забезпечення інформаційної системи оперативного управління сільськогосподарським виробництвом є швидкість знаходження, обробки, перетворення вихідних даних в інформацію для прийняття управлінських рішень та доставка останніх до виконавців. При цьому слід урахувати, що в умовах лінійно-функціональної структури, яка є більш традиційною для сільськогосподарських підприємств, передача документів, відомостей тощо від підлеглого до керівника і навпаки займає багато часу, що призводить до втрати інформацією актуальності. Якщо ж виконавці зв'язуються напряму з особами, що приймають рішення, керівники рівня апарату управління отримують великий обсяг «дрібної»

інформації та змушені виконувати роботу керівників рівнів підрозділів та операцій, що заважає їм займатися перспективними питаннями.

Така неузгодженість пояснюється особливостями сільськогосподарських підприємств, де оперативне управління виробництвом здійснюється із різних локальних центрів. І, як наслідок, на підприємстві, де загалом є повна необхідна інформація про поточний стан, яка водночас розосереджена між підрозділами, керівники приймають рішення без достатньої інформаційної підтримки. Причиною такого стану є також неохопленість джерел інформації технологіями обробки та регулярного інформаційного звернення, що не дозволяє адсорбувати ці дані для подальшого адресного використання. Однак підготовлена до використання інформація, спрямована спеціалістам, яким вона не потрібна, буде сприйнята як «шум» і не буде використана.

Архітектура інформаційної системи оперативного управління сільськогосподарським виробництвом у такому разі повинна містити такі структурні елементи, як засоби для: розв'язку окремих завдань (календарного мережевого планування, оперативного управління, контролю, обліку тощо); спрощеного доступу до баз і банків даних; організації комунікацій; інтеграції з різними програмними продуктами.

До програмного забезпечення інформаційної системи оперативного управління сільськогосподарським виробництвом належать програми, призначені для розв'язання конкретних задач, які відповідають функціональному напрямку і розраховані на безпосередню взаємодію з користувачем. Модулями програмного забезпечення інформаційного простору оперативного управління сільськогосподарським виробництвом є прикладні програмні системи: 1) ERP (*Enterprise Resource*

Planning) – система управління ресурсами підприємства; 2) PMC – система управління проектами (*PMC Environment*), деталізації робіт (*PMC Project Plans*); 3) MRP (*Manufacturing Resource Planning*) – система планування виробничих ресурсів; 4) MM (*Materials Management*) – система управління матеріальними потоками; 5) LIS (*Logistic Information System*) – система логістики; 6) SCP (*Supply Chain Planning*) – система планування виробничого ланцюга; 7) CRP (*Capacity Requirements Planning*) – система планування виробничих потужностей; 8) CRM&SP – система підтримка маркетингу, роботи з потенційними клієнтами (*Customer Relationship Management*), планування продажів і доходів (*Sales Planning*); 9) HRM (*Human Resource Management*) – система управління персоналом і кадрового обліку.

Функціями інформаційного забезпечення системи оперативного управління сільськогосподарським виробництвом у разі організації EPIS (єдиного інформаційного простору) є не лише фільтрація, концентрація, накопичення і регулювання інформаційних потоків, а й виробництво та постачання необхідної інформації.

Виробничі процедури, матеріальні та грошові потоки завжди мають інформаційне відображення та документальне супроводження. Для повноцінного ефективного оперативного управління сільськогосподарським виробництвом необхідно синхронізувати та інтегрувати рух інформаційних потоків з потоками робіт, матеріальних і фінансових ресурсів, що потребує відповідного контролю, обліку, аналізу, планування, координації, тобто централізованого та організаційно узгодженого управління (рис. 3).

Належним чином сформована та організована система інформаційного забезпечення як невід'ємна

Рис. 3. Інформаційне забезпечення оперативного управління сільськогосподарським виробництвом*

*За даними досліджень авторів.

складова системи оперативного управління дозволить: прискорити отримання керівництвом поточної інформації; оперативно забезпечувати підрозділи необхідною інформацією у вказані моменти часу; мінімізувати ризики втрати інформації;

усунути дублювання функцій окремих працівників і підрозділів; спростити задачу підстроювання процесу формування й обробки інформаційних потоків відповідно до змін ходу виробництва.

Список літератури

1. Гринчак, О. В. Система організації актуального інформаційного забезпечення на підприємстві [Текст] / О. В. Гринчак, О. Х. Давлетханова, О. М. Коваленко // Вісник ХНАУ / Серія „Економіка АПК і природокористування”. – Харків: ХНАУ, 2007. – №5. – С. 107-112.
2. Гудзинський, О. Д. Менеджмент у системі агробізнесу [Текст] : навчальний посібник / О. Д. Гудзинський. – Київ “Урожай”, 1994. – 237 с.
3. Деминг Э. Выход из кризиса [Текст] / Э. Деминг. – Тверь: «Альба», 1994. – 489 с.
4. Завадський, Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК [Текст] : підручник / Й. С. Завадський. – К.: Вища школа, 1992. – 367 с.
5. Каракоз, И. И. Вопросы теории и практики оперативного учета [Текст] / И. И. Каракоз, П. И. Савичев. – М.: Финансы, 1972. – 208 с.
6. Королев, Ю. Б. Менеджмент в АПК [Текст] / Ю. Б. Королев, В. Д. Коротнев, Г. Н. Кочетова и др. – М. : Колос, 2007. – 424 с.
7. Кропивко, М. Ф. Здобутки наукової школи академіка НААН П.Т. Саблука з питань управління АПК та його інформаційного забезпечення в ринкових умовах [Текст] / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – №7. – 2011. – С. 161-169.
8. Основи інформаційних систем [Текст] : навч. пос. / В.Ф. Ситник, Т.А. Писаревська, Н.В. Єрьоміна, О. С. Краєва; За ред. В. Ф. Ситника. – К. : КНЕУ, 1997. – 252 с.
9. Социально-экономическая природа информационного продукта и информационного ресурса [Текст] / Под ред. Д. Г. Плахотной – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 96 с.
10. Фатхутдинов, Р. А. Производственный менеджмент [Текст] : учебн. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 448 с.

РЕЗЮМЕ

Гринчак Александр, Мыколайчук Ярослав

Теоретико-методологические аспекты информационного обеспечения оперативного управления сельскохозяйственным производством

Исследованы информационные потребности, структура информационных потоков оперативного управления сельскохозяйственным производством. Раскрыты цели, функции, задачи и архитектура соответствующей системы информационного обеспечения

RESUME

Grynchak Oleksandr, Mykolaychuk Yaroslav

Theoretical aspects of information maintenance of operational management of agricultural production

The information needs and the structure of information flows of operational management of agricultural production have been researched. The objectives, functions, tasks, and architecture of the corresponding system of information supply have been disclosed

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.

Іван ДРОГОБИЦЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,
Фінансовий університет при Уряді Російської Федерації

Христина СКОП

аспірант кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРИРОДА І ПОХОДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Нематеріальні активи та інтелектуальний капітал розглядаються як дві взаємодоповнюючі частини цілісної системи, яка демонструє та пояснює інноваційний розвиток підприємства.

Ключові слова: нематеріальні активи (НМА), інтелектуальний капітал(ІК), гудвіл, інтелектуальна власність, інноваційна система.

Економічні, комерційні та маркетингові потреби в країнах світу з найбільш розвинутою економікою, особливо в останні двадцять років, привели до того, що багато підприємств стали здійснювати значні вкладення у сфери, які раніше не були поширені. Інвестиції в нематеріальні активи – створення комп'ютерних програм, розвиток комерційної мережі та торгівельної марки, розробку комп'ютеризованих збутових і маркетингових систем та веб-сайтів – уже зрівнюються з інвестиціями в матеріальні активи, дотримуючись позитивної тенденції до зростання. Звичним навіть для вітчизняної практики є той факт, що при придбанні підприємства виплачується премія, яка перевищує балансову вартість чистих придбаних активів і визнається бухгалтерським обліком як гудвіл підприємства. Стає зрозумілим, що інноваційна економіка вимагає іншого підходу до формування стратегічних ресурсів підприємства, ключовими серед яких стають нематеріальні активи.

Дослідження Б. Лева [4] неодноразово підкреслює думку про те, що нематеріальні активи є «основними драйверами зростання і цінності підприємств у більшості секторів економіки», а в дослідженнях Р. Каплана і Д. Нортонна [13] нематеріальні активи визнано основним джерелом стійкого формування вартості підприємства.

Розглядаючи нові види стратегічних ресурсів інноваційної економіки, більшість наукових шкіл (теоретична – В. Баранчєєв, Дж. Гелбрейт, Г. Крог, Б. Леонт'єв, І. Нонак; балансова – Ц. Грліхес [12], Л. Едвінсон [11], А. Козирєв, В. Макаров, Л. Прусак, К. Свейбі, Т. Старт, Д. Янг; ресурсна – Е. Брукінг [1], В. Іноземцев, Н. Карпова, А. Макаров, І. Просваріна, Й. Руус [9], Д. Тис) спрямовані на дослідження гудвілу, пов'язуючи його виникнення із інтелектуальним капіталом, яким володіє підприємство. Саме інтелектуальний капітал є тим фактором, який дозволяє підприємству виробляти/надавати товари/послуги із високою додатковою вартістю. Незважаючи на те, що МСФЗ (IAS) 38 [5] не визнає внутрішньо-генерований гудвіл як актив, останні наукові дослідження С. Блінова, Р. Булиги, Б. Донгака, А. Дрогобицького, Е. Шакіної зосереджені на розробці методологічного інструментарію його

оцінки, а, відповідно, і бухгалтерського відображення на основі певної структури, яку кожен із перелічених вчених розглядає на основі суб'єктивних тверджень та власних цілей дослідження.

Попри велику кількість наукових досліджень сутності і впливу інтелектуального капіталу на рентабельність та конкурентоздатність підприємства є потреба в побудові цілісної системи, яка би змогла пояснити природу і походження нематеріальних активів та їхній взаємозв'язок із інтелектуальним капіталом, що лягає в основу нашого дослідження.

Ключовим поняттям у нашій статті виступають нематеріальні активи, які розглядаються як сукупність усіх ресурсів підприємства, що не мають фізичного втілення, беруть участь у його діяльності та дозволяють отримувати економічні вигоди. Згідно з Міжнародним Стандартом бухгалтерського обліку (МСБО) (IAS) 38 [8, с. 841-853] нематеріальний актив визначається як немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований, для того, щоб його можна було відділити від гудвілу. МСБО (IFRS) 3 [5] визначає гудвіл як «майбутні економічні вигоди, які виникають від активів та не піддаються індивідуальній ідентифікації і визнанню в якості самостійних активів». Наприклад, майбутні економічні вигоди можуть виникнути в результаті синергії між придбаними ідентифікованими активами або від активів, які окремо не відповідають критеріям для їх визнання в фінансовій звітності, але за які покупець готовий заплатити при придбанні підприємства. Це дає змогу розділити нематеріальні активи на ідентифіковані та неідентифіковані.

Ідентифіковані нематеріальні активи можна розбити згідно з П(С)БО 8 на такі групи: 1) права користування природними ресурсами; 2) права користування майном; 3) права на комерційні позначення; 4) права на об'єкти промислової власності; 5) авторське право та суміжні з ним права; 6) інші нематеріальні активи [7]. Тобто ідентифіковані нематеріальні активи – це всі об'єкти інтелектуальної власності, різноманітні права, які підприємство може оцінити та контролювати на основі відповідних правозахисних (свідоцтво, патент, ліцензія) або договірних (акти, витяги, договори) документів і

відобразити в бухгалтерському обліку на рахунку 12 «Нематеріальні активи». Зазвичай ідентифіковані нематеріальні активи мають кінцевий термін експлуатації і є відділними як від підприємства, так і від індивідуума. Неідентифікованим нематеріальним активом визнається гудвіл підприємства, який виникає під час об'єднання бізнесу.

Вищерозглянуті економічні школи (теоретична, балансова, ресурсна) обґрунтували твердження, що саме інтелектуальний капітал (ІК) зумовлює різницю між ринковою і балансовою вартістю фірми. Отримана різниця між цими величинами дає ринкову вартість ІК, яка може не відобразитися в балансі фірми (гудвіл). Й. Руус, С. Пайк та Л. Фернстрем [9] вважають, що дослідження ролі ІК у формуванні вартості компанії «... має бути добре обдуманим процесом з

конкретними цілями, такими, як мотивація персоналу на поліпшення ключових показників, які визначають стійкість бізнес-моделі компанії до створення прибутку, розвиток стратегічно спрямованих програм з розвитку та управління людськими ресурсами, і, найголовніше, підготовка особливого звіту про інтелектуальний капітал до річної звітності». Вони ж говорять про ІК, як «про всі негрошові та нематеріальні ресурси, які повністю або частково контролюються організацією і учасниками процесу створення вартості». Досліджуючи сутність та структуру [10, с. 372-376] інтелектуального капіталу підприємства, ми дійшли до висновку, що основними і постійними компонентами інтелектуального капіталу підприємства є людський і структурний, якісний склад яких розглянуто на рис. 1.

Рис. 1. Складові інтелектуального капіталу

Ми припускаємо, що кожне підприємство володіє людським і структурним капіталом, які не завжди забезпечують підприємство такими нематеріальними вигодами, як значна ринкова капіталізація, накопичення гудвілу та висока додана вартість продукції та послуг. Ці нематеріальні вигоди, на нашу думку, можуть виникати тільки при ефективній взаємодії людського і структурного капіталів, яка призводить до виникнення інших видів капіталів – інноваційного та ринкового.

Про інноваційний капітал згадується в найбільш відомій моделі «Scandia Value Scheme» Л. Едвінсона [11], що була розроблена для шведської страхової компанії, яка перша внесла інтелектуальний капітал до свого річного звіту. Л. Едвінсон визначає інноваційний капітал як підмножину структурного капіталу, яку можна визначити в термінах інтелектуальної власності. Ринковий капітал - це економічна категорія, яка характеризує здатність підприємства отримувати економічну вигоду від взаємовідносин із зовнішніми контрагентами та має такий приблизний набір складових: комерційна ідея, комерційна мережа, комерційне найменування, торговельна марка (бренд), місце виробництва товару, купівельна прихильність, портфель замовлень, ділове співробітництво, відносини з фінансовими колами, ділова репутація тощо. Детальнішу інформацію про

сутність, якісний та кількісний склад інноваційного і ринкового капіталів можна знайти в роботі [10, 375-380].

Виникнення принципово нової властивості, яка може існувати тільки при об'єднанні елементів системи, називається емерджентністю [3, с. 46]. На нашу думку, саме виникнення або «генерування» інноваційного та ринкового капіталів є тою новою емерджентною властивістю, яка дозволяє розглядати процес створення нематеріальних активів на підприємстві як систему. Також, урахувавши той факт, що об'єкти інтелектуальної власності, які є основними складовими інноваційного капіталу та частиною ринкового капіталу, можуть бути ідентифіковані бухгалтерським обліком, ми спробували побудувати систему (рис. 2), яка здатна пояснити процес виникнення нематеріальних активів та відобразити їхній взаємозв'язок із інтелектуальним капіталом.

Ця система є інноваційною, оскільки вона призначена для створення, модифікування і поширення нових знань, інформації, технологій, а також стимулювання інноваційного розвитку самого підприємства [6]. Її мета – забезпечити підприємство всіма нематеріальними активами, які необхідні йому для конкурентоздатності, рентабельності та розвитку. З огляду на особливості поведінки, вищерозглянута система характеризується

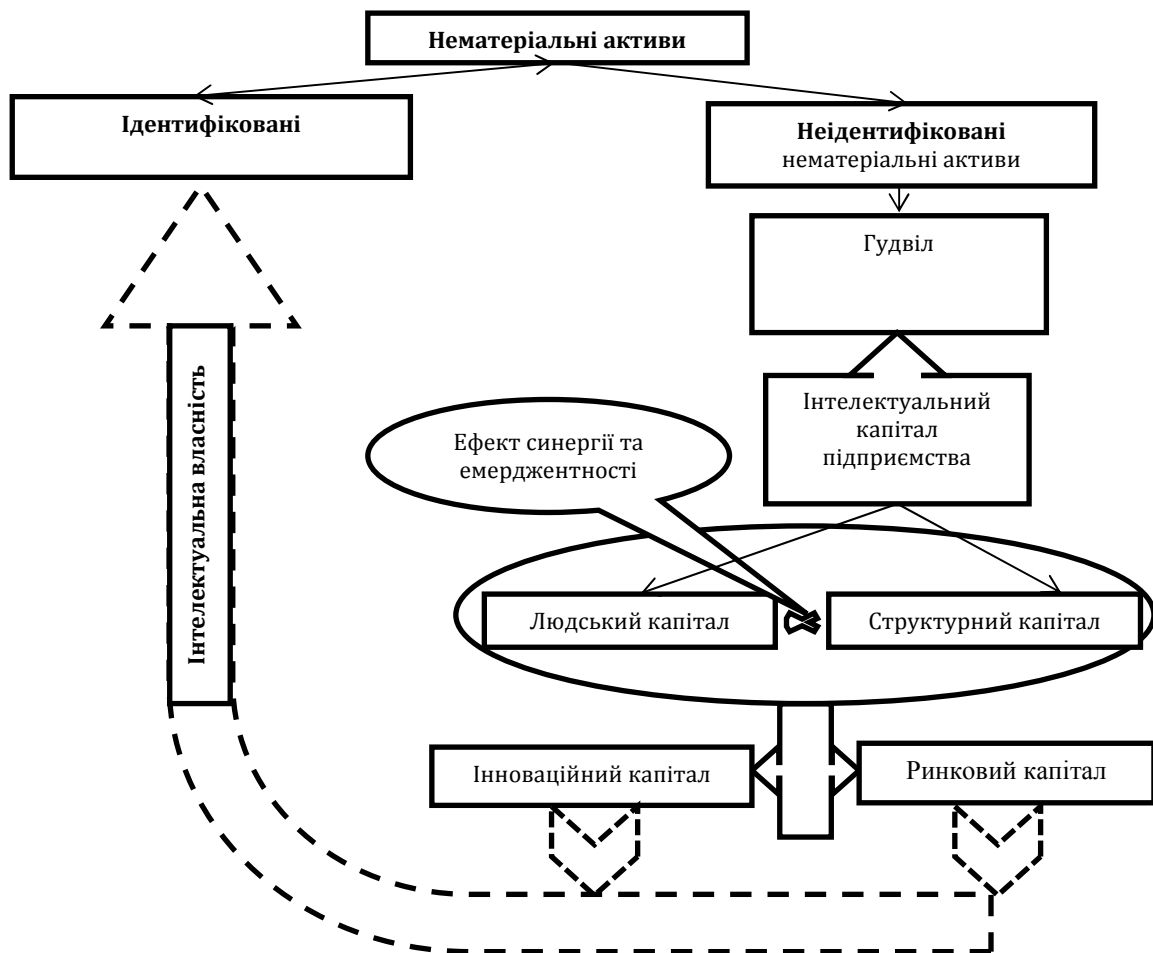

Рис. 2. Інноваційна система виникнення нематеріальних активів підприємства на основі інтелектуального капіталу

цілеспрямованою, активною поведінкою зі зворотним зв'язком, тобто вхід може виявитися результатом цієї ж системи, що знову вводиться в неї. До переліку основних властивостей, які обумовлюють формування нематеріальних активів підприємства, можна зарахувати наступні:

Відкритість. Будь-яка система знаходиться в оточуючому середовищі та існує завдяки їхній взаємодії, що значною мірою визначає її внутрішні характеристики [3, с. 43-45]. Людський капітал виступає тим елементом, який пов'язує інноваційну систему виникнення НМА із зовнішнім оточенням.

Цілісність. Під цілісністю розуміють внутрішню єдність системи і принципову нерівність загальних властивостей системи з сумою властивостей кожного з її елементів, і навпаки.

Емерджентність. При об'єднанні елементів в систему виникають нові властивості, якими не наділений жоден з елементів окремо. Саме завдяки емерджентним властивостям виникають нові форми інтелектуального капіталу – інноваційний та ринковий. Вивчення цих властивостей можливе тоді, коли система функціонує, тобто за умови ефективної взаємодії людського та структурного капіталів. Емерджентні властивості не підлягають сприйняттю, аналітичному поясненню їхньої причини і безпосередньому виміру. Можна виміряти тільки їхній вияв, у нашому випадку – це інноваційний та ринковий капітали.

Синергія. Ефект синергії - складова частина

емерджентності, але емерджентність більше належить до явищ, а синергія - до процесів, що відбуваються в елементах організації. Синергія означає посилення або ослаблення уже наявної якості при певній взаємодії складових елементів, що відбивається на продуктивності нематеріальних активів підприємства.

Цілеспрямованість. Жодна система в світі не існує безцільно. Щоб вникнути в суть цілеспрямованості економічної системи, необхідно вияснити різницю між трьома типами її поведінки: реакцією, відповіддю та активною дією. Реакція відображає собою таку поведінку системи, яка є відгуком на зміни в зовнішньому середовищі. Відповідь – тип поведінки системи, для якого події зовнішнього світу є необхідною, але недостатньою умовою для того, щоб викликати відповідну дію, тобто дія для такої системи є більше добровільною, ніж вимушеною. Активна дія – це самостійний, автономний тип поведінки системи. Активна цілеспрямована система здатна надавати не тільки незмінний результат різними способами в незмінному середовищі, але й різні результати як у незмінному, так і в змінному середовищі [3, с. 49-50].

Інформаційна взаємодія між елементами. Наявність між елементами системи не тільки каналів зв'язку, але й матеріальної наповненості носіїв інформації.

Ієрархічність. Можливість якісної трансформації системи на інші рівні розвитку зі своїми зонами відповідальності.

Багатомірність та множинність. Економічна

інноваційна система може володіти багатьма структурами та процесами, бути багатофункціональною та різносторонньою у взаємовідносинах її компонентів [3, с. 52-56].

Необхідно зауважити, що серед вищезазначених властивостей системи домінантними є синергія та емерджентність, оскільки саме вони спричиняють виникнення результативних форм інтелектуального капіталу. Всі інші властивості, які можуть характеризувати поведінку системи (відкритість, цілісність, цілеспрямованість, інформаційна взаємодія між елементами, ієрархічність, багатомірність та множинність), є тільки їхніми похідними. Проте тільки за наявності всіх вищеперелічених характеристик система може бути ефективною і приносити підприємству майбутні економічні вигоди. Процесом, який трансформує неідентифіковані нематеріальні активи (інтелектуальний капітал) в ідентифіковані, виступає бухгалтерський облік. Саме від його підготовленої методологічної бази залежить завершеність системного циклу.

Таким чином, нематеріальні активи є значним переліком ресурсів, які не мають фізичного втілення і можуть бути поділені згідно з МСБО на ідентифіковані (інтелектуальна власність, права користування, інші НМА) та неідентифіковані (гудвіл) бухгалтерським

обліком. Основним джерелом виникнення неідентифікованих НМА (гудвілу) на підприємстві виступає інтелектуальний капітал. Ключовими і постійними його складовими є людський та структурний капітали, які при ефективній взаємодії на основі синергії та емерджентності здатні генерувати інші форми капіталів – інноваційний та ринковий. У кінцевому рахунку, побудована на основі таких постулатів (тверджень) інноваційна система формування ідентифікованих та неідентифікованих нематеріальних активів підприємства дозволяє внести певну чіткість у теоретико-методологічний апарат розгляду сутності і структури інтелектуального капіталу та нематеріальних активів; відобразити взаємозв'язки створених на підприємстві ідентифікованих НМА та інтелектуального капіталу; розглядати бухгалтерський облік як трансформаційний процес та основний бар'єр для побудови цілісної та ієрархічної системи. Удосконалення методологічного апарату бухгалтерського обліку нематеріальних активів дозволить володіти повнішою та актуальнішою інформацією про справжній стан підприємства, а також на її основі здійснювати вимірювання та управління окремими елементами системи.

Список літератури

1. Брукінг, Э. Интеллектуальный капитал [Текст] / Э. Брукинг; пер. с англ. под ред. Л. Н. Ковалик. СПб., 2001. – 228 с.
2. Донгак, Б. В. Моделирование стоимости деловой репутации промышленного предприятия Российской Федерации [Текст]: дис. к. е. н. : 08. 00. 13: защищена 21. 03. 2012/ Донгак Байлак Владимирович. – М., 2012. -196с.
3. Дрогобыцкий И. Н. Системный анализ в экономике [Текст] : учеб. пособие/ И. Н. Дрогобыцкий. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 423 с.
4. Лев Б. Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность [Текст] / Б. Лев. – М. : Квинто-Консалтинг, 2003.
5. Международные стандарты финансовой отчетности 2006 [Текст] : издание на русском языке. М: Аскери-АССА, 2006. -1060с.
6. Національна система інновацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_система_інновацій.
7. Нематеріальні активи [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8, затверджене наказом Міністерства фінансів України (МФУ) від 18. 10. 1999 року № 242 із змінами, внесеними зг. з Наказами МФУ № 1591 від 09. 12. 2011.
8. Применение МСФО [Текст] : в 3 г. : Пер. с англ. – 2-е стер. изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008, ч. 1: Применение МСФО. - 1124с.
9. Руус, Й. Интеллектуальный капитал: практика управления [Текст] / Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрем. – СПб: Высшая школа менеджмента, 2009. – 448 с.
10. Скоп, Х. І. Структуризація інтелектуального капіталу [Текст] / Х. І. Скоп // Вісник Житомирського державного університету. Серія: економічні науки. – 2011. – №3(57). – С. 371-380.
11. Edvinsson, L. Intellectual capital: realizing your company's true value by finding its hidden brainpower [Text] / L. Edvinsson, M. S. Malone. - N. Y. : Harper Business, 1997. – 342p.
12. Griliches, Z. Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey [Text] / Z. Griliches // Journal of Economic Literature. Vol. XXVIII. December 1990, pp. 1661 - 1707.
13. Kaplan, R. S. Strategy maps – converting intangible assets into tangible outcomes [Text] / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Harvard Business School Press: Boston, MA, 2004.

РЕЗЮМЕ

Дрогобыцкий Иван, Скоп Кристина

Природа и происхождение нематериальных активов

Нематериальные активы и интеллектуальный капитал рассматриваются как две взаимодополняющие части целостной системы, которая демонстрирует и объясняет инновационное развитие предприятия.

RESUME

Drogobyts'kyi Ivan, Skop Khrystyna

The nature and origin of intangible assets

Intangible assets and intellectual capital are considered as two complementary components of an integrated system that shows and explains the development of innovative enterprises.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2012 р.

ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ПЕРЕВІЗНИКІВ: ОБЛІКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті запропоновано чітку класифікацію правових форматів транспортно-експедиційної діяльності. Зокрема, визначено економічну сутність транспортно-експедиційних послуг залежно від наведеної класифікації договорів як підгрунтя їх достовірного облікового відображення. Узагальнено та систематизовано порядок документування та облікового відображення транспортно-експедиційних послуг.

Ключові слова: договір, експедитор, замовник, транспортно-експедиційні послуги.

Одним із основних напрямків діяльності підприємств-перевізників у сьогодишніх умовах є послуги транспортного експедирування, оскільки саме експедитор забезпечує координаційні процеси переміщення вантажів, спрямовані на прискорення просування товарів від виробників до споживачів. Відповідно, чітко налагоджена робота транспортно-експедиційного напрямку у структурі підприємств-перевізників в умовах чинного законодавства - не лише основа успішної доставки будь якого вантажу, що у результаті є кінцевою метою замовника перевезення, але й запорука розширення можливостей транспортних підприємств на ринку автомобільних перевезень. Досягнення цієї мети можливе насамперед при збалансованому правовому регламентуванні відносин між експедитором, замовником та перевізником з оперттям на економічну сутність господарських операцій. Все вищезазначене та відсутність узагальненого, чіткого та ясного вирішення практичних та теоретичних питань, які стосуються правового та облікового регулювання діяльності транспортних експедиторів, процесу надання ними послуг, взаємодії між експедитором та замовником, породжує безліч невизначеностей та є передумовою додаткового вивчення організаційно-правових аспектів транспортно-експедиційної діяльності. Адже більшість нормативно-правових актів, що регламентують транспортно-експедиційну діяльність на території України та за кордоном, лише опосередковано стосуються процесу роботи експедиторів.

Транспортно-експедиційні послуги як економічна категорія знайшли своє відображення у наукових працях таких науковців, як: Б. А. Анікін, Д. Дж. Бауерокс, Ю. В. Волинчук, Ю. Є. Клабухін, В. І. Степанов, І. М. Сокур [1-3].

В. І. Степанов транспортне експедирування визначає як обслуговування процесу транспортування вантажів, що передбачає проведення сукупності робіт та послуг, які є невід'ємною частиною перевезення, щодо організації доставки вантажів споживачам транспортних послуг [1 с. 356]. На думку І. М. Сокура, транспортно-експедиційні послуги є одним із найважливіших завдань логістики, які передбачають виконання операцій за дорученням відправників чи

одержувачів [2, с. 77].

Питання взаємоузгодженості на практичному та теоретичному рівнях правового та облікового регулювання транспортно-експедиційної діяльності відносяться до недостатньо висвітлених науковцями у економічній літературі. Разом з тим, вони викликали зацікавлення фахівців популярних економічних видань та безпосередньо учасників ринку автоперевезень [4-5]. Це свідчить про необхідність вивчення у теоретичному та практичному аспектах поставлених питань.

Метою статті є окреслення можливих правових форм та економічної сутності транспортно-експедиційної діяльності з метою визначення напрямків вдосконалення загальноприйнятого порядку її документування, систематизації та узагальнення облікового відображення транспортно-експедиційних послуг.

Законодавчими актами, що регулюють транспортно-експедиторську діяльність на території України, є Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про транспортно-експедиційну діяльність» № 1955-IV від 01.07.2004 року [6-9]. Визначення, наведені у перелічених законодавчих актах, трактують транспортно-експедиційну діяльність як підприємницьку діяльність із надання транспортно-експедиторських послуг з організаційного забезпечення перевезень експортних, імпорتنних, транзитних або інших вантажів. Цей вид діяльності здійснюється суб'єктом господарювання - транспортним експедитором, що за дорученням клієнта і за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування.

Відповідно законодавець встановлює залежність розуміння сутності тих чи інших транспортно-експедиційних послуг від договірних умов. Розглянемо більш детально істотні умови договорів, їх класифікацію, адже саме від сутності зазначених договорів залежатиме організація діяльності підприємства-перевізника щодо транспортно-експедиційних послуг та їх класифікації.

Можна виокремити наступні істотні умови

договорів транспортного-експедирування: відомості про сторони договору (місцезнаходження, код ЗКПО для юридичних осіб), ідентифікаційний код (для фізичних осіб); у випадку коли стороною договору є фізична особа, згода суб'єкта персональних даних на обробку останніх; вид послуги експедитора; вид і найменування вантажу; права, обов'язки та відповідальність сторін; розмір плати експедиторові; порядок розрахунків; пункти відправлення й призначення вантажу; порядок узгодження зміни маршруту, виду транспорту, вказівок замовника; строк виконання договору; умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Звернемо увагу на основні із виділених умов. За загальноприйнятою практикою сторонами договору є: транспортний експедитор - суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його кошти виконує або організовує виконання транспортно-експедиційних послуг, визначених договором транспортного експедирування, та замовник - (споживач послуг експедитора) юридична або фізична особа, яка за договором експедирування самостійно або через представника, що діє від його імені, доручає експедитору виконати чи організувати або забезпечити виконання визначених договором послуг та оплачує їх, разом із платнею експедитору. Слід зазначити, що обов'язки експедитора може виконувати перевізник. У такому випадку стороною договору буде перевізник (експедитор), при цьому всі положення, що застосовуються до договорів транспортного експедирування, повною мірою поширюються на договір, стороною якого є перевізник (експедитор). Умови щодо надання послуг експедиції можуть бути викладені у окремому договорі або бути складовою безпосередньо договору перевезення.

Стандартний перелік видів транспортно-експедиційних послуг містить: організацію оптимального перевезення вантажів по території України та іноземних держав згідно з умовами договорів, укладених відповідно до вимог офіційних правил тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати в редакції 2010 р. [10]; здійснення роботи, пов'язаної з прийманням, накопиченням, подрібненням, доробкою, сортуванням, складуванням, зберіганням, перевезенням вантажів; організацію охорони вантажів під час їх перевезення, перевалювання, зберігання; оформлення товарно-транспортної документації та її розсилка за призначенням; страхування вантажів та відповідальності; оформлення документів та організація роботи відповідно до митних, карантинних, санітарних вимог; надання інших транспортно-експедиторських послуг.

Предметом договору транспортного експедирування, окрім вищезазначеного переліку видів транспортно-експедиційних послуг, можуть бути додаткові послуги, необхідні для доставки вантажу, а саме: перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та вивантаження, сплата мита, зборів і витрат, покладених на замовника, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту та імпорту документів, виконання митних формальностей тощо.

Оскільки договори транспортного експедирування на практиці можуть укладатися як для виконання послуг, пов'язаних з одноразовим перевезенням

вантажів, так і численних замовлень, для спрощення договірних відносин із замовником експедитору доцільно укласти довгостроковий договір транспортного експедирування. При цьому вид та найменування вантажу, пункти відправлення та призначення вантажу, маршрут, вид транспорту, розмір платні експедитору, порядок документального оформлення послуг транспортного-експедирування зазначаються у заявці на автотранспортне перевезення по території України або міжнародне автотранспортне перевезення.

Платнею експедиторові вважаються кошти, сплачені клієнтом за належне виконання договору транспортного експедирування (тобто винагорода експедитору). При цьому, до платні експедитора не вносяться витрати на оплату послуг (робіт) інших осіб, притягнутих до виконання договору транспортного експедирування, й на оплату зборів (обов'язкових платежів), що сплачуються при виконанні такого договору. За невиконання або неналежне виконання обов'язків, які передбачені договором, чинним законодавством, експедитор та замовник несуть відповідальність згідно з Цивільним кодексом України, іншими законами та безпосередньо договором транспортного експедирування. Зокрема, експедитор відповідає перед клієнтом за кількість місць, вагу, якщо проводилось контрольне зважування у присутності представника перевізника, що зафіксовано його підписом, належність упаковки згідно з даними товарно-транспортних документів, що завірені підписом представника перевізника, якщо інше не встановлено договором транспортного-експедирування.

Експедитор може перевозити вантаж особисто, або із залученням перевізника, або інших виконавців послуг. У випадку залучення до виконання зобов'язання третіх осіб, у відносинах із ними експедитор може виступати як від свого імені, так і від імені замовника. Тобто послуги можуть купуватися експедитором у третьої особи як за договором надання послуг, так і в межах посередницького договору, що обумовлює класифікацію договорів транспортного-експедирування за своєю суттю на: договір надання послуг; посередницький договір; змішаний договір.

Прямий договір передбачає надання послуг замовнику безпосередньо експедитором або третьою особою, при цьому відповідальність перед замовником за виконання договору повною мірою покладається на експедитора. Відповідно за економічною сутністю вказаний договір транспортного-експедирування є договором надання послуг. Зазвичай укладення договору надання послуг є можливим за наявності у експедитора транспортних засобів, контейнерів, складських приміщень, що дозволяє надати транспортно-експедиційні послуги та передбачає надання послуг безпосередньо експедитором або третьою особою, при цьому відповідальність перед замовником за виконання договору повною мірою покладається на експедитора.

Посередницький договір передбачає купівлю послуг за договорами комісії, доручення, у яких експедитор виступає посередником, а замовник комітентом або довірительом, що дозволяє трактувати вказаний транспортно-експедиційний договір за економічною суттю договором комісії. У межах договору транспортного експедирування експедитор

може виступати як посередник, діючи від імені клієнта, у цьому випадку він не є стороною у договорі з третьою стороною, за таких умов, відповідно, договір транспортно експедирування складатиметься із урахування положень договорів доручення або агентського договору – експедитор виступає як повірений і зобов'язаний подати звіт про виконання доручення й підтвердні документи, якщо це передбачено умовами договору й характером доручення. За умови, якщо експедитор виступає у відносинах із третіми особами від свого імені та несе повну матеріальну відповідальність за доставку вантажу, договір складатиметься із урахуванням положень договору надання послуг. У будь-якому випадку суть таких операцій транспортно експедитора полягає у посередництві.

У договорі транспортно експедирування за структурою можна виділити дві складові: перевезення та експедирування (послуги, пов'язані із перевезенням). Як наслідок, договір може бути змішаним за умови надання послуг з перевезення особисто, а експедирування - від імені клієнта. Змішаний договір передбачає наявність ознак договору надання послуг та посередницького договору. У цьому випадку експедитор, маючи власні виробничі потужності, у разі потреби купує послуги третіх осіб з метою надання необхідного комплексу транспортно-експедиційних послуг. Однак залучення експедитором третіх осіб у межах договорів транспортно експедирування є неминучим, якщо за умовами договору експедитор зобов'язаний виконати транспортно-експедиційні роботи, при цьому можна виокремити два випадки:

у договорі транспортно експедирування не закріплено обов'язок експедитора укласти договори на перевезення. За зазначених умов експедитор з метою виконання своїх зобов'язань має право укласти договори з перевізниками на свій розсуд. Тобто він зможе залучити до виконання договорів транспортно експедирування третіх осіб на підставі свого права, а не обов'язку.

у договорі транспортно експедирування прямо передбачено обов'язок експедитора укласти із третіми особами договори на перевезення. За умовами такого договору транспортно експедирування укладення експедитором договорів із третіми особами буде наслідком виконання узятих ним обов'язків за зазначеним договором.

Відповідно у першому та другому випадку експедитор укладає договір із перевізником, але наслідки укладення таких договорів будуть різними. У першому випадку експедитор є відповідальним за доставку вантажу вчасно та належним чином до місця призначення. У другому випадку експедитор за це не відповідає. Тобто все відбувається як за договором комісії, за загальним правилом якого комісіонер (експедитор) не відповідає перед комітентом (клієнтом) за невиконання третіми особами зобов'язань. Крім випадків вибору ненадійної третьої особи – контрагента.

Наведена класифікація договорів транспортно-експедирування доводить важливість визначення економічної сутності послуг експедитора та договорів транспортно експедирування як основних чинників, що впливають на виділення і ідентифікацію транспортно-експедиційної діяльності як об'єкта бухгалтерського, податкового обліку та аудиту

підприємств-перевізників. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996- XIV [11] одним із основних принципів ведення бухгалтерського обліку визначено превалювання сутності над формою, оскільки достовірне представлення інформації щодо господарської операції несумісне з пріоритетністю форми відносно її економічної сутності.

Систематизований та узагальнений нами порядок документування та облікового відображення транспортно-експедиційних послуг залежно від економічної сутності договорів транспортно-експедирування наведено у табл. 1.

Згідно з табл. 1 порядок документального оформлення транспортно-експедиційної діяльності ставиться в залежність від суті договору транспортно експедирування. Так у випадку укладення договору надання послуг вся відповідальність покладається на експедитора, що і обумовлює необхідність формування повного пакету документів, що підтверджують здійснення перевезення. Відповідно, на нашу думку, за вказаним договором доходи та витрати транспортно експедитора підлягають відображенню у повній сумі, а фінансовий результат господарської операції визначатиметься як їх дельта. За посередницьким договором основним документом, який підлягає оформленню, є складений експедитором акт на суму винагороди. Що згідно із загальноприйнятою методикою облікового відображення господарських операцій за договорами комісії передбачає відображення у складі доходів підприємства-перевізника винятково суми експедиційної винагороди, а у складі витрат - суму витрат, пов'язаних із отриманням останньої.

Очевидно, що укладення договору транспортної експедиції від імені замовника (посередницький договір) значно спрощує документообіг між усіма учасниками процесу перевезення та дозволяє достовірно відобразити вказану господарську операцію у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності експедитора. Однак на практиці така схема роботи у межах договору транспортно-експедирування зустрічається рідко, в першу чергу - з ініціативи самого експедитора, тим паче за умови відсутності у останнього виробничих потужностей та, відповідно, можливості надати послуги без залучення третіх осіб.

Аналізуючи загальноприйнятий та узагальнений і систематизований нами у табл. 1 порядок документування транспортно-експедиційних послуг, хочемо зауважити, що, незалежно від виду укладеного договору на надання транспортно-експедиційних послуг, факт надання послуг експедитора при перевезенні вантажів згідно з вимогами чинного законодавства підтверджується єдиним транспортним документом або комплектом документів, які підтверджують шлях проходження вантажу від пункту його відправлення до пункту його призначення, зокрема товарно-транспортною накладною та міжнародною автомобільною накладною (CMR). Без оформлення зазначених документів експедиторська послуга не може вважатися виконаною для замовника. Як товарно-транспортна накладна, так і автомобільна накладна у міжнародному сполученні (CMR) містять інформацію щодо ідентифікації власника вантажу

Таблиця 1. Порядок документування та облікового відображення транспортно-експедиційних послуг у контексті економічної сутності договорів транспортного експедирування*

Види договорів транспортного експедирування за їх економічною сутністю	Перелік документів, що підлягають оформленню	Порядок облікового відображення:	
		Доходів К-т 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг»	Витрат Д-т 903 «Собівартість наданих послуг»
Договір надання послуг	Договір, заявка, рахунок, акт виконаних робіт, копія або оригінал товарно-транспортної накладної, CMR (залежно від сторони договору: експедитор-перевізник, або експедитор)	У повній сумі перевезення та наданих транспортно-експедиційних послуг (згідно з оформленими первинними документами)	У повній сумі придбаних транспортних послуг та сум витрат, пов'язаних із наданням транспортно-експедиційних послуг (згідно з оформленими первинними документами)
Договір надання посередницьких послуг	Договір, заявка, рахунок, акт на суму винагороди транспортного експедитора (копія товарно-транспортної накладної, CMR)	У сумі винагороди транспортного експедитора	У сумі витрат, пов'язаних із отриманням винагороди транспортного експедитора
Змішаний договір транспортного експедирування	Договір, заявка, рахунок, акт виконаних робіт, копія або оригінал товарно-транспортної накладної, CMR, акт на суму винагороди транспортного експедитора	Залежно від умов договору одним із передбачених варіантів	Залежно від умов договору одним із передбачених варіантів

* Розроблено автором

(замовника) та перевізника.

Однак при цьому слід зауважити відсутність у діючих шаблонах вищевказаних транспортних документів будь-якої інформації щодо експедитора як-от: реквізитів транспортного експедитора, підписів відповідальних осіб транспортного експедитора, штампів, печаток тощо. Зазначений стан справ є наслідком невідповідності наявних форм транспортної документації, їх переліку сучасному етапу розвитку транспортної галузі України та Європейським стандартам, що є підставою для можливого перегляду та удосконалення діючої транспортної документації на законодавчому рівні.

На нашу думку, закономірним та необхідним кроком за визначених умов є розробка та впровадження уніфікованого єдиного зразка транспортно-експедиційних документів, які б дозволяли ідентифікувати експедитора, визначити його правовий статус та удосконалити існуючий документообіг.

Одним із варіантів зазначених змін з метою заповнення невизначеності, наявної у чинному законодавстві, на нашу думку, є можливість розробки єдиного формату акту наданих транспортно-експедиційних послуг. Підставою для складення вказаного первинного документа є надання послуг з перевезень вантажів, що обумовлює необхідність фіксації у ньому, поряд із загальноприйнятими обов'язковими реквізитами, наступних даних:

маршрут, перелік товарно-транспортних накладних, міжнародних автомобільних накладних (CMR), на підставі яких сформовано акт наданих транспортно-експедиційних послуг, номерний знак автотransпортного засобу, П.І.П. водія.

З огляду на вищевказане можна зробити наступні висновки. У сьогоденні умовах трактування транспортно-експедиційної діяльності як одного із основних напрямків діяльності підприємств-перевізників вимагає чіткої класифікації та узгодженості можливих її правових форматів та реальної економічної сутності господарських операцій у її межах. Ми розглянули загальноприйнятні істотні умови договорів транспортного експедирування, обґрунтували класифікацію договорів відповідно до їх економічної сутності, узагальнили порядок документування та облікового відображення транспортно-експедиційних послуг у контексті визначеної економічної сутності договорів транспортного експедирування. Таким чином, на нашу думку, досліджений обліково-правовий аспект транспортно-експедиційної діяльності підприємств-перевізників вимагає подальшого удосконалення, зокрема шляхом облікової систематизації на законодавчому рівні, універсальності всього документообігу між експедитором, перевізником та замовником, запровадження загальнообов'язкових форматів транспортно-експедиційних документів єдиного зразка.

Список літератури

1. Степанов, В. И. *Логистика [Текст] : учеб. / В. И. Степанов. – М.: Проспект, 2009. - 488с.*
2. Сокур, І. М. *Транспортна логістика [Текст] : навч. пос. / І. М. Сокур, Л. М. Сокур, В. В. Герасимчук. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 222 с.*
3. Бауерсокс, Д. Д. *Логистика интегрированная цепь поставок [Текст] / Д. Д. Бауерсокс, Д. Д. Клосс; Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. – 640 с.*
4. *Транспортні перевезення в Україні: договірні та облікові аспекти [Текст] // Бухгалтерія. – 2010. – №12 (специвипуск). – С.178-*

5. Міжнародні транспортні перевезення: договірні та облікові аспекти [Текст] // Бухгалтерія. – 2011. – №6 (спецвипуск). – С.174-178.
6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: [прийнято 16 січня 2003 р. № 435-IV]. – Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА» 1991-2012.
7. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: [прийнято 16 січня 2003 р. № 436-IV]. – Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА» 1991-2012.
8. Митний кодекс України [Електронний ресурс]: [прийнято 13 березня 2012 р. № 4495-VI]. – Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 1991 – 2012.
9. Про транспортно-експедиторську діяльність [Електронний ресурс]: закон України : [Прийнято 01.07.2004 р. № 1955-IV]. – Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 1991-2012.
10. ІНКОТЕРМС. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати в редакції 2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 1991-2012.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]: закон України : [прийнято 16 липня 1999 р. № 996-XIV]. – Режим доступу: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 1991-2012.

РЕЗЮМЕ

Есиева Наталья

Транспортно-экспедиционная деятельность как один из основных видов деятельности предприятий-перевозчиков: учетно-правовой аспект

В статье предложена четкая классификация правовых форматов транспортно-экспедиционной деятельности. В частности, определена экономическая сущность транспортно-экспедиционных услуг в зависимости от приведенной классификации договоров как основу их достоверного учетной отображения. Обобщены и систематизированы порядок документирования и учетного отражения транспортно-экспедиционных услуг.

RESUME

Yesieva Natalia

Forwarding activity as one of the main activities of enterprises carriers: accounting and legal aspects

This article presents a precise classification of legal formats of forwarding activities. In particular, it has been defined the economic substance of freight forwarding services depending on the classification of contracts as the basis of an authentic reflection. The procedure of documenting and displaying of registry forwarding services is generalized and systematized .

Стаття надійшла до редакції 05.10.2012 р.

ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРІВ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФІНАНСОВІЙ СТРУКТУРІ АВІАРЕМОНТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття розкриває аспекти формування центрів фінансової відповідальності на авіаремонтному підприємстві. Центр фінансової відповідальності розглядається як окрема структурна одиниця авіаремонтного підприємства, у межах якої встановлено персональну відповідальність менеджера за показники діяльності, які він контролює.

Ключові слова: центр фінансової відповідальності, фінансова структура, бюджетування.

Ефективність діяльності авіаремонтного підприємства багато в чому залежить від роботи його окремих ланок (структурних підрозділів). Традиційне управління структурними підрозділами здійснюється відповідно до їхніх функцій: відділ закупівель повинен забезпечити безперервні надходження сировини й матеріалів, виробничі цехи - випуск продукції, транспортна служба - перевезення людей і вантажів і т.п. Тим часом головним для будь-якої комерційної організації є не здійснення яких-небудь видів діяльності, а одержання прибутку. Отже, як основу управління необхідно брати не лише функції підрозділу, але і його роль у процесі одержання й витрачання ресурсів. Зробити це дозволяє виділення на авіаремонтному підприємстві центрів фінансової відповідальності (далі - ЦФВ).

Дослідженням проблем обліку витрат і доходів за центрами відповідальності займалися у своїх працях провідні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: Бреслав Е., Боровков П., Гамаюнов В., Глухов Е., Голов С. Ф., Добровольський Е., Карабанов Б., Костроміна Д. В., Сизова Т., Хруцкий В., Щіборщ К.

Незважаючи на досягнуті ними результати, актуальним залишається питання вивчення теоретичних підходів формування центрів фінансової відповідальності у фінансовій структурі авіаремонтних підприємств, яке загалом характеризується недостатнім рівнем своєї розробленості.

Метою нашої статті є вивчення теоретичних підходів формування центрів фінансової відповідальності у фінансовій структурі авіаремонтних підприємств.

В умовах ускладненого процесу організації виробничої діяльності авіаремонтних підприємств важливе місце займає безпосереднє делегування повноважень, основою якого є децентралізація управління. Отримання менеджером права самостійно приймати рішення означає водночас і відповідальність за його наслідки. Тому підрозділ, очолюваний керівником, який несе відповідальність за результати його діяльності, дістав назву «центр фінансової відповідальності» (ЦФВ).

Фінансова структура підприємства – це ієрархічна система центрів фінансової відповідальності (що відповідають за доходи і витрати, за фінансові

показники тощо), які розподілені між структурними підрозділами підприємства і виступають у якості об'єктів управлінського обліку й бюджетування [10; 3].

На думку В. Є. Хруцкого зі співавторами, до складу ЦФВ можуть входити центри фінансового обліку (далі - ЦФО) й центри (місця) виникнення витрат (далі - МВВ). ЦФО можуть відповідати тільки за деякі фінансові показники (за доходи й частину витрат). МВВ відповідають тільки за видатки [10].

Частина дослідників наділяє ЦФВ особливостями організаційної підструктури, що здійснює операції, кінцева мета яких – оптимізація прибутку, й відповідає перед вищим керівництвом за реалізацію встановлених цілей і дотримання рівня витрат у межах установлених лімітів [4; 3].

К. В. Щіборщ, аналізуючи поняття організаційної структури, залучає до нього сукупність структурних підрозділів, що є об'єктами бюджетування, тобто тими «центрами фінансової відповідальності», яким призначається бюджетний план і які відповідають за його виконання [11].

Узагальнюючи ці дослідження, можемо зазначити, що ЦФВ – окрема структурна одиниця підприємства, у межах якої встановлено персональну відповідальність менеджера за показники діяльності, які він контролює.

Для ефективного функціонування системи управління за центрами відповідальності під час її розробки потрібно враховувати певні фактори. Під час виділення центрів відповідальності і формування бюджетів повинно бути забезпечено відповідність повноважень і відповідальності. У бюджет центру відповідальності повинні потрапляти тільки показники, досягнення яких залежить від ефективності роботи його керівника і персоналу. Що стосується системи обліку, то вона повинна забезпечувати коректність списання витрат на той центр відповідальності, у якому ці витрати виникли, що забезпечується позначкою коду відповідального підрозділу на кожному первинному документі.

Основою обліку за центрами відповідальності є закріплення витрат і доходів за керівниками різних рівнів і систематичний контроль за виконанням ними затверджених бюджетів. У зв'язку з цим першим кроком організації такого обліку є визначення

відповідних центрів з метою закріплення відповідальності. Для цього насамперед беруть до уваги організаційну й технологічну структуру підприємства, посадові інструкції, які встановлюють права і обов'язки конкретних працівників.

Ефективне функціонування центрів відповідальності можна забезпечити при дотриманні таких умов:

- погодженості цілей і завдань підприємства загалом і його окремих центрів відповідальності;
- чіткого визначення повноважень і відповідальності керівника центру відповідальності;
- розподілу витрат і виручки на регульовані (контрольовані) і нерегульовані (неконтрольовані);
- встановлення відповідальності менеджера тільки за ті витрати і виручку, на які він може реально впливати;
- контролю за якістю роботи керівника центру відповідальності;
- розробки і впровадження системи матеріального стимулювання центрів відповідальності.

Зрозуміло, що формування ЦФВ — досить складне завдання для будь-якого підприємства. Від того, наскільки грамотно проведена робота з виділення ЦФВ, залежать наступні результати керування підприємством. Але в кожному разі сукупність усіх ЦФВ складає фінансову структуру підприємства.

У фінансовій структурі авіаремонтного підприємства, на нашу думку, доцільно виділяти чотири основні типи центрів фінансової відповідальності: центр прибутку (ЦП), центр витрат (ЦВ), центр доходів (ЦД), центр інвестицій (ЦІ), центр контролю і управління (рис. 1):

- *центр витрат* — це структурний підрозділ або група підрозділів підприємства, керівники яких відповідають тільки за витрати (наприклад, виробнича ділянка, виробничий цех і ін.);
- *центр доходу* — це структурний підрозділ або група підрозділів підприємства (наприклад, підрозділ збутової діяльності), які відповідають тільки за виручку від продажу продукції, товарів, послуг;
- *центр прибутку* — це підприємство (структурний підрозділ або група підрозділів підприємства), які відповідальні за фінансові результати своєї діяльності;
- *центр інвестицій* — це структурний підрозділ або група підрозділів підприємства, які несуть відповідальність не тільки за виручку і витрати, але й за капіталовкладення;
- *центр контролю й керування* — ці центри часто мають лише витрати, які важко порівнювати з контрольованими ними результатами.

Центр фінансової відповідальності першого рівня — підприємство (юридична особа) з певним напрямком діяльності, що має у власності або оперативному управлінні відособлене майно й відповідає за своїми зобов'язаннями цим майном. Підприємство (ЦФО 1-го рівня) має самостійний баланс, проходить державну реєстрацію у встановленому порядку.

Центр фінансової відповідальності другого рівня — структурний підрозділ підприємства, що не має статусу юридичної особи, виконує конкретний бізнес-

процес, у результаті якого виробляються продукція, роботи й (або) послуги для реалізації на сторону. Прикладом ЦФО 2-го рівня на авіаремонтному підприємстві можуть слугувати виробництва двигунів, літаків.

Центр фінансової відповідальності третього рівня — структурний підрозділ підприємства, що не має статусу юридичної особи, виконує конкретний бізнес-процес, який обслуговує ЦФВ 2-го рівня. У випадку, якщо розглянуте ЦФВ одночасно обслуговує ЦФВ 2-го рівня й реалізує на сторону продукцію, роботи й (або) послуги, то приналежність ЦФВ до відповідного рівня визначається за переважним обсягом продукції, робіт і (або) послуг в одному із зазначених напрямків. Прикладом ЦФВ 3-го рівня авіаремонтного підприємства можуть слугувати ЦФВ Комерція (маркетинг, замовлення та продаж); ЦФВ Забезпечення виробництва (матеріально-технічне забезпечення; якості та сертифікації, енергозабезпечення); ЦФВ Господарське забезпечення (утримання і ремонт будівель, утримання і ремонт обладнання, утримання і ремонт транспорту); ЦФВ Обслуговування (навчання і розвиток персоналу, охорона і безпека, фінансове обслуговування, кадрове обслуговування, юридичне обслуговування, ІТ-обслуговування).

Особливість фінансово — економічних відносин ЦФВ другого й третього рівнів полягає в тому, що вони не є юридичними особами й при цьому реалізують різні бізнес-процеси. Тому велике значення для забезпечення ефективності системи керування загалом має формування внутрішніх умов для створення й підтримки фінансово — економічної рівноправності ЦФВ 1-го, 2-го й 3-го рівнів. З цієї метою пропонується:

- надання керівникам ЦФВ 2-го й 3-го рівнів права самостійної розробки перспективних і оперативних планів виробничо-господарської діяльності й бюджетів ЦФВ на підставі контрольних показників розвитку, що надаються керівником підприємства, із залученням планово-економічних служб підприємства;
- установа прямих взаємозв'язків між оплатою праці персоналу ЦФВ 2-го й 3-го рівнів і виконанням основних планових і бюджетних показників (критеріїв виконання оперативних і перспективних планів і цілей ЦФВ);
- оформлення взаємин між ЦФВ другого й третього рівнів між собою, а також зі своїм підприємством — ЦФВ першого рівня. Подібне оформлення може здійснюватися у вигляді заявок, замовлень між ЦФВ другого й третього рівнів про надання продукції, робіт, послуг, ресурсів устанавленого обсягу, якості й у строки, визначені планом виробництва й бюджетом підприємства;
- ведення у відповідних службах підприємства для ЦФВ другого й третього рівнів оперативного, бухгалтерського й статистичного обліку й звітності на підставі первинних облікових документів;
- закріплення за ЦФВ другого й третього рівнів права самостійного визначення напрямків витрачання коштів, що залишаються у розпорядженні цих ЦФВ відповідно до затверджених оперативних і перспективних бюджетів.

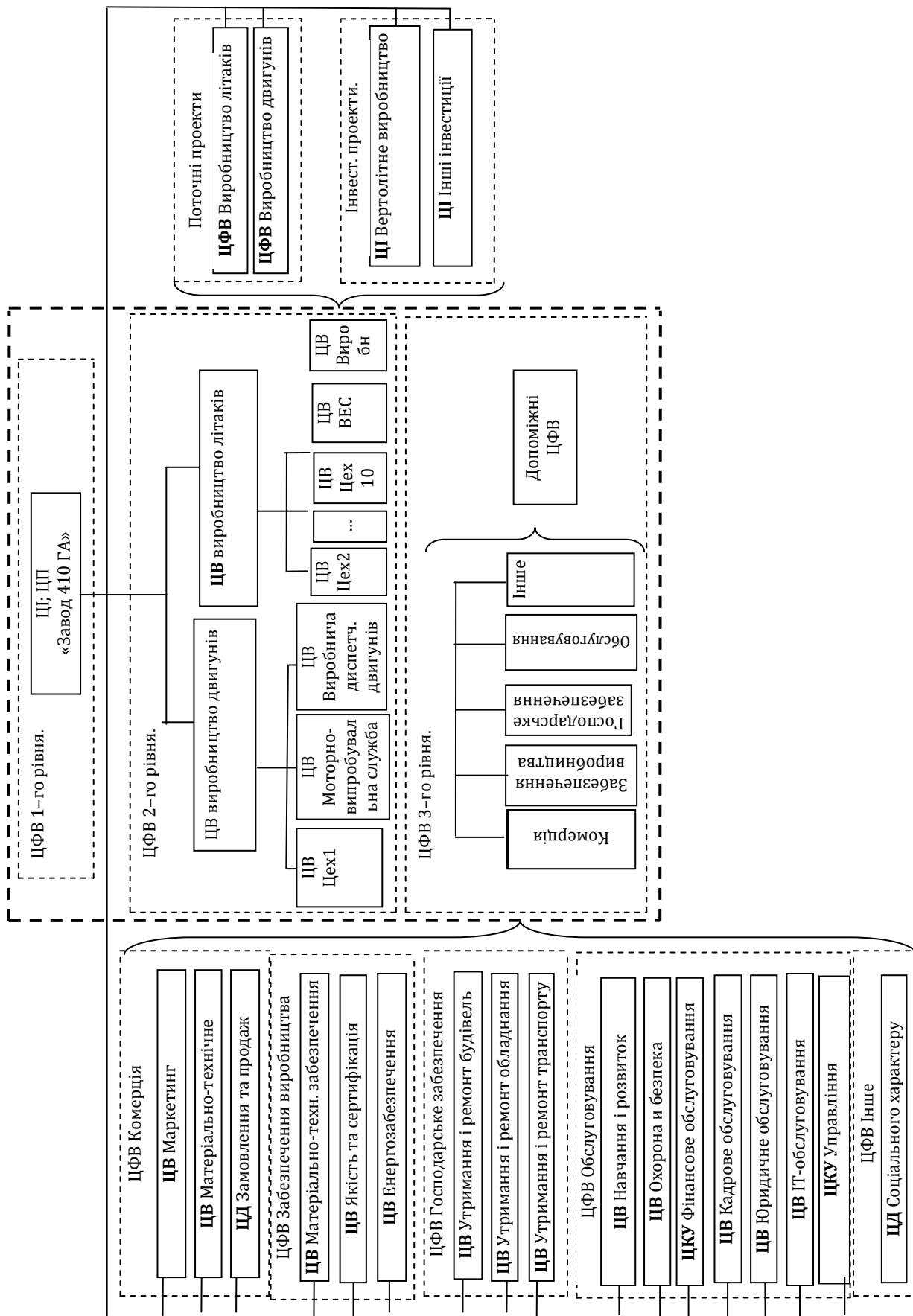

Рис 1. Приклад фінансової структури авіаремонтного підприємства

У результаті проведених досліджень можемо запропонувати наступні принципи формування, аналізу й керування організацією на основі ЦФВ.

ЦФВ є основою децентралізації управління. Передача певного обсягу обов'язків і відповідальності повинна корелювати з відповідним обсягом повноважень.

Структура ЦФВ повинна максимально відповідати організаційній структурі підприємства.

Головний принцип управління по ЦФВ – центр відповідальності відповідає тільки за ті показники, на які повинні й можуть впливати його керівники протягом певного періоду.

Виділення центрів фінансової відповідальності дозволяє уникнути розмивання відповідальності за реалізацію й ефективність проміжних, допоміжних бізнес-процесів при одночасній узгодженості цілей таких підрозділів у зведеному плані виробничо-господарської діяльності й бюджеті підприємства.

Запропонований підхід забезпечує також матеріальну зацікавленість персоналу виробничих і допоміжних структурних підрозділів у складі авіаремонтного підприємства, що реалізують окремі бізнес-процеси й затверджених у якості центрів фінансової відповідальності другого й третього рівнів.

Список літератури

1. Быкова, А. Организационные структуры управления [Текст] / А. Быкова. - М.: ОЛМА-ПРЕСС Инвест; Институт экономических стратегий, 2003. - 160 с.
2. Голов, С. Ф. Управлінський облік [Текст] / С. Ф. Голов – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
3. Добровольский, Е. Бюджетирование: шаг за шагом [Текст] / Е. Добровольский, Карabanов Б., Боровков П., Глухов Е., Бреслав Е. - СПб.: Питер, 2005. - 448 с.
4. Костромина, Д. В. Управление затратами и прибылью предприятия на основе организации центров финансовой ответственности [Текст] / Д. В. Костромина, Финансовый менеджмент. - 2004. - №4. - С. 15-22
5. Мильнер, Б. З. Теория организации [Текст] / Б. З. Мильнер. - М.: ИНФРА-М, 2000. - 480 с.
6. Рубинов, А. М. Оптимальное управление в агрегированных моделях экономики [Текст] / Рубинов А. М., Борисов К. Ю., Десницкая В. Н., Матвеев В. Д. - М.: Наука, 1991. 272 с.
7. Рогожин, С. В. Теория организации [Текст] / С. В. Рогожин, Т. В. Рогожина. М.: Экзамен, 2002. 320с.
8. Теория организации [Текст]: учебник для вузов / под ред. В. Г. Алиева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Экономика, 2003. - 431 с.
9. Волкова, В. Н. Теория систем и системный анализ в управлении организациями: справочник [Текст] / В. Н. Волкова, А. А. Емельянова. - М.: Финансы и статистика, 2006. - 848 с.
10. Хруцкий, В. Е. Внутрифирменное бюджетирование: настольная книга по постановке финансового планирования [Текст] / В. Е. Хруцкий, Т. В. Сизова, Гамаюнов В.В. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 400 с.
11. Щиборщ К. В. Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России [Текст] / К. В. Щиборщ. - М.: Дело и Сервис, 2001. - 544 с.

РЕЗЮМЕ

Замогильный Павел

Формирование центров финансовой ответственности в финансовой структуре авиаремонтных предприятий

Статья раскрывает аспекты формирования центров финансовой ответственности на авиаремонтном предприятии. Центр финансовой ответственности представлен как отдельная структурная единица авиаремонтного предприятия, в рамках которой установлена персональная ответственность менеджера за показатели деятельности, которые он контролирует.

RESUME

Zamogyl'nyi Pavlo

Formation of the centers of financial responsibility in the financial structure of aircraft of repair enterprises

Article reveals some aspects of forming of financial responsibility centers on aircraft repair enterprise. Financial responsibility center is presented as a separate structural unit of aircraft enterprise within which it is set for personal responsibility of the manager for the activity of indicators, that it controls.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2012 р.

АДАПТАЦІЯ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Досліджено зміни у порядку складання та подання звітності бюджетними установами відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Проаналізовано відповідність звітності бюджетних установ вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності.

Ключові слова: державний сектор, звітність, стандарти обліку.

Стратегією модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки [11] передбачено реформування обліку в державному секторі та адаптацію законодавства з питань обліку до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі (IPSAS), підготовленими Комітетом з питань державного сектору Міжнародної федерації бухгалтерів. Перші кроки в цьому напрямі вже відбулися – з 1 січня 2013 року в Україні почнуть діяти національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі. Тому актуальності набуває питання визначення відмінностей нового порядку складання звітності у порівнянні з діючим та відповідність внесених змін вимогам міжнародних стандартів.

Проблемам обліку в бюджетній сфері присвятили дослідження С. М. Альошин, І. А. Андреев, П. Й. Атамас, А. М. Белов, Ф. Ф. Бутинець, П. Т. Ворончук, Є. П. Дедков, Р. Т. Джога, З. У. Жутова, А. Г. Зверев, С. Я. Зубілевич, Д. О. Панков, В. І. Самборський, С. В. Свірко, Н. І. Сушко, І. Д. Фаріон, О. О. Чечуліна.

Мета статті – дослідити звітність бюджетних установ з точки зору міжнародних стандартів та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. *Завдання:* 1) вивчити зміни у звітності за НП(С)БО в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»; 2) проаналізувати склад та порядок складання звітності бюджетних установ; їх відповідність вимогам міжнародних стандартів.

Загальний підхід, застосований у НП(С)БО в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» [9], відповідає принципам побудови обліку за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку в державному секторі (IPSAS), серед яких насамперед наближення обліку в державних структурах до обліку в бізнесі. Склад звітності, яку бюджетні установи та організації подаватимуть після 1 січня 2013 року, відповідає складу звітності суб'єктів господарювання: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів та Звіт про власний капітал, який взагалі не складався досі бюджетними установами, Примітки до фінансової звітності. Слід звернути увагу в першу чергу на зміни у Балансі. НП(С)БО в державному секторі пропонує інший підхід до класифікації активів підприємства, замість наявного

поділу на необоротні та оборотні, в Балансі активи відображатимуться в перерізі фінансових та нефінансових. Фінансові міститимуть – дебіторську заборгованість, грошові кошти та фінансові інвестиції, тобто найбільш ліквідні оборотні активи, нефінансові – основні засоби, нематеріальні активи, запаси, готову продукцію, незавершене виробництво. Таким чином, Баланс позбудеться розділу «Витрати». Набуде нового вигляду і пасив Балансу. Зокрема, до власного капіталу належатиме лише фонд дооцінки та результати виконання кошторисів. Розділ «Доходи» зникне. Відсутність у Балансі інформації про витрати і доходи відповідає логіці побудови звітності для комерційних підприємств і є цілком виправданим, оскільки для відображення доходів і витрат, а також фінансових результатів слугує Звіт про фінансові результати.

Цей звіт зазнав найбільших змін у результаті впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, зокрема:

1. За чинним Порядком складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, який визначає форму та порядок заповнення Звіту про результати фінансової діяльності, бюджетні установи відображають свою фінансову діяльність у перерізі доходів і видатків загального та спеціального фондів. НП(С)БО в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» взагалі не містить таких понять як «загальний» та «спеціальний» фонди. Тепер операції із збільшення або зменшення доходів або витрат установи та державного (місцевих) бюджетів за звітний період відображатимуться у двох виявах:

- фінансовий результат виконання бюджетів (доходи, видатки, надлишок/ дефіцит) - для бюджетів;
- фінансовий результат виконання кошторисів (доходи, видатки, надлишок/дефіцит) - для установ.

2. Дохід включатиметься до Звіту про фінансові результати під час надходження активу або погашення зобов'язання, які призводять до збільшення власного капіталу, та за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Витрати відображаються у звіті про фінансові результати в

момент вибуття активу або збільшення зобов'язання, що призводить до зменшення власного капіталу.

3. Витрати бюджетних установ у Звіті про фінансові результати відобразатимуться не в перерізі поточних і капітальних, а більш розширено, з урахуванням їх фактичного призначення: видатки на товари і послуги, оплата праці працівників, нарахування на заробітну плату, придбання основного капіталу, створення державних запасів і резервів та інші.

Класифікація доходів і видатків для бюджетів та бюджетних установ, відображена у Звіті про фінансові результати, повністю дублює склад статей Звіту про фінансові результати діяльності, принципи складання якого регламентовані Міжнародним стандартом фінансової звітності для державного сектору (МСФЗ ДС) 1 «Представлення фінансової звітності» [6].

Абсолютно новим для державного сектору і зовсім звичним для приватних підприємств є відображення інформації про діяльність за видами: операційна, інвестиційна, фінансова. Такий розподіл передбачається запровадити НП(С)БО в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» у Звіті про рух грошових коштів, який відображає рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Таким чином, у звітності змінюються акценти: від розкриття інформації про надходження і використання коштів загального та спеціального фондів до формування показників у перерізі видів діяльності.

Розкриття руху коштів за видами діяльності передбачене МСФЗ ДС 2 «Звіти про рух грошових коштів». Стандарт розкриває фінансову діяльність установ державного сектору як таку, яка призводить до змін у розмірі і складі капіталу та запозичених засобів організації. Інвестиційна діяльність за стандартом МСФЗ ДС 2 – це придбання або реалізація довготермінових активів і інших інвестицій, які не відносяться до еквівалентів грошових коштів. Операційна діяльність – діяльність організації, яка не є інвестиційною або фінансовою [6].

Суттєвих змін набуває класифікація доходів і видатків. Ключовим стає визначення операції як обмінної чи необмінної. Доходи суб'єктів державного сектору відповідно до НП(С)БО в державному секторі 124 «Доходи» класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами:

1. Доходи від обмінних операцій: бюджетне асигнування; доходи від надання послуг (власні надходження: плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю; надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності; надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна); кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право; доходи від продажу (доходи від операцій з капіталом, доходи від продажу нерухомого майна); доходи від відсотків, роялті та дивідендів; інші доходи від обмінних операцій.

2. Доходи від необмінних операцій: податкові надходження; неподаткові надходження (адміністративні збори та платежі); трансферти та

кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів; надходження до державних цільових фондів; зобов'язання, що не підлягають погашенню.

Перелік видатків містить положення 135 «Витрати». Зокрема, у ньому наведено такий перелік витрат:

1. Витрати за обмінними операціями містять такі елементи витрат:

оплата праці (заробітна плата, грошове забезпечення військовослужбовців); відрахування на соціальні заходи; матеріальні витрати (використання предметів, матеріалів, обладнання, інвентарю, медикаментів та перев'язувальних матеріалів, продуктів харчування тощо); амортизація; фінансові витрати (витрати суб'єкта державного сектору, пов'язані із запозиченнями згідно із законодавством: відсотки за користування кредитами, премія, дисконт за цінними паперами, витрати на обслуговування боргу тощо); інші витрати за обмінними операціями (курсові різниці, витрати, пов'язані з реалізацією активів, втрати від зменшення корисності активів тощо).

2. Витрати за необмінними операціями мають такі елементи витрат: трансферти (субсидії, гранти, соціальні виплати тощо); інші витрати за необмінними операціями (витрати, пов'язані з передачею активів, що передають суб'єкти державного сектору суб'єктам господарювання, фізичним особам та іншим суб'єктам державного сектору для виконання цільових заходів, списана дебіторська заборгованість, неповернення депозитів тощо).

Витрати за обмінними операціями, пов'язані із виконанням суб'єктом державного сектору своїх повноважень, визначених законодавством, або передачею активу, послуг (робіт) на виконання передбачених законом про Державний бюджет України (рішенням місцевої ради) заходів, не пов'язаних із основною діяльністю, що покриваються за рахунок бюджетних асигнувань, визнаються одночасно із зменшенням активу або збільшенням зобов'язання. Витрати, пов'язані з наданням послуг (виконанням робіт) з метою отримання власних надходжень від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю та додатковою (господарською) діяльністю, визнаються одночасно з отриманням доходу або виходячи із умов договору та ступеня завершеності операції з надання послуг (виконання робіт) на дату балансу, якщо може бути достовірно оцінений результат цієї операції. Перелік витрат за обмінними операціями, за винятком фінансових витрат, є фактично переліком витрат за елементами, які належать до собівартості продукції. Таким чином, стає можливим розрахунок собівартості послуг бюджетних установ.

З точки зору системності накопичення облікової інформації про діяльність бюджетних установ національні (положення) стандарти потребують підкріплення іншими нормативними документами, які стосуються зокрема:

1. *Плану рахунків*. Чинний нині План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Порядок його застосування не дозволяють накопичувати дані для розрахунку тих показників, які

містяться в оновленій звітності. Наближення обліку в державному секторі до обліку в приватному, як того вимагають міжнародні стандарти, очевидно диктує необхідність змінювати наявний План рахунків для суб'єктів господарювання з урахуванням специфіки бюджетних установ (наприклад, введення додаткових субрахунків для обліку бюджетних асигнувань, внутрішніх розрахунків тощо).

2. *Форми обліку.* Меморіальна форма обліку не відповідає вимогам тих принципів, які закладаються в національні положення (стандарти) обліку в державному секторі. Її основна місія зводиться до накопичення касових та фактичних видатків спеціального та загального фондів. Форми ордерів і техніки їх складання не дозволяють звести дані в агреговані показники звітності за новими стандартами.

3. *Створення інформаційної системи обліку.* Однак, варто наголосити на тому, що ні форма ордерів, ні показники, які вони міститимуть, не є ключовим для створення нової системи бухгалтерського обліку в державному секторі. Тільки автоматизація облікових операцій у бюджетному секторі дозволить спростити той громіздкий документообіг, який на сьогодні є, і ту складну процедуру складання, подання і затвердження звітності, яка існує вже протягом багатьох років. Зміна підходів у показниках не спростить роботи бухгалтеру державного сектору, лише автоматизація облікових процесів, обміну даними, формування електронної звітності дозволить говорити про якісно новий підхід в організації обліку бюджетних установ і організацій.

4. *Оприлюднення звітності.* Автоматизація облікових процесів створить можливості для оприлюднення звітних даних про діяльність бюджетних установ. Державний сектор зобов'язаний надавати інформацію про використання ресурсів державних та місцевих бюджетів для контролю їх діяльності з боку суспільства.

Висновки:

Стратегією модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України [11], визначено кроки щодо удосконалення регламентування бухгалтерського обліку в державному секторі. Зміни у складі та принципах складання звітності установами та організаціями бюджетної сфери здійснюються у межах кроків, передбачених Стратегією.

Надзвичайно важливим є те, що національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі у своїх ключових аспектах спираються на МСФЗ для суспільного сектору.

Ефективне впровадження нових стандартів обліку в державному секторі неможливе без змін таких системоутворюючих елементів, як план рахунків, форми обліку, впровадження системи автоматизації обліку на базі загального для державного сектору рішення та системи оприлюднення звітності для громадського контролю діяльності установ.

Перспективою подальших досліджень є визначення основних напрямів удосконалення форми бухгалтерського обліку в державному секторі.

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
2. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/article/153868>.
3. Джога, Р. Т. Бухгалтерський облік у бюджетних установах [Текст] : підручник / Р.Т. Джога, С. В. Свірко, Л. М. Сінельник / Київський національний економічний ун-т / Роман Теодорович Джога (заг.ред.). — К. : КНЕУ, 2003. — 483с.
4. Інструкція про форми меморіальних ордерів бюджетних установ та порядок їх складання, затверджена наказом Державного казначейства України від 27.07.2000 №68. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Канева, Т. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах [Текст] : навч. посіб. / Київський національний торговельно-економічний ун-т. — К. : Книга, 2004. — 180с.
6. Министерство финансов Российской Федерации. Международные стандарты финансовой отчетности для государственного сектора. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www1.minfin.ru>.
7. Про затвердження форм карток і книг аналітичного обліку бюджетних установ та порядку їх складання [Електронний ресурс] : наказ Державного казначейства України від 06.10.2000 №100 ". - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про затвердження Порядку складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів та Державного казначейства України від 05.01.2011 № 2. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0144-11>.
9. Подання фінансової звітності [Електронний ресурс] : національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
10. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджені наказом Головного управління Державного казначейства України від 10.12.99 №114. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки [Текст] : затв. постановою КМ України від 16 січня 2007 р. №34 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83759&cat_id=83023.

РЕЗЮМЕ

Зима Юлія

Адаптація отчетности бюджетных учреждений к международным стандартам

Исследованы изменения в порядке составления и подачи отчетности бюджетными учреждениями в соответствии к национальным положениям (стандартам) бухгалтерского учета в государственном секторе. Проанализировано соответствие отчетности бюджетных учреждений требованиям международных стандартов финансовой отчетности.

RESUME

Zyma Yulia

The adaptation of reporting of budget agencies to international standards

The article is devoted to the research of changes in the procedures for preparing and submitting budget reporting agencies in accordance to national regulations (standards) of accounting in the public sector. The author investigates the correspondence of public institutions reporting requirements to international financial reporting standards.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2012 р.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В УКРАЇНІ ТА ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто основні питання становлення управлінського обліку, напрямки його удосконалення на підприємствах України та визначено шляхи і перспективи подальшого розвитку з використанням зарубіжного досвіду організації управлінського обліку.

Ключові слова: управлінський облік, управлінські рішення, інформація, система, впровадження.

Після переходу України до ринкових умов господарювання виникла необхідність розробки системи бухгалтерського обліку, що була б максимально адаптована до ринкового середовища. Тому особливе зацікавлення викликало ведення обліку у розвинених країнах, у тому числі й управлінський облік.

Спочатку ідея існування управлінського обліку сприймалася повністю. Вивчалися можливості його впровадження в уже наявну систему обліку і звітності. Потім почався критичний аналіз його суті.

Основні дискусії у вітчизняній літературі розгорнулися стосовно таких основних питань:

- чи існує бухгалтерський облік як облік взагалі, чи лише є економічною управлінською інформацією;
- чи є управлінський облік самостійною інформаційною системою, чи органічно входить до загальної системи управлінського обліку?

Аналіз наукової літератури виявив різноманітність поглядів щодо визначення управлінського обліку, його зв'язку з іншими елементами облікової системи, а саме:

- «управлінський облік як окремих вид обліку не існує» (В. Ластовецький) [3, с.15], оскільки «така міфічна система ... нежиттєздатна в основі, концептуально помилкова» (О. Бородкін);
- «управлінський облік є первинним, оскільки він ґрунтується на первинних документах» (В. Ластовецький);
- «управлінський облік є самостійною інформаційною системою, основне завдання якої пов'язано з формуванням даних для прийняття управлінських рішень» (Л. Нападовська) [1, с. 45].

Однак більшість вчених сходиться на висновку, що управлінський облік є лише модифікованою системою збирання та узагальнення інформації у вигляді, необхідному для забезпечення інформаційних потреб управління.

Метою статті є аналіз сучасного стану управлінського обліку, розгляд основних проблем та необхідності його впровадження на підприємствах України.

Для визначення основних проблем управлінського обліку необхідно спочатку розглянути процес його становлення у зарубіжних країнах.

У економічно розвинених країнах підприємства 90 % робочого часу та ресурсів у галузі бухгалтерського

обліку витрачають на ведення управлінського обліку, тоді як на традиційний фінансовий облік витрачається лише залишкова частина [5].

Управлінський облік як система виник у кінці 40-х на початку 50-х років ХХ ст. У цей час в економічно розвинених країнах світу бухгалтерський облік перетворився із засобу групування і обробки інформації, що містилася в первинних документах, у джерело необхідної інформації для прийняття управлінських рішень.

Виникненню управлінського обліку передували калькуляційний та виробничий облік. Калькуляційний облік виник одночасно із господарським і розвивався разом з ним.

У ХІХ-ХХ ст. унаслідок науково-технічного прогресу, ускладнення процесів управління виробництвом і збутом продукції, підвищились вимоги до якості і кількості облікової інформації. Це призвело до виявлення певних недоліків калькуляційного обліку, основним із яких стало формування інформації у ретроспективі, що не давало можливості приймати оперативні рішення.

Потреба в оперативному контролі витрат і регулюванні собівартості продукції призвели до поширення оперативно-калькуляційного обліку і виникнення системи «стандарт-кост». Уперше систему нормативного визначення витрат розробив Ч. Гаррісон у 1911 році. Доповненням до системи обліку витрат «стандарт-кост» стало поширення обліку за центрами відповідальності.

Наступним етапом розвитку калькуляційного обліку було виникнення у 40-х роках ХХ ст. системи обліку витрат «директ-кост», ідеї якої використовуються і на сучасних підприємствах.

Розробка і запровадження нових методів обліку на підприємствах збагатили систему калькуляційного обліку і призвели до виникнення виробничого обліку, що надалі розвинувся в управлінський.

Отже, більшість методів сучасного управлінського обліку були розроблені протягом 1820-1920 рр. у США. Далі ці методи і прийоми удосконалювалися впроваджувалися системи гнучких кошторисів, внутрішньовиробничої звітності, методи нормування матеріальних і трудових витрат тощо. Становлення управлінського обліку в США відбулося у 60-ті роки минулого століття. Цей перехід отримав назву «облікової революції». Відбулося створення

інформаційної системи, що найповнішою мірою відповідала потребам управління.

Облік витрат виробництва і калькулювання собівартості продукції доповнився аналізом і плануванням собівартості продукції, підготовкою інформації для прийняття управлінських рішень. З США управлінський облік поширився і в інші країни. У Франції його назвали «аналітична бухгалтерія», в Німеччині – «контролінг».

На сучасному етапі розвитку управлінського обліку, що розпочався з 90-х років і триває до сьогодні, управлінський облік розглядається як складова процесу стратегічного управління і спирається на маркетинг, менеджмент, аналіз господарської діяльності. Тобто відбувається інтеграція управлінського обліку в систему управління. У Росії перша непряма згадка про управлінський облік з'явилась у 1957 році, коли було опубліковано російський переклад звіту бригади англійських фахівців з питань обліку і звітності про поїздку в США у 1950 році. Хоча ні в назві, ні в тексті термін «управлінський облік» не вживався, звіт дав змогу довідатися про зміст управлінського обліку того періоду.

У 1971 році вийшла монографія М. Чумаченка «Облік і аналіз в промисловому виробництві США», де автор розглянув основні системи обліку витрат виробництва, проаналізував їх та висвітлив методіку розрахунку проектів управлінських рішень, пов'язаних зі зміною собівартості. Надалі розвитком основ управлінського обліку в умовах адміністративно-командної системи цікавилися такі вчені, як Б. Валуєв, В. Палій, Я. Соколов тощо.

Однак повну інформацію про управлінський облік можна було отримати лише після виходу у 1991 році монографії А. Ягурової «Управлінський облік: досвід економічно розвинених країн». У цій монографії було узагальнено досвід у використанні управлінського обліку компаніями США та Великої Британії. Зазначалося, що в сучасних умовах господарювання управлінський облік містить не лише облік витрат, а й облік доходів, капіталовкладень, методи оптимізації господарських процесів тощо [2].

З переходом України до ринкових умов господарювання сформувався певні позиції українських науковців щодо сутності управлінського обліку, а саме:

- управлінський облік є новим і принципово відмінним від відомих в Україні видів обліку, він є ключем до прийняття управлінських рішень;
- управлінський облік є набором реєстрів і його інформація необхідна для прийняття управлінських рішень усередині підприємства;
- управлінський облік є подібним до вже відомого внутрішньогосподарського розрахунку;
- управлінський облік є лише видом оперативнотехнічного обліку;
- управлінський облік – це розділ фінансового обліку;
- управлінський облік є лише обліком витрат.

У Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» управлінський облік ототожнюється із внутрішньогосподарським.

Однак можна погодитись із думкою З. Гуцайлюка, що внутрішньогосподарський облік є частиною або першим етапом управлінського обліку, оскільки

забезпечує формування інформації для управління окремими структурними підрозділами господарюючого суб'єкта.

Для управління суб'єктом загалом необхідна додаткова інформація про явища, факти чи процеси, характерні для підприємства, чи про його взаємовідносини із зовнішнім середовищем [1].

Більшість вчених-економістів погоджуються, що управлінський облік є системою збирання і узагальнення інформації у вигляді, необхідному для забезпечення інформаційних потреб управління. Однак не варто говорити про виокремлення його в окрему інформаційну систему. Управлінський облік повинен бути однією із підсистем єдиної інформаційної системи управління підприємством. Крім того, слід зазначити, що більшість елементів управлінського обліку входять у традиційний бухгалтерський та оперативний облік, економічний аналіз.

Справді, при зіставленні суті визначення оперативного економічного аналізу із визначенням управлінського обліку виявляється існування цілої низки спільних рис, однак управлінський облік – це не тільки процес збирання необхідної для потреб управління інформації, а й одночасне формування на основі зафіксованих даних оперативних управлінських рішень. Загалом управлінський облік визначають як складову бухгалтерського обліку, зокрема як облік витрат. Але, на відміну від фінансового обліку витрат, управлінський містить також елементи планування, прогнозування, нормування тощо і за своїм призначенням значно відрізняється від обліку витрат. Крім того, його ведення спрямоване для задоволення потреб управління.

Особливостями управлінського обліку є наступні:

- ведення управлінського обліку залежить від рішення і компетентності працівників підприємства, оскільки його методологія не затверджена офіційно;
- інформація управлінського обліку є конфіденційною і доступна лише для певної групи користувачів;
- дані управлінського обліку не завжди точні і мають приблизні оцінки експертів;
- метою здійснення управлінського обліку є надання необхідної інформації управлінцям;
- об'єктами управлінського обліку є насамперед витрати, а також доходи і фінансові результати, згруповані за цільовим призначенням.

Отже, можна зробити висновки про наявність певних проблем щодо розвитку та впровадження управлінського обліку на підприємствах України.

Слід погодитись з твердженням, що на сьогодні «...ані теоретично, ані практично не існує цілісної системи управлінського обліку як окремої інформаційної системи» [1, с. 45].

Нормативно не закріплена методологія ведення управлінського обліку, що призводить до виникнення дискусій щодо суті управлінського обліку, його зв'язку з іншими елементами системи обліку тощо. Крім того, наявна методологія не враховує особливостей підприємств окремих галузей господарства. Більшість українських підприємств відмовилися від ведення управлінського обліку, підприємствам надано право самостійно розробляти систему і форми управлінського обліку, звітності і контролю

господарських операцій. Також запровадженню управлінського обліку на підприємствах перешкоджають відсутність достатнього рівня знань та досвіду у цій сфері.

Окремі підприємства використовують поєднання управлінського та фінансового обліку.

Упровадження управлінського обліку на промислових підприємствах визначається необхідністю:

– економічної обґрунтованості рішень, прийнятих управлінським персоналом;

– контролю господарської діяльності підприємства;
– оцінки діяльності структурних підрозділів промислових підприємств;

– формування стратегії та планування діяльності підприємства в майбутньому тощо.

При впровадженні управлінського обліку на підприємствах України за умов ринкової економіки необхідно звертати більшу увагу на інтелектуальний капітал, оскільки він забезпечує можливість ефективніше використовувати економічні можливості підприємства.

Список літератури

1. Гуцайлюк, З. Ще раз про місце і роль управлінського обліку в інформаційній системі господарюючих суб'єктів [Текст] / З. Гуцайлюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 1. – С. 45-49.
2. Білоусова, І. Роль управлінського обліку в підвищенні ефективності виробництва [Текст] / І. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 4. – С. 44-47.
3. Ластовецький, В. О. Галузевий бухгалтерський облік: проблеми теорії і практики [Текст] / В. О. Ластовецький. – Чернівці: Прут, 2005. – 200 с.
4. Нападівська, Л. В. Управлінський облік [Текст] / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ, 2000. – 450 с.
5. Приймачок, О. М. Необхідність впровадження управлінського обліку на підприємствах України [Текст] / О. М. Приймачок // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 225: В 3 т. – Т. III. – Дніпропетровськ: ДІНУ, 2007. – 276 с.
6. Ягурова, А. Управленческий учет: опыт экономически развитых стран [Текст] / А. Ягурова; Пер. с польск.; предисловие Я. В. Соколова. – М., 1991. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

Королович Оксана

Управленческий учет в Украине и вопросы становления его на промышленных предприятиях

В статье рассмотрены основные вопросы становления управленческого учёта, направления его совершенствования на предприятиях Украины, а также определены пути и перспективы дальнейшего развития с использованием зарубежного опыта организации управленческого учёта.

RESUME

Korolovych Oksana

The management accounting in Ukraine and the questions of its formation in industrial enterprises

The article deals with the basic question of managerial accounting formation. The directions of its improvement in the Ukraine and the ways and prospects of its further development using the overseas experience of the management accounting are defined.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті узагальнено класифікаційні ознаки інновацій для ведення обліково-аналітичної роботи. Досліджено основні аспекти системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємством.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, система обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства.

Зміцнення економічного і інноваційного потенціалу держави залежить від стабільного фінансового стану всіх господарських структур, досягнення якого можливо лише на умовах їх інноваційного розвитку. Основним завданням активізації інноваційного розвитку підприємства є формування його обліково-аналітичного забезпечення, яке повинно сприяти розширенню можливостей формування та використання їх інноваційного потенціалу.

Одним із основних недоліків обліку є те, що не існує єдиної системи облікових реєстрів і бухгалтерських рахунків для відображення витрат, доходів і результатів інноваційної діяльності. Наявні облікові моделі не адекватні розмаїттю інноваційних процесів і не дають достатньо достовірних даних для проведення економічного аналізу у сфері інновацій. Отже, необхідним та актуальним є поглибити і узагальнити результати попередників, розробити науково обґрунтовану систему обліку та аналізу витрат, доходів і результатів інноваційної діяльності промислових підприємств [4].

Дослідженню у сфері інновацій присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних авторів. Так, розвиток теорії й практики обліку інноваційної діяльності опрацьовано зарубіжними вченими, серед яких: В. О. Проскуріна, Б. Твісс, В. І. Ткач, А. Є. Тухтарова, П. Уайт, Р. Фостер, В. Хартман, В. Е. Шукшунув, Й. А. Шумпетер та ін.

Облікові аспекти інноваційної діяльності в Україні висвітлено у працях таких науковців: І. Бланка, О. Бородкіна, В. Бачинського, Ф. Бутинця, В. Василенка, О. Контаєвої, Н. Краснокут-ської, Я. Крупки, Н. Малюги, Л. Нападовської, М. Пушкаря, В. Шевчука, В. Шматька та ін.

Визнаючи вагомий внесок у розв'язанні багатьох важливих концептуальних і методичних питань, хочемо підкреслити, що одним із основних недоліків чинних стандартів бухгалтерського обліку є відсутність єдиної системи реєстрів і рахунків для відображення витрат, доходів і результатів інноваційної діяльності.

Метою вибору та аналізу цієї теми є узагальнення результатів наукових досліджень вчених щодо передумов подальшого розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності.

Серед багатьох підходів до тлумачення інновацій та інноваційного процесу переважним, на думку

авторів, є законодавчий, у якому інновації – це наново створені (побудовані) або удосконалені конкурентоздатні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, котрі суттєво покращують структуру і якість виробництва (або) соціальної сфери.

Умови розвитку інноваційної діяльності при сучасному стані науково-технічного прогресу Катнаєва О. В. вбачає в економічному зростанні та ефективності виробництва, повній зайнятості людей, стабільності рівня цін, економічній свободі працівників, справедливому розподілі доходів, деяких інших чинниках.

Стратегія ж розвитку полягає в накопиченні і систематизації ідей, інформації і знань, виборі пріоритетних, перспективних ідей, аналізі конкурентоспроможності та економічної ефективності нового продукту на стадії прийняття рішення щодо його створення, опанування ринку нової продукції [4].

Раціональним для ведення обліково-аналітичної роботи є узагальнення класифікаційних ознак інновацій у вигляді таблиці [2, с. 114; 3, с. 27; 5, с. 127; 6, с. 17] (табл. 1).

Класифікація інноваційного процесу за сферами діяльності підприємства, в яких безпосередньо ведеться господарська діяльність, і не лише інноваційна, є поштовхом до використання матричної моделі в побудові не тільки проектної, але й такої організаційної структури управління, яка стабільно діє.

Обґрунтованим вбачається підхід, коли: здійснюється необхідна і достатня децентралізація персоналу з планування та обліку; він уводиться до організаційних структур кожної на цьому нижньому рівні сфери діяльності – відділів капітального інвестування, постачання, виробництва, та ін. і виконує всі функції управління, взаємодіючи з оперативно-виробничим персоналом, який безпосередньо веде господарську діяльність у відповідній сфері; у кожній сфері підприємства створюються передумови організації повного управлінського циклу за схемою: аналіз наступного періоду – облік фактичних результатів і стану ресурсів – контроль відхилень – регулювання, в тому числі стимулювання – аналіз як завершальна стадія поточного і початкова стадія наступного циклів управління; координація дій структур нижнього рівня,

Таблиця 1. Узагальнена класифікація інновацій за основними ознаками

№	Класифікаційна ознака	Види інновацій
1.	Характер застосування	товарні; технологічні; маркетингові; ринкові; управлінські; екологічні.
2.	Ступінь новизни	радикальні; відносні; поліпшувальні.
3.	Призначення	<i>спрямовані на:</i> ефективність реалізації; ефективність виробництва; покращення умов праці; підвищення якості продукції.
4.	Результати науково-дослідної діяльності	наукові; технічні; конструкторські; виробничі; інформаційні.
5.	Масштаби поширення (значущість)	глобальні; транснаціональні; регіональні; місцеві.
6.	Темпи впровадження	стрибокподібні; швидкі; зростаючі; уповільнені; згасаючі.
7.	Охоплені частини ринку	локальні; системні; стратегічні.
8.	Сфера розповсюдження	міжнародні; державні; галузеві; окремих підприємств, компаній.
9.	Масштаби залучених ресурсів	найбільші; великі; середні; дрібні.
10.	Ступінь використання наукових знань	засновані на фундаментальних наукових знаннях; засновані на наявних наукових знаннях; засновані на комбінації різних типів знань; засновані на побічних результатах великих програм.
11.	Характер ефективності	фінансові; бюджетні; економічні; соціальні.

узагальнення планової, облікової, аналітичної інформації, здійснення процедур цілепокладання, підтримання зв'язків із зовнішнім оточенням, тобто налагодження і збереження системної цілісності підприємства та його інформаційних потоків – усі ці завдання вирішуються на наступному, верхньому рівні у функціональному блоці системи управління.

Розмаїття інноваційних процесів визначає необхідність побудови адекватних облікових моделей, у яких відображалися б витрати на створення інноваційного продукту, його оприбуткування, визначення чи створення і використання джерел покриття витрат. Ними можуть бути облікові моделі створення:

- нових підприємств і цехів із сучасним рівнем техніки, технології, організації виробництва та управління;
- нематеріальних активів;
- принципово нових зразків продукції та їх модифікацій;
- нових або більш досконалих систем організації виробництва та управління;
- інформації про некапітальні поточні витрати інноваційного характеру, що виникають в основних сферах діяльності;
- інформації про витрати і доходи сумісної інноваційної діяльності підприємства та його вітчизняних чи зарубіжних партнерів.

Обґрунтовано підхід, у межах якого проектування нового виробу продукції, в тому числі розробка технічної документації передбачає створення методики бухгалтерського обліку, а відтак і моделі витрат на його виробництво і калькулювання собівартості, котрі слід розглядати в значенні окремого інноваційного продукту з можливостями його продажу [4].

Слід зазначити, що система обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційними процесами та інноваційним розвитком досі окремо не розглядалася, незважаючи на безперечну актуальність забезпечення ефективності прийняття рішень саме у цій сфері. У сучасних умовах, коли розвиток підприємства є апіорі інноваційним, формування

системи обліково-аналітичного забезпечення управління розвитком підприємства повинно враховувати вимоги управління інноваційно-інвестиційними процесами, специфіку цих процесів та пов'язаної з ними обліково-аналітичної інформації.

Таким чином, система обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства складає єдність систем обліку, аудиту та аналізу, які взаємодіють через інформаційні потоки в процесі формування і передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційно-інвестиційними процесами.

У результаті дослідження можна визначити основні аспекти концепції системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства (рис. 1).

Метою функціонування системи є формування та передача оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційно-інвестиційними процесами та інноваційним розвитком підприємства.

Об'єктом системи є підприємство, а предметом — його інноваційно-інвестиційні процеси, спрямовані на інноваційний розвиток.

Система виконує інформаційну, облікову, аналітичну та контрольну функції та відповідні їм завдання, що забезпечують досягнення мети: надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень; здійснення аналізу та оцінка ефективності інноваційно-інвестиційних процесів підприємства загалом та в різних аналітичних аспектах; планування і контроль ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства; обґрунтування пріоритетних на-прямків його інноваційного розвитку.

Складовими системи є підсистеми господарського обліку; аудиту та внутрішнього фінансового контролю; економічного аналізу. Кожна з підсистем містить відповідні складові: за видами обліку — підсистеми фінансового, управлінського, податкового, статистичного, оперативного, стратегічного обліку; за напрямками економічного аналізу — підсистеми

техніко-економічного, фінансового, управлінського, зовнішньоекономічної діяльності та стратегічного інвестиційного, маркетингового, логістичного, аналізу тощо.

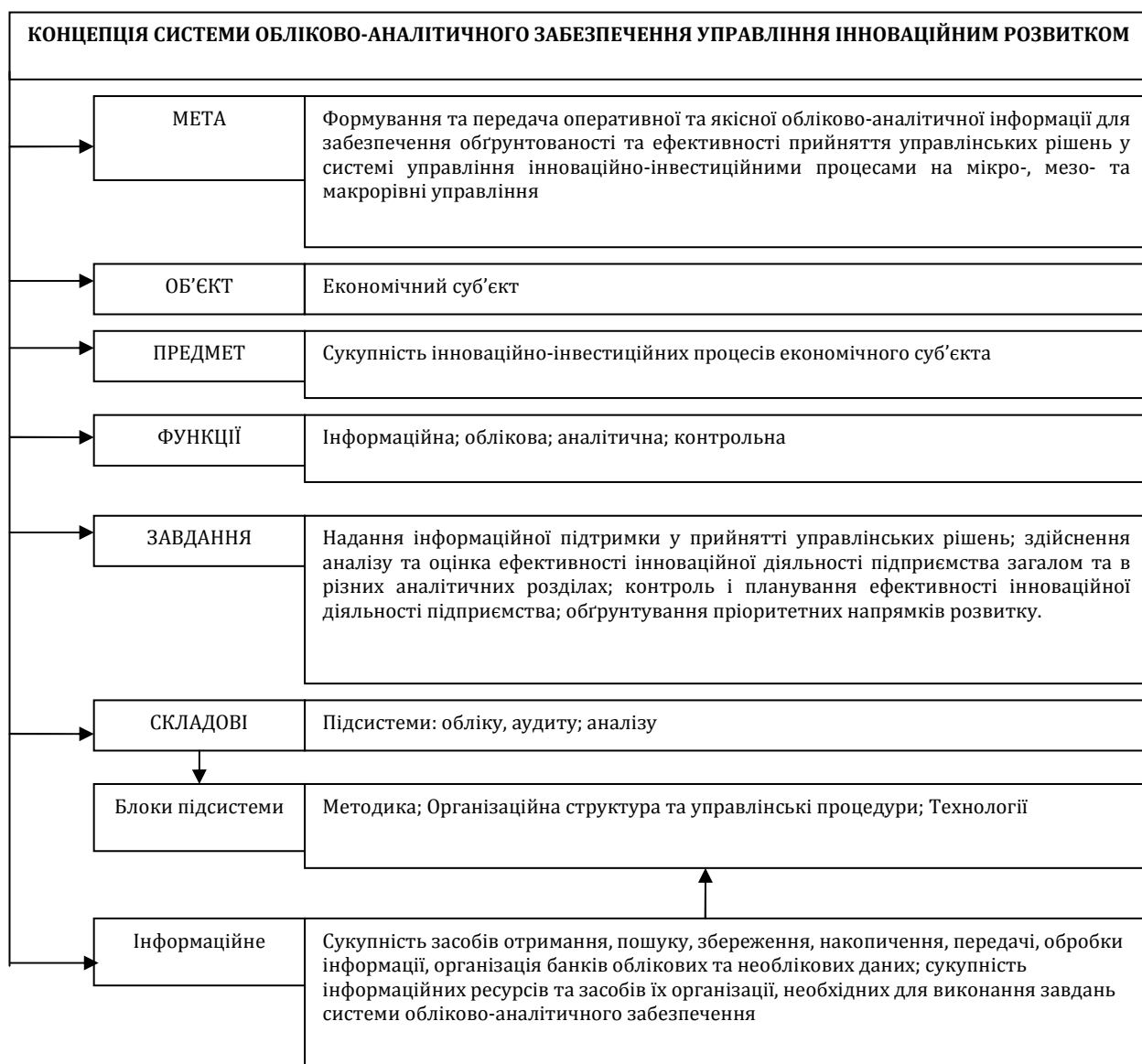

Рис. 1. Концепція системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємств

Кожна із складових містить відповідні блоки: «методика»; «організаційна структура та управлінські процедури»; «технології». Усі елементи системи поєднані через інформаційне забезпечення, що уможливорює формування та рух інформаційних потоків між ними за допомогою сукупності засобів пошуку, отримання, збереження, накопичення, передачі та обробки інформації.

Специфіка управління інноваційно-інвестиційними процесами має виявлятися у всіх складових системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства: у підсистемі обліку та аудиту — через формування обліково-звітної інформації, що максимально достовірно віддзеркалює інноваційні та інвестиційні процеси в різних аналітичних аспектах; у підсистемі аналізу — через формування аналітичного інструментарію оцінки стану, тенденцій розвитку та ефективності інноваційних та інвестиційних процесів,

а також якісних інноваційно-інвестиційних характеристик підприємства: інноваційного потенціалу, інноваційного іміджу, інвестиційної привабливості тощо.

Вирішення завдань системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства потребує розв'язання методичних проблем як у методології обліку щодо об'єктивного відображення результатів інноваційно-інвестиційних процесів, які ускладнюють аналіз та управління цими процесами не тільки на рівні підприємств, але й на мезо- та макрорівні, так і у методології економічного аналізу, де досі не є остаточно сформованим аналітичний інструментарій оцінки інноваційно-інвестиційних процесів та інноваційного розвитку підприємств [5].

Таким чином проведене дослідження дало змогу з'ясувати, що від стану інформаційного забезпечення інноваційної діяльності залежить ефективність

Список літератури

1. Волощук, Л. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства [Текст] / Л. О. Волощук // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 2(36). – С. 329-334.
2. Економіка й організація інноваційної діяльності [Текст] : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. ; Під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 960 с.
3. Інноваційний розвиток промисловості України [Текст] / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. ; Під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К. : КНТ, 2006. – 648 с.
4. Кантаєва, О. В. Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності [Текст] / О. В. Кантаєва // Вісник ЖДТУ. – 2011. - № 1 (47). – С. 51-56.
5. Майорова, Т. В. Інвестиційна діяльність [Текст] : навчальний посібник / Т. В. Майорова. – Київ : «Центр навчальної літератури», 2004. – 376 с.
6. Федоренко В. Г. Інноваційна і інвестиційна стратегія України [Текст] / В. Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2003. – № 8. – С. 16-27.

РЕЗЮМЕ

Либя Наталья

Учетно-аналитическое обеспечение инновационной деятельности

В статье обобщены классификационные признаки инноваций для ведения учетно-аналитической работы. Исследованы основные аспекты системы учетно-аналитического обеспечения управления инновационным развитием предприятием.

RESUME

Liba Natalia

Accounting and analytical support of innovation activity

The article summarizes classification features of innovations for doing the accounting and analytical work. The basic aspects of accounting and analytical support management of the enterprise are considered.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АКТУАРНОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

У статті розкрито особливості формування обліково-аналітичної інформації на базі актуарних розрахунків. Наведено балансове рівняння в системі актуарного обліку і звітності. Розглянуто специфіку методичних засад актуарного обліку.

Ключові слова: актуарний облік, звітність, балансове рівняння, операційні активи, операційні зобов'язання, фінансові зобов'язання.

Тенденції зростання інвестиційної активності на ринку капіталу України зумовили переоцінку значення фінансових ресурсів загалом. Тобто виникла потреба у раціональному управлінні фінансовими інструментами, зокрема у різноманітних аспектах – за видами, за призначенням, у часі і просторі.

З'явилися докорінно нові види фінансових ресурсів та зросло значення грошових еквівалентів, під час управління якими часовий аспект має визначальний вплив. Через такі обставини відбулися принципові зміни у можливих варіантах інвестиційної політики [3].

Перехід до активного ринку капіталу сприяв відкриттю для України різноманітних можливостей бажаного ефективного залучення фінансових коштів у той чи інший проект розвитку бізнесу.

Для контрольних учасників, інвесторів асоційованих підприємств важливого значення почала набувати інформація про об'єктивну оцінку майбутніх грошових потоків на фінансову перспективу – якою традиційна система бухгалтерського обліку не в змозі забезпечити у повній мірі. Системний підхід до сучасної облікової концепції базується на застосуванні актуарних розрахунків, що слугують основою для запровадження у вітчизняній обліковій практиці актуарного бухгалтерського обліку і звітності на базі позитивного зарубіжного досвіду впровадження.

Дослідженню питань щодо розкриття змісту балансового рівняння в системі актуарного обліку та звітності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених М. Балера, В.Б. Івашкевича, М. І. Кутера, О. А. Лаговської, С. Пентмана, Ж. Рішара, Л. Н. Салімова, А. І. Шигаєва та інших.

Проте з огляду на специфіку та умови інвестиційної активності вітчизняного ринку капіталу проблеми організації і методики бухгалтерського обліку не відповідають завданням інформаційного забезпечення потреб зовнішніх користувачів (інвесторів, контрольних учасників та інших постачальників капіталу й залучення фінансових ресурсів).

Основною метою статті є дослідження нових системних та послідовних підходів до актуарного бухгалтерського обліку та звітності з метою забезпечення реальних та потенційних інвесторів необхідною обліковою інформацією, що спрямована на фінансове майбутнє, задля об'єктивної оцінки та залучення бажаних фінансових вкладень у розвиток

бізнесу.

Відповідно до потреб інвесторів і згідно із сучасною теорією корпоративних фінансів й методом оцінки вартості господарюючого суб'єкта в актуарному обліку здійснюється розмежування операційної та фінансової діяльності. У процесі фінансової діяльності підприємств та організацій залучаються та повертаються фінансові ресурси.

У процесі операційної діяльності агенти (наймані менеджери) вкладають залучені кошти в ті чи інші операції з ціллю збільшення статків постачальників капіталу, що знаходить втілення в прирості економічної вартості організації.

Відповідно до розмежування цих видів діяльності в актуарному обліку виділяються операційні та фінансові активи, операційні та фінансові зобов'язання і власний капітал. Залежність між ними за змістом традиційного балансового рівняння:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}, \quad (1)$$

можна подати наступним чином:

$$OA + FA = OZ + FZ + BK, \quad (2)$$

де OA - операційні активи; FA - фінансові активи; OZ - операційні зобов'язання; FZ - фінансові зобов'язання; BK - власний капітал.

Вищенаведене рівняння дозволяє згрупувати господарські засоби за видами (складом і розміщеннями) та джерелами формування і на цій основі скласти бухгалтерський актуарний баланс.

На сучасних ринках капіталу суттєво зросла мобільність фінансових ресурсів та першочергового значення набули великі і малі інвестори, позичальники та інші постачальники капіталу, які забезпечують фінансування діяльності підприємств шляхом купівлі їх часткових та боргових цінних паперів та з метою захисту й примноження своїх вкладень беруть участь у процедурах голосування [9].

До складу операційних активів входять основні засоби, матеріальні активи, матеріально-виробничі запаси та інші активи, що використовуються безпосередньо при здійсненні господарської діяльності та в ході виконання операцій, заради яких було створене підприємство (рис. 1).

Згідно п.16 П(С)БО 2 «Баланс» у статті «Основні засоби» наводиться вартість власних та отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, які зараховані до

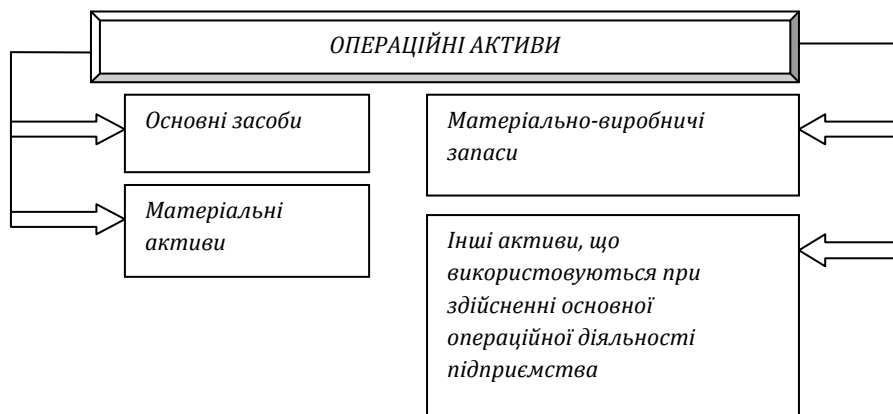

Рис. 1. Склад операційних активів суб'єкта господарювання на ринку капіталу

складу основних засобів згідно з відповідними положеннями, а також вартість основних засобів, отриманих у довірче управління або на праві господарського відання чи праві оперативного управління. У цій статті також наводиться вартість інших необоротних матеріальних активів [5].

У бухгалтерському обліку відповідно до п. 4 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» фінансовий актив – це: грошові кошти та їх еквіваленти; контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий

актив від іншого підприємства; контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах; інструмент власного капіталу іншого підприємства [6].

З позицій актуарного обліку А. І. Шигаєв [8] вносить до складу фінансових активів різноманітні види фінансових вкладень та фінансових інструментів, у які організація вкладає тимчасово вільні грошові кошти з метою отримання додаткового фінансового доходу (рис. 2.).

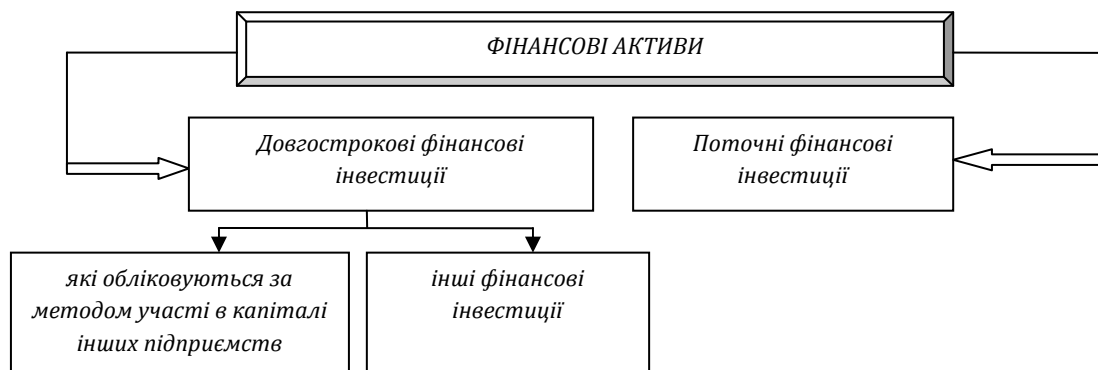

Рис. 2. Склад фінансових активів в системі актуарного обліку і звітності

У статті «Довгострокові фінансові інвестиції» відображаються фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У цій статті виділяються фінансові інвестиції, які згідно з відповідними положеннями (стандартами) обліковуються за методом участі в капіталі.

За статтею «Поточні фінансові інвестиції» відображаються фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів) [5].

Згідно з П(С)БО 2 «Баланс», фінансові інвестиції – це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора [5].

Фінансові інструменти в бухгалтерському обліку поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти [6].

Відповідно до п. 6 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» фінансові активи містять: грошові кошти, не обмежені для використання, та їх

еквіваленти; дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи [6].

Операційні зобов'язання складаються із кредиторської заборгованості перед постачальниками і підрядниками, заборгованості з оплати праці та інших видів кредиторської заборгованості, що виникають у господарській діяльності (рис. 3).

У статті «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» показується сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги (крім заборгованості, забезпеченої вексями).

Поточні зобов'язання із розрахунків з бюджетом характеризують заборгованість підприємства за усіма видами платежів до бюджету, разом з податками з працівників підприємства.

У статті «Поточні зобов'язання з позабюджетних платежів» показується заборгованість за внесками до позабюджетних фондів, передбачених чинним законодавством [2].

Згідно з п. 4 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»

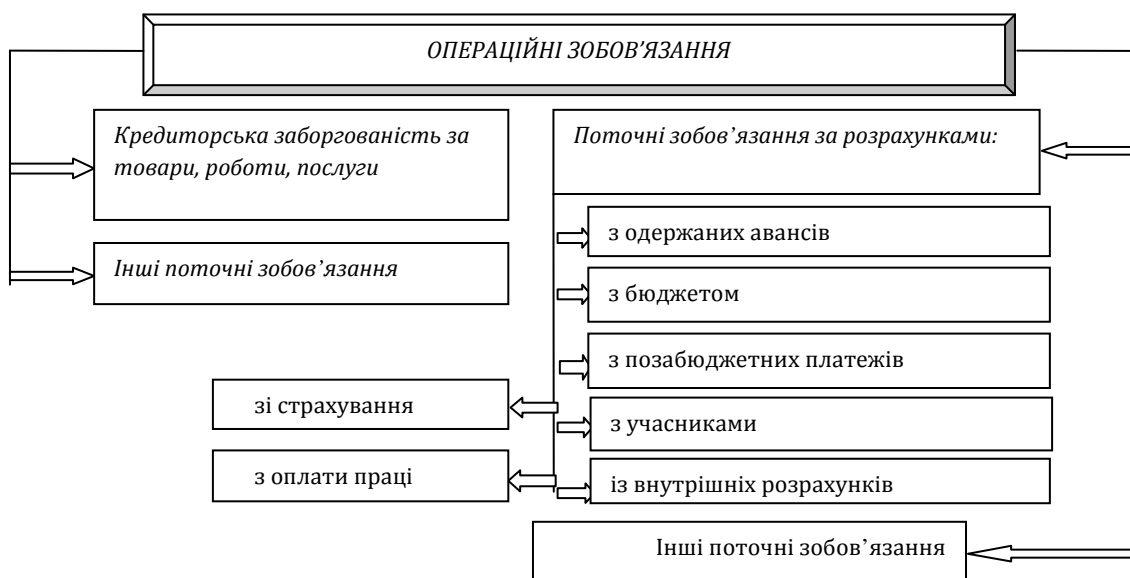

Рис. 3. Класифікація операційних зобов'язань у системі актуарного обліку

фінансове зобов'язання – це контрактне зобов'язання: передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству; обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах [6].

Окрім того, розмежовують фінансове зобов'язання, призначене не для перепродажу, – фінансове зобов'язання, що виникає внаслідок випуску фінансового інструмента з метою подальшого

продажу для отримання прибутку від короткотермінових коливань його ціни та/або винагороди посередника та інші фінансові зобов'язання [6].

Фінансові зобов'язання містять здебільшого зобов'язання за позиками і кредитами, що отримані підприємством для фінансування господарської діяльності (рис. 4).

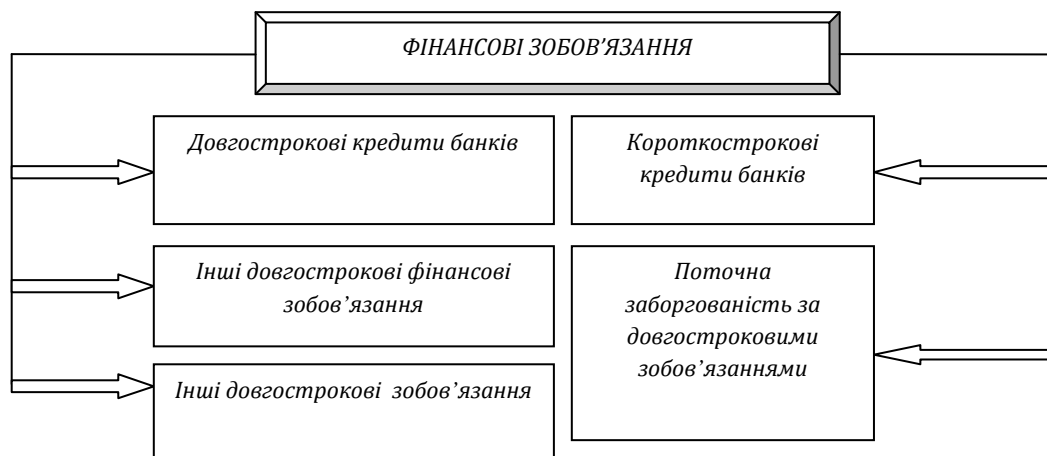

Рис. 4. Склад фінансових зобов'язань підприємства

У статті «Довгострокові кредити банків» показується сума заборгованості підприємства банкам за отриманими від них позиками, яка не є поточним зобов'язанням.

Інші довгострокові фінансові зобов'язання характеризують суму довгострокової заборгованості підприємства щодо зобов'язання із залучення позикових коштів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки.

У статті «Короткострокові кредити банків» відображається сума поточних зобов'язань підприємства перед банками за отриманими від них позиками.

За статтею «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» відображається сума довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати

балансу [5].

З метою розмежування операційної і фінансової діяльності всі вищезгадані види господарських засобів доцільно перегрупувати та розрахувати чисті операційні активи (ЧОА) як різницю між операційними активами і операційними зобов'язаннями ($ЧОА = ОА - ОЗ$) та чисті фінансові активи або зобов'язання (ЧФА або ЧФЗ) як різницю між фінансовими активами і фінансовими зобов'язаннями:

$$ОА - ОЗ + ФА - ФЗ = ВК, \quad (3)$$

або

$$ОА - ОЗ = ФЗ - ФА + ВК. \quad (4)$$

Якщо фінансові активи перевищують фінансові зобов'язання, то за таких умов у підприємства

утворюються чисті фінансові активи ($ЧФА = ФА - ФЗ$). Часто сума фінансових активів менша за суму фінансових зобов'язань, і у організації формуються чисті фінансові зобов'язання ($ЧФЗ = ФЗ - ФА$) [8].

Концептуальна форма актуарного балансу, що складається в таких випадках, наведена в табл. 1.

Балансове узагальнення – це спосіб узагальнення і групування інформації про активи підприємства за їх складом і розміщенням та джерелами утворення на

певну дату [2, с. 30].

Ліва частина актуарного бухгалтерського балансу, що наведена в табл. 1, тобто актив, характеризує операційну діяльність підприємства на певний момент часу (тобто на дату складання актуарної фінансової звітності) та показує величину чистих операційних активів (тобто чисту облікову вартість економічних ресурсів), які використовуються при здійсненні господарських операцій.

Таблиця 1. Форма актуарного бухгалтерського балансу суб'єкта господарювання [8, с. 70]

Актив	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду	Пасив	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Чисті операційні активи			II. Чисті фінансові зобов'язання		
Операційні активи			Фінансові зобов'язання		
Операційні зобов'язання			Фінансові активи		
Всього за розділом I			Всього за розділом II		
			III. Власний капітал		
			Власний капітал		
			Всього за розділом III		
Баланс			Баланс		

Права сторона актуарного бухгалтерського балансу, що називається пасивом, характеризує фінансову діяльність та показує джерела фінансування операційної діяльності. При цьому традиційне балансове рівняння бухгалтерського обліку модифікується та набуває форму статичного балансового рівняння актуарного обліку:

$$ЧОА = ЧФЗ + ВК. \quad (5)$$

Зміст вищезазначеного балансового рівняння і порядок його використання для розрахунку величини вільного грошового потоку та фінансового аналізу бухгалтерської звітності, складеної згідно US GAAP, вперше були розглянуті С. Пенманом [8, с. 71].

У статті здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і методичних засад балансового рівняння актуарного обліку і звітності, що сприятиме удосконаленню обліково-аналітичного забезпечення управління в умовах активного ринку капіталу.

Економічні ресурси є матеріальною основою діяльності підприємств, установ, організацій. Від раціональності їх використання залежить ефективність діяльності всіх структурних підрозділів підприємства.

Керівництву підприємств, а також реальним і потенційним інвесторам необхідно мати вичерпну, достовірну інформацію про операційні та фінансові активи, операційні і фінансові зобов'язання, а також про власний капітал не тільки за минулі періоди, але й у світлі прогнозних розрахунків. Таку інформацію узагальнену та згруповану у відповідному порядку, можна отримати за допомогою актуарного бухгалтерського балансу.

Актуарний бухгалтерський баланс будують у вигляді двосторонньої таблиці. У лівій частині балансу, що називається активом, показують склад і розміщення чистих операційних активів підприємства, а в правій, що називається пасивом, – чистих фінансових зобов'язань та власного капіталу.

Список літератури

1. Івашкевич, В. Б. Концептуальные основы актуарного учета и отчетности [Текст] / В. Б. Івашкевич, А. И. Шигаев // Аудит и финансовый анализ. – № 6. – 2010. – С. 42 – 54.
2. Бухгалтерський облік та оподаткування [Текст] : навч. посіб. / За ред. Р. Л. Хом'яка, В. І. Лемішовського. – Львів : Бухгалтерський центр "Ажур", 2008. – 1112 с.
3. Ковалев, В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия [Текст] : учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова /. — М.: ООО «ТК Велби», 2002. – 424 с.
4. Кутер, М. И. Анализ моделей статического и динамического учета [Текст] / М. И. Кутер, М. М. Гурская // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – №9. – С. 8-16.
5. Баланс [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 (з наступними змінами і доповненнями): Наказ Мінфіну України від 31.03.1999 № 87. - Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
6. Фінансові інструменти [Електронний ресурс]: положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 (з наступними змінами і доповненнями): наказ Мінфіну України від 30.10.2001 № 559. - Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
7. Ришар, Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика [Текст] : учеб. / Ж. Ришар, М. И. Кутер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2003. – с. 640.
8. Шигаев, А. И. Актуарный учет и использование его данных для управления [Текст] / А. И. Шигаев ; под ред. д-ра экон. наук,

-
3. Ковалев, В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия [Текст] : учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова /. — М.: ООО «ТК Велби», 2002. — 424 с.
 4. Кутер, М. И. Анализ моделей статического и динамического учета [Текст] / М. И. Кутер, М. М. Гурская // Экономический анализ: теория и практика. — 2010. — №9. — С. 8-16.
 5. Баланс [Электронный ресурс] : положения (стандарт) бухгалтерського обліку 2 (з наступними змінами і доповненнями): Наказ Міністерства України від 31.03.1999 № 87. - Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
 6. Фінансові інструменти [Електронний ресурс]: положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 (з наступними змінами і доповненнями): наказ Міністерства України від 30.10.2001 № 559. - Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
 7. Ришар, Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика [Текст] : учеб. / Ж. Ришар, М. И. Кутер. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2003. — с. 640.
 8. Шигаев, А. И. Актуарный учет и использование его данных для управления [Текст] / А. И. Шигаев ; под ред. д-ра экон. наук, проф. В. Б. Ивашкевича. — М. : Магистр : ИНФРА-М, 2011. — 224 с.
 9. Шигаев, А. И. Истоки методологии и современное понятие актуарного учета за рубежом и в России [Текст] / А. И. Шигаев // Международный бухгалтерский учет. — 2011. — № 5. — С. 20-30.
 10. Baller, M. The role of an efficient actuarial infrastructure [Текст] / Martin Baller // Conference "Insurance in Central Asia", Almaty, May 28th – 29th, 2010 – P. 41 – 44.

РЕЗЮМЕ

Маначинская Юлия

Системный подход к актуарному учету и отчетности

В статье раскрыты особенности формирования учетно-аналитической информации на базе актуарных расчетов. Приведено балансовое уравнение в системе актуарного учета и отчетности. Рассмотрена специфика методических принципов актуарного учета.

RESUME

Manachyns'ka Yulia

System approach to the actuarial account and accounting

In the article the forming features of registration-analytical information on the basis of actuarial calculations are considered. Balance equalization in the system of actuarial account and accounting is shown. The specific of methodical principles of actuarial account are defined.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012 р.

Тетяна МЕЛІХОВАкандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Запорізька державна інженерна академія**Олена БУРКОВА**

Запорізька державна інженерна академія

**РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

У статті обґрунтовано необхідність проведення аудиту ефективності основних засобів на підприємстві та запропоновано методологію його проведення, програму перевірки та робочі документи аудитора.

Ключові слова: аудит, ефективність, основні засоби, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.

Основні засоби є невід'ємної частиною активів будь-якого підприємства, його матеріально-технічною базою. Ефективне використання основних засобів є одним із головних питань поряд з правильною організацією та веденням їх обліку на підприємстві. Тому стає актуальним такий напрям, як аудит ефективності. Нами запропоновано програму проведення аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві.

Актуальною проблемою сьогодні стає необхідність проведення аудиту ефективності використання основних засобів, їх якісно-технічного стану та повноти забезпеченості підприємства цим видом активів.

Проблемними питаннями аудиту основних засобів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Ф. Ф. Бутинець [5], Л. П. Кулаковська [9], Б. Ф. Усач, В. В. Сопко, А. Д. Шеремет [15] та інші. Поняття «ефективність» розглядається у працях В. В. Ковальова, М. О. Науменка [10], К. С. Салиги [13], Ю. П. Сурміна [14], Т. В. Якимчука [16] та інших. Проте саме питання необхідності та методології проведення аудиту ефективності використання основних засобів

розкрито недостатньо і вони потребують подальшого дослідження.

Метою роботи є розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів. Головними завданнями статті є розвинути категорію «аудит ефективності використання основних засобів», визначити основні етапи проведення аудиту ефективності використання основних засобів, розробити робочі документи аудитора.

У сучасних умовах проблема ефективного використання засобів та ресурсів підприємства вийшла на перший план і залишається актуальною. Основні засоби зазвичай становлять найбільш вагомую частину активів підприємства, тому саме контроль за їх ефективним використанням та якісним станом стає першочерговим завданням. Такий контроль можливий за допомогою періодичного проведення аудиту ефективності використання основних засобів. Але, перш ніж надати визначення цьому поняттю, проведемо критичний аналіз думок фахівців щодо категорій «аудит» (таблиця 1) та «ефективність» (таблиця 2).

Таблиця 1. Тлумачення поняття «аудит» різними фахівцями

Автор	Тлумачення поняття
Бутинець Ф. Ф. [5, с. 16]	Аудит - підприємницька діяльність, що полягає у виконанні комплексу заходів, необхідних для формування та висловлення думки аудитора про достовірність фінансової звітності суб'єкта господарювання
Шеремет А. Д. [15, с. 21]	Аудит - систематичний процес збору та оцінки фактів про економічні дії та події з метою визначення ступеня відповідності цих тлумачень встановленим критеріям та надання результатів перевірки зацікавленим користувачам.
Гончарук Я. А., Рудницький В. С. [6, с. 25]	Аудит - процес, за допомогою якого компетентний працівник збирає і накопичує дані про господарські явища і факти з метою їх об'єктивної кількісної та якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріями надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження.
Деева Н. М., Дедіков О. І. [7, с. 8]	Аудит - незалежна перевірка фінансових звітів підприємства і висловлення думки про них аудитором згідно з чинним законодавством
Закон України «Про аудиторську діяльність» №125-ХІІ від 22. 04. 1993 р. [3]	Аудит - перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Таблиця 2. Точки зору різних авторів на поняття «економічна ефективність»

Автор	Точка зору
Науменко М. О. [10, с. 65]	Економічна ефективність - результат або віддача в зіставленні з витратами сил і засобів, спрямованих на досягнення певної мети
Темченко А. Г., Турило А. М. [11, с. 91]	Економічна ефективність - результативність, тобто результат діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство чи окрема людина на одиницю використаних ресурсів.
Сурмін Ю. П. [14, с. 354]	Ефективність - це показник успішності функціонування певної системи для досягнення встановлених цілей.
Якимчук Т. В. [16, с. 185]	Економічна ефективність - показник, який співвідносить здобутий результат з поточними затратами, що зумовили цей ефект, чи використаними економічними ресурсами.

Поняття «ефективність» є однією з найскладніших категорій економіки. У загальному вигляді це відношення певного результату до витрат або ресурсів, що були витрачені для його отримання.

Розрізняють технічну та економічну ефективність. Перша означає використання мінімальної кількості ресурсів для досягнення певного ефекту (наприклад, певного обсягу випуску продукції), або досягнення максимального ефекту при фіксованих витратах певних ресурсів.

Економічна ефективність є ширшим поняттям, ніж технічна.

Вона означає, що для отримання максимальної користі від використання обмежених ресурсів необхідно здійснювати тільки ті економічні дії, які призводять до додаткової вигоди, яка перевищує додаткові витрати.

Крім аудиту у традиційному розумінні, метою якого є перевірка законності та правильності ведення бухгалтерського обліку та відображення інформації

про основні засоби у фінансовій звітності, виділяють поняття «аудит ефективності використання основних засобів». На основі критичного аналізу думок вчених, авторами статті розвинуто це поняття.

Аудит ефективності використання основних засобів - перевірка первинних документів, даних рахунку бухгалтерського обліку 10 «Основні засоби», показників відповідних статей балансу суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про фактичну наявність, повноту забезпечення, якість технічного стану основних засобів, достовірність, законність, правильність, точність ведення обліку та складання звітності в усіх суттєвих аспектах відповідно до вимог П(С)БО 7 «Основні засоби» та Податкового кодексу України, а також розробка пропозицій щодо ефективності їх використання.

На нашу думку, аудит ефективності використання основних засобів доцільно проводити в три етапи (рис. 1).

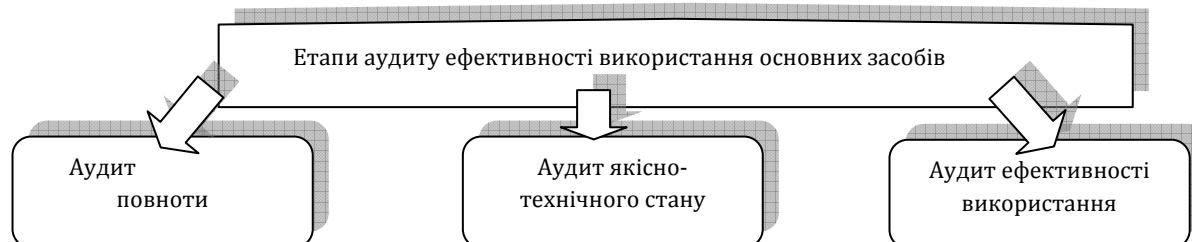

Рис. 1. Етапи аудиту ефективності використання основних засобів*

* Розроблено автором

На перевірку винесено наступні питання: 1) перевірка змін активної частини основних засобів у часі; 2) перевірка показників технічного стану ОЗ: коефіцієнта зносу та придатності; 3) перевірка показників руху основних засобів: коефіцієнтів вибуття та оновлення; 4) перевірка коефіцієнтів використання основних засобів (фондовіддачі, фондомісткості та рентабельності основних засобів); 5) перевірка завантаження виробничих потужностей підприємства.

Програма аудиту повинна відповідати певним визначеним критеріям якості (таблиця 3).

Спираючись на зазначені етапи проведення, пропонуємо наступну програму аудиту ефективності основних засобів (таблиця 4).

На основі програми авторами статті розроблено робочі документи аудитора (таблиці 5-9), з огляду на те, що ефективність того чи іншого явища, процесу, показника можливо встановити за допомогою порівняння його з певним еталоном (нормативне, середньогалузеве значення) або спостереження за

змінами того чи іншого показника в динаміці (з часом).

У статті розвинуто категорію «аудит ефективності використання основних засобів», розроблено програму аудиту ефективності основних засобів та робочі документи аудитора, які, на відміну від традиційного аудиту з метою перевірки законності та правильності ведення бухгалтерського обліку та відображення інформації про основні засоби у фінансовій звітності, додатково містять наступні етапи: аудит повноти забезпеченості, аудит якісно-технічного стану та аудит ефективності використання основних засобів. Запропонована програма та робочі документи дають змогу перевірити ефективність використання основних засобів на підприємстві та виявити резерви збільшення економічної ефективності використання цього виду активів.

Таблиця 3. Критерії якості аудиторської перевірки

Позначення	Критерій	Характеристика
А	Наявність	Усі відображені у фінансовій звітності активи та пасиви існують і належать підприємству на дату складання звітності
Б	Правдивість	Усі вартісні оцінки активів та пасивів відповідають первинним документам, на основі яких вони були сформовані
В	Права і зобов'язання	Суб'єкт господарювання утримує чи контролює права на певні об'єкти, що є його власністю
Г	Повнота	Усі активи та пасиви, які належать підприємству на дату складання Балансу, повинні бути в ньому відображені. Усі господарські операції, які відбулися на дату складання Балансу, повинні бути відображені в обліку
Д	Вимірювання	У фінансовій звітності відображено лише ту інформацію, яка може бути представлена у грошовому вимірнику
Е	Оцінка вартості	Усі вартісні оцінки активів і пасивів Балансу сформовані на основі принципів бухгалтерського обліку та облікової політики підприємства
Є	Подання та розкриття інформації	Усе відповідним чином класифіковано, розкрито у фінансовій звітності

Таблиця 4. Програма аудиту ефективності використання основних засобів

№	Мета	Завдання - критерії якості	Аудиторські процедури	Методи	Аудиторські докази	Індекс роб. документа	Термін перевірки	Виконавець
I Аудит повноти забезпеченості основними засобами								
	Впевнитись у позитивній динаміці змін активної частини основних засобів у часі	Г, А	Перевірка змін активної частини основних засобів у часі	Арифметичний, аналіз	Ф5 «Примітки до річної фінансової звітності»	ОЗЕ-1		
II Аудит якісно-технічного стану основних засобів								
	Впевнитись у належному технічному стані та придатності до експлуатації основних засобів	А, Г, Е	Перевірка показників технічного стану ОЗ: коефіцієнту зносу та придатності	Порівняння, арифметичний, аналіз	Ф1 «Баланс», Ф5 «Примітки до річної фінансової звітності»	ОЗЕ-2		
	Перевірити показники інтенсивності (динаміки) руху основних засобів	Є, Е, Г	Перевірка показників руху основних засобів: коефіцієнтів вибуття та оновлення, зіставлення даних з нормативними та середньогалузевими значеннями	Арифметичний, порівняння, аналіз	Ф1 «Баланс», Ф5 «Примітки до річної фінансової звітності»	ОЗЕ-3		
III Аудит ефективності використання основних засобів								
	Впевнитися в ефективності використання основних засобів на підприємстві	Г, Е	Перевірка коефіцієнтів використання основних засобів (фондовіддачі, фондомісткості та рентабельності основних засобів) та співставлення їх з нормативними та середньогалуз. значеннями	Арифметичний, порівняння	Ф1 «Баланс», Ф2 «Звіт про фін. результати»	ОЗЕ-4		
	Перевірити ступінь завантаженості виробничого обладнання підприємства	Е, Г	Перевірка завантаження виробничих потужностей підприємства через розрахунок коефіцієнтів інтенсивного, екстенсивного, інтегрального використання та виявлення резерву потужностей	Арифметичний, аналіз, документальний	Технічна та експлуатаційна документація обладнання, графік роботи обладнання	ОЗЕ-5		

Таблиця 5. Перевірка змін активної частини основних засобів у часі ОЗЕ-1

№	Показники	За даними підприємства		За даними аудиту		Відхилення показників звітнього року від попереднього		Відхилення даних підприємства від даних аудиту (ряд. 2, ст. 8- ряд. 2 ст. 7)
		За попередній рік	За звітний рік	За попередній рік	За звітний рік	За даними підприємства	За даними аудиту	
1	Середньорічна вартість основних засобів, грн.							
2	У тому числі: середньорічна вартість активної частини основних засобів (машини та обладнання+транспортні засоби+ інструменти, прилади та інвентар), грн.							
3	Питома вага активної частини ОЗ, % (ст. 2 ряд. 2/ст. . 2 ряд. 1) *100%							

Таблиця 6. Перевірка показників технічного стану основних засобів ОЗЕ-2

№	Показник	Формула розрахунку	За даними підприємства			За даними аудиту			Нормативне значення	Відхилення								
			На поч.	На кін.	Відхилення	На поч.	На кін.	Відхилення		даних підприємства від аудиту			даних аудиту від нормат. значення					
1	Коефіцієнт зносу, од.	Ф1 р. 032/Ф1 р. 031 (окремо на поч. та кінець періоду)							Нормативне значення - менше 0,5 Середньогалузеві значення: Легка пром-ть- 0,28 Хімічна - 0,52 Машинобудування - 0,49 Нафтова - 0,46 Важка пром-ть- 0,58 Енергетика - 0,55 Транспорт - 0,49									
2	Коефіцієнт придатності, од.	Ф1 р. 030/Ф1 р. 031 (окремо на поч. та кінець періоду)							Нормативне значення - більше 0,5									

Таблиця 7. Перевірка показників руху основних засобів ОЗЕ-3

№	Показник	Формула розрахунку	За даними підприємства			За даними аудиту			Нормативне значення	Відхилення даних підприємства від даних аудиту		
			попередній період	звітний період	відхилення	попередній період	звітний період	відхилення		попереднього періоду	звітнього періоду	відхилень
1	Коефіцієнт оновлення, од.	$\frac{\Phi 5 \text{ р. } 260 \text{ гр. } 5 / \Phi 1 \text{ р. } 031 \text{ гр. } 4}{4}$							Збільшення в динаміці			
2	Коефіцієнт вибуття, од.	$\frac{\Phi 5 \text{ р. } 260 \text{ гр. } 8 / \Phi 1 \text{ р. } 031 \text{ гр. } 3}{3}$							Повинен бути менше, ніж коефіцієнт оновлення ОЗ			

Таблиця 8. Перевірка коефіцієнтів використання основних засобів ОЗЕ-4

№	Показник	Формула розрахунку	За даними підприємства			За даними аудиту			Нормативне значення	Відхилення									
			попередній період	звітний період	Відхилення	попередній період	звітний період	Відхилення		Даних підприємства від даних аудиту			Даних аудиту від нормативного значення						
										Попереднього періоду	звітнього періоду	Відхилень	попередній період	звітний період	Відхилення				
1	Коефіцієнт фондівдачі (оборотності), од.	$\frac{\Phi 2 \text{ р. } 035 / ((\Phi 1 \text{ р. } 031 \text{ гр. } 3 + \text{ р. } 031 \text{ гр. } 4) / 2)}{2}$							>0, збільшення в динаміці. Середньогалузеві значення: Легка промисловість - 2,77 Хімічна-1,56 Машинобудування-0,94 Нафтова - 2,81 Важка промисловість - 3,04 Енергетика - 1,74 Транспорт - 1,12										
2	Коефіцієнт фондомісткості, од.	1/коефіцієнт фондівдачі							<1, зменшення у динаміці. Середньогалузеві значення: Легка промисловість - 0,36 Хімічна-0,64 Машинобудування-1,06 Нафтова - 0,36 Важка промисловість - 0,33 Енергетика - 0,57 Транспорт - 0,89										
3	Рентабельність основних засобів, од.	$\frac{\Phi 2 \text{ р. } 220 \text{ чи } 225 / ((\Phi 1 \text{ р. } 031 \text{ гр. } 3 + \text{ р. } 031 \text{ гр. } 4) / 2)}{2}$							Збільшення у динаміці. Середньогалузеві показники: Промисловість 0. 147 Сільське господарство 0. 149 Будівництво 0. 242 Транспорт 0. 098 Зв'язок 0. 207 Торгівля та громадське харчування 0. 366 Побутове обслуговування 0. 197 Заготівлі 0. 055 Матеріально-технічне постачання та збут 0. 299 Комунальне господарство 0. 012 Наука та науково-дослідні організації 0. 186										

Таблиця 9. Перевірка завантаження виробничих потужностей ОЗЕ-5

Показники	Формула розрахунку	Нормативне значення	За даними підприємств а	За даними аудиту	Відхилення	
					даних підприємства від даних аудиту	даних аудиту від нормативу
Коефіцієнт інтенсивного використання, од.	Р факт. /Р пасп.	ближче до 1				
Коефіцієнт екстенсивного використання, од.	Т факт. /Т календ.	ближче до 1				
Коефіцієнт інтегрального використання, од.	К інтенс. *К екстенс.	ближче до 1				
Резерв потужностей, %	(1-Кінтегр.)*100%	зменшення				
<p>Р факт. - фактична продуктивність обладнання, [деталь/годину] Р пасп. - паспортна продуктивність обладнання, [деталь/годину] Т факт. - ефективний (фактичний) фонд робочого часу, [годин] Т календ. - календарний фон робочого часу, [годин] Т факт. =Пзм*Тд*Тзм*Кт- Ттип- Тпзр, Де Пзм- кількість робочих змін, встановлена графіком роботи підприємства; Тд- кількість робочих днів одиниці обладнання, яке бере участь у виготовленні цільової продукції, днів на тиждень; Тзм- тривалість робочої зміни, обумовлена графіком роботи підприємства, годин на день; Кт- кількість робочих тижнів на рік; Ттип- технологічно неминучі перерви в роботі основного обладнання, годин; Тпзр- планово-запобіжні ремонти основного обладнання (передбачені планом капітальні та поточні ремонти обладнання), годин.</p>						

Список літератури

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : пер. з англ. / [О. Л. Ольховікова, О. В. Селезньов, О. О. Зеніна, О. В. Гук та ін.]. -2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ari.com.ua>.
2. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. / кол. авторів [заг. редакція, М. Я. Азарова]. – К. : Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010. –725 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edu.minfin.gov.ua>.
3. Про аудиторську діяльність : закон України від 22. 04. 1993 р. № 3126-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000р. №92. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Бутинець, Ф. Ф. Аудит [Текст]: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець. - 3-е вид., перероб. та доп. - Житомир:ПП «Рута», 2006. - 512с.
6. Гончарук, Я. А. Аудит [Текст] : навч. посіб. / Я. А. Гончарук, В. С. Рудницький. – 3-тє вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2007. - 443с.
7. Деева Н. М. Аудит [Текст] : навч.-методичн. Посібник / Н. М. Деева, О. І. Дедіков. -К. : Центр учбової літератури, 2007. -184с.
8. Кулаковська, Л. П. Організація і методика аудиту [Текст] : навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 568 с.
9. Наконечний, Б. В. Підвищення ефективності управління основними виробничими засобами на підприємстві [Текст] / Б. В. Наконечний // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О. Є. Кузьмін. - Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. - 416 с.
10. Науменко, М. О. Ринкові критерії оцінки ефективності відтворення капіталу підприємства / М. О. Науменко // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. - 2003. - №50. -С. 65-70.
11. Нусинов, В. Я. Экономический анализ деятельности предприятия и объединений в промышленности [Текст] : учеб. пособие/ В. Я. Нусинов, А. М. Турило, А. Г. Темченко. - Кривой Рог: Минерал, 1999. -172с.
12. Рац, О. М. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» [Текст] / О. М. Рац // Економічний простір. - 2008. - №15. - С. 275-285.
13. Салига, К. С. Ефективність господарської діяльності підприємств [Текст] : монографія / К. С. Салига. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2005. – 180 с.
14. Сурмин, Ю. П. Теория систем и системный анализ [Текст] : учеб. пособие. / Ю. П. Сурмин. - К. : МАУП, 2003. – 368 с.
15. Шеремет, А. Д. Аудит [Текст] : учебник / А. Д. Шеремет, В. П. Суйц. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 448 с.
16. Якимчук, Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення у сучасних умовах [Текст] / Т. В. Якимчук // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2 (56). – С. 184-189.

РЕЗЮМЕ

Мелихова Татьяна, Буркова Елена

Разработка программы аудита эффективности использования основных средств на предприятии

Авторами статьи обоснована необходимость проведения аудита эффективности основных средств на предприятии и предложена методология его проведения, программа проверки и рабочие документы аудитора.

RESUME

Melikhova Tetyana, Burkova Alyona

Development of the program of audit efficiency of fixed assets on the enterprise

The authors ground the necessity of audit efficiency of fixed assets on the enterprise and offer its methodology. The program of checking and working documents of auditor are shown.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2012 р.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ОБЛІКОВУ ПОЛІТИКУ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто трактування поняття «облікова політика» у вітчизняних та зарубіжних нормативних актах, здійснено їх аналіз та порівняння. Досліджено тлумачення облікової політики у наукових колах та запропоновано власне визначення цього поняття, яке можна було б застосувати як в умовах сталої операційної діяльності, так і в умовах реорганізації підприємства. Визначено та згруповано фактори впливу на формування облікової політики підприємства в умовах реорганізації.

Ключові слова: облікова політика, фактори впливу, реорганізація, об'єднання, злиття, поділ.

Облікова політика охоплює усі принципи питання організації облікового процесу у господарюючого суб'єкта. Саме від неї залежать цінний механізм і податкове планування та, що найважливіше, основні показники діяльності господарюючого суб'єкта, зокрема: фінансова стабільність, привабливість, платоспроможність. Використовуючи різноманітні елементи облікової політики, можна по-різному впливати на фінансові результати діяльності господарюючих суб'єктів. А тому необхідною умовою задоволення потреб усіх користувачів фінансової інформації є об'єктивне і повне розкриття облікової політики. Особливо гостро стоїть це питання на підприємствах, що зазнають час від часу реорганізаційних змін шляхом об'єднання, приєднання, поглинання, поділу, виділення, перетворення.

Сутності облікової політики та визначенню факторів впливу на неї присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких Ф. Ф. Бутинець, М. Ф. Ван Бреда, М. В. Кужельний, Н. М. Малюга, О. М. Петрук, М. С. Пушкар, Я. В. Соколов, Е. С. Хендріксен, М. Т. Щирба та ін. Разом з тим, зважаючи на значущість поставленого питання, хочемо зазначити, що не існує єдиної думки як щодо трактування поняття «облікова політика», так і визначення основних факторів впливу на неї.

Метою статті є визначення суті облікової політики та формулювання основних факторів, що впливають на формування облікової політики в умовах реорганізації підприємств.

Поняття облікової політики виникло порівняно недавно, проте воно знайшло широке відображення як у міжнародних, так і в національних законодавчих актах, що стосуються сфери бухгалтерського обліку. Згідно з Міжнародним стандартом фінансової звітності 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», облікова політика (accounting policies) – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [1].

Близьким до нього є визначення, регламентоване вітчизняним законодавством. Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] і П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової

звітності» [3] даються ідентичні визначення цієї категорії, а саме: облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.

Проте глибшим і точнішим, на нашу думку, серед законодавчо сформованих є визначення, що дається в облікових стандартах Росії (стандарт 1/2008 «Учетная политика организации»), де обліковою політикою вважається сукупність способів ведення бухгалтерського обліку – первинного спостереження, вартісного вимірювання, поточного групування і кінцевого узагальнення фактів господарської діяльності. Основною перевагою цього трактування, є те, що увага зосереджується на усьому бухгалтерському обліку, а не лише на фінансовій звітності.

Що стосується визначення поняття «облікова політика» в наукових колах, то більшість авторів наголошують на дворівневості облікової політики, тобто її поділі на облікову політику держави та облікову політику підприємства. Так проф. Швець В. Г. вважає, що облікову політику можна розглядати, з одного боку, як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється управління бухгалтерським обліком в Україні в особі уповноважених на те законодавчих та виконавчих органів влади, з іншого – як сукупність конкретних методів і способів організації та форм бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил і особливостей господарської діяльності [4]. Цієї ж позиції дотримується й Пушкар М. С., що виділяє два рівні облікової політики – по-перше, політика державних органів щодо розвитку системи обліку, а по-друге, політика окремого підприємства із забезпечення надійною фінансовою звітністю [5].

Зважаючи на проблему дослідження, зупинимось конкретніше на сутності облікової політики підприємства.

Бутинець Ф. Ф. трактує облікову політику підприємства як сукупність певних елементів і правил ведення бухгалтерського обліку, що визначаються на основі загальноприйнятих стандартів [6].

Пушкар М. С. визначає облікову політику як механізм управління обліком, який здійснюють на основі вибору та розробки суб'єктом господарювання

способів (варіантів), правил і процедур щодо організації та методики ведення обліку, складання і подання звітності, з огляду на загальноприйняті принципи та на специфіку діяльності підприємства для отримання повної, об'єктивної, достовірної і неупередженої інформації з метою прийняття зацікавленими особами обґрунтованих управлінських рішень [5].

Згідно з твердженням Петрука О. М., облікова політика підприємства – це сукупність дій з формування комплексу методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, який відповідає особливостям діяльності підприємства та інтересам його власників [7].

Це питання у своїх дослідженнях розглядає й Малюга Н. М., яка наголошує що облікова політика підприємства – це сукупність самостійних засад, які тісно взаємопов'язані з методом бухгалтерського обліку і тому не можуть визнаватися його складовою [8].

Деякі вітчизняні автори під обліковою політикою розуміють сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, які були обрані підприємством [9], або сукупність принципів і правил, що регламентують методичні й організаційні основи ведення бухгалтерського обліку на підприємстві в умовах чинної нормативної бази на певний момент часу [10], або ж сукупність принципів та правил (варіантів) організації і технології реалізації способів (методів) бухгалтерського обліку на підприємстві з метою формування максимально оперативної, повної, об'єктивної і достовірної фінансової й управлінської інформації підприємства [10].

Серед зарубіжних фахівців питання виникнення, змісту і сутності облікової політики підприємства широко описується у працях Е. С. Хендріксена та М. Ф. Ван Бреди, які стверджують, що облікова політика є підґрунтям бухгалтерських стандартів, рекомендацій, тлумачень, правил і положень, які використовуються компаніями при складанні фінансової звітності. Облікова політика фірми, згідно з визначенням Ради з розробки принципів бухгалтерського обліку США, уміщує методи використання адміністрацією тих принципів, які за зазначених обставин забезпечують справжнє управління фінансовим станом [11].

Відомий вчений з Росії Соколов Я. В. облікову політику господарюючого суб'єкта вважає засобом, що дозволяє адміністрації легально маніпулювати фінансовим результатами [12]. Ця теорія теж має право на існування, адже з допомогою облікової політики можна законним способом змінювати показники фінансових результатів діяльності підприємства (за рахунок зміни вартості активів, суми витрат, способів їх розподілу, величини прибутку і т.п.). Залежно від того, який метод чи спосіб бухгалтерського обліку тих чи інших господарських операцій (нарахування амортизації, оцінки активів та зобов'язань, оцінки вибуття запасів, створення резервів) застосовується, залежатимуть результати діяльності фірми, відображені у фінансовій звітності, – ступінь її платоспроможності, розмір та ліквідність активів, фінансова стійкість, прибутковість.

З огляду на наведені вище трактування, вітчизняна нормативно-правова база з організації обліку та інформаційного забезпечення більшої ваги

надає сталій операційній діяльності підприємств. Питання облікової політики для підприємства в умовах зміни його правового статусу, об'єднання з іншими суб'єктами, поділу на окремі сегменти, виділенні господарських одиниць на сьогодні не одержали відповідної нормативно-правової оцінки, слабо висвітлені в економічній літературі. Тому пропонуємо власне визначення вищенаведеного поняття, яке можна було б застосувати і в умовах реорганізації, а саме: облікова політика – це сукупність методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, які обираються підприємством з числа загальноприйнятих чи розробляються самостійно на основі прийнятої стратегії діяльності реорганізованих підприємств для забезпечення захисту прав і інтересів власників.

Значний вплив на облікову політику реорганізованого підприємства мають фактори як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Одним із головних завдань при формуванні облікової політики є зосередження уваги на виділенні тих факторів, які суттєво впливають на функціонування господарчої системи. Найбільш широко фактори, які впливають на формування облікової політики, опрацьовані у монографії М. С. Пушкаря та М. Т. Щирби. Вчені виокремили такі з них:

- форма власності (державна, колективна, приватна тощо) та організаційно-правова форма підприємства (державне, приватне, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство тощо);
- галузева приналежність (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля тощо) та вид діяльності (виробнича, комерційна, фінансова);
- організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів (філіалів, представництв) і їх економічні взаємозв'язки;
- виробнича структура підприємства (цехова, безцехова);
- масштаби діяльності підприємства (рівень концентрації і спеціалізації виробництва, обсяги виробництва, чисельність працівників тощо);
- тип виробництва (одиничне, серійне, масове) і його вид (основне виробництво, допоміжне);
- технологічні особливості процесу виробництва (підприємства переробної промисловості);
- інфраструктура ринку;
- вплив інфляційних (дефляційних) процесів;
- стратегія фінансово-господарського розвитку (цілі та завдання економічного розвитку підприємства; поточні та перспективні плани підприємства; залучення кредитних ресурсів, здійснення інвестиційних програм тощо);
- загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку;
- законодавчі акти і нормативні документи з питань підприємництва, бухгалтерського обліку і оподаткування та перспективи їх зміни;
- система оподаткування (звичайна, спрощена);
- практика обліку;
- система ціноутворення (ринкові ціни; трансфертні ціни; планово-розрахункові ціни тощо);
- матеріально-технічна база (наявність технічних

- засобів реєстрації інформації, комп'ютерної техніки тощо);
- рівень автоматизації виробничих і управлінських процесів;
- організація постачальницько-збутової діяльності підприємства;
- системи та умови заінтересованості виконавців за результатами фінансово-господарської діяльності підприємства загалом та його структурних підрозділів;
- структура бухгалтерської служби (фінансова, управлінська (виробнича) бухгалтерія) та розподіл обов'язків між обліковими працівниками;
- рівень кваліфікації управлінського персоналу і працівників бухгалтерської служби (фінансової та управлінської бухгалтерії);
- система інформаційного забезпечення підприємства економічних та правових питань;
- наявність ефективної системи внутрішнього контролю;
- зовнішні та внутрішні користувачі;
- склад та форми фінансової звітності;
- перелік центрів витрат та сфер відповідальності;
- система внутрішньої звітності та ін. [5].

Ф. Ф. Бутинець підкреслює, що на вибір облікової політики підприємства впливає наступна група факторів: форма власності та організаційно-правова форма, галузь або вид діяльності, система оподаткування, ступінь свободи дій в умовах переходу до ринку, стратегія фінансово-господарського розвитку, наявність матеріальної бази, система інформаційного забезпечення підприємства, рівень кваліфікації персоналу, система матеріальної зацікавленості працівників, обсяг діяльності та чисельність працівників, господарська ситуація [6].

Як узагальнення вищевказаних та інших позицій науковців, можемо об'єднати фактори, що впливають на облікову політику за такими групами: форма власності та організаційно-правова форма, галузева приналежність та вид діяльності, розміри господарської діяльності, організаційна структура підприємства, стратегія фінансово-економічного розвитку, особливості діяльності, кадрове забезпечення, кон'юнктура ринку та економічний стан у країні, розвиток матеріально-технічної бази облікового процесу, ефективна система інформаційного забезпечення, діяльність підприємств

до реорганізації та наявна облікова політика підприємств групи на момент їх реорганізації (рис 1). Два останніх мають значний вплив саме при реорганізації. Останній фактор є дуже важливим і полягає у тому, що облікова політика новостворених у процесі реорганізації суб'єктів значною мірою залежить від того, якою вона була до реорганізації. Це впливає із задекларованого у вітчизняному та міжнародному законодавстві принципу послідовності. Суть його полягає у постійному (із року в рік) застосуванні підприємством обраної облікової політики. Її зміна, як зазначається у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність України», повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності.

Дослідження свідчать, що питання формування облікової політики підприємства в умовах реорганізації на сьогодні не одержали відповідної нормативно-правової оцінки, слабо висвітлені в економічній літературі. Тому пропонується власне визначення вищевказаного поняття, яке можна було б застосувати і в умовах реорганізації, а саме: облікова політика – це сукупність методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, які обираються підприємством з числа загальноприйнятих чи розробляються самостійно на основі прийнятої стратегії діяльності реорганізованих підприємств для забезпечення захисту прав і інтересів власників.

При формуванні облікової політики особливу увагу необхідно зосередити на факторах, які суттєво впливають на функціонування наявної господарчої системи або проектування новоствореної після реорганізації підприємств. Тому після систематизації факторів впливу на облікову політику виокремлено такі основні чинники, як: форма власності та організаційно-правова форма, галузева приналежність та вид діяльності, розміри господарської діяльності, організаційна структура підприємства, стратегія фінансово-економічного розвитку, особливості діяльності, кадрове забезпечення, кон'юнктура ринку та економічний стан у країні, розвиток матеріально-технічної бази облікового процесу, ефективна система інформаційного забезпечення, діяльність підприємств до реорганізації та наявна облікова політика підприємств групи на момент їх реорганізації. Останні два матимуть значний вплив на облікову політику саме при реорганізації.

Список літератури

1. Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки [Електронний ресурс] : міжнародний стандарт фінансової звітності 8. – Режим доступу: <http://msfz.minfin.gov.ua>.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Швець, В. Г. Теорія бухгалтерського обліку [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Швець. – К.: Знання-Прес, 2003. – 444 с.
5. Пушкар, М. С. Теорія і практика формування облікової політики: монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2010. – 260 с.
6. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів [Ф. Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. Ф. Ф. Бутиця. - 8-ме вид., доп. і перероб. - Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
7. Петрук, О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку [Текст] : монографія / О. М. Петрук. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.
8. Малюга, Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку [Текст] : монографія. / Н. М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.
9. Отенко, І. П. Аналіз та оцінка факторів економічної безпеки підприємства [Текст] / І. П. Отенко, О. Ф. Ярошенко // Науковий

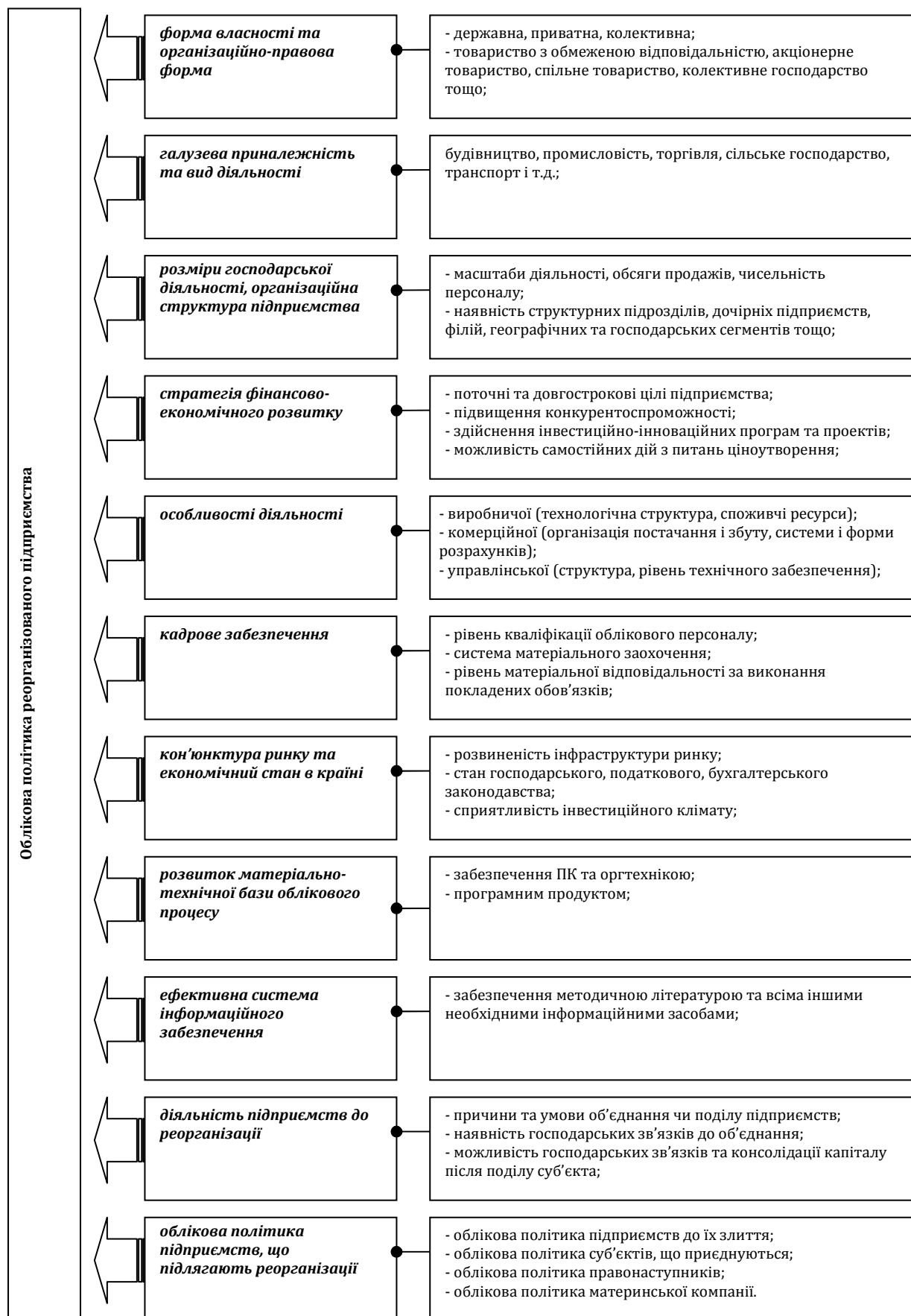

Рис. 1. Фактори впливу на облікову політику реорганізованого підприємства

10. Пилипенко, А. А. Організація обліку і контролю [Текст] : навчальний посібник / А. А. Пилипенко, В. І. Отенко. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. – 288 с.
11. Хендриксен, Э. С. Теория бухгалтерского учета [Текст] / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда; пер. с англ.; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
12. Соколов, Я. В. Основы теории бухгалтерского учета [Текст] / Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 496 с.

РЕЗЮМЕ

Назарова Ирина

Факторы влияния на учетную политику при реорганизации предприятия

В статье рассмотрены трактовки понятия «учетная политика» в отечественных и зарубежных нормативных актах, осуществлен их анализ и сравнение. Исследованы трактовки учетной политики в научных кругах и предложено собственное определение данного понятия, которое можно было бы применить как в условиях постоянной операционной деятельности, так и в условиях реорганизации предприятия. Исследованы и сгруппированы факторы влияния на формирование учетной политики предприятия в условиях реорганизации.

RESUME

Nazarova Iryna

Factors affecting accounting policies during reorganization

The article deals with the interpretation of the term "accounting policies" in domestic and foreign regulations. There have been carried out their analysis and comparison. The interpretation of accounting policies in academia is investigated. The author's definition of the concept that could be applied both in terms of sustainable operations, as well as in the company's restructuring is proposed. Factors that influence the formation of accounting policies under reorganization are studied and grouped.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2012 р.

СИСТЕМА ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І НАПРЯМИ ЇЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

Розроблено та обґрунтовано підходи до конкретизації та удосконалення класифікації доходів спеціального фонду та їх реалізації в системі бухгалтерських рахунків бюджетних установ.

Ключові слова: бюджетні установи, доходи, власні надходження.

Державні вищі навчальні заклади функціонують за рахунок бюджетних коштів, отриманих як доходи загального й спеціального фондів у результаті здійснення фінансування через органи Державного казначейства. У зв'язку з цим удосконалення облікового забезпечення доходів є ключовою складовою загальної системи обліку загалом, оскільки на цій основі ґрунтуються практично усі інші процеси та операції, що здійснюються у навчальному закладі. Власне саме тому розвиток теорії зростання доходів названих фондів (у тому числі завдяки удосконаленню калькулювання та бухгалтерського обліку) мають цілком реальні дослідницькі перспективи та наукову й практичну цінність.

Проблеми теорії і практики бухгалтерського обліку в діяльності бюджетних установ, зокрема й облікового відображення власних надходжень, розглядалися у дослідженнях вітчизняних та іноземних вчених, зокрема: П. Й. Атамаса, Т. М. Боголіба, А. М. Белова, С. О. Булгакової, Ф. Ф. Бутинця, В. Голошапова, А. О. Грищенко, О. Д. Гудзинського, Л. О. Гуцайлюк, Є. П. Дедкова, Р. Т. Джоги, О. В. Дишкант, В. І. Довбенко, Г. В. Жубіль, А. Г. Загороднього, Т. В. Канєвої, Л. М. Кіндрацької, С. О. Левицької, О. О. Лондаренко, А. М. Любенко, Т. П. Остапчук, Н. А. Остап'юк, С. В. Свірко, С. В. Сисюк, В. В. Сопка, Н. І. Сушко, І. Д. Фаріона, О. О. Чечуліної.

Мета статті полягає у розробці підходів до конкретизації та удосконалення класифікації таких об'єктів бухгалтерського обліку, як доходи та їх реалізація в системі бухгалтерських рахунків бюджетних установ. Досягнення мети передбачає вирішення завдань щодо дослідження особливостей, уточнення, обґрунтування та удосконалення позиції облікової термінології бюджетних установ «доходи спеціального фонду», розроблення системи синтетичних субрахунків та аналітичних рахунків, що відповідають сучасним підходам і потребам управління.

Критична оцінка фахових джерел з бухгалтерського обліку в бюджетних установах [1; 2; 6; 7; 11; 13] дозволяє стверджувати, що автори завдання обліку доходів загалом зводять до забезпечення дієвого контролю за використанням грошових коштів, отриманих для здійснення діяльності.

О. В. Кравченко з цього приводу зазначає, що

бухгалтерський облік у бюджетних установах є системою контролю за наявністю та рухом бюджетних і позабюджетних коштів, будується на загальноприйнятих у міжнародній практиці принципах, виконує управлінську, контрольну й інформаційну функції, має певні особливості. Найбільш специфічними об'єктами в обліку установ є доходи, видатки і результати виконання кошторису. У загальній системі бухгалтерського обліку бюджетних установ саме облік доходів і видатків є найскладнішим і найвідповідальнішим [6, с. 67].

Свірко С. В. стверджує, що «доходи бюджетних установ - це надходження грошових коштів, отримуваних установами за рахунок державних коштів, для виконання кошторису доходів і видатків» [13, с. 89]. Натомість Левицька С. О. визначає доходи як отримані з державного та місцевого бюджетів та генеровані бюджетними організаціями асигнування [8, с. 361].

Важливість правильного вибору моделей обліку доходів і видатків підкреслюється тими результатами, які отримуються завдяки їх застосуванню – забезпечення зростання обсягів і якості діяльності при мінімально можливих витратах. Досягнення цього завдання можливе завдяки чітко встановленому механізму та категорійній узгодженості усіх термінів і понять.

Як бачимо, підходи до визначень у вітчизняних авторів різняться між собою. Попри це, в основі усіх підходів лежить визнання джерела їх походження (бюджету). Однак жодне з визначень не відповідає тим, що подані в Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку для державного сектору: «Дохід (revenue) – валове надходження економічних вигід або потенціалу корисності протягом звітного періоду, коли чисті активи / власний капітал зростають у результаті цього надходження, а не в результаті внесків власників» [14, с. 8]. Оскільки Україна в наш час активно займається їх упровадженням у вітчизняну практику, то справедливо буде використовувати і визначення, що подаються ними.

Бюджетний кодекс, який на сьогодні виступає основним нормативно-правовим актом, що регулює взаємовідносини в бюджетній сфері (у т. ч. бюджетних установах), визначає класифікацію доходів і видатків бюджету. Натомість класифікація доходів і видатків

бюджетних установ у жодній його статті не розглядається. За контекстом можна зрозуміти, що доходи бюджетних установ розмежовуються на доходи загального й доходи спеціального фондів.

Р. Т. Джога, С. В. Свірко та Р. М. Сінельник [4, с. 34] відповідно до цього розмежовують доходи бюджетних установ наступним чином: доходи загального фонду; доходи спеціального фонду: а) власні надходження бюджетної установи; б) доходи за іншими надходженнями.

Власні надходження бюджетних установ поділяються на 2 групи: 1) плата за послуги, що надійшла бюджетним установам (плата за послуги, що їх надають бюджетні установи згідно з функціональними повноваженнями, кошти, що отримуються від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна бюджетних установ, кошти, що їх отримують бюджетні установи від реалізації майна); 2) інші джерела власних надходжень (гранти та подарунки, кошти, отримані на виконання окремих доручень, кошти, отримані від інших бюджетних установ).

Відповідно до п. 4 статті 13 Бюджетного кодексу власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і залучаються до його спеціального фонду [3]. Власні надходження бюджетних установ поділяються на такі групи:

- перша група - надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством;
- друга група - інші джерела власних надходжень бюджетних установ (рис. 1).

Разом з тим, Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи» №1629, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 24. 12. 2010 р. класифікація доходів суб'єктів державного сектору попри передбачення наявності двох груп, розмежує їх на доходи від обмінних і необмінних операцій (рис. 2).

Попри те, що на сьогодні назване Положення не є чинним, слід з науковою критичністю підійти до тих

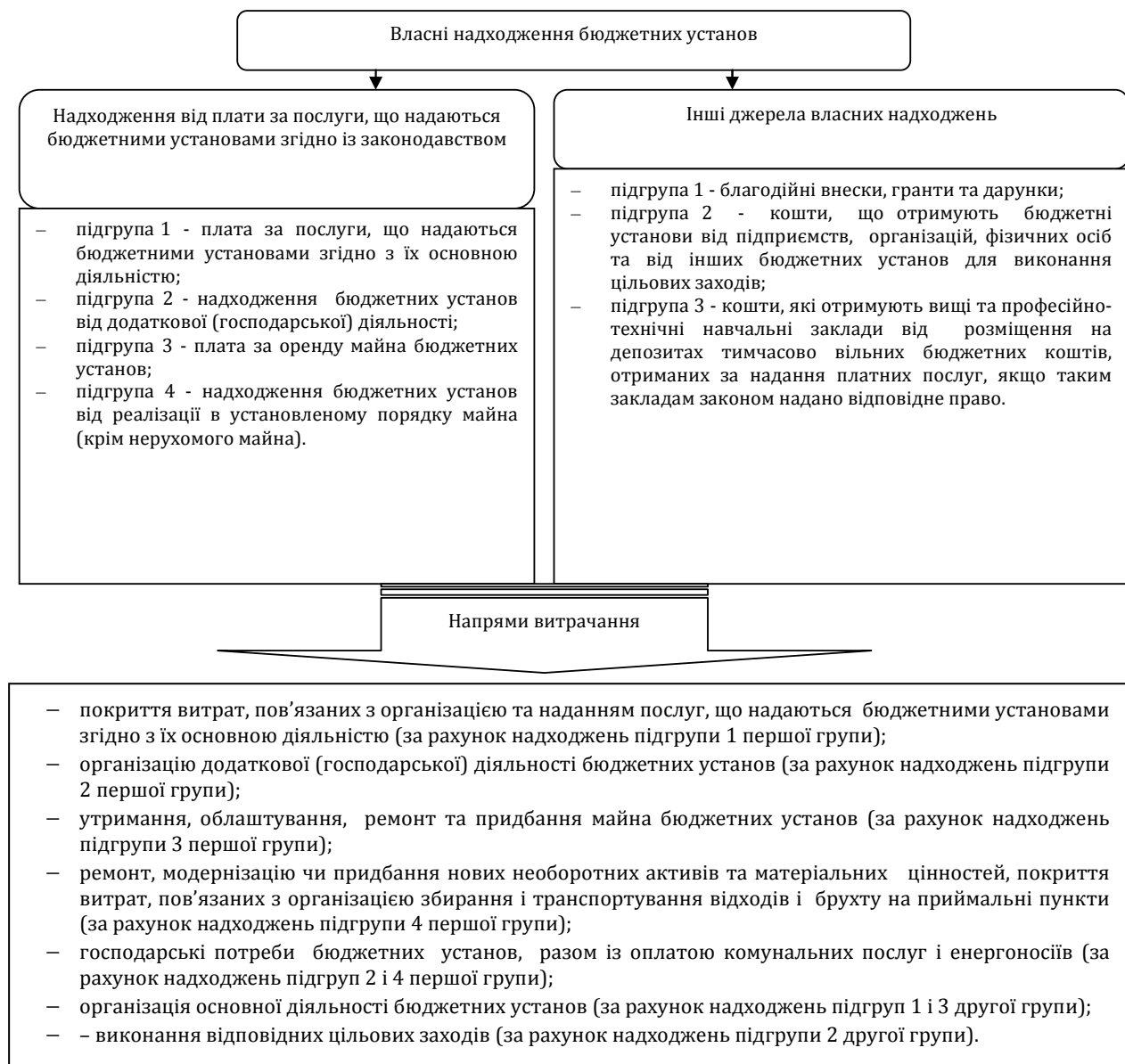

Рис. 1. Склад і напрями витрачання власних коштів бюджетних установ [3].

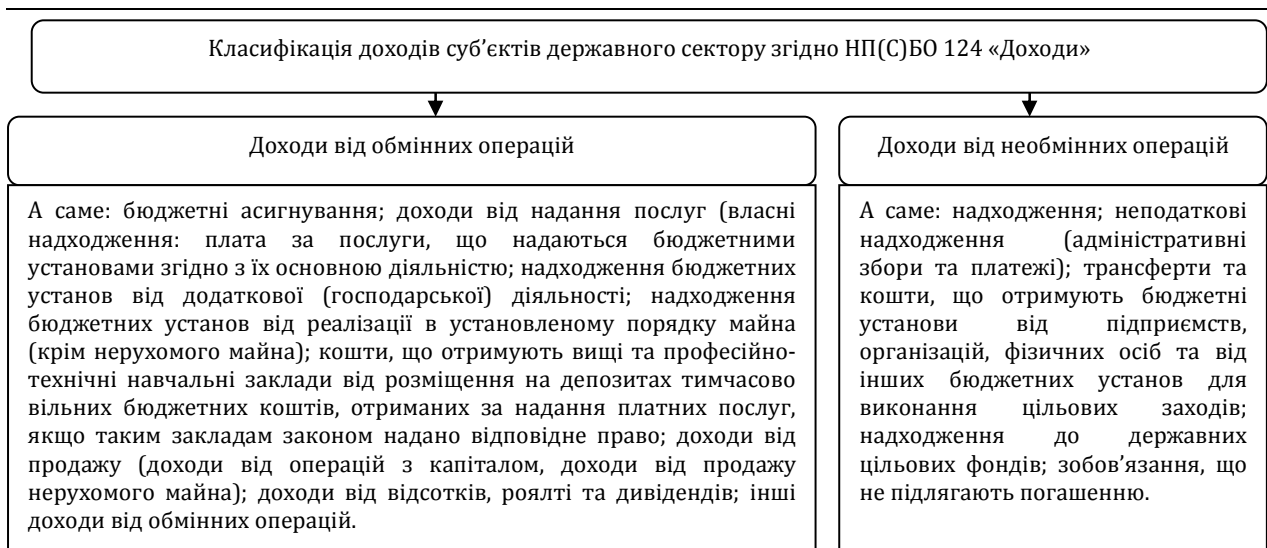

Рис. 2. Класифікація доходів суб'єктів державного сектору [12]

означень, які воно містить. По-перше, недоцільним є розмежування (особливо у випадку бюджетних установ) на доходи від обмінних і необмінних операцій. Ніякими аргументами не можна обґрунтувати, що асигнування з бюджету є доходом від обмінних операцій. У такому разі слід внести поправки у діюче законодавство й дати абсолютно нове визначення обмінних операцій (яке, до слова, у розглядуваному стандарті не подається також). Загалом для забезпечення використання рекомендацій Стандарту 124 необхідно зважено підійти і до формування документального забезпечення обліку обмінних й необмінних операцій, а також забезпечити адекватне відображення їх результатів у звітності. Відповідні зміни мають бути внесені також у План рахунків.

Власне загалом у науковій літературі відсутній єдиний підхід до класифікації доходів бюджетних установ, до яких належать державні вищі навчальні заклади. Попри це, і в науці, і на практиці вирізняється розмежування доходів на загальний і спеціальний фонд. Саме у цьому випадку простежується тісний послідовний взаємозв'язок між бюджетною класифікацією та класифікацією доходів бюджетних установ.

Не надто вдалим є пропозиції Левицької С. О. [7; 9; 10] з приводу розподілу доходів за видами діяльності (операційна, фінансова та інвестиційна). Щодо державних вищих навчальних закладів, то їм дозволено розташовувати тимчасово вільні грошові кошти на депозитних рахунках й, таким чином, мати можливість отримання відсотків. Тобто такі доходи можна зарахувати до доходів фінансової діяльності. А от інвестиційна діяльність у її класичному розумінні у бюджетних установах відсутня.

У світлі рекомендацій Закону України «Про освіту», «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України від 27. 08. 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності», як уже було зазначено, деталізація торкнулася доходів спеціального фонду.

Класифікація доходів, визначена Постановою

№796, вимагає відповідної побудови аналітичного обліку та відображення в системі рахунків. Для обліку доходів державних вищих навчальних закладів використовують Клас 7 «Доходи». Він містить 4 рахунки, за допомогою яких забезпечується відображення операцій з руху асигнувань (доходів) загального й спеціального фонду. Науковці розглядають цей клас рахунків як такі, що засвідчують фінансовий стан установи [13, с. 89] і призначені для обліку доходів, які одержуються установою за рахунок загального і спеціального фонду [2]. Відповідно до цього облік ведеться з використанням рахунку 70 «Доходи загального фонду» та рахунку 71 «Доходи спеціального фонду». Для забезпечення досягнення ефективності та якості обліку, а також оперативного управління зазначеними об'єктами слід урахувати зміни, що відбулися в результаті прийняття нових законодавчих актів.

Так для посилення деталізації інформації про надходження коштів спеціального фонду доцільно рахунок 71 деталізувати субрахунками: доходи від освітньої діяльності; доходи від наукової та науково-технічної діяльності; доходи у сфері міжнародного співробітництва; доходи у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури та спорту; доходи від надання побутових послуг; доходи від надання транспортних послуг; доходи у сфері житлово-комунальних послуг; доходи від надання інших послуг (табл. 1).

Запропонований підхід до деталізації рахунків з обліку доходів від надання платних послуг дозволяє досягти поліпшення інформаційності обліку для прийняття управлінських рішень. Розроблена аналітика у поєднанні з належним чином організованим управлінським обліком сприятиме досягненню оптимізації діяльності з надання платних послуг у державних вищих навчальних закладах і отриманню більших обсягів доходів спеціального фонду.

У світлі нормативно-правового спрямування бухгалтерського обліку бюджетних установ до використання міжнародних стандартів для державного сектору та формування єдиної системи обліку виконання бюджету й кошторисів суб'єктів, перспективним також можна вважати напрям

Таблиця 1. Рекомендовані субрахунки та аналітичні рахунки для обліку доходів спеціального фонду

Субрахунок	Аналітичний рахунок	
711 «Доходи від надання послуг»	711100 «Доходи від освітньої діяльності» З подальшою деталізацією: 7111001 «Доходи від підготовки фахівців понад державне замовлення в межах ліцензійного обсягу» 7111002 «Доходи від навчання студентів, курсантів для здобуття другої вищої освіти» 7111003 «Доходи від надання послуг з підвищення кваліфікації кадрів, навчання для здобуття громадянами післядипломної освіти» 7111004 «Доходи від надання послуг з підготовки до вступу навчальних закладів» 7111005 «Доходи від надання навчальних послуг іноземним громадянам» 7111006 «Доходи від навчання для здобуття вченого ступеня» 7111007 «Доходи від проведення курсів» 7111008 «Доходи від надання інших послуг у сфері освітньої діяльності»	
	712 «Доходи за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ»	712100 «Доходи від наукової та науково-технічної діяльності» З подальшою деталізацією: 7121001 «Доходи від проведення науково-дослідних і інших пошукових робіт» 7121002 «Доходи від проведення робіт з діагностики, стандартизації і сертифікації, проведення лабораторних аналізів» 7121003 «Дохід від проведення досліджень щодо розвитку окремих галузей національної економіки» 7121004 «Дохід від проведення експертиз і випробовувань» 7121005 «Дохід від надання консультаційних послуг у галузі наукової та науково-технічної діяльності» 7121006 «Дохід від забезпечення доступу до комп'ютерних мереж» 7121007 «Дохід від надання послуг з передачі технологій» 7121008 «Дохід від розробки програмного забезпечення та його супроводу» 7121009 «Дохід від організації та проведення наукових заходів» 7121010 «Доходи від надання інших послуг у сфері науково-технічної діяльності» 712200 «Доходи від діяльності у сфері міжнародного співробітництва» 712201 «Доходи від надання послуг іноземним студентам для отримання віз» 712202 «Дохід від надання консультаційних і протокольно-інформаційних послуг іноземним громадянам» 712203 «Дохід від надання перекладацьких послуг» 712204 «Дохід від надання інших послуг у сфері міжнародного співробітництва» 712300 «Доходи у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури та спорту» 712301 «Дохід від надання послуг з оздоровлення та відпочинку» 712302 «Дохід від надання послуг з проведення індивідуальних і групових занять з фізичної культури та задачі в оренду спортивного інвентаря» 712303 «Дохід від організації та проведення спортивних заходів» 712304 «Дохід від надання інших послуг у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури та спорту» 712400 « Доходи від надання побутових послуг» 712500 « Доходи від надання транспортних послуг» 712600 «Доходи від надання житлово-комунальних послуг» 712700 « Доходи від надання інших послуг»

* уточнена назва рахунку 711 «Доходи за коштами, одержаними як плата за послуги»

уніфікації Плану рахунків щодо обліку доходів і видатків. Можливим варіантом вирішення цієї проблеми є використання позитивного зарубіжного досвіду.

Так у Російській Федерації План рахунків має у своїй основі враховану економічну класифікацію видатків і, одночасно, містить розділ 4 «Фінансовий результат», який забезпечує можливість, використовуючи метод нарахування, зіставляти суми нарахованих видатків бюджетних установ із сумами нарахованих доходів [5, с. 279]. Іншими словами, рахунок 040101000 «Фінансовий результат поточної діяльності установи» побудований за принципом «витрати – доходи». Унаслідок цього за кредитом рахунку показуються визнані доходи, а за дебетом – розподілені їх суми (перераховані розпорядникам чи в інші бюджети, списані суми видатків, пов'язані з реалізацією послуг тощо). Такий підхід є надзвичайно раціональним, адже він дозволяє у будь-який момент часу отримувати інформацію про обсяги наявних доходів і здійснених видатків.

У чинному Плані рахунків бюджетних установ в Україні рахунок «Фінансовий результат» доцільно запровадити у класі 7 «Доходи». Доцільним і обґрунтованим вважатиметься використання з цією метою нового рахунку 79.

Таким чином, для забезпечення цілісності та відповідності нами сформовані пропозиції щодо розвитку теорії класифікації об'єктів бухгалтерського обліку (основними з яких є доходи) та їх реалізації в удосконаленій системі бухгалтерських рахунків, які повинні комплексно поєднуватися з організацією документального забезпечення.

На основі аналізу вимог чинного законодавства до класифікації доходів спеціального фонду розроблено систему субрахунків і аналітичних рахунків, що відповідають сучасним підходам і потребам управління. Розроблена автором модель деталізованого обліку доходів дозволяє відповідним чином дослідити можливості поліпшення аналітичного обліку державних вищих навчальних закладів.

Список літератури

1. Атамас, П. Й. *Основи обліку в бюджетних організаціях*. [Текст] навч. посібник / П. Й. Атамас. – К. : – Центр навчальної літератури, 2003. – 284 с., с. 18
2. *Бухгалтерський облік в бюджетних установах* [Текст] / Ф. Ф. Бутинець, Т. П. Остапчук, Н. А. Остап'юк, С. В. Сисюк. – Житомир: ПП "Рута", 2006. – 472 с., с. 330
3. *Бюджетний Кодекс України* [Електронний ресурс] від 08. 07. 2010 р. № 2457-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law/main.cgi>.
4. Дзюга Р. Т. *Бухгалтерський облік у бюджетних установах: підручник* / Дзюга Р. Т., Свірко С. В., Сінельник Л. М. – К. : КНЕУ, 2003. – 483 с., с. 34
5. *Інструкція по бюджетному учету* [Текст]. – М. : 000 „Статус-Кво 97”, 2005. – 432 с., с. 279
6. Кравченко, О. В. *Доходи і видатки бюджетних установ у вітчизняній та міжнародній практиці* [Текст] / О. В. Кравченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія Економічні науки. – Житомир, 2009. – № 4 (50). – С. 67-70, с. 67
7. Левицька, С. О. *Управлінський та внутрішньогосподарський облік: завдання, мета, чинники ефективного впровадження* [Текст] / С. Левицька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 2. – С. 27-36.
8. Левицька, С. О. *Фінансові результати діяльності одержувачів бюджетних коштів: економічна сутність, вітчизняна та міжнародна практика обліку* [Текст] / С. О. Левицька // Економічний аналіз. – 2008. – № 2. – С. 361-369., с. 361
9. Левицька, С. О. *Облік діяльності неприбуткових організацій* [Текст] : монографія / С. О. Левицька. – Рівне, УДУВГП, 2003. – 259 с. – 15,05 друк. арк.
10. Левицька С. О. *Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій* [Текст] : монографія / С. О. Левицька. – Рівне: НУВГП, 2005. – 347с. – 20,16 друк. арк.
11. Лондаренко, О. О. *Економічна природа видатків та її вплив на обліково-аналітичні аспекти бюджетних установ* [Текст] / О. О. Лондаренко // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №9. – С. 15–19, с. 15–16.
12. *Доходи* [Електронний ресурс] : національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 №1629, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=285081&cat_id=50097.
13. Свірко, С. В. *Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Методологія та організація* [Текст] : монографія / С. В. Свірко; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2006. – 244 с., с. 89
14. *Стандарти 1-18* [Електронний ресурс] – Режим доступу : web.ifac.org/download/translation_db_file_15.pdf – 153 с., – с. 8.

РЕЗЮМЕ

Пигош Василий

Система учетной отражение собственных поступлений государственных высших учебных заведений и направления ее оптимизации

Разработаны и обоснованы подходы к конкретизации и совершенствования классификации доходов специального фонда и их реализация в системе бухгалтерских счетов бюджетных учреждений.

RESUME

Pihosh VasyI'

System of account display of own income of state universities and directions for its optimization

It has been developed and proved the approach to specifying and improving the classification of special fund revenue. Their implementation in the accounts of budgetary institutions has been considered.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.

СТРАТЕГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ЧАСТИНА ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано сутність стратегічного управлінського обліку як частини облікової системи підприємства, а також розкрито види стратегічних управлінських рішень та метод «С-циклу» у прийнятті рішень.

Ключові слова: стратегічний облік, управлінські рішення, управлінський облік.

Удосконалення оперативного та стратегічного управління підприємством є одним із шляхів економічно стабільної діяльності господарюючих суб'єктів загалом і залежить від багатьох чинників, серед яких - упровадження, розвиток й удосконалення управлінського обліку і контролю за формуванням і використанням фінансових результатів.

Метою управлінського обліку є мінімізація витрат на виробництво продукції та отримання максимально можливого рівня рентабельності чи норми прибутку на основі планування стану об'єктів обліку за нормами, відстеження відхилень від норм і зміни норм витрачання ресурсів. Сферою управлінського обліку є деталізація витрат на виробництво, створення контрольної системи формування собівартості продукції в деталізованому вигляді (цехи, дільниці, зміни, бригади, види продукції, технологічні процеси тощо). За своєю методологією управлінський облік наближається до інженерних розрахунків визначення собівартості продукції, використовує статистичний і математичний апарати для прийняття рішень [1, с. 297].

Облік і фінанси складають основу ефективної діяльності будь-якого підприємства.

Традиційно фінансовий облік був пов'язаний із забезпеченням інформацією зовнішніх користувачів, особливо акціонерів (які вклали капітал у підприємство), кредиторів - банків та інших фінансових установ, кредиторів (які забезпечили підприємство товарами та послугами в кредит), замовників (покупців товарів та послуг підприємства), робітників підприємства та їх агентів, таких, як професійні союзи та організації, податкові органи, державні органи статистики тощо.

Разом з тим, фінансовий облік використовується також керівництвом як найбільш важливий засіб звітності перед акціонерами фірми.

Сьогодні питання вдосконалення фінансового та управлінського обліку постійно перебувають у центрі уваги науковців і практиків. Значний внесок у дослідження теоретичних і методологічних підходів зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Ф. Бутинець, С. Голов, П. Друкер, К. Друрі, Є. Калюга, В. Костюченко, Н. Малюга, П. Каблук, Н. Ткаченко, В. Шевчук та інші.

Управлінський облік повинен надавати інформацію, яка базується на фінансових даних, для прийняття управлінських рішень. Проте на великих

підприємствах служби фінансового та управлінського обліку частково перетинаються за своїми функціями (рис. 1), адже системи фінансової звітності та інформаційні системи управлінського обліку настільки дублюють одна одну, що немає реальних шляхів їх розумного розподілу. На малих підприємствах система фінансової звітності часто виконує функції системи управлінського обліку та використовується керівництвом для управління підприємством на підставі обліку прибутків та збитків.

У стратегічному обліку ці дві області розглядаються як єдине ціле. Але для цього потрібен підхід, «орієнтований на прийняття рішень», що, у свою чергу, накладає критерій «потрібності» на усю інформацію, яка створюється підприємством.

Облікова діяльність впливає не лише на поведінку окремих співробітників, а також на їх спілкування та взаємовідносини один з одним. Тут стає досить важливим вплив цієї складової «поведінки» на управлінський облік.

За останні роки керівники підприємств виявляють все більше зацікавлення до питань підвищення ефективності традиційних процедур бухгалтерського обліку. А саме, формальний розподіл функцій управлінського та фінансового обліку став менш помітним, бо в окремих випадках інформація зазвичай надходить із спільних інформаційних систем менеджменту. Крім того, жоден із цих видів інформації у ізольованій (традиційній) формі не може слугувати ефективною підставою для прийняття довгострокових або короткострокових рішень організації. Сферою стратегічного обліку є саме область перетину різних фінансових функцій.

Довгострокові рішення потребують придбання основних засобів та їх експлуатації у визначеному процесі або діяльності. Наприклад, залучення довгострокових фінансових засобів, вкладення коштів у будівлі та обладнання, створення спільного підприємства та відкриття ринку нових продуктів - усе це потребує довгострокових вкладень праці та ресурсів. Крім того, у більшості випадків прийняття (або відміна) подібних рішень призводить до зміни структури виробництва та нестійкості становища підприємства протягом кількох років.

Короткострокові рішення, як правило, не потребують змін структури основних засобів фірми та (у більшості практичних ситуацій) не мають

Рис. 1. Взаємодія облікових та фінансових функцій усередині підприємства

тривалого впливу на діяльність фірми – час змін не перевищує одного звітного періоду (зазвичай рік). Звичайно, загалом короткострокові управлінські рішення виходять з будь-якого довгострокового рішення. Час є критичним фактором, у тому числі і при прийнятті рішень.

Ухвалення довгострокового рішення реалізується через послідовне прийняття відповідних короткострокових. У процесі прийняття довгострокових рішень потрібно пам'ятати про вже прийняті, що обмежують варіанти вибору для того, хто це робить.

Стратегічним обліком називають певний спосіб відображення фінансових і облікових проблем підприємства. Стратегічний облік фокусується на певних ключових елементах діяльності підприємства, яка дає можливість створювати економічні цінності і називається «С-циклом». Модель «С-циклу» концентрується на чотирьох основних елементах стратегічного обліку: зобов'язаннях, потенційних можливостях (потенціалі), витратах і контролі.

Теорія стратегічного обліку зосереджує увагу на зобов'язаннях підприємства та альтернативних можливостях:

- підприємства беруть на себе низку ділових зобов'язань, які призводять до обміну економічними цінностями в результаті господарських операцій. Досліджуючи ці зобов'язання, можна зрозуміти, як змінюється ціна підприємства за визначений період часу та ступінь його схильності до ризику. Проблема полягає в тому, щоб оцінити фінансові наслідки прийнятих зобов'язань;
- менеджери є агентами різноманітних зацікавлених груп (найчастіше власників підприємства), вони не завжди виконують зобов'язання відповідно до прийнятої стратегії підприємства або найбільш ефективним способом. Крім того, право визначення зобов'язань розподіляється по різних рівнях менеджменту та в деяких випадках

делегується окремим особам або організаціями за межами фірми. Це викликає необхідність взаємоконтролю як між посередниками (особами, що зацікавлені в роботі підприємства) та керівництвом, так і між керівниками різноманітних рівнів (різними рівнями менеджменту);

- зобов'язання призводять до зміни цінностей підприємства, які реалізуються в матеріальній формі у вигляді грошових потоків. Готівка – «первинний ресурс» будь-якої організації. Готівка зазнає безпосередніх грошових змін та, за визначенням, є найбільш ліквідним фінансовим активом. Розуміння механізму руху готівки є ключем до вирішення проблеми добробуту підприємства та його подальшого життя;
- зобов'язання беруть керівники, що мають права на управління потенціалом підприємства. Завдання визначення цього потенціалу, підвищення його рівня і прийняття рішення про його найбільш ефективне використання є основною проблемою, яку вирішує керівництво підприємства.

На рисунку 2 зображений «С-цикл», який дозволяє підтримувати підприємство в стійкому стані і нарощувати його потенціал. Потенціал підприємства визначає діапазон його альтернативних можливостей, які воно може використовувати. Проте для прийняття рішення про їх використання потрібно визначити, чи призведуть прийняті зобов'язання до збільшення готівки. Після прийняття цих рішень необхідно контролювати та аналізувати результати (залежно від успіху або невдачі). Тим самим створюються умови для наступного підвищення потенціалу.

Стратегічний облік — це фінансовий аналіз проблем, що пов'язані з чотирма факторами: зобов'язаннями, контролем, готівкою та капіталом.

З теорії «С-циклу» випливають принципи, на основі яких можна розглядати фінансові проблеми підприємств різних форм власності та господарювання.

Список літератури

1. Пушкар, М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти)

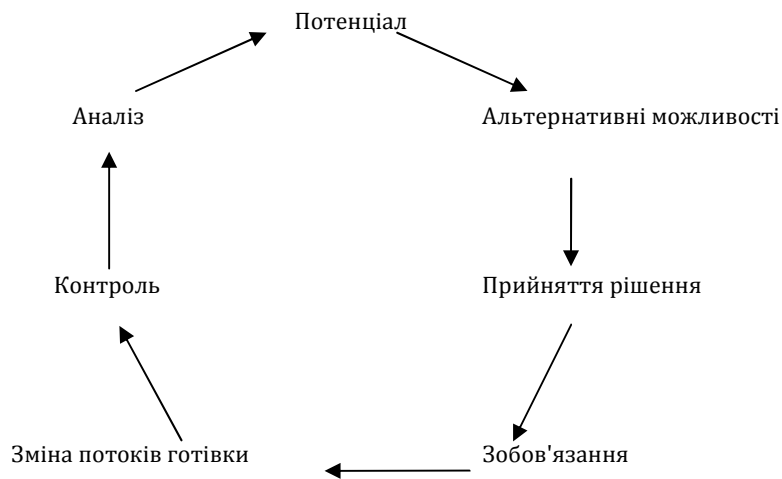

Рис. 2. «С-цикл»

- [Текст] : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль, 1999. – 424 с.
2. Шевчук, В. Р. Стратегічний управлінський облік [Текст] : навч. посібник / В. Р. Шевчук. – К. : Алерта, 2009. – 176 с.
 3. Атамас, П. Й. Управлінський облік [Текст] : навчальний посібник / П. Й. Атамас. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 440 с.
 4. Голов, С. Ф. Управлінський облік [Текст] : підручник / С. Ф. Голов. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.

РЕЗЮМЕ

Попович Вита

Стратегический учет как часть учетной системы предприятия

В статье обоснована сущность стратегического управленческого учета, как части учетной системы предприятия, а также раскрыты виды управленческих решений и метод «С-цикла» в принятии решений.

RESUME

Popovych Vita

Strategic accounting as a part of an enterprise system

In the article the essence of strategic management accounting as a part of an enterprise system is grounded. The kinds of strategic management decisions and the method of "C-loop" in making decisions are considered.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА – ОСНОВА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ

У статті розглядається основна мета облікової політики, яка полягає у створенні інформаційної системи, що буде обслуговувати менеджмент з урахуванням чинного законодавства та інших факторів, а також забезпечувати одержання достовірної інформації про майновий і фінансовий стан підприємства, результати його діяльності, які необхідні для всіх користувачів фінансової звітності з метою прийняття відповідних рішень.

Ключові слова: облікова політика, обліково-аналітичний механізм, менеджмент, інформаційні системи.

Ще одним джерелом інформації для забезпечення повноцінної роботи обліково-аналітичного механізму є облікова політика суб'єкта господарювання.

Поява облікової політики зумовлена виконанням бухгалтерським обліком функції забезпечення інформацією різних користувачів. Оскільки потреба у обсягах і характері інформації різна у кожній групі користувачів, виникає необхідність уніфікації (узгодження) правил ведення обліку.

Облікова-політика визначає ідеологію економіки підприємства на тривалий період, сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі, ефективно пристосовувати виробничу систему до умов зовнішнього середовища, знизити економічний ризик і досягнути успіхів у конкурентній боротьбі.

Згідно з теоретичними положеннями праць вітчизняних і зарубіжних учених під поняттям «політика» розуміють форми і методи відстежування і підтримки пріоритетів для досягнення основних цілей підприємства [1]. Це поняття припускає наявність альтернативних напрямів, вибір яких пов'язаний з процесом прийняття управлінських рішень.

У результаті дослідження генези облікової політики висунуто гіпотезу, сутність якої полягає в наступному: облікова політика в зарубіжній практиці виникла внаслідок усвідомлення необхідності централізованого регулювання бухгалтерського обліку, через його загальносуспільне значення та можливості задовольняти потреби в інформації різних категорій користувачів. Водночас в Україні поява облікової політики – це результат процесу реформування бухгалтерського обліку, орієнтиром якого обрані Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО).

Поняття «облікова політика» (accounting policy) у міжнародну практику обліку офіційно введено в 1975 р. із запровадженням Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 1 «Розкриття облікової політики», а в Україні узаконено в процесі реформування бухгалтерського обліку.

Визначення терміну «облікова політика» дається в ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» [2] і в п. 3 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3]: «облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності». У ст. 4 цього ж Закону [2] і в п. 18 П(С)БО 1 [3] наведені основні принципи бухгалтерського обліку, якими треба керуватися при визначенні облікової політики, веденні обліку та складання фінансової звітності. А саме - принципи системності, комплексності, ефективності, планомірності та динамізму, профілактики, безперервності, «селекції» та ін.

Основна мета облікової політики – створити інформаційну систему, яка обслуговує менеджмент з урахуванням чинного законодавства та інших факторів, а також забезпечити одержання достовірної інформації про майновий і фінансовий стан підприємства, результати його діяльності, які необхідні для всіх користувачів фінансової звітності з метою прийняття відповідних рішень.

Для систематизації завдань, які виконує облікова політика підприємств, виділено її виміри:

- соціальний – створення соціальних гарантій для захисту зовнішніх користувачів шляхом забезпечення єдності інтерпретації даних бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності;
- економічний – економічний ефект від облікової політики виявляється в оптимальному забезпеченні інформацією для управління, скороченні обсягів документообігу, підвищенні дієвості внутрішнього контролю;
- біхевіористичний – використання свободи дій у питаннях організації обліку для створення дієвої системи бухгалтерського обліку на підприємстві, яка забезпечить дотримання інтересів власника;
- психологічний – за допомогою елементів облікової політики та за умови конкретизації вимог до характеру необхідних даних досягається найбільш повне та ефективне забезпечення інформацією всіх рівнів управління;
- інформаційний – сталість та гласність облікової політики дозволяє на її основі будувати прогнози майбутнього стану об'єкта, наявність диспозицій

дозволяє забезпечити необхідним масивом даних для побудови моделей прийняття рішень;

- юридичний – використання для усунення невизначеностей у нормативних актах з бухгалтерського обліку та у якості письмових доказів при вирішенні господарських спорів, конфліктів з контролюючими органами.

Слід звичайно погодитися з думкою бухгалтерів-практиків, які зауважують, що створення облікової політики на підприємстві – дуже трудомісткий і відповідальний процес. Адже підприємству не один рік доведеться працювати і вираховувати свої активи і зобов'язання згідно з розробленою ними обліковою політикою. Це вимагає від підприємства більш зваженого підходу до розробки облікової політики, яка відповідає специфіці його роботи [4].

Саме тому на формування облікової політики науковці звертають значну увагу. Найбільш глибоко розроблені методологічні засади формування облікової політики в роботах Ф. Ф. Бутинця, Г. Г. Кірейцева, В. Б. Моссаковського, Л. Пантелейчук. Вони надають особливого значення обліковій політиці з питань методики, зокрема: 1) оцінки активів і зобов'язань; 2) методів нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів; 3) оцінки придбаних запасів і відпущених у виробництво; 4) визнання та оцінки доходів і витрат; 5) обліку оплати праці; 6) варіантів обліку витрат та ін.

Облікова політика забезпечує цілісність в організації бухгалтерського обліку на підприємстві та охоплює всі її складові: організаційну, методичну, технічну [5].

Організаційна складова облікової політики підприємства – це структура бухгалтерії, її місце в системі управління підприємством і взаємодія з іншими структурними підрозділами. При виборі організаційної складової, визначаються: організаційна форма бухгалтерії; рівень централізації обліку; структура бухгалтерії; необхідність виділення підрозділів підприємства на окремий баланс; система внутрішньогосподарського контролю. Базою для такого вибору є інформація, одержана при системному вивченні потоків інформації на підприємстві.

Методична складова – це способи оцінки майна і зобов'язань, нарахування амортизації, групування витрат, методи визнання доходів і т.п. При виборі методичної складової облікової політики визначаються: методи амортизації основних засобів і нематеріальних активів; критерії поділу засобів праці на основні засоби та малоцінні швидкозношувані предмети; способи оцінки виробничих запасів, готової продукції, товарів і незавершеного виробництва; способи визначення прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інші суттєві моменти. Не менш важливими визнаються способи ведення бухгалтерського обліку, без знання про застосування яких користувачами (керівництво підприємства, аудиторі, фінансові менеджери, банки, страхові компанії, податкова адміністрація, Пенсійний фонд та ін.) бухгалтерської звітності неможлива достовірна оцінка майнового та фінансового стану, грошового обороту або результатів діяльності підприємства.

Технічна складова – це форма ведення бухгалтерського обліку. При виборі технічної складової облікової політики визначають: робочий план рахунків; форму бухгалтерського обліку;

технологію обробки інформації, у т. ч. з використанням комп'ютерної техніки; терміни й об'єми проведення інвентаризації майна й зобов'язань.

Кожна складова облікової політики підприємства відповідає рівню системи бухгалтерського обліку, об'єднує специфічні для неї об'єкти, за якими існують альтернативні варіанти.

Для формування облікової політики можуть бути запропоновані наступні етапи.

Підготовчий етап. Визначення, з яких питань підприємство повинно прийняти ті чи інші рішення в частині облікової політики; підбір всіх виданих раніше документів, які оформляють ті чи інші рішення з питань облікової політики; аналіз практики використання окремих способів ведення обліку; підготовка та видання наказів розпоряджень тощо з питань, які не оформлені раніше згідно з діючими правилами. Розпорядчі чи інші документи можуть мати комплексний характер, а можуть бути видані по окремих питаннях; підготовка і видання розпорядчих документів про зміни тих чи інших положень облікової політики; у випадках, передбачених законодавством, узгодження з уповноваженими державними органами питання використання окремих способів ведення обліку, а також доведення до відома відповідних органів про вибір того чи іншого способу.

Етап I. Встановлення об'єкта облікової політики, оскільки кожне конкретне підприємство має свою специфічну сукупність об'єктів бухгалтерського обліку (фактів господарського життя).

Етап II. Виявлення, аналіз, оцінка і ранжування факторів, під впливом яких здійснюється вибір способів ведення бухгалтерського обліку.

Етап III. Аналіз загальноновизнаних припущень у побудові облікової політики з точки зору виявленої на попередньому етапі сукупності факторів.

Етап IV. Ідентифікація потенційно придатних для використання підприємством способів ведення бухгалтерського обліку по кожному прийому і для кожного об'єкта обліку.

Етап V. Відбір способів ведення бухгалтерського обліку, придатних для використання підприємством.

Етап VI. Оформлення обраної облікової політики.

Заключний етап. Контроль за впровадженням та виконанням облікової політики, виявлення та необхідності недоліків та внесення відповідних змін [6].

Зміст облікової політики оформляється спеціальним наказом про облікову політику, за розробку і формування якого несе відповідальність головний бухгалтер підприємства. Керівник затверджує наказ про облікову політику і несе відповідальність за його зміст, саме його підпис робить наказ про облікову політику чинним.

Слід зазначити, що облікова політика – це основний методичний документ організації, яким вона керується в період своєї діяльності з дня державної реєстрації. Після статуту цей внутрішній документ є основним.

Таким чином, облікова політика є сукупністю конкретних елементів організації бухгалтерського обліку, які визначаються підприємством на підставі загальноприйнятих правил. «Розробка облікової політики дозволяє систематизувати облік, усунути можливі помилки в системі обліку, полегшити

проведення аналізу» [7]. Вона визначає перспективні напрямки фінансово-економічної діяльності підприємства протягом тривалого часу, тому при її формуванні необхідно враховувати тільки основні принципи накопичення й обробки інформації для

складання фінансової звітності без зайвої деталізації. Зрозумілим є й те, що ефективність роботи обліково-аналітичного механізму напряму залежить від правильності організації всіх складових облікової політики суб'єкта господарювання.

Список літератури

1. Кірейцев, Г. Г. Облікова політика підприємства [Текст] / Г. Г. Кірейцев // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2000. - № 4. – С. 2-7.
2. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Текст] : закон України №996-XIV від 16 липня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 40, з наступними змінами й доповненнями.
3. Національні стандарти в бухгалтерському обліку. Питання використання [Текст] : навчальний посібник / За ред. М. Г. Михайлова. – К.: Вища освіта, 2002. - 400 с.
4. Белоусова, Л. И. Учетная политика предприятия - основа составления финансовой отчетности [Текст] / Л. И. Белоусова // Вісник СНУ ім. В. Даля. - 2003. - № 1 (59). - С. 14-15.
5. Рындин, А. Г. Организация финансового менеджмента на предприятии [Текст] / А. Г. Рындин, Г. А. Шамаев. – М.: Русская Деловая Литература, 1997. – 352 с.
6. Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку [Текст] : підручник для студентів вузів спеціальності "Облік і аудит" / Ф. Ф. Бутинець ; Вид. 3-є, доп. і перероб. - Житомир: ПП. "Рута", 2002. - 592 с.
7. Пушкар, М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 422 с.

РЕЗЮМЕ

Реслер Марина

Учетная политика - основа методического обеспечения учетно-аналитической механизма

В статье рассмотрена основная цель учетной политики, которая заключается в создании информационной системы, которая будет обслуживать менеджмент с учетом действующего законодательства и других факторов, а также обеспечивать получение достоверной информации об имущественном и финансовом положении предприятия, результаты его деятельности, которые необходимы для всех пользователей финансовой отчетности с целью принятия соответствующих решений.

RESUME

Resler Maryna

Accounting policies - the basis of methodological support for accounting and analytical framework

The article describes the main purpose of accounting policy, which is to create an information system that will serve the management with the applicable law and other factors, and to provide reliable information about the property and the financial position, results of operations, which are necessary for all the users of the financial statements in order to make appropriate decisions.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.

ТЕОРІЯ ОБЛІКУ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД

Розкрито сутність та складові інституційного середовища і його вплив на процеси розвитку теорії обліку. Використано інституційний підхід до розв'язання ключових проблем еволюції системи обліку в Україні.

Ключові слова: облікова система, теорія обліку, інституціоналізм, інституційне середовище, інформаційне суспільство.

Розвиток інформаційного суспільства вимагає формування нових концепцій, що потребує певної трансформації теоретичних основ обліку і вивчення інституційних змін, які мають вплив на умови і ефективність його побудови та ведення. Облік, який називають мовою бізнесу, потрібно досліджувати не лише як технічний інструмент відображення господарської діяльності, але й як методологічне відображення господарських процесів, а це вимагає переосмислення наявних та формування нових концепцій і принципів обліку. Формування, функціонування та еволюція концепцій обліку зумовлюють розвиток його теорії та методології. Критичний аналіз сучасного стану облікової науки та методології обліку доводить важливість удосконалення теорії обліку на основі інституційного підходу, особливо в період повалення інститутів старої економічної системи (планової економіки) і несформованості або повільного формування інститутів нової (ринкової економіки). Актуальність нашого дослідження визначена відсутністю адекватної реаліям теорії та потребою у комплексному дослідженні проблем її розвитку, який ускладнюється через неприйняття обліковцями інноваційних теорій чи їх елементів.

Аналіз наукових досліджень вказує на проблему відсутності сучасної теорії обліку, яка б описувала закони його функціонування як системи, характеризувала сутність, зміст та сфери використання управлінського, фінансового та стратегічного обліку, розкривала сучасні концепції обліку та розвивала його методику.

Окремі дослідження та рекомендації науковців не дають потрібного результату, облікова наука і далі не використовує сучасних досягнень інших (економічних, природничих, гуманітарних, технічних) наук, не взаємодіє з ними. Комплексні дослідження теоретичних аспектів обліку, які дозволили б сформувати його теорію, описати її структуру, елементи, зв'язки та напрями розвитку в постіндустріальному суспільстві, практично відсутні. Разом з тим, значний внесок у розвиток теорії, методології й практики обліку зробили вітчизняні і зарубіжні вчені, серед яких: Ван Бреда М. Ф., Гуцайлюк З. В., Жук В. М., Івашкевич В. Б., Кірейцев Г. Г., Кутер М. І., Легенчук С. Ф., Малюга Н. М., Метьюс М. Р., Палій В. Ф., Перера М. Х. Б., Пушкар М. С., Соколов Я. В., Сопко В.В., Хендріксен Е. С.,

Чумаченко М. Г., Швець В. Г., Шевчук В. О. та інші.

Окремі праці щодо проблем розвитку облікової теорії та інституційного підходу до неї опубліковані такими вченими, як В. Панков «Інституційний підхід і теорія обліку» [1], Чайковська Л. А. «Інституційне середовище бухгалтерського обліку в умовах глобальної інноваційної економіки» [2], Петрова В. І. «Інституціоналізм і реформування бухгалтерського обліку в Росії» [3], Г. Г. Кірейцев «Глобалізація економіки та уніфікація методології бухгалтерського обліку» [4], Жук В. М. «Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засадах ідеї сталого розвитку)» [5] тощо. Доцільність використання інституційного підходу в теоретичних дослідженнях доводять і рекомендації Світового банку щодо політики України у сфері бухгалтерського обліку та аудиту [6].

Мета нашого дослідження полягає у вивченні сучасного стану та перспектив розвитку обліку в нових інституційних умовах, а саме: в оцінці сучасного стану розвитку теорії обліку, моделюванні системи обліку з урахуванням інституційного середовища його існування, використанні інституційного підходу при визначенні напрямків подальшого розвитку теорії облікової науки.

Конкретизація й визначення основних теоретичних і методологічних концепцій розвитку обліку з використанням інституційного підходу показує його еволюцію, невідповідність наявних облікових парадигм економічним реаліям, неспроможність задоволення потреб усіх користувачів облікової інформації, які, власне, повинні визначати завдання, зміст та структуру облікової системи.

Розвиток економіки та невідповідність облікової системи цьому розвитку потребує кардинальних змін, які неможливо здійснити без побудови теоретичного базису облікової науки. Розуміючи зв'язок обліку з інтересами користувачів інформації, яку він продукує, можна констатувати те, що останні визначають її зміст. Проф. Бутинець Ф. Ф. робить наголос на тому, що «змінюється і розширюється коло користувачів облікової інформації» [7, с. 25]. Проф. Пушкар М. С. підкреслює, що «саме користувачі задають мету обліку та структуру інформаційних ресурсів» [8, с. 36] і це потребує знаходження певного балансу інтересів з огляду на дуже різнобічні та різні запити, особливо в умовах посткризових перетворень. Інтереси підприємства повинні бути гармонійно пов'язаними з

інтересами інших суб'єктів зовнішнього середовища. У межах підприємства для вивчення і керування економічною безпекою необхідно застосовуватися системний апарат, який дозволить групувати інтереси за ступенем їх значущості, локалізації та рівнем прогнозованості [9, с. 38].

У цьому контексті використання інституційного підходу до побудови теорії обліку дозволить визначити фактори і напрями розвитку облікової науки, визначити змістовні характеристики інституціонального середовища обліку і на його основі досліджувати інститути, що мають на нього вплив з урахуванням вимог користувачів інформації. Зміст інформації, яку генерує сучасна облікова система, та постійне розширення інтересу до цієї інформації дозволяє говорити про необхідність перегляду наукового статусу облікової науки, її змісту та структури

Досліджуючи роботи науковців з проблем формування і удосконалення теорії обліку, ми можемо спостерігати множинність підходів, різноманітних концепцій, напрямів, течій, шкіл, які мають власну позицію стосовно методологічних засад облікового процесу, а також недосконалість використання наукового інструментарію, відсутність комплексних досліджень інституційних основ динамічних процесів розвитку економіки загалом та облікової системи зокрема. Для вітчизняних дослідників така ситуація пояснюється інерцією економічного мислення, певною відособленістю облікової науки від інших наук, адже українська наука тільки починає освоювати методологію, категоріальний апарат і творчий потенціал нової інституційної теорії.

Дослідники теорії обліку не завжди мають за пріоритет вимоги і цілі всіх користувачів інформації, яку продукує облік. Здебільшого за мету ставлять задоволення фіскальних потреб держави та основних користувачів, не беручи до уваги інших контрагентів, стейкхолдерів та навіть менеджерський корпус. Це привело до кризового стану в теорії облікової науки, яка вимагає перегляду мети, цілей, підходів до основних теоретичних положень, оскільки консервативна облікова теорія не враховує інформацію нових сфер економіки (страхування, інвестування, банкрутство й т.д.), суспільства (соціальні та екологічні витрати, корпоративна соціальна відповідальність, етика, охорона праці тощо), управління (маркетингові, адміністративні, трансакційні, логістичні витрати); не вирішує проблем узгодження різноманітних інтересів користувачів інформації і навіть не вивчає потреб усіх користувачів. Вчені стверджують, що традиційні підходи до визначення обліку та можливостей розвитку його теорії і методології вичерпані в сучасних соціально-економічних умовах. «Структура бухгалтерського обліку стає гальмівним і економічно не вигідним для бізнесу фактором. Виникли серйозні сутнісні й термінологічні проблеми, пов'язані з новими якісними характеристиками понять: активи, пасиви, капітал, резерви, доходи, видатки (нові властивості, тенденції, закономірності)» [10]. Таким чином, наявні теоретичні засади та принципи обліку, на жаль, не дозволяють достовірно та повно змодельювати господарську діяльність організації.

Інституціоналізм як концепція економічної теорії в економічній системі синтезує роль соціальних, правових, організаційних, політичних, ментальних,

економічних інститутів у процесі їхнього функціонування. Єдиної концепції щодо змісту дефініції «інституція» не вироблено, проте розповсюдження інституційного підходу сьогодні властиве для більшості гуманітарних наук. Найбільш активно інституційний підхід розвивається в економіці, де формуються нові інституційні концепції, категорії, поняття і теоретичні схеми.

Використання ідей інституціоналізму відкриває нові можливості для економічних досліджень, у тому числі і в обліковій науці. Інституційний підхід привносить в облік певний синергетичний ефект і дозволяє виділити фактори і пріоритетні напрями впливу на подальший розвиток обліку, побудувати сучасну його модель. Облікова система, сформована в будь-якій економічній системі, - це продукт цієї системи, адже на практику ведення обліку впливають економічні умови функціонування підприємства, політико-правова система, облікові традиції тощо.

У науковій спільноті відчувається необхідність саморефлексії, що означає необхідність погляду на сучасний стан облікової науки збоку. Необхідно проаналізувати, як формується наука про облік, її теорія, як проводяться емпіричні дослідження, які сформовані зв'язки з іншими науками та інститутами (соціальними, державними тощо). І найголовніше, чи зацікавлене суспільство і влада в розвитку цієї науки та її результатах?

Важко погодитися з твердженням Л. А. Чайковською про те, що «інституційна модель бухгалтерського обліку» [11, с. 2] створена. Насправді остання знаходиться в стадії зародження, що дозволяє враховувати досягнення і недоліки різних теоретичних позицій і прийти до логічної структури та змісту системи обліку з огляду на динаміку розвитку суспільства.

Відомо, що будь-яка теорія перевіряється практикою, а підприємства якраз є основними інституційними елементами економічної системи, і тому їх функціонування визначають інституційну структуру та життєздатність суспільства загалом. Інституційні основи суспільства і фірми знаходяться в постійній взаємодії і взаємозалежності. Інституційна структура підприємства перебуває в постійній динаміці відповідно до змін зовнішнього середовища. У цих умовах актуальними стають завдання пошуку нових рішень, спрямованих на розширення якісних перетворень у розвитку облікової системи. Розробка ж таких рішень потребує адекватного методологічного забезпечення.

Теоретико-методологічний підхід до формування інституційного середовища розвитку обліку повинен базуватися на положеннях інституційної теорії, яка адекватно відображатиме сутність обліку як відкритої системи, у центрі якої стоїть взаємодія із середовищем діяльності. Основою побудови інституційної теорії обліку є вивчення облікового процесу у його взаємозв'язку та взаємовпливах з правовими, політичними, суспільними, соціальними, ментальними та ін. явищами і процесами, а, отже, визначити інститути, що формують зовнішнє середовище функціонування облікової системи.

Інституційний підхід до теорії обліку дозволить пояснити сучасний стан і перспективи його розвитку з позицій взаємодії базових економічних інститутів, зобразити облік як елемент цілої й складної інституційної системи, виділити фактори впливу на

його стан і розвиток. За допомогою інституційного аналізу можна побудувати інституційну модель обліку, основою якої будуть інтереси користувачів інформації обліку і правила взаємодії між ними, а інституційний синтез дозволить виявити тенденції в зміні правил взаємодії між інституціями. Інституції можуть формуватися відповідно до ідеальної теоретичної моделі, можуть відтворювати зразки, які існували в попередніх формаціях, будуватися за прикладом інших країн.

Семенишина Н., Слободян В. констатують, що на розвиток бухгалтерського обліку в різних країнах впливають кілька груп факторів: стан економіки й ринкової кон'юнктури; наявність відповідної інфраструктури економіки; політика держави щодо регулювання бухгалтерського обліку, звітності й оподаткування; стан соціального середовища [12]. Проте існує необхідність урахування багатьох інших груп факторів, що мають вплив на розвиток та побудову системи обліку, наприклад: соціальні та екологічні фактори, під впливом яких формується екологічний облік та соціальний облік, особливості національно-культурного базису, норми соціальної поведінки. Українські вчені наголошують на необхідності запровадження нової системи облікової ідеології, нової системи підходів з українськими традиціями, українським менталітетом.

Дослідники інституційної теорії визначають інституційне середовище як набір взаємозалежних формальних правил і неформальних обмежень. Г. Г. Кірейцев стверджує, що вплив екзогенних чинників на облікову систему є вирішальним [4, с.11], а тому забезпечення ефективнішої реалізації науково-пізнавальної, соціальної, інформаційної, регулюючої, контрольної та прогностичної його функції стає першочерговою і актуальною проблемою.

Зрозуміло одне – облік існує в інституційному середовищі, де облікова система виступає одним з інститутів. Як відкрита та динамічна, облікова система відчуває на собі вплив зовнішнього середовища, яке існує у вигляді різних форм організації економічних відносин господарюючих суб'єктів, формальних і неформальних правил поведінки, цілей та інтересів користувачів інформації. Поєднання процесів внутрішнього розвитку та впливу умов зовнішнього середовища функціонування зумовлюють еволюційний процес облікової системи та її бифуркацію.

Таким чином, інститут обліку можна визначити як цілісну сукупність ідей, правил, механізмів, що визначають, формують чи створюють інформаційну базу для здійснення процесу управління господарською діяльністю. Розвиток інституту обліку як неперервний процес інституційних перетворень відбувається на двох рівнях. Перший – рівень інституційного розвитку, де формується бачення, базові ідеї, концепція, правила і механізми, що визначають, формують або ж удосконалюють процес створення інформації в обліковій системі підприємства, а також розробляються інституційні обмеження, механізм створення або трансформації самої системи. Другий рівень – створення, реформування або розвиток системи як інституту, в межах прийнятих інституційних обмежень. Такий процес інституційних змін повинен відбуватися на обох рівнях безперервно і, як правило, на основі механізму самоорганізації. Інституційний підхід до теорії обліку становить новий напрям її розвитку, а

його адаптація і подальший розвиток можуть слугувати основою якісного вирішення проблем розвитку облікової системи (рис. 1).

Як показує теоретичний аналіз, інституційний розвиток облікової системи є процесом формування ідей, концепцій, нормативно-правового забезпечення, програм та механізмів якісного розвитку. Ідентифікація системи обліку на основі інституційного підходу дозволяє виділити низку інституційних ознак, які пропонується поділити на базові (характерні для всіх інститутів) і специфічні. Динамічні умови функціонування підприємства формують сьогодні внутрішнє середовище обліку, яке об'єднує нову філософію системи обліку («облік для створення інформації»), ідеологію та концепцію розвитку інституту обліку в Україні. Ідеологія розвитку обліку вимагає формування звітності, яка максимально задовольнятиме інтереси інституційних користувачів. Як слушно зауважив В. В. Панков, «... сучасна теорія бухгалтерського обліку допускає множинність видів звітності, так само, як і множинність можливих оцінок об'єктів обліку, що раніше не допускалися» [1].

Аналіз інституційних факторів впливу на розвиток теорії обліку дозволив сформулювати низку завдань, вирішення яких дозволить розглядати облікову систему крізь призму наявних інституцій з метою задоволення їх інформаційних потреб. Серед таких завдань основним є дослідження та кваліфікація інституційних умов (екзогенних чинників), що мають вплив на розвиток обліку, ураховуючи усі інститути, навіть ті, які важко формалізувати через їх якісний характер і різноманіття способів трактування їхніх впливів на стан обраної облікової концепції. Ефективність облікової системи як окремого інституту в інституційному середовищі можна значною мірою визначити економією трансакційних витрат, які виникають у процесі господарської діяльності, адже в процесі функціонування такої системи зміни повинні торкнутися ключових підсистем, що є її складовими системами, зокрема продукування наукових знань та інновацій, створення та використання інформаційного ресурсу. Інституційний підхід до теорії обліку як складової економічної науки дозволить вивчати його у адекватному реаліям середовищі з усіма впливами на нього, дозволить дослідити його у соціально-культурному аспекті, проаналізувати тенденції його розвитку в перспективі. Інституційна теорія доповнює науковий арсенал наявних концепцій обліку, які в сукупності дозволяють зрозуміти загальну траєкторію його розвитку.

Отже, вивчення облікової системи з точки зору інституціоналізму показує, що інституційна основа сучасної економіки є її важливою характеристикою. Аналіз інститутів обліку сприяє визначенню завдань облікової системи економічного суб'єкта, яких можна досягти шляхом прийняття того чи іншого варіанту облікової політики. Разом з тим, розробка сучасної теорії обліку та її еволюція повинні бути реалізовані шляхом використання різноманітних підходів, не обмежуючись інституційним аналізом, але потреба міждисциплінарної інтеграції в обліку з урахуванням інституційної теорії, що може стати основним вектором еволюції облікової системи, є очевидною. Конкуренція між старою та новою системами обліку повинна привести до усунення «слабшого» і сприяти еволюції тієї системи, яка забезпечить найбільшу

Рис. 1. Інституційний підхід до розвитку теорії обліку

Список літератури

1. Панков, В. В. Институциональный подход и теория учета [Текст] / В. В. Панков // Бухгалтерский учет. – 2008. – № 1. – С. 51-55.
2. Чайковская, Л. А. Теория и методология бухгалтерского учета: институциональный подход [Текст] / Л. А. Чайковская // Аудиторские ведомости. – 2007. – № 12. – С. 61-68
3. Петрова, В. И. Тенденции развития теории бухгалтерского учета [Текст] / В. И. Петрова, Л. А. Чайковская // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 11. – С. 48-51
4. Кирейцев, Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета [Текст] / Г. Г. Кирейцев – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 68 с.
5. Жук, В. М. Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засадах ідеї сталого розвитку) [Текст] / В. М. Жук // Зб. наук. праць Подільського держ. аграрно-технічного ун. – Вип. 17. – Том 2. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 139 - 146.
6. Звіт Світового банку про стан дотримання стандартів та кодексів у сфері бухгалтерського обліку та аудиту (A&A ROSC), 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.worldbank.org/ifa/rosc_aa_ukr_ukr.pdf.
7. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь [Текст] / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2007. – 328с.
8. Пушкар, М. С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія: Монографія [Текст] / М. С. Пушкар – Тернопіль, Карм-бланш, 2007. – 359 с.
9. Богдан, О. І. Дослідження інтересів підприємства щодо його економічної безпеки [Текст] / О. І. Богдан, С. О. Михайлюк // Вісник економічної науки. – 2009. – №1. – 36-38 с.
10. Палий, В. Ф. Актуальные вопросы теории бухгалтерского учета [Текст] / В. Ф. Палий // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 3. – С. 45-48
11. Чайковская, Л. А. Современные концепции бухгалтерского учета (Теория и методология) [Текст] : автореф. дис. ...д. э. н. / Л. А. Чайковская – М., 2007. – С. 57.
12. Семенюк, Н. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні в умовах функціонування інституційного середовища [Електронний ресурс] / Н. Семенюк, В. Слободян – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vtneu/2011_1.htm.

РЕЗЮМЕ

Семянюк Вита

Теория учета: институциональный подход

Раскрыта сущность и составляющие институциональной среды и ее влияние на процессы развития теории учета. Использован институциональный подход к решению ключевых проблем развития системы учета в Украине.

RESUME

Semanyuk Vita

The institutional approach to accounting theory

Essence and constituents of institutional environment and its influence on the processes of development of accounting theory re exposed. Institutional approach for decision of key accounting problems in Ukraine is offered in the article.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті розглянуто актуальність стратегічної звітності в сучасних умовах господарювання, її роль та місце в системі управлінської звітності підприємства та досліджено основні форми стратегічної звітності.

Ключові слова: стратегічна звітність, прибуток, вартість підприємства, конкурентні переваги, ризик, ринкова вартість, бізнес-перспективи.

Розвиток і визначеність концептуальних основ звітності досягаються шляхом методологічного обґрунтування її стратегічної форми. У сучасних умовах господарювання різко зростає попит на інформацію стосовно перспектив розвитку бізнесу і визначення пов'язаного з цим ризику. У цій інформації особливо зацікавлені найбільш впливові економічні гравці - акціонери та інвестори.

У межах економічних підходів економісти виділяють основні моделі головної цільової функції підприємства: модель максимізації прибутку, модель мінімізації трансакційних витрат, модель максимізації обсягу продажів, модель максимізації темпів зростання підприємства, модель забезпечення конкурентних переваг, модель максимізації доданої вартості, модель максимізації ринкової вартості підприємства.

Незважаючи на законодавчу норму, яка полягає в тому, що метою діяльності комерційного підприємства є прибуток, на практиці набуває поширення інша цільова установка бізнесу - максимізація вартості підприємства, яка є однією з найновіших. Вона відображає одну з найважливіших концептуальних ідей сучасної парадигми теорії фірми: основною метою функціонування підприємства є максимізація добробуту його власників.

На сьогодні проблемам розвитку стратегічного обліку, стратегічного аналізу та формування стратегічної звітності присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: І. Богата, С. Голов, З. Гуцайлюк, М. Друрі, А. Хорин, В. Залевський, А. Кармінський, Я. Крупка, С. Ніколаєва, В. Палій, М. Пушкар, Б. Райан, Я. Соколов, С. Суворов, К. Уорд, М. Чумаченко, А. В. Шайкан, Л. Юр'єва, В. Яценко та інші. Зокрема відбувається помітна активізація наукових досліджень стосовно розвитку стратегічного обліку та аналізу. Але, попри наявність значної кількості наукових публікацій та досліджень у галузі стратегічного обліку, слід наголосити на відсутності методологічного забезпечення та визначення місця стратегічної звітності в системі управлінської звітності підприємства, що доводить актуальність теми нашого дослідження.

Метою статті є визначення ролі та місця стратегічної звітності в системі управлінської, її

необхідності для забезпечення інформаційних потреб користувачів на сучасному етапі ринкових відносин в Україні та розробка методологічних основ забезпечення стратегічної звітності.

У сучасних умовах «у результаті зміни цільових установок бізнесу змінюється парадигма звітності компанії: ключовим звітом за звітний період стає звіт про вартість компанії і доданий до нього звіт про ризики» [12, с. 69]. Звітність, складена за стандартними формами, не відповідає вимогам управління підприємством і розвитку ділового партнерства, вважає А. М. Хорін [12, с. 82].

Сучасна облікова система своєчасно не надає інформацію для менеджменту, не враховує стратегічних питань, неспроможна надати потрібну інформацію для визначення вартості підприємства та його ефективності, а також для створення стратегічних планів та контролю їх досягнення. К. Друрі зазначає, що традиційний управлінський облік не задовольняє вимоги сучасного рівня розвитку виробництва і підвищеної конкуренції, надає інформацію, що дезорієнтує, непридатну для ухвалення рішень, втрачає самостійність, дотримуючись вимог фінансового обліку, і набуває допоміжного характеру, фокусується на внутрішніх аспектах діяльності компанії і не звертає увагу на навколишнє середовище бізнесу [5, с. 569].

Щоб досягти конкурентних переваг, керівництво підприємства повинно мати повноцінну інформацію не тільки поточного, а передусім стратегічного характеру [10, с. 11-12].

Нова парадигма звітності компанії дозволяє адаптувати бухгалтерську звітність до вирішення управлінських завдань, що розглядаються на найближчу та віддалену перспективу, погоджувати грошові оцінки, надані користувачам бухгалтерами, аудиторами, оцінювачами.

Концепція підготовки звітності відповідає явно сформульованій і відкрито висловлюваній позиції керівництва підприємства в галузі інформування зацікавлених сторін про його діяльність.

Досвід роботи зарубіжних компаній показав, що для вирішення власних завдань сталого розвитку було використано ініціативне залучення додаткових відомостей фінансового та нефінансового характеру

до складу річних звітів. Ця інформація розглядається користувачами як суттєво розвивальна і коригувальна для бухгалтерських даних.

Стратегічна звітність базується в повному обсязі на даних «бюджетування, фінансового планування і прогнозування, показниках оцінки вартості» [12, с. 69].

Бухгалтерська звітність заснована винятково на історичних грошових оцінках. Основу стратегічної звітності формують дисконтовані майбутні грошові потоки. Отримання таких оцінок можливе тільки в умовах знання ключових грошових і негрошових показників, які висвітлюються у фінансовій звітності.

Формування і наповнення стратегічної звітності щільно пов'язане зі стратегією розвитку компанії. Президент Гільдії інвестиційних та фінансових аналітиків (ГІФА) Ідрисов А. Б. вважає: «... підприємство, яке не має стратегії, - це не бізнес, а всього лише набір активів, обтяжених борговими зобов'язаннями, і, отже, має оцінюватися з використанням майнового підходу, наприклад, на основі ліквідаційної вартості».

У таблиці 1 наведені основні види розвитку стратегії за основними напрямками підприємства.

Для підвищення ефективності розвитку підприємства необхідне безперервне організаційне вдосконалення його керованої і керуючої систем. Будь-яке підприємство проходить певні стадії життєвого циклу, які відрізняються один від одного не тільки тривалістю, але й певними цілями і результатами. Перехід від одного етапу до іншого можна визначити з достатнім ступенем впевненості, тобто це передбачувано. Слід урахувати і те, що на підприємстві на обрану ним стратегію впливають різні чинники як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, а також загальний стан економіки і галузі, які наведені в таблиці 2.

Сучасна технологія управління бізнесом вимагає переосмислення вимог відокремлення майна юридичної особи та відображення його в бухгалтерському балансі. Практично це означає відображення в балансі тільки того майна, яке належить компанії як самостійному учаснику цивільно-правового обороту на правах власності. Однак ця вимога спочатку передбачала фіксацію відділення майна засновників компанії від майна самої компанії. У процесі діяльності компанія часто оперує набагато більшою майновою масою, ніж та, яка належить акціонерам на правах власності. Тому більш реалістичним і прагматичним слід було б вважати, що в балансі повинні знаходити відображення контрольовані і керовані активи.

Таким чином, економічні ресурси компанії складаються із не лише балансових, але і позабалансових активів, контроль і управління якими фактично встановлені в результаті укладених угод, а також з неідентифікованих нематеріальних активів, які за визначенням не можуть розглядатися в якості власності компанії, але є постійно використовуваними економічними ресурсами. До типу таких ресурсів зараховують, як правило, людський капітал, інноваційний капітал, організаційний капітал, комунальний капітал.

Стратегічна звітність повинна містити наступні основні форми [12]:

- Звіт про вартість компанії,
- Звіт про бізнес-перспективи,

- Звіт про ризики,
 - Стратегічний баланс капіталу,
 - Стратегічний звіт про фінансові результати,
 - Стратегічний звіт про фінансові потоки.
- Розглянемо найбільш актуальні з них.

Звітність про вартість компанії. Можна стверджувати, що представники різних економічних шкіл з капіталом пов'язували вельми різні поняття:

- вартість, що приносить додаткову вартість (К. Маркс, Дж.М. Кейнс, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт);
- частина багатства, що бере участь у процесі виробництва (Е. Бем-Баверк, А. Маршалл, Д. Менгер, П. Сраффа);
- накопичене багатство (Ф. Візер, Дж.С. Мілль, А. Маршалл, І. Фішер);
- грошову вартість, відображену на бухгалтерських рахунках фірм [9], і т. д.

Однак така концепція капіталу в сучасних умовах малоефективна і для цілей фінансового контролю, і для цілей управління діловою активністю підприємства. Балансова оцінка капіталу завжди розкривається з огляду на події, які вже фактично відбулися; він інтерпретується як досягнутий результат минулої діяльності.

Для зацікавлених осіб привабливою є інформація про те, що чекає бізнес у найближчій та віддаленій перспективі, як менеджмент і керівництво компанії розуміють можливості ведення ділової активності за рахунок коштів постачальників капіталу. Такі оцінки, спрямовані на майбутнє, є досить необхідними в сучасних системах фінансового контролю та управління (поточного і стратегічного).

Звіт про вартість - документ, який інтегрує оцінки майбутніх надходжень від діяльності, очікуваних платежів, пов'язаних з економічними оборотами по закупівлях, оплатою праці, податковими платежами, і т.п. поточних витрат на всі майбутні роки. Синтезуючим показником таких оцінок виступає акціонерна вартість бізнесу, або стратегічна вартість компанії.

Звітність про бізнес-перспективи. Ступінь довіри до точності прогнозних характеристик повинен забезпечуватися серйозними розробками перспектив бізнесу. Незважаючи на наявність концепції тимчасової необмеженості функціонування господарюючого суб'єкта, на практиці це не підтверджується. Не можна обмежуватися абстрактним припущенням, що діяльність компанії буде вестися довго. Необхідно у звіті про бізнес-перспективи навести об'єктивні свідчення того, що бюджетування у своїх оцінках майбутнього спирається на реалістичні очікування використання доступних ресурсів. Очікування надходжень майбутніх економічних вигод слід підкріплювати ідентифікованими і підконтрольними компанії економічними ресурсами, які утворюють основу перспективного балансу виробничих потужностей. Розкриття такого роду інформації дозволяє акціонерам і інвесторам краще розуміти природу бізнесу підприємства, наявність у нього ключових ринкових компетенцій, рівень професіоналізму у менеджерів в управлінні діяльністю компанії.

Звіт про ризики. Ризик - це подія, яка може настати з певною ймовірністю і вплинути на діяльність компанії. Визначення вартості компанії неминуче

Таблиця 1. Стратегії розвитку компанії

Напрямок	Стратегія максимальної ціни	Стратегія вилучення	Стратегія проникнення	Стратегія низької ціни
Маркетинг	Ціна висока; витрати на рекламу середні, на сервіс - середні або високі, на дослідження - високі	Спочатку ціна висока, потім поступово знижується; витрати на дослідження спочатку високі, потім знижуються; витрати на рекламу та сервіс середні	Спочатку ціна низька, потім зростає; витрати на сервіс і дослідження спочатку середні, потім знижуються; на рекламу - спочатку високі, потім - середні	Ціна нижче середньої; витрати на сервіс та дослідження нижче середніх; реклама - середня або нижче середньої
Виробництво	Підтримується на поточному рівні з поступовим розширенням надалі	Повільне розширення виробничих потужностей до певного рівня	Значне розширення виробничих потужностей; на початкових етапах великі обсяги закупівлі товарів	Значне розширення виробничих потужностей; на початкових етапах великі обсяги закупівлі товарів
Фінансування	Залучення великих сум кредитів на початкових етапах з підтриманням їх на середньому рівні	Залучення великих сум короткострокових кредитів із значним їх скороченням за рахунок стабілізації обсягів виробництва	Залучення великих обсягів довгострокового фінансування для закупівлі обладнання	Залучення мінімального довгострокового фінансування для закупівлі обладнання
Результати	Оборот і прибуток швидко зростають і тримаються на стабільному рівні тривалий час	Високий оборот на старті з поступовим зниженням; високий прибуток протягом тривалого часу із збільшенням за рахунок зниження фінансування	Спочатку прибуток невеликий або відсутній, надалі після завоювання ринку досягає значної величини	Оборот середній з постійним збільшенням за рахунок підвищення обсягів збуту;
Коментар	Стратегія не приведе до успіху при одночасному застосуванні кількома підприємствами галузі	Стратегія успішна протягом короткого часу	Стратегія успішна при чіткому плануванні на початковому етапі і при малій поширеності серед аналогічних підприємств	Стратегія може бути успішною через тривалий проміжок часу

пов'язано з невизначеністю оцінок майбутніх подій фінансового характеру. Ця невизначеність практично долається моделюванням ризик-факторів до умов формування майбутніх фінансових подій. Ці ризик-фактори засновані на імовірнісних оцінках стійкості значень прогнозних характеристик і на оцінках можливості тієї чи іншої комбінації визначальних умов. Ризик-поправки містять як позитивні, так і негативні відхилення, відображаючи ефекти сприятливого збігу, а також обставин і наслідків загроз і втрат, які призводять до зменшення економічних вигод.

Стратегічний баланс капіталу. Основне призначення бухгалтерського балансу полягає в характеристиці майнового і фінансового стану юридичної особи як самостійного учасника цивільно-правового обороту.

Як слушно зауважив Арсен'єв Г.: «Баланс є єдиний рахунковий фундамент підприємства. Балансом починається життя всякого підприємства ...»

Отже, посилення ролі стратегічної звітності потребує ґрунтовних перетворень у розумінні сутності та місця перспективної звітності в системі внутрішньої. Система стратегічної звітності повинна бути спрямована на забезпечення користувачів інформацією про бізнес-перспективи, про майбутню вартість підприємства, про ризики, фінансовий стан, фінансові результати та майбутні фінансові потоки. Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному обґрунтуванні стратегічної звітності та удосконаленні методологічного забезпечення з метою створення та відображення прогнозної інформації та її використання при прийнятті управлінських рішень.

Список літератури

1. Безбородова, Т. И. Особенности формирования финансовой (бухгалтерской) отчетности на различных стадиях жизненного цикла организаций [Текст] / Т. И. Безбородова // Экономический анализ: теория и практика. — 2007. — № 1.
2. Болдуев, М. В. Концептуальні підходи формування стратегічної бухгалтерії [Електронний ресурс] / М. В. Болдуев. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>
3. Голов, С. Ф. Управленческий учет / С. Ф. Голов [Текст] — Х.: Фактор, 2009. — 779 с.
4. Гуцайлюк, З. В. Прогнозний (стратегічний) облік і сучасні проблеми розвитку теорії бухгалтерського обліку [Текст] / З. В. Гуцайлюк // Бухгалтерський облік і аудит. — 2006. — № 2. — С.14–19.
5. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений [Текст]: учебник / К. Друри; Пер. с англ. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 655 с.
6. Ефремов, В. С. Организации, бизнес-системы и стратегическое планирование [Текст] / В. С. Ефремов // Менеджмент в России

Таблиця 2. Фактори, що впливають на формування стратегії розвитку компанії

Фактори, що характеризують стратегію компанії	Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
1. Яким чином компанія планує забезпечити собі лідерство на ринку?	1. Наявність ноу-хау, ліцензій, унікальних розробок і якісних продуктів	1. Імідж, популярність торгової марки
2. Чи реалістична стратегія компанії і чи здатна вона забезпечити планований обсяг продажів і відповідну частку на ринку?	2. Наявність ефективних технологій забезпечують зниження витрат і високу якість	2. Частка продукції компанії на ринку
3. Які конкурентні переваги бралися до уваги при формуванні стратегії?	3. Наявність транспортних мереж	3. Наявність розвинутої дистрибуторської мережі
4. Які заходи планує вжити підприємство для посилення своєї позиції на ринку?	4. Наявність кваліфікованого наукового, інженерного і виробничого персоналу	4. Зв'язки з постачальниками товарів та послуг.
	5. Наявність ефективної системи автоматизованого управління, яка вирішує завдання інформаційної підтримки стратегічних рішень і фінансового менеджменту	5. Інші зовнішні фактори, що сприяють ефективній діяльності підприємства
	6. Наявність ефективної системи перепідготовки персоналу	
	7. Системи мотивації персоналу	
	8. Інші внутрішні фактори, разом з активами і ресурсами, що забезпечують ефективну діяльність підприємства	

и за рубежом. — 2001. — № 2.

7. Легенчук, С. Ф. Аналіз дисертаційних досліджень з проблем стратегічного обліку [Електронний ресурс] / С. Ф. Легенчук, Л. Й. Юрківська. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
8. Любушин Н. П. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности [Текст] : учеб. пособие / Н. П. Любушин. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 448 с.
9. Минцберг, Г. Стратегический процесс [Текст] / Г. Минцберг, Дж. Б., Куинн С. Гансал / Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2001. — 546 с.
10. Пушкар, М. С. Концепція контролінгу / М. С. Пушкар // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика: мат. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.). / Тернопіль: Екон. думка, 2008. – С. 7 – 23.
11. Семанюк, В. З. Формування підсистеми стратегічного обліку в умовах ринкових відносин / В. З. Семанюк // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. – Вип. 11 (114) / Наук. ред. І. Г. Манцуров. – К., 2010. – С.59–64.
12. Хорин, А. Н. Стратегический анализ [Текст] : учеб. пособ. / А. Н. Хорин, В. Э. Керимов – М.: ЭКСМО, 2009. – 288 с.

РЕЗЮМЕ

Скрипник Наталья

Теоретические и методологические аспекты формирования стратегической отчетности.

В статье рассматриваются вопросы относительно актуальности стратегической отчетности в современных условиях хозяйствования, ее роль и место в системе управленческой отчетности предприятия и исследованы основные формы стратегической отчетности.

RESUME

Skrypnyk Natalia

Theoretical and methodological aspects of the formation of strategic accounts.

The questions about the relevance of strategic reporting in the contemporary economy, its role and place in the system of management reporting enterprise are considered. The main forms of strategic reporting are studied.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК

Розглянуто основні особливості використання системного підходу та логіко-гносеологічного аналізу для визначення фінансового обліку. Доведена відповідність останнього основним ознакам, які притаманні системі. Обґрунтовано можливість дослідження системи фінансового обліку як соціально-економічної цільової системи.

Ключові слова: система, системний підхід, дефініція, фінансовий облік.

У сучасних умовах розвитку та реформування обліку в Україні та наближення його до міжнародних стандартів набуває актуальності питання чіткого визначення та виділення фінансового обліку як складової облікової системи України. Це пов'язано із тим, що згідно з міжнародними та національними стандартами у системі обліку підприємств розрізняють фінансовий та управлінський облік, але ані у МСБО, ані у П(С)БО визначення фінансового обліку не наведено. У вітчизняному законодавстві окреслено поняття бухгалтерський облік та внутрішньогосподарський облік [1], тобто фінансовий облік повністю отожднюється з бухгалтерським.

Слід зазначити, що особливості формування системи обліку у вітчизняній практиці досліджуються з початку реформ 90-х років минулого століття. Питання його методології розвивалися В. В. Бабічем, Ф. Ф. Бутинцем, В. В. Гливленко, Л. М. Кіндрацькою, М. М. Коцупатрим, М. В. Кужельним, А. М. Кузьмінським, В. С. Ленем, В. Г. Лінником, М. С. Палюхом, М. С. Пушкарем, С. В. Саговою, О. П. Скирпан, П. Я. Хомином, М. Г. Чумаченком та ін.

Наголосимо, що стосовно питання відокремлення фінансового обліку більшість вітчизняних авторів [2, с. 3; 3, с. 13; 4, с. 15 – 16; 5, с. 22] дотримуються точки зору, яка в основному збігається із законодавством, тобто фінансовий облік не є окремою системою із самостійним процесом документування та реєстрації та отожднюється з бухгалтерським обліком. Слід також звернути увагу на те, що більшість наявних визначень фінансового обліку наведені у вітчизняній літературі у роботах навчально-методичного характеру.

Результати досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в наукових працях зарубіжних фахівців: Л. А. Зимакової, В. В. Ковальова, В. Ф. Палія, П. Я. Папковської, Я. В. Соколова, В. І. Стражева, а також Велша Глена А., Галлан Ребекки, Ларсона Керміта Д., Райт Шарлотти Дж., Уайлда Джона Дж., Чедвика А., Чаппети Барбари, Шорта Деніела Г. та ін.

Закордонні вчені [6, с. 5; 7, с. 26] доводять, що основна особливість фінансового обліку – це обслуговування інтересів зовнішніх користувачів, однак не надається змістовна характеристика фінансового обліку. У [9, с. 12-14] зазначається, що фінансовий облік є підсумковими рахунками та

звітами, кінцевим продуктом якого є звітність, а вихідними даними – бухгалтерські документи. Деякі науковці [9, с. 20] визначають лише поняття обліку взагалі та зауважують, що облік – це інформаційна система управління, яка постійно пристосовується до зростаючих потреб суспільства.

Загалом слід зазначити, що питання визначення фінансового обліку як наукової дефініції в науковій літературі практично не розглядаються. Але ж наукова рефлексія потребує визначення та обґрунтування понять та термінів задля окреслення предметної галузі дослідження та знаходження способів та методів вирішення наукової проблеми.

Метою нашої статі є обґрунтування можливості виділення фінансового обліку як системи для застосування в понятійному апараті економічної науки.

Для цього необхідно вирішити наступні завдання:

- вказати суттєві ознаки поняття фінансовий облік, необхідні та достатні для відокремлення його від інших понять, близьких за сутністю;
- вказати місце фінансового обліку в понятійному апараті економіки (родо-видову структуру поняття), тобто подати його у вигляді тотожності означеного поняття та дефініції, яка вказуватиме ознаки виділення поняття «фінансовий облік» із множини інших понять, які становлять у сукупності більш загальне поняття;
- проаналізувати вимоги щодо формування визначень понять у логіко-гносеологічному аналізі [10, с. 118-135] та обґрунтувати використання системного підходу до визначення поняття фінансовий облік.

Для формування визначення фінансового обліку як наукової дефініції шляхом виділення його з більш загального поняття за суттєвими ознаками необхідно насамперед обґрунтувати більш загальну наукову категорію, до якої належить, зокрема, поняття «фінансовий облік». Останньою можуть бути поняття «процес» або «система».

Що стосується визначення дефініції «фінансовий облік» як процесу, то слід зазначити, що під процесом у широкому сенсі розуміється деяка послідовність взаємопов'язаних дій (робіт, операцій), метою якої є перетворення «входів» процесу в його «виходи» для досягнення певного результату, як правило –

створення певної продукції або надання певної послуги для користувача.

З цього визначення цілком логічно випливає, що процес є складовою системи, тобто він здійснюється всередині системи, яка отримує вхідні ресурси, переробляє їх за допомогою визначених процесів та видає кінцевий результат. Зокрема, в системі фінансового обліку здійснюються облікові процеси, які в якості вхідної інформації отримують результати документування фактів господарської діяльності, а в якості результатів надають користувачам фінансову звітність.

Таким чином, процес – це складова частина системи, і розгляд фінансового обліку як процесу, тобто тільки як послідовності дій, не дозволяє дослідити організаційні аспекти цієї системи, зокрема, організаційну структуру та особливості праці робітників облікового апарату. Розгляд фінансового обліку як системи вимагає перевірки його відповідності властивостям, притаманним системі. Ці властивості, узагальнені згідно з [11, с. 28 – 43; 12 с. 32 – 44; 13, с. 29 – 38], поділяються на три групи, які пов'язані, відповідно, із цілями та функціями, зі структурою, з ресурсами та особливостями взаємодії із середовищем.

До першої групи відносяться такі властивості системи як синергічність, емерджентність (неадитивність), цілеспрямованість та альтернативність шляхів функціонування та розвитку.

Синергічність системи виявляється у тому, що максимальний ефект діяльності системи досягається тільки у випадку максимальної ефективності спільного функціонування її елементів для досягнення загальної цілі. Для фінансового обліку це властиве, оскільки якісне складання фінансової звітності можливе тільки за умови максимально якісного обліку різних видів активів, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат.

Емерджентність або неадитивність означає, що системі загалом притаманні властивості, які не властиві окремим елементам системи; є принципова неможливість зведення якостей системи до суми якостей компонентів, що її складають. Слід зазначити, що фінансова звітність, яка є результатом діяльності системи фінансового обліку, не є простою сумою документів, що узагальнюють інформацію про різні елементи системи, тобто фінансовому обліку властива емерджентність.

У системі мають бути наявна ціль (цілі) та пріоритет цілей системи перед цілями її елементів, тобто система має бути цілеспрямованою та мати підпорядкованість цілей підсистем головній меті її існування. Головною метою фінансового обліку є надання користувачам інформації для прийняття фінансових рішень, якій підпорядковані усі цілі елементів системи.

Альтернативність шляхів функціонування та розвитку передбачає можливість вибору та використання різних форм організації системи. Для фінансового обліку це також властиве, оскільки він на підприємстві може бути організований у різних формах.

Як видно, фінансовому обліку притаманні усі характеристики системи, пов'язані із цілями та функціями.

До другої групи властивостей системи належать структурність та ієрархічність.

Структурність виявляється як можливість декомпозиції системи на компоненти та встановлення зв'язків між ними. Що стосується фінансового обліку, то в ньому функціонально та організаційно можуть бути виділені компоненти з обліку різних видів активів, капіталу та зобов'язань.

Ієрархічність системи полягає у тому, що кожен компонент системи може розглядатись як система, а сама система може розглядатися як елемент іншої надсистеми (суперсистеми). Для фінансового обліку це властиве повною мірою, оскільки кожен компонент фінансового обліку теж є системою (наприклад, облік основних засобів є системою взаємопов'язаних елементів), а сама система фінансового обліку є елементом системи обліку загалом, яка, у свою чергу, є елементом загальної системи управління підприємством. Таким чином, характеристики системи, що пов'язані зі структурою, теж притаманні фінансовому обліку.

До третьої групи властивостей системи відносяться комунікативність, адаптивність, надійність, інтерактивність та відокремленість.

Комунікативність системи передбачає існування складної системи комунікацій із зовнішнім середовищем у вигляді ієрархії. Для фінансового обліку характерне отримання та передача інформації у зовнішнє середовище відповідно до організаційної структури та службових обов'язків робітників облікового апарату.

Адаптивність системи – це прагнення її до стану стійкої рівноваги (гомеостазу), яке передбачає адаптацію параметрів системи до змін параметрів зовнішнього середовища. Система фінансового обліку відповідає цій характеристиці, оскільки змінюється та адаптується до потреб зовнішніх та внутрішніх користувачів, а також до змін законодавства.

Під надійністю системи розуміється здатність системи зберігати свій рівень якості функціонування при встановлених умовах за встановлений період часу. Це притаманне системі фінансового обліку, оскільки вона має надавати якісну інформацію зовнішнім та внутрішнім користувачам у встановлених умовах за встановлений період часу.

Інтерактивність системи передбачає таку її організацію, при якій ціль досягається інформаційним обміном елементів цієї системи. Ведення фінансового обліку передбачає обмін інформацією між двома та більше співробітниками з метою виконання певного завдання, тому можна вважати систему фінансового обліку інтерактивною.

Відокремленість системи передбачає наявність меж між нею та навколишнім середовищем. Фінансовий облік організаційно і функціонально є відокремленою частиною обліку підприємства та системи управління загалом, тому можна стверджувати, що для нього властива ця характеристика.

Таким чином, фінансовий облік відповідає усім властивостям системи, які пов'язані з ресурсами та особливостями взаємодії із середовищем. Можна вважати, що фінансовий облік відповідає усім властивостям системи і може бути визначений через загальну категорію «система».

Підходи до визначення певного поняття з використанням в якості загальної категорії «система» розподіляються на онтологічний, який відповідає дескриптивному визначенню, гносеологічний та

методологічний, які відповідають конструктивному визначенню [14, с. 171].

Дескриптивне (описове) визначення дає можливість відрізнити системний об'єкт від несистемного, а конструктивне - побудувати систему шляхом виділення її із зовнішнього середовища. Головна відмінність конструктивних визначень полягає у формулюванні системоутворюючих ознак (наприклад, мети існування) з точки зору дослідника.

Науковий аналіз фінансового обліку вимагає розгляду цієї системи в гносеологічному та методологічному напрямку та потребує визначення чітких системоутворюючих ознак. Таким чином, виникає потреба у формуванні конструктивного визначення.

Система фінансового обліку за походженням може бути віднесена до соціально-економічних систем. Це передбачає її одночасну відповідність ознакам як соціальної, так і економічної системи.

Система фінансового обліку може належати до соціальних систем, оскільки:

- становить об'єднання людей з різними функціями та обов'язками;
- створюється та функціонує для досягнення загальної мети, що об'єднує людей для забезпечення потреб управління;
- передбачає наявність організаційної структури, яка дозволяє здійснити спільну діяльність для досягнення загальної мети.

Взаємодія людей у межах соціальної системи дозволяє інтегрувати їх діяльність, сприяє формуванню організації як єдиної цілісності, що має якісно нові властивості, які не є сумою властивостей її частин. Таким чином, система фінансового обліку як соціальна система є відносно автономною групою людей з чітко структурованою спільною діяльністю, яка функціонує для реалізації управлінських інтересів,

що обумовлені загальною метою діяльності підприємства (організації).

Як економічний утвір, система фінансового обліку також характеризується низкою ознак. По-перше, ця система має визначені межі, які дозволяють існувати автономно від інших відділів та служб і не розсіюватись у зовнішньому середовищі. По-друге, система фінансового обліку характеризується сукупністю ресурсів, що використовуються, їх якістю, потенціалом їх застосування та загальною метою об'єднання та функціонування усієї сукупності цих ресурсів.

Таким чином, система фінансового обліку як економічна система є об'єднанням сукупності ресурсів, що використовуються для досягнення єдиної мети, обумовленої загальною метою підприємства.

Зрозуміло, що соціальна та економічна сутності системи фінансового обліку нерозривно пов'язані та не можуть розглядатись відокремлено одна від одної. Неможливо досягти мети здійснення фінансового обліку без відповідних ресурсів та взаємодії людей, що здійснюють обліковий процес, а, отже, система фінансового обліку може розглядатись як цілісна соціально-економічна система, тобто така система, що створена для задоволення специфічних цілей, а саме - обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства та його фінансовий стан для зовнішніх і внутрішніх користувачів у формі фінансової звітності.

Таким чином, у статті обґрунтовано можливість визначення наукової дефініції «фінансовий облік» через більш загальне поняття «соціально-економічна система», що вимагає підходу до досліджень фінансового обліку з використанням методів, притаманних дослідженням систем. Напрямами подальших розробок має стати визначення місця фінансового обліку у вітчизняній обліковій системі та уточнення його місці.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Електрон. ресурс] : закон України від 16.07.1999 № 996-XIV із змінами / Сайт "Законодавство України" – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA>.
2. Бабіч, В. В. Фінансовий облік (облік активів) [Текст] : навч. посіб. / В. В. Бабіч, С. В. Сагова // К.: КНЕУ, 2006. – 282 с.
3. Бутинець, Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець та ін.; під заг. ред. [і з передм.] Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
4. Лень, В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика [Текст] : навч. пос. // В. С. Лень, В. В. Гливенко – 3-тє видання. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 608 с.
5. Сकिран, О. П. Фінансовий облік [Текст]: навчальний посібник / О. П. Скиран, М. С. Палюх. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 407 с.
6. Основні принципи бухгалтерського обліку [Текст] / К. Д. Ларсон, Дж. Дж. Уайлд, Б. Чіанпетта. - У 2 томах. Пер. с англ., за наук. ред. Г. В. Григораш, Т. В. Герасимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 1336 с.
7. Райт, Ш. Дж., Финансовый и бухгалтерский учет в международных нефтегазовых компаниях [Текст] / Ш. Дж. Райт, Р. А. Галлан ; Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2007 – 688 с.
8. Чедвик, Л. Основы финансового учета [Текст] / Л. Чедвик ; Пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 252 с.
9. Велш, Г. А., Основы финансового обліку [Текст] / Г. А. Велш, Д. Г. Шорт ; Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1999. – 943 с.
10. Войшвилло, Е. К. Понятие как форма мышления. Логико-гносеологический анализ [Текст] / Е. К. Войшвилло. – Изд. 3-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.
11. Бир, С. Т. Кибернетика и менеджмент [Текст] / С. Т. Бир. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.
12. Уемов, А. И. Системный подход и общая теория систем [Текст] / А. И. Уемов // М.: Мысль, 1978. – 272 с.
13. Черняк, Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой [Текст] / Ю. И. Черняк. – М.: Экономика, 1975. – 191 с.
14. Агошкова, Е. Б. Эволюция понятия системы [Текст] / Е. Б. Агошкова, Б. В. Ахлибинский // Вопросы философии. – 1998. – №7. – С. 170-179.

РЕЗЮМЕ

Сокольская Рената

Особенности системного подхода к определению понятия финансовый учет

Рассмотрены основные особенности использования системного подхода и логико-гносеологического анализа для определения дефиниции финансовый учет. Доказано соответствие финансового учета основным признакам, присущим системе. Обоснована возможность исследования системы финансового учета как социально-экономической целевой системы.

RESUME

Sokol's'ka Renata

The features of system approach to determination of the financial accounting definition

The main features of using system approach and logical-epistemological analysis to determine the financial accounting definition are considered. The correspondence of financial accounting to basic distinctive features of the system has been proved. The possibility to investigate the system of financial accounting as the social-economic target system is substantiated.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012 р.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЙ КОНТРОЛІНГУ

Розглянуто особливості двох концепцій контролінгу: німецької та американської, досліджено відмінності в підходах до визначення його сутності та завдань.

Ключові слова: контролінг, концепція, функції, американська концепція, німецька концепція.

Контролінг поступово займає важливе місце в діяльності багатьох підприємств. Це нова філософія управління, яка дозволяє спрямувати зусилля керівництва на досягнення цілей та завдань підприємства. Впровадження контролінгу в практичну діяльність ускладнюється тим, що у світової практиці існує декілька підходів до визначення його змісту та функцій. Вивчення цих підходів дозволить українським підприємствам сформувати власне бачення цієї концепції, яке буде спиратися на сучасні умови господарювання.

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних питань контролінгу здійснили західні вчені: І. Ансофф, Ю. Вебер, Е. Майер, Р. Манн, Х. Фольмут, Д. Хан, Б. Шрайт, а також російські та українські економісти, зокрема: М. Пушкар, В. Савчук, Л. Сухарева, О. Терещенко, А. Ткаченко, М. Чумаченко, Е. Уткін та ін. Однак у сучасній науковій літературі немає єдиної думки відносно концепції контролінгу. Деякі науковці (С. Ф. Голов, К. Друрі, Р. Хілтон, Е. Еткінсон, К. Хорнгрен) підтримують американську концепцію, а інші є прихильниками німецького підходу (Й. Вебер, Г. Кюппер, Д. Хан, П. Хорват,

К. Штайнле). Тому ця проблема залишається досить актуальною.

Мета статті – провести дослідження сучасних концепцій контролінгу, визначити їх особливості та можливості використання у системі управління вітчизняних підприємств.

Виникнення контролінгу пов'язують ще з середньовіччям. У XV ст. в Англії при дворі короля була особа, яка займалась винятково контролем, обліком грошових та товарних потоків. Ця посадова особа мала назву «Countrollour». Пізніше термін «контролінг» використовувався в XIX с. в США, для характеристики частки завдань фінансової установи. Але контролінг у сучасному розумінні почав формуватися тільки в XX сторіччі. У 1931 р. під впливом економічної кризи виникла професійна організація контролерів Financial Executive Institute (FEI) на базі Controllers Institute of America. Ця організація здійснила значний вплив на розвиток англосаксонської, або як частіше її називають американської концепції контролінгу. Напрямки діяльності контролера (згідно з класифікацією FEI) наведені в табл. 1 [1, с. 60].

Таблиця 1. Напрямки діяльності контролера (згідно з класифікацією FEI)

Напрямок діяльності	Зміст
1. Планування	Складання, координація і реалізація планів фінансової установи як інтегрованої частини менеджменту при контролі господарської діяльності. Планування охоплює плани формування прибутку, програми інвестицій і фінансування, плани збуту, бюджети накладних витрат і нормативні витрати.
2. Складання та інтерпретація звітів	Порівняння фактичних результатів із плановими і нормативними, складання звітів, а також коментарів до них для всіх сфер менеджменту і власників капіталу. Ця функція містить визначення принципів бухгалтерського обліку та балансової політики, координацію систем і процесів, а також підготовку та обробку необхідних даних, складання спеціальних звітів.
3. Оцінка та консультування	Консультування з усіма менеджерами, відповідальними за розробку директив і їх виконання в різних підрозділах фінансової установи, якщо мова йде про досягнення поставленої мети і дієвості цих директив, а також по організаційних структурах і процесах.
4. Питання оподаткування	Розробка та застосування принципів і методів податкової політики.
5. Складання звітів для державних служб	Контроль і координація складання звітів для державних служб.
6. Забезпечення збереження майна	Внутрішній контроль і ревізія, а також спостереження за страхуванням, яке повинно гарантувати збереження майна фінансової установи.
7. Народногосподарські дослідження	Постійне вивчення економічних і соціальних сил і державних служб, а також оцінка їх можливих дій на діяльність фінансової установи.

Спочатку в США не було чіткого виділення фінансового (зовнішнього) та виробничого (внутрішнього) обліку. Контролер повинен був працювати та вирішувати одночасно завдання як виробничого, так і фінансового обліку. Це була робота переважно на тактичному, оперативному рівні. Меншою мірою мова велась про стратегічне консультування керівництва підприємства. Після світової кризи 30-х рр. і утворення великих підприємств, контролер виріс до досвідченого і кваліфікованого експерта, який використовує орієнтовані в майбутнє дані [2, с. 7].

В Європу контролінг прийшов зі США в післявоєнний період у межах американської економічної експансії США і отримав найбільший розвиток у Німеччині [3, с. 32]. Концепція контролінгу як сукупність цілей і завдань, інструментів, суб'єктів і організацій була перенесена на німецький ґрунт у середині 50-х років ХХ ст. [4, с. 108, 111].

Подальший розвиток контролінгу мав подвійний характер, що знайшло своє втілення у формуванні двох незалежних напрямків контролінгу: англосаксонського (американського) та європейського (німецького) [3, с. 32].

Між цими підходами існують суттєві відмінності не тільки концептуального, але й термінологічного характеру – в англосаксонській практиці застосовується поняття «управлінський облік» (management accounting), а «контролінг» практично не використовується, хоча спеціалістів, у чий посадові обов'язки входить ведення управлінського обліку, називають контролерами [3, с. 33].

Навпаки, в теорії і практиці управління підприємствами Німеччини відсутнє поняття управлінського обліку. Бухгалтерія чітко підрозділяється на фінансову і виробничу, тому фахівці запозичили з англійської мови термін «controlling», позначивши ним якісно нове явище в галузі економіки і управління. У Німеччині переважає тенденція «академізації» контролінгу, саме тут займаються теоретичними розробками цієї системи, рішення ж конкретних завдань другорядне. У США домінує прагматичний підхід: контролінг тісніше пов'язаний з менеджментом, більш орієнтований на споживача і вимоги ринку [5, с. 86].

Варто зауважити, що в Україні використовуються обидва терміни «управлінський облік» і «контролінг». Нерідко контролінг ототожнюють з контролем. Слід погодитися з А. Ткаченко, що таке ставлення справедливе лише частково, оскільки контролінг містить й аспект контролю [7, с. 16].

М. Чумаченко зазначає, що деякі автори ототожнюють зміст управлінського обліку з чинною в Німеччині системою контролінгу [8, с. 116]. Доказом зворотного може слугувати фундаментальна монографія професора Д. Хана «Планирование и контроль: концепция контроллинга», п'яте видання якої перекладене на російську мову. Достатньо сказати, що розрахункам калькуляційних і балансових результатів автор присвятив всього один параграф, де пропонуються вартісні показники управлінського та фінансового обліку на 5 сторінках із 800 сторінок видання [5, с. 69-74].

О. Терещенко зауважив, що використання термінів «контролінг» та «управлінський облік» в

україномовній та російськомовній професійній літературі визначається тим, якими першоджерелами користуються автори. Якщо в основу видання покладено англо-американський досвід, автори здебільшого використовують термін «управлінський облік», якщо ж європейський, – то «контролінг» [6, с. 138].

У сучасній науковій літературі існує дві основні концепції контролінгу: американська (англосаксонська) та німецька. При організації контролінгу завдання, пов'язані з обліком, формулюються залежно від того, яка концепція контролінгу (німецька чи американська) береться за основу. Згідно з американською концепцією до контролінгу належать завдання як зовнішнього, так і внутрішнього обліку. У центрі німецької концепції знаходиться внутрішній облік у різних формах: плановий, документальний, контрольний. Зовнішній облік, навпаки, не входить у сферу контролінгу.

Відомі представники німецької економічної школи (Й. Вебер, Г. Кюппер, Д. Хан, П. Хорват, К. Штайнле та інші) під поняттям «контролінг» здебільшого мають на увазі систему координації планування і контролю або інформаційної підтримки менеджменту. У німецькомовній професійно орієнтованій літературі, присвяченій контролінгу, поняття «управлінський облік» та «управлінський контроль» зустрічаються досить рідко. Ці терміни вживаються переважно як синоніми при характеристиці процесу обліку й аналізу доходів і витрат. Управлінський облік за цим підходом є складовою системи контролінгу на підприємстві [6, с. 137].

У німецькій концепції контролер спеціалізується на підтримці прийняття оперативних рішень керівництва підприємства і здійснює також стратегічну підтримку керівника. Він орієнтований на стратегію розвитку підприємства і на внутрішній, виробничий, облік витрат.

Завдання контролера полягає в тому, що він повинен гарантувати ефективність і результативність управління і надавати підтримку керівнику через цілеспрямоване забезпечення його інформацією для прийняття рішення. У контролера висока відповідальність, він виступає внутрішнім радником, консультантом керівництва. Завдання зовнішнього, фінансового, обліку, як і ретроспективна перевірка в межах аудиту, контроль та перевірка податків, не є завданнями контролера.

У таблиці 2 наведено порівняльну характеристику двох сучасних концепцій контролінгу.

Варто зауважити, що в Україні використовуються обидва терміни «управлінський облік» і «контролінг». Нерідко контролінг ототожнюють з контролем. Слід погодитися з А. Ткаченко, що таке ставлення справедливе лише частково, оскільки контролінг містить й аспект контролю [7, с. 16].

М. Чумаченко зазначає, що деякі автори ототожнюють зміст управлінського обліку з чинною в Німеччині системою контролінгу [8, с. 116]. Доказом зворотного може слугувати фундаментальна монографія професора Д. Хана «Планирование и контроль: концепция контроллинга», п'яте видання якої перекладене на російську мову. Достатньо сказати, що розрахункам калькуляційних і балансових результатів автор присвятив всього один параграф, де пропонуються вартісні показники управлінського та

Таблиця 2 Порівняльна характеристика американської та німецької концепцій контролінгу

Ознаки	Американська концепція	Німецька концепція
Орієнтація	Зовнішнє та внутрішнє середовище	Внутрішнє середовище
Сфера дії	Фінансовий і управлінський облік	Внутрішній (виробничий) облік
Рівень управління	Стратегічний	Стратегічний
Ціль	Оптимізація результату з урахуванням гарантії ліквідності	Планування прибутку, організація контролю та внутрішнього обліку
Спеціалізація контролера	Переважно робота на тактичному, оперативному рівні. При цьому контролер повинен вирішувати додаткові завдання фінансового обліку, управління податками. Меншою мірою виражено стратегічне консультування керівництва підприємства	Підтримка оперативних управлінських рішень та здійснення стратегічної підтримки керівництва
Аналізовані питання	Розгляд спочатку проблем обліку, аналізу зовнішнього середовища, а потім складових внутрішньої середовища	Методики внутрішнього обліку, планування, контролю
Функції контролера	В американській концепції до функцій контролера належать завдання традиційного бухгалтерського обліку та частково фінансового менеджменту. Це є наслідком історичного розвитку структури управління в американських корпораціях. Посада контролера вперше була запроваджена в 1880 р. в залізничній компанії Atchison, Topeka and Santa Fe Railroad, а в 1892 р. вона з'явилась у компанії General Electric.	Відділ контролінгу виконує функції внутрішнього (виробничого) обліку, статистики, планування, прогнозування, контролю та аналізу. Бухгалтерія, яку очолює головний бухгалтер, контролеру не підпорядковується й здійснює традиційну функцію — ведення фінансового обліку та складання зовнішньої, звітності.
Завдання контролінгу	<ul style="list-style-type: none"> – складання, координація планів підприємства, контроль їх реалізації; – порівняння отриманих результатів з планами та стандартами; – інформування про результати діяльності та їх аналізу всіх рівнів управління; <ul style="list-style-type: none"> – оцінка різних сфер менеджменту, оцінка всіх процесів на різних фазах з приводу досягнення поставлених цілей, оцінка дієвості політики, організаційних структур і процесів; – формулювання і використання принципів та методів роботи у сфері оподаткування; – контроль і координація при складанні повідомлень для державних органів; – забезпечення безпеки майна за рахунок здійснення внутрішнього контролю, внутрішньої ревізії та нагляду за страховим забезпеченням (захистом); – постійні дослідження економічних, соціальних і політичних факторів і оцінка їх впливу на підприємства [9, с. 97] 	<ul style="list-style-type: none"> – консультування та координація при бюджетуванні; – консультування та координація при стратегічному плануванні; – консультування та координація при довгостроковому плануванні; – управління розрахунками витрати / результати; – управління внутрішньої інформаційною службою; – консультування та координація при плануванні процесів інвестування; – проведення спеціальних економічних досліджень [9, с. 97]

фінансового обліку на 5 сторінках із 800 сторінок видання [5, с. 69-74].

О. Терещенко зауважив, що використання термінів «контролінг» та «управлінський облік» в україномовній та російськомовній професійній літературі визначається тим, якими першоджерелами користуються автори. Якщо в основу видання покладено англо-американський досвід, автори здебільшого використовують термін «управлінський облік», якщо ж європейський, – то «контролінг» [6, с. 138].

У сучасній науковій літературі існує дві основні концепції контролінгу: американська (англосаксонська) та німецька. При організації контролінгу завдання, пов'язані з обліком, формулюються залежно від того, яка концепція контролінгу (німецька чи американська) береться за основу. Згідно з американською концепцією до контролінгу належать завдання як зовнішнього, так і внутрішнього обліку. У центрі німецької концепції знаходиться внутрішній облік у різних формах: плановий, документальний, контрольний. Зовнішній облік, навпаки, не входить у сферу контролінгу.

Список літератури

1. Набок, Р. Американская и немецкая модели контроллинга [Текст] / Р. Набок, А. Набок // Финансовый директор. – 2007. - № 12–С. 59-68.
2. Уварова, Г. Национальные модели контроллинга [Текст] / Г. Уварова // Экономика и жизнь. - 2009. - № 42. - С. 7.
3. Исаева, О. В. Генезис и сущность контроллинга [Текст] / О. В. Исаева // Экономинфо: Науч.-практ. журнал. 2004. №1. С. 32-35.
4. Хан, Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с нем. [Текст] / Д. Хан – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
5. Ципоренко, А. А. Теоретические аспекты контроллинга [Текст] / А. А. Ципоренко // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 1. – С. 86-88.
6. Терещенко, О. О. Поняття «контролінг» та «управлінський облік» у теорії і практиці [Текст] / О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2006. - № 8. – С. 137-145.
7. Ткаченко, А. М. Організація контролінгу та внутрішнього аудиту в системі управління промисловим підприємством: Автореф. дис. д. екон. наук.: 08. 06. 01 / Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2005. – 29 с.
8. Чумаченко, М. Г. Управлінський облік - важлива ланка реформування бухгалтерського обліку [Текст] / М. Г. Чумаченко // Регіональні перспективи. - № 2-3. - 2001. - С. 115-117.
9. Климович, Т. А. Сравнительная характеристика американской и немецкой моделей контроллинга [Текст] / Т. А. Климович, Ю. Л. Рудь, И. С. Стандиченко // Научовий вісник КУЕІТУ. Нові технології №2 (24) – 2009. - С. 92-99.
10. Карминский, А. М. Контролинг в бизнесе: методологические и практические основы построения контроллинга в организациях [Текст]: уч. пособие / А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примаков, С. Г. Фалько. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 256 с.

РЕЗЮМЕ

Ткаченко Елизавета

Сравнительная характеристика немецкой и американской концепций контроллинга

В статье рассмотрены особенности двух концепций контроллинга: немецкой и американской, исследованы различия в подходах относительно определения сущности и задач контроллинга.

RESUME

Tkachenko Yelyzaveta

Comparative characteristics of the German and American concepts of controlling

The article describes the features of the two concepts of controlling: German and American. There have been investigated the differences in approach for the definition of the nature and objectives of controlling.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012 р.

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБМІНУ МІЖ СЕКТОРАМИ З ОБЛІКУ, КОНТРОЛЮ ТА УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

У роботі обґрунтовано вдосконалення та шляхи його здійснення щодо організаційних та контрольних аспектів в обліковому процесі товарної дебіторської заборгованості з метою ефективного управління нею.

Ключові слова: *товарна дебіторська заборгованість, управління дебіторською заборгованістю, платоспроможність, модифікація, інформаційна оперативність, контроль дебіторської заборгованості.*

На сьогодні питанням щодо пошуку пріоритетних напрямків підвищення управління дебіторською заборгованістю присвячені роботи та розробки таких вчених, як Дж. К. Ван Хорн [3, с. 272], Л. А. Бернстайн [1, с. 112, с. 402, с. 528], О. С. Стоянова [4, с. 352], І. О. Бланк [2, с. 139] та багатьох інших. При цьому в наукових працях залишаються недостатньо дослідженими аспекти щодо окремих складових дебіторської заборгованості, зокрема на металургійних підприємствах, що і обумовлює актуальність цього питання. Тому існує необхідність вирішення проблем за допомогою розробки та обґрунтування нових наукових пропозицій стосовно вдосконалення управління дебіторською заборгованістю за товари, роботи та послуги

Метою нашого дослідження було обґрунтування необхідності вдосконалення контролю та інтеграції процесу обробки облікових даних щодо товарної дебіторської заборгованості з метою ефективного управління нею на металургійних підприємствах. Для вирішення поставлених завдань необхідно сформулювати модель функціонування інформаційного обміну між ділянками з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю в автоматизованому середовищі.

Особливості обліку товарної дебіторської заборгованості на промислових підприємствах зумовлюють необхідність упровадження додаткових процедур щодо автоматизації обліку розрахунків за товари, роботи та послуги. Цей аспект має велике значення для підприємств металургійного комплексу, які мають широке коло замовників, значний перелік продукції та особливості, характерні тільки для своєї галузі. Тому моделювання механізації обліку та руху товарної дебіторської заборгованості вимагає застосування аналітичного обліку, який повинен ураховувати як кількісні, так і якісні показники певної галузі. Така система обліку потребує злагодженої організації, чіткого контролю, ефективного управління та взаємозв'язку між зазначеними складовими в автоматизованому середовищі.

Автоматизація аналітичного обліку зі створенням кількох паралельних аналітичних рахунків до кожного рахунку синтетичного обліку дає можливість багаторазово використовувати, змінювати, доповнювати та перегруповувати записані дані,

підвищуючи тим самим рівень організації облікових процедур.

При моделюванні автоматизованої обробки облікових даних щодо товарної дебіторської заборгованості відбувається лише модифікація записів і сортування інформації відповідно до нормативної бази за чинними стандартами, принципами та методами системи бухгалтерського обліку, не порушуючи законів, цілісності та фундаментальності основних складових самої системи, на основі яких відбувається її функціонування.

На практиці використання такої моделі дає можливість не обмежуватися лише процесом реєстрації господарських операцій, а й упровадити в автоматизованій системі інтегрований процес обробки облікових даних із здійсненням контролю інформації про стан і рух господарських процесів та про результати діяльності підприємства, пов'язані з товарною дебіторською заборгованістю. У технічному та організаційному плані виконання функціональних процедур зазначеної моделі дасть можливість оперативно отримувати достовірну та надійну інформацію.

Використання запропонованої моделі в сучасних реаліях економічного середовища обґрунтовано можливістю металургійних підприємств використовувати таку форму бухгалтерського обліку, у якій облікова інформація оперативно обробляється з урахуванням галузевих особливостей.

В інформаційній системі бухгалтерського обліку щодо товарної дебіторської заборгованості важливе місце займає первинна вхідна та вихідна інформація, яка потребує комплексної систематизації і забезпечує зв'язок і організацію багаторівневого інформаційного обміну між необхідним ділянками і секторами з управління, обліку та контролю дебіторською заборгованістю.

Основна маса облікових даних повинна групуватися за економічним змістом вихідних показників для отримання ефективної технології обробки інформації. Таким чином економічні потреби металургійного підприємства диктують чітке структуроване визначення завдань обліку, які повинен вирішувати та виконувати кожний спеціаліст з обліку, управління та контролю товарною

дебіторською заборгованістю.

Для вирішення поставлених завдань повинна бути сформована єдина база даних, у якій формується на виході підсумкова інформація, отримана протягом звітного періоду у міру її надходження з різних ділянок обліку товарної дебіторської заборгованості. Первинний облік у процесі обробки облікових даних займає найбільшу питому вагу за часом та об'ємом (завдяки великій кількості видів первинних документів та їх реквізитів), тому його автоматизація, розробка шаблонів і врахування галузевих особливостей у системі інформаційного обміну мають велике значення. Це питання можливо вирішити за допомогою впровадження додаткових секторів, ділянок, спеціалізованих робочих місць із залученням нових спеціалістів або спеціалістів, які вже працюють на підприємстві (проведення моніторингу наявного складу співробітників з подальшими кадровими переміщеннями) з розмежуванням їх цілей та функцій.

Отже, для існування цієї моделі в системі автоматизованого обліку необхідно та достатньо впровадження додаткового автоматизованого робочого місця, працівник якого буде відповідальним за введення і облік інформації щодо надходження готової продукції на склад та її відвантаження зі складу. Використання такої структурної одиниці або сектору дасть можливість обробити великий масив даних, сформувати типові документи, потрібні для певного підприємства, прискорити роботу з документами, які найчастіше використовуються, розвантажити роботу наступних рівнів та зекономити час. Кількість уведення структурних одиниць або кількісний склад секторів та ділянок залежить від масштабів підприємства, особливостей його господарської діяльності. Тому рішення щодо їх кількісних, структурних та функціональних аспектів визначається керівництвом підприємства.

Слід розуміти, що оперативність первинного обліку надає інформації цінності в її своєчасному використанні. Таким чином, запропонована модель забезпечує формування необхідного та розгорнутого масиву даних щодо товарної дебіторської заборгованості, показники та звітна інформація якого створюється на основі синтетичного та аналітичного обліку товарної дебіторської заборгованості всіх рівнів, для ефективного управління нею. Також важливим моментом для цієї моделі є те, що вирішення завдань і виконання функцій, які мають виконуватися з її допомогою, повинні мати обов'язковий зв'язок з іншими елементами облікової системи.

Бухгалтерія виконує обробку, формування та проведення даних на своїй стадії, які вже мають певні шаблони, типові групування і класифікацію щодо замовників та їх розрахунків, використовуючи при цьому інформацію попереднього рівня та не витрачаючи на неї час.

Ураховуючи специфіку роботи металургійних підприємств, уведення та використання додаткового автоматизованого робочого місця, сектору, виконання на ньому спеціалістом функціональних процедур не потребує великих витрат та масштабної реструктуризації відділів та підрозділів підприємства.

Практика показує, що облік товарної дебіторської заборгованості вимагає значної уваги до організації аналітичного обліку не тільки за кількісними показниками, але й за якісними характеристиками

клієнтів, їх замовленнями, групуванням клієнтів за певними класифікаційними ознаками тощо. Для виконання зазначеного кола операцій необхідне впровадження сектору з управління товарною дебіторською заборгованістю. Зазначений сектор буде відповідальним не тільки за аналіз отриманих даних та прийняття управлінських рішень, а й за розробку, стандартизацію і організацію внутрішньої інформації з первинного та аналітичного обліку, для бухгалтерії та складу готової продукції.

Важливість здійснення контролю залишається безперечно обов'язковим і необхідним елементом у діяльності будь-якого підприємства. Але автоматизовані системи обмежуються лише перевіркою підсумків в облікових регістрах і документах. У зв'язку з цим, арифметичні процедури контролю потребують обробки і аналізу отриманих результатів з боку законності, економічного змісту та виявлення причин щодо зафіксованих порушень. Тому доцільним є впровадження сектору контролю та осіб, відповідальних за цю ділянку в системі управління товарною дебіторською заборгованістю.

Для реалізації функцій запропонованої моделі необхідна чітка координація взаємодії персоналу і руху документів, уточнення і визначення форм звітних та проміжних документів, узгодженість галузевих факторів та їх урахування в системі обліку. Такі заходи дають можливість вивчити стан наявної системи, проаналізувати її недоліки та переваги, а також обґрунтувати доцільність формування нової системи.

Для адаптації запропонованої моделі та її впровадження рекомендоване залучення спеціалізованих фірм з налагодження комп'ютерних програм та навчання персоналу.

Оптимальність і ефективність обраної комп'ютеризованої системи для конкретного підприємства індивідуальна, а її цільове призначення та експлуатаційні можливості повинні приносити корисні та позитивні результати. Тому необхідно виділити низку основних негативних характеристик, які слід ураховувати та оминати при розробці критеріїв для інтегрованої моделі.

Негативні характеристики:

- витрати на придбання, впровадження, обслуговування, підготовку персоналу перевищують очікувані користь і перевагу;
- складність і незрозумілість документації;
- відсутність та неузгодженість взаємозв'язку з іншими ділянками і процесами бухгалтерського обліку;
- ускладнення або відсутність полегшення обліку товарної дебіторської заборгованості;
- ускладнення аналітичного обліку товарної дебіторської заборгованості;
- відсутність контрольної функції;
- відсутність збереження, конфіденційності та безпеки даних;
- нездатність системи адаптуватись до змін у системі бухгалтерського обліку;
- неможливість модифікації (зміни у компонуванні, групуванні, сортуванні тощо).

Запропонований підхід дає можливість здійснити стандартизацію і уніфікацію однотипних операцій та однакової документації при їх використанні на

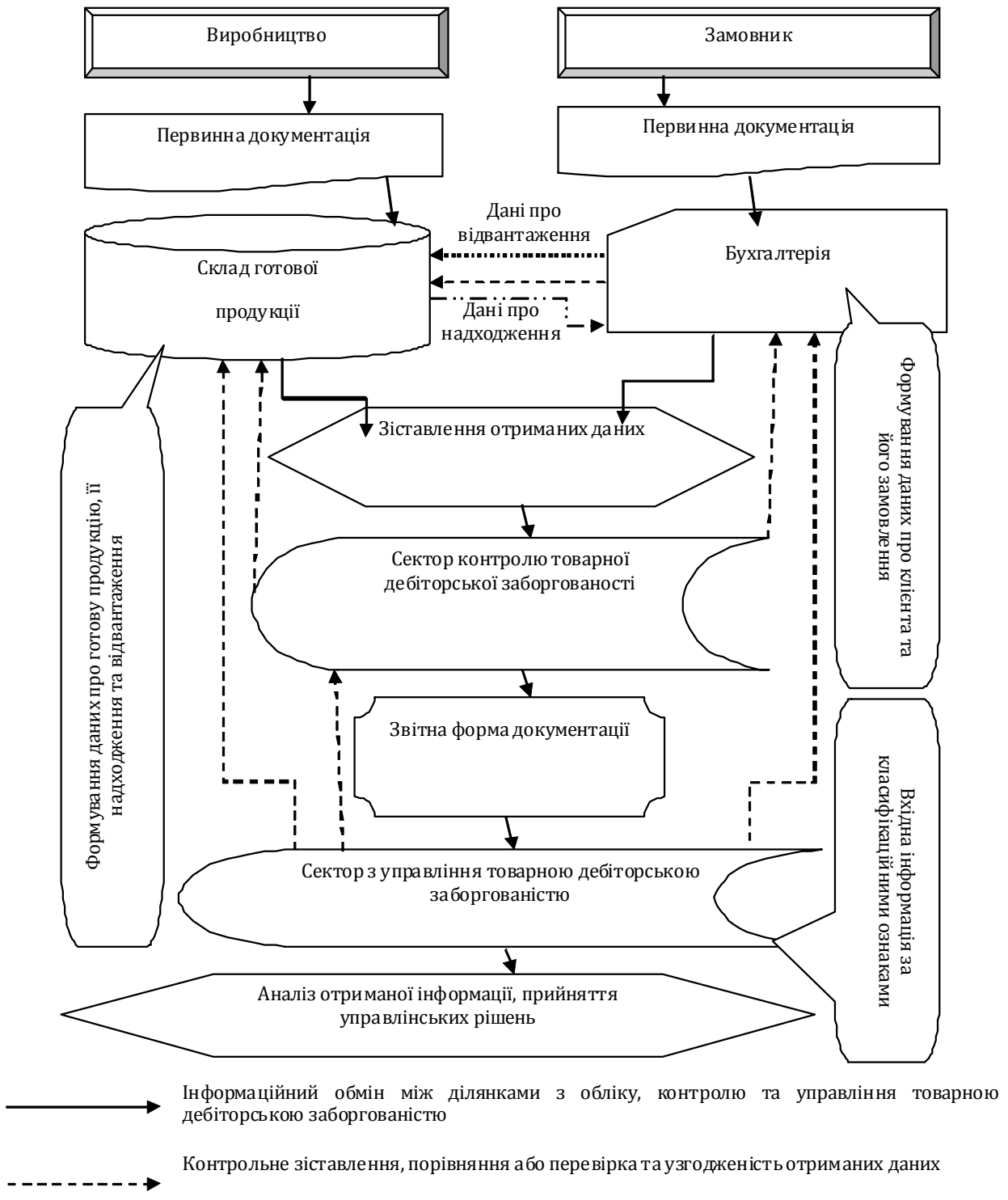

Рис. 1. Модель функціонування інформаційного обміну між ділянками з обліку та контролю щодо управління товарною дебіторською заборгованістю в автоматизованому середовищі

однорідних підприємствах. Також особливістю такого підходу є здійснення:

- обліково-аналітичних функцій;
- контрольних функцій;
- управлінських функцій;
- модифікації;
- інформаційного обміну.

Інформаційний потік даних, на який спирається функціонування запропонованої моделі, характеризується певними класифікаційними ознаками.

Отже, сукупність інформації про товарну дебіторську заборгованість, яка надходить на підприємство та формує його фінансову політику, можна класифікувати наступним чином, а саме:

- інформація, яка наводиться у фінансовій звітності та примітках до фінансової звітності;
- інформація, яка не наводиться у фінансовій звітності та примітках до фінансової звітності;
- зовнішня інформація;
- внутрішня інформація.

Інформація, яка наводиться у фінансовій звітності та її примітках, є обов'язковим етапом бухгалтерського обліку та постійною складовою господарського процесу. Для інформації такого роду є характерним узагальнення даних. Їх використання, безумовно, дає можливість оцінити основні показники діяльності партнера, але цих даних недостатньо для аналізу більш тонких нюансів, які можуть суттєво вплинути на подальший розвиток та результат роботи з певним контрагентом.

Інформація, яка не наводиться у фінансовій звітності та її примітках, але містить додатковий масив даних, є не менш важливою для управління дебіторською заборгованістю. До неї належить інформація про замовника та діяльність його підприємства, кредитоздатність контрагента та його репутацію, попередній досвід роботи з ним та його платіжна дисципліна, детальний та розгорнутий аналіз підприємством-кредитором своїх аналітичних рахунків з управлінського обліку щодо дебіторської заборгованості підприємства-покупця, оцінка додаткових характеристик рівня платоспроможності тощо.

Отже формування інформаційної бази за допомогою як внутрішніх джерел, так і зовнішніх дає підстави зробити діагностику реального стану діяльності клієнта та здійснити диференціацію даних для вибору форми кредиту та умов його надання.

Сформована модель функціонування інформаційного обміну між ділянками з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю, яка, на відміну від наявних, ґрунтується на експертизі, підкріплюється не тільки арифметичними даними, а й шляхом логічного вивчення та вирішення питань. Звірка даних у запропонованій моделі відбувається шляхом інформаційного обміну на базі контрольного зіставлення, порівняння або перевірки та узгодженості отриманих даних в автоматизованому середовищі між секторами. Таким чином, запропонований процес обробки даних та контроль за його виконанням є підґрунтям і основою ефективного управління товарною дебіторською заборгованістю.

Список літератури

1. Бернштейн, Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация [Текст] / Л. А. Бернштейн: Пер. с англ. / науч. ред. перевода чл.-кор. РАН И. И. Елисеева. Гл. редактор серии проф. Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 624с.: ил. – (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту). (стр. 112-118, 402-409, 528-538)
2. Бланк, И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс [Текст] / И. А. Бланк. - К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 528 с. (стр. 139-155).
3. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами [Текст] / Дж. К. Ван Хорн ; Пер. с англ. / Гл. ред. Серии Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.: ил. - (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту). Стр. 272-290.
4. Финансовый менеджмент: теория и практика [Текст] : учебник / Под ред. Е. С. Стояновой. – 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Изд-во «Перспектива», 1999. – 656 с. стр. 352-356.

РЕЗЮМЕ

Чакалова Наталья

Формирование модели функционирования информационного обмена между секторами учета, контроля и управления товарной дебиторской задолженностью

В данной работе предложено обоснованное усовершенствование и пути его осуществления относительно организационных и контрольных аспектов в учетном процессе товарной дебиторской задолженности с целью эффективного управления ею.

RESUME

Chakalova Natalia

Formation of model of the functioning of information exchange between the sectors of accounting, control and management of commercial receivables

This paper presents the grounding and the ways of its implementation regarding the institutional and regulatory aspects of the accounting process in commodity accounts receivable with the purpose of its effective management.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2012 р.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто і узагальнено погляди вітчизняних і зарубіжних вчених щодо економічної сутності таких категорій, як «виробничі ресурси», «матеріальні ресурси», «запаси» і «виробничі запаси». Поняття «запаси» і «виробничі запаси» розмежовано з позицій бухгалтерського і економічного підходів.

Ключові слова: виробничі запаси, матеріальні ресурси, запаси, виробничі ресурси, підприємства гірничої промисловості.

Поява в науковій термінології тих чи інших понять має об'єктивний характер, в основі якого лежить узагальнення багаторічної практики. Виробничі запаси — це важлива економічна та облікова категорія, невід'ємна умова функціонування будь-якого підприємства. Питання сутності виробничих запасів з різним ступенем теоретичного і практичного висвітлення розглянуто в багатьох економічних виданнях. Серед науковців, які займалися дослідженням цього питання, можна назвати таких як: Ф. Ф. Бутинець [1], П. С. Безруких [2], С. Ф. Голов [3], В. С. Лень [4], М. С. Пушкар [5], Н. В. Ткачук [6] та ін. Зазначимо, що попри значні напрацювання щодо розкриття проблемного питання сутності виробничих запасів, єдиної позиції серед вчених не існує. Це питання потребує подальших досліджень та напрацювань.

Тому метою статті є критичний аналіз наявних у фаховій літературі підходів до визначення терміну «виробничі запаси», що надасть можливість уточнити й поглибити його сутність.

Термін «запаси» у вітчизняній науковому колі з'явився в період реформування бухгалтерського обліку в Україні з метою наближення його до міжнародних стандартів. До впровадження стандартів термінологія мала різну назву, а саме товарно-матеріальні цінності, предмети праці, матеріальні ресурси, виробничі ресурси. Із прийняттям в Україні національних положень, які мають узгодженість з МСБО, та відповідно до П(С)БО 9 «Запаси» цей термін має таке значення: Запаси — активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [7].

Попри це в більшості економічних джерел виробничі запаси визначаються як матеріальні, виробничі ресурси або як виробничі запаси, залежно від того, з якої позиції вони розглядаються: економічної чи бухгалтерської.

Для визначення сутності категорій «матеріальні ресурси підприємства» або «виробничі ресурси» розглянемо поняття «ресурс».

Термін «ресурс» походить від французького *ressource* — допоміжний засіб, та тлумачиться як засоби, запаси, можливості, джерела доходів. Під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності [8, с. 66].

На сучасному етапі однією із основних проблем є неузгодженість у тлумаченнях категорії «ресурс» у наукових доробках різних вчених-економістів. Розглянемо підходи до трактування цієї категорії з метою вибору найоптимальнішої дефініції із запропонованих та імплементації її для забезпечення виконання завдань бухгалтерського обліку. Так В. Грузінов, В. Грибов визначають ресурси як чинники, які використовуються для виробництва економічних благ [9, с. 26]. А. Ільїн, В. Волков дають наступне визначення цьому терміну: «Ресурси — це залучені в господарський оборот чинники виробництва» [10, с. 646].

Зазначені трактування дають змогу повною мірою окреслити економічну категорію «ресурси», проте вони ніяк не вписуються в традиційні рамки бухгалтерського обліку. Саме така розбіжність і сприяє неоднозначності та асиметричності інформації, яка продукується в системі бухгалтерського обліку та використовується внутрішніми та зовнішніми користувачами в процесі прийняття управлінських рішень.

Таким чином, зважаючи на підходи щодо трактування сутності ресурсів, хочемо зазначити, що ресурси — це сукупність активів, що є засобами, цінностями, можливостями, які використовуються суб'єктами господарювання з метою отримання економічних вигод у майбутньому.

Розглядаючи визначення терміну «матеріальні ресурси» в економічній літературі зауважимо, що серед вчених відсутня одностайна думка щодо його визначення. Так А. Н. Азріліян, С. В. Мочерний, Л. М. Тимошенко під матеріальними ресурсами розуміють предмети праці. П. В. Іванюта та О. П. Лугівська визначають їх як предмети, так і засоби праці, тобто засоби виробництва [11, с. 95]. Г. Л. Вознюк, Д. Д. Гордієнко та А. Г. Загородній матеріальні ресурси розглядають лише як основні та допоміжні матеріали, вироби, конструкції, сировину,

паливо, незавершене виробництво і відходи власного виробництва, тару й тарні матеріали, а також запасні частини, призначені для ремонту обладнання [12, с. 783; 13, с. 212]. Найбільш широко поняття «матеріальні ресурси» трактують С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій: основні та оборотні засоби, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально-речову базу [14, с. 463]. А. І. Олійник, С. І. Юр'єва, Л. І. Рибальченко зазначають, що матеріальні ресурси є необхідним елементом виробничого процесу, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі і тому повністю переносять свою вартість на продукцію, вироблену в процесі виробництва [15, с. 181].

Ми погоджуємося з пропозицією зазначених авторів щодо трактування поняття «матеріальні ресурси» і пропонуємо під поняттям розуміти основні та оборотні засоби, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально-речову базу.

Виробничі ресурси — це ресурси підприємства, які використовуються у процесі виробництва (земля, капітал, праця, інформація, підприємницька здатність). Земля — всі природні ресурси, які використовуються у виробничому процесі (землі, ліси, родовища, водні ресурси). Капітал — засоби виробництва; виробнича інфраструктура; грошові кошти, які використовуються для придбання засобів виробництва. Праця — фізичні і розумові здібності людей, вживані при виробництві товарів і послуг. Інформація — впорядкована система знань. Підприємницька здатність — процес пошуку нових можливостей, заповзятливість, здібність до ризику. Всі ресурси є небезкоштовними, обмеженими і рідкісними [16].

Зазначимо, що серед вчених-економістів існують різні погляди щодо трактування поняття виробничих ресурсів підприємства та їх складових.

Так, на думку В. Грузінова та В. Грибова, до виробничих ресурсів підприємства слід зараховувати робочу силу, знаряддя праці (машини, устаткування та ін.), предмети праці (сировина, матеріали і так далі), готову продукцію (запаси товарів) та природні умови виробництва (земля, корисні копалини і ін.) [9, с. 20].

М. Баканов, А. Шермет дотримуються загально визнаної класифікації виробничих ресурсів у натуральній формі за їх призначенням у виробничому процесі, які називаються елементами, або факторами виробництва: засоби праці, предмети праці і сама праця [17, с. 227].

В. Горфінкель та В. Швандар до виробничих ресурсів підприємства (організації) вносять виробничі фонди (основні і оборотні), робочу силу та інформацію [18, с. 129]. А. Ільїн, В. Волков - трудові, виробничі фонди, інвестиції та інформаційні ресурси [10, с. 654].

А. Калініна виділяє наступні види: основні фонди та виробничі потужності, оборотні кошти та оборотні засоби, трудові ресурси, сировинні та паливно-енергетичні ресурси, інвестиції. [19].

В. Немцев зазначає, що до виробничих ресурсів промислових підприємств відносяться наступні: природні ресурси (земля, надра, вода і ін.); оборотні кошти, в тому числі матеріальні ресурси; трудові ресурси (людські ресурси з їх здатністю виробляти блага); капітал (джерело власних засобів підприємства); заповзятливість (підприємницька

здібність людей до організації виробництва товарів і послуг); результати науково-технічного прогресу [20, с. 30].

Підсумовуючи проведений аналіз визначення терміну виробничих ресурсів, зазначимо, що багато науковців як невід'ємну частину виділяють три їх складові елементи: основні виробничі засоби, основні оборотні кошти та трудові ресурси.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що у сучасній економічній теорії відсутній єдиний погляд щодо змісту виробничих ресурсів підприємства та їх складу. Невизначеність теоретичних трактувань обраного поняття призводить до розбіжності у практичних аспектах його використання: бухгалтерському, управлінському обліку або економічному аналізі.

На нашу думку, найбільш повним слід вважати трактування виробничих ресурсів підприємства як сукупності певних чинників (запасів, джерел, засобів та предметів праці), які має в наявності підприємство і які можуть бути мобілізовані та використані ним для досягнення конкретної мети й одержання очікуваного результату в певний проміжок часу.

При визначенні об'єкта бухгалтерського обліку слід виходити з економічної спільності складових частин об'єкта обліку і чинників його організації. З цих методологічних позицій розглядається термін «товарно-матеріальні цінності», який використовується для позначення матеріалів або товарів, що знаходяться у власності підприємства, призначені для продажу споживачам або використання в процесі виробництва. Термін значною мірою відображає характерні властивості матеріальних елементів виробництва, основне призначення яких – обробка у процесі виробництва, формування основи виробів, при цьому враховується можливість перебування їх у складі резервів у вигляді виробничих запасів на складі або готових виробів (товарів), що перебувають на складах [1].

Проте поняття «цінність» є описовою категорією, ознакою, якісним або критеріальним показником, що характеризує запаси як економічні елементи, які мають користь для їх власника і можуть принести йому економічні вигоди.

Поняття запасів стало предметом дослідження багатьох теоретиків і практиків, серед яких Покропивний С. Ф., Бутинець Ф. Ф., В. Сонко, Лень В. С., Гливенко В. В. та ін.

Так Покропивний С. Ф. вважає, що запаси становлять предмети праці, які підготовлені для запуску у виробничий процес. Тобто він дає досить стисле визначення і можливість розширювати його самостійно [21, с. 151].

В. Сонко розкриває запаси як накопичені ресурси, які перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва. Фактично, вважає він, зміст тут зовсім інший, запаси – це сукупність матеріальних благ, вироблених невідомо для чого й кого, які навряд чи колись взагалі будуть використані за призначенням [22, с. 112].

Бутинець Ф. Ф. під сутністю запасів розуміє все те, що завезено на складі підприємства та ще не вступило в першу стадію обробки, тобто частина сукупних запасів, призначених для виробничого споживання [1, с. 313]

Також Лень В. С. та Гливенко В. В. під запасами розуміють підготовлені для запуску у виробничий

процес предмети праці, які складаються з сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, закуплених напівфабрикатів і комплектуючих виробів, тари і тарних матеріалів, запасних частин для поточного ремонту основних фондів [4, с.113]. Склад запасів на кожному підприємстві залежить від сфери його діяльності. Так на промислових підприємствах основними видами запасів є виробничі.

На думку Астахова З. П., матеріально-виробничі запаси – це в широкому розумінні предмети праці, які уречевлено складають основу продукту, що виробляється, і повністю включаються в собівартість продукції, робіт і послуг після попередньої обробки в одному виробничому циклі [23, с. 418].

В. В. Іванієнко зазначає, що виробничі запаси — це матеріальні ресурси, що знаходяться на складах фірми (сировина, матеріали, покупні напівфабрикати, що комплектують вироби, паливо і пальне, тара і тарні матеріали, запасні частини для ремонту, інструменти та ін.), призначені для виробничого споживання, але що ще не надійшли у виробництво [24, с. 252].

І. Б. Швець, зазначає, що виробничі запаси є матеріальними оборотними активами підприємств, а також головною умовою здійснення необхідного виробничого процесу [25, с. 14].

П. С. Безруких під виробничими запасами розуміє різні речові елементи виробництва, що використовуються в якості предметів праці у виробничому та іншому господарчих процесів [2].

Пушкар М. С. під виробничими запасами розуміє запаси засобів виробництва, які знаходяться на складах суб'єкта господарювання і необхідні для забезпечення безперервного виробничого процесу, причому це лише ті предмети праці, які ще не задіяні у процесі виробництва і зберігають свою натурально-речову форму [5, с. 74].

В. В. Ковальов вважає виробничі запаси частиною оборотних засобів підприємства. Визначає, що до їх складу входить сировина, матеріали, МШП, незавершене виробництво, готова продукція та товари для перепродажу [26, с. 518].

Проаналізувавши погляди сучасних економістів на економічну категорію «виробничі запаси», можна зауважити, що, наприклад, у роботах Ф. Ф. Бутинця не відображаються джерела покриття витрат на виробничі запаси. У роботах А. А. Оглобіна вони розглядаються з точки зору витрат підприємства на їх придбання, що нівелює таку характерну особливість запасів, як частина оборотних активів підприємства. Такі економісти, як В. В. Іванієнко і А. А. Шомштейн, розглядають виробничі витрати як сукупність певних видів сировини і матеріалів, проте не вказують на терміни їх споживання та джерела фінансування. І. Б. Швець не розкриває економічну природу виробничих запасів, а вважає їх частиною оборотних активів і чинником виробничого процесу. В. М. Бойко називає виробничими запасами засоби виробництва, які ще не використані у виробничому процесі, але таке

визначення, на нашу думку, є досить узагальненим і не дає можливості чітко відокремити виробничі запаси у структурі активів підприємства. А. Б. Борисов пропонує вважати виробничими запасами частину оборотних засобів підприємства, які ще не використані, проте надійшли на робочі місця. На нашу думку, таке визначення має досить обмежені критерії, тому що не зрозуміло, яким чином класифікувати запаси, які зберігаються на складі для виробничих потреб. Водночас Р. В. Кружкова, В. А. Даснічева та ін. виробничими запасами називають саме запаси на складах підприємства і також не подають вказівок стосовно термінів використання запасів та джерел використання. Досить ґрунтовним, на наш погляд, є визначення, яке пропонує Н. Білова, А. Бобро та ін. [27, с. 326], де вказують на склад та терміни використання виробничих запасів, проте також відсутні рекомендації стосовно джерел відшкодування витрат на їх придбання.

Такі відмінності у трактуванні свідчать про те, що розкриття суті будь-якої економічної категорії залежить від вибраного підходу до її визначення.

Проте з якого б боку ми не підходили до запасів, однозначно можна зробити висновок, що запас – це накопичення матеріальних цінностей на складах підприємства. Більш точно визначення полягає в наступному: запас – це фактична величина накопичених матеріальних цінностей на складі на кожен день роботи підприємства для забезпечення ритмічного і безперервного виробничого процесу. Отже, виробничі запаси мають потребу в постійному контролі за їх станом, а раціональна організація первинного і аналітичного обліку на шахті є основою для забезпечення достовірності інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень.

Виходячи з цього, пропонуємо наступне визначення виробничих запасів: «виробничі запаси гірничодобувного підприємства – це вартісне вираження запасів сировини і матеріалів, напівфабрикатів, палива і енергії, призначених для виробництва продукції та використання у виробничому процесі, управлінських потреб і продажу». На відміну від наявних визначень, запропоноване поняття «виробничі запаси» підкреслює матеріальну та витратну природу виробничих запасів, одночасно з цим відокремлює їх від сукупних матеріальних ресурсів підприємства, визначає джерела відшкодування їх вартості.

У дослідженні було розглянуто теоретичні питання щодо економічної сутності виробничих запасів. Сформульоване визначення виробничих запасів підприємства надасть можливість підприємству окреслити ключові напрямки його діяльності на майбутнє через науково обґрунтовану систему аналізу та управління виробничими запасами, що дозволить уникнути недоліків під час формування та використання запасів і поліпшити господарську діяльність підприємства загалом.

Список літератури

1. Бутинець, Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : [підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець. - [8-ме вид., доп. і перероб.]. - Житомир: ПП «Рута», 2009. - 912 с.
2. Безруких, П. С. Бухгалтерський учет [Текст] / П. С. Безруких. — М.: Бухгалтерський учет, 2002. — 719 с.
3. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: [Навчально-практичний посібник] / Під ред. С. Ф. Голова. — Дніпропетровськ: ТОВ «Баланс-Клуб», 2001. — 832 с.

4. Лень, В. С. Бухгалтерський облік в Україні : основи та практика [Текст] : навч. посібн. / В. С. Лень, В. В. Гливенко. - К. : Центр навчальної літератури, 2006. - 556 с.
5. Пушкар, М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] / М. С. Пушкар. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 422 с.
6. Ткачук, Н. В. Методологические основы формирования информации о собственном капитале [Текст] / Н. В. Ткачук. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2011. - 176 с.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0751-99.
8. Економіка підприємства [Текст] : підручник / Й. М. Петрович, А. Ф. Кім, Г. М. Захарчин та ін. ; за заг. ред. Й. М. Петровича. — 2-ге вид., випр. — Л. : Магнолія, 2007. — 580 с.
9. Грузинов, В. П. Экономика предприятия [Текст] : учеб. пособие / В. П. Грузинов, В. Д. Грибов. — 4-е изд. — М. : Финансы и статистика, 2008. — 208 с.
10. Экономика предприятия [Текст] : учеб. пособие / В. П. Волков, А. И. Ильин, В. И. Станкевич и др. ; под общ. ред. А. И. Ильина, В. П. Волкова. — М. : Новое знание, 2003. — 677 с.
11. Іванюта, П. В. Управління ресурсами і витратами [Текст] / П. В. Іванюта, О. П. Лугівська: [Навч. Посіб. / За ред. Де.н., проф. Іванюти О.М.]. - К.: Центр навчальної літератури, 2009. - 320 с.
12. Загородній, А. Г. Фінансово-економічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. - К.: Знання, 2007. - 1072 с.
13. Гордієнко, Д. Д. Економічний тлумачний словник. [Понятійна база законодавства України у сфері економіки (Вид. 2-е, перероб. і доп.)] / Д.Д. Гордієнко. - К.: КНТ, 2007. - 360 с.
14. Економічний енциклопедичний словник: [У 2 т. Т. 1 / За ред. О.В. Мочерного] / О. В. Мочерний, Я. О. Ларіна, О. А. Устенко, О. І. Юрій. - Львів: Світ, 2005. - 616 с.
15. Олейник, И. А. Бухгалтерский учет и финансовый анализ [Текст] / И. А. Олейник, С. И. Юрьева, А. И. Рыбальченко. — Харьков: ОКО, 2004. — 704 с.
16. Рибалкін, В. О. Політична економія [Текст] : [Навч. посіб.] / В. О. Рибалкін, В. Г. Бодров. - К.: Академвидав, 2007. - 672 с.
17. Баканов, М. И. Теория экономического анализа : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. — 4-е изд. — М. : Финансы и статистика, 2002. — 416 с.
18. Экономика организаций (предприятий) : учеб. для вузов / под ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 608 с.
19. Калинина, А. Э. Экономика фирмы: Производственные ресурсы и результативность хозяйственной деятельности : учеб. пособие. / Э. Калинина. — Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета, 2004. — 172 с.
20. Немцев, В. Н. Экономический анализ эффективности промышленного предприятия [Текст] : учеб. пособие / В. Н. Немцев. — 2-е изд. — Магнитогорск : МГТУ, 2004. — 208с.
21. Покропивний, С. Ф. Економіка підприємства [Текст] : підручник / С. Ф. Покропивний. - [2-ге вид., переробл. і доп.] - К. : КНЕУ, 2005. - 528 с.
22. Сонко, В. Бухгалтерський облік [Текст] : [навч. посібн. для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищ. навч. закл.] / В. Сонко. — Тернопіль: Астон, 2005. — 496 с.
23. Астахов, З. П. Бухгалтерский (финансовый учет) [Текст] : [Учебное пособие]. Серия «Экономика и управление»./ З. П. Астахов - Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2003. - 928 с.
24. Іваниченко, В. В. Финансовый анализ [Текст] : учеб. пособ. — 2-е изд. — Х.: ИД «ИНЖЕК», 2003. — 176 с.
25. Швец, И. Б. Управление производственными запасами на предприятии [Текст] : монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. — Донецк, 2003. — 182 с.
26. Ковалев, В. В. Введение в финансовый менеджмент [Текст] / В. В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 768 с.
27. Справжній бух облік [Текст] : 3-тє вид., перероб. і доп. — Х.: Фактор, 2008. — 1264 с.

РЕЗЮМЕ

Юркова Інна

Экономическая сущность производственных запасов и направления их исследования

В статье рассмотрены и обобщены взгляды отечественных и зарубежных ученых касательно экономической сущности таких категорий как «производственные ресурсы», «материальные ресурсы», «запасы» и «производственные запасы». Понятие «запасы» и «производственные запасы» разграничены с позиций бухгалтерского и экономического подходов.

RESUME

Yurkova Inna

Economic essence of inventories and lines of their investigation

In the article the views of national and international scientists on the economic substance of such categories as «inputs», «material resources», «stock» and «inventory» are summarized. The concepts of «stock» and «inventory» are separated from the standpoint of financial and economic approaches.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2012 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Частина 4

2012 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 28.11.2012 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-02-12
Умовно-друк. арк. 38,13. Обл.-вид. арк. 31,3.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.